

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

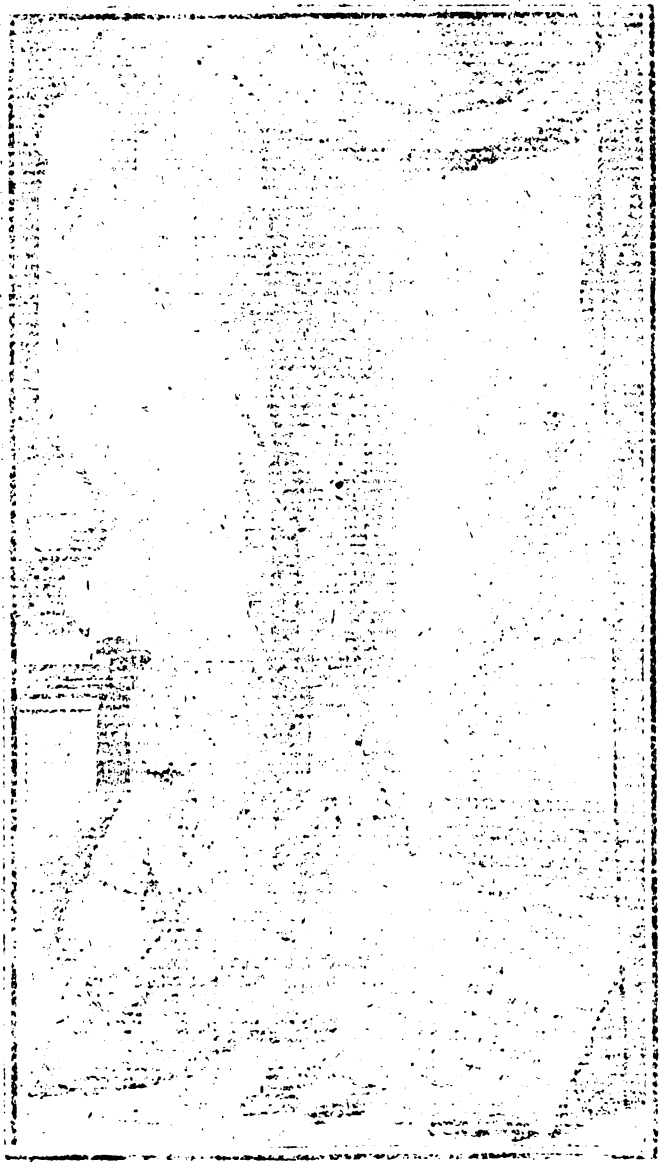
Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

B
190328
II

Digitized by Google

GODGELEERDE, HISTORISCHE,
PHILOSOPHISCHE,
NATUUR-GENEES-EN AERDRYKS-KUNDIGE,
POËTISCHE EN REGTSGELEERDE
VERMAKELYKHEDEN;

OF

UITGELEZE KEURSTOFFEN

Over Allerlei Onderwerpen:

Uit de Beste dagelyks in 't licht komende
UITLANDSCHE SCHRIVERS, ENZ.

Ten Algemeenen Nutte byeengebragt.

VYFDE STUKJE.

Voor de Maenden JULY; AUGUSTUS en SEPTEMBER.

M D C C X X X I I I.

J. C. Philips inv. et. fecit 1733.

T A M S T E R D A M

By MARTEN SCHAGEN. 1733.

THE UNIVERSITY OF CHINA PRESS
1954

THE UNIVERSITY OF CHINA PRESS
1954

D E N
E E R W A E R D E
E N
G E L E E R D E
H E E R E N
BARTHOLOMEUS VAN LEUVENIG,
JOANNES DEKNATEL,
E N
JOHANNES BREMER,
Y V E R I G E
BEDIENAREN VAN GODS WOORD
O N D E R D E
V E R E E N I G D E D O O P S G E Z I N D E N
I N
A M S T E R D A M ,

3

W O R D

W O R D D I T

V Y F D E A S T U K J E

O N Z E R

VERMAKELYKHEDEN,

W I J T

VERSCHULDIGDE ACHTING

TE O P E N T L Y K E N

E E N E R O P R E G T E G E N E G E N H E I T

A L L E M A N D E R M A T O N

H A R T G R O N D I G E A F B I D D I N G E

V A N

G O D S D I E R B A E R S T E Z E G E N I N G E N

O V E R H E N E N D E H U N N E

O P G I E D O R A I G E M A N T

V A N

M. S. B. V. G. W. O. D. V. D. I. A.

VOOR-

V O O R R E A D E

A E N D E N

L E Z E R .

WY hebben thans niet anders te zeggen, dan den Grooten en Goeden Maker van Alles te danken, dat Hy ons lust en kracht bygezet, en onzen Arbeid verre boven onze verwagtinge gezegent heeft.

Blyven onze brave Landsgenooten, door hunnen Lees- en Leer-zugt onzen yver aenwakkeren, wy blyven ook met Gods hulpe gemoedigt voortgaen, om door dit ons WERKSKEN, zoo veel in ons is, Verstand en Deugd yorderlyk te zyn.

Altans dat 's de innige zugt onzes harten. En die zugt is de Borg die wy onzen Lezeren voor volgende naerstigheid stellen; de Voorpraek om de hulp van all' die door gelyke zugt bezielt wort; onze eenigste Verdediging tegen allen die onzen handel nu of vervolgens mogten laken; en 't Kleed waermeê wy onze Misslagen en te Kortkomingen dekken: want toch

Nemo mortalium omnibus horis sapit.

Niemant der stervelingen is t'aller uure wys. Wy zullen des ook onze Feilen hebben: ten minsten, hoe meer wy onderzoeken, hoe meer we onszelven wantrouwen. Voeren wy ondertusschen iet goeds uit

G O D E Z Y A L L E E N D E E E R E .

V E R .

VERHANDELINGEN

IN DIT STUKJE VERVAT.

- I. ARTIKEL. De Eeuwige Bestaenlykheit van een Onveranderlyk en Onafhangelyk Wezen, enz. betoogt door *Samuël Clarke*, Vertaelt door E. V. C. A. Pag. 1
- II. ARTIKEL. Historie der Jacobiten en Kophten in Egypte, Lybië, enz. woonende; door *Joseph Abudacnus van Memphis*. 29
- III. ARTIKEL. Vernuftige Gedagten over het Wezen der Ziele en dat van een' Geest in't Algemeen; door Professor *Wolffius*. 51
- IV. ARTIKEL. Samenspraek over de Byen, genomen uit het Schouwtooneel der Natuure van * * *. 91
- V. ARTIKEL. Ontleding van het Hart en der Deelen die van 't zelve afhangen; door *J. C. Garengeot*, Koninglyk Leermeester der Heelkonst. 125
- VI. ARTIKEL. Aenmerkingen over de Natuurlyke en Kenbaerfte Grenscheiding van Europa en Azia; door *P. J. van Stralenberg*. 135
- VII. ARTIKEL. Verdediging der Poëten van *Aristoteles*; volgens de Vertaling, en met de Aentekeningen des Heeren *Dacier*. 145
- VIII. ARTIKEL. Regtsgeléeerde en Oudheidskundige Aenmerkingen over de Vrygeboornen en Gevrydden; door *J. G. Heinneccius*. 159
- IX. Dagwyzzer der Sterfdagen van Geleerden. 181
- X. ARTIKEL. Nieuws uit de Geleerde Werelt. 191

G O D

GODGELEERDE, HISTORISCHE,
PHILOSOPHISCHE,
NATUUR- GENEES- EN AERDRYKSKUNDIGE,
POËTISCHE EN REGTSGELEERDE
VERMAKELYKHEDEN.
V Y F D E S T U K J E.

E E R S T E A R T I K E L.
D E E E U W I G E
B E S T A E N L Y K H E I T
V A N E E N
O N V E R A N D E R L Y K E N O N A F H A N G E L Y K
W E Z E N,
E N D E S Z É L F S
V E R S T A N D I G H E I T,
B E T O O G T D O O R
S A M U E L C L A R K E,
Vertaelt door
E. V. C. A.

Aen den AUtheur van de GODGELEERDE, HISTORI-
SCHE, PHILOSOPHISCHE, enz. VERMAKELYKHEDEN.

MYN HEER.

*Eze om U E. te brengen myne Vertalinge van des
Heeren S. CLARKS IIde en VIIIste Voorstel, uit*

V. STUKJE.

A

zyn

2. DE BESTAENLYKHEIT VAN EEN

zyn voortreffelyk Boek (*), dat by ter Betooginge van Gods Wezen en Eigenschappen, en ter Beantwoordinge van HOBBS, SPINOZA, en hunne Navol-

(*) Vermids de Heer Vertaler de beleeftheit gehad heeft, van ons het Engelsch Werk zelve te laten toekomen, moeten wy 'er met een kort woord 't volgende van zeggen. Deszels Tytel is: *A Discourse Concerning the Being and Attributes of God, the Obligations of Natural Religion, and Certainty of the Christian Religion.* Dat is: *Verhandeling over Gods Aenwezen en Eigenschappen, over de Verhinteriffen van den Natuurlyken Godsdienst, en over de Waerheit en Zekerheit der Chriftelyke Openbaringe.* 't Is eigentlyk het Kort Begrip van Zestien Predikatiën volgens de Instelling van den vermaerden Boyle gedaen. De Eerste Agt streken ter Betooging van het Zyn en de Eigenschappen Gods, in Twaelf Weluitgewrogte en Onwrikbaergevestigde Voorstellingen; die hier op uitkomen: I. *Dat 'er iets is 't welk van Eeuwigheit bestond.* II. *Dat 'er van Eeuwigheit eenig Onveranderlyk en Onafhangelyk Wezen bestaen hebbe.* III. *Dat het Onveranderlyk en Onafhangelyk Wezen, dat van Eeuwigheit bestond zonder eenige Uiterlyke Oirzaak zyner Bestaenlykheit, Zelfs-Bestaenlyk, dat is, Noodzaaklyk-Bestaende moet zyn, [of om klaerder te spreken, dat het Onmooglyk is, dat het niet Bestaen hebbe].* IV. *Dat onze Denkbeelden te zwak zyn, om te weten hoedanig dit Zelfsbestaenlyk Wezen zy, en dat wy het niet kunnen begrypen.* V. *Dat niettegenstaende de Nature van dit Zelfsbestaenlyk Wezen voor ons onbegrypelyk is, echter zeer vele van deszels Wezentlyke Eigenschappen, zoo wel als deszels Aenwezen, volstrekt betoogbaer zyn; en wel Eerst, dat dit Wezen noodwendig Eeuwig moet zyn.* VI. *Dat dit Zelfsbestaenlyk Wezen noodzaaklyk Oneindig, en Alomtegenwoordig zyn moet.* VII. *Dat het noodwendig maer Een zy.* VIII. *Dat deze Zelfsbestaenlyke en Oirsprongelyke Oirzaak aller dingen, een Verstandig Wezen moet zyn.* IX. *Dat het niet Noodschikkelyk, maer geheel Vry en naer Verkiezing Werkzaam is.* X. *Dat het Zelfsbestaenlyk Wezen, de Opper-Oirzaak van alles, noodwendig eene Oneindige Magt bezit.* XI. *Dat het Zekerlyk Oneindig Wys zy.* En XII. *Dat dit Wezen onbetwistbaer Oneindig Goed, Regtvaerdig, Getrouw, en alle andere Zedelyke Volmaekteden, den Opperbestierder en Regter van de Werelt betaemlyk, bezit-*

Navolgeren, geschreeven heeft. Het genoeg en dat ik in 't lezen van dat Werk gehad hebbe, spoorde my aen om deze TWEE VOORSTELLEN te vertalen: en vermids

A 2 het

bezittende moet zyn. De Inhoud van de volgende Agt Predikatiën die het Tweede Deel dezes Werks uitmaekt, trekt ter betooginge van de Onveranderlyke Verplichtingen des Natuurlyken Godsdienstes, en ten bewyze van de Waerheit en Zekerheit der Christelyke Openbaringe. Dit geschied door aendrang van de volgende XV. Voorstellen: I. Dat 'er uit het Eeuwige en Noodzakelyk Onderscheid der Dingen, natuurlykerwyze en noodwendig zekere Zedelyke Verplichtingen ryzen, welke uit haerzelven op alle Redelyke Schepzelen leggen, voor alle Onderwyzing, en Aendrang van Loon of Straf. II. Dat deze Eeuwige Verplichtingen, daerenboven de uitdrukelyke Wil, Eisch, en Wet van God, omtrent alle Redelyke Schepzels zyn. III. Dat die zelve Eeuwige Verplichtingen, die uit haerzelven op alle redelyke Schepzels leggen, voor eenig opzigt op Loon en Straf, echter baere Vergelding of Straf te wagten hebben. IV. Dat, dewyl deze Belooning of Straf niet hier geschied, 'er bygevolg een Toekomende Staet moet zyn. V. Dat schoon het voorzeide uit de Regte Reden is af te leiden, echter onze Tegenwoordige Staet een nader onderwys vereijst. VI. Dat als 't Onderwys der Heidensche Philosophen niet in staet was om de Mensch en te hervormen. VII. Dat daertoe een Godlyke Openbaring noodig was, en dat de staet der Menschen, en de Kundigheit die zy van God hadden, hen die kon doen helpen. VIII. Dat gene als de Christelyke Godsdienst zoodanig een Goddelyke Openbaring met rede geagt mag worden. IX. Dat deze alle de Kentekens eener Goddelyke Openbaringe heeft. X. Dat deszelfs Plichten zoodanige zyn, als overeenkomen met de Natuurlyke Kundigheit van God en met 's Menschen Welzyn. XI. Dat deszelfs Beweegredenen tot die Plichten, heft overeenkomen met Gods Wysheit en de Verwachting van 't Menschdom. XII. Dat de Manier en Omstandigheden waerop de Chr. Godsdienst die Plichten en hare Beweegredenen aendringt, naektuurig overeenkomt met de Gezonde Reden. XIII. Dat alle Geloofsteringen van den Chr. Godsdienst, der Onbevooroordeelde Reden aengenaem zyn, en een natuurlyke invloed op de Verbetering der Menschen maken. XIV. Dat de Chr. Godsdienst blykt van God te sijn, uit de Wonderwerken van Christus; de Vervulling der Profetiën, en 't Getuigenis der Apostelen. En XV. Dat zy, welke

door

het my toefchynt, dat ze ten nutte onzer Landslieden, in uwe VERMAKELYKHEDEN konden geplaeft worden, zoo gelieve U E. (ingeval zy zulks insgelyks oordeeld) die aen het Gemeen mede te deelen. Ik ben,

MYN HEER,

U E. D. W. Dnr.

E. V. C. A.

door 't gezegde niet overtuigt worden, nergens door te Overtuigen zyn. Het Geheele Werk is in Groot 8. te Londen voor de Knaptons ten Zevenden Male Gedrukt, beslaet 36 Bladen, en word in Engeland voor f 3: 6. verkogt. Behalven dit, heeft de Heer *Samuël Clarke* noch verscheide andere Schriften in 't Engelsch geschreven; onder anderen, om niet alle te melden: *Paraphrasis over de Vier Euangelisten; Drie Praktikale Proeven over den Doop, de Confirmatis, en de Boete; Brief aen Mr. Dadwel, wegens de Onsterfkykheit der Ziele, en Verdediging van dier. Brief; Verzameling van Geschriften tusschen Mr. Leibnitz en Dr. Clarke gewisselt, over de Beginsels der Natuurlyke Philosophie en Godsdiensst; Zeventien Predikatiën, in byzondere gelegeneden gedaen; De Schriftuur-Leere van de H. Drieenigheit; Paraphrasis over 's Heilands Predikatie op den Berg; Verhandeling over 't Verhand der Profetiën van 't O. T. met de Toepassing derzelve op Christus, met een Brief enz. Deze Verhandeling, en dan Eenige Brieven, voegen by de Verhandeling over Gods Zyn en Eigenschappen; uit welke, als wy zeiden, 't ons medegedeelde vertaelt is.*

D E
E E U W I G E B E S T A E N L Y K H E I T
V A N E E N
O N V E R A N D E R L Y K E N O N A F H A N G E L Y K
W E Z E N,
E N D E S Z E L F S
V E R S T A N D I G H E I T,

K O R T B O N D I G B E T O O G T

Door den Heere

S A M U E L C L A R K E,

Doctor, Rector van St. James te
Westmunster, enz.

I N H O U D.

- I. TWEEDE VOORSTEL. *Dat'er van alle Eeuwigheit eenig Onveranderlyk en Onafhangelyk Wezen bestaen hebbe, blykt uit de volstrekte onmogelykheit van eene Eeuwige Opvolging van Afbangelijke Wezens, zonder een Oirsprongelyke en Onafhangelijke Oorzaek.*
II. *'t Welk ook op eene andere wyze nochmael betoogt word.* III. AGTSTE VOORSTEL. *De Uitzichzelsbestaende en Oirsprongelyke Oorzaek van alle dingen moet een Verstandig Wezen zyn: zynde dit het voornamste Verschil tusschen Ons en de Ongodisten.*

6 DE BESTAENLYKHEIT VAN EEN

IV. Niet *ligtelyk à Priori* of van voren, maer wel *à Posteriori* of van achteren uit de *Uitwerkzels* te bewyzen. V. En wel door de *Verscheidenheit* en *trappen van Volmaektheit* die 'er in de dingen gevonden worden, en de *Orde* tusschen *Oorzaken* en *Gevoelens*. VI. Door de *Verstandighheit* die men in de *Geschapene Wezens* toestaet. VII. Door de *Schoonheit*, *Orde*, en *Kind-Oorzaken* der dingen. VIII. Door den *Oorsprong* der *Beweging*. IX. *Besluit*.

T W E E D E V O O R S T E L

Van alle Eeuwigheit heeft 'er () eenig Onveranderlyk en Onafhangelyk Wezen bestaan.*

I.

Ademael 'er iets van alle Eeuwigheit moet geweest zyn, gelyk niet alleen ik reeds bewezen hebbe, maer ook van ieder een word toegestaen, zoo volgt een van beide, of dat 'er altoos een Onveranderlyk en Onafhangelyk Wezen bestaan heeft, van 't welk alle andere Wezens; die nu of ooit in 't Geheelal geweest zyn, hunnen oorsprong ontfangen hebben; of anders, dat 'er eene Oneindige Opvolging van Veranderlyke en Afhangelyke Wezens geweest is, het een

(*) De mening van dit Voorstel (en al dat men hier betoogen wil is, dat 'er noodzakelyk altoos eenig Onafhangelyk Wezen moet geweest zyn, ten minsten EEN. Dat 'er Geen meer dan EEN kan zyn, word in het Zevende Voorstel betoogt.

een van het ander voortkomende, in een eindelooze voortgang, zonder eenige oirsprongelyke Oirzaak. Deze laetste onderstelling nu, is zoo t'eenemaal ongerymd, dat niettegenstaende de Ongodiftery in de redengeving van de meeste dingen, (zoo als uit het gevolg zal aengetoond worden) daer op moet uitkomen, ik echter van gedachten ben, dat 'er weinig Ongodiften ooit zoo dwaes geweest zyn van dezelve openbaerlyk en regtstreeks te verdedigen. Want het is volstrekt onmogelyk en tegenstrydig met zichzelf. Ik zal het niet bestryden met bewysredenen, ontleend uit de *Onderstelde Onmogelykheit van een oneindige opvolging, enkel en volstrektelyk op zichzelf aengemerkt*; om reden in het vervolg te melden. Maer zoo wy zulk een oneindige Voortgang, als een geheele eindelooze reeks van afhangelijke wezens aenmerken, zoo is 't klaer dat deze *gansche reeks* van wezens geen oirzaak van haere bestaenlykheit *van buiten* kan hebben, om dat 'er onderstelt word dat in dezelve zyn ingefloten, alle dingen die nu of ooit in 't Geheelal zyn gewect; niet minder klaer is 't, datze geen reden van haere bestaenlykheit *binnen in zich* kan hebben; om dat niet eenig wezen in deze oneindige opvolging onderstelt word Zelfsbestaenlyk of *Noodzakelyk* Bestaende, ('t welk nochtans de eenige grond of reden der bestaenlykheit eeniger zake is, die men zich kan verbeelden *binnen het ding zelve* te wezen, zoo als terstond volkomener zal blyken,) maer ieder derzelve *Afhangelyk* van de voorgaende te zyn: en daer *geen deel* noodzakelyk is, daer is 't blykbaer dat *het geheel* niet noodzakelyk kan zyn: volstreckte noodzakelykheit

8 DE BESTAENLYKHEIT VAN EEN

heit van bestaenlykheit, is geen *uiterlyke*, *opzicht-hebbende*, en *toevallige* benaming, maer eene *inwendige* en *wezentlyke* eigenschap van de natuur van dat ding 't geen zoo bestaet. Eene oneindige opvolging derhalven, van enkele *afhangelyke* wezens, zonder een oorsprongelyke en onafhangelyke Oorzaek, is een reeks van wezens, die geheel geen noodzakelykheit, nocht oorzaek, nocht eenige reden of grond van hare bestaenlykheit heeft, *nochte binnen in zichzelfe, nochte van buiten*: Dat is, het is eene uitdrukkellyke *Tegenstrydigheit* en *Onmogelykheit*; het is te onderstellen iet dat *veroorzaekt* word, (want men staet toe, dat deze volgreeks in ieder trap van haere opvolging, *niet noodzakelyk en van zichzelfe is*,) en niettegenstaende zulks, ganschlyk en *volstrektelyk door niets* veroorzaekt. 't Welk elk weet hoe tegenstrydig het is, zich zulks te verbeelden *in der Tyd* gedaen te zyn; en, om dat *During* in dit geval geen onderscheid maekt, zoo is het al zoo grooten tegenstrydigheit te onderstellen zulks van *Eeuwigheid* gedaen te zyn. Gevolgelyk moet 'er *in tegendeel* noodzakelyk van Eeuwigheid, eenig Onveranderlyk en *Onafhangelyk* Wezen bestaen hebben.

Eene oneindige opvolging van veranderlyke en *Afhangelyke* Wezens, het eene van het andere in een oneindige achtereenvolging voortgebragt, *zonder* eenige oorsprongelyke Oorzaek in 't geheel, te onderstellen, is alleen van den eenen stap tot den anderen terug te gaen (*), en (als 't ware) het geschil omtrent den grond en de reden

(*) Dit word zeer fraei opgebe'dert door een bequiem *bedendaegsch* Scöryver. „ Onderstelt, zegt hy, dat een *Keten* „ van

10 DE BESTAENLYKHEIT VAN EEN
stelde, dat nochte zelfsbestaenlyk en noodzakelyk
in zichzelf, nochte dat deszelfs bestaenlykheit
gegrondvest had in eenige zelfsbestaenlyke Oir-
zaak : 't gene regelregt ongerymt en tegenstry-
dig is.

I I.

Of wilt gy 't liever dezerwyze betoogt zien :
daer heeft, of altoos eenig Onveranderlyk en *On-
afhanglyk* Wezen bestaen, van 't welk alle ande-
re wezens hunnen oirsprong ontfangen hebben;
of anders is 'er een oneindige Opvolging geweest
van veranderlyke en *afhangelyke* wezens, het ee-
ne van het andere voortgebracht in een oneindige
voortgang, zonder eenige de minste oirspronge-
lyke Oirzaak in 't geheel. Volgens deze laetste
onderstelling, is 'er niets in 't Geheelal Zelfsbe-
staenlyk of Noodzakelyk Bestaende. En indien
zulks, dan was 't oirsprongelyk *even mogelyk*, dat 'er
van Eeuwigheit niet een eenig ding zoude be-
staen, als dat 'er van Eeuwigheit eené opvolging
heeft bestaen van veranderlyke en afhangelyke
wezens. 't Welk ondersteelt zynde ; wat is het
dan dat van Eeuwigheit bepaelde dat 'er zulk een
Opvolging van wezens zoude bestaen, eerder dan
dat 'er van Eeuwigheit nooit iets of eenig ding in 't
geheel zoude bestaen? Het was niet *noodzakelyk*,
om dat het volgens deze onderstelling even mo-
gelyk was, dat ze geheel geen bestaen konde heb-
ben. Dus immers is dit niet als een bloot woord,
zonder eenige betekenis. En geen ander Wezen
ôm de bestaenlykheit van deze te bepalen, word
'er ondersteelt geweest te zyn. Hare bestaenlykheit
derhalven wiert bepaelt door *Niets* ; nochte door
eenige

ONAFHANGELYK WEZEN. II

eenige noodzakelykheit in de natuur van de dingen zelve, om dat 'er onderstelt word dat gene van die zelfsbestaenlyk zyn; nochte door eenig ander wezen, om dat onderstelt word dat 'er geen ander bestaet. Dat is te zeggen, van twee *evengelyk mogelyke* dingen, (namelyk, of *eenig ding*; dan of 'er *niets* van eeuwigheit zoude bestaen) word eerder het eene bepaelt dan het ander, *volstrektelyk door niets*: 't welk een uitdrukkelyke Tegenstrydigheit is. En gevolglyk, zob als te voren, daer moet in tegendeel van Eeuwigheit hebben bestaen, *eenig Onveranderlyk en Onafhangelijk Wezen*. 't Welk *wat* het is, wy nu zullen onderzoeken.

A G T S T E V O O R S T E L.

De Uitzichzelsbestaende en Oirsprongelyke Oirzaak van alle dingen, moet een Verstandig Wezen zyn.

I I I.

Dit Voorstel behelst in zich, het voorname verschil tusschen Ons en de Ongodisten. Want, dat 'er iet Zelfsbestaenlyk is; en dat het gene 't welk Zelfsbestaenlyk is, noodzakelyk Eeuwig en Oneindig, en d'Oirsprongelyke Oirzaak van alle dingen moet zyn, daer omtrent valt niet veel verschils. Want alle Ongodisten, 't zy dat ze stellen dat de Werelt *van haerzelve* eeuwig is, beide in opzigte van hare stoffe en gedaente, of 't zy ze houden dat alleen de stoffe noodzakelyk en de gedaente gebeurlyk is, of welk eene andere onderstelling zy maken, hebben altoos ('t zy regel-

gelreht of door omwegen) bevestigt en staende gehouden, dat het Zelfsbestaenlyk Wezen, geen *Verstandig* Wezen is, maer of enkele onwerkzame *Stoffe*, of ('t gene met andere woorden dezelfde zaak is) een enkel *Noodfchikkelyk Bewindsman*, of *Uitwerker* (*). Want zulk een moet noodzakelyk, of volkomen en regelreht in den grofften zin *verftandeloos* zyn, 't welk de kundigheid was die de oude Ongodisten van 't Zelfsbestaenlyk Wezen hadden: of anders deszelfs *Verftandigheid* (gelyk als *Spinoza* en eenige hedendaegsche stellen,) moet t'eenemaal afgezonderd zyn van eenig vermogen der Wil of Verkiezing; 't geen in opzigt van Voortreffelykheit of Volmaektheit, volgens alle gemeen begrip, het zelfde is, als geen *Verftandigheid* altoos.

I V.

Nu dat het *Uitzichzelsbestaende* Wezen geen zulk een blinde en verftandeloze *Noodzakelykheit*, maer in den allereigentlyksten zin een *Verftandig* en *wesentlyk werkzaam* Wezen is, blykt wel is waer zoo *ligtelyk* en regelreht *voor ons* niet door overweging *à Priori*, dat is van voren en by wege van redekaveling, om dat (door de onvolmaektheit van onze vermogens) wy niet weten *waerin* de *Verftandelykheit* bestaet, en tegelyk om dat wy de onmiddelyke en noodzakelyke verbintenis derzelve met de *Zelfsbestaenlykheit* zoo klaer niet kunnen zien, als met die van de *Eeuwigheit*, *Oneindigheid*, *Eenheit*, enz. Maer *à Posteriori*, dat is van agteren en by wege van opklimming, betoogen meest alle dingen in de werelt

(*) *A mere necessary Agent.*

werelt deze groote waerheit, en verschaffen ons ontegenzeggelyke redenen, om te bewyzen dat de werelt en alle dingen die 'er in gevonden worden, de uitwerkzels zyn van eene Verstandige en Kundige Oirzaak.

V.

Immers, aengezien 'er in 't algemeen en baerblykelyk, in de dingen, *verscheide soorten van vermogens, onderscheide voortreffelykheden* en trappen van Volmaektheden zyn; zoo moet noodzakelyk volgen, dat volgens de Orde tusschen Oorzaken en Gewrochten, in de Oirzaak altoos noodzakelyk meerder voortreffelykheit moet zyn dan in het Gewrochte: en gevolgelyk, het Uitzichzelsbestaende Wezen, wat het ook onderstelt worde te zyn, moet noodzakelyk (als d'Oirsprong aller dingen) den geheelen hoofdsom en hoogsten trap van alle volmaektheden der andere dingen in zich bevatten. Niet om dat het gene 't welk Zelfsbestaenlyk is, *daerom* alle mogelyke Volmaektheden moet bezitten, (want dit, alhoewel in zichzelven ten zekersten waeragtig, kan echter zoo ligtlyk niet *a Priori* betoogt worden,) maer om dat het onmogelyk is dat eenig gewrochte enige volmaektheit kan bezitten, die niet te voren in deszelfs oirzaak was. Want indien zulks, dan zoude die volmaektheit veroirzaekt zyn uit niets; 't welk eene volkome tegenstrydigheit is. Nu een Verstandeloos Wezen, 't is blykbaer, kan niet begaeft zyn met all' de volmaektheden der dingen die in de werelt gevonden worden; om dat de *Verstandelykheit* eene van deze Volmaektheden

den is. Derhalven kunnen alle dingen niet voortkomen van eenen Verstandeloozen Oirsprong; en gevolglyk het Zelfsbestaenlyk Wezen moet noodzakelyk *Verstandig* zyn.

Met geen mogelykheit kan een Ongodist de kragt van deze drangreden kragteloos maken op eenige andere wyze, dan door eene van deze *Twee* zaken te beweren: of dat'er in het Geheelal *geen Verstandig Wezen gevonden word*; of, *dat Verstandigheit geen onderscheide Volmaektheit is*, maer blootelyk een Samenzetting van gedaente en beweging, even als de koleuren en geluiden by 't gemeen onderstelt worden te zyn. Belangende de *Eerste* van deze Stellingen, daer tegens verschaft elks eige bewustheit een genoegzame wederlegging. Want zy die twistende voorgeven dat de Beesten maer enkele Werktuigen zyn; hebben echter nooit gezegt dat de *Menschen* zulks insgelyks zyn. En dat de *Laatste* Stelling (waer in voornamelyk de sterkte der Ongodisterye gelegen is,) ten uitersten ongerymt en onmogelyk zy, zal ik in 't vervolg aentoonen. Maer al *konde* men onderstellen dat deze Stelling *waerheit* was, echter zoude onvermydelyk moeten volgen, dat het Zelfsbestaenlyk Wezen noodzakelyk *Verstandig* zyn moet; zoo als ik in myn *Vierde Bewysreden* van dit TRAGENWOORDIG VOORSTEL zal betoogen. Onderusschen, dat de Stelling zelve, *namelyk*, dat eigentlyk gesproken, *Verstandigheit* gene *onderscheide Volmaektheit* is, maer enkel eene Samenzetting van verstandelooze gedaente en beweging; dat deze Stelling zegge ik, ten hoogften ongerymt en onmogelyk is, zal uit de volgende Bewysreden blyken.

V I.

V I.

Aengezien 'er byzonderlyk in den Mensch ontegenzeggelyk zulk een vermogen is, 't welk wy Gedagten, *Verstandigheid*, Bewuftheit, Gewaerwording of Kenniffe noemen; zoo moet 'er noodzakelyk of van Eeuwigheit *zonder eenige Oirfpronglyke Oirzaak in 't gebeel*, een oneindige volgreeks van Menschen geweest zyn, waer van geen eenen een *noodzakelyk*, maer *ieder van hen een afhanglyk en medegedeelt* wezen had; *of anders*, deze wezens, begaeft met gewaerwording en bewuftheit, moeten den eenen of den anderen tyd zyn voortgekomen, enkel uit iet, dat geen zulke eigenschappen, als zinnen, gewaerwording, en bewuftheit in zich bezat; *of anders* moeten zy voortgebragt zyn door eenig *Verftandig* Opperwezen. Nooit was 'er of zal 'er een Ongodift gevonden worden, die niet toestaet dat een van deze *drie* onderftellingen de waerheit is. Zoo dan de *Twee Eerste* bewezen kunnen worden valsch en onmogelyk te zyn, dan moet volgen dat de *Laerste* betooglyk de waerheit zy. Nu dat de *Eerste* onmogelyk is, blykt uit het gene 'er ten bewyze van het **TWEDE** algemeene **VOORSTEL** dezer Redeneeringe gezegt wert. En dat de *Tweede* insgelyks onmogelyk is, kan dus betoogt worden: zoo Gewaerwording of *Verftandigheid*, eene *onderscheide eigenschap* en volmaektheit is, en niet eene enkele Samenzetting van verftandelooze gedaente en beweging; dan kunnen wezens, begaeft met Gewaerwording en Bewuftheit, nooit zuiverlyk zyn voortgekomen, uit iet 't welk
geen

geen zulke eigenschap als Gewaerwording en Bewustheit is in zich bezat ; om dat nooit iets aen een ander eenige volmaektheit kan mededeelen , welke het niet werkelyk in zichzelven bezat , ten minsten in een hooger trap. Nu is Gewaerwording of Verstandigheid eene onderscheidene Eigenschap of Volmaektheit , en niet eene bloote Samenzetting van verstandelooze gedaente en beweging : [en dat zullen wy nu met de volgende bewysredenen buiten allen tegenspraek pogen te stellen.]

In de Eerste Plaets : *Byaldien [zeggen wy] Gewaerwording of Verstandigheid , eenige wezentlyke onderscheidene Eigenschap , of Volmaektheit zy , en niet een uitwerkzel of samenzetting van verstandelooze gedaente en beweging ; dan kunnen wezens begaeft met Gewaerwording en Bewustheit , met mogelykheit nooit zuiverlyk zyn voortgekomen uit iet dat in zichzelven geen zulk eene eigenschap als Gewaerwording of Bewustheit in zich bezat ; om dat niet iet t'eeniger tyd aen een ander eenige volmaektheit kan mededeelen welke het niet werkelyk in zichzelven bezat , ten minsten in een hooger trap. Dit is t'eenemael baerblykelyk ; om dat , zoo eenig ding aen een ander eenige volmaektheit konde mededeelen die het zelfs niet bezat , die volmaektheit alsdan volstrektelyk zoude zyn veroorzaekt door Niets ; dat eene volkomene Tegenzeggelykheit is. Zoo iemand hier wilde antwoorden , (gelyk Mr. Gildon gedaen heeft (*) in een Brief aen Mr. Blount ,)*

„ dat

(*) *Oracles of Reason* , Pag. 186. Zie insgelyks myn Brief aen Mr. Dodwell met verscheide Antwoorden over en weêr , aengaende de Natuurlyke Onsterffelykheit der Ziele.

„ dat de *Koleuren, Geluiden, Smaken*, en diergelyke, voortkomen van gedaente en beweging; „ die geen zulke eigenschappen in zichzelve bezitten; of dat *Gedaente, Deelbaarheit, Beweeglykheit*, en andere eigenschappen der Stoffe, (die toegestaen worden haer van God gegeven te zyn, schoon Hy, zonder buitensporige lastering, niet gezegt kan worden zelve eenige zoodanige eigenschappen te bezitten;) „ en dus op gelyke wyze, *Gewaerwording of Verstandigheit* kunnen ontstaen (*) uit iet dat zelve geen verstant heeft”: zoo valt zulks ligt om te beantwoorden. Immers *Koleuren, Geluiden, Smaken*, en diergelyke, zyn op generlei wyze uitwerkzelen, van enkele gedaente en beweging; alzoo 'er in de lichamen zelve gene voorwerpen der zinnen zyn, die eenige wyze van gelykheit met deze hoedanigheden hebben; zynde zy klaerlyk *Gedagten of Vormingen* van 't Gemoed, 't welk een Verstandig Wezen is; en zy worden eigentlyk niet *veroorzaekt*, maer alleen toevallig te weeg gebragt †), door de indrukzelen der gedaente en beweginge. Ook zal dit gezegde 't zy beweert, 't zy ontkent, niets doen voor een Ongodist, met opzigt op ons tegenwoordig verschil. Laet ons

V. STUKJĒ.

B

hem

(*) Zoo onze Tegensprekers met een van *Cicero's* Samenprekers wilden besluiten, dat het Geheelal verstandig moet zyn om dat eenige *Gedeeltens* verstant hebben; zoo kunnen wy hen met den anderen Spreker in *Cicero* wedet antwoorden: dat volgens het zelfde Argument, het Geheelal een Hooveling, een Muzyk- en Dansmeester, of een Filosoof moet zyn, om dat 'er vele zoodanige *Gedeeltens* gevonden worden. Zie *Mr. Toland's Brief; Motion Essentiael*, enz.

†) *Occasioneel*.

hem dit grootste en mogelykst voordeel eens toe-
 staen, en stellen dat wy hier voor hem bewyzen
 die ten hoogste ongerymde Onderstelling, dat het
Gemoed zelve niets anders als bloote Stoffe is, en
 in het allerminste niet eene Onstoffelyke Bestaen-
 lykheit. Want, voor *Eerst* onderstelt zynde dat
 het *enkele Stoffe zy*, echter moet een Ongodist
 noodzakelyk toestaen dat het *zulk een Stoffe zy*, die
 niet alleen begaeft is met gedaente en beweging,
 maer insgelyks met de eigenschap van *Verstandig-
 heit en Gewaerwording*: en gevolgelyk aengaende ons
 tegenwoordig verschil, zal het echter op 't zelfde
 uitkomen; dat namelyk Koleuren, Geluiden en
 diergelyke, welke geen eigenschappen van ver-
 standelooze Lichamen zyn, maer gewaerwordin-
 gen des Gemoeds, niet meer veroorzaekt wor-
 den door, of voortkomen van bloote verstande-
 looze gedaente en beweging, dan dat de Koleur
 een Driehoek, of het Geluid een Vierhoek kan
 zyn, of dat Iets door Niets zoude worden ver-
 oorzaekt. *Ten Tweeden*; belangende het *ander ge-
 deelte der Tegenwerping*; dat *Gedaente, Deelbaer-
 heit, Beweeglykheit*, en andere eigenschappen der
 Stoffe, (gelyk toegestaen word) van God voort-
 komen, schoon Hy zonder buitensporige Laste-
 ring, niet gezegt kan worden eenige zulke ei-
 genschappen te hebben; en dat derhalven op gelyke
 wyze, *Gewaerwording* of *Verstandigheit* kan ont-
 staen uit dat gene 't welk zelve geen verstant heeft;
 daer ontrent is het Antwoord nog ligter. Om dat
 Gedaente, Deelbaerheit en Beweeglykheit geen
 wezentlyke, eigentlyke, onderscheidene, en
stellige vermogens zyn, maer alleen *ontkennende ei-
 genschappen, gebreklykheden, of onvolmaekthe-*
 den.

den. En alhoewel geen oirzaak aen zyn gewrogt eenige wezentlyke volmaektheit kan mededeelen, die hy zelve niet heeft, echter kan het gewrogtelyklyk menigte onvolmaektheden, gebreklykheden, en ontkenkende eigenschappen bezitten, die niet in de oirzaak zyn. Alhoewel dan *Gedaente*, *Deelbaerheit*, *Beweeglykheit*, en diergelyke (all' bloote ontkenningen, gelyk als alle *bepalingen* en alle *gebrek van vermogens*,) in het gewrogt kunnen zyn, en niet in de oirzaak; echter kan *Verstandigheit*, (die ik nu onderstel, en aenstonds zal bewyzen, eene *onderscheidene* eigenschap te zyn, die niemant eene bloote *ontkenning* kan noemen,) met geen mogelykheit zoodanig zyn.

Hebbende derhalven dus betoogt, dat zoo Gewaerwording of *Verstandigheit* onderstelt wórd te zyn, eene *onderscheidene eigenschap*, of Volmaektheit, (zelfs *alleen van de Stoffe*, indien het de Ongodift zoo gelieft,) en niet een bloote uitwerking of samenstelling van verstandelooze gedaente en beweging; dat alsdan, wezens, begaeft met Gewaerwording en Bewustheit, nooit zuiverlyk konnen zyn voortgekomen, uit dat gene, 't welk geen zulke eigenschap als Gewaerwording of Bewustheit is, bezat; om dat niets ooit aen een ander eenige volmaektheit kan mededeelen, die het zelve niet heeft: zoo zal ligitelyk *Ten Tweeden* blyken, dat *Gewaerwording of Bewustheit waerlyk zulk eene onderscheidene eigenschap of volmaektheit is, en dat ze met gene mogelykheit eene bloote uitwerking of te samenstelling van verstandelooze gedaente en beweging kan zyn*: en zulks om deze duidelyke reden, wyl *Verstandigheit gene Gedaente, en Bewustheit gene Beweging is*. Want

het gene t'eeniger tyd kan ontfaen uit , of famengezet worden van eenige dingen , blyft niet tegenstaende dat , het zelfde waer van het famengezet is. En zoo oneindige famenzettingen of verdeelingen tot in Eeuwigheit gemaekt wierden , deze dingen zouden echter eeuwig dezelfde blyven. En all' hare mogelyke veranderingen kunnen nooit iet anders zyn dan herhalingen van dezelfde zaek. By voorbeeld : alle mogelyke veranderingen , famenzettingen , of uitwerkzelen der *beweging* , konnen eeuwig niet anders dan enkele *beweging* zyn. Zo 'er derhalven ooit een tyd was , dat 'er niets in 't Geheelal was als Stoffe en Beweging ; zoo kon 'er nooit iet anders als Stoffe en Beweging in gevonden zyn geworden. En 't zoude alzo onmogelyk geweest zyn , dat 'er ooit zulk een ding zoude bestaen hebben , als Verftandigheid en Bewuftheit , of zelfs eenig zulk ding als licht , hitte , geluit , koleur , of eenige van die , welke wy tweede eigenschappen der Stoffe noemen ; als het onmogelyk is dat de Beweging Blauw of Root kan zyn , of dat een Driehoek in Geluit kan verandert worden. Dat gene waer door de menschen ten dezen opzigte 't meest verleid zyn geworden , is dit ; dat zy zich verbeelden dat famenzetsels , iet wezentlyk onderscheidens zyn van dat gene waer uit het famengezet is ; 't welk een zeer groote misflag is. Want all' de dingen , daer de menschen dus van oordeelen , zoo ze *wezentlyk* verscheiden zyn , dan zyn het geen famenzetsels noch uitwerksels van dat gene daer de menschen ze van oordeelen te zyn , maer iet geheellyk van den anderen onderscheiden ; gelyk wanneer het Gemeen denkt , dat Koleuren

ren

ren en Geluiden eigenschappen zyn die in de Lichamen kleven, daer ze in waerheit blootelyk Gedagten van 't gemoed zyn: of anders, indien ze wezentlyk Samenvoegingen en Uitwerkzelen waren, zouden ze niet *verscheiden*, maer juist het zelfde zyn dat zy ooit waren; even als twee Driehoeken by den anderen gevoegt een Vierhoek maken, die Vierhoek echter niet anders dan twee Driehoeken blyft; of dat een Vierhoek ter helfte doorgesneden, twee Driehoeken maekt, zoo blyven echter deze twee Driehoeken maer twee helften van een Vierhoek; of wanneer een mengzel van een Blauw en Geel Poeder Groen maekt, dat Groen echter maer een gemengt Blauw en Geel blyft, gelyk zeer klaerlyk door behulp van vergrootglazen zichtbaer is. In 't kort, ieder ding door samenstelling, verdeeling, of beweging, is niets anders als 't gene het te voren was, in zyn geheel of gedeelte genomen, of in verscheide plaets of orde. Hy derhalven die wil staende houden, dat *Verstandigheid* de uitwerking eenes *Samenstels van verstandeloze Stoffe*, enz. in *Beweging* is, moet of staende houden, dat *Verstandigheid* een *bloote naem of uitwendige benaming is van zekere Gedaentens en Bewegingen*, op gene andere wyze als een *Cirkel* of *Driehoek* verschilt van een *Vierhoek*; 't welk klaerblykelyk ongerymt is: of anders hy moet onderstellen, dat het een *wezentlyke onderscheide eigenschap* is, voortkomende van *zekere bewegingen eenes Samenstels van Stoffe*, die *in zich zelfs niet verstandig is*: en dan zal 'er deze niet minder blykbare ongerymtheit uit volgen; dat namelyk de *eene eigenschap* of hoedanigheid in de andere kleeft; want in dat geval, zou niet de

Substantie zelve, dat is de deelen waeruit het *Samenstel* van Stof bestaet, maer de *bloote* of byzondere Wyze van *Beweging en Gedaente*, verstandig zyn. *Hobbes* schynt dit begrepen te hebben: en derhalven, alhoewel hy zeer spaerzaam is, en 't zich als schaemt zyn rechte mening te uitten, vond hy 'er zich toe gedrongen. Want ziende de zwaarigheid die wezentlyk ryft uit de onmogelykheit, dat de Zinnen of Bewuftheit blootelyk de uitwerking van gedaente en beweging zouden zyn; en willende (schoon de zaak noch zoo mogelyk was) niet onderstellen, dat Godt door een onmiddelyke en vrywillige Daed zyner *Alvermogende Magt* zekere *Samenstelzels* van Stoffe begaefde met bewuftheit en gedachten, (van welk gevoelen ik gelegenheit zal hebben iet meerder in 't vervolg te zeggen,) neemt hy zyn toevlugt (*), tot die wonderlyke en ongerymde onderstelling, dat

(* Immers dus spreekt hy: *Scio fuisse Philosophos quosdam, eosdemque viros doctos, qui corpora omnia Sensu praedita esse sustinuerunt: Nec video, si natura sensationis in reactione sola collocaretur, quomodo refutari possint. Sed etsi ex reactione etiam corporum aliorum, phantasma aliquod nasceretur; illud tamen, remota objecto, statim cessaret. Nam nisi ad retinendum Motum impressum, etiam remoto objecto, apta habeant Organa, ut habent Animalia; ita tantum sentient ut nunquam sensisse se recordentur. — Sensioni ergo, quæ vulgo ita appellatur, necessario adhæret memoria aliqua, &c.* Dat is, op dat wy met believe des Vertalers Ooren verstaenbaer maken: *Ik weet dat 'er Wysgeren, en dat Geleerde Luiden geweest zyn, die bielden dat alle Lichamen met een zin voorzien waren. Ik zie ook niet, dat byaldien men de natuur der Gewaerwording in eene enkele Wederwerking samenbrengt, hoe hen tegen te spreken. Maer hoe wel ook uit de Wederwerking van andere lichamen, zekere verbeelding geboren worde, zal die echter aenstands, zoo men het*

voor-

dat alle Stoffe als Stoffe, begaeft is, niet alleen met gedaente, en eene bequaemheit tot beweging, maer insgelyks met een dadelyke Zin of Gewaerwording; en datze alleenlyk de werktuigen en 't geheugen der Dieren ontbeert, om hare gevoeligheit te betuigen.

V I L.

Dat ten *Derden*, de Zelfsbestaende en Oirsprongelyke Oirzaak aller dingen, een *Verftandig* Wezen is, blykt overvloedig uit de Voortreffelyke *verfcheidenheit*, *orde*, *fchoonheit* en *verwonderlyke toefstelling*, en *bequaemheit van alle dingen in de werelt*, tot haer eigene en byzondere *Eindens*. Deze Bewysreden is zoo geleerdelyk en volkomen verhandelt, beide door oude en hedendaegfche Schryvers, dat ik ze alleen maer zal noemen, zonder my 'er iet op uit te laten. Ik zal alleen hier ter plaetze deze eene aenmerking aentekenen; dat hoe ook *Descartes* en andere zich bevlytigt hebben, om een *mogelyke* reden te geven, (*mogelyke* zeg ik, ja in waerheit eene ten hoogften *onmogelyke* en *belachelyke* reden,) hoe de *Werelt* kan gevormt zyn, alleenlyk door de Wetten der Beweging; zy echter door zulk een grootschynende onderneming

B 4

we-

voorwerp wegneemt, ophouden. Want ten zy dezelve, gelyk de dieren, *Werktuigen* bezitten, bequaem om de ingedrukte *Beweging*, ook als 't voorwerp weg is te behouden, zullen ze *slegts* zoo gewaerworden, dat hen nooit dier gewaerwordingen beuge. — Bygevoelge is 'er in de *Gewaerwording*, die men dus *gemeenlyk* noemt, voodwendig *eenig* gebeugen inklevende. *Hobbes Pbyfic*, Cap. 25. Sect. 5. Zie ook No. 2 en 11. van de *Appendix* eener Verzameling van Papieren, die tusschen *Mr. Leibnitz* en *Dr. Clarke* gewisselt zyn.

wezentlyk niet meer gemeent hebben, dan op een wysgerige wyze te verklaren, hoe het *onbezielde* gedeelte van de werelt, mogelyk gevormt is. Want belangende *Planten* en *Dieren*, waerin de Wysheit van den Schepper voornamelyk blykt, zy hebben nooit op eenige middelmatige wyze, of met de minste blyk van gevolg, voorgewent reden te geven, hoe zy oirsprongelyk gevormt zyn. In deze dingen zyn de Stoffe en de Wetten der Beweging niet in staet iet te konnen doen. En hoe belachelyk het *Epikuriesch Onderstel* is, dat de Aerde ze alle in 't eerst by geval heeft voortgebracht, blykt (behalven dat dit tans zoo ik vermoede, zelfs van de Ongodisten, kragteloos word gekeurt,) uit de Latere Ontdekkingen die 'er in de Philosophie gedaen zyn; als welke toonen, dat 'er gene vanzelfs vortkomende voortteeling van eenig het geringste diertje of plantje is. De Zon, de Aerde, het Water, en al de vermogens der natuur in samenvoeging, zyn niet in staet, om iet het allerminste te doen, ter voortbrenging van een groeiend leven. (Van welke allervoortreffelykste Ontdekkingen wy in 't *voorbygaen*, mogen aenmerken de nuttigheit der Natuurkunde en Ondervindelyke Philosophie, zelfs somtyds in zaken van den Godsdienst.) Terwyl derhalven de dingen dus zyn, zoo moet onvermydelyk toegestaen worden, (zelfs by den halfterrigsten Ongodist,) of dat alles, Planten en Dieren, oirsprongelyk het werk zyn van een *Verstandelyk Wezen*, en door Hem *in der tyd* geschapen; of dat zy van alle Eeuwighait geweest zynde, in dezelfde orde en wyze als nu, een eeuwig Gewrogt zyn van een *Eeuwige Verstandelyke*
Oir-

Oorzaek , geduriglyk zyn Oneindige Magt en Wysheit oeffenende ; of anders , dat zy zonder een zelfsbestaende Oorzaek in 't geheel , den een van den anderen zyn voortgekomen in een eeuwige opvolging door een oneindige voortgang van afhankelijkte Wezens. *De Eerste* van deze drie wyzen , is het besluit dat wy toestemmen. *De Tweede* (zoo verre het de Ongodistery raekt) komt op een en 't zelfde uit ; en *de Derde* heb ik reeds getoont (in myn bewys van het TWEEDE algemeene VOORSTEL dezer Redeneering) volstrektelyk onmogelyk en een tegenstrydigheit te zyn.

V I I I,

Ten Vierden , onderstelt zynde dat het mogelyk was dat de Gedaente der Werelt , en al de zichtbare dingen die 'er in gevonden worden , te gelyk met de Orde ; Schoonheit en gepaste Bequaemheit van hare deelen ; ja onderstelt zynde dat zelfs de verstandelykheit , met bewustheit en gedagten , in all' de wezens die wy kennen , met mogelykheit de weerftuit of uitwerking van enkele verstandelooze Stoffe , Gedaente en Beweging kan zyn ; ('t welk de alleronmogelykste en onredelykste onderstelling ter Werelt is ;) echter niet tegenstaende dat , zou 'er een ontegenzeggelyke betooging overblyven , dat het Zelfsbestaenlyk Wezen (wat het ook onderstelt worde te zyn) *Verstandig* zyn moet. Want deze Grondbeginselen [*Onverstandige Gedaente en Beweging*] konden nooit met mogelykheit bestaen hebben , zonder dat 'er te voren een *verstandige* oorzaek was. By voorbeeld wegens de *Beweging*. 't Is blykbaer ,

dat 'er tans zulk een ding als *Beweging* in de werelt gevonden word , welke of den eenen of den anderen tyd begonnen , of van eeuwigheit geweest is. Zoo het t'eeniger tyd begon , dan is het verschil toegestaen , dat de Eerste Oirzaak een Verstandelyk Wezen is ; want bloote, onverstandige Stoffe, en die in rust, 't is blykbaer, konde nooit uit zichzelf beginnen te bewegen. In tegendeel, zoo de *Beweging* Eeuwig zy, zoo is zulks of eeuwig veroorzaekt door een eeuwig Verstandig Wezen; of ze moet van zichzelf noodzakelyk en zelfsbestaende zyn; of anders, zonder eenige noodzakelykheit in deszelfs natuur, en zonder eenige uitwendige noodzakelyke Oirzaak moet ze van Eeuwigheit bestaan hebben door een oneindige opgevolgde mededeeling. Zoo beweging eeuwiglyk veroorzaekt was door eenig eeuwig verstandig wezen , zou het, voor zoo veel 't ons tegenwoordig Onderwerp aengaet, insgelyks het verschil toestaen. Zoo ze van zichzelf noodzakelyk en zelfsbestaenlyk is, dan moet volgen, dat het een tegenzeggelykheit is, te onderstellen dat de Stoffe in rust is; want vermids de *bepaling* van deze Zelfsbestaenlyke *Beweging* *overal* te gelyk moet zyn , kan haer uitwerking niet anders zyn dan een gedurige rust. Daerbenevens, gelyk 'er geen einde is van ongerymtheden , als men 'er eens mede begint, zoo behelst het noodzakelyk insgelyks eene tegenstrydigheit in zich, te onderstellen dat 'er *mogelyk* oirsprongelyk *meerder* of *minder* beweging in 't Geheel was, als 'er *dadelyk* was: 't welk zulk een ongerymt gevolg is, dat *Spinoza* zelfs, niet-tegenstaende hy uitdrukkelyk vaststelt dat alle
dingen

dingen *noodzakelyk* zyn, echter hier (*) beschaemt word om zyn gevoelen te uitten, of liever zichzelf klaerlyk wederspreekt in het verschil omtrent den Oirsprong der Beweging. Maer zoo men ten laetsten wilde zeggen, dat de Béwëging zonder eenige *noodzakelykheit* in deszelfs natuur, en zonder eenige uitwendige noodzakelyke Oirzaak van alle Eeuwigheid bestaen heeft, blootelyk door eene oneindige mededeeling, zoo als (†) *Spinoza* ongerymdelyk genoeg schynt te stellen; zoo heb ik dit te voren (in myn TWEEDE algemeen VOORSTEL van deze Redeneering) getoont een volkome en klare Tegenstrydigheit te zyn. Daer blyft dan alleenlyk over, dat de Beweging oirsprongelyk moet veroirzaekt zyn door iet dat Verstandig is; of dat 'er anders nooit iet zoodanigs als Beweging in de werelt konde zyn gevonden geworden: en gevolgelyk, het Zelfsbestaenlyk Wezent,

(*) *Spinoza Ethic. Part. I. Prop. 33. vergeleken met Part. II. Prop. 13. Lemma 3.*

(†) Immers wat zeggen anders deze zyne Woorden? *Corpus motum vel quieteens, ad motum vel quietem determinari debuit ab alio corpore, quod etiam ad motum vel quietem determinatum fuit ab alio, & illud iterum ab alio, & sic in infinitum.* Dat is, op dat wy met believe des Heeren E. V. C. A. voor den Nederlander niets verbergen: *Een bewege of rustend lichaem, tot beweging of ruste te bepalen, moes van een ander lichaem komen, dat ook tot beweging of ruste door een ander lichaem bepaelt word, en dat wederom van een ander tot in 't oneindige.* Schrande zeker, dat mag redeneren heten om alle redelyk vernuft te verliezen, niet om het billykerwyze te voldoen. Dat men hier maer by vergelyke wat in het TWEEDE VOORSTEL, byzonder Pag. 8 en 9. in de Nota, van dien Keten gezegt is, en men zal uit dit enkel stael zien, hoe bespottelyk de Wysheitzy, die *Spinoza* veilt. Men vind dit in zyne *Ethic. Part. II. Prop. 13. Lemma 3.*

Wezen; de Oirsprong en Oirzaak van alle dingen, wat het ook ondersteelt worde te zyn, moet noodzakelyk een *Verstandig Wezen* zyn.

I X.

Hier uit volgt dan al wederom, dat de *Stoffelyke Werelt*, onmogelyk het Zelfsbestaenlyk Wezen zyn kan. Want daer ik betoogt hebbe, het Zelfsbestaenlyk Wezen verstandelyk te zyn, en de Stoffelyke Werelt klaerblykelyk zoo niet is; zoo volgt dat de Stoffelyke Werelt niet zelfsbestaenlyk kan zyn: wat ook eenige zich dwaeslyk verbeeld hebben, aengaende een *Ziel van de Werelt*; want zoo zy daerdoor verstaen een geschapen afhangelyk Wezen, dan komt het in ons tegenwoordig verschil niet te pas; maer zoo zy daer onder verstaen, iet noodzakelyks en zelfsbestaende, dan is het niet anders als een valsche, bedorvene, en onvolmaekte Kundigheit van *God*.

T W E E D E A R T I K E L.
H I S T O R I E
D E R
J A C O B I T E N
O F
K O P H T E N
I N
E G Y P T E , L Y B I E , N U B I E ,
E T H I O P I E E N C Y P R U S
W O N E N D E :

D O O R
J O S E P H A B U D A C N U S V A N M E M P H I S ,
M e t r o p o l i t a e n v a n E g y p t e (*).

I N H O U D .

- I. *Oorsprong van den Naem der Jacobiten.* II. *Oudheit en Talrykheit der Kophten.* III. *Hunne Kerke-lyke Regeering.* IV. *Verkiezing der Patriarchen, Bisschoppen, enz.* V. *Inwyding der Patriarchen, Aerts-*

(*) Dit Werksken, dat Agt Bladen in 8 groot, en van dit Jaer te Lubek op kosten van *Jonas Schmid* gedrukt is, heeft de Heer *J. H. à Seelen* met een Voorrede en Aen- tekeningen, nevens het Leven van *Jacobus Baradaeus*, de Stigter der Jacobitische Sekte, uitgegeven.

Aertsbisschoppen en Bisschoppen. VI. Inwyding der Bisschoppen, Diakenen en Onder-Diakenen. VII. De Gedaente hunner Kerken. VIII. Hunne Kerkelyke Gebruiken. IX. Heilige Gewaden en byzondere Gebruiken, by hen van de Oude Israëlitien en uit het Oude Testament overgenomen. X. Hunne Bondzegels, en welkerwyze zy die in 't Gebruik hebben. XI. De Plegtigheden van hunnen Doop, op zekere daer toe gestelde Dagen ().*

I.

ZEer vele onder de Oude Leeraers, hebben den Oirsprong en d'Eerste Instelders der JACOBITEN gewenscht te kennen. [Dan, dit is hen allen niet evenzeer gelukt]; vermids deze Gezintheit zeer talryk was; gelyk wy in 't vervolg zullen toonen; en van ouds, gelyk ook noch, eene menigte van dwalingen in haren schoot koesterde. Zy worden niet alleen JACOBITEN, maer ook KOPHTEN, en van alle de Aenhangers des Roomschen Stoels CHRISTENEN VAN DEN GORDEL genoemd.

Wat den OIRSPRONG hunnes NAEMS betreft; de gezegde Oude Leeraers willen dat dien NAEM herkome, van eenen hunner Oude Alexandrynsche Patriarchen, onder wier Kerkelyk Gebied zy staen, ofte van zekeren Heilig, JACOBUS VAN BARRADE genoemd, eenen Syrier. Dan, dit schynt my geen gronds genoeg te hebben. Want
men

(*) Hunne overige Bondzegels en zaken; gelyk daer zyn: hun *Vormzel, Biegt, Nachtsmael, Ordening, Huswelyk, Laetste Olyfel, Beelden, Monniken, Vasten, Pelgrimadiën, Spyzen, Sboblen*, enz. sparen wy tot Nader Gelegenheit.

men vind geen zulken Patriarch, in den Lyft der Alexandrynfche Kerkvoogden : zulks dit wel het bewyzelykft gevoelen fchynt , dat zy hun naem ontlennen , van den Aertsvader JAKOB (*), zoon van Ifaac, zoons zoon van Abraham, meermalen in de Gewyde Schriften Ifraël genoemt (†): Willende zy zich zoo 't fchynt, door dien naem ftellen tegen, en onderscheiden van de Hebreen of Ifraëliten, die alomme, en dus ook in Egypte, by menigten wonen.

Zy worden ook, gelyk wy zeiden, KOPHTEN genoemt, van een zeer vermaerde Stad in Thebaïde (§), die als de gemene markt der Egyptenaren en Arabiers, aen de Roode Zee gelegen, haren

(*) *Abudacnus*, dwaelt hierin, gelyk bewezen word van *Baltb. Jacobus* in zyne *Differt. de Jacobitis.* p. 7. en van *Affemannus* in zyne *Biblioth. Orientalis.* T. II. p. 327. Alwaer men ziet dat dit enkel het ongegrond voorgeven der JACOBITEN zelve is, die om zich te ouder en aenzienelyker te maken dit verzieren, op dezelfde gronden als zy zich zeggen t'herkomen van den Apoftel JAKOBUS, des Heilands Broeder. By *Cottelerus, Monum. Eccl. Græca.* T. III. p. 508. worden zy gezegt oirfprongelyk te zyn ἐξ Ἰακώβου τοῦ μοναχοῦ VAN JAKOBUS ZEKEREN MONNIK; 't welk zoo men daerdoor JACOBUS BARADÆUS verftaet, der waerheit gelykvormig is, gelyk zeer vele Geleerde Mannen bewezen hebben. [Men zie hen gemeld Pag. 3. in 't Werksken zelvè.]

(†) De Schryver geeft hier vervolgens reden van, doch wyl we ons verzekert houden, dat die onzen Vaderlandfchen Lezeren niet zouden voldoen, hebben wy 'er die om plaets te winnen, afgelaten.

(§) *Kophit* genoemt: Zie van dezelve in 't EERSTE STUKJE dezer VERMAKELYKHEDEN, Pag. 67. Schoon deze Naemsafleiding niet onwaerfchyglyk is, zyn 'er andere, die denzelven van 't woord *Κοπρω* *Snyden* afleiden; om de Befnydenis by hen in gebruik. Zie wat de Heer *J. H. & Suelen* in 't Werksken zelve, Pag. 4 en 5, aentekent.

haren name ook aen gansch Egypte meêgedeeld heeft ; wordende dat daerom wel eens genoemd *Αἰα Γυπτῶ*, *Κόπτῶ*, of *τῆς Κόπτου*, dat is het *Kophtiesch Land*.

Maer welligt zal men zich verwonderen, waerom zy van de Italianen, enz., *CHRISTIANI DELLA CEINTURA*, of *CHRISTENEN VAN DEN GORDEL* genoemd worden. Dan, daervoor is deze reden. De *KOPHTEN*, gelyk wy in 't vervolg nader zullen zeggen, gebruiken, in 't toedienen van de Sacramenten zekeren *Gordel*, welke de Priester den genen die de Sacramenten ontfangt, gewoonlyk omdoed. Dien *Gordel* noemen zy, den *Gordel der Kuifschheit*, enz. En van deze gewoonte, is dien naem gesproten.

I I.

Wat de *OUDEID* (*) der *KOPHTEN* aengæet; na de Komst des Zaligmakers, zouden zy door den Euangelist Markus, die t'Alexandrië predikte, tot het Geloove in Christus gebragt zyn. Te weten, dien Euangelieverkondiger, aldaer gemarteld zynde, zoo hebben zy, die door hem geloofd hadden, het zelfde geloove door 't gansch gebied van Alexandrië, Egypte, Lybië, Nubië, enz. aen hen gepredikt.

Hun *GETAL* was dus aldaer zeer groot, in de Eerste Eeuwen van het Christendom, voor dat ze aen het Turksch Gebied onderworpen, en door

(*) De Schryver begint op zyn vorig onderstel hier van Aertsvader Jacob, zulks de *JACOBITEN* volgens hem overblyfzels van Joden moeten geweest zyn; tot op de Prediking van Markus. Zie hem Pag. 7.

door de Mahomethanen overheert waren. Men vond hen ook door gansch Ethiopië, en op vele plaetzen van 't Eiland Cyprus; [om nu van gene andere Gewesten te spreken.]

De Patriarch van Alexandrië (*) heeft het Geestelyk Gebied over alle de gezegde Landen, en het hangt van zyne bestelling af, die met Metropolitanen of Aertsbisschoppen, Gemeene Bisschoppen, en andere Kerkelyke Persoonen te voorzien. Maer men kan niemant ten Patriarche kiezen, zonder 't gevoelen en de stem der JACOBITEN, die in de Stad wonen daer de Patriarch zynen zetel houdt, alvorens in te nemen.

I I L

Het gezegde zal genoeg zyn ten opzigte van den *Naem*, *Oorsprong*, [en 't *Getaal*] der JACOBITEN. Laet ons derhalven van hun KERKELYK BESTIER spreken. Vooraf evenwel moet ik mynen Lezers berigten, dat de КОРЪТЕН overal dezelfde vryheit niet bezitten. Zy die niet onder de heerschappy der Mahomethanen en Heidenen staen, hebben geen minder gezag in 't Kerkelyke als de Roomsche pauzelyke en Grieken, gelyk zeer vele Geschiedschryvers willen. Maer de gene die in Egypte, Lybië, Nubië, Thebaïde, en dergelyke, der Turksche Mogendheit onderworpen plaetzen, hun verblyf hebben, genieten bylange die vryheit niet. Dit in 't oog houdende, zoo

V. STUKJE. C

(*) Andere Schryvers gewagen van Twee Patriarchen, namelyk die van Alexandrië en die van Antiochië. Zie 't Werksken zelve Pag. 8 en 9. *in de Nota.*

is dit het denkbeeld dat wy van hun Kerkbestier geven kunnen.

Onder de JACOBITEN word de opperste waerdigheid bekleed door den *Patriarch*, gelyk zy hem noemen. Hy ontleent zyn gezag van den Onderkoning of *Bassa*, die in den naem des Turkschen Keizers, over Egypte gebied voert. Zyn Ampt bestaat daerin, dat hy in 't geestelyke, naer gelang van zaken, gezag over de Christenen voere. By voorbeeld, zoo iemand der JACOBITEN, door eige beweging, tot de Grieken, Roomschpauzelyken, of Armeniërs overgaet, kan en moet hy zoo eenen in regten vervolgen. Dan, dit heeft geen plaets, als een JACOBIEET tot de Mahomethanen wil overgaen; ten zy in Ethiopië en elders, daer men weinig voor den Turk vreeft; alwaer de Patriarch denzulken voor zich ontbied, en reden van zyne verandering afvraegt, ook wel, zoo hy 't goed vind, het Anathema tegen hem uitspreekt. Hoewel dit laetste in mynen leeftyd zelden gebeurt is; vermits de Patriarch doorgaens bedugt is, dat den dus gebannenen wel altoos Mahomethaensch mogt blyven.

Voorts kan hy niet altoos vasten staet maken op de voordeelen en inkomsten die tot zyn Ampt behooren: hoedanig de Eerstelingen, Tienden, Frommgiften, en Gaven zyn, welke door de Zieken en Stervenden, of door hen, die de Sacramenten van Ordening en Confirmatie of Vorming ontfangen, gegeven moeten worden. Deze alle kan hy nooit met onwil vorderen, en hy moet het alles afwagten van de goedwilligheid der genen over welke hy gestelt is.

I V.

I V.

De VERKIEZING DER PATRIARCHEN, AERTSBISCHOPPEN en andere KERKELYKEN, geschied dezerwyze. Als de PATRIARCH overleden is, zoo worden alle de Kanoniken van de Hoofkerk, na zyne Begravenis, in 't gemeen, en elk in 't byzonder openbaerlyk vermaent, om God te smeeken, dat hy de hulpe van zynen Heiligen Geest, gelieve te schenken tot het verkiezen eenes Nieuwen Bestierders van de Kerk, die Hem aengenaem, en behagelyk den menschen moge zyn. Voorts zenden zy aenstonds Brieven, aen alle de Aertsbisschoppen en Bisschoppen, welke zich gezamentlyk in de Hoofkerk vergaderen, en vervolgens eenen uit de Oudste Monniken verkiezen, die in de Waestenyne woont, en die de Boete, het Vasten, de Kuifchheit, en alle andere dingen, welke ter onderbrenginge van den ouden mensche dienen, op het strengste schynt waer te nemen. Doorgaens zal men den Verkozenen niet vinden; ter plaetse daer men hem verkiest, om dat hy niet zoo dra merkt, dat het zyn lot zou kunnen worden, of hy neemt de vlugt, zullende zelden dat Ampt vrywillig aennemen. Men verrast hem doorgaens in zyn vlugt, brengthem in de stad; en bid hem onophoudelyk, dat hy zich niet ontsa van een Ampt, daerom hy van den Heiligen Geest door de Aertsbisschoppen en Bisschoppen is uitverkoten: terwyl hy van zyne zyde door klagen en tranen betuigt, hoe onmagtig hy is, om dien last op zyne zwakke schouderen te torschen. En wanneer hy endelyk,

delyk, als door 't gesmeek der Verkiezers en der menigte verwonnen, zich aen derzelve begeerte overgeeft, brengt men hem terstond nae den Bassa, die alsdan over Egypte regeert, om van hem de goedkeuring en gezagting des Patriarchen te verkrygen (*).

Wat de BISSCHOPPEN betreft, zy worden byna op gelyke wyze, als de Patriarchen VERKOREN. Immers zy worden in hunne vlugt al mede verrast en tot den Patriarch geleid; die hen vermaent niet langer een zoo Heilige Bediening te verwerpen, maer te gedenken dat ze van den H. Geest geroepen en verkoren zynde, Hy hen all' wat hard en moeielyk is ligt kan maken. Zoo dra zy dan bewilligen, word hen insgelyks de goedkeuring en 't gezag door den Patriarch of Bassa gegeven, op dat niemant hunner onderhoorige hen ergens in tegenstreve.

Tot de VERKIEZING der AERTSBISSCHOPPEN komen de Patriarch, en de Kanoniken of Domheeren van de Hoofstkerk byeen, endien hy verkiest, worden Brieven van Aenstelling door hem, gelyk ook door den Bassa, gegeven, met tevens zulken gezag als men den Aertsbisschoppen geeft: en na deszelfs Inwydinge word hy nae die Provintie gezonden, daer hy uit verkozen is.

Dus gaet het ook met de Priesters, Oversten der Kloosters, en andere; welke alle niet als met veel gesmeek en aendrang, hunne Bediening aennemem, enz.

V.

(*) De Primaet van 't Oosten, de *Mepbriæn* genoemd, moet vooral eerst zyn toestemming daertoe geven. Zyne Bediening is wel beneden den Patriarch; doch gelyk hy niet zondet denzelve tot zyn Ampt komt, alzoo ook niet de Patriarch zonder hem. Zie 't Werksken zelve Pag. 14.

V.

Nademaal de INWYDING VAN EEN PATRIARCH iet ongemeens is , zoo zullen wy van de Orde en Wyze derzelve een weinig zeggen. Daer de Verkiezinge eenes *Patriarchs* geschied is , word in de Cathedrale en andere Kerken , den *Dag der Inwydinge* bekend gemaakt. Die gekomen zynde , vergaderen zich de Burgers van Memphis , en een menigte vreemdelingen , in de Kerk daer de *Consecratie* of *Inwyding* staet te geschieden. Onder die vergaderde menigte , bevinden zich doorgaens niet alleen de Christenen , maer ook zeer vele der voornaemste Turken en Mahomettanen , vermids zy deze Plegtigheit , als ongemeen , gaerne zien. Zy geschied dezerwyze :

In 't midden van den nacht , als de Mis begonnen is , zoo gaet een uit Zeven Bisschoppen die de Aenvang maekte , nae het Sanctuarie of Heiligdom ; terwyl de Tweede de Mis vervolgt , en van de Derde daerin vervangen word ; die zyn gedeelte verrigt hebbende , volgt hem de Vierde , en zoo voort tot de Zevende toe. Die de Exordium of Voorrede gezongen hebbende , zoo laet hy het ander gedeelte van de Mis over , en begeeft zich by de vorige Zes in 't Sanctuarie , dat Zeven Trappen , en in 't midden eenen Altaer , op welke Mis gedaen word , heeft. Op elk dier Trappen staet een der gezegde Bisschoppen , in Pontificalen of Opperpriesterlyken Gewade , en met den Myter verciert. De Kanoniken en overige Bedienden van 't Heiligdom , kleeden dan den Patriarch met den Ephod , met

het Linnen Hemd, en met den hiervoorgemelden (*) Gordel. Dit gedaen, en de Patriarch tot den Eerften Bisschop, die op de Benedenste Trap staet, genaderd zynde, zoo leeft die den Patriarche iet voor uit het Priesterboek, dat hy op deszelfs hooft legt, met oogmerk namelyk, om hem gemoedigheid en hope in God te geven, dat die hem de genade zal schenken, om der Kerke eenen goeden Bestierder te zyn. Vervolgens leeft hy dat Gedeelte, 't welk hem te lezen stond, en hem aen den mond blazende, zegt hy: *Ontfangt den Heiligen Geest*; nemende daerop den Myter van zyn hooft. Dit doen vervolgens de overige Zes Bisschoppen insgelyks: dan, wanneer de Patriarch tot den Zevenden Trap genaderd is, zoo brengen hem Zeven Kanoniken van het Hooft-Kapittel, het Pontificale Gewaed, terwyl elk van hen een byzonder gedeelte dier Kledinge aen hem overreikt; gevende de Eerste hem dus een zeker Lywaet dat over de schouders moet hangen, de Tweede het Hemd, de Derde den Gordel, enz. voegende by elke overgifte eene byzondere daertoegepaste rede. Na dat dus de Patriarch het Opperpriesterlyk Gewaed heeft aengedaen, gaet hy boven de Trappen zitten, en alle de Bisschoppen nemen den Myter af, terwyl hy zelve weder eenen anderen op het hooft zet; voorts kussen alle de Bisschoppen en Kanoniken de hand van den Patriarch, met betuiging en onder belofte van gehoorzaamheit. Dit gedaen zynde, ryft hy op, treed de Trappen af, vangt de Mis aen, en deeld het Sacrament des Nachtraeks aen alle de Bedienden van het Sanctuarie, dat is aen alle de dienende Bisschoppen,

(*) Pag. 32.

en

en Kanoniken, midsgaders aen den Aerts- en Onder-Diaken. Zynde dit het einde dezer Plegtigheid.

De *Wyding* der AERTSBISSCHOPPEN, is bykans eveneens. Alleen moet men aenmerken, dat de Patriarch, die in deze gelegenheit alleen de Mis doet, te gelyk met de overige Kerkelyken, de andere plegtigheden verrigt: en dat de Bisschoppen, onderhoorige van den Aertsbisschop, ten minsten drie uit hen, de hand des Aertsbisschops, op zynen Zetel ter linkerzyde van den Patriarch gezeten, met kniebuiging kussen; geschiedende dit alleen voor de Consecratie van de Offerande der Misse.

Op gelyke wyze gaet het met de *Inwyding* der BISSCHOPPEN (*). Namelyk, zy worden van den

C 4

Pa-

(*) Volgens het Syziesch Priesterboek, by *Assemannus* gemeld, worden'er Agt Dingen to het Wyden van eenen Bisschop vereischt. I. Dat hy een Belydenis des Geloofs schryve, leze, en predike. II. Dat hy niet dan in 't byzyn van twee of drie Bisschoppen gewyd worde. III. Dat by zyne Inwydinge den Dienst van Diaken, enz. door Bisschoppen verrigt worde. IV. Dat het Euangelle op zyn hooft geopent en gelezen worde. V. Dat hem de Plegtgewaden aengedaen worden, als de Zwarte Kaproen, de Geborduude Tabbaert, de Lange Stool, enz. VI. Dat hy ten Tweedenmale worde uitgeroepen: te weten door den Patriarch, wanninget die hem met het Kruis op het voorhoofd tekent. VII. Dat het Euangelie ten Tweedenmale gelezen worde, namelyk van den Verkozenen zelve, als hy nu gekleed en op den Bisschoppelyken Stoel gezeten is. En VIII. Dat hem endelyk den Harderlyken Staf in handen gestelt worde. Daer men uit *Morinus* kan bydoen: dat den nu Gewydden Bisschop, driemaalens rondsom gedragen wert, terwyl de Patriarch ieder reize riep, *Hy is het Waerdig*. Zie 't Werksken zelve, Pag. 19-21. in de Nota.

Patriarch te eener stonde gewyd, en hy doet verder niets aen hen, dan 't geen gemeenlyk in gebruik is; te weten, hy blaest tegen hunnen mond, en beveelt hen den Heiligen Geest t'ontfangen.

V I.

Wat nu de *Inwyding* der PRIESTERS, DIAKENEN en ONDERDIAKENEN (*) betreft, zy geschied op dezelfde wyze, gelyk ze by de Grieken, die 't met Rome eens zyn, in gebruik is. In 't gevolg, als wy van het Sacrament der Ordeninge spreken, zullen wy 'er wel iet meer van zeggen.

V I I.

De KERKEN der JACOBITEN of KOPHTEN, verschillen van die der Europæsche en andere Natien, in zekeren opzigte. Te weten, zy zyn zoo gestigt, dat ze Drie Breede Verzamelplaezen of Vleugels, en Drie Sanctuariën, dat is, Geheimvertrekken, of zoo gy wilt, Heiligdommen, hebben. In de Eerste Verzamelplaez, die aen het Middelfte Sanctuarie legt, hebben alle Kerkelyken, Edelen, en Zangers hun verblyf; in de Tweede

(*) *Affemannus* meld ons uit het evengenoemde Syriësch Priesterboek Elf Ordens of Rangén der Kerkelyken onder de JACOBITEN. Te weten: I. *De Zanger*. II. *De Anagnostes of Lezer*. III. *De Onderdiaken*. IV. *De Diaken*. V. *De Aertsdiaken*. VI. *De Priester*. VII. *De Cboorbisschop*. VIII. *De Vistator*. IX. *De Bisschop*. X. *De Metropolitaen of Aertsbisschop*. En XI. *De Patriarch*. Niemand, ten zy blind of doof, wert onder hen door eenig lichaemlyk gebrek van deze Ampten uitgezondert. Ook laten zy 't Húwelyk den Priesteren en Diakenen toe; mids het voor hunne Wyding zy aengegaen. Zie Pag. 21, 22 van 't Werkje.

de het Gemene Volk en de Armen ; in de Derde de Vrouwen. In't Middelfte der Drie Heiligdommen gaet alleen de Priester en de Dienaers, te weten, de Diaken en Onderdiaken ; alle andere moeten 'er buiten blyven ; ten zy ze een hooger Ampt bekleeden. De andere Twee Sanctuariën zyn merkelyk grooter, en de JACOBITEN gebruiken die op Palm-Zondag, en Kerstyd. Behalven de Drie Gemelde Verzamelplaetzen, zyn'er rondsom die, ook noch andere byzondere plaetzen, zo tot Sacristynen of Gewyde Kleerkamers, als tot Bewaerplaetzen der Reliquiën, tot Standplaetzen voor de Beelden, en tot het stellen van de Doopvont. In de Derde Verzamelplaets daer de Vrouwen zyn, staet ook somtyds een Waterbak in 't midden, die alle Jaren op Driekoningen met water gevult word, ten welken einde, zal in de Volgende Paragraeph blyken. Voor 't overige zyn 'er in die Drie Verzamelplaetzen, Bidplaetzen, voor die van andere Gezintheden, gelyk Ethiopiërs, Armeniërs, Chaldeen, Grieken, enz. waerin zy op de Feestdagen de Mis doen.

V I I K

De JACOBITEN of KOPHTEN, hebben ook hunne byzondere CEREMONIËN of KERKPLEGTIGHEDEN, welke van andere Christenen wyd en breed verschillen, en die zy voorgeven van hunne Oude Voorzaten ontfangen te hebben, zulks zy ze ook met die stiptheit waarnemen, dat het een gevreesde misdæd zoud zyn, daer van een haerbreed aftewyken. Dnsdanig zyn hunne *Kerkgebruiken*, die zy des Zondags, en op de Feestdagen

gen der Apostelen of Martelaren oeffenen. Te weten, daegs voor den Zon- of Feest-dag, komen zy alle, zoo Mannen als Vrouwen, blootvoets in de Kerk byeen, en die 't vermogen hebben, nemen een zeker foort van mantel ten dekzel mede, om 'er zich des nachts, wanneer zy in de Kerk gaen slapen, van te bedienen. De grond der Kerke is alsdan naer de waerdigheit der plaetze, met deze of gene Tapyten bedekt. Na het vieren van de Vesper of Avonddienst, gaen zy alle, zoo Geestelyken als Wereltlyken, in het Choor, en zingen daer gelykerhand Gebeden en Lofzangen, tot de Vesper behoorende. Vervolgens begeven zich Mannen en Vrouwen elk nae hunne byzondere plaetzen, om te slapen, wordende de tweederleie kunne van den anderen afgesloten. De genen die slegts voor de Kerk bleven, gaen in hunne huizen slapen, dan, keeren voor den dageraet, door een van de Clergie gewaerschouwt, weder, en gorden zich, nevens die in de Kerk sliepen, en alle andere die aengenomen zyn, zoo groot als klein, met den hiervoor gedagten Gordel, begevende zich daerop nae het Choor, alwaer zy de Metten of Morgendienst aenvangen, en vervolgens de Hymnen of het Lof: hebbende zy in de Drie Kanonike Uuren; dat is de Eerste, Derde, en Negende, (waeronder de Avond- of Vesper- en de Metten- of Morgen-Uuren,) Agtenveertig Psalmen in de Arabische Tael op te zeggen. Elk (dat is de Priester en Oudsten des Volks,) zingt een Psalm, behalven de Lezing, en het Evangelie; en dat wel eerst in de Koptische Tael, doch naderhand in de Arabische; op dat elk het verstaen moge.

De

De Gebeden worden enkel in 't Koptiesch gedaen, na welke de Priester de Mis begint, verzelt van den Diaken, den Onderdiaken, en de Akolythen (*), die altoos by 't vieren van de Mis moeten zyn. Terwyl zy nu alle zich ter aerde nederwerpen, zoo zegt de Priester, aen de Deur van 't Sanctuarie staende, het *Innoit*, of de woorden by den Ingang gebruikelyk, in de Koptische Tael op. Vervolgens treed hy met de andere Altaerbedienden in het Heiligdom, dragende het Wierookvat in de hand, en hy gaet driemaal om den Altaer, dien zegenende. Daerop naderd een der Geestelyken tot de deure des Heiligdoms met de Hostie, den Wyn, en het Water, welke van den Diaken, die in 't Sanctuarie is, met de uiterste zedigheid ontfangen, en voor het aengesigte van den Priester gestelt worden. De Priester stelt dat dan in behooryke orde, om het te Consecreren of te Heiligen, en heft daarop zekere Gebeden en Lofzangen aen, die het Volk met huder stemme volgt. Byaldien 'er nu eenige Verhalen of Legendes des eenen of anderen Heiligs, of Stukken tot dezen of dien Feestdag geschikt, te lezen zyn, doet de Priester zulks in het Koptiesch. Dit geschied zynde, vangt de Onderdiaken aen, om de Eerste Epistel, [of Zedles van Gods Woord,] die doorgaens uit het Oude Testament genomen is, in de eyngemelde Tael te lezen. Een ander Onderdiaken volgt hem met dergelyke lezing in 't Arabiesch van Twee andere Epistels, eene namelyk uit de Brieven

(*) Wegbereiders, of die met de Gewyde Waskaerffen voor den Diaken, enz. henen gaen.

Brieven van Paulus, en eene uit de Algemene Brieven; voegende daer noch deze en gene Gebeden en Lofzangen, en endelyk het Euangelie van dien Dag by. Vervolgens vangt de Priester de Voorrede plegtig in 't Kophtiesch aen, die hy in 't Sanctuarie, ten aenhooren van elk, met een verhevene en duidelyke stemme uitspreekt. Dus de Gebeden en andere Dingen, welke voor de Consecratie gaen, geëindigt zynde, zoo heiligt hy het Brood en den Wyn voor de ooren des ganschen volks. Daerop gebruikt hy zelve eerst het Sacrament, en na hem de Diaken, Onderdiaken, en overige Dienaers: ook geeft de Priester de genen uit het volk die naderen, een gedeelte van de Hostie; terwyl de Diaken uit een zilvere of goudene Lepel (*) hen het Bloed van Christus toediend; zulks zy alle deel hebben aen die eene Hostie, die voor 't minste zoo zwaer is als een Brood van een pond. Voor de Uitdeeling van het Bondzegel komen de Priester, met den Beker in de hand, en de Diaken, de Hostie in een Schotel dragende, uit het Sanctuarie of Heiligdom, met de aengezigten nae elkan- der toegekeert; zulks hy die voorgaet, dat is de Priester, gelyk de Kreeften, achteruit gaet, en ziende na den Diaken die volgt. Op die wyze gaen zy 't Choor over, en van daer langs de Twee Voorgemelde Gangen of Gaenderyen: keerende vervolgens op gelyke manier, dat is te zeggen, de Diaken op zyn beurt achteruit, en nae den Priester met het aengezigt' gekeert, weder nae het Heiligdom; terwyl het biddende volk

(*) *Cochleare*. Zie 't Werksken, Pag. 27. in de Nota.

volk met ontdekten hoofde op de kniën nedervalt. All' t welke in den tyd van Twee of omtrent Drie Uuren volbragt zynde, zoo wafcht de Priester den Beker, de Schotel, en zyne handen, drinkt dat water, en blyft, zonder dat hy de handen droogt, aen de Deur van 't Sanctuarie ftaen: terwyl elk tot hem naderd, en hy eenen iegelyke op het aengezigte aenraekt, en den zegen geeft. Wanneer de menigte nu hierop uit de Kerk begint te gaen, zoo laet zich het Zangchoor door Lofzangen en Pſalmen in het Kopfitiefch hooren, en een der Clergie ſtelt zich aen de Kerkdeur met een mande of korf vol Hoſtiën, [of Nachmaels-Broöden,] die noch ongewyd zyn, en hy geeft 'er aen elk der uitgaende een.

Driemaal des jaers bedienen zy zich van de Twee andere Sanctuariën, daer hiervoor van geſproken is. Op *Kersmis* namelyk, voor *Eerſt*, wanneer zy 'er zich driemaal van bedienen, om dat 'er dan drie Miſſen gedaen worden, en die door drie onderscheide Priesters, elk in een byzonder Heiligdom, geſchieden moeten; ten *Tweeden* op *Palmzondag*, die by hen een hooge Heilige Dag is; en ten *Derden*, op den *Dag der Kruisverheffing*. Op deze Drie Feeften maken de Priesters drie Kruiffen van Palmtakken, daervan zy 'er aen ieder der Drie Sanctuariën een toeheiligen: waerna zy zich in Proceſſie met alle die in de Kerk zyn nae de Riviere begeven, 'er de Kruiffen inwerpen, en andere Gewyde Takken in hunne huiſen bewaren.

Op 't Feest van Driekoningen, wanneer men ook de Gedagtenis van Christus Doop viert, vullen zy de *Waterbak*, die in de derde Verzamelplaets der

der Vrouwen staet, met water; en de Patriarch, zoo hy 'er tegenwoordig is, of anders de geen die alsdan in zyn afwezen de Kerk bestiert, heiligt en wyd het Water. 't Welk geschied, en gevolgt zynde van Lofzangen, Psalmen, Epistels en 't Euangelie, zoo in de Kophtische als Arabische Tale, zoo legt de Patriarch, of die dan de Kerk bestiert, zyne kleederen af, en werpt of doopt zich viermael in het water; te weten aen ieder hoek van den Waterbak en bykans in de form van een kruis. 't Zelfde doen daerop alle de aanwezenden; geschiedende deze Plegtigheid als ter Gedagtenis van den Doop, en wordende daerom dien Dag *Gnitas* of *Onderdompeling* genoemd. Men brengt met dit Ceremoniële twee of drie uren toe, terwyl 'er eene groote menigte van Lampen en Kaerffen ontsteken zyn.

I X.

Gelyk de *JACOBITEN* meest alle hunne Plegtigheden van de Joden ontleent hebben, zoo schikken zy zich ook in 't stuk der *GEWYDE KLEEDING* naer de Oude Israëlitén. Immers zy hebben een Wollen Dekzel of Lap op 't hooft, en die dragen niet alleen de Kerkelyken, maer ook elk die ter Kerke gaet, mogende 'er niemant zonder die verschymen. Zy gebruiken wyders een Hembd, dat tot aen de aerde toe lang, en met zekere streken, in forme van een kruis, op de borst, rug, slippen, opslagen, en mouwen, bezet is; alleen met dit onderscheid, dat daer de Kerken arm zyn, men hiertoe, in stede van edele gestreemens, zyde bezigt. Dit Hembd gorden zy met

met den meergemelden Gordel, enz. Op de Feestdagen, als de Patriarch geen Misse doet, dragen de Priester, Diaken, en Onderdiaken een Mantel, met een Kaproen over de Wolle Lap op 't hoofd. Gene andere als de Patriarchen dragen een Stool: maer zy hebben verscheide zyde kleederen en doeken, daer ze zich van bedienen, in 't onderhouden der Sacramenten, enz.

Zy nemen ook zekere GEBRUIKEN van 't Oude Testament waer. Gelyk daer is, het niet Aenraken eenes Dooden; het niet eeten van Onreine Dieren, van Bloed, van 't Verftikte, en wat des meer zy.

X.

De JACOBITEN of KOPHTEN, hebben even als de Roomschezinden, Grieken, en Armeniërs, ZEVEN SACRAMENTEN (*); hoewel zy die alle juist zoo stip niet waarnemen. By voorbeeld: op het *Laetste Olyfet*, en de *Oorbiegt* staen zy zoo stipt niet; als wel op de overige Vyf. Het *Vormsel* dienen zy te gelyk met den *Doop* toe: ook nemen zy bykans geenderlei orde in agt, maer hien geheel gebruik der Sacramenten is zeer verward. Zy geven den Kinderen met den *Doop* te gelyk het *Nachtmael*, onder beide de Gedaentens; en zeer dikwils bedienen zy 't Sacrament van *Ordening*, te gelyk met de Twee andere. Alleen zullen zy de Priesterlyke *Ordening* niemant geven, die niet den onordom van vyfentwintig jaren bereikt heeft. Voor 't gebruik des

Nächti-

(*) Het Zevental is by hen Hooghellig. Zie 't Werkken zelve Pag. 31. in de Nota.

Nachtmaels , bedienen zich de Seculieren of Wereltlyken gewoonlyk van de *Biegt*; doch de Kerkelyken doen zulks byna nooit. Het *Huwelyk* word onder hen plegtig , en met de grootste toefstel , onder 't streeleud geluid der Instrumenten van Muzyke , aengegaen en bevestigd.

X I.

Wat nu in 't byzonder hunnen Doop betreft; toen wy van hunne Kerken spraken , gewaegden wy van een plaets tot de *Doopvont* geschikt. Hierin staet de *Waterbak* , welke ten tyde des *Doops* met water gevult word , als wanneer de Priester , zyne Kleederen aengetrokken hebbende , tot denzelven naderd , terwyl de menigte gelykerhand , Gebeden en Lofzangen , die de Priester eerst aenving , in de Kophtische Tale zingt , en deze Gebeden en Lofzangen , door 't Lezen van de Epistels en 't Euangelie , gelyk wy van de Mis sprekende zeiden , gevolgt worden. Hierop begint de Priester de Voorrede te zingen , en verscheide Gebeden op te zeggen. Vervolgens wyd hy het Water , en mengt dat met een weinig Zout en Olie. De Vader , (want noch de Moeder , noch Vroedvrouw vermag buiten nood in de Kerk te komen ,) bied het Kind , dat niet minder dan veertig Dagen oud is , den Priester by de Vonte staende aen; die hem terwyl 'er alvorens eene menigte van Lampen en Lichten ontstoken is , vraegt : *Of hy wil dat dit Kindeken met het Heilig Water des Doops afgewasschen worde?* 't Welk hy betuigende , zoo verrigt de Priester de Exorcismus of Duivelbanning en andere Ceremoniën ,

tiën , by de meeste Volkeren in gebruik. Vervolgens neemt hy 't Kind op de armen , en doopt het Driemalen onder 't Water , met byvoeging der gewone woorden : *Ik doope u in den Namé des Vaders , ende des Zoons , ende des Heiligen Geestes.* Daerop droogt hy 't Kind met eën witte linnen doek , en *Vormt* het met de Heilige Olie , zalvende all' deszelfs leden. Dit gedaen zynde , kleed hy zelve het Kind , en gord het met den meergemelden *Gordel* , die van niemant , als van eenen Priester , na den tyd van drie dagen mag losgemaakt worden. Dan ontkleed hy wederom het Kind , en wascht het met zuiver water in een aerden vat , waerna hy het water in de riviere , of elders daer het verdwynen kan , wegwerpt : op gelyke wyze word het Doopwater , door 't een of ander gat , daer het in de aerde zakken kan , weggeworpen.

De *Doop* word tweemalen des jaers plegtig toegedient ; op Pinkster-Zondag namelyk , en op den Zondag van Paeschen : als wanneer de Kinderen , gelyk gezegt is , ten Doope aangeboden worden.

De JACOBITEN , gelyk wy hiervoor zeiden , nemen ook zorgvuldiglyk de *Befnydenis* waer (*) :

V. STUKJE.

D

eft

(*) *Affemannus* maekt hier eenig onderscheid in zyne *Differt. de Monophyf.* §.v. tusschen de Syrische JACOBITEN , tusschen d'Egyptische of de eigentlyke KOPHTEN , en tusschen de Ethiopische of d'ABYSSINEN : verzekerende van de Syrische JACOBITEN , dat zy , gelyk alle andere Christenen , zich met den *Doop* alleen vergenoegen ; van de EGYPTISCHE of eigentlyke KOPHTEN , dat zy (hoewel niet alle) de *Befnydenis* waarnemen ; en van de ETHIOPISCHE of ABYSSINERS , dat zy behalven de *Befnydenis* , ook noch in gebruik hebben , de Kinderen met een Brandend Izer te tekenen. Dit laetste word ook wel doot

en dat wel , acht dagen na de Geboorte der Kinderen. Niet alleen doen dit de Rykste en Voor-naemste , maer ook geschied dit slyptelyk in de Dorpen en ten Platten Lande.

'T OVERIGE HIER NA.

van Linschoten , in het 40ste Hoofdstuk zyner *Reizen* , bevestigt , als hy zegt „ dat de *ABYSSINERS* , het Doopfel „ met Vuur in gebruik hebben , en den Kinderen vier „ Kruiffen op byzondere plaetzen hunner teedere licha- „ men inbranden. ” : Maer men vind het ontkent van *Gregorius den Abyffiner* , in zyne *Ethiopische Godgeleertheit* , by *Fabricius Lux Evangel.* Pag. 721. hoewel hy 't gene hier voor van de *Besnydenis* gezegt word , nader bevestigt. Zie 't Werksken zelve , Pag. 35 en 36 in de *Nota*.

DERDE ARTIKEL.
 VERNUFTIGE GEDAGTEN
 OVER HET
 WEZEN DER ZIELE,
 EN DAT VAN EEN'
 GEEST IN'T ALGEMEEN;
 DOOR
 CHRISTIAEN WOLFFIUS *;

Hofraed des Konings van Zweden, Professor
 in de Wiskunde en Wysgeerte te Marburg,
 enz. Lid der Koninglyke Maetschappyyen
 van Geleerden in Engeland en Pruiffen.

I N H O U D.

- I. Doelwit van den Schryver in deze Verhandeling. II.
 Bewustheit het eerste dat men in aenmerking moet
 nemen. III. Wanneer wy ons eener zake bewust
 zyn. IV. Wanneer wy van onszelven bewust zyn.

D 2

V.

(*) Zie zyne *Vernünfftige Gedancken von Gott, der Welt, und der Seele des Menschen, auch allen Dingen uberhaupt*; Of *Vernuftige Gedagten over God, de Werelt, en de Ziel der Menschen, midsgaders alle dingen in 't gemeen*: dit Jaer ten vyfdenmale te Frankfort en Leipzich in t Hoogduitsch uitgegeven. Het is eigentlyk de *Metapbyfica* of *Overnatuurkunde* dezès vermaerden Hoogleeraers: zy beslaet 50 Bladen in 8. en is afgedeeld in VI. Hoofstukken. Sprekende het I.
 Van

V. *Duisterheit hinderpael onzer Bewustheit.* VI. *Bewustheit eischt Klaerheit van Gedagten.* VII. *Overdenking.* VIII. *En Geheugen.* IX. *Oirzaak onzer Bewustheit.* X. *Elke Gedagte eischt zekeren Tyd.* XI. *Waerom de Gedagten Vlug of Gezwind zyn.* XII. *Gene Lichamen. kunnen Denken.* XIII. *Ook geen Fyne Stoffe.* XIV. *Onderscheid der Gedagten en der Voorstellingen van eenig Konstuig.* XV. *Een Lichaem kan nooit eenige kragt tot Denken verkrygen.* XVI. *De Ziele is iet eenvoudigs of enkels.* XVII. *Zy bestaet op zichzelve.* XVIII. *Heeft zekere Kragt in zich.* XIX. *En wel maer één eenige.* XX. *Door een Gelykenis opgehelderd.* XXI. *Die ééne Kragt brengt verscheidene Werkingen voort.* XXII. *Hoe die te kennen.* XXIII. *Wat Bevinding of Gewaerwording is.* XXIV. *Wat Inbeeldingen zyn.* XXV. *Onderscheid der Bevinding en Inbeelding.* XXVI. *Hoe Gewaerwording eene Gedagte word.* XXVII. *De Ziele heeft eene Kragt om zich de Werelt voor te stellen.* XXVIII. *Alles wat in haer is ontstaet daer uit.* XXIX. *Het Wezen der Ziele bestaet daerin.* XXX. *Midsgaders hare Natuur.* XXXI. *Wat der Ziele natuurlyk is; en wat in haer Overnatuurlyks zy.* XXXII. *Wanneer 'er in haer een Wonderwerk geschied.* XXXIII. *Waerom de Gedagten van de Ziel met het Lichaem overeenstemmen is bezwaerlyk te zeggen.* XXXIV. *Of de Kragt des Lichaems Gedagten*

Van de wyze onzer Bewustheit of Erkenntenis dat wy zyn, en derzelve Nuttigheit. II. *Van de Eerste Gronden onzer Erkenntnisse.* III. *Van de Ziel in 't algemeen, wat wy namelyk van haer waernemen.* IV. *Van de Werelt.* V. *Van 't Wezen der Ziele, en dat van een' Geest in 't Algemeen.* En VI. *Van God.* Zie het tegenwoordig meêgedeelde: Pag. 453-486.

ten in de Ziel, en de Kragt der Ziel Bewegingen in 't Lichaem voortbrengt. XXXV. Werking der Ziele en des Lichaems in elkander, stryd met de Nature. XXXVI. Hoe Cartesius dit stuk heeft willen verklaren. XXXVII. Zyn Stelling verworpen. XXXVIII. Voorbestemde Harmonie van Leibnitz. XXXIX. Geen ydel Woord. XL. Hoe mogelyk. XLI. Kan zonder God geen plaets hebben. XLII. De Bevinding heeft eenige Gelykheit met de Bevoindene Dingen. XLIII. Zy stelt slegts Groote Figuren en Bewegingen voor. XLIV. Wanneer zy Duidelyk, wanneer Duister is. XLV. Door de Ervarendheit bevestigt. XLVI. De Ziele stelt zich alles tot het kleenste toe voor. XLVII. Hare Voorstellingen Gelyktydig met de Dingen. XLVIII. En Samenstemmende. XLIX. Waerom men aenstonds Gewaerword, zoo dra de uitwendige zinnen aengedaen worden. L. De Ziel zou zich de Werelt kunnen voorstellen, al was ze 'er niet. LI. Hoe de Veranderingen des Lichaems, welke met de Ziel overeenstemmen, geschieden. LII. In 't Menschlyk Lichaem gaet alles volgens de Natuure toe. LIII. En wel zonder behulp der Ziele. LIV. En dus blykt de gezegde Harmonie (*).

I.

IK heb in het Derde Hoofstuk [van deze Overnatuurkunde] wel uitvoerig gesproken van de ZIEL; maer alleen in zoo
 D 3 verre

(*) Plaetshalven kunnen wy tegenwoordig niets meer van deze Schrandere Gedagten mededeelen; de Lezer heeft het vervolg in de Naestkomende Stukjes te wagten.

verre als men hare Werkingen waarnemen , en daeruit een klaer Begrip opmaken kan. Tegenwoordig zullen wy onderzoeken, waerin het **W E Z E N** der **Z I E L E**, en dat van een' **G E S T** in 't Algemeen besta , en hoe daerin die dingen gegrondvest zyn, welke wy van de **Z I E L** waarnemen, en voorheen gezegt hebben: zullende in 't overwegen daarvan gelegenheit hebben, om 't een en 't ander van haer te zeggen, dat men uit de Ervaring niet kan opmaken. Zulks het voorheen gezegde de Toetsteen van het Tegenwoordige, niet het Laetste die van 't Eerste moet zyn (*).

I I.

Het **E E R S T E** dat wy van onze **Z I E L E** aenmerkten, was, dat wy **B E W U S T H E I T** hebben van de Dingen, welke buiten ons zyn: dat is te zeggen, dat wy weten, dat we ons vele dingen als buiten ons voorstellen. By Voorbeeld: ik weet dat ik tans den Spiegel, en myne Gedaehte in den Spiegel zie; ik weet dat ik den Spiegel in handen hebbe, en weglegge; ik weet dat ik in plaets van den Spiegel, myn Zakdoek in de hand neme, en de vuiligkeit, die ik aen myn aengezigt ontdekte, daarmede afwiffche, enz. Laet ons derhalven nu onderzoeken, *welkerwyze het toega*, dat wy ons dezer dingen bewust zyn.

I I I.

(*) Hierom zullen wy all' wat de Schryver in 't vorige gezegt heeft, en dat tot bevestiging van de Tegenwoordige Gedagten kan dienen, by wege van *Nota* onder aen voegen.

I I I.

Nu bevinden wy, dat we ons dan der DINGEN BEWUST zyn, wanneer wy die van elkanderen onderscheiden. Gelyk ik my in 't bygebragte Voorbeeld, bewust ben den Spiegel te zien, wanneer ik niet alleen de byzondere deelen deszelven van elkander onderscheide, maer my ook het onderscheid des Spiegels van alle andere Dingen, voorheen of te gelyk met hem gezien, voorstelle. Op gelyke wyze ben ik my bewust den Zakdoek aen te grypen, als ik hem niet alleen van den Spiegel, die ik even te voren in handen had, maer ook van myne Handen, van den Tafel waerop hy lag, en van alles dat ik te gelyk zie, onderscheide. Wanneer wy nu het Onderscheid der ons Tegenwoordige Dingen niet bemerken, zoo zyn we ons dat Ding niet bewust, 't welk ons voor de Zinnen komt. By Voorbeeld: Als iemand in een Boek leeft, zoo is hy zich dat gene niet bewust, 't welk hy hoort spreken, schoon de Klank der Woorden in zyne Ooren valt, en gelyk het andere de gewone verandering daerin veroirzaekt. In zulken gevalle zeggen wy, om de oirzaak van onze onbewustheit desaengaende te vertoonen, dat wy het gehoorde niet regt gade geflagen hebben. Byaldien wy nu willen onderzoeken, wat we hierdoor missen, zullen wy niets anders vinden, als dat wy het onderscheid van den Klank, daerdoor de Woorden verstaen worden, niet hebben opgemerkt. Want wy hebben wel gehoord dat 'er gesproken, maer niet wat 'er eigentlyk gesproken is.

D 4

IV.

I V.

Hieruit kan men te gelyk opmaken , wanneer wy gezegt kunnen worden van **ONSELVEN BEWUST** te zyn : namelyk , wanneer wy het **Onderscheid** dat 'er is tusschen Ons en Andere Dingen , van welke wy bewustheit en kennis hebben , regt in agt nemen. Dit onderscheid nu doet zich aenstonds op , zoo dra wy ons maer van die Andere Dingen bewust zyn. Want zullen wy van dat gene , 't welk wy door onze Zinnen erkennen , bewust zyn , zoo moeten wy het **Onderscheid** , dat wy daerin waarnemen , ja ook de **Zaek** , die wy daerdoor erkennen , van alle andere Dingen onderscheiden (*). Echter staet ons wel te bedenken , dat zoo wel de **Voorstelling** der Dingen , als dat maken van **Onderscheid** , eene **Werking** der **ZIELE** is : en wy erkennen daeruit het **Onderscheid** der **ZIELE** , van die Dingen , welke zy zich voorstelt , en die zy onderscheid. Om welke reden wy van **Onszelven** bewust zyn. De **Ervaerendheit** stemt myn zeggen toe. Want als wy niet denken aen de **Werkingen** onzer **ZIELE** , welke haer byzonder eigen zyn , en Ons niet van alle andere Dingen om welke wy denken onderscheiden , zoo zyn wy van **Onszelven** , en van de Dingen die in ons zyn , onbewust ; zulks , wanneer iemand ons in dien toestand vroeg , of wy tans van **Onszelven** bewust waren , zouden wy hem geen ander antwoord kunnen geven , dan dat wy tegenwoordig niet om **Onszelven** gedacht hadden.

Wil

(*) Zie : *Paragraef* III.

Wil men dan noch verder gaen, en vragen wat 'er aen haperde, dat wy niet om Onszelven dagten, en wat 'er tegenwoordig is als we om Onszelven denken, zoo zal men niets anders vinden, dan dat wy de Werkingen onzer ZIELE, en daerdoor 't Onderscheid derzelve van Andere Dingen, om welke wy denken, ons of al of niet voorstellen,

V,

Als wy het Onderscheid der Dingen niet merken, ontstaet daeruit DUISTERHEIT van Gedagten. Zulks, dat als wy in 't geen we ons op een en den zelfden tyd voorstellen, gansch geen Onderscheid vinden, en wy in all' wat ons voorgesteld is, geen de minste onderscheiding maken, ook alle onze Gedagten duister zullen zyn: nadien wy ons dan gener zake, en bygevolge ook niet Onszelven bewust zyn. Een volkomene DUISTERHEIT belet derhalven de BEWUSTHEIT of Kennis van Zaken,

V I.

Daerentegen zal de KLAERHEIT en Duidelykheit onzer Gedagten, de wezentlyke grondvest van onze Bewustheit zyn: vermids de Klaerheit uit kennis en bemerkning van het onderscheid in Saemgezette, en de Duidelykheit uit de Klaerheit der Deelen ontstaet.

V I I,

Zal men de Zaken van elkander onderscheiden,

58 G E D A G T E N O V E R ' T
den, zoo moet men ze tegen malkander houden. Want wy onderscheidenze van elkander, wanneer wy in de eene iet waarnemen, dat wy niet in stede van dat gene, 't welk wy in de andere bemerken, kunnen stellen (*) Maer wy kunnen dit niet waarnemen, zoo wy of de zaken zelve, of dat gene 't welk in haer t'onderscheiden is; niet tegen malkander houden. Wanneer wy nu het menigvuldige of saemgezette tegen malkander houden, en van elkander onderscheiden, noemen wy het OVERDENKEN. Waeruit volgt, dat het OVERDENKEN tot de BEWUSTHEIT vereischt word. Overzulks zal iet dat niet kan Overdenken, zichzelve en bygevolge ook gener zake bewust zyn.

V I I I.

Hy, die zyne Gedagten tegen den anderen houd, moet niet alleen ONTHOUDEN kunnen wat hy gedagt heeft, maer ook weten, dat hy voorheen reeds Gedagten gehad, en bygevolge met een

(*) Als ik een Ding *B* voor een ander *A* kan zetten, en alles gelyk blyft, zoo is *A* en *B* EENERLEI. By voorbeeld: als een Loode en Steene Kogel gelyk in zwaerte zyn, zoo kan ik op de Schael de Steene in plaets van de Loode leggen, en daer zal geen verandering in de Weegschael, en bygevolge de Kogels Gelyk in Zwaerte zyn. Gelyk in Zwaerte zeg ik, want ik zie hier enkel op die, niet op de Grootte, Stoffe, of wat des meer zy. Wanneer ik in tegendeel *B* in plaets van *A* zette, en alles niet gelyk blyft, zoo moeten *A* en *B* ONDERSCHIEDENE of VERSCHIEDENE DINGEN zyn: zoodanig zyn twee Gewigten, waervan 't een zwaerder is als 't ander. Zie: Cap. II. § 17. Pag. 10. by den Schryver.

een GEHEUGEN of HERDENKEN begaeft is. Nadien nu de geen die zich zyn's en anderer dingen bewust is, zyn Gedagten met elkander vergelykt, en 'er een onderscheid in maekt, zoo moet hy ook een GEHEUGEN hebben : en zoo zal 'er om BEWUSTHEIT te hebben, ook de GEHEUGENIS noodzakelyk zyn.

I X.

En dus begrypt men , hoe het eigentlyk geschiede, dat wy van Onszelven bewust zyn; dat is, dat wy weten wat wy denken, of waerom onze Gedagten eene Bewuftheit medebrengeu. Te weten, wanneer wy iet denken, zoo behouden wy die Gedagte eenigen Tyd by ons, en onderscheiden die te gelyk van zichzelve door de Deelen des Tyds, welke wy, schoon maer onduidelyk (*), van den anderen onderscheiden. Wy houden haer tegen zichzelve, en erkennen dat zy noch dezelfde is; en dezerwyze bedenken wy, dat we haer voorheen ook gehad hebben. Dus brengen het Geheugen en de Overdenking de Bewuftheit voort.

X.

Nadien 'er dezerwyze verscheidene dingen in de

(*) ONDUIDELYK zyn onze Gedagten, als men, gelyk de meeste menschen, het onderscheid der dingen waerom men denkt, niet bepalen of zeggen kan. By Voorbeeld, als ik Rood zie, weet ik die koleur wel van Groen, Geel, enz. t'onderscheiden, en in zoo ver is myn Gedagte KLAER: maer ik kan het Onderscheid tusschen die Koleuren niet bepalen, nochte zeggen; en bygevolge is myne Gedagte ONDUIDELYK. Cap. III. §. 214. Pag. 119.

de ZIELE na malkander moeten volgen, wanneer men zich eeniger zake bewust zyn zal, zoo is 'er tot de BEWUSTHEIT TYD van nooden. En vermids onze Gedagten veranderingen van onze ZIELE zyn, waervan we ons bewust vinden, zoo moet elke Gedagte in zekeren Tyd geschieden; dat is, ieder Gedagte heeft zynen byzonderen bepaelden Tyd.

X I.

Dewyl ook de eene Tyd grooter kan zyn dan de andere; zoo kan ook de eene Gedagte langer dan de andere duuren. Hier uit eigent men der Gedagten eene VLUGHEIT of GEZWINTHEIT toe: konnende de eene Gedagte gezwinder zyn dan de andere. Namelyk gelyk men de Snelheit der Beweginge uit de Lengte der Linie langs welke zy in zekeren bepaelden Tyd geschied is, opmaekt, zoo maekt men ook de Snel- of Vlugheit van Gedagten op, uit de lengte van Tyd die zy duuren. Dit heeft sommigen misleid, om de Gedagten voor de Beweging eener subtile vloeibare Stoffe te houden: niet bedenkende, dat het overige, 't welk men by alle Beweging vind, niet in de Gedagten plaets heeft. Het zou te lang vallen zulks hier in 't breede aen te wyzen: trouwens 't is ook niet noodig; dewyl elk ligt bemerken kan, dat de Spreekwyze van Vlug-Snel- of Gezwintheit der Gedagten, slegts ontleent is van de Beweging, terwyl hare Vlugheit zonder die begrepen kan worden, zulks ik niets van de Beweging aanneem, als ik ze bewyze.

X I I.

X I I .

Alle veranderingen eenes LICHAEMS geschieden door de Beweging (*): en hebben hunnen Grond in de Grootte, Gedaente, en Geplaetsheit der Deelen (†). Bygevolge, zoo wanneer een LICHAEM zou DENKEN, moesten de Gedagten eene Verandering zyn; die in de geplaetsheit einiger Deelen, van zekere Grootte en Gedaente, door eene bepaelde Beweging, geschiede. En byaldien dan de Gedagten eenigen tyd opgehouden zouden worden, zoo moesten of de Deelen in hunne Geplaetsheit opgehouden, en de Beweging gestuit worden, of daer moesten andere Gelyken, door eene Gelyke Beweging, in hare plaets gebragt worden. Wyders, byaldien de Lichamen zich dezer Verandering bewust

(*) In de Lichamen, als saemgezette dingen, kan gene veranderinge komen als in de Grootte, Gedaente, en Plaets der Deelen, of des Geheels. Nadien 'er nu niets van dit kan geschieden, zonder verandering van Plaets, zoo moeten alle Veranderingen der Lichamen door de Beweging ontstaan. Zie: *den Schryver*. Cap. IV. §. 615. Pag. 380.

(†) Het Wezen der Lichamen bestaat in hunne Samenstelling; bygevolge moet all' wat het Lichaem uitmaekt in de wyze van Samenstelling gegrond zyn; dat is, men moet den Grond daer van in de Grootte, Gedaente, en Geplaetsheit zyner Deelen zoeken, en dezerwyze iet vinden, daer men uit begrypen kan, hoe het mogelijk zy, dat dit of dat aen zeker Lichaem eigen is. By Voorbeeld: als ik de Grond van iet, het Menschlyk Lichaem eigen, wil aetoonen, moet ik zulks uit de geschapenheit der Deelen en hunne verbintenis met elkander opmaken; ten welken einde het zelve ontleed word. Zie: *den Schryver* Cap. V. §. 614. Pag. 379.

wuft zouden zyn, zoo moesten de beide Gelyke Toestanden der Lichaemen met elkander vergeleken, en hunne Gelykheit die zy in zich hebben, gelyk ook haer Onderscheid, zoo wel in opzichte van den Tyd, als in betrekking tot de Lichaemen (*), klaer gemerkt en bevonden worden. Vermids dit nu door de Beweging der Deelen niet kan geschieden, (want die kunnen alleen door hunne Grootte, Gedaente, en Geplaettheit iet saemgestelds voortbrengen,) zoo kan het Lichaem zich dezer Veranderinge, en der daerdoor in stant gebragte Voorstellinge, of Verbeeldinge niet bewuft zyn (†). Bygevolge, daer dus de Gedagten Bewuftheit met zich brengen, kan GEENDERLEI LICHAEM DENKEN.

X I I I.

Ik weet wel, dat zy die het Lichaem Gedagten toeschryven zich verbeelden, dat de Gedagten bestaen in de Beweging van zekere subtile of FYN E STOFFE in de Harffenen. Maer wy onderstellen immers niet dat de Stoffe grof is; en wat verandering of ontzenuwing van 't beweerde, legt 'er dan in dit gevoelen, hoe fyn men de Stoffe ook make? Verder kan men hier niet meê komen, als dat ten allerhoogften daerdoor eene Voorstelling of Verbeelding van iet samengezets verkregen worde: terwyl de Bewuftheit, die tot de Gedagten vereischt word, achterblyft.

X I V.

(*) Zie: *Paragr. vii*. (†) Zie: *Paragr. ix*.

X I V.

Want schoon men eene zekere MACHINE (*) ofte een Lichaem konde hebben, waerin door de Werking van 't Licht en door andere uitwendige Beroeringen, eene innerlyke Beweging veroorzaekt wert, door welke eene subtile of fyne Stoffe, in zoodanig eene orde en geplaestheit raekte, dat zy het uitwendige Lichaem waer van 't Licht afquam, of dat haer op eenige andere wyze aendeed, vertoonde en voorstelde, zoo zoud 'er nochtans geen klein Onderscheid gevonden worden, tusschen deze Vertooning en de Gedagten van de ZIEL, door welke zy zich even dat zelfde Lichaem voorstelde. Immers de Voorstelling geschied in die MACHINE in de fyne stoffe zelve; maer de Voorstellingen die der ZIELE geschieden zyn ganschlyk buiten haer, en van haer afgezonderd. De reden daer van is reeds aangewezen. De ZIEL namelyk, stelt zich de zaken waeraen zy denkt buiten zich voor, vermids zy dezelve als van haer onderscheiden erkent (†). Maer door de Beweging dier MACHINE kan nooit veroorzaekt worden, dat zy de zaek welke haer voorgestelt of in haer gebeeld word, met zich vergelykt en van haer onderscheid. En bygevolge kunnen de Stoffelyke Vertooningen of VOORSTELLINGEN der Dingen in eenige MACHINE of KONSTTUIG, NOOIT tot GEDAGTEN worden, men make het ook hoe men het make.

X V.

(*) *Konst- of Werk-Tuig.*(†) *Zie: Paragr. IV.*

X V.

My is te gelyk niet onbewuſt, dat ſommige van gedagten zyn, als of God eenig Lichaem, of, (gelyk zy noch buitenſporiger ſpreken,) dēt Stoffe een kragt om te Denken konde mededeelen. Wy hebben in de XIIde Paragraeph gezien dat 'er uit de Natuur en het Wezen eenes Lichaems nooit eenige Gedagte komen kan; en dit ſtaen deze luiden zelve toe, als zy willen dat God zulks den Lichame zoude mededeelen. Dan, dezerwyze moeſte God te weeg brengen, dat uit het Wezen eenes Lichaems iet volgde dat 'er niet uit volgen kan, en bygevolge moeſte Hy het Wezen deſzelven veranderen, of aen het zelve tegelyk het Wezen van een ander Ding, daer Gedagten uit konden voortkomen deelagtig maken. Nu is bekend, dat zoo wel het Wezen eenes Dings onveranderlyk is (*), als dat het Wezen eenes Dings aen geen ander kan medegedeelt worden.

(*) Nademaal het Wezen eenes Dings Noodwendig is, zoo is het ook Onveranderlyk. Immers als my eene mogelyke Verandering van het Wezen eenes Dings voorſtaet, zoo is daer door het Wezen van dat Ding niet veranderd geworden, maer ik ben ſlegts door de erkentenis daervan tot de kenniſſe des Wezens van een ander Ding gekomen. By Voorbeeld: het Wezen van een Driehoek beſtaet daerin dat de ruimte in drie zyden beſloten worde; nu is 't mogelyk dat men in ſtede van drie, vier zyden nemen kan, om eene ruimte in te ſluiten, doch daer door word het Wezen des Driehoeks niet veranderd: want als vier zyden eene ruimte beſluiten, heeft men een Vier- geen Drie-hoek. Zie *den Schryver* Cap. II. §. 42. Pag. 22.

den (*). Derhalven zal het als men zegt, dat God, der Stoffe eene Kragt om te Denken zoude mededeelen, zoo veel zyn als of men zeide, dat God het Yzer te gelyk en op den zelfden tyd tot Goud zou maken, zoo dat het Yzer en Goud t'eener stonde zou zyn.

X V I.

Nademael dan, een Lichaem door zyn Wezen of Natuur niet kan Denken (†), en aen hetzelfde nocht aen de Stoffe eenige Kragt om te Denken kan medegedeeld worden (§), zoo is het klaer, dat de ZIEL niets Lichamelyks kan zyn, nochte uit eenige Stoffe bestaen. En dewyl de Gedagten, gelyk uit de bygebragte gronden ten over-

V. STUKJE. E vloede

(*). Uit de Onveranderlykheit van het Wezen eenes Dings, waerdoor 't niet meer het zelfde blyft als 'er let in deszelfs Wezen veranderd word, kan men begrypen, dat het Wezen eenes Dings niet aen een ander kan medegedeeld worden, dat is te zeggen, 't is onmogelyk dat eenig Ding behalven zyn Wezen, het Wezen eenes anderen Dings bekome, en het zelfde blyve. By Voorbeeld: een Vierhoek kan niet te gelyk een Driehoek, een Lichaem niet te gelyk een Geest zyn. Ja, wyl alles wat eener Zake eigen en van haer Wezen onderscheiden is, een Grond van Betrekking in dat haer Wezen moet hebben, zoo kan aen geen Ding toegevoegt worden, iet dat niet in deszelfs Wezen, maer in dat van een ander grondvest is. By Voorbeeld: men kan op geenderlei wyze aen een Vierhoek, de Eigenschappen van een Driehoek, aen een Lichaem de Eigenschappen van een Geest, nocht eener Plante de Eigenschappen van een Dier, gelyk geheugeh, enz. mededeelen. Zie den Schryver, Cap. II. §. 43. Pag. 22.

(†) Zie: *Paragr. XII, XIII.* (§) Zie: *Paragr. xv.*

66 G E D A G T E N O V E R ' T
vloede blykt , aen geenderlei te Samengezette
Dingen eigen kunnen zyn , zoo moet de ZIEL eèn
EENVOUDIG en ENKEL Ding (*) wezen.

X V I I .

Vermids nu alle Enkele of Eenvoudige Dingen
op zich zelve beſtaen , [om dat ze het Wezen
of de Bron hunner Veranderingen in zichzelve
hebben,] zoo moet de ZIEL iet ZELFBESTAENLYKS
of ZELFSTANDIGS zyn.

X V I I I .

Wyders , nademael elk Opzichzelfbeſtaende
Ding eene Kragt bezit , waeruit gelyk als uit
een Bron zyne Veranderingen voortvloeïen , zoo
moet ook de ZIEL zoodanig een KRAGT hebben ,
vanwaer hare Veranderingen herkomen.

X I X .

Ondertuffchen , vermids de ZIEL een Enkel-
voudig Ding is , en 'er in een Enkelvoudig Ding
gene Deelen zyn kunnen , zoo kunnen 'er ook
in de ZIELE niet vele van elkander onderscheidene
Kragten gevonden worden ; om dat anders elke
Kragt een byzonder en Zelfſtandig Ding vereiſcht
waeraen dezelve eigen is . Te weten een Kragt
beſtaet

(*) Gelyk men door een Samengezat Ding verſtaet ,
iet dat Deelen heeft , zoo verſtaet men door een Enkel-
voudig Ding , iet dat gene Deelen heeft . Zie *den Schryver* .
Cap. II. §. 75. Pag. 35.

- W E Z E N D E R Z I E L E. 87

bestaet in de Werkzaamheit en Geneigtheit om iets te doen, en dus vorderen verscheide Kragten ook verscheide Pogingen om iets te doen. Nu gaet het niet aen dat een Enkelvoudig Ding verscheidene Pogingen te gelyk kan hebben, dewyl zulks even onmooglyk is, als dat een Lichaem, 't welk in zyne Beweging als een Ondeelbaer Ding aen te zien is, zich nae verscheidene plaetzen te gelyk zoude bewegen. Overzulks is 'er in de ZIELE maer EEN EENIGE KRAGT, van welke alle hare Veranderingen voortkomen, schoon wy gewoon zyn, die wegens hunne verscheidenheit, ook onderscheidene namen te geven.

X X.

Dit immers bevinden wy zelfs in Lichamelijke Zaken. By Voorbeeld: in de Vlam van een brandende Kaers of Toorts, of ander Licht, is niet meer als één eenige Kragt, namelyk de Bewegende, door welke de Vlam hare Beweging heeft. Deze eenige Kragt ontfangt van ons Verscheidene Namen naer hare Onderscheidene Werkingen. Want als men ziet dat de Vlam licht geeft, zoo eigenen wy haer een Lichtende Kragt toe. Verneemt men dat de Vlam verwarmt, zoo zeggen wy dat zy eene Verwarmende Kragt heeft. Op gelyke wyze geeft men aen dezelve, om haer ontsteking van andere stoffen, eene Ontstekende Kragt; om haren brand, eene Brandende; en om haer zengen, eene Zengende Kragt.

X X I.

Overzulks kunnen de Zinnen, de Inbeeldingskragt, het Geheugen, 't Vermogen om te Overdenken, het Verstand, de Zinlyke Begeertens, de Wil, en wat men anders noch meer, door 't waernemen van de Veranderingen der ZIELE onderscheiden zou kunnen; die alle, zeg ik, kunnen om 't voorgezegde gene Verscheidene Kragten zyn. Weshalven die ééne en zelfde Kragt der ZIELE nu eens Bevindingen, dan Inbeeldingen, dan weér duidelyke Begrippen, fluks Besluiten van 't Vernuft, nu weder Begeerten, dan Wil en Onwil, en op een ander tyd weder noch andere Veranderingen in haer te wege brengt. Ons staet des t'onderzoeken waervandaen dit Onderscheid der Werkingen van die ééne Kragt ontstaet.

X X I I.

Ten welken einde, en op dat men deze Kragt leere kennen, wy de gezegde Veranderingen, die zich in de Ziele opdoen, nae moeten sporen. Want nademaal die Kragt de Bron der Veranderingen van de ZIELE is, zoo kan men haer niet anders kennen, als uit deze Veranderingen, welke zy voortbrengt.

X X I I I.

De Gewoonlykste Veranderingen, welke wy in onze ZIELE gewaer worden, zyn de Bevindingen

gen of Gewaerwordingen. Deze worden ons voorgesteld van de Lichamen, die onze Zinnen bewegen: nu zyn de Lichamen te Samengezette Dingen; bygevolge stellen de Bevindingen ons te Samengezette Dingen voor. De ZIEL, waerin deze Voorstelling geschied, is een Enkelvoudig Ding: zoo dat het te Samengezette aen 't Enkelvoudige word voorgesteld. Overzulks zyn de Bevindingen Voorstellingen van het te Samengezette aen het Enkelvoudige, welke by gelegenheit der Veranderingen in de uiterlyke deelen der Zinnen geschieden.

X X I V.

Wanneer wy ons iet IN-of VERBEEDEN, zoo is het insgelyks een Lichamelyk Ding, dat wy namelyk of voorheen bevonden hebben, of zelve te samen zetten. En dus word ook hier het te Samengezette aen 't Enkelvoudige voorgesteld, komende de Verbeeldingen hierin met de Bevindingen overeen.

X X V.

Dan, zoo wel de Bevindingen als de Inbeeldingen, staen in zoo ver met de Beelden, Schilderyen en Stantbeelden gelyk, als zy Voorstellingen van Saemgezette Dingen zyn; wordende hierom de Voorstellingen van Lichamelyke Dingen, Beelden genoemd: om dat een BEELD in 't algemeen, eene Vertoonning of Voorstelling is van iet Samengezets. Daerentegen zyn de Bevindingen en Inbeeldingen in dezen deele van de Schilderyen en Standbeelden onderscheiden, dat

de eerste in een Enkelvoudige, de laetste in een Saemgezette Zaek geschieden. Want een **BEELD**, dat door de Konst gemackt wert, is een Vertoonning of Voorstelling van het te Samengezette in het te Samengezette: byzonderlyk is een Schildery eene Voorstelling van het te Samengezette op eene Vlake; een Statuë of Gehouwen en Opperigt Beeld, eene Vertoonning of Voorstelling van het te Samengezette in een Lichamelyke Uitgestrektheit of Ruimte.

X X V I.

Wanneer nu by deze Voorstelling, een Herdenken of Geheugen komt, zoo is de **ZIELE** zich dat gene bewust, dat zy zich voorstelt, en op die wyze word het een Gedagte. Wanneer wy nu daerbenevens van Onszelven bewust zyn, zoo erkennen wy het **Onderscheid** tusschen ons en 't voorgestelde, en uit dien hoofde stellen wy ons hetzelfde als buiten ons voor. Dit toch hebben de Gedagten vooruit, by de Geschilderde en Gehouwene Beelden, dat zy zich de Dingen buiten haer, de laetste in tegendeel die in haerzelve voorstellen.

X X V I I.

Ik heb voorheen reeds aangemerkt, dat de **Bevindingen** zich schikken naer de Veranderingen, die zich in de Werktuigen der Zinnen opdoen, en ons de **Lichamelykheden** des Werelts voorstellen, welke onze Zinnen aendoen. Maer deze **Lichamen** zyn **Deelen** van de Werelt: derhalven
stelt

stelt zich de ZIEL een Deel van de Werelt voor, of zoo veel van de Werelt, als de gesteltenis hares Lichaems in de Werelt toelaet. De ZIEL moet overzulks, nadien hare Werkingen van haer Kragt afhangen (*), een KRAGT bezitten OM ZICH DE WERELT VOOR TE STELLEN, en te vertegenwoordigen, naer den stand hares Lichaems in de-zelve.

XXVIII.

En vermids de ZIEL maer één eenige Kragt heeft, van welke alle hare Veranderingen ontstaen (†), zoo moet van die KRAGT, door welke zy zich de Werelt voorstelt, ook ALLES VOORTKOMEN, wat wy in haer veranderlyk bevinden. Gelyk het nu eenen Wysgeer betaemt, te toonen *hoe* en *waerom* iet mogelyk is (§), zoo zal het tans onzen post zyn om t'onderzoeken, *hoe* van deze ééne Kragt, die zich de Dingen der Werelt voorstelt, alle de Veranderingen der ZIELE ontstaen.

XXIX.

Nademael gemelde Kragt de Grond is van alle Verandering die in de ZIEL geschied, zoo moet IN DIE KRAGT het WEZEN DER ZIELE bestaen: en zy zal overzulks het eerste zyn, dat van de ZIEL

E 4

in

(*) Zie: *Paragr.* xviii. (†) Zie: *Paragr.* xix.

(§) Een Wysgeer moet niet alleen weten dat iet mogelyk zy; maer hy moet ook de Grond kunnen aanwyzen, waerom het zyn kan. 't Is by voorbeeld niet genoeg dat hy wete, dat het kan regenen, maer 't voegt hem ook te kunnen zeggen, hoe en waerom het regent. Zie: *des Schryvers Logica.* Pag. 2.

in aenmerking komt. En hy, die deze Kragt duidelyk begrypt, is in staet om den Grond aen te wyzen van alles wat der ZIELE byzonderlyk eigen is: gelyk wy terstond uitvoeriger zullen toonen.

X X X.

Dat, 't welk eenig Ding dadelyk of vermo-gend om iet te werken maekt, word zyne Na-tuur (*) genoemt. Nu is de ZIEL, uit hoofde van de Kragt, door welke zy zich de Werelt voor-stelt, een Werkend Wezen. Bygevolge moet die KRAGT ook te gelyk de NATUUR DER ZIELE zyn.

X X X I.

All' wat derhalven in de ZIELE gegrond is in de gemelde Kragt, is NATUURLYK ten haren opzig-te; even gelyk men ten aenzien der Lichamen alles Natuurlyk noemt, wat in de Natuur der-zelve, dat is in hun Wezen en Kragt gegrond is.

Daerentegen, all' wat zyn grondslag niet in deze Kragt heeft, volgt niet uit het Wezen en de Natuur der ZIELE (†); zynde overzulks ten haren opzigte BOVENNATUURLYK, op gelyke wyze als men ten aenzien der Lichamen en van de Werelt dat gene Overnatuurlyk noemt, wat nocht in het Wezen, nocht in de Natuure van de Lichamen of van de Werelt gegrond is,

XXXII.

(*) Te weten, men verstaet door de Natuur van eenig Ding deszelfs Werkende Kragt, voor zoo verre die door het Wezen van eenig Ding op hare wyze bepaelt word, Zie: *den Schryver* Cap. IV. §. 628. Pag. 384.

(†) Zie: *Paragr.* xxix en xxx.

X X X I I .

Vermids nu , een Bovennatuurlyke Werking een Wonderwerk is en genoemt word ; zoo geschied 'er in de ZIELE een WONDERWERK , wanneer 'er in haer een BOVENNATUURLYKE VERANDERING gevonden word , dat is , wanneer zulk eene Verandering haer Grondslag niet in de Kragt der ZIELE heeft.

X . X X I I I .

Wy hebben voorhenen in 't breede getoont , hoe verre achtervolgens de Ervarenis , de Gedagten van de ZIEL met eenige Veranderingen van ons LICHAEM , en die wederom met andere van ONZE ZIELE OVEREENSTEMMEN (*). Dan , na-
E 5
dien

(*) De Schryver ziet op het gene hy in 't IIIde Hoofstuk Paragr. 528-537 gezegt heeft ; waervan dit het voorname is : Wanneer de Uiterlyke Dingen eenige Verandering in de Werktuigen onzer Zinnen voortbrengen , zoo ontstaen 'er aenstonds en te gelyk Bevindingen in de Ziel , dat is , wy zyn ons dier Dingen aenstonds bewust . By Voorbeeld : als het Licht by wege van terugstuiting van eenig gebouw in ons oog valt , zien wy het oogeblikke-lyk en zoo dra zulks geschied . Dan , hier staet te letten , dat men deze Bevinding ten nadeele der waerheit niet verder trekke als 't behoort . Want wy vernemen alsdan niets meer als *dat Twee Dingen te gelyk zyn* ; namelyk zekere Verandering in het Werktuig van ons Gezigt , en zekere Gedagte waerdoor de Ziel zich dat uiterlyke , 't welk die Verandering maekt , bewust is ; maer wy bevinden in 't minste gene Werking des Lichaems , in of op de Ziele . Want was dat zoo , wy zouden 'er ten minsten eenig Begrip van hebben ; nu hebben wy dat niet ; maer
't eenige

dien wy tans beweren dat de ZIEL zekere Kragt bezit om zich dat gene voor te stellen, 't welk in haer Lichaem Veranderingen te wege brengt; zoo moeten wy vooral naapeuren, waeruit het ontsta, dat ZIEL EN LICHAEM OVEREENSTEMMEN, en wat de reden zy, dat de ZIEL altoos zulk een Gedagte voortbrengt, die geschikt is naer den tegenwoordigen toestand van het LICHAEM. Dit 's dat DUISTER VRAEGSTUK, 't welk den Wysgeren ZOO VEEL MOETTE maekte, namelyk, HOE 't MOGELYK is, dat ZIEL EN LICHAEM GEMEENSCHAP met elkander hebben: welks oploffing evenwel nocht in

't eenige dat wy met naeukeurig letten ervaren, is, als wy zeiden, dat 'er Twee Dingen te gelyk in ons plaets hebben. Nu volgt daer geenszins uit dat het eene des anders oorzaak is. Wy ontkennen dit in dezen gevalle wel niet, maer schorten tot nader gelegenheit ons oordeel op. Wy bevinden ook inzonderheit dat als het Lichaem Smarten lyd, de Ziel dan ook droevige Bevindingen heeft; dat wyders de Ziel als met het Lichaem toe- en afneemt, gelyk in de Kinderen en Stokouden; en dat de Krankheden en Smarten van 't Hooft, de Scherpheit van 't Oordeel, ja zelve het Verstand bedwelmen en wegnemen; endelyk bevinden wy dat de ongeregelde beweging van ons Bloed en Hartstochten ook het Gemoed beroeren. Maer uit allen dezen volgt noch niet dat het Lichaem op de Ziel werkt, indien wy der Ervarenisse alleen raed plegen. Zoo merken wy in tegendeel, dat op zekere Bewegingen der Ziele Bewegingen in 't lichaem volgen. Ik wil by Voorbeeld, nae eenig ding grypen, aenstonds strek ik 'er den arm nae uit; ik wil opstaen en henegaen, aenstonds geschied zulks. Wanneer wy hier nu ook enkel by de Bevinding blyven, zoo kunnen wy niets meer zeggen, als dat 'er zekere Bewegingen van ons Lichaem terzelfder tyd geschieden, als wy dezelve willen, of niet geschieden als wy ze niet willen. En zoo kan men 'er al weder, by de Ervarenis blyvende, niet uit opmaken dat de Ziel op het Lichaem werkt. Schoon men al weder zulks niet verwerpt maer tot nader onderzoek opelaet.

in de Godgeleertheit, nocht in de Zedeleere en Staetkunde, nocht in de Geneeskonst, van eenig belang is, zoo men zich te vrede houdt met het gene ons de Bevinding en Ervarendheit, wegens de te SAMENSTEMMING VAN ZIEL EN LICHAEM, leert (*).

X X X I V.

Gemeenlyk wil men, dat 'er door de KRAGT DES LICHAEMS GEDAGTEN IN DE ZIEL, en door de KRAGT DER ZIELE BEWEGINGEN IN HET LICHAEM voortgebracht worden. Te weten, men verbeeld zich, dat wanneer 'er door de Lichamelyke Dingen, welke de Werktuigen onzer Zinnen aendoen, eene Beweging in de Zenuwen, en in de Vloeibare Stoffe die in dezelve is, verwekt word, dat alsdan die Subtile en Fyne Stoffe in de ZIEL Gedagten voortbrengt, welke wy Bevindingen of Gewaerwordingen noemen, en door welke wy ons de Lichamen voorstellen, die buiten ons zyn, en Verandering in de Werktuigen onzer Zinnen te wege brengen: dat daerentegen de ZIEL door hare Kragt, dat is, door haer Wil, zekere Bewegingen in de Leden des Lichaems voortbrengt, waerdoor 't Lichaem uitvoert wat de ZIEL wil. Daer is 'er zelfs ook, die der ZIELE eene Verborgene Kragt om 't Lichaem te bewegen, toe willen eigenen. Dan, schoon deze Verbeelding van den Gemeenen Man ook onder de Wysgeeren een zeer langen tyd heeft plaets gehad, vind men 'er tans weinige die haer toegedaen zyn. Men noemde deze Werking der ZIELE op het Lichaem,

(*). Zie de *Voorgaande Nota.*

Lichaem, en des Lichaems op de ZIELE, *de Natuurlyke Invloed van 't eene Ding op of in het ander*, en men beweerde daeruit, dat de Gemeenschap van 't Lichaem met de ZIEL op die Natuurlyke Invloed gegrond was. Men stond wel toe, dat deze Invloed der ZIELE in het Lichaem, en des Lichaems in de ZIEL noch begrepen, noch verstandelykerwyze verklaart kon worden; maer men maekte zichzelve wys, dat ze uit de Ervarendheit was optemaken. Nu heb ik hiervoor (*) reeds getoont, dat het door de Bevinging of Ervarendheit niet te bewyzen is, dat het Lichaem in de ZIEL, en de ZIEL weder in het Lichaem werkt; en bygevolge zal men moeten zeggen, dat die voorgewende Invloed van Ziel en Lichaem in malkander zonder eenige grond zoo langen tyd is aengenomen geworden.

X X X V.

Nademael nu de Werking der ZIELE in of op het Lichaem, en die des Lichaems op de ZIELE, nocht uit het Begrip dat wy van Lichaem en ZIEL hebben, en de Regelen, welke aen beide als onwrikbre Wetten van hunne Natuur hen zyn voorgeschreven, verstandelykerwyze verklaart, nochte door de Ervarendheit bewezen kan worden; zoo heeft men wel redens genoeg om ze niet aentenemen, wyl men zyn oordeel zoo lang mag opschorten tot eenige zaek bewezen is, maer men heeft geen gronds genoeg om ze te verwerpen; want een zaek kan wel zyn, schoon wy

(*) Zie de *Nota* van Pag. 73.

wy noch begrypen hoe ze mogelyk zy, noch door de Ervarendheit leeren dat ze is. 't Zal des noodig wezen, wyders t'onderzoeken, of we geen genoegzame grond kunnen vinden, om ze of aentenemen, of te verwerpen. Daer is, agtervolgens de Regelen van Beweging, in welke de Orde der Natuure gegrondvest is, maer Eenerlei Bewegende Kragt in de Werelt (*). Wanneer nu het Lichaem op de ZIEL, en de ZIEL op het Lichaem werkt, zoo moet 'er meer dan Eenerlei Kragt van Beweging in de Werelt plaets hebben. Want als de ZIEL op het Lichaem werkt, zoo word 'er eene Beweging voortgebracht zonder eenige Voorgaende Beweging, wyl men stelt, dat de ZIEL enkel door haer Wil de Beweging in het Lichaem veroirzaekt. Vermids nu deze Beweging hare bepaelde en afgemete Kragt by zich heeft, (want gene Beweging kan 'er zyn, zonder zekere graed van Kragt, als die ten deele afhangt van de Snelheit der Beweging, deels van de Hoeveelheit der Stoffe die met elkander naer een zelfde rigtsnoer bewogen word, gelyk uit Bevinding klaer is,) zoo zoud 'er alsdan een nieuwe Kragt, die voorheen niet in de Werelt was, te voorschyn komen; en zoo zou tegen de Wetten der Natuure, de Kragt in de Werelt vermeerderderd worden. Op gelyke wyze, byaldien het Lichaem op de ZIEL werkt, brengt eene Beweging een Gedagte voort. Wyl nu na deze Gedagte de Beweging ophoud, zonder dat daeruit eene nieuwe Beweging in een ander deel der Stoffe ontstaet, zoo houd 'er een Kragt op, die voorheen

(*) Zie: *Wolfii Element. Mechan. §. 425, 426.*

heen in de Werelt was; en zoo word tegen de Wettén der Natuure de Kragt in de Werelt verminderd. Hieruit is overzulks klaer, dat de Regels van Beweging, naer welke de Veranderingen in de Natuur geschieden, maer Eenerlei Kragt in de Natuur eischen; daer in tegendeel de Werking der ZIELE op het Lichaem, en des Lichaems op de ZIELE, vordert dat'er niet maer Eenerlei Kragt in de Natuur zy, maer dat de Kragt ten gevalle van de ZIEL, nu eens vermeerderd; dan weder verminderd worde. En daer dus bygevolge de WERKING VAN LICHAEM EN ZIEL op elkander TEGEN DE NATUURE stryd, heeft men genoegzame reden om ze te verwerpen. Immers het is geenszins gelooflyk, dat God de Natuür op elkanderweêrsprekende gronden zal gestigt hebben. En wie zou willen zeggen, dat een Lichamelyke Kragt uit het Lichaem in de ZIEL ging, en aldaer in eene Geestelyke veranderde; en wederom, dat een Geestelyke Kragt uit de ZIELE in het Lichaem quam, en in het zelve tot eene Lichamelyke wierd?

X X X V I.

Dit evenwel heeft CARTESIUS allereerst gedaen, en daeruit op eene andere wyze gepoogt te verklaren, hoe ZIEL en Lichaem met elkander Gemeenschap kunnen hebben. Nadien hy zich meende verzekert te houden, dat dit Stuk niet verklaert kon worden op eene verstandelyke wyze, zoo verbeelde hy zich, dat men in gevallen daer het Wezen en de Natuure der Dingen niet genoeg was om iet te verklaren, veiliglyk de Oorzaek

zaek daarvan onmiddelyk in Gods Wil mogt zoeken. Dus quam hy tot die Gedagten, dat nochte het Lichaem door zyne Bewegingen, Bevindingen en Gewaerwordingen in de ZIEL, nocht de ZIEL door de Kragt hares Willens, Bewegingen in het Lichaem konde voortbrengen; maer dat veelmeer God, door Aenleiding der Bewegingen in het Lichaem, Gedagten in de ZIELE, en wederom door Aenleiding van de ZIEL, met haren Wille, Bewegingen in het Lichaem voortbragt, hebbende Hy eenmael deze Wet gemaekt, dat zoo dikwils als de subtile Stoffe der Zenuwen, zich door de Werking der uitwendige Lichamen op de Werktuigen der Zinnen in de Harssens op zekere wyze zou bewegen, 'er ook zoo dikwils zekere Bevindingen in de ZIELE zouden ontstaen: en dat aen den anderen kant, zoo dikwils als de ZIEL zou begeren dat zekere Ledematen des Lichaems zich bewegen zouden, de gemelde Beweging ook zoo dikwils daerop zou volgen. Deze Wil, van God eenmael vastgesteld, was ook zyn's erachtens zoo kragtig, dat door dezelve in voorkomende gevallen, zoo wel de Bevindingen in de ZIEL, als de Bewegingen in het Lichaem ontstonden. En dusdanigerwyze is de ZIEL, eigentlyk geen Oirzaak van de Bewegingen des Lichaems, maer zy geeft 'er slegts Gelegenheit toe; en 't Lichaem eigentlyk geen Oirzaak van de Bevindingen der ZIELE, maer het geeft van gelyken alleen Gelegenheit tot dezelve: terwyl God zelve alles in beide onmiddelyk werkt.

XXXVII.

Dan, schoon ook de meeste hedendaegsch de MENING van DESCARTES volgen, en zich gewent hebben te zeggen, dat Lichaem en ZIEL niet Natuurlykerwyze, maer door Gods Wil enkel op elkander werken; zoo vinden wy 'er echter ZEER VEEL TEGEN in te brengen. Immers, byaldien God door zyne onmiddelyke Kragt de Bewegingen in het Lichaem, en de Gedagten in de ZIEL voortbrengt, en dus het Lichaem en der ZIELE hunne [eige van God gegevene] Kragt ontnomen word, zullen de Werkingen van Lichaem en Ziel, van Gods Werking, ja zoo wel de Natuur der Werelt als die der Ziele van God zelve, niet genoeg onderscheiden blyven. En gelyk dat een Wonderwerk is, 't welk niet in 't Wezen en de Natuur der ZIELE en der Lichamen gegrond is (*), zoo waren 'er onophoudelyke Wonderwerken noodig om Lichaem en ZIEL met elkander Gemeenschap te doen hebben. Ja byaldien men de zaak naeukeurig nagaet, zoo zal de MENING van CARTESIUS niet minder als de voorheengemelde *Natuurlyke Invloed*, tegen de Wetten van Beweging stryden. 't Is waer DESCARTES staet toe, dat de subtile vloeibare Stoffe der Harstelen in gedurige Beweginge is, en dat overzulks van God maer alleen hare Leiding of Bestiering ten gevalle van de ZIEL verandert en geschikt word. Zulkerwyze word 'er gene Nieuwe Kragt veroirzaekt, en de Wetten der

(*) Zie: *Paragr.* XXXII.

der Natuure, welke altoos maer Eenerlei Kragt vorderen, blyven buiten allen aenftoot. Dan, het is met de Leiding of Bestiering eveneens gelegen als met de Kragt. Immers als men de Regels der Beweging naeukeurig gadeslaet, zal men, gelyk *Hugenius* voorlang al getoont heeft, bevinden, dat 'er zoo, wel maer Eenerlei Leiding of Bestiering, als Eenerlei Kragt gevonden word, schoon niet in Eenderlei Stoffe; gelyk ook de Kragt niet bepaeldelyk in Eenderlei Stoffe, maer gezamentlyk in de Geheele Natuure te vinden is. 't Is hier de plaets niet, dit breeder uit te halen; 't gene ik tans tegen de MENING VAN CARTESIUS, wegens de Onmiddelyke Werking Gods, had in te brengen, heeft de Heer *van Leibnitz* voorlang reeds aangemerkt (*): en in 't gevolg zal ik daerenboven toonen, dat men zich in zulken gevalle niet blootelyk op de Onmiddelyke Wil van God beroepen kan. Tegenwoordig voeg ik 'et by, dat de MENING VAN DESCARTES niet bestaen kan, met het gene wy van de Natuur der Enkelvoudige Dingen bewezen hebben, als volgens welke de ZIEL eene eenige, haer eigene Kragt moet bezitten, waerdoor zy haer Gedagten in een onverbroken Orde voortbrengt, gelyk hiervoor (†) getoont is, enz.

X X X V I I I.

Nademaal nu de ZIEL haer eigen Kragt heeft, door welke zy zich de Werelt voorstelt (§), en
 V. STUKJE. F alle

(*) In de *Acta Eruditorum Lipsiensis* van A. 1698. Pag. 429.

(†) In de xviii^{de} en volgende Paragraephen.

(§) Zie: *Paragraeph xxvii*.

alle natuurlyke Veranderingen des Lichaems in deszelfs Wezen en Natuur gegrond moeten zyn, zoo ziet men ligtelyk, dat de ZIEL het hare voor en op zichzelve doet, terwyl het Lichaem insgelyks zyne Veranderingen op zichzelve heeft, zonder dat de ZIEL op het Lichaem, of het Lichaem op de ZIEL werkt, of dat God door zyn Onmiddelyke Werking zulks verrigt: alleenlyk stemmen de Begeerten van de ZIEL met de Bewegingen des Lichaems overeen. En dus komen wy van zelve tot de Verklaring, die de Heer VAN LEIBNITZ gegeven heeft, over de Gemeenschap van Lichaem en ZIEL, die hy de VOORBESTEMDE HARMONIE of OVEREENKOMST noemde.

X X X I X.

Op dat men nu niet denke, dat deze VOORBESTEMDE HARMONIE een WOORD ZONDER BETEKENIS is, gelyk sommige wanen, menende dat als men ze verklaert, men of op de *Natuurlyke Invloed*, of op de *Onmiddelyke Werking Gods* zal uitkomen; zoo staet ons tans t'onderzoeken, hoe het mogelyk zy, dat de Bevindingen der ZIELE met de Veranderingen in de Werktuigen der Zinnen, en de Bewegingen des Lichaems met de Wil des Gemoeds, stantvastelyk overeenkomen. Want dit staen wy toe, dat men door de Ervarendheit niets meer als eene bloote Overeenstemming of Harmonie ontwaer word: zal men overzulks de Grond daervan aentoonen, zoo is het niet genoeg te zeggen, dat God die Harmonie tusschen Ziel en Lichaem gemaekt en vastgesteld heeft, wyl zulks op hetzelfde zal uitkomen,

komen, dat CARTESIUS gewilt heeft; maer het is volstrekt noodig, dat men toone, hoe dusdanig eene Harmonie mogelyk zy.

X L.

Men heeft derhalven aentemerken, dat de Veranderingen, welke 'er in de Werelt plaets hebben, door eene onafgebroke Orde op elkander volgen, en dat, vermids dus ook in de ZIELE de voorgaende Toestand, de Grond van den volgende in zich moet hebben, de Bevindingen of Gewaerwordingen der ZIELE insgelyks in eene onafgebroke Orde op malkander volgen. En nademaal de Bevindingen of Gewaerwordingen der ZIELE, de Veranderingen, welke 'er in de Werelt plaets hebben, voorstellen (*); zoo is het slegts noodig, dat zy IN DEN BEGINNE EENMAEL MET ELKANDER IN EENE HARMONIE GEBRAGT WORDEN: konnende die vervolgens stantvastig haren stand houden, gelyk de Heer van Leibnitz zelve heeft aengemerkt. Ik spreek hier alleen van de Bevindingen, en niet van de Overige Werkingen der ZIELE, om dat maer eenige, niet alle, met de Veranderingen, welke in de Werktuigen der Zinnen geschieden, overeenkomen.

X L I.

Dan, nadien ZIEL en Lichaem, (waervan elk zonder ander zyn kan †), schoon volgens hun Natuur en Wezen saembehoorende, echter geens-

F 2

zins

(*) Zie: *Paragr. XXIII.* (†) Zie: *Paragr. XXXVIII.*

zins noodwendig byeen zynde,) niet toevallig kunnen samenkomen; zoo kan 'er **GENE HARMONIE** tusschen Ziel en Lichaem zyn, zoo 'er **GEEN VERSTANDIG** en van de Werelt Onderfcheiden **WEZEN IS**, welke haer te samenbragt. Waeruit dan in 't voorbygaen onwedersprekelyk volgt, dat 'er een Oorzaek en Maker van de Natuur, dat is te zeggen, **DAT 'ER EEN GOD IS**: gelyk men hieruit ook alle Gods Eigenschappen zou kunnen be- toogen, zoo wy 't niet raedzamer oordeelden, dat op een ander plaets en op eene andere wyze te doen.

X L I I.

De **ZIEL**, als wy zeiden (*), bezit een **Kragt** om zich de Werelt voor te stellen: bygevolge moeten deze **VOORSTELLINGEN** eene **GELYKHEIT MET DE DINGEN HEBBEN**, welke in de Werelt zyn. Want hadden zy 'er gene Gelykheit mede, zoo zou de **ZIEL** zich niet de Werelt, maer iet anders voorstellen. Een **Beeld** dat niet gelykt naer de **Zake** die het verbeeld, is geen **Beeld** van dezelve, maer van eene andere **Zake**.

X L I I I.

De Werelt bestaet enkel uit te **Samengezette Dingen**; in deze nu kan men niets anders als hunne **Gedaente, Grootte, en Beweging onderfcheiden** (†): overzulks moeten alle **Bevindingen der Lichamelyke Dingen ENKFL GEDAENTENS, HOEGROOTHEDEN EN BEWEGINGEN VOORSTELLEN** (§).

XLIV.

(*) Zie: *Paragr. xxvii.* (†) Zie: *Paragr. xlii.*

(§) In **Saemgezette Dingen** kunnen gene **Veranderingen**

X L I V .

Wanneer wy deze Gedaentens , Hoegrootheden, en Bewegingen kunnen onderscheiden, zoo zyn de BEWEGINGEN DUIDELYK. In tegendeel, wanneer wy ze niet wel kunnen onderscheiden, om dat 'er vele klene Gedaentens en Bewegingen in een enkel Punt te samenloopen, zoo zyn onze BEVINDINGEN of GEWAERWORDINGEN , Onduidelyk en DUISTER.

X L V .

DIT WORD DOOR DE ERVARENDHEIT BEVESTIGT. Immers wy vinden t'aller uure, dat all' wat wy van Lichamelyke Dingen duidelyk gewaerworden en ons verbeelden, niet dan Gedaentens, Hoegrootheden, en Bewegingen zyn. En wanneer wy door behulp van Vergrootglazen duidelyk maken, 't geen zonder die onduidelyk en duister door onze Zinnen voorgesteld word, zoo vertoonen zich in stede dier onduidelyke dingen,

F 3

enkel

gen plaats hebben, als in hare Grootte en Gedaente, in de Stelling en Orde harer Deelen, in de inwendige Beweging, en in de Plaets der Geheele Dingen. Want een Ding dat Saemgezet is, heeft niets aen zich als zyne Deelen; welker Menigte de Grootte, welker Bepalingen en Eindens de Gedaente, en wier Orde de Ruimte en Uitgebreidheit uitmaken: gelyk dus ook elk Deel zoo wel als het Geheele Ding zyn byzondere Plaets heeft. Zal 'er dan eenige Verandering aen dat Ding eigen zyn, zoo moet of de Grootte, of de Gedaente, of de Plaets der Deelen, of die des Geheelen Dings veranderd worden. Zie: des Schryver Cap. II. §. 72. Pag. 34, 35.

86 G E D A G T E N O V E R ' T
enkel Gedaentens, Hoegrootheden, en Bewegingen, nu duidelyk gemaekt.

X L V I.

Dezerwyze stelt zich de ZIEL ALLES VOOR, wat 'er in de Lichamelyke Dingen ontmoet word, VAN HET GROOTSTE TOT HET KLEENSTE TOE: alleenlyk kan men de menigte der Kleene Gedaentens, Hoegrootheden, en Bewegingen niet van den anderen onderscheiden, en dus ontstaet uit derzelve ondermengeling de Bevinding, die wy niet konnende verklaren, onduidelyk noemen.

X L V I I.

De Tyd is niet anders, dan de Orde der Dingen, welke in de Werelt op elkander volgen (*). Nadien nu de ZIEL zich alles tot het minste toe voorstelt, gelyk het in de Werelt plaets heeft, zoo moet 'er onder de Bevindingen welke op elkander volgen, dezelfde Orde zyn als 'er is onder de Dingen die in de Werelt op elkander volgen: dat is zy beide, te weten de DINGEN EN BEVINDINGEN moeten GELYKTYDIG zyn.

XLVIII.

(*) Door het erkennen dat iet by vervolgstaaen kan, en door 't waernemen dat onze Gedagten op elkander volgen, verkrygen wy een begrip van de Tyd. Waeruit men billyk mag opmaken, dat de Tyd, zoo wy die enkel naer onze bevinding zullen beschryven, niets anders is, als eene Orde van dat gene 't welk op iet anders volgt; zulks als men iet als het eerste aenneemt, een ander het tweede, en weder een ander het derde, en zoo vervolgens word. Zie: *den Schryver* Cap. II. §. 94. Pag. 47.

X L V I I I.

Vermids nu de Voorstellingen in de ZIEL ten zelfden tyde geschieden , als wanneer het gene zy voorstellen daer is ; zoo moeten de BEVINDINGEN telkens met de Veranderingen in de Werktuigen der ZINNEN SAMENSTEMMEN; en het is onmogelyk dat de Bevinding of Gewaerwording te vroeg of te laet kome.

X L I X.

Hieruit ziet men ook, dat de Bevindingen van de ZIEL OOGENBLIKKELYK daer zyn, als de Verandering in de Werktuigen der ZINNEN geschied: en dat de Beweging in de andere Leden des Lichaems insgelyks OOGENBLIKKELYK volgt, als de Ziel deze Beweging wil. Want beide geschied op denzelfden Tyd en is te gelyk daer.

L.

En bygevolge, daer het Lichaem niets tot de Bevindingen der ZIELE doet, zou alles even dus plaets hebben, SCHOON 'ER ZELFS GEEN WERELT WAS. Dit heeft *Cartesius* ook toegestaen, en reeds voor hem de *Idealisten* of *Denkbeeldigen*, die niets als Zielen en Geesten erkenden, der Werelt gene andere plaets als in de Gedagten gevende. Ja uit het voorheen bewezene blykt, dat wy alles buiten ons zien, hooren, en op andere wyzen bevinden zouden kunnen, schoon 'er gene Lichamelyke Dingen buiten ons waren (*).

(*) Zie : *Paragraepb xxxviii.*

L I.

Wat nu het LICHAEM betreft , 't is klaer , dat 'er eene subtile Beweging in de Harffenen voorgaet als de Bevinding in de ZIELE geschied : want de Beweging die den Zenuwen in de Werktuigen der Zinnen word ingedrukt , word tot in de Harffenen voortgezet. De eenmael in Beweging gebragte Stoffe , beweegt zich in de Zenuwen , welke tot andere Ledematen des Lichaems gaen , en veroirzaekt in dezelve , eene Beweging , die met de Wil der ZIELE overeenkomstig is. Dat nu de Beweging die in de Werktuigen der Zinnen gemaekt is geworden , zich tot in de Harffenen voortzet , is ligt te bewyzen. Immers wy bevinden menigmael dat niet alleen zonder , maer zelfs tegen den Wil der ZIELE nu en dan Bewegingen in ons Lichaem ontstaen , als wy iet zien of hooren. By Voorbeeld : iemand is gewent voor het Schieten te schrikken. Hy staet ver achter het Geschut , en beseft dat de Kogel die van voren uitgaet , hem niet raken kan. Hy begrypt , dat ook dan wanneer dóor een onverhoopt ongeluk het Stuk al sprong , hy 'er wel zoo ver van daen is dat het hem niet schaden kan. Hy belacht zichzelve , dat hy voor dezen voor het Geschut bevreesd is geweest , en hy neemt vastelyk voor tegenwoordig zulks niet te doen. Dit alles onaengezien , zal hy naeuwelyks de Kanonschoot hooren , of hy springt op , heft de handen om hoog , en zet zyne voeten te rug. Hier ziet men dat zonder eenig toedoen der ZIELE , (gelyk ook de gene er-

ken-

kennen moeten welke eene *Natuurlyke Involed* willen beweren,) de Bewegingen des Lichaems volgen, en door de Kanonschoot gaende gemaekt worden. Namelyk het Geluit veroirzaekt eene Beweging in de Gehoorzenuw, en bygevolge moeten uit deze alle die andere Bewegingen voortspruiten. Dit kan niet geschieden als wanneer de Beweging die der Gehoorzenuwe ingedrukt word voortgaet tot in de Harssenen, daer alle Zenuwen samenkomen, en vanwaer de subtile vloeibare Stoffe zich uit de eene in de andere bewegen kan, enz.

L I I.

Dezerwyze volgen alle Bewegingen van het Lichaem uit de Wyze van deszelfs Samenstel, dat is uit deszelfs Wezen, en door zyne Kragt, dat is, door zyne Natuur; insgelyks uit de Bewegingen van andere Lichamen, die Veranderingen in de Werktuigen der Zinnen veroirzaken: en dus GESCHIED IN HET LICHAEM ALLES NATUURLYK, en op zulk eene wyze als in Lichamen plaets heeft; ook word de Natuure nochte van de ZIELE, gelyk in 't Stelzel van een *Natuurlyke Involed*, nochte van GOD, gelyk in dat der *Onmiddelyke Werkinge Gods*, hierdoor niet in haren eigenen loop gestuit.

L I I I.

Voorts ziet men hieruit, dat alle Beweging van het Lichaem, op dezelfde wyze nae buiten zou werken, als tegenwoordig, **SCHOON HET OOK**

MET GENE ZIEL VEREENIGT was, nadien zy door hare Kragt daertoe niets doet: alleen zouden we ons dan, van 't gene in ons Lichaem geschiede, niet bewuft zyn.

L I V.

Zie daer dat Hoog en Wigtig Stuk kortelyk uitgelegt; schoon de meesten het voor Onbegrypelyk houden, om dat zy niet in faet zyn het te grypen; uit dien hoofde de VOORHEENVASTGESTELDE HARMONIE VAN ZIEL EN LICHAEM verwerpende. Daer zy behoorden te weten, dat Zaken wel in zichzelfe begrypelyk kunnen zyn, schoon wy ze niet begrypen, nochte eenig mensch die ten vollen verklaren kan.

'T VERVOLG HIER NA

V I E R.

VIERDE ARTIKEL.
S A M E N S P R A E K
O V E R D E
B Y E N ;

Genomen uit het
SCHOUWTOONEEL DER NATUURE *,
O F
SAMENSPRAKEN OVER DE BYZONDERHEDEN
D E R
NATUURLYKE HISTORIE
V A N

* * *

I N H O U D.

- I. *Wat hier van de Byen in overweging genomen word.*
- II. *Of zy een Koning hebben.*
- III. *Of liever Koningin.*
- IV. *Hommels of Wespen onder de Byen.*
- V.

(*) In 't Fransch uitgekomen onder den Tytel van :
*Spe&acie de la Nature , ou Entretiens sur les Particularités de
l'Histoire Naturelle , qui ont paru les plus propres à rendre des
Jeunes Gens curieux , & à leur former l'Esprit.* Het beslaet
24 Bladen in Groot Twaelve , met Platen , en behelst in
zich XV Samenspraken , tusschen vier Persoonen , onder

V. *De Mannen van de Koningin.* VI. *Hoe zy hare Eiers legt.* VII. *Verdryving der Hommels.* VIII. *Wat van hen word, en waerom verdreven.* IX. *Deelen en Werktuigen der Byen.* X. *Hare Smit.* XI. *Wysheit van den Schepper hierin zigtbaer.* XII. *Hare Borst.* XIII. *Buik.* XIV. *En Angel.* XV. *Hoe zy in de Korven gebragt worden.* XVI. *Haer Arbeid in 't bouwen hunner Raten.* XVII. *Gedaente en Schik derzelve.* XVIII. *Gedurig door den Tyd versterkt.* XIX. *Hoe zy hare Cellen verruimen.* XX. *Slot van deze, en Schets der volgende Samenspraek.*

I.

D E G R A V I N N E .

Ndelyk, Heer Ridder, vinden we ons onbelemmert van bezigheden: en Myn Heer de Prioer liet ons weten, dat we de eer zullen hebben van zyn bezoek. Mogen wy u onderwyl vragen na de Samenspraek van gister, met zyn Eerw. gehouden?

D E

den naem van den Graef, Gravinne, en Prioer van Jonval, en den Ridder du Bruel, over de volgende Onderwerpen. I. *Over de Insecten in 't Algemeen.* II. *Over de Rupzen.* III. *Over de Zywormen.* IV. *Over de Spinnen.* V. *Over de Wespen.* VI en VII. *Over de Byen.* VIII. *Over de Vliegen.* IX. *Over de Schelpvijschen.* X en XI. *Over de Vogelen.* XII. *Over de Land-Dieren.* XIII. *Over de Visschen.* XIV en XV. *Over de Planten.* 't Is eerst te Parys, maer vervolgens t'Utrecht by E. Neaulme gedrukt, en word voor f 2: 10. verkogt.

D E R I D D E R .

[Met volkomen regt Mevrouw.] In ſtede dat Myn Heer de Prioer my ophield , met een breed verflag van de onderſcheide ſtaet en werkzaamheit der Wefpen , bragt hy my een Wefpenneſt noch in zyn geheel. Hy toonde my een geheelen omtrek van verdiepingen , en celletjes , ſommige gansch open , en daerin enkel een ei , of liever een levendig wormpje ; andere gefloten , en in dezelve popjes , die welhaeft volkome Wefpen ſtonden te worden ; endelyk zulke , wier deur zich begon te openen , en waeruit , toen ik het Wefpenneſt , my van zyn Eerw. vereert , op myn kamer had gebragt , een fraeie Wesp of Hommel quam : voor welke ik expreſ een doos mene te laten maken , om hem te bewaren.

D E G R A E F .

Maer draeg vooraf zorg , Heer Ridder , dat gy 't Neſt eenige dagen in 't heeſte van de zon , of wel voor een brandend vuur legt , om alles te doen uitdroogen wat 'er noch levendig in is. Om wat reden kunt gy wel raden , of zoud gy anders gevoelen. Ondertuffchen is 't my zeer lief , dat gy een denkbeeld hebt van den arbeid der Wefpen : wyl 't u des gemakkelyker zal zyn te begrypen , wat wy van de BYEN te zeggen hebben.

D E R I D D E R .

Zie daer Myn Heer de Prioer langs de galdery

•••

ons naderen: hy heeft iet onder den arm; en ik bedrieg my, zoo zulks niet het een of 't ander voor my is.

D E G R A V I N N E.

Misschien brengt hy eenige nieuwe Redevoering meê, om daeruit zyne gedagten te verklaren: ei neen, 't zyn juist Raten van BYEN.

D E R I D D E R.

Die heb ik nooit meer gezien. [Uw Verpligte Dienaer, Heer Prioer;] men is wel gelukkig met u te mogen omgaen: wyl men zynen wensch naeulyks te kennen geeft, of zy word voldaan.

D E P R I O O R.

Dat kost my weinig moeite, Myn Heer, vermits ik alles by der hand of omtrent my vinde.

D E G R A E F.

Komt, laet ons zitten, en met gemak onzen Vriendenkout vervolgen.

D E P R I O O R.

Dat behaegt my wel. Gister onderhield ik Myn Heer den Ridder met niets anders, dan met rooven, verwoesten, en moorden; tans zullen wy enkel spreken van huishouden, staetsbestier, en naerstige werkzaamheit. Dat immers is het eigen

eigen Karakter van 't Geslächte der BYEN. AlF wat men van deze Dieren zeggen kan , komt op tweederlei zaken uit. Te weten , op zulke die all' de werelt ziet , en de boeren zelfs weten ; die wy overzulks Mynen Heere den Grave niet vergen willen ons te verhalen : en op zulke die wetenswaardiger zyn , en alleen door behulp van Glaze Korven ; en met Philosophifche Oogen beschoud worden ; welke ons zyne Excellentie , die ze in den grond kent , tans wel zal willen mededeelen.

I I .

D E R I D D E R .

Maer is het waer , Myn Heer , dat de BYEN een KONING hebben ?

D E P R I O O R .

Dit is 'er van , dat men in eene Bykorf , drierlei foort van BYEN vind (*). Voor *Eerst* heeft men 'er de *Gemene Byen* , welke de Menigte van die Republiek uitmaken , all' den arbeid doen , en zoo 't fchynt noch mannelyk , noch vrouwelyk zyn ; deze hebben alle een Snuit tot den arbeid , en een Angel tegen den vyand. Ten *Tweeden* heeft men 'er *Hommels* , welke donkerder van koleur , en eens zoo lang en groot zyn als de Gemene of HONIG-BYEN : hoewel men 'er ook vind , die in de grootte met de Gemene niets verschillen. Deze *Hommels* houd men voor de

Man-

(*) Zie : *Memoir. de l'Acad.* 1712. *Maraldi* ; en *Leeuwenboek.* III Deel. 133 Brief.

Mannen (*); zy hebben genen Angel, en worden ten getale van honderd en meer, in een kleene Korf van zeven- of agtduizend BYEN gevonden: zynde hun getal drie- en viermael zoo veel, in een groote Korf van zeventien- of agtienduizend BYEN: Daer is *Endelyk* een *Derde* Soort van BY, die ongelyk sterker en langer is dan de Hommels zelve, en die gelyk de Gemene BYEN met een Angel gewapent is. Men meent dat 'er niet meer dan één van deze in een geheele Korf is, ten minsten dat 'er maer één is onder elke Zwerm, dat is, onder elke troep van jonge BYEN, die van tyd tot tyd uit de Korf gaen, en elders haer verblyf zoeken (†). Of men nu aen deze Groote By met de Ouden den naem van KONING, dan of dien van KONINGIN met de latere Schryvers behoort te geven, zal ons Myn Heer de Graef wel willen zeggen.

III.

DE GRAEF.

Door behulp van een Glaze Korf, die ik uit stukken glas en loode roeden deed maken, heb ik zeer duidelyk die Drie Soorten van *Byen*, waer van Myn Heer de Prior daer even sprak, vernomen. Ik heb ook verscheidemalen die Groote BY, welke men waent de Koning te wezen, van cel tot cel zien gaen. Voor dat zy het uiterste gedeelte van haer lichaem in de cellen bragt, was 'er niets in; maer wanneer zy 'er weder uitquam,

(*) Volgens de opmerking van *Maraldi*.

(†) Zie: *Leetwienboeck*, te Gemelder Plaetze.

quam, vernam ik'er een kleen ei. Waeruit men bygevolge kan opmaken, dat zy de Vrouw van den huize is. En gelyk ik dikwils heb waergenomen, dat'er in een gansche Zwerm niet meer dan één eenige van deze soort, die ligt te kennen is, enkele malen twee, doch nooit drie, gevonden worden, zoo oordeele ik het ruim zoo eigen, haer den naem van KONINGIN, als dien van Koning te geven: hoewel ik hierover nooit met iemant zoud willen twisten. Maer wat denkt de Heer Prioer van die groote BYEN, welke men Hommels noemt? 't En zyn geen vreemde, wyl ik ze heb zien geboren worden in byzondere cellen, uitdrukkelyk voor hen gemaakt, en veel ruimer dan de gewone. Waertoe dienenze dan toch? Zullen wy'er de Mannen der Koninginne van maken? Ik heb door myn Glaze Korf daeromtrent noch geen genoegzaam licht konnen verkrygen:

I V.

D E P R I O O R .

Dit's het gene, myn Heer, dat ik van de HOMMELS wete. Men vind by alle een Honingblaes in den buik, gelyk by alle andere BYEN; alleen met dit onderscheid, dat de Gemeene BYEN aen haer Honingblaes of bewaerplaets van den honing een kleene pyp hebben, die tot aen haren hals gaet, en door middel van welke zy den honing in de Raten wegleggen: zulks wanneer men een Gemeene BY maer een weinig drukt, de honing door die pyp d'er aenstonds uitkomt; 't welk by de HOMMELS geen plaets heeft. Namelyk, zy eeten

V. STUKJE.

G

en

en bewaren alles voor zichzelve; brengen niets in de gemene bewaerplaets; zyn wel gevoed; werken niet; gaen niet te velde, maer kruipen in volle vryheit rondsom de Korf. En 't is waerschyndlyk, om dat ze genen vyand te dugten hebben, dat de Natuure haer onvoorzien heeft gelaten van een Angel. Voor 't overige zou ik niet kunnen denken, dat men dusdanige lediggangers onder zulk een huishoudend geslagt zou dulden; byaldien zy niet ergens toe dienden. Men vermoed derhalven, dat zy geschikt zyn om Kinderen aen de Koninginne, ofte liever Onderdanen aen 't Ryk te geven.

V.

D E G R A E F.

Men kan 'er zelfs noch iet bydoen. Door d'Ontleding hunner Lichamen, verbeeld men zich aen haer structuur en gesteltheit ontdekt te hebben, dat zy de Autheurs der Voortteeling zyn. Ook heb ik alles gedaen wat my mogelyk was, om door middel van myn doorzigtige Glaze Korf t'ontdekken, wat personaedje de Hommels by de Koninginne speelden, en daerdoor 't volgende waergenomen. De Koningin onthoud zich in 't opperste gedeelte der Raten, 't welk wy, met uw believen, haer Paleis zullen noemen. Zy komt daeruit zelden in 't openbaer te voorschyn, maer als zy zich vertoont, geschied het met een deftigen en majestieuzen tred. Wat! lacht gy, Heer Ridder? Ik zal 'er u noch vry meer van zeggen. Zy gaet nooit alleen; en zoo haer al
niet

niet de geheele Zwerm volgt , is ze ten minsten verzelt van eene menigte groote BYEN , waerschynlyk Hommels , die haer ten Lyfwagte en Gevolge strekken. Gelyk de uitgangen der Koninginne zeldzaam zyn , en naestdenkelyk ten algemenen nutte strekken , zoo is 't alsdan kermis en hoogfeest in dat Byenland ; elk komt uit , elk is verheugt , en wil als 't ware de Koningin plegtig ontfangen. Hiertoe maken de BYEN in een oogenblik , door zich aen malkander by de pooten te hechten , een soort van Voorhang , door 't welke men verders niets vernemen kan. Deeze Voorhang strekt ; zoo gy wilt , tot een Tapyt en Paviljoen , om de doortogt der Koninginne te vereeren , of wel tot een Gordyn , 't welk haer hofbedienden voor haer toehalen

D E P R I O O R .

Wel , myn Heer , gy schryft dezen Gediertens , of zeer edelaerdige , of zeer kuische gevoelens en inzigten toe.

D E R I D D E R .

Misschien is die plegtigheid een soort van Dans , ontslaende by gelegenheit van het hooge feest ?

D E G R A V I N N E .

Een Dans ! Heer Ridder ? Ik weet niet of Myn Heer de Prioer dit wel zou willen aennemen : hy is niet zeer voor 't Danssen.

V I.

D E G R A E F.

[Nu, nu, dat moogt gy met malkander eens in 't byzonder afpraten.] Wat voor 't overige ook het inzicht dezer BYEN zyn moge, met dat aen malkander hangen by de pooten, en 't maken eener Reie op de komst der Koninginne, het gefchied al vast; en ik heb doorgaens in 't gevolg vernomen, dat de Koningin van cel tot cel gaet, en 'er een ei in legt, nadat zy zelve vernomen heeft dat de plaets vry en ledig is: terwyl ze dit doet, en 't uiterste van haer buik in de celletjes brengt, slaen en bewegen de Hommels van haer gevolg en hofhouding, in een cirkel rondsom, en met het hoofd nae haer toegekeert staende, hunne vleugels; schynende dus de geboorte dier nieuwe kinders te verwelkomen en te vieren. In elke baring of eierlegging, bevolkt zy tien, twaelf, en meer celletjes; ja zy kan in een jaer tot zes- en zeventuizend jongen voortbrengen. Zelfs kan zy in het zelfde jaer kindskinderen hebben, door middel van twee of drie Byen van haer geslagt: konnende dus in een enkel Zomer, moeder en grootmoeder zyn van agtienduizend harer kinderen en kindskinderen.

V I I.

D E P R I O O R.

't Geen eenigerwyze het stuk voldingt, dat de HOMMELS enkel strekken tot vermeerdering van 't ge-

geslagt der BYEN, is dit, dat men hen in dat Gemeenebeste of Ryk wel voed gedurende den geheelen Zomer, maer dat zoo dra de Koningin haer zwermen voortgebracht heeft, en men op 't naderen van den Herfft voorziet, dat 'er of geen tyd, of gene warmte genoeg zal overig zyn; om eene nieuwe familie op te voeden, men alsdan de HOMMELS qualyk handeld en met geweld VERDRYFT. Men ziet wel dat zy metdertyd een ballast voor 't gemeen zouden worden, alzooy niet anders zouden doen als eeten. Des gedooogen hen de BYEN niet meer in hare korven: zelfs gaet haren haet op hen zoo ver, dat zy de jonge HOMMELS, die noch naeulyks uit den dop, gelyk men zegt, zyn gekomen, ook verdryven; hen de cellen benemende, doodende, en buiten de korven werpende. Vervolgens gaen zy aen 't verjagen der Ouden; die zich te vergeefs moeite geven om te mogen blyven: men vat hen by de vleugels en in den rug, men dryft, en sleept hen weg; wordende zy dus alle zonder eenige genade verjaegt. 't Schynt echter dat 'er eenige weinige, die wat minder gulzig zyn, en overzulks zoo veel onderhoud niet noodig hebben, gespaert worden, ten dienste van het volgende jaer. Immers ik heb bevonden, dat de Koningin zich reeds in de Voortyd vrugtbaer bevond, schoon ik dan maer eenige weinige Hommels, die van gedaente met de Gemene BYEN niet zeer verschilden, by haer gezien hebbe.

V I I I.

D E R I D D E R.

Arme Hommels! my deert hunner. Wat mag toch vervolgens van hen worden?

D E P R I O O R.

Zy zyn genoodzaekt hun fortuin te zoeken. 't Gebrek zal hen misschien vlytig maken; en welligt dat zy zich by de Wilde BYEN voegen: hoewel men eigentlyk niet weet wat van hen word.

D E G R A V I N N E.

't Schynt, Myn Heeren, dat de Mannen in dat land, juist de gelukkigste figuur niet maken.

D E G R A E F.

[Neeze, Myn Lief:] maer men heeft daer ten Grondregel, dat het heil des volks de eerste en voorname wet van Staet moet zyn.

D E P R I O O R.

Ja trouwens: de BYEN gelooven zich niet verplicht te zyn, omme altoos luie buiken, (welke in 't eene gedeelte van 't jaer verslinden zouden, all' wat men in het ander gedeelte bearbeid had,) zonder nut en voordeel te voeden; vooral in een tyd, daerin zy niets meer zouden kunnen vinden.

't Is

't Is derhalven niet alleen uit huishoudendheit, Heer Ridder, dat de BYEN de Hommels verdryven, maer 't is ook om reden van noodzakelykheit.

D E R I D D E R .

Gy zyt wel zorgdragende, Myn Heer; dat men toch van uwe BYEN niets quaeds zegge: en men kan 'er duidelyk aen zien, dat zy uwe Geliefte Infekten zyn.

D E P R I O O R .

Zy zyn my inderdaed van zeer veel nut en voordeel: immers ik heb jaren gehad, dat de BYEN my meer opbragten, dan myn Ampt.

D E G R A V I N N E .

Ja maer, Myn Heer, zal dat wel de voornaemste reden zyn, van uwe zoo yverige hoogachting voor de BYEN? Neemt Uw Eerw. haere verdediging en lofspraek niet met zoo veel ernst op, om dat zy naeukeurig de zedeleer volgen die gy predikt; namelyk, dat die niet werkt, ook niet zal eeten?

D E P R I O O R .

Dat mogt wel zyn Mevrouw: maer alle genegeheit en belang aen een zyde gestelt; my dunkt dat men de minste acht niet kan geven op de zeden, en, zoo ik 't zeggen moge, grondregels van dit kleene volk, of men word genoodzaekt

G 4

'om

om het geheel beminnelyk te vinden, niet alleen in zyn Gedrag, maer ook in zynen Arbeid.

D E R I D D E R.

De Zeden der BYEN behagen my zeer; geen minder verwagting heb ik van haren Arbeid. Doe my des het plaazier, Heer Prioer, en geef my daer een denkbeeld van,

I X.

D E P R I O O R.

Voor dat men daertoe komt, zal het noodig zyn Uw Ed. derzelve DEELEN en GEREEDSCHAPPEN te toonen. Myn Heer de Graef zou geen voldoening vinden in 't weinige dat ik 'er van kan zeggen; hy, die deze DEELEN en GEREEDSCHAPPEN door zyne Microscopiën en Vergrootglazen beter kent dan ik, zal des de moeite wel willen nemen, om 'er van te zeggen 't geen hy 'er van weet.

D E G R A E F.

Die moeite zal my vermaak zyn. Ik zal evenwel geen naeukeurige Ontleding van 't Lichaem der BYEN maken; 't zal genoeg zyn, Waerde Ridder, dat ik u slegts hare VOORNAEMSTE DEELEN, en derzelve GEBRUIK toone.

Het LICHAEM der BYEN is door twee wringen of toeknypingen verdeeld in Drie Deelen: namelyk, het *Hooft*, de *Borst*, en de *Buik*. Het HOOFT is gewapent met twee *Kaekbenen* en een *Smit*. De *KAEKBENEN*, of *SCHAREN* zoo gy wilt, gebrui-

gebruiken de Byen in diervoegen , dat zy die openen en fluiten van de flinker nae de regter zyde. Deze Scharen verftrekken haer voor handen of klauwen , om het was te grypen , te kneden , en weg te werpen 't geen niet goed is. De SNUIT maer ik zal beter doen , Myn Heer den Prioof te volgen , en tot de oogen te fpreken , vermids ik zulks kan doen. Ik heb hier twee dezer SNUITEN , gelymt op twee ftukjes papier : bezie dezelve eens de een na de ander in myn Microfcopium.

X.

D E P R I O O R .

Men zou ze inderdaed niet beter konnen plaetzen , om de een door behulp van de andere te kennen. Zoud gy wel gelooven , Heer Ridder , dat deze twee figuren op een uitkomen , of dat dit twee gelyke SNUITEN waren ?

D E R I D D E R .

Ik zie 'er een die bykans eens zoo lang is als de andere. Deze die de langfte is , is een weinig dikker aen 't eene end , en word gaendeweg dunner nae het andere end toe. Zy is omtrent het midden een weinig krom of gebogen , en om laeg van Vier Takken omringt , die hol van binnen zyn , gelyk de ftukken van een riet aen viere gefneden. Meer verneem ik 'er niet van,

D E G R A E F.

Gy hebt alles zeer wel gezien: fla nu de andere met gelyke naeukeurigheid gade.

D E R I D D E R.

Deze is veel dikker, gansch kort, en zonder die Vier Takken.

D E G R A E F.

Zonder de Vier Takken! Hebt gy wel toegekeken?

D E R I D D E R.

Zagt, Myn Heer, ik begin my te verbeelden dat ik ze zie. Ik merk wat 'er eigentlyk van is: zy zyn in deze digter byeen gebragt; waerom ik denk dat deze Tweede Snuit gefloten zal zyn, en dat de Takken haer tot een Kas dienen. En daer uit make ik op, dat de Eerfte een SNUIT zal zyn, die ontvouwen en geopent is tot den arbeid; de Tweede een togevouvene en in zyn scheede rustende. Dat zeker, bevestigt my in 't gene de Heer Prioer onlangs zei, dat namelyk ook de alderkleefte dingen eene geschiktheit en byzonder einde hebben in de Natuure; zulks men Gods Magt en Wysheit zoo wel in de Poot van een Vlieg, als in 't Grootte Lichaem der Zonne ontdekken kan.

X I .

D E P R I O O R .

Gy gewent u, [Heer Ridder, tot myn innig Zielsvermaek,] te begrypen, dat 'er die schik en bedoeling zekerlyk is, zelfs in die dingen waerin die minst vermoed word; nadien gy denzelven op ieder trede ontdekt; daer dezelve zich zoo aenstonds niet vertoont: ga voort Myn Heer, ga voort, in GODS WYSHED en MAGT dus nae te speuren, t'aenbidden, en te verheerlyken. Laet men maer eens de **SNURR** eener **BYE** aen wien gy ook wilt vertoon, hy zal in den eersten opslag zeggen, 't is de Poot van een Vlieg, waertoe zoo die roch mogen diersn? Ondertusschen is dit zulk een uitmuntend Werktuig, dat een **BY**, met behulp van 't zelve, in eenen enkelen dag meer honings verzamelt, dan honderd Chymisten in een geheele eeuw zouden kunnen doen. Niet minder straelt de **WYSHED** des Grooten en Eeuwige Aenbidenswaerdigen **SCHIPPERS**, (zoo zigtbaer in 't geschenk, der **BYE** met dit uitmuntend Werktuig gedaen,) overheerlyk uit, in de Midelen, aen dit Gedierte gegeven, om zoo kostelyk een **SNURR** te bewaren. Te weten, deze **SNURR** is lang en puntig, buigzaam en beweeglyk in alle manieren, op dat de **BY** ze tot op den grond van der bloemen Kelk zou kunnen brengen, ondanks de bladeren en andere beletzelen, om daeruit de verspreide sappen byeen te zamelen, en 'er haren vrugt of dogst zoo ge wilt uitmede te nemen. Indien nu deze **SNURR** altoos dus uitgestrekt blyven moest,

moest, zou zy tot behindering strekken, en door duizenden toevallen kunnen gebroken worden; hierom is zy saemgesteld uit twee stukken, welke door een slot of scharnier vereenigt worden. Zulks zy na haren dienst verrigt te hebben weder gesloten, of liever toegeyouden kan worden; zynde zy daerenboven behoed voor alle aendoe-ning door behulp van vier dikke schalen of schubben, welke de SNURT van alle zyden in haren rust beschuyten, en affluiten.

X I I.

D E G R A E F.

Laet ons nu het overige van der BYEN Lichaem beschouwen. Het midden deszelven of de BORST heeft Zes Pooten en Vier Vleugels, twee groote en twee kleene, welke haer niet alleen dienen om te vliegen werwaerts zy willen, maer ook om zeker gerugt of gegons te maken, door 't welk zy den anderen van haer vertrek of aankomst verwittigen, en zich onderling tot den arbeid opwekken. Hier hebbe ik een doode BY; let eens op derzelve hair daer ze alom meê bedekt is, en dat haer diende om de kleine korreltjes was, welke van den top der stengen, binnen op den grond der bloemen vallen, met hetzelfde te vergaderen en vast te houden. Bezie ook het uiterste van haer Pooten, en daeraen twee hoekjes, welke door 't Microscopium t'ontdecken, op de wyze van een hoef of koevoet geschikt; en geplaeft zyn, even als de twee hoornen op eenes Ossen kóp. Agter deze twee
hoek-

hoekjes of klauwen zyn twee witte blaesjes of spongiën , daer zy een lymige vogt uitdrukken, om by gladde plaetzen op te kunnen klauteren.

X I I I .

De BUIK der BYEN is onderscheiden in zes ringen, welke zich onderling verlangen en verkorten, door op den anderen te loopen. Het binnenste van haren BUIK bestaat uit vier deelen: de *Ingewanden*; de *Honingblaes of flesch*; de *Venynblaes*; en de *Angel*.

De INGEWANDEN dienen tot kleinzing en vertering van het voedsel.

De HONINGBLAES is doorschynende als kristal, en besluit in zich de Honing, die de BYEN van de bloemen zuigen, en waervan zy een gedeelte voor haer voedsel daerin bewaren, het beste deszelfs in de cellen van haer pakhuis ten dienste van 't gemeen, en voor den winter opleggende.

De VENYN- of GAL-BLAES is aen de wortel van den Angel, door 't midden van welke de BYEN, des nood zynde, eenige druppels als door een spuit in de quetzure verspreiden, en de pyn vermeerderen.

X I V .

De ANGEL endelyk is uit drie stukken saemgesteld: namelyk, uit een Kas of Koker, en twee Pylen. De Koker of Kas loopt toe in een zeer fyn punt, zynde echter gesplitst een weinig beneden zyn punt, om de gal of 't venyn en de twee Pylen, waervan de eene langer als d'andere schynt, te kunnen doorlaten. Beide zyn zy gewapent

wapent met kleine puntjes, gelyk de haekjes van een vifchhoek, welke zich een weinig ter zyde heffende de pyn vermeederen; en het wederkeeren der Pylen beletten; zulks de BYEN die bezwaerlyk te rug konnen trekken. Zy zullen ze ook byna nooit weder nae zich halen, zoo men haer niet begaen laet; maer indien men geduld genoeg heeft om zich stille te houden; zullen zy deze zypunten nederleggen en inhalen. Hierdoor trekken zy hare Pylen zonder beletzel te rug, en men heeft 'er minder nadeel van. De Koker zelve is zeer spits en fcherp van punt; zy maekt de eerste wonde. Daerop volgen de Pylen, en de uitftorting van de vergiftigde Stoffe. Deze Koker is aen Spieren vast, die wel fterk genoeg zyn, om ze te rug te konnen trekken, maer welke, als de Koker te verre gegaen is, uit het Lichaem der BYEN komen, en met den ANGEL in de wonde fteken blyven. De Vogtigheit die door dezen Angel in de wonde gebragt word, veroirzaekt eene gifting en ontsteking, die eenige dagen duurd; doch die men ftuiten kan door aenftonds den Angel uit te trekken, en de wonde of steek wat wyder te maken, op dat zy lugt kryge en 'er het venyn uitgeraken moge. Dit 's het gene ik te zeggen weet van de Gereedfchappen en Deelen der Byen: laet ons nu overgaen tot de Befchouwing van haren Arbeid, en wel eerft tot die van hare Raten.

X V.

D E R I D D E R.

Laet het my geoorloft wezen, zyne Excellentie

tie hier een weinig op te houden, en aen Myn Heer den Prioer te vragen, welkerwyze men de Byen in de Korven byeen krygt.

D E P R I O O R .

Onderstel Myn Heer, dat 'er een troep of zwerm van BYEN zyne huisvesting heeft, of in 't hol van een boom, of in de kloof eener rotze, of in een Korf waerin men ze voorheen verzamelt had. Hierin trekken zy hunne jongen op; en na de eerstgekome ne volgen weder andere. Oude en jonge BYEN blyven zoo lang by elkander vreedzame lyk wonen als 'er plaets en gemakkelyk verblyf is. Maer wanneer haer getal dierwyze vermenigvuldigd, dat men gene jongen meer zou kunnen optrekken, zonder zich te benaëuwen; zoo kondigen de Oude BYEN, die volgens regt en reden meestersen van de woonplaets zyn, als een Edict af, by 't welke allen jonge BYEN, van zulk of zulke en ouderdom en daerboven, gelast word haer verblyf elders te zoeken, en binnen zekeren gestipuleerden tyd plaets te ruimen, op pene van tegen de onwilligen en overtredders, den Angel in all' 't hevige van zyn gestrengheit te gebruiken. Ik zou kunnen missen in de eigen termen van dat Edict, 't welk ik nooit heb kunnen te zien komen; maer dit 's 'er van, dat de weigering van vertrek den jonge BZWERMEN eenen bloedigen oorlog op den hals haelt. Gemeentelyk kiezen zy de party van onderwerping, en de geheele ZWERM van jonge BYEN, met haer Koningin voortop, verlaet op zek-

zekere dag, en uur, ja oogenblik, gelykelyk de Korf, en begeeft zich te velde om een ander verblyf te zoeken. Zulks zy inderdaed een Nieuwe Colonie of Volkplanting zyn; terwyl de Oude BYEN altoos in 't bezit der Eerfte Woning blyven.

D E R I D D E R.

't Is of men my de Historie der Sidoniërs en Tyriërs verhaelde, welke geen lands genoeg meer hebbende, en by uitnemendheit talryk geworden, hunne Volkplantingen nae Karthago en alomme zonden. Maer laet ik dus de Historie der BYEN niet afbreken.

D E P R I O O R.

Wanneer nu deze onze jonge BYEN de vlugt genomen hebben, ziet men haer langen tyd heen en weder in de lucht zwermen en gonzen, om een goed verblyf te vinden, terwyl zy zich somtyds gelyk een kaetsbal op elkander aen de stam van een boom, ook wel op een tak, neder zetten. Men moet denken, dat zy eenige Gedeputeerden vooruit zenden, om de ontdekkinge van een bequame verblyfplaets te doen. Immers wanneer deze afgezondenen iet gevonden hebben, 't zy een ruim gat in eenige muur of rots, 't zy het hol eenes ouden booms, 't zy een KORF, die de oplettende landlieden haer doorgaens aanbieden, na 'denzelve met thym, welriekend bedstroo of wilde thym, en andere lieflyke kruiden gewreven te hebben, zoo begeeft zich de Koningin, op 't berigt datze ontfangt, of op 't geen zy zelve

ve

ve ziet , derwaert henen : terwyl de ganfche bal van BYEN zich gaendeweg verkleent , en hare Koningin volgt ; die in de voorkomende opening treed , bezit van de plaets neemt , en 'er zich met all' haer volk te nederflaet . Men heeft zeer dikwils in gebruik , om haer van een dusdanig toebereid verblyf te verwittigen , dat men een kleene klok luid , of op een koperen bekken of ketel flaet . Dit geluit maekt een indruk op de BYEN ; het doet haer eenige oogenblikken in beweging en werkzaemheit rusten ; en welligt fchynt het haer een donderflag te zyn , die van een verbazend onweér staet gevolgt te worden . Altans in dit oogenblik van vrees of ftilte , door dat geluit veroirzaekt , flaen zy het verblyf dat men haer aenbied meer gade ; zy laten zelfs toe , dat men haer door eenige kleene fchudding daer-toe aenzette , enz . Wanneer zy haren intrek in de KORF genomen hebben , neemt hy die denzelven ophield , ze zagkens weg : terwyl zy zich zonder de minfte fchrik of fchuwigheit laten vervoeren . Men ftelt alsdan de KORF op een grondslag van planken , die digt in een fluiten , of op een hoop aerde die met fyn geftampte fteen of potfcherven wel bereid is ; op dat nochte de flakken , wormen , en andere Infekten die op of in de aerde gevonden worden , nochte de uitwazemingen en vogtigheden van den grond , in de KORF zouden komen . Men laet een kleen gat aen 't benedeneinde van de KORF : en daermede staet het aen de BYEN , om zich zulkerwyze te huisveften , als 't haer goeddunkt . Wat 'er nu binnen in de KORF omgaet , zal Myn Heer de Graef Uw Edt. beter kunnen zeggen , als ik .

V. STUKJE.

II

XVI.

X V I.

D E G R A E F.

Haren ARBEID die zy in de Korven doen, kan men onderscheiden: in de *Stoffe van welke zy hare Raten stigten*; in het *Oogmerk* van dien Bouw; en in de *Wyze* waerop dit alles toegaet.

De BOUWSTOFFE is niets anders dan Lym en Was, welke zy op allerlei foort van Bloemen weten te zoeken.

Het OOGMERK en EINDE van haren Arbeid in dit opzigt, dat is van haren Bouw, is, om een bequame Woonplaets voor zich, en voor hare jongen te maken.

En wat de WYZE VAN BOUWEN aengaet, daeromtrent is het volgende wetenswaardig: My is onbewuft wat Tael'er in 't Land der BYEN gesproken word; maer dit heb ik bevonden, dat zy malkander zeer wel verstaen, en onderling overeenkomen. Als men den ARBEID begint, verdeelen zy zich in Vier Benden: van welke de eene te velde gaet om de Bouwstoffen te zoeken; de andere ze te werk stelt, en 't gebouw in 't ruw maekt, door den grondslag en de holligheden der celletjes t'ontwerpen; de derde alles beschaeft, de hollen en hoeken vult, het overschietende was wegneemt, en dus het geheele werk tot volkomenheit brengt; terwyl de vierde voedzel verzorgt aen de laetste, die van 't werk niet mag afscheiden. Daer word niets gegeven aen de Eerste Bende die te velde trekt, om dat men onderstelt dat zy zichzelf by die gelegenheit

heit niet vergeten , maer wel verzorgen zal. Ook krygt de Tweede Bende , die de celletjes begint , niets : zy moet wel een zeer moeilyken arbeid doen , om dat zy met haer Kaekbenen of Scharen het was moet plat maken , uitrollen , doorsnyden , en op orde schikken , maer zy heeft last of vryheit , om zich na korte stonden van dat lastig en hard werk te verpoozen ; en dan gaet zy haer voedzel te velde zoeken , en door die minmoeilyke bezigheid zich uitspannen. Doch , de Derde Bende , die aen deze Tweede volgt , drukt en herdrukt haren Bek , Pooten , en 't Achterste van haer Lichaem gedurig op het werk ; en is gehouden dat niet eerder te verlaten , voor alles geschikt en volboud is. Nadien deze nu , noodig heeft , van tyd tot tyd uit te rusten , en zy echter by den ARBEID moet blyven , geeft de Vierde Bende , die gedurig met voedzel gereed staet , haer het noodwendige , zoodra zy het begeert.

D E R I D D E R .

Heeft Uwe Excellentie gezien , welkerwyze die handreiking geschied ?

D E G R A E F .

Zeer duidelyk , Myn Heer. Men spreekt daer door tekens. De Werkster die uit de Derde Bende honger heeft , legt de Snuit voor eene der Spysbezorgsters van de Vierde Bende neder ; en dat betekent , dat haer voedzel behoeft. Daerop opent de Spysbezorgster haer Honingblaes , en stort in de Snuit van de Werkster eenige drupjes

honing , welke ik meermael onderscheidentlyk door de Snuit , die overal daer de honing passeerde , wat uitgezet wert , heb zien henen gaen. Haer klene maelyd gehouden hebbende , hervat zy den ARBEID , en beweegt op nieuw haer Pooten en geheele Lichaem , gelyk van te voren.

X V I I .

D E R I D D E R .

Ik verbeeld my dat 'er zeer veel tyds moet verloopen , eer haer Gebouw voltooit is.

D E G R A E F .

Alhoewel deszelfs properheit en evenredigheden verwonderlyk zyn , moet men tot lof van de naerstigheit dier Werksters zeggen , dat een RAET met dubbelde celletjes ruggelings tegen elkander , die van een voet in de lengte , en van zes duimen in de breedte is , voltooit word in eenen enkelen dag : dierwyze , dat in den zelve Drieduizend BYEN kunnen huisvesten.

In het Samenstel dezer RATEN is iet vry veel volmaekters , als in 't Werk der Wespen. Want niet alleen eindigt hier de grond der celletjes puntsgewyze en kantig , om 'er het kleene ei in te ontfangen , en 'er de warmte nae toe te brengen , dat zoo niet geschieden zou , byaldien de grond plat was ; maer daerenboven is deze grond of bodem saemgesteld uit kleene driehoekige zyden , die zich zeer net en puntswyze vereenigen , en naeukeurig op elkander voegen aen de enden

enden van de tegengestelde celletjes. Breek slegts eenige dezer kamertjens open , en gy zult alles zoo bevinden , als ik het u gezegt hebbe. Merk daerenboven aen , dat de BYEN hare RATEN geheel anders schikken en fatzoeneeren als de Wespen : want daer die der Wespen enkel en eenvoudig zyn , als hebbende maer eene streek van woningen , en die horizontael of in de vlakke nevens elkander ; daer zyn die der BYEN dubbeld , of saemgesteld uit twee ryën van woningen die met de grond tegen elkander aenkomen ; zy rusten perpendicularer of regtlyinig op een , en hebben een kleene tusschenwytte , die breed genoeg is om aen de BYEN een passaet te verschaffen , en naeuw genoeg om de noodige warmte overal te bewaren.

D E R I D D E R .

Maer ik vind hier , Myn Heer , dat 'er aen den ingang van alle deze logies of verblyfplaetzen een rand of boord is , die te weeg brengt dat de opening van de deur minder is dan de breedte van de celletjes zelve : in tegendeel , heb ik de cellen der Wespen overal even wyd gevonden.

D E G R A E F .

Zoo is 't , Myn Heer , en daer in is eene nieuwe voorzorg zichtbaer. Te weten , nadien 'de BYEN , zeven , agt , ja meer jaren leven , en de Wespen naeulyks een jaer , (waerin men in 't voorbygaen de voetstappen der Alwyze Voorzienigheid ontdekt ,) zoo versterken de BYEN den

ingang harer celletjes door dien rand, die gevoegt met de andere van de naestgelegene cellen, een geheel maken, dat niet ligt uit zyn geschiktheid te brengen is: zulks het gebouw zeer vele jaren zichzelf staende houdt zonder eenige ontredde- ring, niettegenstaende de wryvingen, de in- en uitgangen, en de herhaelde stootingen, welke de Moeders die 'er hare eiers in komen leggen, de Werksters die 'er haer was en honing bren- gen, en de Popjes die nu BYEN geworden, met geweld zich bewegen en stooten om 'er uit te ko- men, geduriglyk opdoen.

X V I I I.

D E P R I O O R.

't Is met deze Woningen geheel anders, Heer Ridder, als met de onze. Onze huizen nemen gedurig meer af hoe ouder zy worden; maer die der BYEN winnen door ouder te worden aen, immers tot zekeren tyd toe.

D E R I D D E R.

Hoe dat! Myn Heer?

D E P R I O O R.

De Fondamenten onzer Woningen zakken door den tyd met de aerde; de Muuren breken meer en meer, hellen en verliezen hunne loodlynig- heit; de Bewoonders verzwakken alles; en de Tyd brengt 'er gedurig eene nieuwe ramp aen toe.

Geheel

Geheel anders is het met de Huizen der BYEN; hoe meer nieuwe bewoonders zy krygen, hoe meer zy versterkt worden. Elke Worm, uit het Ei voortgekomen, voorenaeer zy in een Popje verandert, hecht haer vel aen de wanden van de kamer; en dat wel in diervoegen, dat het vel naer de gedaente der hoeken, en zonder in 't minst de geschiktheit van 't gebouw te bezwalken, daeraen geplaeft word. In een enkele Zomer kan dezelfde logie by vervolg dienen voor drie, ja voor vier Wormen; de volgende Zomer weder voor drie of vier, en zoo voort ieder jaer weéraen: terwyl elke Worm de wanden des kamers gedurig versterkt door 't aenhechten van zyn vel, en de naestgelegene cel, gelyke versterking harer wanden ontfangt. Ik heb 'er fomtyds wel zeven, ja agt op elkander gevonden: zulks alle de kluisjes ten minsten door zes of zeven velletjes aen de eene, en een dergelyk getal aen de andere zyde bekleed, en alles wel gedroogt en doortrokken wordende met een vaste en duurzame lym, het gansche gebouw van dag tot dag een nieuwe graed van sterkte en vastigheit moet verkrygen.

X I X.

D E R I D D E R .

Maer hieruit, dunkt my, moet endelyk eenig ongemak ontstaen: te weten, daer moeten met der tyd zoo vele vellen op elkander komen, dat de celletjes te naeuw worden.

D E G R A E F.

't Is waer, maer weet gy wat de BYEN in zulken gevalle doen? Zy veranderen alsdan zoo men wil het gebruik der celletjes, en leggen hare eiertjes, daer zy voorheen de honing, en de honing daer zy van te voren hare eiertjes leiden: immers dit 's het gevoelen dat 'er eenige Natuurkenners van hebben; schoon ik voor de waerheit van 't zelve niet zou willen instaan. Gy hebt te duidelyk gezien, Waerde Ridder, hoe goede Arbeidsters de BYEN zyn, dan dat gy twyffelen zoud, dat zy wel middel zullen weten te vinden, om daer 't noodig is, all' wat haer belemmert, op te RUIMEN en weg te nemen. Voor 't overige, hebt gy nu een genoegzaam begrip van hare wyze Bouwkonst.

X X.

[D E R I D D E R.

Ik ben 'er, Mynen Heeren, zeer voor verpligt: maer mag ik hen de moeite vergen, van my 't overige aenmerkelyke dezer nyvere Schepzeltjes meê te deelen?

D E G R A E F.

Met alle vryheit, Myn Heer: en zoo veel te gereeder doen wy dit, als we in Uw Edt. een zugt, om 't verwonderbare en wyze Klein naeukeurig te kennen, ontdekken.] Wat dan 't OVE-
RIGE

RIGE aengaet: het is noodig dat men u een denkbeeld geve van de *Huishouding* der BYEN; en dat wy onze oogen laten gaen over alles wat'er omgaet in de *Voorraedkamer van Was en Honing*; welker *Fabriek* en *Gebruik* u het uiterste vermaek zullen aendoen.

Voor Eerst, dragen zy zorg dat
maer, wie daer?

D E R I D D E R .

Helaes! Myn Heer, 't is gedaen, 't is of wy 't Overige tans niet hooren mogen: vyf of zes Jagers treden op de voorplaets af, [die u zullen willen bezoeken; immers] hunne Paerden worden nae de Stal gebragt. [t Is my inderdaed leet]

D E G R A E F .

Wy zullen welhaest weder nieuwe gelegenheit ter byeenkomste hebben. Troost ondertusschen Heer Prioer, troost den goeden bedrukten Ridder.

D E G R A V I N N E .

Misschien zal hem dit meest vertroosten, dat'er noch een weinig tyds overschiet. Die Heeren doen hunne laerzen enz. onderwyl uit naer ik merk, en men zal'er ons, als zy gereed zyn, wel kennis van geven. De Heer Prioer heeft ons wel de Raten en wat'er in was getoont, maer noch niet 't geen'er in dat papier is: geliefde hy zulks eens ten SLOT onzer TEGENWOORDIGE SAMENKOUT te doen.

D E P R I O O R .

Zeer gaerne; en zoo veel tyd zal ons nog resten,
H 5 dat

dat wy Mynen Heere den Ridder eene zeldzaamheit toonen, die hy welligt noch niet kent, en die wel van zyn smaek zal zyn. Uw Edt. kent de celletjes daer de jongen in gelegd worden; ook hebt gy ze gezien daer het Was in legt; maer in dit papier heb ik een stuk van een Raet, in welke de Honing is. [Zie daer, proef ze eens.]

D E R I D D E R.

Moet de HONING niet op de eene of andere wys bereid worden, eer men die eet?

D E P R I O O R.

Neen toch niet, Myn Heer. Deze Honing is volkomen zuiver, en beter als wanneer die door de hand eenes menschen bezoedeld is. Byt 'er slegts zonder eenigen omflag in; werp alleen het Was weg.

D E R I D D E R.

Nooit heb ik iet delikater en aengener ge-proeft. Nu kan ik begrypen hoe de Schryvers, die ik zoo in de Schoolen als elders gelezen hebbe, zoo dikwils van Honing spreken, als zy eene zaak om haer aengenaemheit willen aenpryzen.

D E P R I O O R.

De Honing was der Ouden Suiker: schoon wy 'er tans weinig werk van maken, sedert men de Suiker uit Oost- en West-Indiën in Europa kreeg.

D E G R A V I N N E.

My dunkt, Heer Ridder, dat gy van der Ouden smaek zyt.

D E R I D D E R.

Inderdaed Mevrouw, ik heb tot het huidige uur
niet

niet regt geweten wat Honing was. [Dat's de reden dat zy my zoo zeer aendoed en verquikt.]

D E G R A V I N N E.

Wel; wel, word dan ter goeder uure wys, [daer gy even zoo bedrukt waert.] Ondertuffchen ziet gy dat Myn Heer de Prioer altoos dezelfde is. Hy weet alles wat hy doet met een aengename faus te overgieten. Als zyn Eerw. van hier gaet, moet hy in de een of andere stulp gaen Katechizeeren; en daer zal hy zekerlyk, in plaets van Honing, ten slot zyne Weldadigheden en Aelmoessen aen de behoefligen bewyzen.

D E P R I O O R.

't Is my lief Mevrouw, dat u myn wyze van doen gevalt. Ik zal altoos, wat in my is, toebrengen ter onderwyzinge myner kudde; ook is mynen Honing tot derzelve dienst; maer wat de Aelmoessen betreft, dat 's eigentlyk het uwe, ik ben 'er enkel de Uitdeeler van.

D E G R A E F.

Zouden deze Klene Gediertens in zulken teederhartigen maetschappy leven, elkander onderling hulp bewyzen, en zorg voor den anderen met eene verwonderlyke goedheit dragen, en zouden wy onzen evenmensche in zyne elende vergeten. Neen zeker, Myn Waerde Zielzorger, zoo lang God my dat gene laet daer ik anderen mede van nut kan wezen, zullen onze Armen geen gebrek lyden. Maer laten we ons in 't gezelschap der aengekomene Heeren begeven.

A E N-

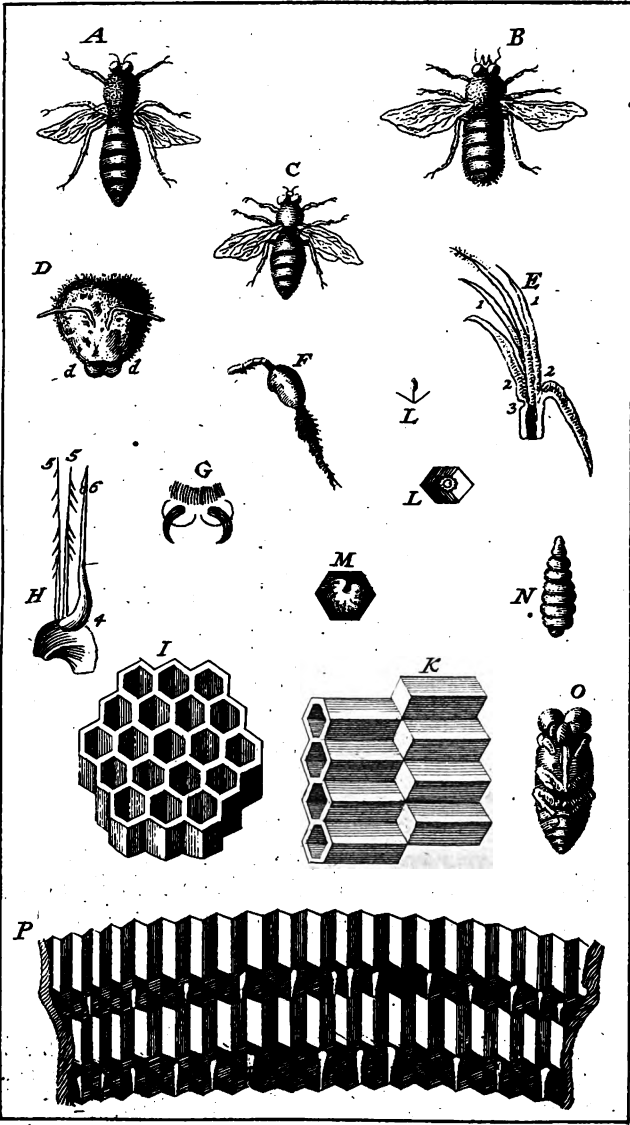
A E N W Y Z I N G

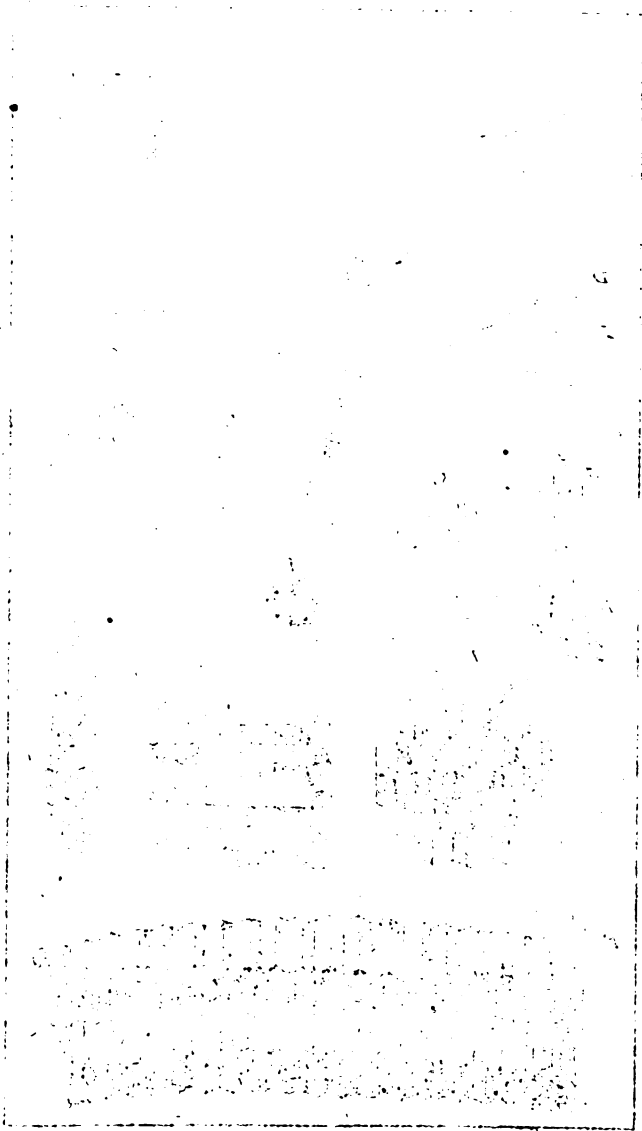
V A N D E

P L A E T.

- A. De Koningin. *Pag.* 96.
- B. Een Hommel. *Pag.* 95.
- C. Een Gemeene By. *Pag.* 95.
- D. Haer Hooft van voren. *Pag.* 104.
- d. d. De Kaekbenen of Scharen en de Scheê der Snuit. *Pag.* 104-106.
- E. De Snuit om de Honing op te slurpen. *Pag.* 105-107.
1. 1. De Twee Eerste Takken die op de Snuit komen. *Pag.* 105, 108.
2. 2. De Twee Groote Takken die de Snuit en alles bedekken en omvangen. *Pag.* 105, 108.
3. Het Scharnier of Slot van de Snuit. *Pag.* 108.
- F. Een Byepoot met Was geladen. *Pag.* 108.
- G. Het End van de Poot, met deszelfs Hairen, Haken, en Spongiën. *Pag.* 108, 109.
- H. De Angel. *Pag.* 109.
4. Deszelfs Kas of Koker. *Pag.* 109, 110.
5. 5. De Pylen met haer haekjes. *Pag.* 109, 110.
6. De Druppels van 't venyn loopende nae de wonde. *Pag.* 110.
- I. De Celletjes van boven in te zien met haren rand. *Pag.* 116, 117.
- K. De Celletjes, gelyk ze met de rug tegen elkan- der perpendicularer of regtlyng geplaeft zyn. *Pag.* 116, 117.
- L. L. Gelegenheit van het Ei op de bodem van de Cel. *Pag.* 116.
- M. De Worm noch zeer jong. *Pag.* 119.
- N. De Worm in een Popje veranderd. *Pag.* 119.
- O. Het Popje nu gereed om een By te worden.
- P. Wyze en Gelegenheit van de Celletjes der Wesp en of Wilde Byen *Pag.* 116, 117.

V Y F D E

VYFDE ARTIKEL.
ONTLEDING
VAN HET
HART
ENDER
DEELEN,
DIE VAN 'T ZELVE
AFHANGEN.

DOOR

J. C. GARENGEOT*,

Koninglyk Leermeeſter der Heelkunde in 't
Collegie van St. Kosmus te Paris, en
Lid der Geleerde Maetſchappyen
van Paris en Londen.

I N H O U D.

- I. *Verdeeling van het Hart.* II. *Merkwaerdigheid van
dezelfs Structuur.* III. *Dezelfs Gedaente.* IV.
Oppervlakte. V. *Geplaetſtheit of Geleentheit.* VI.
Mis-

(*) Zie: Pag. 294 ſegg. van des Heeren *Jacob Creſcens
Garengests Splanchnologie of Ontleding der Inge wanden*; dit
Jaer door *Joh. Alexander Miſchel*, in 't Hoogduiſch, vol-
gens het oitſprongelyk Franſch, te Berlin by *Ambroſius
Haudt* uitgegeven. Dit Fraele Werk, dat 30 Bladen in
8.

Mislag daeromtrent. VII. Te Ontdekken door de Regte Beschryving van deszelfs Deelen. VIII. 't Legt eigentlyk een weinig schuins. IX. Somtyds evenwel wat anders. X. Dan, zeer zelden, en tegen de Gewone Gelegentheit. XI. Holligbeden van het Hart.

I.

8. groot, en met 20 Octavo Platen voorzien is, vinden wy in Drie Deelen onderscheiden. Het EERSTE DEEL, dat van het ONDERLYF handeld, is weder afgedeeld in XVII. Hoofstukken; sprekende het I. Van de Deelen in 't Algemeen. II. Van de Verdeeling des Licbaems. III. Van de Huit. IV. Van het Vervolies en Vet. V. Van de Spieren des Buiks. VI. Van de Penszak, de Loop en de ware Gelegentheit der Buikvaten. VII. Van het Net. VIII. Van de Maeg. IX. Van de Darmen en 't Inwendige des Penszaks, het Darm-scheil, het Kleine Scheil, enz. genoemd. X. Van de Lever en Galblaes. XI. Van de Milt. XII. Van het Alvlies. XIII. Van de Nieren, de Nierklieren, en de Pisbuizen. XIV. Van de Waterblaes. XV. Van de Teeldeelten der Mannen. XVI. Der Vrouwen. En XVII. Van het Middelfrist. Het TWEEDE DEEL, dat de INGEWANDEN VAN DE BORST gadeslaet, heeft V. Hoofstukken: sprekende het I. Van het Borst- of Ribbe-Vlies en 't Middelfebot. II. Van de Borstklie. III. Van de Hartezak. IV. Van 't Hart en de daervan afhingende Deelen. En V. Van de Longen en de Deelen die daervan afhing. Het DERDE DEEL eindelyk is in IV. Hoofstukken onderscheiden, en handeld van het BREIN: namclyk in 't I. Van 't Dikke Herffenvlies. In 't II. Van 't Dunne Herffenvlies. In 't III. Van het Grootte Brein. En in 't IV. Van 't Agterbrein, het Lange Merg, en 't Tienpaer Zenuwen. Tot een Toegift heeft 'er de zeer ervaren en naeukeurige Garengoot een VERHANDELING bygedaen over den OIRSPRONG der HEEL- en GENEES KUNDE. Men ziet uit deze Schets dat wy den Lezer het IVde Hoofstuk des TWEEDE DEELS mededeelen: plaetshalven moeten wy zulks in Tweën splitzen, en 't Grootst Gedeelte voor 't NAESTKOMENDE STUKJE overlaten.

I.

HET HART is een Dubbelde Muskel (*), welk dierwyze gemaakt is, dat 'er in deszelfs byzondere Substantie VIERDERLEI HOLLIGHEDEN zyn: namelyk *Twee Voorname*, door wier beurtwyze uitbreiding en intrekking, alles wat vloeibaer in het Lichaem is, aen 't bewegen gebragt word; en *Twee Mindere*, welke gelyk als Voorkamers der Twee Eerste zyn, aen wier ingang men Deurwagters vind, met zoo veel kunst gemaakt, dat derzelve Structuur zoo wel als die van het gansche Werktuig, oneindig de op- en neêrgehæelde Pompen te boven gaet, als die 'er in gene vergelyking bykomen: zulks men 'er overtuiglyk de hooge Wysheit en Naeukeurigheid des Grooten Konstenaers in ontdekt.

I I.

Dusdanigen Begin schynt mynen Lezeren uitvoerige Ophelderingen uit de Natuurkunde en Ernstige Aenmerkingen over de Werking en 't Gestel van dit Verbazend Konstuig, dat van niemant als van deszelfs Heilige en Eeuwig t'Aenbiddene Maker kan nagebootst worden, te be-
loo-

(*) Een *Muskel* is een massa die te samengezet is van kleine Roodagtige Draden, welke onder den naem van Vleesch bekend zyn; gemeenlyk ook vermengt met Witagtige Draden, of Vezels, te samen met een byzonder Vlies omkleed, en een Werktuig der Beweging. [De Latynen noemen dit *Musculus*, de Nederlanders een *Spier*.] Zie: den *Schryver* Cap. I. §. 30. Pag. 10.

looven. Dan , schoon ook onze Neiging ons wel tot dit vernuftig en hoogzwevend onderzoek aenporren zou , wy vreezen een allerbeminnelykft beeldtenis , door eene al te onwaerdige lyft t'ontcieren. Des zullen wy ons enkel bepalen , binnen het oogwit dat we ons zelve in dit Werk voorftelden , en dat alleen uitkomt op eene Korte Behandeling van de Natuurlyke Gefalte , Plaetzing , en Samenftelling aller Ingewanden. Wy zullen hier niet te vreezen hebben , dat het met de Konftstukken des Opperkonftenaers , en vooral met het Konftig Geftel des HARTEN , zal gelegen zyn , als met de Groove Konftwerken der nietige Menfchen , die in 't eerfte oogenblik wel eenige verwondering , maer van naby bekeken , gene altoos verwekken , en dus merkelyk de hoogachting verliezen ; die men 'er eerst voorop vatte : [Neen , hier zal 't , hoe meer bekeken , hoe verwonderlyker zyn.]

I I I.

Wanneer men zegt dat het HART van eene **KEGELAGTIGE GEDAENTE** is , zoo ontleent men deze Figuur van de Dieren ; maer volgens de gemene vergelyking is een Kegel overeenkomstig van Gedaente met een Zuikerbrood , dat , als men weet , rond toeloopt : nu is de FIGUUR van 't HART der Menfchen niet regt rond , en rond toeloopende , gelyk een Kegel eigentlyk is , maer veel meer Pyramiedsgewyze. Immers zoo men op de verfcheidene Oppervlaktens van dit Ingewand naeukeurig let , zal men bevinden dat dezelve uit een breede Basis of Grondslag in een

een spits punt te samenloopen, en overzulk mag men het Harte ruim zoolwel eene PYRAMIDALE GEDAENTE als eene KEGELAGTIGE toefchryven : ten zy men zich een Kegel wilde voorstellen met stompe hoeken.

I V.

Men vind dus aen het HARTE Driederlei OPPERVLAKTENS ; namelyk Twee Bovenste en eene Onderste. De Twee BOVENSTE OPPERVLAKTENS onderscheiden zich byna niet aen haren top, dewyl zy beide vry rond zyn ; dan, vermids de achterste hierin de voorste overtreft, zoo kan men de eene van de andere daerdoor onderscheiden. Geheel anders is de toestand van de ONDERSTE OPPERVLAKTE, als zynde gelyk en plat : 't is eigentlyk eene Driehoekige Vlake, die op de grondslag van het Pericardium of Hartzakje rust; dat, als ik gezegt hebbe, vastzit op het hoofd des peezagtigen drieblads (*) van 't Middelfrift.

V.

Wanneer men derhalven na de gansche uitgestrektheit of lengte van de stomphoekige Kegel, die het HART formeert, een platte en driehoekige vlakte verneemt, en daerby dat deze vlakte, op het Middelfrift rust, zoo blykt daer uit genoegzaam, dat de Basis of grondslag van 't HART niet boven, noch de spits benedewaerts gekeert is, maer dat het even als het Diafragma of Middelfrift eene DWARSGESTREKTE GELEGENTHEIT heeft. Deze Geplaetsheit, als

V. STUKJE.

I

de

(*) Vulgò. *Centrum Tendinum.*

de regte en ware, hebben reeds *Vesalius* en *Eustachius* aangewezen, en in hunne Anatomische Tafelen zeer fraei doen afbeelden. Maer vermits de Ontleedkundigen, welke na die groote Mannen geleefd hebben, zich voor lieten staen, dat het HART aen de gemene Hart-Vaten hing, zoo hebben zy daeruit besloten, dat deszelfs grondslag opwaerts gekeert, en zyne spits nae beneden en iet nae de flinkerzyde gedraeit moest zyn.

V I.

Dit VALSCH VERMOEDEN omtrent de Gelegentheit en Plaetzing des Harten, heeft men nochtans in de Schriften der Nieuwe Ontleedkundigen blindeling gevolgt en nageschreven: ook zouden wy misschien van 't zelfde gevoelen geweest zyn, had niet de Heer *Winslow* in den jare 1715. der Koninglyke Academie getoont, dat men zich sedert een geruimen tyd in de Gelegentheit van dit Voortreffelyk Ingewand bedrogen had.

V I I.

Om derhalven de WARE GELEGENTHEIT van 't HART op 't naeukeurigst voor te stellen, is het noodig hetzelve zoo duidelyk te VERDELEN, dat men te gelyk daeruit op het naeufte weten kan, waer de plaets van elk Deel in 't byzonder te vinden is. Dit nu hoope ik te zullen doen, als ik het HART onder de Gedæente van een *Pyramide* of *Stomphoekige Kegel*, waeraen men Drie
Op:

Oppervlaktens vind, beschouwe. Dan, nadien de Twee Bovenste Oppervlaktens alleen in meer of minder rondheit verschillen, zal ik op dat men my ook des te beter verstaen moge, maer *Twee Oppervlaktens* onderstellen, waarvan ik de eene de *Bovenste*, de andere de *Benedenste* zal noemen. Behalven deze Oppervlaktens, vind ik aen het HART, Twee *Zyden*, en Twee *Enden*. Deze *Twee Zyden* of *Kanten*, zyn de stompe hoeken van dit Ingewand, waarvan de eene voor, de ander achter gevonden word. De *Enden* zyn ongelyk: zulks het eene zeer dik en de basis of wortel is, leggende ten deele aen de regter zyde en een weinig agterwaerts; het ander is een stompe spits, die op de flinker zyde en tegen het voorste end der zesde Ribbe gekeert is.

V I I I.

De Benaming dezer onderscheidene Deelen van het Harte geeft ons reeds duidelyk genoeg t'erkennen, dat het niet alleen dwars maer ook een weinig schuin legt. Wanneer men 't derhalven, na dat het Pericardium of de Hartzak kruiswys geopent is, (gelyk in de Iste Figuur van de XIV Tafel*), beschouwt, ziet men naeuelyks een derdendeel van de basis of grondslag op de regter zyde van de Borst, en dat noch een weinig nae agteren; daer onderwyl het overig gedeelte van dit Werktuig op de flinker zyde gevonden word, en zich, vermids de Spits meer voorwaerts is, onder de flinkerzyde van de Borst door de Polsslag ontdekt.

I 2

I X,

(*) Verwagt deze in 't VOLGENDE STUKJE.

I X.

Dit nu is de Ware Gelegentheit des HARTEN. Ondertuffchen is het t'eeniger tyd gebeurt, dat hetzelve GEHEEL ANDERS gelegen is gevonden: namelyk, maer een derdendeel van zyn Bazis in de flinker zyde van de Borst, en all't overige met de Spits in de regter zyde. 't Schynt, 't is waer, vreemt, nochtans is 'er niets zekerders dan dit; en 't is noch maer vier maenden geleden dat de Heer *Malaval*, Gezwore Heelkonstenaer, en Lyf-Chirurgyn des Konings, nevens de Heer *Foubert*, insgelyks een der Gezwore Chirurgyns, het Lichaem eenes jongelings geopent, en 't HART dus gevonden hebben.

X.

Dan, deze ONGEWONE GELEGENTHEIT van 't HART moet men als een spel van de Natuure aenzien; en als iet dat ZEER ZELDEN voorvalt. Evenwel schiet my in, by sommige Schryvers gelezen te hebben, dat zy de Lever op de flinker, en de Milt op de regter zyde by 't ontleden gevonden hadden; en ik verbeelde my, dat byaldien zy 't HART ook naeukeurig hadden gadegeflagen, dat zy dan hetzelve in die ontledede Lichamen ook op de regter zyde zouden vernomen hebben. Immers de Natuur kan geen aenmerkelyk deel dusdanigerwyze verzetten, zoo niet alle andere deelen van gelyk gewigt, en gemeenschap met elkander hebbende, insgelyks eenige verandering ondergaen. Dus wert in dien
Jon-

Jongeling, waervan ik in de vorige Paragraeph sprak, de Long die op de flinkerzyde moet leggen op de regter zyde gevonden; de Azygos of Ader zonder weërga, was op de flinker; de Opper- en Onder-Holle-Ader insgelyks op de flinker; en de kromming van de Grootte Slagader op de regter zyde. In het Onderlyf lag de Lever op de flinker, de Milt op de regter zyde; de flinker Nier was veel lager als de regter; en de regter Zaedader liep in de regter Nierader.

X I.

Maer om tot ons vorig doelwit weder te keeren, zeggen wy, dat de Bovenste Oppervlakte van het HART omgebogen of gekromt is, en door deszelfs TWEE HOLLIGHEDEN die gedaente ontfangt. De Benedenste Oppervlakte daerentegen, is gelyk wy hiervoor zeiden; plat en driehoekig, wordende insgelyks door de beide HOLLIGHEDEN dus gemaekt. Hieruit is derhalven duidelyk aftenemen, dat de HOLLIGHEDEN VAN HET HART verkeerdelyk de *Regter* en *Slinker* worden genoemt; en dat men ze veel beter in de *Voorste* en *Agterste* HOLLIGHEIT verdeelt. Want hebben de Oppervlaktens van 't HART elk in 't byzonder haer Gedaente van de beide HOLLIGHEDEN, zoo volgt 'er onweërspreeklyk uit, dat de *Zyden* of *Kanten* des HARTEN, gelyk ik ze noeme, hare figuur van het midden elker HOLLIGHEIT ontfangen: vermids nu de *voorste Zyde* of *Kant* het midden is van de *Voorste* HOLLIGHEIT, die men gewoonlyk de

134 ONTLEDING VAN HET HART.

Regtere noemt, zoo moet die veel zagter zyn als de Bovenste Zyde, welke van het midden der AGTERSTE HOLLIGHEIT, (veel vleeschagtiger als de voorste, en ongegrond genoeg de *Slinker* HOLLIGHEIT genoemd,) geformeert word.

'T VERVOLG IN 'T NAESTKOMENDE STUKJE.

Z.E.S-

de Ouden by de Rivier Pytziora. III. *Wat omtrent deze Grensſcheiding overwogen ſtaet te worden.* IV. *Reden en oirzaak van de Grensſcheiding der Ouden.* V. *De Koophandel van ouds uit de Kaspifche Zee en Indië over de Scythische of Pytziorifche Zee gedreven.* VI. *'t Bewys daervan en 't vervolg dezer Aenmerkingen tot het Naefstkomende Stukje uitgeſtelt.*

I.

't al eenen iegelyke, die maer iet in de Geographie ervaren is, bewyft zyn, dat 'er onder de Aerdrykskundigen federt een geruimen tyd merkelyk verſchil is geweest, over de EIGENTLYKSTE GRENSSCHEIDING VAN 'T NOORDER- EN OOSTERLYK GEDEELTE VAN EUROPA EN AZIE. De Profefſor *Haubers* vertoont ons daerom (*) dat niet alleen verſcheide Nieuwe Landkaerten gene GRENSSCHEIDINGEN tuſſchen Europa en Azië maken, maer dat ook de Heer *de l'Isle* (†) van gedagten is, dat men (daer de GRENSSCHEIDINGEN door de Ouden gemaekt ons federt

phie; is met zeer vele Oudheidskundige en andere Aenmerkingen doorweven; en met een menigte van Oude Inſcriptiën, Figuren, Taekundige Tafels, en een zeer naeukeurige Kaert verciert. Het beſlaet 60 Bladen, behalven eenige vels en halfvels Platen en Tafels. De Prys is *f 10 2 0*. Van de Inhoud en Handelwyze zullen wy in 't NAEFTKOMENDE STUKJE eenlg algemeen, doch genoegzaem verſlag doen.

(*) In zyn *Discours* van de *Geographie*. Pag 80, 81.

(†) In zyne *Determination Geographique de la Situation & de l'Etendue des differentes Parties de la Terre*; te vinden in de *Memoires de l'Academie de Science*, van den Jare 1720.

sedert duidelyker bekend zyn geworden,) gene reden altoos heeft om van dezelve af te gaen, uit hoofde der onderscheidene Volkeren welke daeromtrent woonden; alzoo die alle onder een en 't zelfde Hooft stonden. Maer, noch de Heer *de Pisle*, noch de Professor *Haubers* hebben die **LIMITEN** der Ouden, welke in 't algemeen meer Noorderlyk waren, met name geheven aen te wyzen. Ik zal derhalven de moeite nemen van zulks te doen; alzoo ik my verbeelde een tame-lyk begrip van dien oort des werelts, gedurende myn verblyf in 't Ruffiesch Gebied, verkregen te hebben.

I I.

't Is waer, elk weet bykans dat de **OUDE AERD-
RYKSKUNDIGEN** den *Donn* of *Tanaïs*, die de Tartaren of liever *Tatars* (*) tegenwoordig noch *Tünn* of *Diinn* noemen (†), ten **GRENSSCHEIDINGE** van Europa en Azië gestelt hebben: maer 't is zoo bekend niet, hoe zy dezelve van de Buiging dier Riviere af, voorts nae 't Noorden toe namen. Immers men kan niet denken dat de volgende loop van de *Donn*, die van over de 120 Mylen, dat is van omtrent de 51, 52, of 53ste Graed der

I 5

Breedte

(*) De Schryver wil, dat de middelste r in *Tartarye*, *Tartaren*, enz. volgens de eigenschap hunner sprake, gansch versmelt en niet gehoord word: zulks men *Tatarye*, *Tatars*, enz. zeggen moet, zie hem Pag. 4. in de *Nota*.

(†) Zie: *Joh. Georg. Wachteri Glossar. Germ. Praef. §. 45.* alwaer 't woord *Tann*, volgens de Celtische Spraek, zoo veel is als *Aqua* en *Unda*, of, als *Water* en *Watercloed* of *Golf*.

te uit Rusland komt vlietef (*), deze SCHEIDING zal gemaekt hebben; en evenwel is het zeker, dat de Ouden met deze hunne LIMITEN aan de Westzyde van de *Wolga* bleven. Ik vermoede derhalven, datzy met dezelve van de Buiging des *Donns* [Ooftwaerts] op de *Wolga* (†) zullen overgegaen zyn, en langs die Noordop, tot 55 Graden Breedte; alwaer de laetstgemelde Rivier, even als de vorige, zich buigt en ten Westen keert. Van hier zullen zy al verder Noordop langs de Rivier *Kama*, tot op 60 Graden Breedte gevordert zyn; en vandaer langs de *Kolwa*
en

(*) Vergel. *Const. Porphyrog. de Administr. Imp.* c. XLII. p. 132. by wien gezegt word: dat de *Tanais* by de Russische Stad *Sarcel* ontspringt; schoon de Russen zich te zynen tyde noch nooit in *Azia* hadden neêrgeflagen.

(†) Het zal misschien den Lezer niet onbekent zyn dat de Tatars de *Wolga*, *Edell*, *Idell* en *Atell* noemen; zeggende dat woord myns oordeels zoo veel als *Edel* of *Adelyk*: nademael deze Rivierwegens zyne Grootte en Vifchrykheit met regt dien naem verdient; gelyk dus de *Eufrates* by *Daniël* VIII, 2. *Ulai* of *Aulai*, dat is de Voornaemste genoemt word: om nu niet te zeggen, dat den Perzischen Koning *Naufchirvan* den toenaem van *Edill*, om te betekenen dat men hem voor *Regtroerdig*, *Billyk* en *Onberispelyk*, (waerlyk regt *Edel* of *Adelyk*) hield, gegeven is geworden. Het gezegde *Edell*, enz. is een Arabiesch Woord; waermeê de Tatars niet alleen de *Wolga* verheffen, maer ook verscheide andere voorname Rivieren, welke in de *Wolga* vallen, hoewel deze met een bynaem daernevens. Dus heten zy de *Wolga* enkel en alleen by uitnemenheit *Edell*; de *Kama*, *Ack-Edell*; en de *Wiatka*, *Naucrat-Edell*. Uit welke laetste benaming in 't voorbygaen blykt, dat het Ryk van *Naucrat*, over 't welke *Hacanus*, dat is *Scha-eban*, Koning der Turken en Hirren, (of Chazaren, gelyk ze by *Constantinus Porphyrogetes* in zyn *Administr. Imp.* Cap. x. p. 30. genoemt worden,) geheerfcht heeft, tusschen de *Wolga* en *Kama*, ten Noorden

en zoo verder nevens de *Wytſcherka* tot op de *Wogulka* en dezelfs oirſprong; tuffchen welke en die der Riviere *Pytziora* een kleene en vaſte ſtreek Lands is, van een half Myl breed; door de Ruffen *Wolock Pytziorskoi*, of de *Overvoert van de Pytziora* genoemd. Hier langs, en zoo voort nevens de *Pytziora* heen, zullen zy verder gegaen zyn tot aen dezelfs mond of uitloop in de Sarmatiſche of zoogenoemde Manſkoiſche Zee, by de Oude Gothen onder de benaming van *Gandawyk* bekend. Dezerwyze moeten de Ouden hunne GRENSSCHEIDING TUSCHEN EUROPA EN AZIE gemaakt hebben: alzo zy met dezelve aen de Weſtzijde der *Wolga* bleven. En zeker, men vind eenige Oude Landkaerten, op welke de gemelde GRENSSCHEIDING even zoo als wy ze plaetzen, hoewel niet zoo duidelyk en kenbaer, gevonden word (*).

III.

den der Hoofſtad *Cazan*, geweest moet zyn. De Hooggeleerde Heer Profefſor *Theophikus Siegfried Bayer* deelt 'er ons, op de 459ſte Bladzijde des Eerſten Deels van de *Commentaria Academiae Scientiar. Imper. Petropolitanae*, het volgende van mede: „*Cubades* de Vader van *Nus*, „*rewan* der Perzen Koning, heeft geoorlogt met *Hasanus* „de Koning der Turken en Hyrren. Deze *Hacanus* „heerſchte over 't Ryk van *Nucrat* en over alle de „Ruffen, hebbende een Krygsmagt van Veertig „Duizend Mannen.” Nadien nu de Provintie *Wiatki* daer de Rivier *Wiatka* haer loop heeft, van ouds onder Tartarye, en niet tot het Ruffiſch Gebied behoorde, zal dit des te waerſchynelyker worden.

(*) *Cluverius* heeft (*Lib. 1. p. 51. Introd. Geographiae*) de Ouden niet al te naeukeurig aengetrokken, als hy zegt dat zy d'oirſprong van den *Tanaïs* tot de *Pytziora* in dezen hebben uitgeſtrekt; 't welk zoo niet is, maer zy zyn van de Buiging der Riviere *Tanaïs*, op de *Wolga* en andere aangeweze ſtroomen, tot de *Pytziora* met hunne GRENSSCHEIDING gegaen.

I I I.

Ons staet dan vervolgens t'onderzoeken : *Eerstelyk* , wat den Oude Aerdrykskundigen bewogen hebbe, om de gemelde Noorderlyke GRENSSCHEIDINGEN by de Rivier *Pytziora* te stellen ; *ten Tweeden* , waerom de Latere Geographici eene Nieuwe GRENSSCHEIDING meer Ooftwaert en nevens de *Obij* gemaekt hebben ; en *Eindelyk* , of men, vermids 'er op deze Laetste zoo wel als op de Eerste merkelyk wat te zeggen valt (*), gene GRENSSCHEIDING kan vinden, die vast, onverwrikbaer, duidelyker, en natuurlyker is als beide de vorige. Om dit te doen zal 't noodig zyn de zaek wat hooger en uit de Oudheit op te halen (†).

I V.

Wat *Voor Eerst* den OUDEN bewogen hebbe, om de gemelde GRENSSCHEIDING, die in 't Noorden niet zoo duidelyk te maken is als tegen 't Zuiden, by den *Tanaïs*, OP GEZEGDE WYZE VAST TE STELLEN, zulks is by *Ptolomeus* niet gereedelyk te vinden. Ik wenschte derhalven wel, dat de Heeren *Haubers* en *de l'Isle*, behalven hem ook andere Oude Aerdrykskundigen, of immers noch andere en meer redenen, bygebragt hadden. Want ik vinde by hen gene andere OIRZAEK gemelt als deze :

(*) Zie het voorgemelde *Discours* van den Professor *Haubers*.

(†) Plaetshalven kan dit maer ten opzigte van 't *Eerste*, en dat noch maer ten deele geschieden : wy moeten de rest voor 't VOLGENDE STUKJE sparen.

deze: „ dat men namelyk by de Oude GRENSSCHEIDING wel kan blyven, om dat de Volkeren, die zoo wel in 't Westen als 't Oosten omtrent dezelve woonden, alle onder één Hoofdstonden; waeruit men dan besluiten wil dat deze GRENSSCHEIDINGEN, uit hoofde der Volkeren die 'er omtrent woonden, verder van de *Obij* af gestelt zyn geworden”. Dan, dat dit geenszins de OORZAAK van der Ouden GRENSSCHEIDINGE geweest zy, zal vertrouwe ik vervolgens mynen Lezeren blyken. Immers ik heb uit het Bericht der Inwoonders dier Landstreken, en uit de Gedenktekens die men aldaer noch vind, zoo veel konnen besluiten, dat de Oude Aerdrykskundigen OORZAAK nemen tot deze gemelde LIMITEN, uit hoofde dat de voorheen aangeweze loop der gezegde Rivieren de ware *Weg* is geweest, die alle Volkeren gebruikten, welke van ouds uit het Zuiden en Indië over de Kaspische Zee in 't Noorden handelden, lang voor dat de Europeanen de Vaert op Oost-Indië vonden. Want schoon 't waer is, dat zy de gemelde GRENSSCHEIDINGEN, wegens de Landsgelegenheit en 't hoog Gebergte, meer Oostwaert hadden konnen plaetzen, zoo heeft echter het Bericht van zoo vele derwaert Reizenden, (als konnende alle Aziatische en Europische Volkeren daeromtrent wonende, van weërzyde met gemak derwaert, en te water uit de Kaspische in de Scytische Zee komen,) hen daertoe van zelve gebragt, dat zy dezen WEG tot de GRENSSCHEIDING van Europa en Azië verkozen hebben.

V.

Doch op dat ik dit stuk wat meer uithale, moet men weten, dat 'er in Ruschland van wegen dezen Handel oudtyds Twee Hooftmarkten of Stapelplaetzen geweest zyn: waervan men de eene, eer *Novogrod* nog in bloei was, aen de oude Stad *Ladoga*, van de Gothen *Holmgordaryck*, van de Deenen *Ostregard* (*) en *Chuni-gard*

(*) *Ostregard*, *Ooster-gaerde* of *Hof*, en *Ooster-Stad*, is het zelfde als 't geen de Estlanders *Uli-ma* noemen: want *Ules*, is by hen opwaerts, en *Ma*, land; zulks zy door *Uli-ma* het land bedoelden dat te hunnen opzigte in 't Oosten legt, als *Pleskau*, *Petzur*, en *Novogrod*. Dit land wert van ouds *Rugia* en *Rogia* geheeten; gelyk noch hedendaegsch de stad *Narva* van de Russen nu en dan *Rugigorod* genoemd word. By gevolge zal het regte *Uli-ma Rugia*, of by verkorting gesproken *Ulmerugiën*, tusschen het Meir van *Ladoga* en *Peibus*, en niet in Pruissen, gelyk *Job. Magnus* en andere met hem willen, gezogt moeten worden. Uit *Ulmrogia* schynt medertyd *Holmgartia* gekomen; van welke laetite plaets men by *Dükman* in zyne *Hist. Aenmerkingen* p. 15. het volgende vind: „*Holmgard* of *Holmgart* is een Land, „streek op gene zyde van Est-en Ingemer-Land, opwaerts „tegen 't *Ladogische Meir* en de *Peibus* over; waerom „de stad *Aldefuborg* voormaels de hofplaets der *Holmgardi-* „sche Koningen geweest is, en 't daeromleggende land „*Holmgarda Land* genoemd wert. 't Is dat land werwaerts „de Zweedsche Koning *Haldan* trok, om met de Dochter „van *Envindas*, de Koning van *Holmgardië* te trouwen”. En noch eens, pag. 135 by denzelfden *Dükman*: „*Holm-* „*garda-Land*, *Holmgardië*, en *Garderyke* was die Land- „streek, in welke de Hooftstad en Koninglyke Hof- „plaets *Aldefuborg* lag, dat misschien *Alogiaborg* moet „zyn, wyl men 'er eene Koningin gehad heeft die *Alogia* „heette, enz.” 't Kan zyn, maer ik verbeelde my dat *Dükman* zich vergift in den naem dezer Koninginne, en dat hy *Olga* zal gemeent hebben; immers by *Duret* in zyn *Tbrefor*

gard (*) genoemd, geplaeft vond, en vanwaer den Handel verder over het Meir van Ladoga, de Finnifche Zeeboezem, de Ooftzee, en zoo vervolgens op de ftad *Wisby* in Gothland, moet gedreven zyn; alzo die ftad in de Oudheit van wegen haren Handel zeer vermaert is (†). De andere Hooftmarkt of Stapelplaets was in *Biar-mië* of *Groot-Permia*, by de ftad *Tzordyn*, aen de Rivier *Kama*. Deze laetste, fchoon hedendaegfch in een geringe en flegte ftatet, uit hoofde der Zout-Ziedery by *Solikamsky*, word nog in de Ruffi-

Tbefor de l'Hift. des Langues, p. 846. vind ik, dat *Aurich* de Eerfte Koning der Wenden of Wandalen, die ook *Waragi* heten, zich den meeften tyd in *Ladoga* ophield; dat *Igor* zyn zoon met *Olga* de Dochter van *Goftomif* trouwde; en dat deze Vorftin lang na haers mans dood regeerde.

(*) Zie: *Helmoldi Chronic. Slovor.* p. 1 *Henrikus Bangert* tekent op 't Gemelde *Chronicon* van *Helmold* pag. 3. aen: „ dat de Hooftftad der Ruffen van *Helmold* genoemd „ word, *Cbye*, doch van *Adam Bremensis*, *Cbivoen*“. Envermids gemelde *Helmold* wil dat Ruffland van wegen de Hunnen oudtyds den naem van *Cbunigard* droeg, zoo moeten men weten dat de afkomelingen der Hunnen, de Oftiakken, noch hedendaegfch niet alleén een Hooftftad *Cbus* of *Cbuotfe*, (gelyk *Toboll-Cbuotfe*, de Hooftftad *Toboll*,) noemen; maer dat ook de naem *Cbivoen*, door *Adam Bremensis* gebruikt, hetzelfde kan zeggen, als 't woord *Cbiva*, dat aen de Legerftad van den Turkomanifchen Chan, op gene zyde van de Kaspifche Zee, gegeven word.

(†) Ten bewyze van zulks kan dienen, dat de Heer *Job. Nic. Strelow*, in de Voorrede van zyn *Chronie. Gutbiland* bybrengt, dat 'er omtrent *Wisby* vele Syrifche, Arabifche, Griekfche, Romeinfche, en Cimbrifche Munten, in de Oude Begraefplaetzen gevonden worden. Ook word myn zeggen eenigerwyze gesterkt door *Constantinus Porphyrogetes* in 't voorheengemelde Boek, Cap. XLII. als hy zegt: „ dat de Ruffen hunnen Handel over de *Ponrus* „ *Euxinus* of Zwarte Zee op Konftantinopel en Syrië ge- „ dreven hebben.

144. GRENSSCHEIDING VAN EUROPA EN AZIA.

Ruffifche Tarif of Tollyft, *Weliki Perma*, dat is *Groot-Permia* genoemd; als hebbende zy aen die geheele Provintie, welke zich van ouds ongelyk wyder en breeder uitftrekte, den naem gegeven. Over deze Laetfte Stapelplaets nu wert eigentlyk de Handel uit de Kaspifche Zee en Indië, door middel van de *Wolga*, *Kama* en d'andere voorge- melde Rivieren, in de Scytifche of Pytziorifche Zee, en zoo al verder by de Oevers derzelve langs, nae Noorwegen, en welligt ook in de Noordzee gedreven.

V. I.

Dat nu deze Vaert inderdaed ten opzigte van den Handel uit Indië nae 't Noorden gebrukelyk was en nog eenigerwyze is, zal eenen iegelyken, bedrieg ik my niet, waerschyndlyk genoeg voorko- men, als hy de Omftandigheden en Oude Gedenk- tekens van dezelve, die wy voornemens zyn in 't gevolg by te brengen, regt wil wikken en wegen. [Deze nu zouden wy hier laten volgen, ontbrak hiet ons aen geen genoegzame plaets; maer ver- mids de Heer Schryver hierin uitvoerig gaet, zul- len wy zulks, nevens de Weêrlegging van de Latere Aerdrykskundigen (*), en zyn eigen ge- voelen (†), noopenis de Ware GRENSSCHEIDING van Europa en Azië, tot de Naestkomende Rei- ze overlaten.]

(*) Die deze GRENSSCHEIDING by de Rivier *Obif*, enz. maken.

(†) Dat deze GRENSSCHEIDING by 't Ryphæifch Gebergte, enz. ftelt.

ZEVEN-

eenige andere Kundigheid behandelen. IV. *Mislagen der Poëzye*, in opzicht van 't Onderwerp en deszelfs schynbaerheit, of in zichzelfe zoodanig, of alleen door toeval. V. *Mislagen van dezen aert meer of min wanstaltig in een Dichtstuk*. VI. *Wanneer ganssch aftekeuren*. VII. *Wanneer verschoonelyk*. VIII. *De Dichters volgen zoo wel 't waerschyntyke en voegzame van een Onderwerp, als 't inderdaed waeragtige: en Voorbeeld daarvan in Sophokles, ten dien einde met Euripides bygebragt*.

I.

BYaldien men wenscht te weten, hoe vele, en welke Onderstellingen men bezigt, om 'er TEGENWERPINGEN tegen de DICHTERS [en hare Konst] uit te maken, en welkerwyze men die best BEANTWOORDEN zal; heeft men enkel dit Hoofdstuk (*) te lezen (1).

I I.

vooral zoo men van de rest oordeelen wil, naer het stael dat wy 'er hier van mededeelen. Dusdanig is dan de betekenis van den Franschen Tytel: „*'t Onderwys der Poëzy van Aristoteles*, behelzende de naeukeurigste regels om [gezont] te oordeelen over 't Heldendicht en de Tooneelstukken, zoo Treur- als Bly-speelen; in het Fransch vertaelt, en met Oordeelkundige Aenmerkingen over 't Geheele Werksken verrykt, door den Heere *Dacier*”. De Amsterdamsche Boekverkoopers *J. Covens* en *P. Mortier* hebben 'er dit jaer een Nieuwe Druk van uitgegeven, die 26 Bladen in Groot Twaelve beloopt, en voor *f* 1: 10. verkogt word.

(*) Het XXVste volgens *Dacier*; het XXVste volgens anderen.

(1) Nadat *Aristoteles* Regels voor het Heldendicht en Treur-

I I.

Nademael een PoëT, even als een Schilder en Beeldhouwer, een Nabootzer of Navolger van de Natuur is; zoo moet hy noodwendig eene

K 2

de-

Treurpel had gegeven, voorzag hy te regt, dat all' zyn Onderwys vrugteloos zoud zyn, zoo hy zynen Lezeren niet in staet stelde, om zeker slag van Oordeelkundigen, die zich tegen de PoëTEN aenkanteden, te kunnen weêrleggen. Immers, men had te zynen tyde luiden, welke niet alleen de Poëzy, als eene nuttelooze, en zelfs zondige zaak, die de zeden bedorf, en overzulks onwaardig der bezigheid eenes braven mans was, verwierpen; maer die daerenboven alle hunne kragten inspanden, om er zulke gebreken van aentetoonen, welke eenen iegelyke van dezelve afkeerig konden maken. Waren 'er onder deze Berispers gene andere als luiden zonder naem, gene andere als *Protagorassen*, en *Aripbradessen* geweest, *Aristoteles* zou zich des niet bekreunt hebben; maer daer waren Mannen van weêrgalooze verdienste onder, *Sokrates* en *Plato* namelyk, welke meest alle de Academici tot hun gevoelen gebragt hadden. Hy moest des zynen Lezeren wapens verschaffen, waermeê zoo gedugte vyanden met vrugt te bestryden: en zulks deed hy in dit Hoofstuk, door eene verzameling der Beantwoordingen, die voor hem, van Wyze Luiden op die Beschuldigungen waren gegeven, en door 'er verscheide andere van zyne uitvinding niet min kragtig by te voegen. En t'allen gelukke, dienen deze Beantwoordingen op alles wat men nog t'onzen tyde dezen PoëTEN, en vooral *Homerus*, te laste legt. Nooit zoud ik oirzaak gezogt hebben, om 'er van te spreken, maer vermids ze zich hier dus van zelve opdoed, zal ik eenige hunner Berispingen aenhalen, niet zoo zeer om ze te bestryden, als wel om voor all' de werelt te toonen, dat byaldien deze onze Hedendaegsche Berispers alleenlyk dit Hoofstuk van *Aristoteles* hadden gelieven te lezen, zy 'er zich in veroordeelt zouden gevonden hebben.

dezer Drie ZAKEN (2) navolgen : want , of hy vertoont een ONDERWERP zoodanig als het was en is ; of zoo als men 't gemeenlyk houd te zyn en 't hem toefchynt ; of zulkerwyze als het behoorde te zyn (3). Hiertoe bedient hy zich als van MIDDELEN , of van eige ; of van vreemde ; of van overdragtige woorden , en van alle andere Redensveranderingen , daer de PoëTEN zich van bedienen mogen (4).

I I I.

(2) Eer *Aristoteles* tot de byzondere Beantwoordingen van elke Befchuldiging komt , stelt hy Drie Gemene Plaetzen gelyk men spreekt , dat is Drie Onwrikbare Grondftellingen , als tot Wapenhuizen , om 'er all' wat noodig is in dezen ftryd uit te halen. De *Eerste* betreft het *Onderwerp* der Navolging , 't welk drie wezentlyke onderscheidingen heeft ; de *Tweede* rackt het *Middel* dat daerin gebruikt word bestaende in alle de veranderingen der reden , en de geoorlofde vryheden eenes DICHTERS ; en de *Derde* ziet op de *Manier* en *Wyze* van Navolging. 't Een en 't ander word van hemzelven terftond nader verklaert.

(3) Zie daer de *Eerste Grondftelling* die het ONDERWERP betreft. En daeromtrent kan men gene andere als de gemelde Drie Onderscheidingen maken : zulks dat wanneer een DICHTER over Misflagen omtrent zyn ONDERWERP befchuldigt word , men flegts hebbe na te gaen of hy niet door eene dezer Drie Onderscheidingen vry te fpreken zy ; zoo neen , dan is zyn Misflag wezentlyk , en niet te verfchoonen. Immers dit gebied hem *Horatius* :

Aut famam fequere , aut fibi convenientia fingere

Dat is :

Of volg hier de algemeene faem.

Uw's Helds ; of voeg 'er by 't geen voegt aen zynen naem.

Doed een PoëET zulks niet , maer verwaerlooft hy 't een en 't ander , zoo misgaet hy zich onweérspreeklyk tegen 't ONDERWERP.

(4) Dit 's de *Tweede Grondftelling* , rakende de MIDDELEN

III.

Voorts moet men wel indagtig zyn , [dat de WYZE der PoëTEN anders is , en bygevolge] dat men over de voortreffelykheit der Poëzye anders oordeelen moet , als over die der Staetkunde , en aller andere Kundigheden (5).

K 3

IV.

LEN waervan zich de DICHTERS bedienen. Namelyk zy volgen de Natuure na door hunne redeneringen op maet en rym te stellen. Wanneer des de Berisping op de Redeneering valt , moet men zien of de te lastgelegde Misflag ook te verschoonen zy uit de Veranderingen die de Woorden en Gezegdens kunnen ondergaen ; en men moet ten dezen opzigte all' de vryheit , den PoëTEN vergunt , staende houden.

(5) Dit 's de *Derde Grondstelling* , die op de WYZE en MANIERE ziet , op welke de DICHTERS hunne Navolgingen maken. *Aristoteles* schryft dit inzonderheit tegen *Plato* , die in zyne Boeken van de Republiek , en in die van de Wetten , de Poëzy met betrekking tot de Staetkunde onderzoekt , en haer veroordeelt , als ze niet overeenstemt met de regels , welke een goed Politiek tot handhaving van een Staet en 't geluk der Ingezetenen , zoude geven. Dan , gansch opregtmatig : Want , gelyk *Aristoteles* zeer wel zegt , *men moet van de Poëzy niet oordeelen , gelyk van de Staetkunde , en andere Kundigheden*. Zeker ! de Staetkunde , die de menschen wyzelyk regeert ; de Geneeskunst , die onze gezontheit bewaert , de Redekavelkunst , die waerheit van logen schift ; de Redeneerkunde , die dingen leert zoeken en zeggen , welke in staet zyn om t' overtuigen ; [en wat Kundigheden 'er ook meer mogen zyn ;] zy hebben alle een ander doelwit als de Dichtkunde : en zoo dikwils zy elk in 't zyne dat eigen doel niet beschieten , begaen zy wel onverschoonelyke Misflaggen , doch die uit haerzelve ontstaan , en generlei andere Kundigheit te last gelegd kan worden. Even zoo is 't met de Poëzy . haer doelwit is *Navolgen* ; en de Misflaggen die zy begaet met quuslyk natevolgen zyn of hare eigene ,

I V.

De Poëzy begaet omtrent de ONDERWERPEN TWEE MISLAGEN; waarvan de eene uit haer zelve, de andere slegts by toeval ontstaet. Wanneer zy *Onderwerpen* boven hare kragten en bequaemheden verkieft, ontstaet de MISLAG uit haerzelve (6); maer als zy ONDERWERPEN be-

han-
eigene, of toevallige en vreemde. Hare eige Mislagen zyn die, welke zy begaet door *Onderwerpen* boven haer vermogen te kiezen; de toevallige of vreemde zyn die, waerin zy valt door 't verkiezen van quade *Onderwerpen*. De Eerste Mislagen zyn wezentlyk, en buiten een enkel geval t'eenemaal onverschoonlyk; de Laetste zyn gene Mislagen der Poëzye, maer des DICHTERS, die zich tegen eene andere Kundigheit als de zyne misgaet. Dit zal de mening van *Aristoteles* hierboven zyn, als vervolgens blykt.

(6) Om eigentlyk te spreken, zyn'er gene MISLAGEN, die men den Konsten zelve kan te laste leggen, want die zyn altoos onschuldig: de Geneeskunde niet, maer de Geneeskundige zondigt als de Zieken niet wel behandeld worden. Dus is 't oök met alle andere Kundigheden; haer te willen beschuldigen, is even zoo veel als of men de Werpkonst te laste lei, dat het doelwit gemist wert. Dit zoo zynde, wil men, (zeggende dat deze of die zaak een Misflag van eenige Konst is,) te kennen geven, dat het de Misflag des Konstenaers is. En overzulks zal eigentlyk de Poëzy geen MISLAGEN begaen, maer de POËT, wanneer hy ONDERWERPEN verkieft, welke boven zyne vermogens zyn; als konnende hy, in zulken gevalle onmogelyk wel slagen. Dat 's de reden, waerom *Horatius*, in 't begin zyner *Dichtkonste*, deze gulde regels den POËTEN voorschryft:

*Sumite materiam, vestris, qui scribitis aquam
Viribus, Et versate diu quid ferre recusent,
Quid valeant humeri, cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deferet hunc, nec lucidus ordo.*

Ne-

handelt, die wel in haer bereik, doch in zichzelf gebrekkig zyn, (by voorbeeld een Paerd dat de twee regter voeten te gelyk beweegt,) zoo zondigt zy door toeval (7). Zy kan zich

K 4

ook

Nederland door *Pels* dus overhandreikt :

Neemt dan een' stóf, zoo ge iets wilt schryven, die uw krachten

Niet overtreft; en wikt, en weegt in uw' gedachten.

Of uwe schouders ook bekwaam zijn, óf te zwak,

Den last te draagen van hun opgeleide pak:

Wie na zijn' magt een' stóf verkieft, om van te spreeken,

Dien zal 't aan orde, noch welspreekendheid ontbreeken.

Zie daer wanneer en welkerwyze een DICHTER eigentlyk gezegt kan worden, een Misflag tegen 't ONDERWERP te begaen.

(7) De Vreemde of Toevallige MISLAGEN, die men der Poëzye niet te laste kan leggen, zyn die, welke een PoëT tegen eene andere als zyn eigene Konst begaet. Deze zyn ten minsten, van weinig belang, en zeer verschoonbaer, [zoo hy namelyk die niet heeft kunnen vermyden.] Een DICHTER is en blyft een goed DICHTER al zegt hy in 't beschryven van den moedigen tred eenes Paerds, dat het beide zyne regter voeten te gelyk verzet: dit 's wel een Misflag, maer een Misflag tegen eene andere Kundigheid als de Poëzy. Had de PoëT zich der moeite gegeven, van dit by zulke die zich der zake verstaen te vernemen, of zelve den gang der Paerden en andere Viervoetige Dieren gade te slaen; zou hy wel gemerkt hebben, dat geen een van die, beide de regter voeten te gelyk beweegt, maer dat zy altoos het voorste regter met het agterste linker, en het voorste linker met het agterste regter, te gelyk bewegen, en hierdoor zich van weërzyde ondersteunen. Een PoëT behoort wel in alle Kundigheden zoo ver ervaren te zyn, dat hy tegens gene derzelve zondige; maer zoo 't my vrystaet te kiezen, zoud ik zulkeenen meer waerdeeren, die ten dezen opzichte de eene of andere ligte MISLAG begong, dan hem die in zyn Dicht al te veel vertoogt van Geleert-heit

ook vergrypen tegen de regels van alle andere Kundigheden, Geneeskunde, Geographie, enz. (8); of onmogelyke zaken behandelen. Maer alle deze MISSLAGEN, hoedanig ze ook zyn mogen, komen van de Poëzye zelve niet voort (9).

V.

Men moet derhalven, wil men de DICHTERS met vrugt voorftaen, hen uit een van deze drie Grondftellingen verdedigen (10). Immers voor
Eerst,

heit maekte; immers niets fchynt my laftiger in een Poëet, dan dat gefnor eener Algemene Kundigheid.

(8) Men kan by voorbeeld *Homerus* beschuldigen, dat hy tegen de Geneeskunde gezondigt heeft, als hy den gevaerlyk gequetften wyn doet geven. Maer behalven dat *Atheneus* hem hieromtrent regtvaardigt als hy ons der Grieken matigheid voor oogen ftelt, die hen den wyn tot een algemeen hulpmiddel maekte, dat wy door ons overdadig leven verloren hebben; zoo is het zeker dat indien *Homerus* hierin al gemift had, en zelfs ook in alle de andere Kundigheden, in de Ontleedkonft, in de Astronomie, in de Aerdrykskunde, enz. hy echter niet tegen de Dichtkonft zou gezondigt hebben.

(9) Wanneer een DICHTER dingen voorftelt, die onmogelyk kunnen plaets hebben, misgaet hy zich nochtans enkel door toeval: immers zyne Misflag ontftaet alleen uit onkunde van de zaken die hy voorftelt, en geenszins uit onkunde van de Poëzy.

(10) Namelyk, wanneer de Beschuldiging het ONDERWERP betreft, moet men de drie onderscheidene opzigten eens Onderwerps door *Aristoteles* hiervoor te nedergestelt, nagaan, en bezien, of de DICHTER zyn ONDERWERP navolgt, zoo als het was of is; of zoo als men 't in 't gemeen houd, en 't hem toefchynt te zyn; of zoo als het moet wezen. Maer byaldien de Beschuldiging op de MIDDELLEN ziet, moet men de Spreekwyze overwegen die de Poëet gebruikt heeft, en bedenken of ze eigen, dan of ontleent zy; of ze een Overnaming, dan of eenige andere

Eerst, wanneer een DICHTER *Onbestaenlyke* of *Onmooglyke Dingen*, ook volgens zyne Kundigheid, u voorlegt, zoo begaet hy onwedersprekelyk een Misflag; maer wanneer hy door dezelve zyn oogmerk bereikt, verandert ze van natuur ten zynen opzigte, alzoohy daerdoor vind het gene hem dient (11): by voorbeeld; indien hy door die Misflag, de plaets daer ze in begaen word, ofte eenige andere van zyn Dichtstuk, verbazender en verwonderlyker maekt; hoedanig in de

K 5

Iliade

dere Redensfiguur is; of men haer te houden hebbe voor een verlegt, verkort, of verandert woord; en zulks gevonden hebbende overwegen wat den DICHTER bewoog zich daervan eer als van iet anders te bedienen. Endelyk zoo de Berisping op de WYZE van behandeling valt, moet men onderzoeken of de te lastgeleide Misflag eigen of toevallig, namelyk tegen de Dichtkonst of tegen eene andere Kundigheid, is.

(11) *Aristoteles* begint zyne VERDEEDIGING met de Misflagen die men tegen de regels der Poëzye begaet. Hy had reeds gezegt dat ze bestonden in de quade uitkiezing der Onderwerpen, namelyk in 't verkiezen van zulke die des DICHTERS krachten te boven gaen. All' wat ongerymt is, is van dien aert, en dat noemt hy, *Onbestaenlyk* of *Onmogelyk*: daermeê nu wil hy geenszins dingen bedoelen die in de Natuure geen plaets kunnen hebben, want zulk slag van Misflagen behoort tot de vreemde of toevallige: maer het woord *Onbestaenlyk* of *Onmooglyk* zal hier het zelfde wezen, als *ἄλογον* *Onredelyk* of *Ongerymd*. Alle Ongerymtheit in de Navolging is een Misflag tegen de Poëzy. Zulks *Aristoteles* ons hier leert in wat gelegenheden de Misflagen eenes DICHTERS tegen zyne Konst, niet alleen verfoont kunnen worden, maer zelfs ophouden Misflagen te zyn: namelyk, als hy door dezelve zyn doelwit bereikt, dat is, wanneer hy verwondering en ontzetting in zyne Lezers te weeg brengt; gelyk die plaets van d'Iliade, daer *Achilles* aen 't nazetten is van *Hektor*.

Iliade de plaets is daer *Hektor* vervolgt word van *Achilles* (12).

V I.

Dan, byaldien de DICHTER het zelfde wit had kunnen beschieten, en *ten naefstenby* het zelfde uitwerkzel te wege brengen, zonder de Regels zyner Konfte te schenden, begaet hy, daer tegen zondigende, eene onverschoonelyke Misflag: want dit 's eene onverbrekelyke wet van den Zangberg: *dat elk DICHTER gehouden is ook de minste Misflag te myden* (13).

V I I.

(12) *Aristoteles* geeft hier meê te kennen dat het Ongerymde, 't welk de POËTEN in hunne Vaerzen brengen, niet altoos de plaets of plaetzen van hun Werk daer zy gebruikt worden verbazender maekt, maer meermael de plaetzen die 'er nevens of naderhand volgen; even gelyk de Schilders, die duisternis en schaduw in hun stukken brengen, om de lichte partyen zoo veel meer te doen afsteken. In de gemelde plaets der *Iliade van Homœer*, daer *Achilles Hektor* vervolgt, maekt all' 't ongerymde de plaets zelve verbazender; maer de vreemdigheid die 'er gevonden word in het te vondeling leggen van *Ulyffes*, slapende op den oever der Riviere van *Itaka*, strekt om het gevolg verwonderlyker te maken. Men moet overzulks deze twee onderscheide opzigten wel weten te ontdekken, zoo men een DICHTER op goede gronden wil beschuldigen of verdedigen.

(13) 't Voriggezegde, dat t' eeniger tyd Ongerymdheden ophouden Misflagen te zyn, als zy grooter verwondering voortbrengen, kon den POËTEN in eene gevaerlyke onachtzaamheit dompelen, die hen belette de uiterste pogingen aen te wenden, om 't ongerymde te myden, onder voorwentzel, dat zulks het Dichtstuk verwonderlyker maekte: om die reden zegt *Aristoteles* hier, niet alleen dat men best zonder Misflag zyn doel beschiete, maer dat het beter is zyn oogmerk in zulk een geval zoo volkomen niet

VII.

Men moet ook wel overwegen of de Misflag een's DICHTERS, die men berispt, tegen de Poëzy zelve is, dan of tegen iet anders (14). Want in 't laetste geval is 't ongelyk ligter; en men zal gereeder een Poëet verschoonen, die aen de Hinden horens geeft, dan zulk eenen, die een quaed Dichtstuk maakt (15).

VIII.

niet te treffen, om maer geen Misflag te begaen. Immers dat wyft hy aen met de woorden ἢ μᾶλλον, ἢ ἤπλοῦ *meer of min*, dat ik daer *ten naestenby* vertaelt hebbe. Als maer 't onderscheid des uitwerkzels niet extra groot is, moet men liever zoo wel niet zyn wit treffen, en minder verwondering verwekken, als een Fout te begaen. Dit oordeel, zoo waerdig aen *Aristoteles*, strekt met een om zeer vele plaetzen van *Homerus* te verbeffen, in welke [die Vader der PoëTEN] de regels zyner Konste overtrad; 't zy om best wil, 't zy genoodzaekt.

(14) Immers een DICHTER begaet eigentlyk geen Misflag, als wanneer hy qualyk volgt en verbeeld 't geen zyn Konst kan verbeelden. Alle andere Misflagen zyn ligt, verschoonlyk, en beletten niet dat hy uitmunte.

(15) *Aristoteles* bragt hiervoor een voorbeeld by, volgens 't welke een DICHTER tegen een andere als zyne Kundigheid zondigde: hier meld hy 'er eene genomen van 't geen men onmooglyk in de Natuure houd. Deze Misflag is niet tegen de Poëzy, alzoo 'er de Poëet enkel ingevallen is uit onkunde van 't geen de Natuurkundigen, en onder hen *Aristoteles* zelve verzekerden, dat namelyk de Hinden gene horens hebben. Bygevolge is dit verschoonlyker als dat de DICHTER een quaed Dichtstuk gemaakt had. 't Geen *Aristoteles* hier zegt strekt ter beschuldiging van *Anacreon* en *Pindarus*, welke beide aen de Hinden hoornen geven: dan, hoe gering deze Misflag ook schyne, zy was best gemyd, zoo 't geen de Oude van de Hinden zeiden waer is; en *Kallimachus* is daerom niet

te

VIII.

Wyders, men legt den PoëTEN meermalen te laste, dat zy niet altoos de regels van waerheit volgen, in de Karakters die zy ons opgeven: maer hiertegen dient, dat zy ons hunne ONDERWERPEN vertoonen, of zoo als zy behooren te zyn, of zoo als zy inderdaed zyn (16): immers hiermeê hebben ook *Sophokles* en *Euripides* hunne Berispers beantwoord; *Sophokles*, met te zeggen „ dat hy „ zynen Helden vertoonde zoo als zy behoorden „ te

te verschoonen, wyl hy, gelyk men billyk denkt, deze Oordeelkundige Aenmerking van *Aristoteles* wel zal gelezen hebben, en echter *Anacreon* en *Pindarus* volgt; hoewel hy zich door zoo aanzienlyke voorbeelden, gelyk ook door zekeren Lofzang ter eere van Diana, die van een troep Hinden met goude hoornen gewaegde, zal gedekt hebben. Of wel, 't zal toen den naeukeuriger Onderzoekeren van de Natuure welligt al gebleken hebben, dat *Aristoteles* zelve zich hierin vergifte, en dat men nu en dan Hinden met hoornen vind, gelyk 'er, zoo men zegt, in de voorledene Eeuw, eene gevangen is, welker hoofd men langen tyd, als eene zeldzaamheit, bewaert heeft.

(16) *Aristoteles* keert zich hier weder tot de Tegenwerpen die men den DICHTEREN omtrent de behandeling der *Onderwerpen* maekt, en hy leert welkerwyze men daerop best antwoorde. Zoo de PoëTEN de zaken beter vertoonen als zy doorgaens zyn, billykt men hunnen handel, met te zeggen dat zy ze vertoonen niet zoo ze zyn, maer zoo als ze behooren te wezen; en dat zy zich meer met het waerschylyke als noodige bemoeien. Zoo zy ze in tegendeel met minder cieraed en ongeflatteerder vertoonen, verschoont men hen, door aen te merken, dat zy dezelve niet zoo als ze behoorden te wezen, maer zoo als ze inderdaed zyn voorgesteld, en zich meer aen de waerheit als 't noodwendige, meer aen de Copy als 't Origineel, gehouden hebben.

„ te zyn ”; *Euripides*, met te verklaren „ dat hy „ ze voorftelde gelyk zy inderdaed waren ” (17).
Dezer-

(17) Dit 's myns eragtens, de zin dezer aenmerkelyke plaets; die ons doet zien, dat 'er zelfs al ten tyde van *Sophokles* en *Euripides* luiden gevonden wierden, welke van oordeel waren, dat de eerste dezer voortreffelyke DICHTEREN al te zeer zyne voorname Perfoonadiën vleiide, en dat de laetste zulks te weinig deed. Inderdaed *Sophokles* poogde zyne Navolgingen volmaekt te doen zyn, altoos meer nagaende 't geen eene goede en edele Natuure bequaem was voort te brengen, als 't geen zy inderdaed voortbragt. *Euripides* in 't tegendeel arbeide enkel om zyne nabootzingen overeenkomstig te doen zyn met de waerheit der zake, meer op den tegenwoordigen toestand der Natuure, dan op 't geen zy beter zynde zoud konnen uitwerken, ziende. Ik ben van gedagten dat deze laetste manier van doen meer voegt aen het Blyspel, en de eerste best aen de Treurspelen en 't Heldendicht, welke beide het allervoortreffelykste moeten navolgen. Had de vermaerde *Heinfus* de schoonheit dezer plaets regt opgemerkt, en de bondigheit des 'oordeels welke in dezelve uitstraelt, hy zou gene aenvegting gehad hebben, om deze plaets te verbeteren. 't Is zekerlyk een van zyne allerongelukkigste Critiques; hy wil namelyk dat men leze: „ Dus heeft „ *Sophokles* zynen Berisperen beantwoord, met te zeggen, „ dat hy de *Vrouwen* vertoonde gelyk zy behooren, en *Euripides* gelyk ze bevonden worden te zyn ”. Want, voegt hy 'er by, *Sophokles* voerde de *Vrouwen* in als eerlyk en deugdzaam, maer *Euripides* als ondeugende. Deze giffing vestigt [anders zoo geleerden Man] enkel op de haet voor 't Vrouwelyk Geslagte die men den laetsten DICHTER te laste legt. 't Is waer, hy is een dier POËTEN die van de Sexe het meeste quaed gezegt hebben; maer zulks belet niet, dat hy ook zeer eerlyke en deftige *Vrouwen*, gelyk *Alceftis*, *Ifigenia*, en *Andromache*, ten Toonele gevoert hebbe. Zelfs schynt hy zyne Heldinnen meer dan zyne Helden op te heffen; daer *Sophokles* in tegendeel zyne Helden gunstiger vertoont als zyne Heldinnen. *Elektra*, al te straf vertoont, *Klytemnestra's* wreedheit, merkelyk vermeerdert, zyn hier blyken van.

158 VERDEEDIGING DER POETEN.
Dezerwyze zal men best op dusdanige Beschuldigingen antwoorden.

'T VERVOLG IN 'T KORT.

AGTSTE

AGTSTE ARTIKEL.
REGTSGELEERDE EN OUDHEITSKUNDIGE
AENMERKINGEN
OVER DE
V R Y G E B O O R N E N
E N
G E V R Y D D E N :
TER OPHELDERINGE
*Van de IV. en V. Titel des Isten Boeks
der INSTITUTIEN van
JUSTINIANUS*
D O O R
JOH. GOTTL. HEINECCIUS *.

I N H O U D.

- I. *Verdeeling; wie Vrygeboornen? II. Wie Gevrydden? III. Manier der Vrylating door Opschryving onder de Burgeren. IV. Door Aenraking met de Roede.*

(*) Zie : Pag. 99-110. van zyn *Synagma Antiquitatum Romanarum Jurisprudenciam Illustrantium*; of *Bondel van Romeinsche Oudbeden tot Opbelderinge der Regtsgeleertheit dienende*, volgens de Orde der Institutiën van Justinianus gerigt. Dit zeer geleerde Werk is in den jare 1730 voor de Derdemaël te Straetsburg, door *Joh. Reinhold Dulfescker* in Groot Octavo en vry wel gedrukt. Het is 66 Bladen groot; en voor f 3 : 15. by *J. van Waesberge* te bekomen.

Roede. V. Gewoonte daeromtrent. VI. Vrylating by Testament. VII. En in de Gewyde Kerken. VIII. Ook door een Brief; onder Vrienden; en door een Gastmael. IX. De Slaven konden zichzelven nooit de Vryheit verkrygen. X. In den beginne was 'er maer één soort van Gevrydden. XI. Verandering daerin gemaekt door de Wet Ælia Sentia. XII. En sedert door de Wet Junia Norbana. XIII. Hiervandaen 't onderscheid onder de Gevrydden; zynde deze Burgers, die Juniaensche Latynen, gene Overgegevenen. XIV. Wie Juniaensche Latynen? XV. Welke Overgegevenen waren? XVI. Of dat onderscheid door Karakalla weggenomen zy. XVII. Van Justinianus allereerst weggenomen. XVIII. Tekens van Vrymaking.

I.

DE vrye Menschen worden verdeelt, in VRYGEBOORNEN EN GEVRYDDEN. [Van de Eersten handeld de IVde (*), van de Laetsten,

(*) 't Zal onzen Lezeren misschien niet ongevallig zyn, doze Twee Titelen hier geplæetst te vinden. Zie hier de

I V . T I T E L .

Beschryving eenes Vrygeboornen.

„ Een VRYGEBOREN is, die aenstonds door zyne geboorte vry is: 't zy hy uit twee Vrye, 't zy uit twee „ Gevrydde, of uit een Gevrydde en een Vrye geboren „ zy. Ook byaldien iemant ter werelt komt van eene „ Vrye Moeder en van eenen Vader die slaef is, word „ hy echter onder de VRYGEBOORNEN gerekent; insgelyks „ diens Vader onbekent of maer alleen volgens 't gemeen „ gerugt deszelfs Vader is. 't Is ook genoeg dat zyn Moe- „ der

Laetsten, de Vde (*) Tytel des Eerften Boeks der
Institutiën of Onderwyzingen van Keizer *Justinia-*

V. STUKJE. L *nus.*]

„ der vry is als zy hem baert , schoon ze slavinne was
„ toen ze hem ontving : in tegendeel zoo de Moeder vry
„ was toen ze hem ontving, en sedert slavinne wiert, zal
„ men de vrugt voor VRYGEBOREN houden, om dat de
„ rampen van de Moeder hem niet moeten schaden, die
„ in haer lichaam ontfangen was. Hieruit is deze vraeg
„ ontstaen : of namelyk een zwangere slavinne die vry-
„ gelaten word, en na dat zy gebaert heeft weder in sla-
„ vernye komt, een VRYGEBORNE baert of niet ? *Mar-*
„ *tianus* wil het eerste ; en zeker 't is de vrugt genoeg
„ om vry te zyn, dat deszelfs Moeder maer eenige tuf-
„ schentyd van Vryheit hebbe om hem te baren.

§. 1. *Vrymaking eenes Vrygeborenen.*

„ Zoo iemant een VRYGEBOREN is, verliest hy dat voor-
„ regt niet, al word hy, slaef geworden zynde, vryge-
„ maekt: want dit 's dikwils vastgesteld, dat het regt van
„ Vrye Geboorte niet door de vrylating vermindert word ”.

(*) Deze ziet de Lezer hier:

V. T I T E L.

*Beschryving der Gevrydden, der Vrymaking, en van
't Regt derselvé.*

„ GEVRYDDEN zyn , die uit eene regtmatige slaverny
„ vrygemaekt worden. Vrymaking is een vrygeving uit
„ de hand of magt van iemant : want als iemant slaef is,
„ staet hy onder de hand en magt van zynen heer, en hy
„ word daer vry van, door de Vrymakinge. Deze zaak
„ heeft haren oirsprong uit het Regt der Volkeren: want
„ alzoovolgens het Regt der Natuure alle menschen vry
„ geboren worden, weet men in hetzelfde noch van Vry-
„ making, noch van Slaverny. Maer na dat het Regt der
„ Volkeren de Slaverny heeft ingevoerd, is het Beneficie
„ of de gunst van Vrylating ingevoerd. Dus, gelyk wy alle,
„ *Menschen* genoemt worden, begon men sedert naer
„ 't Regt der Volkeren, de menschen in drie soorten
„ t'onder-

mus.] Volgens myn oogmerk zal ik beide uit de Romeinsche Oudheit pogen op te helderen.

By

„ t'onderscheiden : namelyk, in *Vrye*, en daertegenover-
 „ staende *Slaven*, en in een derde soort *Gevrydden*,
 „ of *Vrygemaecten*, die ophielden slaven te zyn.

§. 1. Welkerwyze de *Vrymaking* toegaet.

„ Deze *Vrymaking* nu, geschied op veelerlei wyzen :
 „ te weten, of volgens de Heilige Instellingen in de Ge-
 „ wyde Kerken ; of door Aenraking met de Roede ; of
 „ onder Vrienden ; of door een Brief ; of by Testamen-
 „ te ; of volgens eenig ander soort van Uiterste Wille.
 „ Ook kan een Slaef zyn Vryheit verkrygen op nog
 „ meer andere manieren, die door der Ouden oft door
 „ onze Instellingen gevestigd zyn.

§. 2. Waer en Wanneer, *Vrygemaekt* kan worden.

„ De Slaven worden altoos van hunne Heeren vryge-
 „ maekt ; zelfs in 't voorbygaen : of wanneer de Schout,
 „ de Bewintsman, of de Landvoogt, nae de Badstoof, oft
 „ nae het Schouburg gaet :

§. 3. *Wegneming van 't Onderscheid der Gevrydden.*

„ Voordezen was den staet der *Gevrydden* drieërlei.
 „ Want die vrygemaekt wierden, verkregen, of nu eens
 „ de grootste en regtmatige Vryheit, wordende daerbe-
 „ nevens Romeinsche Burgers ; dan eene mindere, en zy
 „ wierden Latynen volgens de Wet *Junia Norbana* ; en-
 „ delyk eene de alderminste, wordende volgens de Wet
 „ *Ælia Sentia*, Overgegevene. Maer nadien die aller-
 „ slegtste staet van Overgegevenheit reeds sedert lang in
 „ onbruik is, en ook de naem dier Latynen niet meer in
 „ zwang gaet ; zoo heeft het onzer godvrugtigheit, die
 „ alles wenscht te verbeteren en in beteren staet te brengen,
 „ goedgegagt, dit door Twee Instellingen te verbeteren
 „ en in zyn eersten stant t'herstellen : vermids er van
 „ Romes wieg af maer eenderleie Vryheit was, dat is de-
 „ zelfde die de *Vrymaker* had ; alleenlyk dat hy die vryge-
 „ laten

By de Romeinen waren alle de gene VRYGEBOORNEN , die nooit op eene regtmatige wyze tot slaef gemaekt waren. Want zy die onregtvaerdiglyk in slaverny geraekt , hunne vryheit weder verkregen , keerden weder tot den staet der VRYGEBORNEN , en niet tot dien der GEVRYDDEN , gelyk men uit §. 1. van den *IVden Titel der Institutiën* [hiervoor, in de *Nota*] zien kan. Het zelfde had ook plaets ten opzigte der Zoonen , die door hunne Vaders in slaverny verkogt wierden ; 't welk volgens d'Instelling van *Romulus* tot driemalen toe kon geschieden (*): deze wierden vrygelaten zynde , insgelyks VRYGEBORNEN , geenszins GEVRYDDEN (†). En dus zal men de Tweede Wet van 't *Codex Theodosianus* , (de *Liberali Causa* ,) in welke de Keizer Konstantyn de Groote ontkent , dat de *Vryheit* (versta

L 2

daer-

„ laten word een *Gevrydde* blyve , schoon zyn *Vrymaker*
 „ een *Vrygeboren* mogte zyn. Wy hebben dus de Over-
 „ geevenen afgeschafft door onze Instelling , die wy on-
 „ der onze *Besluiten* hebben gemeen gemaekt , door
 „ welke wy , naer 't advys gehoort te hebben van den
 „ voortreffelyken man *Tribonianus* , onzen *Quæstor* , de
 „ geschillen van 't Oude Regt vereenigt hebben. Ook
 „ hebben wy de *Juniaensche Latynen* , en allen gebruik
 „ omtrent dezelve , mede met advys van gezegden onzen
 „ *Quæstor* , verbeterd door eene andere Instelling , welke
 „ onder de Keizerlyke Keuren en Bevelen gevonden word.
 „ Zulks wy dezerwyze , met geen onderscheid als van ouds
 „ te willen omtrent de *Gevrydden* , noch ten opzigte
 „ hunner jaren , nochte ten opzigte hunner Heeren , noch
 „ te ten opzigte der Wyze van *Vrylating* , de stad Rome
 „ verciert , en 'er zeer vele *Manieren* bygevoegt hebben ,
 „ op welke de *Slaven* hunne *Vryheit* , nevens de stad
 „ Rome , altans de eenige , verkrygen kunnen ”.

(*) *Dionys. Hal.* 11, 28.

(†) *Pauli. Recept. Sent.* 1, 1.

daerdoor als wy zeggen de *Vrygeborenheit*) den Zoonen door de *Vaders kan ontnomen worden*. Immers de VRYGEOORNEN worden in den bepaelften zin en eigentlykt *Vrye* genoemd (*). Ook wiert het Burgerregt door deze verkooping niet geheelenal vernietigt (†); en hen was het Regt van Benaдерing niet noodig als zy vrygelaten wierden (§). Endelyk, zy die om schulden aen de Schuldeischers gegeven wierden, ook de zoonen van een huisgezin voor schade overgegeven, dienden wel, maer verkregen, als zy vrygelaten wierden de Regten der VRYGEOORNEN (‡) weder (**).

I I.

Maer de genen die uit eene regtmatige flaverny hunne vryheit verkregen, wierden GEVRYDDEN genoemd. Schoon nu volgens de Oudste Schryvers, die GEVRYDDEN zyn, welke uit VRYGEMAEKTEN geboren worden (††); zoo is het echter in de volgende tyden by de Regtsgeleerden gebruikelyk geworden, dat men hen die vrygelaten wierden denzelfden naem van GEVRYDDEN gegeven

(*) Zie: *L. 4. ff. de Justitia & Jure*.

(†) *Cicer. pro Cæcinn. xc.*

(§) *Idem de Orator. 1, 181. Bynkersb. Opusc. p. 149. seq.*

(‡) De Tekens van Vrye Geboorte waren by de Kinderen, zoo Dochters als Zoons, een goud of leer hartje, aen den hals hangende, en vervolgens een lange rok met purper geboort. *Theod. Marcel. ad Perf. Sat. V. v. 35. p. 111.*

(**) *Quintilian. Instit. Orat. VIII, 3. & Declam. cccxi. J. Cujac. Observ. XIII, 9.*

(††) *Sueton. Claud. XIV.*

geven heeft (*). Evenwel word 'er dit onderscheid in gemaekt, dat ze niet 'betrekking tot hunne Patroonen of Vrymakers, GEVRYDDEN, met betrekking tot hunnen staet VRYGEMAEKTEN gezegt worden te zyn (†).

I I I.

De Vrymakinge geschiedde oudtyds plegtiglyk op de volgende wyzen. Voor *Eerst* door OPSCHRYVING; wanneer de Slaef, op zyns Heeren bevel, zynen naem, in de plegtige Opschryving aengaf en liet optekenen, gelyk uit *Ulpianus* (§) blykt: die met reden van dat plegtig opschryven spreekt. Want een Slaef kreeg niet aenstonds zyne Vryheit als hem zyn Heer beval zich te laten opschryven, maer hy moest wagten tot dat de Opschryving geeindigt was door de gewone plegtigheden: nademael zyn Heer onderwyl van besluit mogt veranderen (‡).

I V.

In gevolg van tyd wert aen *Vindicius*, de Slaef der Vitelliën, wanneer hy de samenzweering der Brutussen en anderer Jongelingen by den Raed aenbragt, ter vergeldinge de Vryheit en 't Stederecht gegeven. Daervandaen ontstont ten *Twee-*

L 3 *den*

(*) *Cosaub. ad Suet. Aug. xxv.*

(†) *Oisfel. ad Caji Instit. i, i. p. 7.*

(§) *Fragm. i, 8. p. 564.*

(‡) Dit wyft *Lud. Charonl. uit Cicero, de Orat. i. cap. 40.* aen in zyne *Annotatiën op Ulpianus* evengemeld, p. 564. *edit. Sebultingii.* Voeg 'er by *Adpend. Lib. i. §. 48.*

den de plegtige Vrymaking voor de Overigheid, federt [naer hem] *Vindicta* [Beschermde Vryheit, of zoo gy wilt *Vryheit door de Roede verkregen*] genoemd (*).

V.

Deze Vrymakinge geschiedde voor den Burgermeester (†), Schout, of Stadhouder, van den Ge-

(*) *Liv. II. 5. L. 2. §. 24. D. de Orig. Juris.*

(†) In de volgende eeuwen, volbragten de Burgermeesters deze Vrymakinge aenstonds by 't aenvaerden van hun Burgermeesterschap, ter gedachtenis van de Vrymaking ten tyde van *Brutus*; gelyk *P. Faber* in zyn *Semestr. I. ult. p. 149.* uit *Cassiodor. Var. VI, I. p. 227. Ann. Marcell. Hist. XXII, 9.* en andere zeer fraeiaenwyft. Hiertoe behooren ook de verzen van *Sidonius, Carm. II. ad Anthim. v. 545.*

*Nam modo nos jam festa vocant, & ad Ulpia poscunt
Te fora, donabis quos libertate Quirites:
Quorum gaudentes expectant verbera mala.*

Zoo veel als:

*Nu roept, ons, feest op feest: u, 't vierige verlangen
Der menigt', die van u haer Vryheit wenscht te ontfangen,
Volurolyk wagtende op [des Dienaers] Kinn'bakslag,
Voor 't Regterlyk Gestoelte, op dezen boogen dag.*

Insgelyks die van *Claudianus, Consul. IV. Honor. v. 613.*

*Aspicio, mox letum sonuit clamore tribunal,
Te Fastos ineunte quater, sollennia ludit
Omnia libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusque jugo laxatus herili,
Ducitur, & grato remcat securior istu.*

't Gene

Geregtsdienaer verzelt; welke den Slaef op het hoofd sloeg, hem in de rondte omdraeide, en een kinnebakflag gaf; met byvoeging van deze woorden: HUNC HOMINEM LIBERUM ESSE VOLO. Dat is: IK WIL DAT DEZEN MENSCH VRY ZY (*). Dus hoort men *Perfius* (†) van den Slave *Damas*, in den cirkel omgedraeit:

— *Heu steriles veri, quibus una Quiritem
Vertigo facit! hic Dama est non tressis agaso,
Vappa & lippus, & in tenue farragine mendax,
Verterit hunc dominus, momento turbinis erit
Marcus Dama.* —

Dat is ten naesten by:

[*Romeinen ja! een groot boha!*]
Maer waerlyk mager gaet men 't na:

L 4

Een

't Gene hierop uitkomt:

Hoor! hoor! Honorius! (dat u all 't beil bestraze!)
De blyde vierschaer juicht, daer z' u ten vierdenmale
Verwelkomt, en 't alom van feest en vryheit waegt,
Terwyl en slaef en knecht, nu gunstig opgedragen
Aen zyn Bevryder, en van 't dienstbaer juk ontslagen,
Door 't beilzaem slaen, gerust de vryheit met zich draegt.

Ook verdienen hierop nagezien te worden de Aenteke-
ningen van *Bartbius* op deze plaets van *Claudianus*.

(*) Zy hadden ook noch een ander formulier: AIO
TE LIBERUM MORE QUIRITUM; of: IK VER-
KLAER U VRY OP DE WYS DER ROMEINEN.
Oifel. ad Caji. Inst. 1 1. p. 11, 12. In 't begin sprak de
Heer zelve deze Woorden, naderhand, terwyl de Heer
zweeg, de Geregtsdienaer, of men nam ze aen als ge-
sproken. *L. 23. D. de Manum. vindicã.*

(†) *Sat. v. 75.*

Een draei, een enkle draei, maakt immers ook Romeinen.

Dit 's Stalknegt Dama: dat 's een waer'!

Een schoelje, leepoog, leugenaer!

Zagt, wagt een oogenblik, laet ons bem niet verkleinen.

Zyn Baes verandert hem; fluks moet het met wat schyn

Al meê HEER MARCUS DAMA! zyn.

Het hoofd wert met eene Roede geslagen, en die Roede wert *Vindicta* by de Romeinen genoemt; zoo men wil naer den voorheengemelden *Vindicius*. 't Is van deze Roede dat wy den zoo even aengehaelden *Persius* (*) hooren:

*Nam Vindicta meus postquam a Prætoꝛe recessi,
Cur mihi non liceat, jussit quodcunq; voluntas!*

Of zoo gy wilt:

*Want daer de Vryroede ons in vryheit uit deed gaen,
Waerom zoude ons niet vry all' wat wy wilden staen.*

Voorts kan men van de Kinnebakflagen by de Vrymaking in gebruik, *Barthius* (†); van de Formulieren en Woorden tot het vrymaken behoorrende, *Festus* (§), en *Briffsonius* (‡) lezen; by welke men zyn vergenoegen ten dezen opzigte zal
vin-

(*) *Satyr. v. 89. Vergel. Claud. Paneg. iv. Censul. Honor. v. 612.*

(†) *Over Briton. Philipp. p. 406.*

(§) *Op 't Woord Manumitti.*

(‡) *De Form. viii. p. 724.*

vinden. 't Is ondertuffchen iet zeldzaems wat *Appianus* zegt, van den ftervende *Labeo*, dat hy natelyk, zynen Huisknegt by de regterhand vatte en omdraeide. Dan dit was geen plegtige Vrymaking door aenraking met de Roede, en gelyk ze volgens de Wetten moest gefchieden; maer eene andere huizelyke, in fterfvallen gebruykelyk, en die alleen de Vryheit der Latynen gaf; gelyk *Merillus* (*) dit ftuk te regt verklaert.

V I.

De Vrymaking gefchiedde wyders en ten *Derden*, volgens de Wet der XII Tafelen, by TESTAMENT of Uiterfte Wille. Wiert in 't zelve den Slaven de vryheit gegeven met uitdrukkelyke woorden, (gelyk: DAVUS, MYN KNEGT, ZYT VRY;) zoo wierden dusdanige GEVRYDDEN *Orcini*, of *Charonitæ* genoemt; welke naem zoo veel aenwees, als hadden zy genen anderen Patroon of Vrygevend Befchermer, als in de Onderaerdsche Plaetzen †). Had in tegendeel de Testateur, woorden van verzoek in zyn Testament gebruikt, (gelyk: IK VERZOEK MYNEN ERFGENAEM, DAT HY DAVUS VRYMAKE;) zoo ging het Regt van Patroonschap op den Erfgenaem over. En wiert endelyk by Testamente aen iemand de Vryheit ten einde van zekere dagen, of op deze of gene voorwaerde gefchonken, zoo hield men hem wel *Staet Vry*, maer hy genoot

L 5 zyne

(*) *Observ.* vii, 14. p. 25.

(†) *Fac. Cujac. Observ.* iii, 23.

zyne volle vryheit niet , voor den bestemden dag, of 't volbrengen der voorwaerde (*).

V I I.

Dit waren de Oude Gewoontens omtrent het vrymaken. In stede der Vrymakinge door 't Plegtig Opschryven , voerden de Christen-Keizers (†) een ander Soort van Vrymakinge in, 't welk in de GEWYDE KERKEN geschiedde; alwaer , na dat op 't bevel van den Heer de Vrybrief, door een van de Clergie getekent , gelezen was , de Slaef zyne vryheit verkreeg (§).

V I I I.

Een weinig voor die tyden waren 'er ook eenige mindere Soorten van Vrymaking in gebruik. Hoedanige waren: 1. DOOR EEN BRIEF , welke in 't begin zonder eenige plegtigheid gegeven wiert , tot dat *Justinianus* (†) daerby de ondertekening

(*) *L. 1. pr. D. de Statu Lib.* Ook *Festus* op 't Woord *Statu Liber*.

(†) En wel *Konstantyn de Groot* , gelyk blykt *L. 1 § 2. C. De his qui in Eccl. Manum.* Vergeleken met *Sozomenus* , *Hist. Ecclesiast.* 1, 9. 't Schynt dat *Konstantinus* hierin evenwel het voorbeeld der Heidenen gevolgt hebbe; die zelve nu en dan, of in de Tempels voor der Goden Altaren , of in de Openbare Vergaderingen des Volks de Slaven vrymaecten; gelyk *fac. Gotbrofredus* zeer geleederlyk aenmerkt over *L. un. C. Theod. de Manum.* in *S. S. Ecclesiis*.

(§) Dus verklaert *Augustinus* deze gewoonte in zyn Vde *Sermoen* , volgens de Editie van *Syrmond. Papien. in Responf.* III. p. 829.

(†) *L. un. §. 1. C. de Lat. libert. toll.*

kening van vyf getuigen eifchte; 2. ONDER DE VRIENDEN, 't welk zoo toeging, dat de Heer voor de aenzynde Vrienden verklaarde dat hy zynen Slave vrymaekte; En 3. DOOR HET GASTMAEL; namelyk door den Slaef mede met de Gasten te doen aenzitten. Men hoore het Glosfarium van *Labbaeus*: Περμένσαμ ἐλευθερία, ἔταν συνοδιαθῆναι μοι κελευσω τὸν δῆλον μᾶ: *door het Gastmael word de vryheit verkragen, als ik mynen Slave bevele met my aenteleggen.* Te weten, men hield het eertyds onbetaemlyk, en tegen de welvoegzaamheit strydende, met Slaven en andere flegte menschen ter tafel aenteleggen; denzulken waren gene Tafelbedden, maer een zeker soort van Bankjes bereid. Dat doet de Tafelbezem, by *Plautus* (*) [tot *Epignomus*, by wien hy gaerne at,] zeggen:

Haud postulo equidem, me in lecto accumbere
Sois tu, me esse imi subsellii virum.

Als of hy zei:

Och neen! ik eifche in 't minste niet,
Dat gy me juist een bedde biedt:
Gy weet dat ieder die my kent,
My nae het laegste bankje zent.

Gelyk ook in dat zelfde Blyspel (†) twee Knegts; [waervan *Sticho*, zynen gezelle *Sagarinus*, als deez hem ten Gastheere op zekere Bodenmaelyd wilde

(*) In *Sticho. Act. III. Scen. 2. v. 32, 33.*

(†) In *Sticho. Act. v. Scen. 4. v. 21, 22.*

de maken , de volgende woorden te gemoete voert:]

*Nimum lepide in mentem venit : potius in subfello
Cynice accipiemur , quam in lectis.* —————

Of:

*Wel uitgevonden ! . . . maer , 't gaet mank :
Men is gewoon ons op een bank ,
Niet op een legbed , Grootte Maet ,
Te Ontfangen.* —————

Wanneer derhalven eenen Slave geboden wert , mede aenteleggen , was zulks een teken van vergunde Vryheit en Vrymaking (*). Waerom fommige Godgeleerden de plaets by Lukas in het XIIde van zyn Euangelie , aen het 37ste vers (†) , hiertoe brengen. Keizer *Justinianus* beval in gevolg van tyd , dat ook tot bekragtiging van dusdanige Vrymakingen , de tegenwoordigheid van vyf vrienden , als zoo vele getuigen , zou moeten plaets hebben (§). Voorts waren 'er noch zeer vele andere manieren van Vrymaking onder 't Romeinsche Volk , gelyk dezelfde *Justiniaen* te kennen geeft (‡). Dusdanig waren by voorbeeld: als men [een's slaven] kind het goude hartje ,

(*) *Plinii Epist.* II, 16.

(†) Zalig zyn die Dienstnegten , welke de Heer , als by komt , zal wakende vinden : voorwaer ik zeg u , dat by zich zal ; omgorden , en ben zal doen AENZITTEN , (Gr. AENLEGGEN) , en bykomende zal by hen dienen.

(§) *L. un. C. de Lat. lib. toll.*

(‡) In Dezelfde Wet.

hartje, en den met purper geboorden rok, (het teken van Vrye Geboorte,) ten cieraade gaf; worden de zulk een kind alsdan voor vrygemaekt gehouden (*). Insgelyks wiert een Slaef, wanneer hy van zynen Heere, tot Zoon benoemt, en zulks in de Acten opgetekent was, vry gerekent; schoon zulks niet genoeg was tot de Zoonsaeneming (†). Ook hield men een Slavinne Vrygemaekt te zyn, als zy van haren Heer een Jufferlyk Gewaed verkreeg; en een Slaef, als hy met goedvinden van zyn Meester, de Rekeningen en andere Handschriften tekende (§). Endelyk wert dusdanigen Vryheit ook by Versterf bekomen (‡).

I X.

Verder weet men, dat volgens het zelfde Regt, EEN SLAEFZELVE, wanneer zyn Heer zulks weigerde, NOOIT DE VRYHEIT KON BEKOMEN. De redenen daarvan heeft *Thomasius* (***) uit *Justiniaen* zeer naeukeurig aangewezen.

X.

Voor 't overige was in de eerste tyden, de VRYHEIT DER GEVRYDDEN, EEN EN DEZELFDE: verkrygende zy niet alleen de Vryheit, maer ook

(*) *Sueton. de Clar. Rhetor. c. 1.*

(†) *Instit. Lib. 1. Tit. 11. §. 12. de Servo adopt. &c.*

(§) *Quintil. Declam xxxiv.*

(‡) Dit bewyft *Merillius, Obs. vii. c. 14. uit L. 15. D. de Manumiss.*

(***) *Dissert. de Usu Pract. Distinct. bom. in Ingen. & Libert. I. 12.*

ook het Burgerregt. Dit was dus ingestelt door *Servius Tullius*, die zelve een Vrygemaekte is geweest (*). *Cicero* spreekt van dit voorregt in zyne Redevoering voor *Cornelius Balbus*: „ Wy „ hebben 't menigwerf gezien, dat endelyk Sla- „ ven, van 't geringste vermogen en staet, doch „ die zich des Gemenenbestes verdient gemaekt „ hadden, opentlyk met de Vryheit, dat is met „ DE STAD, bevoorregt wierden”. Zulks hen te gelyk met de Vryheit het Stederegt vergunt wert; alleen met dit onderscheid, dat ze onder de Vier Wyken of Gilden der Stad, slegts onder de Onedele wierden aengeschreven (†).

X I.

Maer wanneer de geheele stad vervolgens met een hóóp allerondeugendste fielen vervult wiert, en dit ruigt, van zyne Heeren vrygemaekt, der stede Regten aenvielen (§); zoo is 'er aldereerst onder *Augustus* de Wet *ÆLIA SENTIA* gemaekt, by welke vastgesteld wert, dat alle Slaef, die uit hoofde van enig misdryf, opentlyk geslagen, geboeit, gegeeffelt, of wiens misdryf met een brandmerk op zyn voorhoofd getekent was (‡), wan-

(*) *Dionys. Halic.* iv, p. 126.

(†) *Flor. Epit. Liv.* xx.

(§) *Dionys. Halicarn.* iv, p. 228.

(‡) Men was namelyk gewoon den Slaven om geringe Misflagen met roeden te slaen, en aen hunne Heeren weder te geven. *L. 10. princ. D. de pæn. L. ult. D. de injur. Paull. Sent. Recept.* v, 4. 22. Somtyds ook wierden zy hunnen Heeren wedergegeven onder voorwaerde van een tyd lang in boeien opgesloten te zyn. *Paull. Sent. Recept.* v, 4. 22. & v, 18. 1. Maer den Slaven die wegliepen

wanneer zyne Vryheit verzogt wert, gene betere staet zou kunnen verkrygen dan die der Overgegevenen (*).

X I I.

Vervolgens wert in het Jaer Na de Bouwinge van Rome DCCLXXI. onder het Burgermeesterschap van *Markus Junius Silanus* en *Lucius Junius Norbanus Balbus* de Wet JUNIA NORBANA gemaekt; volgens welke vastgesteld is geworden, dat alle de genen, die door een Brief, onder de Vrienden, of op andere minplegtiger wyzen, (waervan hiervoor in de vijfste Paragraeph,) vrygemaekt waren, niet de Regten der Stad, maer alleen die der Latynen zouden genieten (†). Uit dien hoofde ontbreekt het aen gene voorbeelden van zulke, die voorheen door een Brief of onder Vrienden

pen wert met een gloeiend Yzer, in 't aengezigt hun misdaed gebrand, met deze ofdiergelyke letters: F. H. E. L. T. welke te kennen gaven: *Fugitivus Hic Est Livii Titii*. Zoo veel als: *Deze Is de Weggevlugte van Livius Titius*. Men vind zeer vele voorbeelden dezer Ingebrande Tekens, by *Oifel. ad Caji Inst.* I, I. 3. p. 16. seq. *Lips. Elect.* II, 15. *Raderus ad Martial. Epig.* II, 25 & VIII, 70. *Rad. Forner. Rer. Quotid.* VI, 26. *Tit. Popma de Operis Servorum. Joann. Rhod. ad Scribon. Largum*, cap. 231. *Joan. Nicol. de Sigl. Vet.* xxv. *Konstantyn de Groote* verbood het deze Brandmerken in 't aengezigt te gebruiken. *L. 17. c. de pæn.* en ten zynen tyde wert den Weggevlugte Slaven een halsband omgedaen of een plaet aen den hals gehangen, waerop hunne misdaed als van te voren stond. Men vind dusdanige platen afgebeeld by *J. Spon. Misc. Erud.* p. 300.

(*). *Sueton. Aug.* IX. *Dio Cass.* LV. p. 556. *Ulp. Fragm.* I, II. *Cajus Inst.* I, I. 3. p. 15.

(†) *Ulpian. Fragm.* I, 10. *Caji Inst.* I, I. 2.

den vrygemaekt , naderhand door de Roede daerint bevestigd zyn geworden , om het Burgerregt te verkrygen (*). Ook gebeurde het t'eeniger tyd dat de Juniaensche Latynen de voorregten der Romeinen van de Keizeren erlangden (†). Vervolgens quamen 'er noch andere gebruiken op , volgens welke hen de gezegde Regten vergunt wierden. By voorbeeld : wanneer iemand een Vrouw nam , onder geloofwaardig getuigenis dat hy zulks deed om Kinderen te winnen , zoo genoot de zoon uit zulk een huwelyk geboren dat voorregt ; insgelyks de geen die drie jaren onder de Wachters gedient ; of die Tienduizend Maten Graen te scheep nae Rome gevoert (§) ; of endelyk te Rome een huis geboud had (*).

X I I I.

Overzulks had men in dien tyd te Rome Drie-derlei Soort van GEVRYDDEN. Want sommige waren ROOMSCHE BORGERS ; andere genoten enkel de voorregten der Latynen , wordende uit dien hoofde JUNIAENSCHEN LATYNEN genoemd ; en men had 'er ook endelyk zulke , die van beide deze voorregten versteken waren , en die zich enkel in den staet der OVERGEGEVENEN bevonden. (‡)

X I V.

't Is bekend genoeg wat de voorregten der
ROOM-

(*) *Plin. Epist. VII, 16.*

(†) *Ibid. Epist. X, 4.*

(§) *Sueton. Claud. XIX.*

(*) *Ulpian. III, 2. seqq.*

(‡) *Jacobi Cujacii Observ. IV, 5.*

ROOMSCHE BURGERS waren, en daerom zal ik 'er hier niet van spreken. Maer wat de JUNIAENSCHÉ LATYNEN betreft; deze waren in een en denzelfden staet als de Latynen die in de Romeinsche Coloniën of Volkplantingen geplaetst waren (*); hoedanige Volkplantingen bykans overal in't Romeinsch Gebied, zelfs nog ten tyde der Keizeren, gevonden wierden (†). Zy genoten derhalven de Vryheit, en hadden toegang om nevens de Burgers te koopen en te verkoopen (§); om koopers van erffenissen, getuigen, en geldwegers te worden (‡); of ook om erffenissen over de hand aen te nemen (**). Echter stond het hen niet vry zelve te Testeeren, of eene Uiterste Wille te maken (††), nochte iet uit een Testament bevoordeelt te zyn; ten zy ze binnen de honderd dagen na de Aenvaerding der Erffenis, de voorregten der Romeinen verkregen (**). Daervandaen was men gewoon te zeggen: „ dat de JUNIAENSCHÉ „ LATYNEN als Vrye leefden, maer als Slaven „ stierven ” (‡‡).

• X V .

De OVERGEGEVENEN, genoten naeulyks een geringe schaduw van Vryheit. Want zy hadden geen

V. STUKJE.

M

deel

(*) *Ulp. XIX, 4. Fragm. Regul. ex Vet. Jureconf. VIII. p. 805.*

(†) *Spanhem. Orb. Rom. Exerc. I, 9.* (§) *Ulpian. XIX, 3.*

(‡) *Ibid. XX, 8.* (**) *Ibid. XXV, 6.*

(††) 't Schynt evenwel dat de JUNIAENSCHÉ LATYNEN, een Testament hebben können maken, als het hunne Patroonen wilden en toetonden. Want ook de Heeren konden aen hunne Slaven vryheit tot Testeeren geven, als blykt uit *Plinius Epist. VIII, 16,*

(***) *Ulp. XVII, 1.* (‡‡) *L. un. C. de Lat. lib. toll.*

178. VAN DE, VRYGEBBOORNEN
 deel aen 't regt van koopen en verkoopen; 't was
 hen t'eenemaal ongeoorloft een Testament te ma-
 ken, of iets te erven; en dat wel het deerlykste
 van hunnen staet was, bestont daerin, dat zy van
 allen hoop verfteken waren om ooit tot den stant
 van Roomfche Burgers, zelfs niet tot dien van
 Juniaensche Latynen te komen (*): zulks hun staet
 gelyk was met de volkeren die zich op genade
 overgaven (†),

X V I.

Deze ONDERSCHIEDING had ook nog onder de
 volgende Keizeren plaets. Want schoon ANTO-
 NINUS KARAKALLA (§), de voorregten der Stad aen
alle die onder 't Roomfche Gebied (•) waren, vergunde;
 zoo is zulks echter maer van de VRYGEBBOORNEN,
 niet van de GEVRYDDEN te verstaen; gelyk de ver-
 maerde *Spanheim* (‡) en *Schulting* (***) aenmerken.

X V I I.

JUSTINIANUS was de EERSTE die DIT ONDER-
 SCHEID

(*) *Suet. Aug. xl. Cajus Instit. 1, 1. 4.*

(†) Welke zichzelve met all' wat zy hadden, onder 't
 juk der Overwinnaers *Begaven*: van welk gebruik men iet
 vind by *Dionys van Halikarnasse, Antiq. Rom. III. p. 159.*
 't Formulier van zulk een *Overgifte* geeft ons *Briffonius,*
de Form. iv. p. 354. uit *Livius 1, 38.* enz. op. 't *Uitwerkzel*
 daarvan was dat de dus *Overgegevene Volkeren,* wel de voor-
 regten van hunne *Vrye Geboorte* behielden, maer nooit
 hopen konden, om deel te hebben aen 't *Borgerregt.*
Vergel. Sigon, de Antiq. Jur. Hal. Lib. 1. p. 47.

(§) *L. in Orbe Romano. L. 17. D. de statu hom.*

(•) *In Orbe Romano*: IN DE ROMEINSCHER WERELT
 naer de Letter.

(‡) *Orb. Rom. II, 5.*

(***) *Ad Caji Inst. 1, 1, 2. p. 13.*

SCHEID WEGGENOMEN heeft; allen GEVRYDDEN het Burgerregt vergunnende (*). Ja zoo ver ging de milddadigheid van onzen FLAVIUS, dat hy eindelyk allen onderscheid tusschen VRYGEOORNEN en GEVRYDDEN afschafte, alleen het Regt van Patroonschap (†) behoudende, en allen GEVRYDDEN het Regt van Goudene Ringen en der Vrye Geboorte (§) gevende, in de LXXVIIIste zyner *Novellen of Nieuwe Wetten*. Hoe wyzelyk de Keizer hierin gedaen hebbe, is van anderen reeds ten overvloede getoont (*).

X V I I I.

Om nu ten slot nog een woord te zeggen van de KENTEKENS der GEVRYDDEN, heeft men dit voornamelyk te weten: dat hen een Wit Kleed en Ring aengedaen wert door hunne Patroonen of Vrymakers (†); en dat ze vervolgens met een Muts gedekt en met Geschooren Hoofde uitgingen. Men was gewoon het Hair in den Tempel

M 2 van

(†) *L. un. C. de Dedit. lib. toll.* & *L. un. C. de Lat. lib. toll.*

(§) 't Regt van Patroonschap, is dat, 't welk iemant door 't Vrymaken van een Slaef op den Persoon en de goederen des Gevrydden verkrygt. Zie de *Beginselen des Regts van Voet*, in 's Gravenhage by J. Kitto, A. 1729. in Groot Twaelve gedrukt. Pag. 32.

(†) Van de Gebruikelyken der Verkryginge dezer Goudene Ringen enz. van den Keizer, kan men lezen: *Lips. Bleek.* 11, 8. *Kirchman de Annulis.* xv, xvi. *Thomasius de Usu Pract. Dist. in Ingen.* & *Lib. 1, 26. 27. p. 14. seq.*

(*) Zie: *Wissenb. ad Tit. de Fur. Aur. p. 360. Thomas.* evengemeld 1, 31. p. 18.

(†) *Tertull. de Resurrect. Cap. LVII.*

180 VAN DE VRYGEBOORNEN EN GEVRYDDEN.

van Feronia af te snyden (*). Vervolgens namen zy de Naem en Bynaem van hunne Vrymakers aen, waerop *Persius* zinspeelt in de voorheen aengehaelde vaerzen, als hy van den slaef DAMA, na zyn Vrymaking MARCUS DAMA doet worden. Voor 't overige, nademaal deze GEVRYDDEN niet meer voor Goederen, maer voor Perfoonen gehouden wierden; zoo houd men in de Romeinſche Regten, de gene die hun ſtaet veranderen, en of van Dienſtbare Vrye, of van Vrye Dienſtbare gemaakt worden, niet meer voor dezelfde, maer men noemt hen NIEUWE MENSCHEN (†); ook, ANDERE MENSCHEN (§).

NEGEN-

(*) Of deze gewoonte van 't Hair te ſcheren, door 't voorbeeld der Schipbreukelingen, dan of van de Atheners te Rome gebragt zy, tragt *Briffonius* uit te vinden. *Antiq. Rom.* I, II, p. 13. Zie van dit gebruik: *Taubman. ad Plaut. Amphitr.* I, I. *Alex. ab Alexand. Geneal. Dierum* IV. *Dalechamp ad Plin.* II, 15.

(†) L. 27. §. 1. *D. de Adim. vel transf. leg.*

(§) L. 98. §. 8. *D. de Solution.*

N E G E N D E A R T I K E L .
 D A G W Y Z E R
 D E R
 S T E R F D A G E N
 V A N
 G E L E E R D E N .
 J U L I U S .

1. *Jacob le Fevre*, Beroemd Doktor der Sorbonne, Overleden te Paris A. 1716. Hy was omtrent den Jare 1641. te Liseux Geboren: en heeft eenige dingen tegen de Protestanten, ook tegen *Mainburg*, en anderen uitgegeven.
2. *Nicolaes Caussin*, Jesuit en Biechtvader van *Louis XIII.* Overleden te Paris A. 1651. Oud 71 Jaren; zynde A. 1580. te Troies Geboren. Hy heeft eenige Werkskens in 't Latyn; en in 't Fransch *La Cour Sainte*, (dikwils herdrukt en in de meeste Europische Talen overgezet,) geschreven.
3. *Petrus Vander Hagen*, Gereformeert Predikant by de Hollandsche Ambassade, aen den Leidzendam, te Leiden, en t' Amsterdam, aldaer Overleden A. 1671. Zyne Werken zyn genoeg bekend.
4. *Adolphus Occo*, Penningkundige, Overleden in den Jare 1503.
5. *Festus Hommius*, Godgeleerde, Overleden A.
M 3
1642.

1642. Hy was Geboren A. 1576. den 10 February : en heeft het *Schatboek van Ursinus* met Onttedende Tafels verzien.
6. *Georg Wolfgang Wedelius*, Professor in de Geneeskunde te Jena, Lyfarts des Keurvorst van Saxon, enz. Overleden in een Flaëute A. 1721. Hy wert Geboren te Golffen den 12 November 1645. Hy was een zeer bescheiden, en dooroeffent Man; en heeft een zeer groote menigte Geneeskundige Schriften geschreven.
7. *Conrad. Samuel Schurtzflëisch*, Professor der Welsprekendheit en Historiën te Wittenberg, Raedsheer, enz. Overleden te Wittenberg A. 1708. in den Ouderdom van 67 Jaren. Hy heeft een menigte van Dissertatiën, Oratiën, enz. uitgegeven.
8. *Christiaan Huigens*, een der Bequaemste Wiskundigen der vorige Eeuw, Overleden A. 1695. in zyn Geboorteplaets's Gravenhage. Oud 66 Jaren. Zyne Werken zyn onlangs in Quarto op nieuwgedrukt, waervan zyn Vertaelde *Werkelbeschouwer* in 8. onzen Landgenooten bekend is.
9. *Dirk Rafelsz. Kampbaizen*, voorheen Predikant te Vleuten, en Zintyk Dichter, Overleden te Dokkum A. 1626. Hy was te Gorkum in 't Jaer 1586. Geboren. Zyne *Stichtelyke Rymen* en *Uitbreiding over de Psalmen*, zyn zeer veelmalen herdrukt. Zyne *Theologifche Werken* zyn, nevens zyn *Leven* in 4. by *M. Schagen* te bekomen. Op zyn Grafzerk vind men deze Spreuk: **MORTUUS VIVO.** *Gestorven zynde, leef ik.*
10. *Regnerus Tengnagel*, Regtsgeleerde, Overleden in den Jare 1585.
11. *Otto Belkampus*, Gereformeert Predikant te Leiderdorp, Harderwyk, Deventer, en Amsterdam, Overleden in goeden Ouderdom A. 1685. Men heeft van hem een Werksken in 8. *Laetste Uure* genoemd, in 't welke hy van de Uitersten handelt.

12. *Joannes Gigas*, Overleden A. 1581. Geboren den 22. February 1514.
13. *François van Mezeray*, Fransch-Geschiedkundige, Overleden A. 1683. Zyne *Histoire de France* is bekend.
14. *Joannes Heidamus*, Broeder van den Professor *A. Heidanus* en Predikant onder de Gereformeerden te Naerden, Rotterdam, en Amsterdam; Overleden A. 1670. Oud 66 Jaren.
15. *Joannes Taulerus*, zeer geagt by de Mystiken, Overleden te Straetsburg A. 1379. Zyne Werken zyn in 't Nederduitsch overgezet en in Folio het laetst te Hoorn gedrukt.
16. *Theophilus Colerns*, Meeſter der Wysgeerte, Rector te Naumberg, Luterſch Predikant, Superintendent, enz. Overleden 1685. Geboren te Leipzich den 5. September 1618.
17. *Salomon Glassius*, Doctor en Professor der Godgeleertheit te Jena, Superintendent, enz. Overleden te Gotha A. 1656. Geboren te Sondershausen op den 20. Mey 1593. Zyn *Philologia Sacra* is verscheidemalen, en laetst te Leipzich, onder 't opzigt van den Professor *Buddeus* herdrukt.

18.

19. *Thomas Gatakerus*, Engelsch Godgeleerde, Overleden A. 1654. in den Ouderdom van 80 Jaren. Zyne *Critica* is bekend.
20. *Simon van Beaumont*, Raed-Pensionaris van Middelburg, sedert van Rotterdam, Ambassadeur by de Koningen van Zweden en Polen, enz. Overleden A. 1654. Hy was een Groot Regtsgeleerde, Staetkundige, en Liefhebber der Latynsche en Neêrduitsche Poëzye. Zeer vele der *Hollandsche Consultatiën en Advysen* zyn van hem; eenige zyner Latynsche en Nederduitsche Gedichten zien ook onder den Tytel van *Horæ Subcisivæ, Tydsnipperingen*, het licht.

21. *Petrus Nannius*, zeer Geleert Inboorling van Alkmaer, Overleden A. 1557. in den Ouderdom van 57 Jaren.
22. *Joannes Colerus*, Meester der Wysgeerte, Luterisch Predikant te Leipzig, en Superintendent enz. Overleden A. 1724. Geboren A. 1674. Hy heeft een *Historiesch Berigt van de Jesuiten* uitgegeven.
23. *Franciscus Duarenus*, Vermaert Regtsgeleerde, Overleden A. 1559. Omtrent 1509 te Saint-Brieu Geboren. Zyne Werken zyn meermalen by malkanderen gedrukt.
24.
25. *Thomas à Kempis*, Prioer van een Augustiner Klooster buiten Zwolle, Overleden A. 1471. Oud 91 Jaren: zynde te Kempen in Overyffel A. 1380. Geboren. De *Navolging van Christus*, een onwaerdeerbaer Boekskén, dat de meesten hem toefchryven, heeft zynen naem in Nederland en alom zeer geagt gemaekt.
26. *Angelus Merula*, Pastoor van Heenvliet, Overleden te Bergen in Menegouwen, A. 1557 zoo als men hem ter zake van Religie wilde verbranden. Hy was in 't Jaer 1482 Geboren.
17. *Michiel Mierevelt*, Vermaert Schilder, Overleden A. 1641. Geboren te Delft op den 1. May 1567.
28. *Petrus Pekkius*, Heer van Boekhout, Kancelier van Brabant, en Zoon van den Vermaerden Regtsgeleerden *Petrus Pekkius*, Overleden A. 1625.
29. *Daniël Eversdyk*, Gereformeert Predikant gedurende 38 Jaren in 't Gasthuis t'Amsterdam, Overleden in die zyne Geboortestad A. 1726.
30. *Pantus Merula*, Overleden A. 1607. Geboren den 9. Augusty 1558.
31. *Daniël Sennertus*, Geneeskundige, enz. (Zie Pag. 672. IV. Stukje) Overleden 1637. Geboren den 25. November 1572.

AUGUSTUS.

1. *Karel Uitenhooven*, Groot Taekundige, Zoon eenes Geleerden Mans, Overleden A. 1600. Geboren in den Jare 1536.
2. *Christophorus Pfauzins*, Professor in de Wiskunde te Leipzig, Overleden A. 1711. Geboren te Lippe A. 1645. den 11. October.
3. *Paulus Christianus Hilscher*, Meester der Wysgeerte; Baccalaurus der Theologie, en Lutersch Predikant, Overleden A. 1730. Geboren te Waldheim den 17. Maert 1666. Hy heeft verscheide Oordeelkundige en Godgeleerde Schriften geschreven.
4. *George Abbot*, Aertsbisschop van Kantelberg, Overleden A. 1633. Zyn mannelyk gemoed schroomde niet door 't voorstaen van Regt en Waerheit zyne Bediening te missen. *Luisius*, op 't woord *ABBOT*.
5. *Joannes Piscator*, Professor der Theologie te Herborn, Overleden 1625. Geboren den 27. Maert 1546. Hy heeft in 't Latyn en Hoogduitsch over den Bybel geschreven.
6. *Christiaan Hartzoeker* (Zie Pag. 370. II. Stukje) Overleden A. 1683. Oud ruim 56 en een half Jaer.
7. *Joan Jacob Thurmius*, Augsburger, Lid van de Societas Conferentium te Leipzig, Overleden te Leiden op zyne reize A. 1669.
8. *Daniël Ringmacher*, Meester der Wysgeerte, Professor der Zedekunde, Lutersch Predikant, Scholarch, enz. te Ulm, Overleden 1728. Geboren in Zwaben A. 1662.
9. *Jacob Balde*, Jesuit, Latynsch en Hoogduitsch Dichter, Overleden te Neuberg A. 1668. Geboren te Ensisheim A. 1603. Zyn Poëzy is in 4. gedrukt.
10. *Nikalaes Witsen*, de luister der Amsterdamsche Burgervaderen, de eere zynes Vaderlands, en

- de Zuil der Geleertheit, Overleden A. 1717. Zyn *Scheepsbouw, Noord- en Oost-Tartarye*, enz. geven getuignis van zyn Wel-Edts yver en werkzaamheit, in 't midden van de Aenzienlykste en Zwaerwigtigste Staetsbedieningen.
11. *Goswinus Geldorpius*, Vader van *Henriksus* (Pag. 368. II. Stukje gemeld) en Gereformcert Predikant te Sneek en Amsterdam, Overleden A. 1627. Oud 63 Jaren.
 12. *Joan Barclay*, door zyn *Argenis* en *Satyrikon* den Nederlanderen bekend, Overleden A. 1621.
 13. *Samuël Prasse*, Candidaet der Beide Regten, en Meeſter der Wysgeerte, Overleden te Leipzig A. 1669. Oud 23. Jaren.
 14. *Guilielmus Anſlaer*, Gereformeert Predikant te Biefelingen, Zuidbeveland, Arnemuiden. Veere, Delft, en Amsterdam, Overleden A. 1694. Hy heeft *Boudaens Leere der Waerheit* in 't licht gegeven.
 15. *Jacobus Thomingius*, Regtſgeleerde, Overleden A. 1576.
 16. *Jacob Bernoulli*, Beroemd Meetkundige en Profeſſor in de Wiſkonſt te Bazel, Aldaer Overleden A. 1705. Zie *Laiſcius* op 't woord BERNOULLI.
 17. *Martinus Hortenſius*, Profeſſor in de Wiſkonſt t'Amſterdam, Overleden A. 1639.
 18. *Jhannes Reeland*, Vader van den Vermaerden Hoogleeraer *A. Reeland*, en Gereformeert Predikant in de Ryp, te Alkmaer, en t'Amſterdam, Overleden A. 1703. Men heeft van hem *de Lydende Chriſtus* in 4.
 19. *Petrus Proëlius*, Gereformcert Predikant te Pynakker, Gouda, en Amſterdam, Overleden A. 1661. Oud 45 Jaren.
 20. *Martinus Opſius*, Hoogduiſch Poëet, Overleden A. 1639.
 21. *Georgius Beyerus*, Profeſſor in de Regten te Wittenberg, Overleden A. 1717. Geboren te Leipzig den 10. September 1665. Hy heeft zeer veel geſchreven.

22. *Petrus de Witte*, Gereformeert Predikant, te Koudekerk, Hoorn, Delft, en Leiden. Aldaer Overleden A. 1669. En Geboren den 23 Augusty 1622. Hy schreef *tegen de Socinianen*, en een *Catechismus*, die dikwils herdrukt wert.
23. *Guilielmus Budeus*, Heer van Marli-la-ville, enz. een der Geleertste Mannen van de Zestiende Eeuw, Overleden in zyn Geboortestad Paris A. 1540. Oud 73 Jaren. Zyne Werken maken 4 Stukken in Fol. uit.
24. *Wolfgang Stegerus*, Meeſter der Wysgeerte, Lid van 't Collegium Anthologicum te Leipzig, Overleden A. 1692. Geboren den 31. Augusty 1664. Zie: *Gebaueri Dissert. Antholog.* Pag. LXXXI.
25. *Peter Dorland*, Prioer van Zeelhem, Overleden A. 1507. Oud 58 Jaren. Hy schreef *Chronicon Cartusianum*, en eenige Geestelyke Werkskens.
26. *Aldert Volkeris*, Predikant onder de Mennoniten gedurende meer dan 40 Jaren t'Amsterdam, Overleden A. 1645. Oud 76 Jaren.
27. *Henrikus Winter*, Rector te Gouda, sedert Gereformeert Predikant te Capelle en Amsterdam, Overleden A. 1700.
28. *Michaël Fortgens*, Beroemt Predikant onder de Mennoniten t'Amsterdam, Overleden A. 1695. Geboren den 13 January 1663. Men heeft van hem een Bondel met *Predikatiën* in 4. tans by *M. Schagen* te bekomen; en noch twee dergelyke by *E. Viſſcher* herdrukt.
29. *Warnerus Helmichius*, Predikant der Gereformeerden t' Utrecht, Delft, en Amsterdam, Overleden A. 1608.
30.
31. *Theodorus Beels*, Gereformeert Predikant te Berg, Bergfenhoek, Maeslandsluis, en Amsterdam, Overleden A. 1679. Hy was de Vader van den Eerw. Heere *Leonard Beels*, sedert den Jare 1722. yverig Predikant alhier.

1. *Marinus Merfennus*, Minderbroeder, Vermaert Wiskundige, Overleden A. 1648. Oud 60 Ja- ren, min 7 Dagen.
2. *Ibadden Zucchero*, Groot Schilder, en Zoon eenes Voornamen Mecsters, Overleden A. 1566. Geboren te Urbino den 1. September 1521. Of volgens andere 1529. Zyn Broeder *Frederico* heeft eenige zynere stukken voltooit.
3. *Claudius Salmasius*, Groot Oordeelkundige, Over- leden A. 1652. Geboren A. 1594.
4. *Joan Uitenboogaert*, Hofprediker van Maurits; Overleden in den Hage A. 1644. Geboren r'Utrecht den 11 February 1557. Men heeft van hem onder andere een *Kerkelyke Historie*.
5. *Efajas Puffendorffer*, Meester der Wysgeerte, Deensch Afgezant te Regensburg. Aldaer Over- leden A. 1689. Geboren den 26. July 1628. Zie van zyne Schriften: *Gebaueri Dissertationes Antologicae* Pag. XLII.
6. *Famianus Strada*, Jesuit, Historikundige, en Poëet, Overleden A. 1648. Oud 77 Jaren. Nederland kent zyne *Nederlandsche Oorlogen*, 8. 2 Deelen.
7. *Anna le Fevre*, (Dochter van *Tanaquillus Faber*, bekend onder den naem van *Madame Dacier*, naer haren Man den Beroemden *Andreas Dacier*,) een der Geleertste Vrouwen die ooit leefden, Overleden A. 1720. Geboren in December 1651. Men zie van haer in 't breede *Laiscius* op't woord le FEVRE. Uit wien wy niet voor- by kunnen hier te melden: dat zy by hare Ge- leertheit verwonderlyk zedig en ongemaekt was, altoos zich in den gemenen omme- gang gedragende als eene andere vrouw. Zeker Geleert Duitscher hield haer aen, om haren naem in zyn Stamboek te zetten; zy weigerde eerst lang, uit schroom om zich nevens zoo vele Geleerden te stellen, dan, schreef ende- lyk

- lyk dit vers uit *Sophokles*: Ἰναξὲν ἢ στυγὴ φήσεται κοο-
μον. *Zwygen is 't cieraed der Vrouwen.*
8. *Louis Tronchin*, Predikant en Professor te Geneve, Overleden A. 1705 Oud 76 Jaren.
 9. *Joannes Sichardus*, Regtsgeleerde, Overleden 1552.
 10. *Wilhelmus Momma*, Professor en Predikant te Middelburg, Overleden A. 1677. Hy schreef *Huishouding Gods en Leer der Waerheit.*
 11. (Of volgens Andere 17.) *Joannes Brentius*, Voortreffelyk Lutersch Theologant, Overleden A. 1570. Zyne Schriften maken 8 Deelen in Fol. uit.
 12. *Tanajuillus Faber*, een der Geleertste Mannen zyner Eeuwe, Overleden A. 1672. Geboren te Caen in Normandië A. 1615. Hy heeft een menigte van Latynsche en Grieksche Schryvers nevens zyne Aenmerkingen, en verscheide andere Oordeelkundige Schriften in 't lichtgegeven. Hy leerde zonder onderwys van iemand het Grieksch op dezelfde wyze als *Salliger*: te weten, eerst leerde hy de Grieksche Grammatica, vervolgens las hy eenige Kapitelen uit het N. T. en eindelyk begaf hy zich tot het lezen van *Homerus* en de Treurspeldichters. Zie wyders *Luisius* op 't woord le FEVRE.
 13. *Guillielmus Farellus*, Zwitserfch Hervormer, Overleden A. 1565. Geboren te Gap A. 1489.
 14. *Hans de Ries*, Groot Voorstander der Menno-niten, Overleden te Alkmaer A. 1638. Geboren t'Antwerpen in December 1553. Hy heeft eenige *Geestelyke Werkjes*, ook tegen de *Socinianen*, en *Geestdryvers* geschreven.
 15. *Guillielmus Surendank*, Brabander, Rector te Bommel, Gorkum, Utrecht, en Rotterdam, aldaer Overleden A. 1652. Geboren den 15. January 1601.
 16. *Michiel Baius*, Wakker Verwerper der Schoolsche Spitsvondigheden, Overleden A. 1589.
 17. *Robertus Bellarminus*, Verstandig en Bescheiden Kardinael, Overleden A. 1621. Geboren te Montemulciano A. 1542. Zyne Werken maken 7 Deelen in Folio uit.

100 STERFDAGEN VAN GELEERDEN.

18. *Joannes Molanus*, Overleden A. 1585. Oud 52 Jaer.
19. *Hieronimus Amalteus*, een der Drie Gebroederen van dien naem, Latynsche Poëeten, wier Poëzy 1689 t'Amsterdam byeen gedrukt is, Overleden 1574. Oud 67 Jaer.
20. *Karel van St. Denis*, Heer van *St. Evremont*, Geestig Franschman, Overleden in Engeland A. 1708. Zyne Werken zyn meermael by elkander gedrukt.
21. *Georgius Cortesius*, Kardinael, Overleden A. 1548.
22. *Andreas Dacier*, Lid der Fransche Academiën, Overleden A. 1722. Geboren te Castres den 6 April 1651. Hy heeft zeer vele Geleerde Overzettingen, enz. uitgegeven.
23. *Joannes Yvel*, bekend door zyn *Verdeediging van de Engelsche Kerk*, Overleden A. 1571. Geboren te Budene den 24. Mey 1536.
24. *Janus Secundus*, Latynsch Dichter, Overleden A. 1536. Noch geen 25 Jaren Oud.
25. *Jacobus Cujacius*, Groot Hersteller der Zuivere Regtsgeleertheit, Overleden A. 1590. Geboren te Thoulouze A. 1535. Zyne Werken zyn in 10 Stukken uitgegeven.
26. *Joannes Ferrerius*, Geleert Iesuit, Groot Antagonist der Jansenisten, Overleden A. 1667.
27. *Jacobus Golius*, Professor der Wiskunde en Hebr. Tael te Leiden. Aldaer Overleden A. 1667.
28. *Franciscus Turretinus*, Predikant en Professor te Geneve, in die zyne Geboortestad Overleden A. 1687. Geboren den 17 October 1623. Hy schreef onder andere: *Instit. Theol. Elenchtica*.
29. *Kornelius van Arkel*, Geleert Remonstrantsch Predikant, te Briele, Delft, en Rotterdam. Aldaer Overleden A. 1724. Geboren t'Amsterdam den 3. October 1670.
30. *Joan Benjamin Schilter*, Lutersch Predikant, Inspector, enz. Overleden A. 1684.

T I E N

TIENDE ARTIKEL.

N I E U W S

UIT DE

GELEERDE WERELT.

In de Maenden JULY, AUGUSTUS en SEPTEMBER,
zyn onder anderen uitgekomen:

I N D E T H E O L O G I E.

	Prys.
Owen, over den cxxx. Psalm, by <i>Job. Douci</i> , in 4.	f 2 : 5
<i>Abbadie</i> ; Waerheit van den Christelyken Godsdienst, by <i>A. Wer</i> , 3 Deelen in 8.	f 3 : 0
<i>Luiber</i> , van de Knechtelyke, en <i>Erasmus</i> , van de Vrye Wil, by <i>J. vander Woude</i> , in 4.	f 1 : 16
<i>S. de Brais</i> , ad Romanos cum Præfatione <i>T. H. vanden Honart</i> , te Leiden by <i>J. Hazebroek</i> , in 4.	f 2 : 15
<i>Tertullien</i> sur l'Ornement des Femmes, le Spectacle & le Baptême, te Paris by <i>Rollin</i> , in 12.	f 1 : 10
<i>J. Hallett's</i> Paraphrase and Notes on te three last Chapters of the Epistle to the Hebrews, te Londen by <i>J. Noon</i> .	f 2 : 0
<i>C. Robinson's</i> Second Essay upon the Christian Revelation, te Londen by <i>J. Pemberton</i> .	f 1 : 2

I N D E H I S T O R I E N.

Groot Algemeen Historiesch, Geographiesch, enz. Woordenboek, onder opzigt van <i>Hoogstraten</i> en <i>Schuer</i> , in Folio; de Letters T-Z. by <i>Wetstein</i> , en <i>Komp.</i> 't Gcheele Werk kost nu den Intekenaren	f 65 : 12
<i>Bosfuett's</i> Algemene Historie, 2. en 3. Deel, t' Alkmaer by <i>S. v. Hookwerf</i> , in 8. De Drie Deelen kosten	f 5 : 0
Observationes in <i>Prosperi Aquitani</i> Chronicon, by <i>J. Boom</i> , in 4.	f 2 : 0
<i>S. A. Victoris</i> , Historia Romana, curante <i>Arntzenio</i> , by <i>Waesberge</i> , in 4.	f 8 : 10
Histoire des Anciens Peuples, par <i>Rollin</i> , Tom. V. by de <i>Kompagnie</i> , in 12.	f 1 : 5 S. Pali.

S. Palimer's; General History of Printing, te Londen by *Bettesworth* en *Komp.* in 4. Prys. f 6 : 0

I N D E P H I L O S O P H I E E N N A T U U R K U N D E.

J. Smith's, Carpenter's Companion, te Londen by *J. Millan* in 8. f 1 : 10
Free Thoughts concerning Souls, te Londen by *Robinson.* f 1 : 2
S. Hales, Statical Essays, te Londen by *Innys*, in 8. f 0 : 10

I N D E G E N E E S K U N D E.

H. Uiboorns, Tweede Vertoog over de Spina Bifida, nevens het Nut en de Leerwyze der Heelkonst, by *S. Schouten* in 8. f 1 : 12
Tb. Swsncke, Explicatio Rari Casus Anatomico-Medica, in den Haeg by *P. de Hond* in 8. f 0 : 6
J. Drake's, New System of Anatomy, 3th Edit. te Londen by *Innys* en *Manby*, in 8. 3 voll.

V A N A L L E R L E Y S T O F F E.

De HOLLANDSCHE SPECTATOR Vide Deel, by *H. Uitswerf* in 8. f 1 : 10
 De Snapper van *Steele* enz. uit het Engelsch vertaelt, Hde Deel, by *H. Vieroot*, in 8. f 1 : 5
 De Tempel der Zanggodinnen met Platen, by *Z. Chatelain* in Fol. f 33 : 0
Stuwels, Spraekkonst, Derde Druk, by de *Erve Ratelband*, in 8. f 1 : 8
 Interets Prefens des Puissances de l'Europe, par *Mr. Rouffet*, in den Haeg by *A. Moetjens* 4. f 12 : 0
Wiaerda, van de Uitvinders der Konsten, by *P. Aldeaverelt* in 8. f 0 : 18
 De Zweedsche *Robinson*, by *J. Terbeek*, in 8. f 1 : 4
 Histoire de l'Academie Royale des Sciences de l'Année 1730. by *P. Mortier* in 12 2. voll. f 5 : 0
Voltaire, Letters concerning the English Nation, te Londen by *Davis* en *Lyon.* f 2 : 10

E I N D E.

GODGELEERDE, HISTORISCHE,
PHILOSOPHISCHE,
NATUUR-GENEES-EN AERDRYKS-KUNDIGE,
POËTISCHE EN REGTSGELEERDE
VERMAKELYKHEDEN;

O F

UITGELEZE KEURSTOFFEN

Over Allerlei Onderwerpen:

Uit de Beste dagelyks in 't licht komende
UITLANDSCHE SCHRIVERS, ENZ.

Ten Algemeenen Nutte byeengebragt.

Z E S D E' S T U K J E.

Voor de Maenden OCTOBER, NOVEMBER en DECEMBER.

M D C C X X X I I I.

T' AMSTERDAM,
By MARTEN SCHAGEN. 1733.

D E N
E D E L E N A C H T B A R E N
H E E R E
G E R A R D V A N P A P E N B R O E K ,
O U D P R E S I D E N T S C H E P E N
D E R S T A D
A M S T E R D A M ,
E N Z . E N Z .
W O R D D I T
Z E S D E S T U K J E
O N Z E R
V E R M A K E L Y K H E D E N ;
M E T
A L L E B E T A M E L Y K E H O O G A C H T I N G
E N
O N D E R E E N E N O P R E G T E N H E I L W E N S C H
O P G E D R A G E N ,
V A N
M . S . B . V . G . W . O . D . V . D . I . A .

* 2

VER-

VERHANDELINGEN

IN DIT STUKJE VERVAT.

- I. ARTIKEL. Het Tellen Onzer Dagen, voorgesteld in eene Nieuwjaers-Predikaetſie over Psalm XC, 12. door *J. Saurin*. Pag. 193
- II. ARTIKEL. Vervolg van de Historie der Jacobiten of Kophten, door *Abudacmus*. 233
- III. ARTIKEL. De Staet der Ziele in hare Verbintenis met het Lichaem, volgens de Leere der Pythagoristen; tot opheldering van hunne Zoogenoemde Zielverhuizing aangedrongen, door den Eerw. *W. Irhoven*. 257
- IV. ARTIKEL. Kort Begrip der Aenmerkingen van den Heere *G. Sellius*, over de Hulpmiddelen tegen de Houtvrestende Zeevormen. 297
- V. ARTIKEL. Vervolg van de Ontleding des Harten, door *J. C. Garengoet*. 313
- VI. ARTIKEL. Vervolg der Aenmerkingen over de Natuurlyke en Kenbaerſte Grenscheiding van Europa en Azia, door *P. J. van Stralenberg*. 327
- VII. ARTIKEL. Dichtmatige Aenmerkingen by wege van Toezang op den Paulus van *Cl. Bruin*, door *S. Doekes*. 341
- VIII. ARTIKEL. De Staet en Wetten des Huwelyks; getrokken uit de Onderwyzingen in de Kerkelyke Regtſgeleertheit van *Chriſt. Matth. Pfaffius*. 349
- IX. ARTIKEL. Dagwyzer der Sterfdagen van Geleerden. 359
- X. ARTIKEL. Nieuws uit de Geleerde Werelt.

G O D.

GODGELEERDE, HISTORISCHE,
PHILOSOPHISCHE,
NATUUR- GENEES- EN AERDRYKSKUNDIGE;
POETISCHE EN REGTSGELEERDE
VERMAKELYKHEDEN.
Z E S D E S T U K J E.

E E R S T E A R T I K E L

H E T

T E L L E N

O N Z E R

D A G E N*,

Voorgesteld in eene

NIEUWJAERS-PREDIKAETSIE

Over *Psalms* XC, 12.

DOOR DEN BEROEMDEN

J A Q U E S S A U R I N;

In zyn Eerw. Leven Fransch
Predikant, enz.

I N H O U D.

I. *Tekst, Voorafpraek, en Bede.* II. *Gelegenheit en Oogmerk van den Tekst.* III. *Verdeeling.* IV. *Hoe onze*
VI. STUKJE. O Dagen

(* Zie: Tom. II. pag. 423-461. van de *Nouveaux Sermons sur l'Histoire de la Passion de N. S. Jesus-Christ &c.* Of *Nieuwe Leerredeuen over de Historie des Lydens van onzen Heere Jesus*

Dagen te Tellen. V. Dagen van Niet en Wezentlykheit. VI. Dagen van Tegen- en Voorspoed. VII. Dagen van Ongenoegen en Vreugde, van Last en Lust. VIII. Dagen aen de Werelt en Dagen aen den Godsdienst gegeven. IX. Hoe weinig levens dit alles kan

Jefus Christus, en over Onderwerpen daer toe betrekkelijk, van wylen den Heere Jaques Saurin, A. 1732. in Twee Stukken te Rotterdam by J. D. Beman gedrukt. Het EERSTE DEEL bestaet uit XII, het Tweede uit XIII. Predikaetsien. Zie hier de Lyst derzelve: de I. van 't EERSTE DEEL is over Matth. xxvi, 1-16. De II. over Matth. xxvi, 17-25. De III. over Joann. xviii, 3-11. De IV. over Matth. xxvi, 69-75. De V. over Matth. xxvi, 59-68. De VI. over de Belydenis van Christus voor Pilatus, uit Joann. xviii, 33-38. De VII. over Luk. xxiii, 5-12. De VIII. over Judas Wanboop, uit Matth. xxvii, 3-10. De IX. over de Rampen der Joden, uit Luk. xxiii, 26-31. De X. over Jefus Bede voor zyne Kruisigers, uit Luk. xxiii, 34. De XI. over de Moordenaers, uit Luk. xxiii, 39-43. De XII. over Joann. xix, 25-27. De I. van 't TWEDE DEEL is over de Offerande van Christus in plaets aller oude Offerdiensien, uit Heb. x, 5-7. De II. over de Roem eenes Christens in 't Kruis van Jefus, uit Galat. vi, 14. De III. op den Pinksterdag, over 2 Korinth. i, 21, 22. De IV. over Gods Verbond met Israël, uit Deuter. xxix, 10-19. De V. op den Biddag van 5 April 1724 over Jerem. xvii, 14-16. De VI. een Dankpredikaetsie, over den Cisten Psalm. De VII. over de Nieuwopgekome ne Rampen van de Kerk, uit Openb. xiv, 12. De VIII. over 't Marteldom der Zedeleere, uit Psalm cxix, 4. De IX. over de Afkeer van de Werelt en de veragting van dit Leven, uit Pred. ii, 17. De X. over de Weinige Vrugt van d' Evangeliedienst, uit Rom. xi, 21. De XI. Tegen de Vrygeesten en Ongeloovigen, over Psalm xciv, 2-10. De XII. (Hier meêgedeed en te Rotterdam gepredikt den 1 January 1727.) over 't Tellen onzer Dagen, uit Psalm xc, 12. De XIII. over 't Laetsie Oordeel, uit Hebr. ix, 27. De Beide Deelen maken 62 Bladen in Gr. 8. uit, en worden voor f 3: 10 verkogt. Jongstleden zyn 'er ook by Hufson in den Hage, Twee dergelyke Deelen Mengelstoffen van den zelfden Prediker uitgekomen: van welke wy om hare fraeiheit en bondigheid den Nederlander en by nader gelegenheit een stael zullen geven.

kan uitmaken. X. Gevolgen door het wyze Hartē oft door de Wysheit hieruit te trekken. XI. Het Toekomend Leven uit de Ydelheit van dit Tegenwoordige opgemaekt. XII. De Goederen en Rampen van dit vlugtig leven niet van veel belang voor eene Onsterffelyke Ziele geschat. XIII. Waertoe dit korte en ydele Leven dan dienen moge, in de Bequaemmaking tot het Eeuwige gevonden. XIV. Het ware oogmerk dezēs Tydelyken Levens bygevolge aengedrongen. XV. De Zondaers tot Dankbaerheit over 't verlengen hunnes levens aengemaent. XVI. Elk uit allen dezen tot Ernst en Bekeering opgewekt. XVII. Slot-wenschen.

I.

T E K S T:

Pfalm XC. vers 12.

Leer ons Alzoo Onze Dagen Tellen dat wy een Wys Harte [Hebr. Grondtekst en Fransche vertaling: *Harte der Wysheit*] *bekomen.*

I N L E I D I N G.

Vanwaer komt toch dezer Kerke [het geluk,] het voorregt, dat zy in haren schoót genoegzame Leden mag koesteren, om de plegtigheid van dezen Dag luisterryker te maken, en eene zoo talryke Vergadering voor onze oogē te stellen? Uit kragtē van welken voorregt vind ge u [Toehoorders!] met uwe Kinders, met uwe Vrienden,

den, met uwe Medeburgers, ('k zegge niet met alle; het droevig rouwfloers dat sommiger leden dekt, toont ons duidelyk dat de dood eenigen uwer in 't nu geëindigt Jaer heeft weggerukt:) maer uit hoofde van welk een privilegie vindenwe u [zoo vele als gy dan zyt] met uwe Kinders, Vrienden, en Medeburgers, in deze Heilige Ge- hoorplaets vereenigt?

De Leeraers die met den aenvang des jongstverloopen jaers dezen predikstoel beklommen, en dier stemmen in deze Kerk klonken, deeden u met reden door 't voorstel der ontelbre zwakheden van 't menschdom vreezen, dat gy 't einde des jaers niet beleven zoudet. Zy vertoonden u de brooschheit der werktuigen uwer lichamen, welke de minste aenval ontheisteren en breken kan; zy vertoonden u de flinksche toevallen, die elk der menschen dreigen; de ziekten zonder tal, welke of den tol der natuure, of de gevolgen onzer onmatigheit zyn; de onzekerheit dezes levens; en de enge palen waerin ook 't alderlangdurigst leven op deze werelt besloten word.

En na dat zy dus deze redenen, uit de Natuur [en d'Ervarenheit genomen, op u harte gebonden hadden,] namen zy de Godsdienst te hulpe. Zy spraken van de eind-palen der Goddelyke Langmoedigkeit. Zy zeiden u dat God een iegelyk onzer alleenlyk een zeker getal van *Dagen der Bezoeking*e gunt. Zy deeden deze en dergelyke waerschouwingen in uwe ooren klinken: *Doorzoekt uw zelven naeuwe, ja doorzoekt naeuwe, gy volk dat met genen lust bevangen word* (*); *Het einde is gekomen*

(*) *Zepbanjab II. vers I en 2.*

men over myn Volk, en ik zal het niet meer voorbygaen (*). Nog veertig dagen dan zal Ninive omgekeert worden! Nog veertig dagen dan zal Ninive vergaen (†).

Waerby komt het dan toe, dat wy, en de rampen der Natuure, en de besluiten van den Godsdienst alsnog te boven zyn gekomen? Ja, 'k herhael het andermael, uit kragte van welk een voorregt is het dezer Kerke gegunt, nog zoo vele Leden in haren schóót te koesteren, dat zy de plegtigheid van dezen Nieuwjaersdag luisterryker, en deze Vergadering zoo talryk mag maken?

Ik wil hopen Christenen, dat het beginsel, 't welk ons totnogtoe belet heeft, om aen zoo vele weldaden waermeé God ons overstorte te beantwoorden, ons echter niet beletten zal, om de oirzaak van dit verwonderbare en verbazende zynner goedheit uit te vinden. Ik vertrouwe dat de eerste bewegingen van onze harten, toen wy dezen morgen de oogen voor 't lieve licht openen, dezelfde zullen geweest zyn met die, welke eertyds Gods Heiligen bezieldden, wanneer zy, onder 't overblyfzel der genen, welke Gods liefde beschermt en verschoont had, voor en van de pylen zynner Regtvaerdigheid en Wrake, [dezerwyze uitriepen:] 't Zyn de Goedertierenheden des Heeren dat wy niet vernielt en zyn; dat zyne Barmhartigheden geen einde hebben; zy zyn alle morgen nieuwe (§). Zso niet de Heer der Heirscharen ons nog een weinig overblyfzels gelaten hadde, als Sodom

(*) Amos VIII, 2. (†) Jona III, 4.
 (§) Klaegliederen van Jeremia. Kap. III, 22, 23.

zouden wy geworden zyn ; wy zouden Gomorra gelyk zyn geworden (*).

Wee! Wee! Anathema! Anathema! den genen die na zoo veel ontfermens nog . . . ; Maer neen. Laet ons gene Anathemaes uitdonderen. Laet ons in deze Gehoorplaets gene droevige stemmen verheffen. Laet ons een tael voeren, meer overeenkomstig met dezen Dag. Wy komen u dan bidden, Geliefste Broeders! by diezelfde barmhartigheden, aen welke gy 't ontkomen van zoo veel rampen, 't genieten van zoo veel heils eeniglyk te danken hebt; by diezelfde barmhartigheden, welke u thans de deuren van Gods Huis openden, in stede van u in 't Graf te doen nederdalen; by diezelfde barmhartigheden, die u maer weinig dagen geleden aen 's Heeren Disch noodigden, in plaetze van u voor den Regtbank der Goddelyke Gestrengheit en Wraek te dagen: [wy bidden,] wy bezweren u, zeg ik, [by all' deze barmhartigheden!] om zoodanige gevoelens aen te doen, en zulke levensontwerpen te maken, welke [ten minsten eenigszins] beantwoorden mogen aen all' het groote dat Jehovah u gedaen heeft, en nog doet!

B E D E .

„ En Gy, Almagtige God! Doorgronder, en
 „ Formeerder aller harten, die ze buigen en lei-
 „ den kunt werwaert Gy wilt! open ons de har-
 „ ten dezer Toehoorderen, op dat zy de gebe-
 „ den, die wy van uwent wegen zullen doen,
 „ plaetze

(*) *Jesaja* 1, 9.

„ plaetze geven, gelyk Gy goedertieren geweest
 „ zyt om de hunne te doen, en hen te verhoor-
 „ ren! Gy hebt *Onze Dagen een Handbreed gestelt*,
 „ en de minste onzer natuurlyke vermogens is
 „ genoeg, om die rekening op te maken; maer
 „ op dat wy ze *Alzoo tellen*, dat wy 'er een *wys*
 „ *harte uit bekomen*, is ons uw Alvermogende hul-
 „ pe noodig. *Leer ons dan, Heer! Alzoo Onze Dagen*
 „ *Tellen, dat wy 'er een wys harte uit bekomen mogen*,
 „ Amen!

I I.

GELEGENHEIT EN OOGMERK VAN DEN TEKST.

Om u Myne Toehoorders, onze Tekstwoorden regt te verklaren, zal het vooraf noodig zyn, dat wy 'er u den Maker, en de Gelegenheit by welke hy die sprak, van voor oogen leggen. De Psalm uit welken wy ze namen voert ten Opschryfte: *Een Gebed van Mozes de Man Gods* (*). Maer, wie was deze Mozes? En onderstelt zynde dat men 'er den Wetgever der Joden door moet verstaen, heeft men dan te denken dat hy dit Gebed zelve heeft opgesteld, of geven de woorden, *Een Gebed van Mozes, de Man Gods*, enkelyk te kennen, dat iemant anders zynen styl nagevolgt, en eenigerwyze zynen geest uitgedrukt hebbe, als hy dezen Bedezang opstelde? 't Is beide onzeker, en men kan noch 't een noch 't ander genoegzaam betoogen.

O 4

Het

(*). Naer 't Fransch: *Het Lied van Mozes de Dienstknecht, Gods*; doch zulks stryd met den Grond-Tekst, die de Nederlanders gevolgt hebben.

Het gevoelen evenwel, dat door zyne Oudheit het eerwaardigste en te gelyk algemeenst aengenomen is, brengt mede, dat dezen Psalm door Mozes den Wetgever zy opgesteld, in eene der moeielykste omstandigheden zynes levens; wanneer namelyk, God, op Israëls murmureeringe over 't bericht der Verspiederer van Kanaän, dit schrikkelyk vonnis had uitgesproken: *Zoo waeragtig als ik leve, de gansche aerde zal met de heerlykheit des HEEREN vervult worden.* ——— *Uwe doode lichamen zullen in deze woestyne vallen, en alle uwe getelde naer uw geheel getal, van twintig jaer oud en daerboven; gy die tegen my gemurmureert hebt: niemant van u, zal in dat land komen (*), over 't welk ik myn hand opgeheven hebbe, dat ik u daerin zoude doen wonen (†).*

Byaldien deze mening zoo gefondeert was als ze bewyzelyk is, zou dit Gebed de vrugt zyn van een hart, zoo diep van droefheit getroffen als het kan zonder in wanhoop te vallen. Nooit vond zich Mozes in een gevaerlyker uiterste, als in dat deerlyk tydgewrigt. Men zou hebben konnen zeggen, dat en God, en Israël, als samenfpanden om zyn gedult en stantvastigheit t'overmeesteren. Aen de eene zyde gaven de Israëlitent hem den schult van die harde en ongebaende wegen, waerin het der Voorzienigheit behaegde hen te leiden; en van den anderen kant schein het, als of de Godheit hem verantwoordelyk wilde maken, over het morren en den opstand van Israël. Tegen

(*) Neêrlandsche Overzetting: *zoo gy in dat land komt; de Fransche drukt hier den zin uit.*

(†) *Numeri XIV, 21, 29, 30.*

Tegen diè pylen van de Grimmigheid des gedugten Hemelkonings stelt Mozes het schilt, waervan hy zich voorheen met zoo veel vrugts bedient had; te weten, het Gebed. En 't Gebed dat hy in dien omstand deed, was een van de allerkragtigste, hartgrondigste, en vuurigste. Gebeden. Dan, 'er zyn tyden, waerin de ernst ook van de vermogendste Voorbidders weinig uitwerkt. Daer zyn tyden, waerin, *al stond Mozes en Samuël voor Gods aengezichte*, om van Hem het behoud eenes Volks, dat zyne misdaed ten hoogsten trap deed stygen, af te bidden, zulks vrugteloos zou zyn. In zoo deerlyken omstand was Mozes. Verbeeld u Myne Aendagtigen, verbeeld u den deerniswaerdigen staet der Israëlitén, en te gelyk de hartsbewegingen van een Man, diens hooftkarakter zagtmoedigheid en teérhartigheid was, en die, zoo men dus spreken mag, dat oproerig Volk in de teederste en toegevendste plaets van zyne ziels-ingewanden droeg. Ach! niet meer dan dertig of veertig jaren alsnog te mogen leven, en gedoemt te zyn om die in een wilde Woesteny door te brengen! Welkeen Noodlot!

Maer wat doet Mozes? Laet hy, afgewezen om zoo te spreken en verdreven van den Troon der Genade, zynen ernst en 't vurig bidden vaten? Neen Geliefden! Hebbende niet kunnen verwerven dat het gevelde vonnis over Menschen, hem zoo dierbaer, herroepen wierd, zoo bepaelt hy zich om enkel te bidden, dat zy 'er een goed gebruik van mogten maken. „ Gy hebt „ gezworen, Groote God! (dus dunkt my hoore ik hem spreken,) „ en deez eed, door uwen

„ aenbiddelyken mond tegen ons uitgesproken,
 „ is voortaan onherroepelyk. Gy hebt gezworen,
 „ dat niet één van ons, die uit Egypte
 „ trokken, in 't [gezegend] Land, het voorwerp
 „ van ons wenschen en hopen, zal komen. Gy
 „ hebt gezworen, dat wy [alle] zullen sterven
 „ na veertig jaren omzwervens in deze Woesteny,
 „ voegzamer verblyf voor wilde Beesten dan
 „ voor redelyke Menschen; dan voor Menschen
 „ die gy voorheen uitkooft, om 'er uw Volk van
 „ te maken. All' die zugten welke ik ten hemel
 „ zond om U te bevredigen, waren vrugteloos;
 „ all' die tranen welke ik in uwen schoót uitstortte,
 „ hebben U niet bewogen. Deze *handen*, *eert-*
 „ *tyds* zoo *bequaem tot den* [geestelyken] *stryd* [met
 „ U]; deze *handen* die [laet my toe zoo te spre-
 „ *ken]* de overwinning op U behaelden in *den*
 „ *slag*; deze *handen*, die U [als] te sterk wa-
 „ ren, en die U deeden zeggen: *nu, laet my*
 „ *toe, dat myn toorn tegen hen ontfsteke, en hen ver-*
 „ *teere* (*); deze zelfde *handen* hebben de ge-
 „ lukkige konst verloren om de *sterkste te zyn in*
 „ *het worstelen met God!* Welaen, [wyl 't anders
 „ niet kan wezen,] laet ons dan sterven, om dat
 „ gy 't Grootmagtig God beveelt! Laet ons het
 „ slagtoffer van uwe regtmatige gramschap zyn;
 „ stel de alderengste palen aen ons leven! Maer
 „ [Heer!] leer ons ten minsten, ons, die geen
 „ goed gebruik wisten te maken van de belof-
 „ ten eenes langen en gelukkigen levens, leer
 „ ons ten minsten leven als Menschen wien nog
 „ maer zoo weinig levens overig is. *Leer, Heer!*
 „ *Leer*

(* *Exod. XXXII, 10.*

„ *Leer ons Alzoo onze Dagen Tellen, dat wy een wys*
 „ *harte bekomen.*

I I I.

V E R D E E L I N G.

Ziet daer een algemeen denkbeeld van het oogmerk onzes Tekstes. Maer laet ons dat gewichtig onderwerp wat meer van naby beschouwen: en het op ons eigen leven passen, 't welk zoo veel overeenkomt met dat der Israëlitin in de Woestyne heeft.

I. Het TELLEN ONZER DAGEN. EN

II. De Gevolgen of Besluiten, die de wysheit ons daer leert uit op maken:

Zal [derhalven de orde van onze Verhandeling, en 't een en 't ander stuk] onzer Onderzoe-kinge zyn.

I V.

E E R S T E D E E L.

Om VOORAF de REKENING ONZER DAGEN op te maken; zoo laet ons TELLEN en nagaan:

1. Voor *Eerst* de DAGEN in welke wy noch goed noch quaed, noch vreugd, noch droefheit ondervonden, en in welke wy noch Deugd noch Zonde oeffenden; die ik daerom de *Dagen van Nietigheid* zal noemen: laet ons zeg ik deze TELLEN, en ze vergelyken met de daertegenoverstaende *Dagen van Wezentlykheit*.

2. Laet ons ten *Tweeden* TELLEN en nagaan, de *Dagen van Tegenspoed*; en ze vergelyken met de *Dagen van Voorspoed*.

3. Ten

3. Ten *Derden*, de *Dagen van Last en Weêrzin*; die houdende tegen de *Dagen van Vreugde en Vermaek*.

4. Ten *Vierden*, de *Dagen aen de Werelt gegeven*, vergeleken met *die wy aen den Godsdienst geven*. Endelyk, en

5. Ten *Vyfden*, eens opnemende hoe veel dit alles bedraegt, en van wat duurzaemheit dit leven zy, dat saemgesteld is uit *Dagen van Nietigheid en Wezentlykheit*; uit *Dagen van Vooren Tegenspoed*; uit *Dagen van Last en Lust*; en uit *Dagen aen de Werelt of aen den Godsdienst gegeven*.

V.

Laet ons *Voor Eerst*, de *DAGEN VAN NIETIGHEIT EN WEZENTLYKHEIT* opnemen en *TELLEN*. Ik noem *DAGEN VAN NIETIGHEIT*, all' den Tyd onzes levens waerin wy, gelyk ik gezegt heb, noch goed noch quaed, noch vreugd noch druk gevoelen, en die ten onzen opzigte een louter *Niet* is.

In dien rang moeten gestelt worden, die uren welke de Menschelyke Zwakheit ons aen den slaep doet geven, en die een derde gedeelte van onzen leeftyd wegnemen. Uren waerin wy als in een foort van graf leggen, en gelyk als een dood by voorraed ondergaen. Doch tevens te onzen gelukke, een dood die niet onmiddelyk van het Oordeel Gods gevolgt word, maer ons vergunt eenigerwyze onze elenden met ons leven te vergeten.

In dien rang moeten wyders gestelt worden, die Tyden van *Onwerkzaemheit en Verstroojing* onzer

zer gedagten , in welke alle de bequaemheden van onze zielen als stilstaen ; en waerin wy geenderlei onderwerp aen onze gedagten geven , maer eenigermaten ophouden Denkende Wezens te zyn. Tyden , welke een zoo kragtige tegenwerping uitleveren , tegen 't gevoelen der genen , die willen , dat de Dadelyke Denking , wezentlyk eigen is aen een Geest ; en dat een Geest uit hoofde van zyn bestaen , werkelyk moet denken.

In dien rang stellen wy verder , de DAGEN die ons tot een Last zyn ; niet uit hoofde van eenige tegenspoed , als welke wy in 't gevolg onder een ander hoofd zullen brengen , maer nademaal zy , om zoo te spreken , een scheimuur stellen , tuschen ons en zekere dingen , naer welke wy vierig wenschen. Wanneer wy by voorbeeld in onzekerheit zyn over duistere zaken , in welke wy merkelyk belang nemen , doch die niet als na eenige dagen , maenden , of jaren zich ontwinden kunnen ; zoo zouden wy all' dien tyd van ons leven die 'er tusschen beide is , gaerne uit den weg nemen en vernietigen , zoo God zulks in ons verthogen gestelt had. Dus zal een Kind wenschen reeds tot de jaren een's Jongelings ; een Jongman tot den ouderdom eenes Vaders ; en meermael een Huisvader tot dien trap zyner DAGEN gekomen te zyn , waerin hy zyne teêrgeliefde Kinders , volwassen , en in een gezegenden staet gestelt mag zien.

In dezen zelfden rang kunnen wy endelyk brengen , alle Tyden van Gereedmaking en Noodzakelykheit ; gelyk die welke men t'zoek brengt met zich te kleeden en t'ontkleeden , met
over

over weg, en in andere dergelyke ydele en uitzichzelve nuttelooze bezigheden te zyn, die wy enkel moeten doen om tot die eindens te komen waertoe wy ze doen.

· TELT, Toehoorders, TELT zoo 't mogelyk zy, dit *Eerste Soort* van DAGEN; en vergelykt ze eens met die wy WEZENTLYKE of DAGEN VAN WEZENTLYKHEIT genoemd hebben. Hy die deze rekening met eenige naeukeurigheid doet, zal bevinden, dat een Mensch, 't welk zestig jaren leefde, 'er inderdaed naeulyks twintig volkomen geleefd heeft. Vermids zulkeen, schoon zestig jaren in de werelt geweest zynde, ten minsten veertig van dezelfde, in ongevoeligheid en onwerkzaamheit doorbragt; en in all' dien tyd geweest is als of hy inderdaed niet leefde. Dus ziet gy het *Eerste TELLEN*: het TELLEN der DAGEN van NIETIGHEIT; vergeleken met onze WEZENTLYKE DAGEN.

V I.

Laet ons *Ten Tweeden* de DAGEN van TEGEN-
SPOED eens TELLEN, en ze vergelyken met de
DAGEN van VOORSPOED. Ach! hoe weinig zoud
ons leven worden, indien wy 'er die Tyden van
Bitterheit eens afzonderden, welke de Opperste
Voorzienigheid ons meerder schynt te vergun-
nen om onze lydzaamheit te oeffenen, als om
ons 't vermaek van te leven deelagtig te doen
zyn?

Wat 's het leven, [ik bid u Geliefden!] wat 's
het leven, voor een mensch die zich genoodzaekt
vind voor altoos afgescheiden te blyven van de
genen die hem 't liefste op aerden zyn? Breng in
een

een enkel huis te samen all' d'eere, rykdommen, en waerdigheden; dek 'er de Tafels met de allerheerlykste spyzen; vervul en cier het met de kostelykste en heerlykste huiscieraden; doe 'er de zelfstrelendste stemmen en snaren klinken; ja vergader 'er all' wat gy bedenken kunt: de afwezendheit van een enkel perfoon die men teeder lieft, of wel 't verlies van een eenig kind, zal t'over in staet zyn, om ons menschen alle deze ydele dingen smakeloos te maken.

Wat 's het leven wyders, voor een veragt en verworpen Man? voor een Mensch die van elk lid der Maetschappye [met den nek aengezien en] verfoeit word; die in 't openbaer niet kan verschynen, zonder in zyne ooren te hooren klinken, de [algemene] stemmen van [verguizinge en] vervloeking, die hem van alle kanten t'huiskomen?

Wat 's het leven, voor een Mensch die zyn gezondheid derft, die aen de Doctoren is overgelevert, die zich enkel door middelen ophoud, die niet dan bestudeerd voedzel nuttigt, die alleenlyk door konst de gebruikte spyzen verteert, en die een stervend leven enkel onderhoud door hulpmiddelen, walchelyker en onsmakelyker als de qualen zelve, tegen welke zy gebruikt worden?

Wat 's het leven, voor iemant die tot zekeren ouderdom gekomen is, in welke hy all' den dag zyne kragten en bequaemheden voelt verminderen; in welke hy 't voorwerp is van toegeving voor alle die met hem omgaen, of liever in welke hy hen allen ondragelyk is, en t'aller uure zich verbeeld te haoren dat hy een nuttelooze bal-

ballast voor de werelt en te langdurigen beletzel is, dat een bequamer en nuttiger zyn plaats bekleede?

Ja wat zeg ik? Eene enkele inbeelding, een harffenschim, kan in een oogenblik het aldergelukkigst en roemrykst leven ontrusten en beroeren.

In welke dagen toch, genieten wy eene zui-vere vreugde, die niet door de eene of andere bitterheit, vergiftigt word. Waer zyn de uren in welke men die gelukkige overeenstemming en harmonie geniet, van eere in den Staet, van agting in de Kerke, van sterkte in onze Gezondheit, van roem in ons Geluk, van ruste in ons Huisbestier, van vrede en vergenoeging in onzen Geest? Waer zyn de DAGEN onzes Levens die ons zulk een samenloop van Gelukzaligheden gunden te genieten, dat men ons voor inderdaed gelukkig mogt houden?

Noch eens: byaldien wy in den gewonen loop onzer DAGEN, maer van eenige weinige goederen berooft waren, terwyl we all' de andere mogten bezitten, dan zou den overvloed der bezetene goederen, ons troosten over 't derven der gene die wy misten. Maer hoe menigmael zoud eene bykans geheele berooving onzer goederen, en eene samenpanning van [allerlei] rampen, ons leven ondragelyk gemaekt hebben, zoo niet de onderwerping aen 't Goddelyk Welbehagen, of liever, 's Heeren genadige onderstand, ons niet ondersteunt had.

Zal 't my vrystaen Geliefden, in dit stuk verder in te treden? Wat my belangt, die niet veel meer tyds in deze werelt geweest ben, als de Israëlitien in de Woestyne te slyten hadden;

ik

ik hebbe naeulyks van iet anders als van plagen, verwoestingen, en averegtsche ontmoetingen gehoord (*). Ter naeuwernood kende ik de Kerk, waerin ik 't Heilig Doopzel ontving, of ik moest getuige zyn van de yzelykste toevallen die men zich kan verbeelden. Zyn ze u vergeten, waerdfte Landgenooten, dierbre Metgezellen onzer elenden, zyn u die deerlyke Tyden vergeten? [Neen, neen!] Gy denkt nog des geroeps der Kinderen Edoms: *Ontbloot ze, Ontbloot ze tot de fondamenten toe* (†). U zweven nog voor d'oogen des geheugens, de *doode Lyken* onzer Broederen, *aen 't gevogelte des hemels*; het *vleesch* dier Lieve-lingen, *aen 't gedierte des lands tot spyze gegeven*, en *hun bloed rondsom Jerusaleem vergoten* (§).

Wilde men zich bevryd vinden van zoo veel ellendigheits, men moest de plaets zyner geboorte vaerwel zeggen. Men moest van oord tot oord een leven leiden, onherstelbaer door den slag die het getroffen had. Men moest Voorwerpen, wel waerdig het innigst medelyden, doch te gelyk ook maer al te dikwils lastige en vervelende Voorwerpen, vertoonen aen de byzondere Volkeren daer men zynen toevlugt zegt. Men moest t'aller uure vreezen, gebrek te zullen hebben aen levens-onderhoud, en aen 't noodige tot eene goede Opvoeding, immers zoo dierbaer als het Leven.

Naeulyks waren wy zelve dien storm te boven
P geko-

(*) De Prediker gaet spreken van de elenden den Protestanten in Vrankryk overgekomen.

(†) *Psaln cxxxvii, vers 7.*

(§) *Psaln lxxix, vers 1 en 2.*

gekomen, of wy bleven 'er aen blootgesteld in den perfoon der genen, die met ons op de alder-teederste wyze vereenigt waren. *De Looper ging de Looper te gemoete*, op dat ik de woorden een's Profeten (*) gebruike, om ons de alderdroewigste tydingen te kundschappen.

Nu sprak men ons van een Huis, zoo even omver gerukt; fluks van een Kerk tot den grond toe gesloopt; aenstonds weder van een kloekmoedig Belyder, doch diens geloove aen de wreedste pynigingen was blootgesteld; ylings wederom van een Christen diens zwakheit hem deed storten in den Afval, duizendmael beklagelyker dan de grouwzaamste pynigingen, [dan de onmenschelykste] dood.

Wierden wy ontfangen in Landen dier Liefdens-armen voor ons open stonden: 't schein als of een gedeelte der rampen, die wy wilden ontvlieden, met ons derwaert gevlugt was. Wat rust Geliefden! wat ruste hebben toch de Protestantische Landen gedurende veertig jaren genoten? 't Een Oorlog volgde het ander; plaeg quam op plaeg; *de Afgrond riep tot den Afgrond* (†). En God weet, God weet! of die Rampen, welke sedert eenigen tyd, dezen Staet drukten; God weet! of *dit niet maer beginzelen der Smarte zyn* (§)! God weet wat ons die wreekende arm bereid, die gedurig over ons is opgeheven; dat vlammig zwaert welks vreezelyke schittering onophoudelyk voor onze oogen zweeft! God weet hoelang onze Dyken dat geweldig schókken, die bulderende stor-

(*) *Jeremia LI, vers 31.*

(†) *Psalms, XLII, 6.* (§) *Matth. XXIV, 8.*

stormen, [ja zeg! God weet hoelang onze Palen dien Houtvernienenden Zeeworm sedert *] door een vertoornde Almagt verwekt, zullen kunnen verduuren! God weet! Maer neen; laet ons den voorhang niet opschuiven agter welke het der Voorzienigheit behaegt het Lot dezer Provinciën te bedekken. 't Is genoeg gezegt Christenen, om u te toonen, dat byaldien wy van onze DAGEN den Tyd aftrekken, in welke wy enkel leefden om te lyden, en byaldien wy alleen de DAGEN van VOORSPOED willen TELLEN, dat alsdan ons leven van eene onbegrypelyke korthheit zal worden, en dat wy geen de minste grootfpraek zullen vinden, in de uitdrukkingen waervan Mozes zich bedient, om 't leven der Israëlitin in de Woestyne af te schetzen: *Gy doet den sterffelyken mensch wederkeeren tot verbryzelinge; en zegt, keert weder gy Menschen-kinderen. — Gy overstroomt ze als door een vloed van wateren; zy zyn gelyk een droom in den morgenstond: gelyk het gras dat verandert. In den morgenstond bloeit het, en het verandert des avonds; het word afgesneden, en 't verdort* (†).

V I I .

Laet ons nu wyders ten *Derden* TELLEN, de
P 2 D A G E N

(*) De Lezer merkt ligt waerom het gene tusschen twee [] haekskens staet, hier bygevoegt word.

(†) Dit 's naer de Franche Overzetting; zie hier de Nederduitsche: *Gy doet den mensch wederkeeren tot verbryzelinge: en zegt, keert weder gy Menschen-kinderen. — Gy overstroomt ze, zy zyn [gelyk] eenen slaep: in den morgenstond zyn ze gelyk het gras [dat] verandert. In den morgenstond bloeit het en het verandert: des avonds word het afgesneden, en het verdort.* Psalm xc vers 3, 5, 6.

DAGEN VAN LAST en WEÊRZIN ; die met de DAGEN VAN VREUGD en VERMAEK in vergelyking brengende. Dat men dit Artikel niet met het vorige vermenge. Daer is een zeer groot onderscheid tusschen 't geen wy Tegenspoed noemden , en 't geen wy hier den. naem van LAST en WEÊRZIN geven. Door *Dagen van Tegenspoed* verstonden wy die Tyden des levens, in welke de berooving van eenig tydelyk goed, en de famenloop van verscheide rampen, ons inderdaed elendig maekte : maer door DAGEN VAN LAST en WEÊRZIN verstaen wy te dezer plaetze dezulke , in welke de ontheffing van rampen, en de bezitting van welvaart, ons ledig en weinig voldaan laet.

Dat elk hier zynen levensloop eens overga. Hoe menigmael vond hy zich niet aen LAST en WEÊRZIN overgegeven , ook te midden van die vermaken des werelts, welke hy voor de verlokendste en aengenaemste hield? Voorwerpen in welke wy de grootste zoetigheden vinden, storten ons meermael in de diepste lusteloosheid. 't Was dikwils een gewigtige reden om ons verdrietig te maken, dat men ons vreugde aendeed : zoo ligtvaerdig, wuft, en veranderlyk is de menschelyke wil. Men spreekt somtyds met den anderen af om een vermakelyke byeenkomst te hebben ; men bepaelt naeukeurig plaets, tyd, en 't gezelschap ; men verwagt met ongedult het bestemde uur. Die tyd komt, de dag en 't uur verschynt ; maer niets minder als 't geen men zich verbeeld had. Dat 's een loutere harffschim , die wezen scheen te hebben toen men haer van verre zag. Men nadert haer des ; men grypt 'er na ; weg is ze.

Buiten

Buiten twyffel zal een Geloofige Ziel, wier smaek [en denkbeeld] gezuivert is, nog meer die gemelde LAST en WEÉRZIN ervaren; wanneer zy in 't midden der aerdsche vermakelykheden, zich deze of dergelyke Aenmerkingen over de Ydelheit der Menschen te binnen brengt. Wanneer zy tot haerzelve zegt: „ Dit Gezelschap dat my zoo veel aengenaemheits doet „ genieten, zou my lafhartiglyk verlaten, zoo „ ik deszelfs hulp noodig had, en indien 't ten „ welzyn van myn bestaen eenige kruimkens van „ zynen tafel, een enkel paerd uit zynen stal, „ een eenige boom van zyne Lusthooven, zoud „ moeten opofferen “. Wyders, als zulk een Ziele het vermaek waeræen zy zich overgeeft, vergelykt met dat van den Godsdienst, [kan 't naeulyks anders zyn, of] zy zal haerzelve te gemoete voeren: „ Dit 's die vreugde niet, welke „ ik smake, als ik alleen met mynen God ben, „ hem een harte open, brandende van zyne „ liefde, en in zoo gezegenden overmaet de „ uitvloeijingen zyner Genade mag erlangen “. En wanneer zy beseft, al te veel zich verlustigt te hebben in, en te zeer geneigt geweest te zyn tot zekere vrolykheden, die binnen de juiste palen blyvende alleen wettig zyn; zal ze immers dus of dezerwyze tegen haerzelve uitvaren: „ Zyn dat dan Voorwerpen, eenen onsterffely- „ ken geest waerdig? Zyn dat myne Goden “? Hierop vind zy zich gedompelt in eene droevige onlust, en dan worden die zelfde Voorwerpen, waerin zy zoo veel stelde, haer ten uitersten walchelyk. Daervandaen dan verder, dat ze door een soort van somberheit word aengegrepen;

daervandaen een zuffend stiltzwygen waerin zy hares ondanks valt; daervandaen endelyk zwaergeestige en mymerende gedagten, die zy niet beletten kan in haren geest op te komen.

[Dus is 't met een godvrugtig hart]. Dan, deze LAST en WEÉRZIN, is niet alleen eigen aen hen, dier smaek en oordeel door godsvrugt gezuivert is. Men vind ze zoo wel by de Wereltlingen als by de Geloovigen. En wel, met dit onderscheid, dat de laetste door d'Onlust die zy uit de aerdsche vermaken behouden, aengezet worden om in de Godsvrugt zuiverder vrolykheden te vinden: daer de eerste 't eene wereltsch vermaek niet de schop geven, als om in andere niet minder ydel en lastig, hunne vergenoeging vergeefs te zoeken.

Byaldien wy overzulks van dit korte levensdeel in welke het ons voorspoedig gaet, noch daerenboven dat ander gedeelte moeten aftrekken, waerin de voorspoed ons onsmakelyk is: zoo TEL eens op, is 't mooglyk, hoe kleenen en geringen levenstyd 'er alsdan overschiet.

V I I I.

[Noch eens] en ten *Vierden*: Laet ons de DAGEN TELLEN welke wy AEN DE WERELT gaven, en ze vergelyken met die door ons AEN DEN GODSDIENST opgeoffert zyn. ô Zielvernederend TELLEN! [ô! . . .]. Maer ik onderstel dat uw eigen gemoed met deze denkbeelden vervult is, in de omstandigheden waerin gy u nog zoo kortsliden bevonden hebt. Christenen, welke het Jaer eindigden met de onderhoudinge van 's Hee-

Heeren Avondmael, zullen buiten allen twyffel, toen zy ter Voorbereidinge tot dit Doorluchtig Heilteken hunne gewetens onderzogten, zichzelf [in des Heeren vreeze] afgevraegt hebben: *Wat tyd heb ik aen God, wat tyd aen de Werelt gegeven?* En 't is genoeg dit onderzoek maer nategaen, om 'er het volgende besluit uit op te maken. Namelyk, dat die Tyd van ons leven, welke alleen voor iet wezentlyks kan en mag gerekent worden, te weten, de Tyd die wy Gode gegeven hebben, van een zeer korte en naeulyks zigtbare duurzaemheit is, in vergelykinge van al den Tyd die wy op aerden geweest zyn.

I X.

Maer gaen wy over tot ons VYFDE en I.aetste Soort van TELLEN. Wat's dan het Geheele van ons Leven, dat wy in zoo vele byzondere Rekeningen, om zoo te spreken, hebben willen onderscheiden? Wat bedraegt toch die samenbrenging van *Nietige en Wezentlyke*, van *Voor- en Tegenspoedige*, van *Lastige en Lustige*, van *Wereltliche en Godsdienstige* DAGEN? 't Is God, Geliefden! 't is God alleen, die *onze tyden in zyn hand heeft*, om de tale een's Profeten te gebruiken; 't is Hy alleen die 'er het nette Geheel, die 'er de juiste somma van weet. En gelyk Hy alleen ons Levenseind bepaelde, zoo is Hy 't ook eeniglyk die hetzelfde kan kennen. 't Is ons ondertusfchen niet gansch onmogelyk te ramen, wat het lot dezer Toehoorderen ten dien opzigte in 't toekomstige zyn zal. Immers onderstel eens dat de Plegtigheit van dezen Dag Agtienhondert

Menschen te dezer plaetse tot den Godsdienst byeenbragt; en verdeel deze Agttienhondert Persoonen in Zes Hoofsoorten. Te weten:

De <i>Eerste</i> in Persoonen van tusschen de <i>Tien</i> en <i>Twintig</i> Jaren, ten getale van	530
De <i>Tweede</i> van <i>Twintig</i> tot <i>Dertig</i> Jaren, ten getale van	440
De <i>Derde</i> van <i>Dertig</i> tot <i>Veertig</i> , ten getale van	345
De <i>Vierde</i> van <i>Veertig</i> tot <i>Vyftig</i> , ten getale van	255
De <i>Vyfte</i> van <i>Vyftig</i> tot <i>Zestig</i> , ten getale van	160
En de <i>Zesde</i> in zulke die <i>Zestig</i> Jaren zyn en daer boven, ten getale van	70

Te samen 1800

Nu moet volgens de Onderstelling der genen die zich op zulk slag van Onderzoekingen gelegd hebben, elke dezer Hoofsoorten dit Jaer aen den Dood een tol van Tien Persoonen betalen. Zulks 'er op dien voet dit Jaer Zestig van myne Toehoorders moeten sterven. En volgens dat beginsel zullen 'er van deze *Agttienhondert*

In *Tien* Jaren niet meer overblyven dan *Twaelfhondertzeventig* Persoonen.

In *Twintig* Jaren niet meer dan *Agthondertdertig*.

In *Dertig* Jaren alleen *Vierhondertsachtig*.

In *Veertig* Jaren slegts *Tweehondertdertig*.

En in *Vyftig* Jaren enkel een gering getal van *Zeventig* [stokoude] menschen.

Dus ziet gy Geliefden, dat de Maetschappy der Menschen in eene gedurige ongeduurzaamheit

heit is. O Ja 't is een Schouwburg, in welke elk ten Tooneele naeulyks verschynt of hy vertrekt weder. Deze onophoudelyke verwisselingen schynen my gelyk aen 't geen iemant wedervaert die de Algemeene Historie leest. Hy slaet zyn oog op de eene of andere bladzyde dier Historie; daer beschouwt hy een Volk, een Vorst, of ander Persoonaedje; hy keert het blad om; die vorige ziet hy niet meer; 't zyn andere Wetten, andere Grondregels, [andere Vertooningen,] die geen de minste betrekking tot de vorige hebben.

X.

T W E E D E D E E L.

Ziet daer Toehoorders, wat uwe DAGEN zyn. 't Gezegde is genoeg om 'er u een onderscheiden denkbeeld van te doen hebben; genoeg is 't insgelyks om 'er nu VERVOLGENS zoodanige BESLUITEN EN GEVOLGEN uit op te maken, die de gedagten uwes Geestes, de bewegingen uwes Harten, en de gangen uwes Levens zullen kunnen regelen en bestieren. Dat eischt de Wysheit; dat baden wy voor u af; dat wilden wy u inboezemen met dat: *Heer! leer ons ALZOO Onze Dagen Tellen*, DAT WY EEN WYS HARTE BEKOMEN.

X I.

Dit zy dan het *Eerste Gevolg* of *Besluit*. Te weten: dat de YDELHEIT van het TEGENWOORDIG LEVEN, een *allerkragtigst bewys is van het ZALIG LEVEN hier namaels*. Dit bewys moet elk overtuigen,

tuigen, als hebbende twee voordeelen boven alle andere bewyzen uit de Wysgeerte genomen; ter betooginge dat onze Zielen onsterffelyk zyn: 't Bewys onzer Onsterffelykheit; genomen van de Geestelykheit onzer Zielen, is misschien zeer bondig, maer geenszins zoo duidelyk en onweersprekelyk. 'k Verlies myzelve, als ik met myne overnatuurkundige beschouwingen tot in 't inwendige der Zelfstandigheden indringe: en ik zou niet regt weten hoe eenen Tegenspreker te antwoorden, die my met deze vraeg aenviel:

„ Weet gy alles waer voor een Zelfstandigheit vatbaer is? gaet uw begrip ver genoeg om met volle bewuftheit te konnen zeggen: *dusdanig eene Zelfstandigheit is enkel vatbaer voor zulke dingen; en die andere wederom voor zulke* ”? Ten minsten zal 'er altoos deze eene zwaarigheit overblyven, dat namelyk, een Ziel, uit haer natuur geestelyk en onsterffelyk, berooft kan worden van hare onsterffelykheit, wanneer 't aen God, die haer 't wezen gaf, behaegde ze te vernietigen.

Maer 't bewys dat wy tans aendringen is duidelyk en onwederfprekelyk. De kragt daarvan kan ik zelfs eenen Arbeidsman, Konstenaer, ja 't allerlaegst vernuft dat 'er onder de Maetschappy is, doen verstaen en begrypen. En ik durve ook de schranderste Geesten, en de afgeregteste Knibbelaers uitdagen, om tegen 't zelve iet redelyks in te brengen. Hoe! zou deze onze Ziel, die bequaem is om te redeneeren, om t'overdenken, om onderstellingen te maken, en 'er gevolgen uit te trekken; zou deze Ziel zeg ik, die haren Schepper kan kennen en dienen, enkel geschapen zyn voor die [beuzelagtige] rol, welke

ke wy hier op aerde spelen? Wat! zouden de Zielen van zoo vele duizenden kinderen, die ster-ven eer ze geboren zyn, vernietigt worden, na dat zy eenige maenden een geraemte, een massa van onvolmaekte deelen, die de Natuure zich niet verwaerdigde t'ontwinden, bezielt hadden? Hoe! zullen de *Abrahams*, de *Mozessen*, de *Da-vids*, en all' die Heilige Mannen, aen welke God zoo groote beloftenissen deed; ophouden te zyn, na eenigen tyd *vreemdelingen hier op aerden* geweest te hebben? Wat zeg ik! Zou die *Wolke van Ge-
tuigen* die eer dan dat zy de Waerheid zou ver-
raden, zich liet *stenigen*, aen *stukken zagen*, *verzoe-
ken*, door 't zwaert ter dood brengen; *wandelende in
schaeps- en geits-vellen*, *verlaten*; *verdrukt*, *qualyk ge-
handeld zynde* (*); zou zeg ik, die wolke van
Bloedgetuigen, gelyk een rook verdwynen; en de
pynigingen hunner Beulen de Zielen dier Marte-
laren vernietigen? Helas Belyders van Jesus Chri-
stus! die zynen smaed dertig volle Jaren droegt,
die uw rug aen de stok van den Provoost der
Galeien gaest, en een Leven leidde, dat duizend-
mael wreeder was als de Dood: gy edele Zielen,
gy zult dan ter vergeldinge van all' dien arbeid
en stryd niets anders hebben, dan de weinige on-
derstandgelden die men u na 't ontkomen van de-
zelve toegeschikt heeft! [*ô Spoorlooze Gedagte!*]
Zouden ook alle die uitmuntende bequaemheden
die de mensch bezit, hem enkel gegeven zyn,
om eenige Jaren in de Vier schaer te zitten, of
om eenigen tyd de Konsten en Wetenschappen
te oeffenen? Wat brein kan die bedenking goed-
vinden?

(*) *Hebr. XI, vers 1, 13, 37.*

vinden? Wat doordringendheit van geeft, wat afgereghheit om de moeielykste tegenwerpingen op te lossen is in staet, om 't bewys t'ontzenuwen dat wy uit all' deze verschynzels trekken? ô Korthheit der Tydelyke Huishouginge! ô Ydelheit des Levens! ô Rampen die myne DAGEN drukken, bemagtigen, innemen, en als vergiftigen! Ik zal my uwer niet meer beklagen! Ik zie uit den schóót van dien stikdonkeren nacht in welken gy my dompelt, het helderste, en verrukkendst licht opdagen! Gy leid my met de hand tot de Leere der Onsterffelykheit! De YDELHEIT van het TEGENWOORDIGE, is een alderkragtigst bewys van een TOEKOMSTIG LEVEN. Ziet daer ons *Eerste Besluit*.

X I I.

Het *Tweede* zy: dat de DINGEN, dat is de Goederen, en Rampen VAN DIT LEVEN, dat zoo snel voorbygaet, van WEINIG BELANG moeten zyn voor eene Onsterffelyke Ziel. Men versta ons wel. Wy prediken u geen Hyperbolische, en grootspreekende Zedeleer. Verre zy van ons dit stelzel te staven: „ dat 'er gene wezentlykheit in de „ Goederen of Rampen zy; dat 'er eene samen- „ menging in derzelve voorwaerden is, die hen „ alle gelyk maekt; en dat bygevolge iemant „ die aen een vollen disch zit, niet gelukkiger is „ dan die zyn brood bedelt”. Zulk een Euan- gelie is 't onze niet. De Tydelyke Rampen zyn wezentlyke Rampen. Byaldien dit leven zeer lang zou duuren, zoud ik de staet van een ryk en vermogend man, oneindig verheffen boven

ven dien van een armen ; dien eenes gebieders boven dien van iemand die gehoorzaemt ; dien eenes volkomen gezonden , boven dien van hem die op zyn ziekbed quynt. Dan , hoe wezentlyk ook de Goederen en Rampen in zichzelf zyn , haer korte duurzaamheit doet hare wezentlykheit VAN GEEN BELANG worden. Gy , die dertig jaren in elenden geleefd hebt ! [waer zyn die dertig jaren ?] verdwenen. En gy die 'er veertig in een droevige staet hebt gesleten ! ziet hoe snel dien tyd dezès rampvollen levens verdwenen zy. Zoo ook gylieden , die sedert dertig , veertig , ja vyftig jaren u in wellusten gebaed , en allerlei eere en vermaken in overvloed genoten hebt ! wat is 'er toch tegenwoordig van die jaren geworden ? De tyd die de eene en andere nog leven zullen , verdient naeulyks genoemt te zyn , en zal met gelyke snelheit wegvlugten. En schoon de korthheit des levens niet alle Staten gelyk maekt , zy dempt echter het grootste gedeelte van dien afgrond , die 'er door de Begeerlykheit tusschen beide gestelt word. Men hervorme des zyne denkbeelden. Men verbeter zyne tael. En men zegge niet meer dat een gezond mensch [wezentlyk] gelukkig , een zieke [wezentlyk] elendig is. Men noeme niets Volstrekt Geluk , dat maer geleent , voorbygaende , en gereed is om met het leven te verdwynen. De GOEDEREN EN RAMPEN van een VLUGTIG LEVEN , moeten VAN WEINIG BELANG zyn voor een ONSTERFFELYKE ZIEL. Dit was het *Tweede Besluit*.

X I I I.

Maer byaldien ik Onsterffelyk ben , wat doe ik dan onder de Stervelingen ? Zoo ik, geschapen ben voor de Eeuwigeit, waerom voere ik dan een elendig leven op Aerden ? Indien de Goederen en Rampen van dit leven, zoo weinig overeenkomst hebben met myne natuurlyke Grootheit, waerom worden ze my dan toegedeelt ? Wat 's dan de reden dat de Groote Schepper van Alles myner onnoozelheit strikken schynt te leggen, met my Goederen te schenken, welke my eene Eeuwige Rampzaligheid veroorzaken konnen : en waerom behaegt het zyner Opper-Majesteit my niet anders tot een Eeuwig Geluk te leiden, als door 't opofferen mynes Tydelyken Geluks ? Deze Zwarigheid, Geliefden ! deze gewigtige Zwarigheid leid ons tot een *Derde Besluit*. **DIT LEVEN IS EEN TYD VAN BEPROEVING, ons gegeven om de keure te doen, of van eene Eeuwige Gelukzaligheid, of van een Eindeloos Verderf; ['t Is ons gegeven, om de GELUKZALIGHEIT te verkiezen, en die in 't zelve door een ernstige GEREEBMAKING, boven alles te waerdseren.]** Men veragte [dan] dit Leven zoo men 't in *zichzelven* beschouwt; men zegge [dan] met Gods Heiligen, dat het een *Schaduw* is die voorbygaet (*); eene *Idelheit* die niets wezentlyks en bestendigs heeft; een *Bloem* die *verwelkt* (†); een *Gras* dat *verdort* (§); een *Damp* die *verdwynt* (‡); een *Droom* die *na 't ontwaaken*

(*) 1 *Kron.* XXIX, 15. (†) *Job* VII, 16. en XIV, 2. .
 (§) *Psaln* CII, 12. (‡) *Jakob.* IV, 14.

ken geenig denkbeeld overlaet (*); een *Gedagte* die in onzen geest valt zonder 'er in te blyven(†); een *Schim* of *Beeld* aen de wand; een enkel *Niet voor God* (§).

Maer neemt men dit zelfde Leven in aenmerking met opzigt tot het oogmerk dat God zich voorstelde, als Hy 't ons gaf, [zoo betaemt het ons, en wy mogen, ja moeten 'er alsdan] groote denkbeelden van vormen. Laet ons het dan vry in all' zyn byzondere deelen naeukeurig rekenen. Laet ons zelfs de minste en onzichtbaerste oogenblikken daarvan dierbaer houden, en 't geringst gedeelte dat wy 'er van verwaerloosden betreuren. Want [dan,] dan is deze voorbygaende *Schaduw*, die Onwezentlyke en Lossse *Ydelheit*, deez Verwelkbare *Bloem*, dat Ligtdorrend *Gras*, die Verdwynende *Damp*, deez Ydele *Droom*, die Vlugtige *Gedagte*, dat Lyf- en Zielloos *Schaduwbeeld*, dat enkel *Niets*; deez zoo ydele en veragtenswaerdige Tyd onzes Levens [is dan zegge ik] een *Tyd* die wy moeten *Uitkopen* (‡); een *Tyd onzer Bezoekeinge*, die wy moeten *kennen* (**); een *Aengename Dag*, een *Tyd van Zaligheit*, die wy *niet te vergeefs moeten ontfangen* (††); een *Rykdom van Verdraegzaemheit en Langmoedigheit*, die ons *ter bekeeringe moet leiden* (§§); [met een woord] een *Tyd na welken geen Tyd meer zyn zal* (‡‡): als zullende na dit Leven de tranen nutteloos zyn, de zugten magteloos, de smeekingen aenneemeloos, de bekeering vrugteloos.

X I V.

(*) *Pf. LXXIII, 20.* (†) *Pf. XC, 9.* (§) *Pf. XXXIX, 6, 7.*
 (‡) *Efez. V, 16.* (***) *Luk. XIX, 44.* (††) *2 Korinth. VI, 2.* (§§) *Rom. II, 4.* (‡‡) *Openb. X, 6.*

X I V.

[Maer gaen wy over tot het] *Vierde Besluit.*
 [Dit 's het volgende:] *Een Leven waerin men meer Tyds aen de Tegenwoordige Werelt als aen de Eeuwigeit geeft, beantwoord niet aen't DOELWIT dat de Aenbiddeleyke Schepper zich voorstelde, met ons in deze Huishouding van verwagting en hope te plaetzen.* Wy zyn hier niet om te slapen, te eten, en te drincken, maer OM ONS TE BEREIDEN TOT DE EEUWIGHEIT. Hebben wy dan meer tyds aen onze bezigheden gegeven als aen dat BEREIDEN; hebben wy ten minsten die bezigheden niet NAER 't groot einde der EEUWIGHEIT geschikt; hebben wy Paulus grondregel ('t zy gy eet, 't zy gy drinkt, 't zy gy iet anders doet, doe het all' ter eeren Gods *) niet gevolgt; zoo hebben wy niet beantwoord, aen 't groote oogmerk dat de Alwyze Schepper zich voorstelde, als Hy ons in deze Huishouding van hopen en verwagten gestelt heeft. Wy zyn hier niet om de Onzen in een goede Gelegenheit te stellen, en ons Geslagt aenzienlyk te maken, maer wy zyn 'er OM ONS TE BEREIDEN TOT DE EEUWIGHEIT. Hebben wy dan meer tyds gegeven aen 't Tydelyk Welzyn van de Onzen, als aen die BEREIDING, ten minsten hebben wy niet all' onze pogingen in dit opzigt genomen, NAER 'T EEUWIGE gerigt; zoo hebben wy niet beantwoord aen 't doelwit dat de Maker van Alles beoogde met ons in deze Huishouding van verwagten en hopen te plaetzen. Wy zyn hier niet om Staten
 te

(*) 1 Korinth. x; 31.

te bestieren, of om Konst en Wetenschap aen te queeken; wy zyn 'er OM ONS TE BEREIDEN TOT DE EEUWIGHEIT. Hebben wy dan all' onzen vlyt niet NAER 'T EEUWIGDURENDE gewend, zoo hebben wy nog niet beantwoord aen 't uitzigt dat de Groote Formeerder aller Dingen had, [als het zyner Alwysheit behaegde ons op deze Werelt te plaetzen,] ons in deze Huishouding van hoop en verwagting voor een tyd te doen zyn. Denkt niet, Christenen! dat we geoordeelt zullen worden, naer die denkbeelden, die 't ons t'eeniger tyd lusten mag, van onze Roeping te maken. [Neen, ô Neen!] Wy leven in een Huishouding of Bedeeling [gelyk ik reeds meermalen te kennen gaf] van Verwagtinge. Wy hebben overzulk den Tyd enkel, OM ONS TE BEREIDEN TOT DE EEUWIGHEIT. En dus kan een Leven, dat meer zorgdraegt voor de Tegenwoordige als Toekomende Huishouding, niet beantwoorden aen de Alwyze Uitzigten van den Eeuwiggeëerden Schep- per, als Hy ons in deze Huishouding van ver- wagting en hopen geliefde te stellen. Dit 's myn *Vierde Besluit*.

X V.

Zie hier het *Vyfde*. Een ZONDAER die totnogtoe niet aen dat voorgemelde oogmerk van God den Heere beantwoord heeft, MOET IN de hartgrondigste LOF- en DANKZEGGINGEN UITBREKEN, om dat de Opperste Goedheit zyn leven nog verlengt. Dat dan een iege- lyk uwer, die in 't herdenken van zyn leven, die jammerlyke verkeertheit van niet beantwoord te hebben aen Gods liefdryke bedoelingen vind,

VI. STUKJE.

Q

een

een dankbare ziel hemelwaerts zende, om dat [de Volheit van Eeuwige Ontferming] totnogtoe uitsfelde, over hem uit te spreken dat gedugte vonnis: *Doe Rekening van uw Rentmeesterschap*. Hier-, hierom moet ons het Leven eindloos dierbaer zyn; hierom moeten wy ons [tot aen de ziel] verheugen: als die wy nog het [lieve] Licht van dezen [zaligen] Dag mogen beschouwen.

Ik heb nu, [zoo spreekte elk by zichzelf,] ik heb nu dertig, veertig, zestig, of meer jaren op de werelt geweest; en sedert ik het gebruik mynes Redens, en 't gevoel van myn Geweten had, had ik ook tevens all' de andere hulpmiddelen die noodig zyn om den Godsdienst te kennen, en te betragten. Geen genade, geen kastyding is 'er, welke de Heere niet gebruikte, om my tot myn pligt te brengen. Geen verstandig en welopgesteld boek is 'er dat Hy my niet ter hand stelde, gene zielroerende Predikaetsie die Hy my niet deed hooren. Myne Verdorvenheit had de overhand op all' deze beweegmiddelen; myn Leven was een samenmengzel, zoo niet van de gruwelykste misdaden, ten minsten van [onophoudelyke] verstroojingen en onagtzaamheden; terwyl ik doorgaens die onwerkzame staet enkel verliet, om euveldaden te begaen, welke reeds zoo veel zielen in de Hel gestort hebben. Was ik ziek, en zag ik de dood voor oogen, 't scheen my als of all' myn zonden en all' de straffen die ik verdiende, zich met elkander in dat doodelyk oogenblik tegens my vereenden. Ik droeg de Helle in myn binnenste: ik verbeeldde my omringt te wezen van all' de Vlammen en Booze Inwoonders dier schrikkellyke Strafplaets.

Ik

Ik was myzelven ten Beul, als ik myne gedagten liet gaen op den [schoonen] tyd, dien ik aen de Werelt en aen de Ydelheden had gegeven; en ik zou, was 't in myn magt geweest, duizenden duizendmael myn leven opgeoffert hebben, om die elenden af te koopen. Ik zou de geheele werelt [blymoedig] gegeven hebben, om een oogenblik van dien tyd te rug te halen, dien ik zoo [onzinnig] verspilt had. [God was my genadig,] en Hy verlengt nog mynen Tyd, door [de Oceanen zyner onvergelykelyke en] eeuwigdurende Barmhartigheden. [Lof! Dank! Eer! en Heerlykheit! zy U in eeuwen Eeuwigheit! Grondgoedertiere en Eindloosgoede God!]

X V I.

Endelyk Christenen, laet ons *Ten Vyfden* [uit de Kortheit en Toestand van dit Tegenwoordig Leven] *Besluiten*: *Dat Schepzelen dier leven, dat zy qualyk besteedden, God nog uit enkele Liefde verlengt, [ZICH MET ERNST BEKEEREN,] en zonder 't minste uitstel een goed gebruik van zoo kostelyken tyd maken moeten.* Schepzelen, die op 'de kant des Grafs gekomen zyn, en die vreezen in de Helle gestort te worden, zoo zy onverwagts sterven, moeten van nu af aen een NIEUW LEVENSONTWERP maken, en 't zonder uitstel in 't werk stellen. Ik bidde u dan Geliefden door 't Euangelie, [door all' 't blyde] van dezen Dag; ik bidde u by all' wat kragtig, gewigtig, en teeder is in 't Feest dat wy tans vieren, en dat gy voorleden Zondag geviert hebt; by dat alles zeg ik [bidde ik, smeeke ik, ja] bezweer ik u, dat gy deze Aenmerkingen

kingen op uw hart laet gelden ; dat gy ze t'allen oogenblikke van den tyd , die Gods lankmoedigheid u nog vergunnen zal , uzelfen voorftelt , en ze ten regelmate van alle uwe inzigten , ondernemingen , en handelingen doet strekken. Zonder dat vermogen wy niets [by God] voor ulieden. De vierigfte Gebeden die wy dezen Dag voor u ten Hemel zenden , zouden immer zoo vrugteloos zyn als die Mozes eertyds voor Ifraël deed , om de herroeping van dat yslyk vonnis , *zoo zy in myne ruste zullen ingaen (*)* ! Hoort gy in tegendeel na onze vermaningen , zoo kan en mag ik myn hart over u ontsluiten in heilwenschen , die als zoo vele beloftenissen verzegelt zyn met het *vaste* en onbreekbare *Zegel* (†) [van Gods trouwe] , en voortgekomen uit den mond van een God *die nooit veranderd* (§).

X V I I.

S L O T - W E N S C H E N .

Immers ik greep met alle bereidvaardigheid de gelegenheit die my deez Plegtige Dag gaf aen , om tot u Myne Geliefdste Broeders en Zusters in Christus op zoo aengenamen stond te komen , en u het woord te prediken op een Tyd , waerin 't my vry mogt staen het diepste van een hart bloot te leggen , dat altoos doordrongen is van eene eerbiedige teederheit voor deze Stad en Kerk.

(*) *Pfalm* xcv, vers 11.

(†) *2 Timoth.* II, vers 19.

(§) *Maleachi* III, vers 6.

Kerk (*). Ontfangt des myne Wenschen met zoodanige zielsbewegingen, als ik ze doen zal.

[WEL-EDELE GROOTAGTBARE] OVERHEDEN, aen wien d'Oppermogenheit het roer der Regeeringe aenbetroudde ! Gy zyt , 't is waer , boven onze wenschen : maer wy zyn de Dienaers van een Heer , die over alle Schepzelen gebied ; en 't is uit de schatkist van zyne Grootheit , Rykdom , en Heerlykheit , dat wy de wenschen nemen , die wy over uwe Doorluchtige Hoofden uitstorten. God boezeme Uwe Grootagtbaerheden die edelheit van gevoelens , die grootmoedigheid , die uitmuntende eerzugt in , welke de Souverainen , wien Hy het Zwaerd der Geregtigheid in handen gaf , alle hunne inzigten en besluiten op het Regt doet grondvesten ! God beziele Uwe Grootagtbaerheden met die liefde , dat toegeven , die goedaerdigheid , welke de hoedanigheid van Heer en Meester [wyzelyk] matigt door die van Vader ! God boezeme Uw Weledele Grootagtbaerheden die nedrigheit , die verkleining van zichzelve in , welke den Christen Overheden aenzet , om all' hun magt en eere aen Gods voeten neder te leggen , en enkel nae die eere te streven , dat zy den Opperkoning , eene getrouwe rekening van all' hun Amptsverrigtingen mogen doen ! Dat zal een zeer gewigtige Reken-schap zyn ! De Overheden zyn verantwoordelyk in zekere mate niet alleen voor het Tydelyk , maer tevens ook voor het Eeuwig Welzyn hunner Onderdanen. Het Eeuwig Welzyn eenes Volks hangt meermalen af van de Maetregels die

Q 3

des-

(*) Van Rotterdam.

deszelfs Bestierders nemen, en van de zorg die zy dragen ter betoominge van de Ongebondenheit, ter verbiedinge van ergerlyke Boeken, ter onderhouding van de Dagen en Tyden des Openbaren Dienstes, en ter verzorginge van verstandige, yverige, en Godvrugtige Leeraers aen de Kerk. Dan, Overheden die zich deze groote dingen allerwegen voorstellen, hebben ook het regt om van God allen onderstand te wagten, ter bereikinge van zoo heilzame inzigten noodig. Dien onderstand, Grootmagtig Hemelkoning! dien onderstand bidden wy U af voor deze Doorluchte Persoonadiën! Onze stem dring door de wolken! Ons zugten werde verhoort!

HERDERS EN OPZIENDERS VAN CHRISTUS KERKE!
 Myne Dierwaerde Amptgenooten in de Prediking des Heils! Navolgers der Apostolische Mannen in 't *Werk der Bedieninge, in den Opbouw van Christus Lichaem* (*). God heeft de naeuſte bepalingen voor ons geſtelt, in opzigte van 't geen by de werelt bevordering en geluk genoemt word. De Godsdienst dien wy belyden, laet ons niet toe te ſtaen na die grootsche tytels, die verhevene ſtandplaeſtzen, dien pragtigen omſlag, die de Staetsdienaers van d'Aerdsche Koningen zou konnen vermengen met de Dienaren van dien Jeſus, wiens Ryk niet van deze Werelt is (†). Maer all' wat wy ten dezen opzigte aen voordeelen die de zinnen innemen verliezen, herwinnen wy aen wezentlyke en beſtendige goederen; immers zoo wy anders den Godsdienst kennen, dien wy anderen prediken, en zoo wy de grootheid bezeffen
 der

(*) *Efezen IV, vers 12.*

(†) *Joann. XVIII, vers 36.*

der Roepinge waermeê God ons vereert heeft. Het behage slegts, het behage Hem, die ons dezerwyze begunstigde, ons daernevens all' de noodige verlichting en sterkte te schenken, zonder welke wy ons niet waerdiglyk dier genade kunnen quyten! Het behage Hem ons dien heldenmoed, die onvertzaegdheit te geven, die ons zoo noodig is om den Vyanden onzer Heilige Hervorming, en dikwils ook hen die met een Hervormden Naem dezelve dwarsboomen en te loor stellen, met vrugt het hoofd te bieden! Hy ondersteune ons in 't midden der onophoudelyke zwarigheden die wy in onzen Dienst ontmoeten! en Hy bemoedige ons gedurig door het denkbeeld van die uitmuntende trap van heerlykheit, die bereid is voor de genen, welke na dat zy'er *vele tot Regtvaerdigheid geleid hebben, blinken zullen als de glans des uitspanzels, en als de sterren altoos en eeuwiglyk (*)!*

HANDELAERS! die de pylaren zyt van dit Gemeenebest, en die in 't midden deszelfs, welvaert en overvloed levende houd. God houde niet op uwen Handel te zegenen! God bevredige om uwent wille altoos Wind en Vloten, de Heel-Natuure en d'Elementen! Maer bovenal, God leere u dien grooten handel, om uw hart te plaetzen daer uw [wezentlyke] *schat* is (†); om uzelfven *Vrienden te maken uit den Onregtvaerdigen Mammon* (§); om uw welvaren door weldoen te heiligen, inzonderheit op eenen Dag als dezen, die

Q 4

elk

(*) Daniël XII, 3. (†) Matth. VI, 21.

(§) Luk. XVI, 9.

elk onzer de wet voorschryft om een huldiging van mededeelzaamheit en liefde te doen aen een *God die Liefde is*, en diens Liefde, ons dezen Dag vergunde te zien.

HUISVADERS EN HUISMOEDERS! by welke ik my met zoo veel vergenoeging in een zoo gewichtig stuk voege, God geve ons dat wy onze Kinderen aenzien niet als Wezens bepaelt tot het Tegenwoordig Leven, maer als zulke die een onsterffelyke ziel hebben, en die gemaekt zyn voor de Eeuwigheit! God geve ons oneindig meer ter harten te nemen, dat wy hen tengenen dage zalig in den Hemel zien mogten, dan hen hier gelukkig op Aerden te beschouwen! God gunne ons zoo lang wy leven, de Schepzelen te genieten die ons zoo noodig zyn tot verquikking van hietzelve! En behaegt het zyner Aenbiddelyke Voorzienigheit die ons t'ontnemen, Hy geve ons de noodige onderwerping om zoo harde bezoeken geduldig te dragen!

Dit Stuk Geliefden! sluit mynen mond. God hoore all' de wenschen die ik uitgeboezemt hebbe, midsgaders all' die ik inhoude, en die ongelijk meer zyn als ik uitboezemde!

A M E N!

TWEE

T W E E D E A R T I K E L.
V E R V O L G *
V A N D E
H I S T O R I E
D E R
J A C O B I T E N
O F
K O P H T E N,
D O O R
JOSEPH ABUDACNUS VAN MEMPHIS,

Metropolitaen van Egypte.

I N H O U D.

- XII. *Der Jakobiten Vormzel.* XIII. *Hun Oorbiegt.*
XIV. *Nachtmael.* XV. *En Ordening.* XVI.
Hun Huwelyk. XVII. *En Laetste Olyffel.* XVIII.
Hun Dienst omtrent de Beelden en Reliquiën of
Overblyfzels der Heiligen. XIX. *Hunne Monni-*
ken en Kloosters. XX. *Hunne Vastens.* XXI.
Bedevaerten. XXII. *Spyze en Leefregel.* XXIII.
Hunne Kindertucht en Scholen. XXIV. *De Bezig-*
heit der Edelen en des Gemenen Volks.

Q 5

XII.

(*) Zie : Pag. 29. in 't VYFDE OF NÆSTVOORGAENDE
STUKJE ONZER VERMAKELYKHEDEN.

XII.

Y hebben in de vorige Paragraeph (*) met een enkel woord van het PLEGTIGE VORMZEL gesproken, en gezegt dat de Prieffer 't zelve aen 't Kind by zynen Doop toedient. Wy doen 'er hier by, dat het wyden der Olie tot deze Plegtigheid dienende, zoo wel door een Prieffer, verrigt word als de VORMINGE zelve; zulks men met het eerste niet wagt tot dat 'er een Bisschop den Dienst verrigt. Daer is derhalven in deze gelegenheit tusschen de JACOBITEN en Roomschegezinden dit onderscheid, dat by de laetsten de Olie nooit anders als van een Bisschop gewyd word; terwyl de JACOBITEN zulks door een Prieffer doen: gelyk zy ook de VORMING te gelyk met het Doopzel aen de Kinderen; en dat als gezegt is door een Prieffer verrigten; daer de Roomschegezinden die twee Plegtheden afzonderlyk, en het VORMZEL door den Bisschop toedienen. :

XIII.

De Kerkelyken, gelyk wy voorheen (†) zeyden, gebruiken byna nooit de BIEGT en BOETDOENING; de Leken zeer zelden, doch dan met de uiterste gestrengheit. Men vind verscheide Historischryvers die ons willen verhalen, dat de BIEGTVADERS in Ethiopië, daer de Gezintheit der JACO-

(*) Zie: Pag. 49. in 't VORIG VYRDE STUKJE.

(†) Zie: Pag. 48. in 't VORIG STUKJE.

JACOBITEN in vollen bloei is, vry veel gelds nemen van hen die BIEGTEN, wyl zy hen anders noodzaken eene aldergestrengfte BOETPLEGING te ondergaen. Wat daervan zy, in Egypte word hiervoor geen geld gegeven, als het weinige dat de BOETELING [vrywillig] schenkt. Evenwel zoo hy niets geeft, word hy genoodzaekt eenigen tyd uit de Kerk te blyven. De BOETDOENING, die gewoonlyk op de BOETELINGEN gelegd word, is voor 't grootste gedeelte zeer streng en langdurig: zulks zy meermalen zes maenden, ja een geheel jaer in dien staet moeten zyn; onderwyl en geen deel aen 't Nachtmael hebbende. De Lezer oordeele of wy die BOETE t'onregt gestreng noemden; de BOETELINGEN onthouden zich tweemaal ter week van gewone spyzen, gebruikende enkel water en brood; en zy [staen] alle nacht vyftig, ja honderdmael [op], werpen zich neder ter aerde, en kussen dezelve nae den kant van 't Oosten. Voor 't overige willen de JACOBITEN dat 'er maer eenderlei foort van zondaren zy, en geenszins verscheidenerlei, gelyk de Roomschgezinden zeggen.

X I V.

Alle Zon- en Feest-Dagen onderhouden de Priester en de Choordienaers het NACHTMAEL; en dat gelyk wy zeiden zonder vooraf te Biegten: alleen hebben zy in gebruik zich des nachts voor het Feest te bereiden, en zich van spys en drank te onthouden. Wat den Leken aengaet, nadat zy de BOETE, hen door den Biegtvader opgelegd, volbragt hebben, naderen zy godsdienstelyk, al wenen.

wenende en met ontdekten hoofde tot de deure des Heiligdoms; en blyven 'er staen met een linne doek in de handen. Dan geeft hen de Priester een stuk van de Hostie (*), en de Diaken reikt hen met een goude of zilvere lepel, een weinig Wyns uit den Beker toe. Gebeurt het dat 'er eenige Kinderen met het water des H. Doops worden afgewassen, ('t geen ook op andere als op de twee voorgemelde (†) tyden geschied,) zoo worden zy door den Doopheffer aen gemelde Deur gebragt, en de Priester legt een kleen broksken van de Hostie in 's kinds mond, en zynen vinger in den Beker doopende, drupt hy 'er insgelyks iet van den Wyn in. Dit zelfde geschied als 't een of 't ander Kind tot Diaken of Onderdiaken word gestelt. 't Welk dikwils voorvalt als de Patriarch de Mis doet; die het dan in 't Sanctuarie of 't Heiligdom zelve neemt.

X V.

Wy hebben van de Plegtige ORDENING gespro-

(*) 't Getal der Hostiën, moet volgens de JACOBITEN ongelyk zyn, behalven als 'er Twee zyn, gelyk *Affemanus Biblioth. Oriental.* T. II. p. 180. seq. beweren wil met de woorden van *Dyon. Bar Salib*, van dezen inhoud:
 „ De Priester brengt ons ééne Hostie, dat is één Gete-
 „ kent Brood, om aen te wyzen, dat 'er maer één
 „ Vleeschgeworden Woord is; hy offert 'er Twee op
 „ den altaer, om te leeren, dat wy één uit de Godheit
 „ en Menschheit eenigen Zoon en Christus erkennen;
 „ hy bied 'er ons daarna Drie, dat is Ongelyke aen, wyl
 „ hy wil, dat zy dan Ongelyk zyn, om te betekenen,
 „ dat de H. Drieëenheit Een Natuur en Drie Perfoonen is.

(†) Zie: Pag. 49. in 't VYFDE STUKJE.

sproken, toen wy van den Doop handelden, en aldaer gezegt, dat de JACOBITEN in 't begeben der Gewyde Ordens geenderlei Ouderdom uitsluiten, behalven alleen in opzigte van het Priesterschap; terwyl zy alle de andere, zoo Hooger als Lager Waerdigheden, aen alderlei jaren zonder onderscheid schenken. Dus worden by voorbeeld Kinderen tot het Diaken-Ampt gewyd: en vermids hunne teedere en onvolwasse Jaren niet toelaten, om de inzettingen en regels van die Waerdigheid te volbrengen, zoo moet iemand hunner nabestaenden, 't zy derzelve Vader of Moeder, als hunne Borgen, dezelve zoo lang waarnemen, tot de Kinderen genoegzame jaren hebben om zulks te doen. De Inzettingen en Regels van die ORDE of Waerdigheid zyn deze: Tweemalen ter week, namelyk des Woensdags en Vrydags te vasten; zich van alle bloedspsyzen en melk t'onthouden; het lichaem, gedurende de Veertigdaegsche Vasten tot de laetste tyd toe te vermageren; en op de Feestdagen ter Kerk te komen, en de Mis te hooren. Niemand verigt den Heiligen Dienst, als die in de PRIESTER-ORDE is; en de Priesters worden niet voor hun vyfentwintig jaren gewyd: zy moeten ook alle de hierevenvoorgemelde Regelen naeukeurig houden. Hy die 't zy in eene Hoogere, 't zy in eene Lagere ORDE of Waerdigheid zal ontfangen worden, geeft vooraf zynen naem op aen den Schryver van den Patriarch, en eenig gelt, (te weten omtrent drie Engelsche Schellingen of een Daelder,) aen den Patriarch zelve. Ten tyde der Wydinge scheert hem de Patriarch, aen de deure des Heiligdoms staende, het hoofd; en de han-

handen op het zelve leggende, en 't hair op de wyze van een kruis gefneden hebbende, zegent hy, en verwelkomt hem in 't getal der Kerkelyken. Dan gaet hy in 't Sanctuarie, en op den Opperpriesterlyken Stoel zitten, terwyl de Choor-Dienaers hem den Gordel aanbieden, en hy die nevens het Hembd aendoed, wordende hem door den Patriarch alle de Ordens tot aen het Diakenfchap toegedient, met zoodanige plegtigheden, als 'er in die gelegenheit by de Grieken en Latynen gebruikt worden. Dan, 't gaet met de Wydinge der Priesteren niet op gelyke wyze toe. Zy worden wel verkoren, maer in hun afwezen. Ten tyde der ORDENINGE moeten zy in de Kerken als gevangen, en ondanks hunne weigering door geweld en allerlei gebeden als verwonnen, en overgehaelt worden. Men brengt hen daerop in Priesterlyken Gewade nae 't Heiligdom tot den Patriarch, die hen dan op gelyke wyze ORDENT als de Grieken en Roomfchgezinden.

Behalven deze genoemde Waerdigheden en ORDENS, hebben de JACOBITEN nog eene andere, die zy ALCOMMUS noemen. De genen die deze Waerdigheid bekleeden, zyn of KANONIKEN of BIEGTVADERS. Zy worden mede van den Patriarch aengestelt, en van hem na een reeks van vermaningen in de Kerk GEORDENT, ontfangende de magt om den zondaren op hunne Biegt vergiffenis aen te kondigen. De vermaningen die hen gegeven worden, komen hierop uit: dat zy zorg voor de Kerk dragen; hun ampt vlytig waernemen, en kuisch leven; ja allen anderen een voorbeeld van kuischheit zyn moeten.

Als

Als zy zich in deze dingen wel quytten , konnen zy het Patriarchaet verkrygen ; gelyk men uit de IVde Paragraeph (*) van de Verkiezing der Patriarchen kan afnemen.

X V I.

De JACOBITEN of KOPHTEN zegenen het HUWELYK zeer plegtig in. Dezerwyze geschied het in Egypte. De Bruid en Bruidegom verzoeken eerst verlof tot hunne trouw van den Turkschen Bassa : want alle die onder het Ottomannische Gebied wonen , kunnen niet trouwen voorenaeer zy vryheit daertoe verzogt hebben van den Bassa, of den genen die in den naem des Turkschen Keizers het Gebied voert. Die vryheit verkregen hebbende , gaen zy beide na de Cathedrale of Hooftkerk, en geven hunne namen op , om aengetekent te worden , daervoor eenig geld aen den Patriarch betalende. Deez maekt den Trouwdag bekend , op welken Bruid en Bruidegom in de Kerk komen , die alsdan door een groote menigte van Lampen en Kaerzen verlicht is. Zy begeben zich eerst nae de Tweede Verzamelplaets daer de vrouwen gewoonlyk zyn , alwaer een menigte van Gebeden en Lofzangen op den Bruidegom passende gezongen , en hy in't byzonder [tot zyn pligt] vermaent word. Vervolgens leid men hem nae de Derde Galdery of Verzamelplaets, bevelende hem met zyne Bruid te zitten , terwyl zy zekere Lessen , nevens het Euangelie dat op 't HUWELYK past, plegtig opzeggen. Was de Bruidegom

Dia-

(*) Pag. 35. in 't VYFDE STUKJE.

Diaken, zoo zingt hy zelve het Euangelie, als wanneer 'er om zynent wille een Lessenaer in de Tweede Galdery gestelt is; hy doet zulks eerst in de Kophtische, en vervolgens in de Arabische Tale. De gemelde Lessen zyn genomen uit het Boek Genesis daer van Abraham met zyne Sarah gehandelt word, en uit den Apostel Paulus. Het Euangelie is genomen uit [het Tweede Kapittel van] Joannes, en behelst de Geschiedenis van de Bruiloft te Kana in Galiléa. Dit gedaen zynde, leiden zy den Bruidegom plegtiglyk door de gansche Kerk, onder 't zingen van Lofzangen en Psalmen, verzelt van eene menigte ontstoken Lampen en Was-Kaerffen. Byaldien de Bruidegom een ryk man is, zoo volgt hem eene grootte menigte, en 'er word eene de zoetste harmonie van Stemmen en allerlei Muziek-Instrumenten gehoord; kostende deze plegtgebaren somtyds meer dan drieduizend Fransche Kroonen, dat is ruim Zesduizend Guldens. Volgens de Kerkelyke Wetten moet de Bruidegom tot een Huwlyksgift, die als de Gordel des Echts is, aen zyn Bruid Vyfentwintig Fransche Kroonen, of ruim Vyftig Hollandische Guldens geven. Maer zeer vele der Edelen geven in dezen geen agt op de Kerkelyke Regels; oordeelende zoo weinig penningen beneden hun fatzoen te zyn: zulks zy doorgaens honderd, vyfhonderd, ja dikwils duizend Fransche Kroonen, of ruim tweemaal zoo veel Hollandische Guldens aen de Bruid tot een Huwlyksgift schenken. De Bruid geeft aen den Bruidegom niets: alleen brengt zy hare kleederen en eenige juwelen of andere vercierfels, ook nu en dan een huis, mede ten Huwelyk. Als dit alles dan geschied

ſchied is, leid men de Egtgenooten op eene ſtaet-
zieuze wyze nae hun huis; alwaer men, gedu-
rende verſcheide dagen, vrolyk leeft, en den
geest ontſpant. Na de Tweede Bruilofts-Nacht,
komt de Bruidegom naer 't gebruik in de ge-
heime Slaepkamer by zyne Bruid, en 's ande-
ren daegs 's Morgens moet hy aen alle de Ge-
nooden de gewone tekens toonen, waeruit hy
en de Bruiloftsgaſten opmaken dat zyne Bruid
eene ongerepte Maegd was (*): welke tekens
ontbrekende, heeft de Bruidegom het regt om
haer weder over te geven aen hare Ouders (†);
die alsdan genoodzaekt kunnen worden, zoo 't
de Bruidegom eiſcht, om alle onkosten te vergoe-
den.

X V I I.

De Kranken worden byna (§) nooit van de
JACOBITEN met het LAETSTE OLYSSEL bedient,
VI. STUKJE. R ge-

(*) Wy hebben hier enkel den Zin, en niet de Woor-
den van *Abudacnus* gevolgt. Zie hem Pag. 46.

(†) Dat het Huwelyk enkel om zeer zware en niet om
geringe Oorzaken ontbonden word by de JACOBITEN, kan
men by *Aſſemannus* in zyne Diſſertatie *de Monophyſitis* §. v.
vinden.

(§) *Aſſemannus* weerlegt op de evenaengehaelde plaets
Thomas à Jeſu, die beweert dat de JACOBITEN, in 't
geheel geen LAETSTE OLYSSEL hebben. „ Want,
(voegt hy 'er by,) „ dat *M. le Fevre* van de Zalvinge der
„ Prieſteren na hunnen Dood verhaelt, bewyſt zyne on-
„ kunde in de Ooſterſche Zaken, als die deze Zalvinge
„ van 't Olyſſel niet onderscheid. Namelyk, de Prieſters
„ worden tweemaal by de Syriërs gezalf; eens voor, en
„ eens na hunnen dood. De eerste word *Licht* genoemd,
„ en is het Olyſſel, de laetste noemen zy *Eenvoudig*, en
„ is

gelyk zy ook zelden Biegten of het Nachtmael ontfangen, (hebbende zy zulks niet in gereedheit in hunne Kerken, gelyk de Roomschegezinden en Grieken.) Alleen geven zy het den Kranken, in doodsnoed zynde, en zoo 'er d'een of ander Kerkdienaer by der hand is, vermaent hy den Kranken, welgemoed te zyn, en op een eeuwigdurend en beter leven te hopen; maer is hy 'er niet, dan word de Kranke van de Vrienden en Bloedverwanten versterkt. Als hy gestorven is, brengt men 't Lyk nae de Kerk, en de Priester doet eenige Gebeden en Lofzangen, die op 't Sterven, enz. passen; waerna de Overledenen of in de Kerk, of op het Kerkhof begraven word: terwyl men veertig dagen lang, en na zes maenden wederom gedurende één dag, ook als 't een jaer geleden is, de Lykplegtigheid des Overledenen aen deszelfs Sterfhuis viert. Dit ten minsten is 't gebruik der Edelen. De Lykgedagtenis van iemand uit het Gemeen word op den dertien en veertigsten dag, ook zes maenden, en een jaer na zynen dood, t'elkens eenen dag geviert. Ten tyde der Uitvaart word zynes zoo in zyn huis als in de Kerk gedagt, terwyl de Priester eenige Gebeden doet, Arabiesch reukwerk ontsteekt, en 't graf bewierookt. Alsdan word 'er behalven dat, een menigte aelmoessen aen d'armen uitgedeelt, en een Ziel-Mis voor den Overledenen gedaen.

XVIII.

„ is gelyk met het zalven, balzemen, en wasschen van de „ Lyken der Geloovigen “. Zie verder 't Werksken zelve in de *Nota* Pag. 47.

X V I I I.

[Wat nu hunnen BEELDEN-EN RELIQUIE-DIENST betreft:] de JACOBITEN dienen en eeren zeer religieuslyk de BEELDEN DER HEILIGEN, zelfs gaen zy hierin allen volke dat onder den hemel is te boven (*). Zy hebben, gelyk wy, van de Gedaente hunner Kerken sprekende (†), te kennen gaven, aldaer zekere byzondere plaetzen, in welke zy hunne BEELDEN [of SCHILDERYEN] stelden. Op de Feestdagen ontsteken zy een menigte van Lampen en Was-Kaerffen voor hen, en in tyden van ongelegenheit en ramp, of wanneer hen eenig onheil boven 't hoofd hangt, loopen zy aenstonds nae dezelve, werpen er zich voor neder, en slaen op hunne borsten, roepende religieuslyk en met tranen tot hen om hulpe: gelyk zy dan ook gelooven meermalen van hen geholpen te worden. [Deze BEELDEN zyn eigentlyk Afbeeldzels of Schilderyen.] Want zy

R 2

heb-

(*) Dit word evenwel, by *Cottelerus* pag. 508. gezegt onverschillig onder de JACOBITEN te zyn. „Zy oordeelen dit (word daer gezegt) onverschillig, den Beelden „of al of niet t'aenbidden; en als zy ze vereeren, kussen „zy ze niet; alleen, tekenen zy met een eenigen vinger „het kruis op hun voorhoofd, van de linker nae de rechter zyde den hand bewegende”. Wyl nu *Abudacmus* hierboven zegt, dat de JACOBITEN immers de beelden aenbidden, en wel zoo, dat zy daerin alle andere overtreffen; zoo heeft hy ongetwyffelt het oog op de Latere JACOBITEN, die ongelyk meer tot bygeloovigheit overhellen als hunne Voorvaders. Zie 't Werksken zelve in de *Nota* Pag. 48 en 49.

(†) Zie: *Paragr.* VII. Pag. 40. in 't VYFDE STUKJE.

hebben geenderlei gefneden Beeld , om dat zy die voor Afgoden houden: maer zy hebben enkel houte taferelen daer de BEELDEN op geschildert zyn , naer de Griekfche wyze. Zy gebruiken ook niet [all' dien omslag van] BEELDEN die by Rome in gebruik is, maer enkel de AFBEELDINGEN der Maegt MARIA ; der Leeraren hunner Kerke GEORGIUS en THEODORUS ; der Martelaren ANTONIUS en MARKUS ; nevens die der Kerkvaderen. Zy hebben gene Afbeeldingen van God den Vader , nochte van den Heiligen Geest , maer van CHRISTUS ; die zy met zyne Moeder ook in hunne huizen geschildert hebben , en godsdienstig eeren. Dit zy genoeg van hunnen BEELDEN-DIENST.

X I X.

Hunne MONNIKEN (*), en inzonderheit die in 't algemeen *Godsdienstige Franken* worden genoemd , leven zeer veel gestrenger als die men in Europa vind. Zy houden zich namelyk aen de oude Leefregel van de vermaerde Woestyniers ANTONIUS (†), en MACARIUS , die de eerste onder hen geweest

(*) Daer is veelderlei slag van MONNIKEN onder de JACOBITEN. Men heeft eigentyke *Monniken* of *Cenobiten* die in Kloosters onder een Abt te samen leven ; *Heremiten* of *Woestyniers* , welke het Woestynleven verkiezen ; *Opge slotene* , die in Spelonken en Cellen huisvesten ; en *Styliten* , welke zich altoos boven op een Pylaer onthouden. Zie 't Werksken Pag. 50. in de *Nota*.

(†) Zoo hoort men *Sozomenus* in het I. Boek zyner *Kerk-Historie* c. 12. p. 420. *Ἐκείνο παρα πάντι συνωμολόγηται , ὡς εἰς ἄκρον ἀκριβείας καὶ τελειότητος ἤθετε , καὶ γυμνασίοις τοῖς πρέπαισι ἐξήσκησε ταυτὴν τῷ βίῳ τὴν διαγωγὴν* ANTONIOS ὁ μέγας μοναχός. Dat is : Zy zyn 't alle daer
in

geweest zyn. Zy bewonen ook de plaetzen die deze Heiligen eertyds bewoonden, dat is te zeggen: Thebaïde en Scytië (*); dat deelen van Egypte zyn. Hun Manier van Leven is deze: Zy onthouden zich zorgvuldig van alle spyzen die wellust verwekken kunnen (†): eetende al hun leven niet dan brood en zekere aerdvrugten; uitgezondert op Paefchen en Kersmis, als wanneer zy eieren en visch, zoo zy ze hebben kunnen, nuttigen. Zy komen nooit in de steden; 't zyn alleen de Prioer, en de Klooster-Bedienden, welke uit het KLOOSTER gaen, om onderhoud te verzamelen (§). Byaldien evenwel de noodzakelykheit, die, gelyk men in 't gemeen zegt, de opperste wet is, iemant van hen noodzaekt daer uit te gaen, zoo verzoekt hy eerst verlof van den Abt of Prioer; die hem zulks voor zekeren tyd toestaet: binnen welken, zoo hy niet wederkomt, word hem een gestrenge Boete opgelegd.

R 3

Zy

in ééns, dat ANTONIUS de Grootte Woestynier dit soort van leven, door voortreffelyke oeffeningen, tot de hoogste naerstigheit en volmaektheit gebragt heeft. Zie 't Werksken Pag. 51. in de Nota.

(*) Dit deel van Egypte dat *Abudacnus* hier gedenkt, is buiten twyffel hetzelfde dat by *Sicard*, *Desert de Scetè ou de St. Macaire*, dat is, *Woestyne van Scetè of van den Heilig Makarius* genoemt word. *Fabric. Lux Evang.* p. 745.

(†) *Bar-Hebraeus* geeft volgens *Affemannus Dissert. de Monopb.* §. x. dezen Regel op: *Dat zich de Monniken van Vleesch onthouden; alleen mogen zy om hunne zwakheit een weinig Wyns gebruiken.* Zie 't Werksken Pag. 51. in de Nota.

(§) By gemelde *Affemannus* evenaengehaelt leeft men dezen Regel: *Niemant der Broederen zal eenigen eigendom mogen bezitten.* Zie 't Werksken Pag. 52. in de Nota.

Zy zyn Nacht en Dag in Geestelyke en Heilige Oeffeningen bezig, behalven de Leken, die by 't doen der Mis niet dienen. Alle de Geestelyken, die op de eene of andere wyze, in 't KLOOSTER dienen, zyn verschuldigt hun post naeukeurig in agt te nemen. De MONNIKEN dragen gene fraeie of zyde, maer ruwe en slegte kleederen. Niemant van hen verwiffelt byna gedurende het geheele leven zyn gewaed; breekt 'er iet, zy lappert 't. Hunne Kleeding bestaet uit een hembd, en daerover een grofwolle rok. Zy gaen barrevoets in hunne KLOOSTERS; maer zy gebruiken nu en dan schoenen als zy over weg gaen. Zy dragen een kaproen of kovel, en een hoed op de wyze van een pot gemaekt. Op hun hoofd hebben zy geenig teken, gelyk de Roomschegezinden en Grieken. Geen vrouw, zelfs geen beest van 't vrouwelyk geslagt, mag in de Woestynen, daer zy hunne KLOOSTERS en Verblyven hebben, komen: ook kan niet ieder man in 't KLOOSTER en tot den STAET DER MONNIKEN overgaen. Bykans worden alle de byzondere weken geschikt tot het een of ander afzonderlyk Handwerk (*); gelyk als ploegen, zaeien, malen, bakken [en dergelyke.] Zulks zy den tyd nooit lui en ledig slyten, maer altoos hunne ziels- en lichaems-kragten werkzaam houden, of door arbeid, of door gebe-

(*) „ Als de Overste van 't KLOOSTER de Broeders be-
 „ proeft, geeft hy elk een arbeid daer hy bequaemst toe
 „ is. — En de Monniken van 't werk hunner han-
 „ den ophoudende, houden zich bezig met het lezen van
 „ Goddelyke Boeken”. Zie 't Werksken Pag. 53. in
 de *Nota*.

gebeden , of door iet anders te verrigten. Zy hebben hunne godvrugte studiën en oeffeningen , in de Levens der Heiligen , en eenige andere Geestelyke Gebedeboeken , in welke zy hunne gemoederen gedurig bezig houden (*). Gedurende de Quadragesima , dat is de Veertigdaegsche Vasten , verkeeren de MONNIKEN , vooral die wat meer jaren hebben , dag en nacht in *Eenzaemheit* in de Woestynen. [Dan , liet gezegde zal genoeg zyn van de MONNIKEN en hunne KLOOSTERS.] Onder de JACOBITEN heeft men , even als by de Roomschezinden en Grieken , ook GEWYDDE MAEGDEN of Geestelyke Dochters , die sommige den naem van RELIGIEUZEN geven (†). Zy zyn altoos in hare KLOOSTERS opgesloten , en gaen 'er nooit uit , als wanneer eenige van haer , die over de andere gestelt zyn , en het KLOOSTER bestieren , misschien ten dienste van alle genoodzaekt worden uit te gaen. Zy leven in alles gelyk de *Monniken* daer wy even van spraken , behalven alleen dat zy geen de minste ommevang hebben met vreemdelingen , die haer niet kunnen spreken of zien , als in de KLOOSTERS daer zy opgesloten zyn , of in de

R 4

Eet-

(*) By *Affemannus* voorgemeld vind men dezen Regel: De MONNIKEN en NONNEN zullen de uren der gebeden [vlytig] waernemen: en nacht en dag Psalmen zingen. Zie 't Werksken als voren.

(†) De NONNEN of GEESTELYKE DOCHTERS worden zoo wel als de *Monniken* geschoren ; gelyk *Affemannus* in meergemelde plaets uit een Oud Jacobitisch Priesterboek opmerkt ; daerby voegende , dat de *Opgeslotene Monniken* alleen het hair laten wassen , en een yzeren krygskolder of harnas aendoen. Zie 't Werksken zelve Pag. 54. in de *Nota*.

Eetzael, of in het Choor, daer het haer geoorloft is by elkanderen te zyn. In 't KLOOSTER word niemant gebragt, op straffe van het Anathema of den Ban. 't Is echter t'eeniger tyd aen de Adelyke Vrouwen, nadat men den Patriarch om verlof gevraegt heeft, geoorloft het KLOOSTER te bezoeken, om 'er Aelmoessen uit te deelen. Deze VROUWE-KLOOSTERS zyn doorgaens in bewoonde Steden en aen eenige Kerk, op dat de Zusters [langs bedekte wegen.] op de Feestdagen de Mis zouden kunnen gaen hooren.

X X.

De JACOBITEN hebben jaerlyks Vier Plegtige VASTENS (*).

De *Eerste* is de VEERTIGDAEGSCHE, die van Zondag Quadragesima tot Paeschen duurt: deze onderhouden zoo de Leken als de genen die men Godsdienstige Franken noemt, midsgaders alle andere, die den ouderdom van zestien jaren bereikt hebben. Zy nuttigen in dien tyd niet dan brood, aerdvrugten, en kruiden, en dat alles zonder eenige de minste olie [of vettigheid]: ook maer eens daegs; namelyk des avonds.

De *Tweede* VASTEN-TYD is in de Advent, van den

(*) *Affemannus* toont op de voorheengemelde plaets, dat alle volwassene, en byzonder alle Menniken onder de JACOBITEN, 's jaers *Vyf Vastens*, volgens hunne Kerkelyke Geboden, hebben. Te weten: *De Groote Vasten van Vientig Dagen*; *de Vasten der Apostelen*; *de Vasten der Billingschap van de Moedermaegt*; *de Vasten van de Geboorte*; en *de Ninivitische Vasten*. Zie 't Werksken zelve Pag. 55. in de *Nota*.

den vyftienden November tot Kersdag, den vyf-
entwintigften December. In dien tyd onthouden
zy zich enkel van vleefch en melk; terwyl 't hen
vry ftaet vifch te eeten.

De *Derde* VASTEN vieren zy ter eere van de
Gelukzalige Moeder-Maegd. Deze begint den
vierentwintigften July (*), en eindigt met Ma-
riaes Hemelvaart, of den vyftienden Augufly.

De *Vierde* en *Laetfte* VASTEN houden zy ter eere
der Apostelen Petrus en Paulus. Zy begint Pink-
fter-Zondag, en ftrekt zich uit tot den Feeftdag
dier Apostelen in de maend Juny: zulks den tyd
van deze VASTEN niet altoos evenlang is, maer
meer of min duurt, naer dat Paefchen of vroeger
of later komt. Zy mogen in dezelve, gelyk in
de ADVENTS-VASTEN, vifch eten: maer niet in
de VASTEN ter eere van Maria, die daerin met
de Veertigdaegfche overeenkomt (†).

(*) *September* ftaet 'er by *Abudacnus*; die in deze *Paragraeph*
wel naeukeuriger mogt wezen.

(†) Men hebbe by gelegenheit van deze Vastens der
JACOBITEN aen te merken, dat 'er in de Oude Kerk een
Vasten is ingeftelt tegen hunnen Voorftander JACOBUS,
om namelyk zyne Leer uit te roden. Dit blykt uit de
xxxiiiſte Canon der Synodale Regels van *Nicephorus* van
Konftantinopole, by *Cottelerus* te vinden; van dezen inhoud:
*Αἱ νηστεύειν τῶν Μοναχῶν τῆ τετράδος τῆς τυροφάγῃ, καὶ
τῆ παρασκευῇ. Καὶ μετὰ τῶν προηγιασμένων ἀπόλυσι ἐοδίειν
τυρῶν, ὅπῃ ἂν ἐπιχωρίωσιν. εἰς ἀνατροπὴν τοῦ δόγμα-
τος τῶ ΙΑΚΩΒΟΥ, καὶ τῆς τῶν Τετραδιτῶν αἰρέσεως.*
Dat is: *Alle de Monniken behooren te vasten, den vierden dag
van de Kaesweek en Voorbereiding. En, waer zy zich ook be-
vinden, na de eindiging der Voornaemſte H. Dingen, Kaes
te eeten. Tot afweering der Leeringen van JACOBUS,
en der Kettery van de Tetraditen.*

XXI.

De JACOBITEN hebben ook een foort van BEDE-
 VAERTEN. Daer zyn , by voorbeeld , in Egypte
 een menigte plaetzen , alwaer de lichamen der
 Heiligen , en de Beeldtenissen van Maria be-
 waert worden. Hier verbeelden zy zich , dat
 verscheide wonderen geschieden: [waerom zy 'er
 van tyd tot tyd plegtig henen gaen.] Zeer vele
 van hen reizen omtrent het midden van dé Veer-
 tigdaegsche Vasten nae Jerusaleem ; en nadien de
 weg derwaerts van wegen de roovers of Ara-
 biërs niet veilig is , komen zy gewoonlyk in
 Egyptes Hoofstad byeen. Van daer begeeft
 zich een vereende menigte , zoo JACOBITEN als
 Grieken , en Europeërs , van allerlei beroep ,
 kooplieden , konstenaers enz. gelykerhand op
 weg. Men noemt dat een Karavaen. Het ge-
 tal dier Reizigers is somtyds meer dan vyftig-
 ja zestig-duizend. Zy gebruiken tot hunne reis
 kameelen , en hebben dus twaelf of vyftien da-
 gen noodig om te Jerusaleem te komen. Zy ko-
 men eerst te Gaza , vervolgens te Katea , en van
 daer te Ravilag. In welke drie plaetzen zy den
 Turken tol moeten betalen ; te weten , de on-
 derdanen van den Turkschen Keizer agt , de an-
 dere zestien Fransche Kroonen , of ruim tweeën-
 dertig Hollandsche Guldens. Zy onthouden zich
 in 't een of 't ander verblyf , terwyl ze te Jeru-
 saleem zyn , en brengen de Heilige Week , dat is
 de Week voor Paëschèn toc , om de Gewydde
 Plaetzen te bezoeken. Des Saturdags komen zy
 in de Kerk van 't Heilige Graf byeen , en hoo-
 ren

ren 'er de Mis, die alle de aenwezende Priesters afzonderlyk in byzondere kapelletjes vieren. In de Kapel van 't Heilig Graf celebreert alleen de Patriarch der JACOBITEN, zoo hy 'er tegenwoordig is, of anders zyn Stedehouder, met eenige Abbiffynsche Geestelyken, (op welke, gelyk zy zeggen, uit het Heilig Graf licht straelt,) ten tyde der Consecratie, de Mis. De Turksche Wagten bluffchen alle de Kaerzen en Lampen, die te dien dage in de Kerke ontstoken zyn, uit; welke daerna weder [zegt men] van het goddelyk licht, dat uit het Graf straelt, ontstoken worden. Dan, vele houden dit voor een verzierzel; en waerlyk, wat zoud het anders zyn? 't Kan wel wezen, gelyk zeer vele getuigen, dat dit van ouds plaets had, toen 'er maer weinige waren, die het Christendom omhelst hadden. Maer nu het Christelyk Geloof zich over de Geheele Werelt heeft verspreid, hebben wy zulke Mirakelen niet noodig. Men aept dit evenwel na, en op dat de Turken een goed gevoelen van den Christelyken Godsdienst zullen hebben, zoo misleid men door zulk slag van kunstjes, die wel is waer geen doorziend oog zullen schaden (*), de ligtgeloovige eenvoudigheid [veler] Christenen; verzierende namelyk, dat zeker licht uit het Heilig Graf voortkomende de Lampen weder aensteekt, daer zy zelve de
Lamp

(*). *Quæ tamen nihil invehant mali pietati Christianæ: die evenwel der Christelyke Godsvrugt niet schaden*, heeft de Schryver; maer wy hebben 't liever dus willen veranderen, om dat dit toch zyne mening zal geweest zyn, en hy 't met ons ééns zal wezen, dat all' wat de bygeloovigheid voet, regtschapene en mannelyke godsvrugt schaed.

Lamp die in het Graf hangt ontsteken , en door die alle de overigen van eenen der Altaerbedienden ontstoken word , als zy van te voren uitgebluscht zyn. Dit 's het bedryf der JACOBITEN of Ethiopiërs, die alleen, gelyk ik evenzei, in de Kapel van 't Heilig Graf de Mis doen, enz.

Als de Eerste Paeschdag voorby is, gaen zy de Heilige Plaetzen buiten Jerusaleem bezoeken , te weten, Bethlehem, de Jordaen, en de Plaetzen van 's Heilands Lyden; durende dit bezoeken de geheele Paeschweek , na welken elk weder nae zyn Land keert.

De JACOBITEN hebben ook in Egypte hunne Byzondere Heilige Plaetzen , werwaerts zy te BEDEVAERT gaen : inzonderheit begeven zy zich gewoonlyk nae de Kerk van de Maegt Maria. Want zy verbeelden zich in hunne dweepery, dat op den agtsten September of Mariaes Geboorte , die Moeder-Maegt met eenige andere Heiligen in den omtrek van het Heiligdom verschynt. Op dat zy nu dit mogen zien, doen zy by menigten nae die Kerk hunne BEDEVAERT.

Ook hebben zy een menigte van plaetzen aen den eenen of anderen Heilig , voornamelyk aen hunnen *Georgius* , *Antonius* , en anderen gewyd, daer zy zeggen dat verscheide Mirakelen geschieden. Hierom begeven vele van hen zich [van tyd tot tyd] derwaert in PELGRIMAEDJE of BEDEVAERT; nemende ter eere van den Heilig, dien zy bezoeken, 't een of ander slagtee met zich, dat zy om dezelfde reden aldaer slagten, en in zyn Kerk koken en eeten.

X X I I.

Wyl 't in deze Landen by uitnemendheit heet is, en bygevolge de eetluft klein, en de dorst vry hevig is, zoo komen zy zichzelven te geoet, en verquikken hunne vermafte lichamen door verkoelende SPYZEN en DRANKEN, of voedzels van een verkoelenden aert, die in deze Gewesten in overvloed gevonden worden. Dus, schoon 'er dagelyks bykans zesduizend offen en twaelfduizend schapen geslagt worden, verkiezen zy meest alle lieft melk, kruiden, aerdvrugten, enz. Evenwel eeten de Leken twee- of drie-mael 's weeks vleesch. De overige dagen gebruikt men visch, melk, of kruiden: Woensdags en Vrydags enkel visch en moeskruid.

Hunne Maelyd of Eetwyze is dusdanig: Zy zetten zich kruisselings op hun kniën neder aen de tafel die voor hen gedekt is. Dan neemt een Kerkelyk Persoon, zoo hy 'er tegenwoordig is, het brood, en 't met zyn handen in stukken brekende, (want dat te snyden zou by hen niet aengaen,) geeft hy 'er, na den disch gezegent te hebben, elk een stuksken van; 't welk aengenomen, [en rond gegaen] zynde, zoo begeven zy zich gelykerhand aen de maelyd.

X X I I I.

De KINDEREN worden by de JACOBITEN in hunne OPENBARE SCHOLEN onderwezen: om hen de Heilige Schriften en Waerheden, midsgaders
cer-

eerbare zeden in te boezemen. Zy oeffenen hen in gene Wetenschappen (*). Alleen leeren zy lezen en schryven, zoo in 't Arabiesch als Koptiesch. Gewoonlyk doen zy de KINDEREN in die SCHOLEN daerenboven alle de Psalmen, midsgaders de Brieven van Paulus van buiten leeren. Ook onderwyzen zy vele van hen in de Rekenen Land-Meet-Kunst, om dat hen die twee konsten dienstig zyn; uit hoofde der Overstroomingen van den Nyl; door welke zy de scheidings van hunne landeryen verliezen: zulks zy dezelve [t'elkens] moeten meten; terwyl ze ook door middel van die Twee Kundigheden hunne jaerlyksche inkomsten opnemen.

XXIV.

(*) Hier zal buiten twyffel de mening zyn: *in gene Menschelyke of Wereldsche Wetenschappen*, dat is te zeggen in 't geen wy *Geleersheit* noemen. De JACOBITEN schynen zich meest alleen op de gewyde kennis in hun ONDERWYS VAN DE JEUGT gelegd te hebben. Immers men vind by *Affemannus*, in het Tweede Deel van zyne *Bibliosbeca Orientalis*, de Schriften der JACOBITEN opgetelt. Zynde: *Overzettingen van den Bybel; Kortbegrippen der Godgeleertheit; Uitleggingen van de Heilige Schrift; Synodale Brieven; Kerkelyke Regels, Lyturgien of Dienstboeken; Kerkelyke Historien; Homiliën of Leerredenen; Gebedboeken; Weerleggingen van de Kettens; Uitleggingen van de Mis; Lofzangen; Geloofsformulieren*; en andere van diergelyken aert. Zeer vele van hen hebben onder den naam van *Herbalingen*, de Heilige Schriften behandeld, welke men opgeteld vind Pag. 62 en 63 in de *Nota* van 't Werksken dat wy den Lezer meêdeelen. Ik vind daer insgelyks aengetekent uit den meergemelden *Affemannus*, dat de JACOBITEN, hoe zeer op het Gewyde gezet, echter alle niet ganschlyk allerlei Geleerde Wetenschappen verwerpen; maer dat 'er onder hen geweest zyn die in bykans alle de Deelen der Wysgeerte boeken geschreven hebben: 't geen men breeder daer kan nazien.

X X I V.

De EDELEN der JACOBITEN zyn meerendeels in dienst van de Turksche Bassaas en Vorsten. 't Zyn al veel hunne Sekretarissen , Kantzeliars , Thefauriers (*), Ontfangers van de Tollen en Tien-den , enz. Zulks zy de geheele inkomst des Turkschen Keizers , die hy van die Gewesten trekt , in hunne handen hebben. Vele van hen zyn ook Rekenmeesters en Landmeters , die of de Landeryen meten , of de gelden die men uit Egypte voert , opnemen.

't GEMENE VOLK bestaet uit Handwerksluiden of Slaven. De *Handwerklieden* houden zich met alderlei Handwerken en Konsten bezig. Immers zy zyn of Goudsmeden , of Juweliers , of Schoenmakers , of Smeden , of Snyders , of Metzelaers , of Beeldhouwers , of Timmerlieden , of wat anders. De *Slaven* dienen zoo wel by de Turken , als by de Christenen en Joden.

Dit

(*) De Groote Yveraers voor de zuiverheit onzer Moedertale , die dezelve als *pro Aris & Focis* : of 't *Godsdienst en Vryheit gold* , van alle Uitlandsche woorden willen schuimen , al zou men ze niet verstaen , konnen zoo 't hen gelieft , in hunne Schriften voor *Sekretarissen* , *Geheimschryvers* , voor *Kantzeliars* Rykspapierbewaerders , en voor *Thefauriers* Schatmeesters stellen : wy verzoeken slegts ongehouden te zyn om hen te volgen , en niet genoodzaekt om ons tegen 't gemeen en alom aengenomen gebruik te kanten : De Tael toch is een middel om verstaen te worden : en hy die dit einde op de klaerste en natuurlykste wys bereikt , vereert zyne Tael het meest.

Dit is het [Waerde Lezer], dat ik van de JACOBITEN te zeggen had: en schoon 't u niet als iet voldoende voor mogt komen, laet het echter zyn plaets vinden, en poog iet beters voor den dag te brengen, of vernoeg u onderwyl met het gezegde.

E I N D E.

DERDE

DERDE ARTIKEL.
DE
S T A E T
DER
Z I E L E
IN H A R E
V E R B I N T E N I S
M E T H E T
L I C H A E M,
V O L G E N S D E L E E R E D E R
P Y T H A G O R I S T E N ;

*Tot Opheldering van hunne Zoogenoemde
Zielverhuizing aangedrongen,*

DOOR DEN HEERE
WILHELMUS IRHOVEN*,
Meester der Vrye Konsten, Leeraer der
Wysgeerte, en Predikant te Eeden.

I N H O U D.

VOORBERIGT. I. *De Pythagoristen wilden, dat de
Gaven van de Ziel, haer door de Planeten meêge-*
VI. STUKJE. S deelt,

(*) Zie: Pag. 455-482. van zyne Eerw. *Palingenesia
Veterum, seu Metempysychofi sic dicta Pythagorica*; dat is, *We-*
derge-

deelt, nadat zy in de Geboorte, die haer als een tegennatuurlyke staet is, afdaeld, vererget worden.

II. Ook dat zy, uit een tweederlei beginsel in de geboorte, een Tweederlei Leven bezit; een Goddelyk of

dergeboorte der Ouden, of zoogenoemde Zielverhuizing van Pythagoras; dit Jaer alhier by H. Vieroot op fraei papier en met een zindelyke letter in 4. gedrukt. Dit Geleerde Werk, dat 72 Bladen groot, voor f 2: 10. verkogt word, bestaet uit DRIE BOEKEN: waervan het EERSTE, de dingen die voor en tegen de GROOVE ZIELVERHUIZING zyn, onderzoekt; het TWEDE van hen handelt, die behalven Pythagoras de GROOVE ZIELVERHUIZING zouden geleert hebben; en het DERDE de ware Gevoelens van dien Wysgeer en zyne Medetanders openlegt. HET EERSTE BOEK is in XVIII Hoofstukken verdeelt; handelende I. Van de Naem en Bepaling der ZIELVERHUIZING. II. Van Pythagoras baren Voorstander. III. Van de onderscheidene Aenneming derzelve by anderen. IV. Van 't Gevoelen des Schryvers; dat namelyk I. PYTHAGORAS DE VOORHEENBESCHKEVE ZIELVERHUIZING, OF [WEZENTLYKE] OVERGANG DER ZIELEN UIT HET EENE LICHAEM IN HET ANDER, NOOIT BEWEERT HEEFT. 2. DAT DIT GEVOELEN OOK MET GEEN GRONDS GENOEG AEN ANDERE VOLKEREN EN WYSGEREN WORD TOEGEEIGENT. EN 3. DAT DIT GEHEELE STUK ZINNEBEELDIG IS OP TE VATTEN, EN OP WAT ANDERS TE PAssEN. De volgende Hoofstukken beweren het Eerste; te weten, het V. Hoofstuk: Dat iet 't welk met de eenparige Leere van Pythagoras stryd, nooit zyn gevoelen kan geweest zyn. VI. Dat de Leere van Pythagoras omtrent den staet der Godvrugte afgestorvene Zielen met de Zielverhuizing stryd. VII. Dat zulks van gelyken doet die der Onregtvaardigen. VIII. Ook de Middeltant der genen die niet genoeg gezuivert zyn. IX. Dat dit alles uit de Gulde Woorden van Pythagoras bevestigt word. X. Dat het denkbeeld, 't welk de Leer van Pythagoras van den Dood opgeeft, tegen de GROOVE ZIELVERHUIZING stryd. XI. Dat dit ook de Rouwgebruiken naer de Grondstellingen dier Leere doen. XII. Dat de natuurlyke Hoedanigheid van 's Menschens Ziel na den Dood, volgens die zelfde Wysgeerte, hiertegen aenloopt. XIII. Dat hare Eerbied en Dienst oen de Overledenen zulks insgelyks doet. XIV.

of Redelyk, en een Onredelyk: en dat het eerste als in slaep legt, en onophoudelyk van het laetste bestreden word. III. Dat het Onredelyke zoo geweldig is, S 2 dat

XIV. Dat endelyk het Gebeele Oogmerk en Einde van Pythagoras Filosofie de GROOVE ZIELVERHUIZING bestryd. XV. Dat Pythagoras zich niet ganschlyk van 't Vleesch-eeten en 's Offeren van Dieren onthouden hebbe. XVI. Dat zyne [bepaalde] Onthouding niet uit de ZIELVERHUIZING, maer uit andere aangewezenen Oorzaken ontstond. XVII. Dat by enkel 't Onmatig Gebruik van Vleesch, en 't Dooden van Beesten die Nut, enz. waren, verboden heeft. En XVIII. Dat by door 't verbieden van Boonen mede geen opzigt op de ZIELVERHUIZING had. Het TWEEDE BOEK, beweert in XII Hoofdstukken des Schryvers Tweede Onderstelling, toonende het I. Dit van de Egyptenaers. II. Van Pberocydes de Syriër. III. Van Empedokles. IV. Van de Chaldeen en Persen. V. Van de Indiaensche Braminers. VI. Van de Druïden of Wyzen der Celten, Britten, Galliërs, en Galaters. VII. Van de Oude Duitfchen en Gbeten. VIII. Van Orfeus. IX. Van Plato. X. Van de Stoïcynen. XI. Van de Oude Joden en Pbariseen. En XII. Van Sommige onder de Oude Christenen. Des Schryvers Derde Onderstelling betoogt hy in het DERDE BOEK, dat uit VII Hoofdstukken bestaat. Te weten, zyn Eerw. bewyft in 't algemeen in 't I. Dat de Pythagorische Zielverhuizing, of Wedergeboorte Zinnebeeldig zy te nemen. II. Dat zy past op den Staet der Ziele voor haer Vereeniging met het Lichaem. III. Op baren Staet in het Lichaem. IV. En op haer Afgescheidenheit van het Lichaem. V. Dat Pythagoras zich met opzigt daerop gezegt heeft, Euphorbus, Pyrrbus, enz. dit of dat Gedierte, enz. geweest te zyn. Het VI. Hoofdstuk handelt van de Algemene Wedergeboorte of Herstelling der Ouden. En het VII. of Laetste geeft eenige Algemene Gronden op, om alle de Zwarigbeden tegen 't Beweerde op te lossen. 't Is onze post niet om eenig Boek in 't byzonder te pryzen of te laken: maer is men in 't algemeen van onze smaek, zoo zullen 'er weinig Boeken van dit soort met meer vermaek en vrugt gelezen en herlezen worden, als deze ryke schat van geleertheit en belesenheit, ons hier meêgedeelt door de penne van den Heere Irboven: dien God nog lang ten dienste der Geleertheit, en van Jesus Kerke spare!

dat het niet dan met de *Goddelyke Hulp* kan overwonnen worden. IV. *Dat de Planeten met hare kragten in de Zeven Tydkringen van het Aerdsche Leven verscheidentlyk invloeyen.* V. *Dat de Ziel in die Levenskringen meermael een leven leid overeenkomstig met het Onredelyk Gedierte.* VI. *Dat de Geest met het groove Lichaem omvangen, van zeden en leven verandert.* VII. *Dat men de Onredelyke Driften en Begeertens door de Goddelyke Hulp moct bestryden en verwinnen; dus der Ziele het Kleed en de Kragten die onder 't Noodlot leggen als uittrekkende.* VIII. *Dat alsdan de Geest in een ander leven overgaet.* IX. *Wat tot dien Overgang noodig zy.* X. *Dat dezerwyze de Ziel haer Dierlyke Hoedanigheid uittrekt, en de Menschelyke of Goddelyke aendoed.* XI. *Dat men alle de Onredelyke Hebbelykbeden, als met den anderen verbonden by vervolg moet afleggen.* XII. *Wordende deze Verandering van de Ziel en van den Gebeelen Mensch Palingenesia of Wedergeboorte genoemt.* XIII. *En het Onderwys daertoe meermaelen dien naem gegeven.* XIV. *Dat zeer weinige deze Wedergeboorte behoorlyk zoeken, en derzelver zalige Vrugten genieten.*

[V O O R B E R I G T .

IUffchen de waerlyk Diepzinnige Gedagten van den Heere *Wolffius* over het *Wezen der Ziele*, in 't VOORGAENDE STUKJE ten deele voor Nederland gemeen gemaekt (*), dagt het ons geraden, een meer vatbaerder stoffe, en van algemeen-

(*) Zie: Pag. 51. enz. van 't VYFDE STUKJE.

meender vermaek te voegen. Geen beter en voegzamer vonden wy daer tans toe, als deze Geleerde Aenmerkingen van den Eerwaerden *Irboven*. Men kan hiervoor beneden zien wat 's Mans oogmerk zy. In 't gemeen wil men, gelyk de Schryver vooraf uitvoerig toont, en ook in den *Staet der Philosophie aller Volkeren* van den Professor *Buddeus*, door ons in de VIER EERSTE STRUKJES meêgedeelt, te zien is; dat de Pythagoristen geleert hebben, dat de ZIELEN na haer verscheiden van het Lichaem in andere Lichamen overgingen. De Eerw. Schryver bekent dat 'er dergelyke redeneringen van de Pythagoristen zyn, die naer den Letterklank zulks schynen aen te wyzen: maer hy oordeelt dat die redenen tegen 't oogmerk van die Wysgeeren als *Eigentlyk* worden opgenomen, daer zy *Zinnebeeldig* zyn. Te weten, zyn Eerw. verbeeld zich, dat *Pythagoras*, met die hem voorgingen of volgden omtrent dit stuk, daer mede heeft willen leeren;

1. Dat de ZIEL der Menschen, eer ze in 't Lichaem quam, reeds verscheide Levens in de Planeten had gevoert, en naer dier byzondere gaertheden hellende, verscheidentlyk benoemt is geworden;
2. Dat de ZIEL vervolgens met het Lichaem vereent, eer ze tot een staet van zuiverheit geraekte, verscheide overheerschingen van de eene en andere drift volgde, en dus gezegt kon worden deez of die, dit of dat dier, geweest te zyn;
3. En Endelyk, dat de ZIEL van 't Lichaem gescheiden, in een heerlyker gelukstaet en tot het zalig verblyf der Godheit overging. Zulks *Pythagoras*, voorgevende *Euphorbus*, *Aethalides*, *Hermotimus*, *Pyrrhus*, *Pyrander*, *Alce*, *Callides*, een

Koning, Arm Man, Schildwagt, ja zelfs een Haen, Paerd, enz. geweest te zyn, eer hy Pythagoras wert, niet anders heeft willen zeggen, dan dat hy, voor tot den staet van Gemoedsverheffing boven 't Lichamelyke () te komen, geaertheden en gesteltenissen bezeten had, die overeenkomstig waren met de betekenis van de namen der voorgemelden, en met den aert dier Gediertens (†). Welkerwyze de Eerw. Schryver dit alles betoogt, kan men uit de volgende STAET DER ZIELE IN HARE VERBINTENIS MET HET LICHAEM opmaken.]*

I.

NAdat nu de ZIEL in de geboorte nederdaelde, en met een Aerdich Lichaem, (dat door zyne natuur *sterffelyk, den mensche voor een werktuig gegeven was, om op aerden te kunnen leven* (§),) vereent wiert; zoo wierden de GAVEN die zy van de mindere Godheden ontfangen, en met zich gebragt had, door de *onbequaemheit der stoffe*, geheel ontciert, en strekten dus tot de stoffe der *gebreken* (‡). Te weten, *Pandoraes gaven*, op Aerden werkzaam geworden, vervulden 't all' met qualen (*).

Want

(*) Dat schynt hy met zyn naem betekent te hebben.

(†) Dus met *Euphorbus*, een Oorlogszugtige; *Aëthalides*, een Sterkgeheugende; *Hermotimus*, een Eerbieder van Mercurius, die namelyk geld en vermaek bemint; *Pyrrbus*, iemand die niet doet als Groeien en Gevoed worden; *Pyrauder*, een Vierige; enz. Zie den Schryver Pag. 491, enz.

(§) *Hiërocl. Carm. Pyth.* Pag. 180, 181.

(‡) Dit vind men breeder by den Schryver, Pag. 437-440.

(*) Zie: *Hesiodi 'Erga kai 'Hmē'ai.*

Want „ de nederdaling (dus hoort men *Proklus* (*))
 „ vereenigde de ZIEL met de geboorte en natuur,
 „ te gelyk met de stoffelyke dingen ; waerdoor
 „ zy met vergetelheit , dwaling , en onkunde is
 „ bezwalkt geworden : en de veelderleie levens-
 „ wyzen , en verschillende kleederen , welke haer
 „ die wereltsche geboorte aentrok , voeren de
 „ ZIEL in een droevige famenstelling , en behin-
 „ deren haer tot de beschouwing der afgeschei-
 „ dene dingen op te klimmen ”. Men hoore dus
 ook *Virgilius* (†) :

*Ignes est ollis vigor , & caelestis origo
 Seminibus : quantum non noxia corpora tardent ,
 Terrenique hebetant artus , moribundaque membra.
 Hinc metuunt , cupiuntque , dolent , gaudentque : nec AURAS
 RESPICIUNT clausæ tenebris , & carcere cæco.*

Dat 's volgens *Vondel* (§) :

*Een gloeiendige vaegh bezielt ontelbre zielen ,
 Die neemen haer begin uit zeker hemelsch zaet ,
 Zyn hemelsch uit den aert , zoo lang in dezen staet
 De lompe lichamen haer wezen niet vertraegen ,
 En zy met aerdsche leên en schorffen niet beslagen ,
 Noch met een sterfflijck pack belaên , noch zwaer , noch
 stomp ,
 Behouden haer natuur : want met den groeven romp
 Van 't lichaem eens gemengt , zoo hangen hartetochten ,
 Begeerte , en vrces , en rou , en vreught , glijck
 verknochten ,*

S 4

Heel

(*) *In Excerptis Ficini. Pag. 30.*

(†) *Aeneid. VI. v. 730-734.*

(§) *Vondels Virgilius. Pag. 327 en 328.*

*Heel vast aen heur natuur, en in de duisternis
Van 's lichaems kercker hecht en dicht gesloten, is
Het OMZIEN NAER DE LUCHT, EN 'T LICHT, van
waerze quamen,
Haer streng VERBOÛN : —————*

Te weten, de GEEST quam door de *Geboorte* in eene tegennatuurlyke staet; overeenkomstig met hen die in besmettelyke plaetzen wonen, en daerdoor gewoonlyk aen zeer vele schadelyke qualen en rampen quynen: dus voerde de *Ziel* in dien *Herberg* van *Circe*, niet zelden het leven van een *Zwyn*; somtyds dat van een *Wolf*; en op een ander tyd weder dat van eenig ander *Gedierte*. „ Want dat 's niet natuurlyk, 't is de tael van den evengemelden *Proklus* (*), „ dat de *ZIELEN* „ en *Lichamen* samenleven, en in de *Geboorte* „ met elkander verkeereren. Veeleer is het de „ *ZIELEN* eigen, een afgescheiden onstoffelyk en „ onlichamelyk leven te voeren. Wanneer zy „ derhalven in de *Geboorte* met een *Lichaem* om- „ hangen worden, zyn ze gelyk aen luiden die „ in *Besmettelyke Plaetzen* wonen. Maer buiten „ die *Geboorte* levende, zyn zy, naer *Platoos* „ zeggen, gelyk aen hen die in weeldrige lands- „ douwen hun verblyf hebben. Gelyk het dus „ geen wonder is, dat zeer vele van hen, die „ zich in besmette plaetzen onthouden, [gedu- „ rig] quynen, en dat zeer weinige hunne ge- „ zondheit aldaer behouden; zoo moet het u niet „ vreemt dunken, dat de meeste *ZIELEN*, met het „ *Lichaem* omhangen wordende in de *Geboorte*, „ aen

(*) In *Alcibiad. Plat. 1. in Excerpt. Ficini. Pag. 32.*

„ aen SCHADELYKE DRIFTEN onderhevig, en be-
 „ dorven zyn. 't Zoud in tegendeel iet verba-
 „ zends wezen, byaldien ZIELEN, *dezerwyze met*
 „ *Lichamen omzwagtelt, aen dusdanige banden ge-*
 „ *bonden, en in diergelyken verandering gedompelt,*
 „ *dan nog t'eeniger tyd, Matig, Zuiver, en Onge-*
 „ *stoort bevonden wierden.* Zoud het niet iet won-
 „ derbaers zyn, dat de ZIEL in stoffelyke dingen
 „ onstoffelyk leefde, en dat ze zich onbesmet in
 „ zoo vuilen woning zoud bewaren? Zoud zy,
 „ van dien fluimerbeker gedronken hebbende,
 „ niet door denzelven in slaep vallen? Want
 „ waerlyk, de vergetelheit, de dwaling, en on-
 „ kunde is gelyk een slaepdrank, die de ZIEL in
 „ haer oneigene staet doet nederzygen. Wat
 „ verwondert gy u dan, dat zeer vele *naer hun*
 „ *levenswys Wolven, Zwynen, en andere Beesten zyn:*
 „ *nadien dit aerdsch verblyf een Herberg van Circe voor*
 „ *de Ziel is.* Zeer vele ZIELEN hebben door de on-
 „ matige begeerlykheit uit dien venynigen be-
 „ ker gedronken. Dat dan, dat, zou eer ver-
 „ wondering verdienen, dat 'er onder de ster-
 „ velingen ooit zulke gevonden wierden, die
 „ zich dezès dranks gemyd, en 'er zich niet
 „ door benevelt hadden ".

I I.

Daer was in de ZIEL, uit een tweederlei begin-
 fel, een TWEEDERLEI LEVEN. Het eene ONREDE-
 LYK, van de eigenschappen en neigingen der Pla-
 neten gesproten, dat gedurig, met het Lichaem,
 de zinnen en begeerten volgde: het ander REDE-
 LYK of Goddelyk, van 't verstandelyke afgeleid,

uit zichzelf vry van beroering, en met bequaemheit voortgebragt, om afgescheidene of verstandelyke en Goddelyke Zaken te beschouwen; echter door het eerste als in slaep gedompelt. Zoo hoort men *Maximus Tyrius* (*): „Het
 „ Lichaem is van nature log, de ZIEL redelyk;
 „ en indien onsterffelyk, (’t geen niemant ont-
 „ kennen kan,) zoo moeten ’er noodzakelyk
 „ ook in haer uit de eeuwigheit begrippen, en
 „ kundigheden der dingen zyn. Dan, de ZIEL,
 „ gelyk ik my verbeelde, heeft een TWEEDER-
 „ LEI LEVEN: het eene namelyk, *Zuiver, Alder-
 „ onbenevelst*, en van *gene Onheilen aengedaen*; het
 „ andere *Beroert, Ontstelt*, en door *alderlei Lotge-
 „ vallen belemmert*. Door dit laetste word de ZIEL
 „ in dikke duisternissen van onzekere twyffelin-
 „ gen gedompelt: en meermael word haer ver-
 „ stand, gelyk dat der Dronkenen, met eene
 „ *vadzige dofheit* overstort. Te weten, door eene
 „ onbezonne en schaemtelooze inzwelging dier
 „ ziekte, (dat ik dus spreke,) word de ZIEL
 „ krank, en niet verre van uitzinnig” (†). Het
 ONREDELYK LEVEN uit de Planeten gesproten,
 en dus derzelve neigingen deelagtig, ontving ge-
 durig de beweging en invloed dier Gesterntens,
 wordende door dezelve geleid: terwyl het onder
 ’t Noodlot (§) lag, en zichzelf dusverre verge-
 tende, van de beschouwing der Goddelyke Zaken
 gansch

(*) *Serm. XXVIII.*

(†) Men zie ook *Jamblicus de Myst. Sect. III. c. 3.*

(§) [By den Schryver kan men een uitvoerig berigt vinden, wegens de aert en betrekking van het Noodlot tot den Staet der Zielen: waarvan men in ’t algemeen moet aenmerken, dat de *Pythagoristen*, het tegelyk met de
 Men-

gansch verwyderde , en even als lood op de on-
 deugd nederzakte , om met *Hierokles* (*) te spre-
 ken. Dat niet alleen , maer dit ONREDELYK deed
 ook het REDELYK LEVEN een altoosdurenden oor-
 log aen , en tragte het op alderlei wyze aen zich
 t'onderwerpen. Dat deed *Porphyrus* (†) zeggen :
 „ De ZIEL moet ook naeukeuriglyk voltooit wor-
 „ den , en men behoort haer een vrede en rust ,
 „ die vry van den *Stryd des Onredelyken Deels* is ,
 „ te bereiden ”. Hiervandaen de aenvallen en
 moeilykheden der *Titans* of Reuzen tegen *Bacchus* ;
 die ons onder anderen van *Plutarchus* (§) beschre-
 ven worden : „ 't Geen ons , zegt hy , de ver-
 „ digtzels verhalen wegens *Bacchus* , van lid tot
 „ lid verscheurt , en 't woeden dat de *Titans* te-
 „ gen hem ondernomen zouden hebben , om zyn
 „ verslagen lyk in te zwelgen , tot dat zy door
 „ den blixem omquamen , is een verzierde ver-
 „ telling die op de *Weder- of Nieuwe Geboorte* haer
 „ opzigt heeft. Namelyk , het Onredelyke ,
 „ Verwarde , Driftige , Ongoddelyke , en van
 „ den Dæmon [dat 's de *Sterre- of Luchtgeest*]
 „ voortgekome , dat 'er in' ons is , heeft men
 „ van ouds den naem der *Titans* of *Baldadige*
 „ *Reuzen* gegeven : en dit is het dat men t'onder
 „ moet brengen en straffen ”. En wel uit zoo
strydige

Menschelyke Vryheit deden bestaen , en onderstelden ,
 dat de ZIEL alleen zoo lang aen 't *Noodlot* onderworpen
 was , als zy noch 't ONREDELYKE in haer niet had
 overwonnen ; 't welk geschied zynde , was zy geheel vry
 en boven 't *Noodlot* verheven.] Zie den Schryver : Pag.
 444. seqq.

(*) *Aur. Carmin.* Pag. 77.

(†) *De Abstinent.* Lib. I. §. XXXI.

(§) *Orat. I. de Esu Carn. in fine.*

strydige beginsels was de Mensch faemgesteld, dat hy uit zichzelf de goddelyke en smettelooze onschult niet bewaren kon. Dat betuigt de zoo straks genoemde *Porphyrus* (*): „ 't Welk niet „ geschieden konnende, zoo zullen wy, gelyk „ onze Voorvaders, slegts het gebrek onzer Na- „ ture bewenen, wyl wy uit zoo tweedragtige en „ onder zichzelf verdeelde beginsels gemaekt zyn, „ dat wy de Goddelyke, Opregte, en Volkomene On- „ schult niet konnen behouden ”.

I I I.

Die *Kragt* van 't *Onredelyk Deel* was zoo groot, dat ze niet dan met de GODDELYKE HULP OVERWONNEN kon worden: even gelyk de *Titans* niet dan door *Jupyns* Regterhand omquamen. Te weten, gelyk de *laetste vermogens*, die van de *Goden* voortgebracht, aen de geboorte en 't lichaem geboorzaem en gestrengelt waren, HET NOODLOT UITMAEKTEN, naer de tale van *Jamblichus*; zoo ONTBONDEN de *Goden* het *Noodlot* (†). Het *Redelyk Deel* kon derhalven, den vyandyken indruk, niet dan door BYSTAND van den GELEIGEEST (§) KRAGTELYK WEDERSTAEN, en dien endelyk (schoon dit Πόλις αἰών, πολὺς δὲ πένε, een zwaren *stryd*, een *lastigen arbeid*

(*) *De Abstin.* Lib. III. § XXVII.

(†) *Jamblichus de Myster.* Sect. VIII. c. 7.

(§) [*Dæmon*, van 't Grieksch Δαίμων, dat *schrandere of vernuftig* betekent, heeft by de Christen-Schryvers de betekenis van *Duivel* of *Booze Geest*. By de Heidenen heeft het een Tweederlei zin, en ziet of op de *Lucht* of *Sterra-Geest*, die het menschedom benadeelde, of op de *Gelei* en *Bescherme Geest*, die de Menschen hielp, ondersteunde, en bewaarde. Hiervoor heeft men 't in den eersten, hier ter plaetse in den tweeden zin.]

arbeid (*) was) tot in den grond toe wegnemen. Dat hoort men van *Maximus Tyrius* (†): „ Het „ wakker en sterk Gemoed, van den *Goeden Da-* „ *mon* of *Geleigeeft* verkregen, wederstaet den *Op-* „ *stand der Neigingen*; en maekt zich, naer mate „ zyner kragten, los van de slaeffche gewoon- „ tens des Lichaems”. Dat ook geeft *Pythago-* „ *ras*, in zyne Gulde Woorden (§) te kennen, als we hem daer dus hooren:

Zeῦ πάτερ, ἡ πολλῶν γε κακῶν λύσειας ἅπαντας
 Ἡ πᾶσιν δειξῆσαι ὅω τῷ δαίμονι χρώνται.

Dat is :

o *Vader Jupiter!* of maek all 't menschdom vry,
 Van zulk een' grooten reeks van quaden!
 Of leer ons, welkerwyze ons nut te maken zy,
 Wat ons de Goede Geest zal raden (‡).

Deze

(*) *Porphyrius de Abst.* Lib. I. §. xxxv.

(†) *Serm.* xxviii. (§) *Versus.* 61 & 62.

(‡) Men vind hier een zeer fraeie plaets van by *Maximus Tyrius*, door den Schryver Pag. 86. aengetogen: „ En „ dan, zegt hy, na hy (de Beschermgeest) dus van de „ aerde na de lucht, en als door oproer uit zyne stad, in „ een ander en vreedzamer geweest door 't afleggen des „ lichaems gevoert is, zoo vind hy, het vorig leven met „ deernis aenziende, behagen in het tegenwoordige, en „ word door meelyden, jegens de met hem *Vermaeg-* „ *schapte Zielen*, die zich nog op *Aerden* bevinden, aenge- „ daen. Daerenboven begeert hy door een aengebore „ goedertierenheit, haer alle tot een *Eigen Kudde weder te* „ *brenghen*: weshalven hy ook de *Dwalende* te regt brengt. „ Want dat *Gebod* ontving hy van de *Godheit*, dat hy de „ *Aerde zoude Overzien*, en met de algemene natuur, het „ geluk, 't verstand, en de konst der *Stervelingen* zich „ zoude vermengen. de *Goeden helpende*, de *Onderdrukten* „ *reddende*, en de *Versmaders oordeelende en straffende*.

Deze moeilykheit om het ONREDELYK DEEL t'overmeesteren , maelden de Oude Fabelschryvers af door den Stryd van *Herkules* met *Antæus*; gelyk ons zeker Geleert Man, by *Piërius* (*) in dezer voegen vertoont : „ Men vind (zegt hy) op zeer „ vele Gedenkmunten het Beeld van *Herkules*, „ *Antæus* t'onderbrengende; 't welk wat het betekent, zullen wy kortelyk aenwyzen. *Herkules* is een zinnebeeld van de *Redenmagtige ZIELE* of van den Geest: *Antæus*, een zinnebeeld van het Lichaem. De Borst van *Herkules*, betekent de zetel van wysheit en voorzigtigheid, welke een *Gedurige Stryd* met de *Begeerlykheit* en *Wellust* voeren. Nademaal de Begeerlykheit altoos de Reden wederstaet, en niet van de Reden kan verwonnen worden, ten zy het Lichaem dierwyze in de hoogte en verre van 't inzien der aerdsche dingen verheven werde, dat de voeten, dat is de Neigingen, niet meer aen de aerde raken; ja dat de Begeerlykheden en Neigingen, welke kinders van de aerde zyn, geheel t'ondergebracht worden, enz. ” (†). En dus maekte de ZIEL door HULP DER OMZWEVENDE GODEN, zich van 't Noodlot vry (§). Want het Betere Deel der ZIELE, door zyne

(*) *Hieroglypb. Lib. i. cap. xiv. p. 586. Of in de Frankf. Edit. van 1678. Pag. 734.*

(†) Men zie ook: *Fulgent. Myth. Lib. ii. p. 184.*

(§) *Jamblich. de Myster. Sect. viii. Cap. 8. En Cap. 7:* „ All' wat in de Natuur gevonden word is aen 't Noodlot verbonden; maer 'er is nog een ander beginsel van de ZIEL, dat voortreffelyker is dan alle natuur en geboorte, door 't welke wy met de Goden vereent, boven de wereltsche orde verheven, deelgenooten van 't eeuwig leven, en van de werkingen der hemelsche Goden, midsgaders Vry van 't Noodlot, konnen worden ”.

zyne natuur *boven 't Noodlot*, kon ook deszelfs juk, dus van de Godheit geholpen, van zynen halze schudden (*). En deze HULP DER GODEN, ter beoorloginge van het noodzakelyk quade, was het beginsel, en een der eerste gronden van hunnen *Dienst*. Zoo hoort men *Jamblichus* (†) hier beneden gemeld: „ Wy *dieneu* derhalven te „ regt de Goden met alle eerbiedenis, nadien „ zy, en zy alleen, ons door verstandelyke „ overtuiging, van de *overheerschende Quaden der* „ *Noodfchikkelykheit*, door 't *Noodlot* over ons ge- „ bragt, vry maken ”.

I V.

Gelyk nu de byzondere PLANETEN by vervolg hunne Neigingen aen 't nederdalende GEMOED, en den tans geboren wordende Mensch, mededeelden, en dezelve in den loop van 't menschlyk leven, met hunne KRAGT, inzonderheit ten tyde als zy heerfchten, bevestigden en versterkten (§): ZOO OPENBAERDEN ZY, (voornamelyk naer de verscheide TYDKRINGEN van 't menschlyk leven,) HUN VERMOGEN; doende het Onredelyk Gedeele der ZIELE haren invloed en leiding volgen. En gelyk zy ten getale van Zeven bevonden wierden, zoo waren 'er ook ZEVEN TYDKRINGEN, of ZEVEN LEEFTYDEN, die de een de ander onderling verving, en in welke elk dier DWAEISTERREN op zyn beurt voornamelyk heerfchte,

(*) *Jamblichus de Myst.* Sect. VIII. c. 7.

(†) Ter Gemelder Plaetze.

(§) Dit alles vind men by den Schryver in 't breede. Pag. 433, 434, 438-440, 448-451.

te, zynen invloed openbaerde, en 't gebied over 't Onredelyk Gedeelte voerde: zulks de Mensch in dien byzonderen LEEFTYD, de Leiding van dien daerover gestelden Planeet, in 't gemeen voornamelyk volgde. „ De Orde der LEEFTYDEN, zegt dus *Proklus* (*), volgt de Orde van 't Geheelal. De EERSTE LEEFTYD volgt het Vermogen der MAEN; want dan zyn wy in eene *Gevoedwordende* en *Groeiende* gestalte. De TWEDE volgt MERKURIUS; als wanneer wy de *Goede Letteren*, het *Citerfjelen*, het *Worftelen*, en dergelyke Spellen oeffenen. De DERDE volgt VENUS; als die wy dan *tot Voortzetting onzer Soorte* opgewekt worden. De VIERDE LEEFTYD, schikt zich naer de ZON; want alsdan is 'er eene edele *Vigueur* en *Kragt* in ons, en wy zyn tot de volkomenste LEEFTYD, en 't midden van ons Leven genadert. De VYFDE gehoorzaemt MARS; en wy streven daerin nae *Gebied* en *Zegeprael*. De ZESDE volgt JUPITER, die *Voorzigtigheid*, midsgaders een *Werkzaam en Borgerlyk Leven* eifcht. De ZEVENDE voegt zich naer SATURNUS; als in welke het der nature gelykmatig is, van de aerde af te staen, zich *van 't lichamelyke te scheiden*, en tot een ander *Onlichamelyk Leven* zich te *verheffen*". Elk dezer LEEFTYDEN of MENSCHELYKE TYDKRINGEN, hebben sommige tot Zeven Jaren gebragt. Immers, dat zal men vinden by *Julius Pollux* (†). „ Daer zyn, zegt hy, ZEVEN LEVENS-TYD-KRINGEN, volgens het gevoelen van *Hippokrates*. De Eerste, is van de Geboorte af tot het Zevende „ Jaer.

(*) *In Alcibiad. Plat. I.*

(†) *Onomast. Lib. II. c. I.*

„ Jaer. De *Tweede*, van het Zevende tot het
 „ Veertiende. De *Derde*, van het Veertiende
 „ tot het Eenentwintigste. De *Vierde*, van dat
 „ tot het Agtentwintigste. De *Vyfde*, van het
 „ Agtentwintigste tot het Vyfendertigste. De
 „ *Zesde*, van het Vyfendertigste tot het Tweeën-
 „ veertigste. En de *Zevende*, van het Twee-
 „ tot het Negenenveertigste Jaer. De Eerste
 „ LEEFTYD, is die éenes Kinds. De Tweede,
 „ die eenes Jongens. De Derde, die eenes
 „ Jongelings. De Vierde, die eenes Jongmans.
 „ De Vyfde, die eenes Mans. De Zesde, die eenes
 „ Ouden. De Zevende, die eenes Gryzaerts”.
 [Dan, deze verdeeling was niet algemeen:] men
 vind die LEVENS-KRINGEN ook op eene andere wyze
 door anderen bepaelt. Gelyk dus de Naemlooze
 Schryver (*) van *Pythagoras* Leven, verscheide
 LEVENS-TYDEN vermeldt, die wy agtervolgens de
 schikking van 't Noodlot, naer de Leere van
Pythagoras te leven zouden hebben. „ Dat wy,
 „ zegt hy, van *Kinderen*, *Jongelingen* worden, en
 „ de *Overige* LEVENS-TYDEN moeten doorgaen,
 „ geschied volgens één en dezelfde wyze van
 „ het *Noodlot*”.

V.

Wanneer nu de ZIEL in die Verscheide Levens-Kringen, de *Onredelyke* hebbelykheden en invloeyingen der Planeten ganschlyk volgt, en toelaet dat zy haer geheelenal beheerschen; zoo word zy gezegt onderscheidene Levens van

VI. STUKJE.

T

Beesten,

(*) By *Photius*, *Cod.* CCLIX.

Beesten, [of DIERLYKE LEVENS,] dat is Levens-
 wyzen, gelyk aen onderscheidene *Dieren*, te lei-
 den. Dus hooren we *Arrianus* (*): „ Van wie
 „ nu, worden wy door de Reden onderschei-
 „ den? Van de Woeſte Dieren. Van wie nog
 „ meer? Van de Redelooze Schapen en haer's
 „ gelyken. Wagt u des, dat gy miſſchien niets
 „ overeenkomſtigs met het *Woeſt. Gedierte* doet. An-
 „ derszins legt gy den *Mensch* af; en verwaerlooft
 „ uw pligt. En wanneer [meent gy] handelen
 „ wy, op de wyze der *Schapen*? Alsdan, wanneer
 „ wy ſlegts voor den *buik*, en voor de *vleesche-*
 „ *lyke luſt*, wanneer wy *ligtvaerdig*, *onbeſchaeft*,
 „ en *onzinnig* leven. Waerin veranderen wy dan?
 „ In *Schapen*. Wat leggen wy af? Het Gebruik
 „ der Reden. Maer als wy *Oorlogzugtig*, *Be-*
 „ *ſchadigende*, *Toornig*, en *Onſtuimig* leven, waerin
 „ veraerden wy dan? In *Woeſte Dieren*. Ja, dan
 „ zyn ſommige onzer *Groote Beesten*, andere *Quaet-*
 „ *aerdige Kleine Dieren*; van welke men zeggen
 „ kan: zy zien 'er uit als *Lecuwten*. Door alle deze
 „ ontaendingen, wykt den *Mensch* van zyn pligt
 „ af”. En nog eens op een ander plaets (†):
 „ Gelykerwys deze twee in onze *Geboorte* met
 „ den anderen vermengt zyn; namelyk, het
 „ *Lichaem* dat wy met de *Dieren*, en 't *GEMOED*
 „ dat wy met de *Goden* gemeen hebben: zoo
 „ hellen 'er zeer vele nae die ongelukkige en
 „ elendige verwantschap, zeer weinige nae die
 „ *Goddelyke* en *gelukzalige*. ——— Door
 „ deze overhelling zyn ſommige onzer den *Wol-*
 „ *ven* gelyk, dat 's *Trouwloos*, *Bedriegelyk*, en *Be-*
 „ *ſcha-*

(*) In *Epictet. Lib. II. c. 9.*

(†) *Lib. I. cap. 3.*

„ *schadigende* : andere weder gelyken naer *Leeuwen* ; vermids zy *Wild*, *Wreed*, en *Ontembaer* zyn. Zeer vele onzer ontaerden in *Vossen*, of zelfs in *Monsters* onder de Bēesten. Want wat is een *Lasteraer* en *Bedrieger* anders als een *Vos*? of iet van diergelyken verfoeïelyken en onzaligen aert? Ziet toe, en wagt u derhalven, dat gy niet het een of 't ander, dier [ontmenschte] *Monsters*, gelyk wordet” (*).

V I.

En gelyk de ZIEL in haren Draegzetel (†), door de Hemelkringen afdalende, nu eens dit, dan dat leven voerde, (te weten in de Kring van Saturnus, een *Levenswys met Saturnus*, in *Jupiter*, *Mars*, enz. een *Levenswys met die byzondere Planeten overeenkomstig*, ja somtyds ook een leven dat eigen is aen 't *Woest* en *Onredelyk Gedierte*,) zoo VERANDERDE zy, met het GROOVE LICHAEM OMKLEED, beurtsgewyze haer zeden en manier van leven; en zy wert gezegt, zulk een leven te leiden, als in haer meest doorstak: te weten, een *Dierlyk Leven*, wanneer de zinnen en neigingen ganschlyk heerfchten; een *Mensche-lyk*, als de Reden d'overhand had. Dit blykt uit *Arrianus*, by wien men *Plotinus* (§) kan voegen:

T 2

„ Wan-

(*) Men vergelyke hiermeê wat Pag. 265. uit *Proklus* bygebragt is.

(†) [De Oude Philosophen, wilden dat de ZIELEN met een zekere allerfynste waes of luchtig lichaem omkleed waren; dit noemden zy *Οχημα*, en dat vertalen de Latynen door *Vehiculum*, wy door *Draegzetel*.]

(§) *Ennead.* v. *Lib.* 2.

„ Wanneer de ZIEL aen het *Dierlyke* overgegeven
 „ word, dan vertoont zich de overheerschende
 „ magt der *Zinnen*. ——— Wanneer de ZIEL
 „ in den Mensch haren intrek neemt, dan heerscht
 „ over 't *Redelyke Deel*, of ganschlyk de *Beroe-*
 „ *ring*, of zekere uitgang van 't verstand; als die
 „ haer eigen verstand heeft, en een wil om uit
 „ zichzelf te verstaen of te bewegen”, enz.
 Dus was de ZIEL overeenkomstig met *Saturnus*,
Jupiter, enz. als de Mensch naer den invloed
 dier Hemellichten zich gedroeg. En zulk een
 soort van leven, als zy in hare afdaling voor eene
 andere aennam, moest de mensch uit de Orde
 of 't beschik van 't Noodlot voor het meeren-
 deel voeren (*).

V I I.

Dewyl des de Onredelyke Neigingen, (*Αναμιας*
Κατάγωγος, dat *Averechts Vermogen* (†),) in die
 stoffelyke vermenging, waerin zich de ZIEL be-
 vond, ons van de Verstandelyke Dingen aftrok,
 en met de duisternissen van Onwetendheit, On-
 kuischheit, en Luiheit bedekte, óns dus in een
 beestelyk leven dringende, en uit dien hoofde
 een oorzaak zynde, dat de ZIEL na dit leven
 door 't *Noodschikkelyk Lot*, in *Duistere Plaetzen*, in
 de *Helle* of *Afgrond*, in den *Tartarus*, daer schrik
 en tormenten eeuwig heerschten, getrokken, en
 in de Glansryke en Zalige Gewesten niet ont-
 fan-

(*) Men zie hierover in 't breede den Schryver. Pag.
 449, 450.

(†) *Hierokles*. Pag. 84. van den Schryver aengetrokken.

fangen (*), maer uitgesloten wiert (†): [nadien, zeg ik, die Onredelyke Neigingen dit veroirzaecten,] zoo waren 'er voor de ZIEL, als zoo vele gedurige Olympische STRYDEN (§). En schoon „ den STRYD groot en veelvuldig was, om namelyk „ zich van deze [onredelyke driften] te zuiveren, en het eenen veelvuldigen Arbeid eifchte, „ nacht en dag te overleggen welkerwyze men „ van haer verlost wierde; te meer, om dat wy „ als door zekere noodwendigheid met de zinnen samen spanden ” (‡): men moest echter zich in 't Perk begeven (**). Men moest het wagen: want 'er was een Goddelyk Beginsel in de Stervelingen gelegd, 't welk van den Geleigeeft geholpen, ons toondē all' wat noodzakelyk was tot dezen stryd. Hoor hiervan Pythagoras (††):

'Αλλὰ σὺ θάρσει. ἐπεὶ θεῖον γένεσσι βροτοῖσιν,
οἷς ἰερὰ προφέρουσα φύσις δεικνυσὶν ἕκαστα.

't Geen hierop uitkomt:

*Ja twyffel niet, of 't Hemelsche Geslagt,
Is met de Stervelingen;
En leert hen, door zyn onderwys en kragt,
Den regten aert der Godgewyde dingen.*

T 3 Dus

(*) Zie by den Schryver een fracie plaets uit *Porphy.* de *Abst.* Lib. I. §. xxx.

(†) Men zie wat den Schryver hiervan in 't breede heeft. Pag. 66, 67, 171, 259, 347.

(§) 'Ἐπὶ τὰ τῆς ψυχῆς Ὀλύμπια ἀγασθῆναι. *Porphy.* de *Abst.* Lib. I. §. xxxi.

(‡) *Porphyrius* Lib. I. §. xxxv.

(**) 'Ἐπὶ τὸ σταδίον ἀναβαίνωμεν. *Porphy.* Lib. I. §. xxxv.

(††) *Aurea Carm.* v. 63 & 64.

Dus moest men de *Kleederen*, uit de werelt ons aengekomen, *uittrekken*. „ Het eerste, zegt *Porphyrius* (*) „ het eerste dat ons te doen staet, en „ zonder 't welke men niet *stryden* kan, is, dat „ wy de *Kleederen uittrekken*. En nadien 'er *Uitwendige* en *Inwendige* *Kleederen* zyn; zoö moet „ 'er ook eene openbaerder, en eene verborge- „ ner *ontblooting* wezen”. Voorheen had hy gezegt: „ Wy hebben derhalven veelderleie *Rokken*, „ *uit te trekken*; zoo die *zichtbare* en vleeschelyke, „ als de gene waer mede wy *innerlyk* en naest- „ aengelegen bekleed worden. Want wy treden „ *naekt* en zonder *Kleederen* ten *Strydperke*, op dat „ de *ZIEL* den *Olympischen Stryd* *stryde*”. Dus moest men wyders de *Kragten*, die zich met de *ZIEL* in hare afdaling gemengt hadden, *breken*. Zoo zegt *Proklus* (†): „ Men moet overzulks, „ zal men de *ZIEL* tot die wakkere en regte na- „ tuure wederbrengen, de *Tweede* en *Derde* *Kragten*; „ *in de afdalinge der ZIEL ontsproten*, afruk- „ ken, enz. Men moet de nae buiten voeren- „ de aenvallen temmen, en zich weder te bin- „ nen brengen de *Afgescheide Dingen*; het *God- delyk* *Wezen*, waeruit de afdaling geschiede, „ en waertoe alle leven behoort weder te keeren”. Zoo moest men de *Verwantschapte Gewaden* *zuiveren*, de *eigen Kleederen* *Onbezoeeld van de Geboorte* *bewaren*, en de *Zuiverheid der Goddelyke Gewaden* *aendoen*: naer de tale van *Proklus* (§). Men moest de

(*) *Porphyrius*, op de gemelde plaats.

(†) *In Alcibiad. Plat. I.*

(§) By *Ficinus*. Pag. 33. Wyl wy merken dat ons plaats ontbreekt, zullen wy vervolgens, alleen de noodwendigste plaetzen uit de Ouden, door den *Eerw. Schryver*

de Redelooze Hoedanigheden tot rede en Orde noodzaken, en dierwyze matigen, dat zy aen de Reden die in ons is geboorzaemden: gelyk *Hiërokles* spreekt (*). Die Neigingen, voor zoo verre zy ongeregelt waren, moefte men als *doen uitteeren*, en endelyk in den Dood overgeven (†). Te weten, de ontbinding der ZIELE van het Lichaem, die door zuivering der redelooze tochten te weeg gebragt wert, gaf men den naem van *Dood*. Dit vind men in de *Phædo* van *Plato*: „ Bestaet dan, zegt hy, be- „ staet dan de *Zuivering* niet in 't geen wy reeds „ gezegt hebben, te weten daerin, dat wy, zoo „ veel immer mogelyk zy, de ZIEL van het Lichaem „ scheiden? Dat 's te zeggen, dat zy, en in den „ Tegenwoordigen, en in den Toekomenden Tyd, „ van het Lichaem, als van hare boeiens, los- „ gemaekt en ontbonden worde? Ja zeker. Word „ des dezen Dood niet te regt *λύσις καὶ χωρισμὸς* „ *ψυχῆς ἀπὸ σώματος*: eene Ontbinding en Scheiding „ der ZIELE van het Lichaem, genoemd? Gewis- „ selyk”. En was dezerwyze, volgens *Jamblichus* (§), de ZIEL te ontbinden en te vryden, van

T 4

all'

ver bygebragt, onzen Lezeren mededeelen, hen die ze echter gaerne alle zagen nae het Geleerde Werk zelve verzendende. Zie deze van *Proklus*. Pag. 468.

(*) *Comment. in Aur. Carm.* By den Schryver Pag. 468.

(†) *Porphyrius de Abstinent.* Lib. I. §. xli. In 't Werk. Pag. 469. Alwaer men in de *Nota* nog eene andere plaets van den zelfden *Porphyrius* vind; die daerop uitkomt: „ Dat deze Overgeving en Afbreking geschied, deels „ door geweld, deels door overtuiging der Rede, waer- „ door de verkeerde Neigingen vermageren, en als in „ een soort van vergetelheit of Dood begraven worden”.

(§) *De Myster.* Sect. x. Cap. 5. Zie den Heere *Irboven*. Pag. 470.

all' 't geen haer onder *het juk van 't Noodlot*, en *van de Noodfchikkelykheit* had doen komen.

V I I I.

Dit geschiedende, wert de ZIEL gezegt in een ANDER LEVEN over te gaen. Men hoore nogeens *Jamblichus* (*): „ Wanneer, zegt hy, ons Beter „ Deel begint te werken, en 't de ZIEL tot zich „ overhaelt, word ze geheelenal gescheiden van „ die *Slegtigheden*, en verkrygt voor dat [*vorig*] „ een *Ander Leven*; zy begeeft zich, met verla- „ ting van die *Eerste Orde*, in eene *Andere* “. Dus begeeft zy zich op nieuw tot de *Gedaente* van haere *Aldereerste en Beste Hebbelykheden*; konnende endelyk langs dien weg tot de *Vermaegschapte Gesterntens wederkeeren*. Dat immers zegt ons *Hiërokles* uit *Plato* (†): „ Wat nu, dus sprak hy, die „ Opklimminge aengaet: dit 's 'er van, dat de „ mensch, na dat hy met de [*regte*] *Reden*, alle „ de beroeringen en redeloosheden, welke hem „ uit aerde, water, lucht, en vuur aenkleefden, „ overwon, tot de *Gedaente der Allereerste en Beste Hebbelykheit* wederkeeren, en daerenboven tot „ dat *Gesternte*, waermeê hy overeenkomt en ge- „ voegt is, gezond en volkomen opstygen kan “.

I X.

Tot deze Opstyging en *Overgang van den Dood in het Leven*, was NOODZAKELYK: de *Wederoverkryging*

(*) *Ibid.* Sect. VIII. c. 7.

(†) *In Aur. Carm.* Pag. 254.

ging der *Verlorene Vleugelen* (*) ; welks *Regtere* ; dat 's de *innerlyke beweging* en indruk of zugt tot het waeragtige , door de zaligende *wateren* der wysheit ; en de *Slinkere* , of de zugt tot het eerlyke , en de indruk van het goede , door de *wateren* der voorzigtigheid , uit de fontein der wysheit voortvloeiende , herstelt wert : verheffende zy , dus met dat zaligend water besproeit , gevoed , gevormt , en gevordert , de *ZIEL* vervolgens tot den oorsprong van het [eewig] waeragtige en goede (†). Te dien einde waren 'er wyders de *Wiskunstige Oeffeningen* (§) noodig. Vooral de *God-delyke Hulpe* , die inwendiglyk bestierde en regeerde (‡). Van all' het welke men in 't breede *Hiërokles* (*) kan nazien. Hoe ook het beginzel der

T 5

(*) *Hiërokles* (*Carm. Pythag.* Pag. 256.) spreekt dus van een *wegvlugten van God* , en van 't *uitvallen der Vleugelen*.

(†) Dit vind men breeder by den Schryver. Pag. 255, 256, 427, enz.

(§) „ Of, zegt de Heer *Irboven* , in zyne Aentekning „ hierop , de Heilige Woorden en Redenen welke de „ Zuivering en Wedergeboorte leeraeren.

(‡) Men zie onze III. *Paragraeph* , en de *Nota* van het Werk. Pag. 471. die te gelyk de wyze der Goddelyke Werkinge verklaert , als zynde *niet van buiten* , *maer innig bestierende en leidende* , en zoo als *aen uitzichzelven beweeglyke voegt*.

(.) Uit wien de Eerw. Schryver in zyne Aentekening op deze plaets kortelyk optekent , I. de Deelen die gezuivert moesten worden , en II. de Wyze op welke zy toe moest gaen. Te weten I. 't Was 1. Het *Sterfelyk Lichaem*. 2. De *Redelyke* , of volgens andere de *Redelooze Ziel* ; en 3. Het *Lubtig Lichaem* of de *Ziels Draegzetel* , welke gereinigt moest worden. En II. Hiertoe was *ten opzigt van de Ziel* (a) Het *Middel naer 't welke* , de *Wiskunst* of *Philosophie*. (s) Het *Middel met het welke* ; het *Oordeel der Reden* of 't *Gemoed* zelve ; waertoe het oog , en de *hand* , of 't licht des verstands , en de bequaemheit om te doen en te willen

der Opftandinge, en Eerfte Wakkermaking van de ZIEL uit den flaep der zinnen toeging; zal men by *Picolomineus* (*) en *Jamblichus* (†) kunnen vinden.

X.

Gelyk nu de ZIEL dezerwyze de *Eerfte Orde*, in welke zy kleefde, verliet, (om met *Jamblichus* te fpreken,) en in eene andere zich begaf, zoo TROK zy de DIERLYKE HOEDANIGHEIT daer zy plaets had UIT, en gaf zich de Menschelyke. „ Zulks „ het betaemt, zegt *Porphyrius* (§), dat, zoo wy „ tot onzen *Eerften Stand* willen wederkeeren, „ we ons, zoo veel 't mooglyk is, en de be- „ hoefte onzer natuure toelaet, geheelenal af- „ fcheiden van de zinnen, zoo wel als van de „ inbeelding, en van de daeropgevolgde *Dierfch-* „ *heit*, midsgaders van de DRIFTEN, welke in „ haer heerfchen”. Het zelfde zegt ons *Markus Antoninus*, hierin niet van de PYTHAGORISTEN ver-
fchil-

len behoorde. En (γ) Het Middel door 's welke, de *God-delyke Hulp*: 2. Ten opzigt van het *Licbaem*, was de *Gebeimzinnige Zuivering* en *Priesterlyke Onderwyzing* het Middel. Zulks de *Gebeele Mensch* door de *Philofophie* met de *Gewydde Dingen* gevoegt, gezuivert wert. In die *Gewydde Dingen* fprak men van *Zuiveringen des Luchts, des Waters, des Vuurs, en der Aerde*; 't welk men zinnebeeldig dient op te vatten: gelyk in de *Verborgenheden* van *Mithra* gefproken word van verſcheide *Wedergeboortens*; moetende zy die ingewyd wierden, gedurende eenige dagen zeer veel *Waters* doorzwemmen, zich vervolgens in 't *Vuur* werpen, dan in *Woeftenyē* verkeerē, en *Vaſten*, enz. Zie den Schryver. Pag. 472.

(*) *De More*. Grad. ix. cap. 33.

(†) *De Myſter*. Sect. x. c. 5 & 6.

(§) *De Abſtinentia*. §. xxxi.

schillende (*). „ Na den tienden dag , zult gy
 „ aen hen , *Goddelyk* schynen , dien gy tans *Woe-*
 „ *ste Dieren* en *Apen* gelykt , byaldien gy u maer
 „ tot de besluiten en den dienst des *Redens* be-
 „ geeft ”.

X I.

Dan , even als de ZIEL in haer Afdalinge , het eene na 't andere kleet aentrok ; zoo moest zy ook DE EENE NA DE ANDERE redelooze Neiging *uitdoen* ; nu deze , dan die met de reden bestrydende en tegengaende : want langs dezelfde trappen , zoo met opzigt tot de ondeugende hebberlykheden , als tot de byzondere gewesten , moest de ZIEL opklimmen , of op gelyke wyze moest zy 't quade uittrekken , als zy 't aengedaen had .
 „ Wy moeten , zegt dus *Porphyrius* (†) , zoo wy
 „ tot het gene waerlyk het onze is willen weder-
 „ keeren , all' wat wy van de nature aendeeden ,
 „ te gelyk met alle neiging tot hetzelve , door
 „ welke de ZIEL daer toe NEDERDAELDE , [gelyk
 „ een kleet] afleggen ” . En dat wel , gelyk wy
 zeiden , in dezelfde orde , in welke de ZIEL in het Lichaem besmet is geworden ; [in die zelfde zeg ik] moest zy tot haren aldereersten onbesmet-

(*) Te weten , de Stoïcynen , hun oirsprong van de PYTHAGORISTEN hebbende , komen in vele beginsels en spreekwyzen met hen overeen ; maer zy gaen , gelyk doorgaens den leerlingen gebeurt , wel wat verder als hunne Meesters : dus hebben zy dit leerstuk bedorven , gelyk ook dat van 't *Noodlot* , de *Invloefing der Ziele in den Algemenen Geest* , de *Oneindige Hernieuwvingen van 't Gebeelal* , en dergelyke .

(†) *De Abstinentia*. Lib. 1. §. xxx.

smetten staet wederkeeren. Des zyn my de Orakelen van *Zoroaster* (*) tot getuigen:

Δίξο σὺ Ψυχῆς ὀχρετὸν, ὅθι ἢ τῶι τάξει
Σώματι τηρούσας ἐπὶ τάξιν ἀφ' ἧς ἐρήνης
Ἄυδις ἀτασῆσις, ἰερεῶ λόγῳ ἔργον ἐνώσας.

Dat is:

[*Begeert gy wederom in 't Paradys te zweven.*]
Zoek [dan] 't kanael waer langs, dat 's IN WAT ORDE,
uw ZIEL

In 's Lichaems slavernye viel:

En poog die zelfde ORDE ook WEDER nae te streven

IN 'T OPSTAEN; daer uw Zielgezicht,
Zich, [in zoo groot een werk,] naer 't Heilorakel rigt.

Daervandaen was het, dat de geen, die in de Verborgenheden van Mithra zoude ingewyd worden, endelyk langs verscheide trappen gezuivert en opgeleid wiert; ondergaende onderscheidene straffen, dat is tuchtingen, en, om zoo te spreken, Mortificatiën of Doodingen der redelooze neigingen. *Suidas* geeft ons van zulks een vry duideelyk denkbeeld: „ De Perfen, zegt hy, willen „ dat Mithra de Zon zy: dien zy eene menigte „ offerhanden slagten. En niemand kan in zyne „ Verborgenheden worden ingewyd, ten zy deez „ daertoe langs zekere *Trappen van Straffe* overga, en zich *Heilig*, en van *Driften* gezuivert „ betoone ”.

Even nu, gelyk zy willen dat het Lichaem om de Zeven Jaer, of na een Tydkring van wat meer
als

(*) V. 248 -250.

als Zeven Jaren, eene agtervolgende verandering van belang, door de beheersching der Zeven Planeten, ondergaet: zoo onderstellen zy ook even zoo vele Levens of Leeftyden (*). Hierom was het Zeven-getal aen *Apollo* gewyd; als die het Lichaem genezing schonk. Ook wert om die zelfde reden de ZIEL gezegt, zeven hebbelykheden of gewoontens van leven uit de hemelkringen te hebben aengenomen (†); zulks hy die *tot God bekeert*, nae 't bovenmaensche streefde, in 't algemeen even zoo vele Redelooze Levensneigingen had te verwinnen en te verbeteren: uit dien hoofde kon men hem *ἑπτάκις ἀλλαγείς*, *Zevenmael verandert*, noemen, gelyk *Luciaen* (§) *Pythagoras* deed. Vermids zy onderwyl ook wilden dat de ZIEL gemeenlyk in de geboorte, groei, en aenwas van 't Lichaem *Negenmael* wert aengeblazen door de Zeven Planeten, waarvan elk een maend, gedurende de *negen Maenden* der *Dragt*, heerschte, gebiedende *Saturnus* in de *Agritte*, en *Jupiter* in de *Negende* ten tweedemaal (‡); zoo verbeelde ik my, dat zy ook *Negen Toestanden* van de ZIEL stelden (*); gemeenlyk 'er zoo vele als *Vernieuwd* wilden hebben; en daeruit *Negen Muzen* of *Zanggodinnen*, welke de *Gemoedslydingen* genazen, opmaekten: zynde het *Negen-Tal* daerom aen haer geheiligd. „Vele zegt
Cenfo-

(*) Zie: *Paragr. iv.* hiervoor; en *Vossius de Idololatr.* Lib. III. c. xx. p. 407.

(†) Zie den Schryver hiervan in 't breede: Pag. 437-440.

(§) *Verar. Hist.* Lib. II. p. 495.

(‡) Zie: *Cæl. Rhodig. Lect. Antiq.* Lib. XIX. c. 22.

(*) Dit maekt de *Eerw. Irboven* op, uit een plaats van *Plato*, door hem voorheen (Pag. 425 en 426.) bygebragt.

„ *Censorinus* (*), onderscheiden die twee getallen
 „ vry fyn; zeggende, dat het *Zeven-Getal* tot het
 „ *Lichaem*, het *Negen-Tal* tot de *ZIELE* behooren-
 „ de is: zynde het eerste gewoonlyk, der gene-
 „ zinge van 't *Lichaem*, en *Apollo* toegeschre-
 „ ven; het tweede, aen de *Muzen*, om dat die
 „ de *Ziektens der ZIELE*, welke zy *πάθη*, *Lydingen*
 „ *gen* noemen, door de *Zang- en Speelkonst* ge-
 „ nezen ". Welke *Negen Veranderingen*, die
 de indrukzels der *Zeven Dwaelsterren* verbeterden,
 echter eigentlyk enkel, naer 't getal der
 zeven voorgemelde hebbelykheden, zeven zuiveringen vereifchten.

X I I.

[Wy gaen over tot de *BENAMING* die de *Pythagoristen* aen deze *Verandering* gaven].
 Zy noemden deze *Opwekking der ZIELE* uit den
 slaep; deze *Aenzetting en Herstelling* van 't ware
 en goede in de *Reden* en in de door geweld ver-
 rukte en verdoofde neigingen; deze *Temming*
 des onredelyken deels, en de *Uitroeijing* der re-
 delooze bewegingen, ten opzigte van 's menschen
 in- en uitwendigen staet; die *Zuivering* der aen-
 kleevelykheden uit de *Geboorte* behouden; die
Aenneming van de beste gestalté; die 't redeloos
 in een redelyk leven hermakende, die *Goddelyke*
Verandering; deze noemden de *Ouden*, zeg ik:
Παλιγγενεσία, *Wedergeboorte* (†); *Ἀναβίωσις*, *Herleving*

(*) *De Die. Nat.* Cap. xiv. *Vossius* in de aengeh. plaats:
 Pag. 408.

(†) Dus zag men uit *Plutarchus* in de 11. *Paragraeph*,
 dat de verflage *Titans*, die *Bachus* verscheurden, een af-
 beel-

leving (*); Ζωὴν ἑτέραν ἀνθ' ἑτέρας ἀλλάττεσθαι, Een ander leven voor een ander leven verkrygen (†); Γέννησις κατὰ Ψυχὴν καὶ ἀνθρώπου ἀποτελείωσις, Een Geboorte naer de Ziele en een Formëering-of Volmaking van den Mensch (§); Ἄλλε βίη αἰδίω ἀρχὴν λαμβάνειν, Het Beginzel een's Eeuwigen Levens t'ontfangen (‡); Εἰς τὴν ἀσωματίαν καθίσασθαι, In 't Onlichamelyke over te gaen (*); Ἀποκατάστασις εἰς φύσιν, Eene Herstelling in de Natuur (**); door welke de Mensch bequaem wert, Ἐκτὸς πάσης οὐλῆς ψυχὴν ποιεῖν αἰδίω λογῶ συνένσημένην, 't Gemoed van alle Stoffe te scheiden en met de Eeuwige Reden te verbinden (††); Ζῆν κατὰ νῦν, volgens het Verstand te leven (‡‡); en wat dies meer zy.

XIII.

beelding waren van de WEDERGEBOORTE. Hier toe behoort de Verscheurde en WEDERGERORE *Osiris*, by den zelfden *Plutarchus*, de *Isid.* § *Osir.* p. 364.

(*) Zoo zegt *Hierocles Comment. in Carm. Pythag.* dat de wederkeerende HERLEVEN, enz.

(†) Wat *Jamblicus* van de VERKRYGING EEN'S ANDEREN LEVENS zegt, is hiervoor in de VIII. Paragraeph gemeld.

(§) Zie: *Plato in Theateto*, van den Schryver hier bygebragt.

(‡) Dezelfde *Plato in Phaedro* hoort men hiervan by den Eerw. *Irboven* op deze plaets.

(*) „ En zegt dus *Porphyrius*, de *Abstin.* Lib. I. §. XXXI. „ tot een ONLICHAMELYKE NATUUR EN LEVENSWYS „ OVERGEBRAGT, leiden wy een waerlyk verstandig leven ”.

(**) Van deze NATUURS-HERSTELLINGE vind men in 't Werk zelve Pag. 478. een fraeie Plaets uit *Jamblicus de Myst.* Sect. I. cap. 10.

(††) „ En BEVRYD, zegt de evengemelde *Jamblicus* „ Sect. x. cap. 6. van ALLE STOFFE, word de Weder- „ gebore Mensch, MET DE EEUWIGE REDEN VER- „ BONDEN ”.

(‡‡) Dus zegt *Porphyrius*, „ dat het einde van alles „ moet zyn, NAER 'T VERSTAND TE LEVEN ”. De *Abstin.* Lib. I. §. XXIX.

X I I I.

Zulk eene *Wedergeboorte* en hervorming der reden , kon geen plaets hebben zonder de Heilige Woorden, de Wiskonstige Oeffeningen, en het ONDERWYS IN DIE HERVORMING.

* Αὐθις ἀναστήσεις, ἰερῶ λόγῳ ἔργον ἐνώσας.

*In 't Opstaen , daer uw Zielgezicht ,
Zich , in zoo groot een werk , NAER 'T HEILORAKEL rigt.*

Is 'er even uit Zoroaster gehoord (*). Hieruit verkreeg men 't licht , waernaer zy moest geschieden en voortgang hebben. Dit deed die ONDERWYZINGE wel eens den naem van *Ἀναγέννησις* WEDERBARING ZELVE dragen. Dat doet *Klemens d' Alexandryner* (†) zeggen : „ By de Bar-, baersche Philosophen , heet het Onderwys in „ de verlichting, door 't gehoor verkregen, ins-, „ gelyks *Wedergeboorte* “. Niet dat de enkele ONDERWYZING de Wedergeboorte volmaekt; vermids zy, als we zagen , de verandering en verbetering van den geheelen mensche , de uitrodinge van alle in- en uitwendige gebreken , en de

(*) Men zie hier iet Oordeelkundigs van in des Schryvers *Nota* op Pag. 256. Ook eene tusschenrede ter dezer plaetze in 't Werk zelve Pag. 479. medebrengende : „ dat „ hierom de Philosophie den genen dien zy de *Genaden-* „ *gifte der Gelukzaligheid* toe zoud brengen , met haer „ stralen moest *aenlichten* ; ten welken einde , zoo men „ *Jamblicus* geloofde , *Pythagoras* dezen en genen ver- „ sicheen “.

(†) *Stromat.* Lib. I. p. 402, 403.

de aendoening van alle deugd , vereifcht ; maer om dat zy zonder ONDERWYZINGE niet verkregen word , en deze de weg , het middel , en de regelmaet der Wedergeboorte is. Gelyk dus ook de gebruikelykfte spreekwyzen , met welke anders dit ONDERWYS omschreven word , veelvuldige-malen vry meer dan de verkryginge eener bloote wetenschap betekenen en vorderen. Dus noemt *Jamblichus* (*) haer , *Θεραπεία των Ἀνθρώπων* , de *Genezing der Menschen* ; namelyk , van de Ziekten en Gebreken der ZIELE , gelyk. bekend is ; dus noemt hy ze ook (†) *Συνδιόρθωσις* en *Διόρθωσις* , eene *Verbetering* ; en wel *Ἐπανόρθωσις τῆς θνητῆς Βίης* , eene *Verbetering des Sterffelyken Levens* ; zeggende „ dat „ *Pythagoras* betuigde verschenen te zyn , om het „ *Sterfelyk Leven te verbeteren* ” (§). Zelfs hoort men *Porphyrius* (‡) ronduit verklaren : „ dat geen „ derlei wetenschap of beschouwing ons *Zalig* „ *maekt* ; ten zy 'er ook bykome , de *Bevestiging* „ *en 't Leven der Natuure* , agtervolgens de waer- „ lyk wezentlyke dingen , omtrent welke de we- „ tenschap zich bezig houdt ”.

X I V.

Ondertusschen wert deze ZIELSREINIGING , schoon de pligt van *Allen* , uit hoofde van de *kragt des quaads* , de *onmagt der natuure* (*), en

VI. STUKJE. V, d'on-

(*) *De Vita Pythag.* Num. xcii. Van den Schryver Pag. 479. bygebragt.

(†) Zie het Werk zelve. Pag. 480.

(§) *De Vita Pythag.* Num. xxx.

(‡) *De Abstinentia.* Lib. i. §. xxix.

(*) Zie : hiervoor *Paragr. I — III.*

d'onkunde aen 't regt gebruik van de hulp des Goeden Geestes (*); van ZEER WEINIGEN, gelyk 't betaemt, in agt genomen en gezogt: weshalven verre de meesten van hare aldergelukzaligste vrugten verstoken bleven. Aenmerkelyk is dus het zeggen van *Hiërokles* (†): „Zy, die in 't leeren en vinden van 't geen eerlyk is, *zich bezig houden*, zyn dezelfde die zich van de elenden weten te verlossen; en die door 't ontvlieden van de wederwaardigheden, welke we hier te lyden hebben, nae den vryen en ruimen hemel hunnen koers zetten. Maer helaes! ZEER WEINIGE doen dit. Want de quaden zyn veelvuldig, en 'er is op aerden eene gedurige neiging tot lage en veragtelijke beroeringen”. *Ὀλίγοι δὲ τινες ἐπὶ τὴν θεῖαν καὶ μακαρίαν συγγένειαν ἀποκλίνουσι*, zegt *Arrianus* (§) dus insgelyks: „WEINIGE, wil hy zeggen, WEINIGE neigen tot die goddelyke en zalige kennisse”. *Volkomen* in dit leven *gezuivert te worden*, en dus der Godheit eene aldervolkomenste offerhande te kunnen doen, gebeurt, volgens het gevoelen van *Heraklitus* (‡), niet dan aen de WEINIGSTEN. En [om te sluiten] nadrukkelyk is het woord van *Pythagoras* (¶) zelve: *Ἐπομίμησε σεαυτὸν ὅτι πάντες*

(*) Hierom doet *Pythagoras* de voorheengemelde bede:

o Vader! ——— Leer ons hoe ons nut te maken zy,
Wat ons de Goede Geest zal raden.

(†) *In Carm. Pythag.* Pag. 261.

(§) *In Epictet.* Lib. I. c. 3.

(‡) By *Famblicus de Myster.* Sect. v. c. 15. door ORZEL Schryver Pag. 481. gemeld, te vinden.

(¶) *In Fragment.*

ἅτε ἄνθρωποι μέγισον ἀγαθὸν τὴν Φρόνησιν εἶναι λέγουσιν. ὀλίγοι δὲ εἰσιν οἱ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν τῆτο κτήσασθαι ἐκτονήσαντες. Dat 's te zeggen : „ Men moet gedag- „ tig wezen, dat schoon ALLE menschen u verzekeren „ dat 'er een aldergrootst GOED in de WYSHEIT ge- „ legen zy, echter WEINIGE na de BEZITTINGE van „ dat GROOTSTE GOED met ernst streven ”.

Hen ondertusschen, die zich waerdiglyk dezer *Wedergeboorte* bevytigden, bleef het bezit der *Zalige Gewesten* en *Ryken*, [als een gevolg en vrugt van hunnen stryd, bereid en] overig (*). Alwaer zy in dien *Vryen Hemel*, en in het Choor der *Onsterffelyke Goden* leven zouden : zulks *Pythagoras* (†), eenen iegelyke van hen dezerwyze bemoedigen wilde :

Ἦν δ' ἀπολείπας σῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον ἔλθης
Ἔσσειαι ἀθάνατος θεός, ἄμβροτος, ἐκ ἐπιθνήσῃ.

Dat 's te zeggen :

Gy zult, [dat vry dit logge en aerdsche lichaem sterf'!]
In 's *VRYEN HEMELS* licht, na 't sterven, u vermaken :
Ja zelfs, onsterfflyk als de *Godheit*, zal verderf,
Noch dood u immer kunnen naken.

En om dit met *Sokrates* (§) te besluiten :

Gy zult *Axiochus*, al sterft gy, niet meer steroven ;
En schoon gy de yd'le mist, volmaakte goed'ren erven,
V 2 Ter

(*) Hier eindigt de *Eerw. Irboven* dit Hoofdstuk : men zie het volgende, wat den zin aengaet, by hem Pag. 56 en 482.

(†) In *Aureis*.

(§) Zie : *Xenocrat. de Morte*. Wy hebben dit *Uitspanningshalvén* op maet gestelt : zoo het van zynen nadruk niet mist, zal men 't ons niet qualyk afnemen.

292 STAET DER ZIELE IN HET LICHAEM.

*Ter plaetze alwaer men nooit vermengden lust geniet,
Maer een' gansch ongestoorde, en zonder aerdsch verdriet.
Daer, zeg ik, zult ge eens vry uit dezen kerker treden,
En rusten, van geen smart of ouderdom bestreden:
Daer juicht all' 't Heiligdom, en kent geen levensleed,
Gevoed in zagte kalmte en vrede, altoos gereed
Om 't wyze en heerlyk' van der dingen aert t' aenschouwen,
't Geheim der Wysgeerte op een' klare wyz' t' ontvouwen,
En niet te zien op 't los gezeg van 't wuft gemeen,
Maer op doorkneede kunde, en waerheits-licht alleen.*

E I N D E.

VIERDE

VIERDE ARTIKEL.
KORT BEGRIP
DER
AENMERKINGEN
VAN DEN HEERE
GODOFRIDUS SELLIUS*,
DOKTOR DER BEIDE RECTEN, EN LID VAN DE
KONINGLYKE SOCIETEIT TE LONDEN,
OVER DE
HULPMIDDELEN
TEGEN DE
HOUTVREETENDE
ZEEWORMEN.

I N H O U D.

- I. *Waerop men in 't uitvinden der Hulpmiddelen tegen de Zeewormen meest te zien hebbe.* II. *'t Natuurlykft Hulpmiddel, en Konstige van gelyke waerde.*
V 3

(*) Zie zyne *Historia Naturalis Tereidinis seu Xylophagi Marini, Tubulo Conchoidis, speciatim Belgici* : Of, *Natuurlyke Historie der Hout- of Houtvreetende Zeewormen, van het Koker-Schelp-*

de. III. *Vrugtloosheit van dat Hulpmiddel, op Onze Kusten meer dan elders.* IV. *Onzekerheit van 't zelfde Hulpmiddel.* V. *Kleene Vischjes van geen nut.* VI. *Worden van grooter gegeten.* VII. *Fabel van Visschen, die de Wormen zelfs zouden inslokken.* VIII. *'t Werk en 't wonen van den Zee-Duizendbeen in de Kokers der Zeewormen.* IX. *Hoe weinig nuts men daervan te wagten hebbe.* X. *Van de Zee-Quallen.* XI. *Andere Hulpmiddelen, en waertoe zy moeten strekken.* XII. *Smeezels, en derzelver veelvoudige Soorten.* XIII. *Toe Verhardinge en Beschutting van 't Hout.* XIV. *Konstige Steenmaking van Hout, of nuttig.* XV. *Ongemak der Verhardende Middelen.*

I.

Schelpachtige soort, die byzonderlyk op Neerlands Kusten tans gevonden worden, in October dezès Jaers by H. Besseling, t'Utrecht uitgekomen. Dit Fraeie en Doorwrogte Werk, met veelderlei Natuurkundige Aenmerkingen, enz. rykelyk doorweven, beslaet 50 Bladen in Groot Quarto, is met noodige Afbeeldingen verzien, en kost f 2: 10. De Heer Sellius heeft hetzelfde in IX Hoofstukken verdeelt: handelende I. Van de Uiterlyke Gedaente en Houding der Zeewormen. II. Van hun Inwendig Maekzel en Deelen. III. Van de Geplaetsbaat en 't Werk der Wormen in 't Hout. IV. Van 't Gestel en Gebruik der Deelen van den Houtvretenden Zeeworm. V. Van 't Geslagt en de Voortzetting der Zeewormen. VI. Van de Natuur en 't Einde derzelve. VII. Van de Soortnaem en Bepaling des Zeeworms. VIII. Van den Schielijken Oirsprong dier Wormen op onze Kusten. En IX. Van de Hulpmiddelen tegen de Zeewormen. Dit Laetste, deelen wy tans onzen Lezeren mede, immers zoo ver als wy het kunnen plaetzen; ten dien einde zullen wy ons in allen deele niet siptelyk aen de woorden van den E. Schryver binden, maer alleen hoofzakelyk zyne gedagten onverminkt voorstellen.

I.

Gelyk men om de ons schadelyke dingen te verdryven, derzelve oorzaken wyzelyk gadeslaet; zoo zullen wé ook, om deze WORM-PLAEG TEGEN TE GAEN, VOORNAMELYK op den *Oirsprong* en *Voortteeking* van dit Gedierte moeten letten, en zien of men in de eene of andere genen weg ontdekt om onze Zeën van 't zelve te zuiveren. Beide nu, en *Oirsprong* en *Voortzetting* dezer ZEEWORMEN, legt in de meerdere uitbroeding hunner eieren, aen het hout, door de Worm, en van zelve, gehecht (*).

I I.

Byaldien nu de meerdere menigte van slib of zee-lym de Voortzetting begunstigt, gelyk ik vermoede (†), zullen VEELVULDIGE REGENS het NATUURLYKST en gereedst HULPMIDDEL, zoo niet ter geheeler uitroding, ten minsten ter vermindering der ZEEWORMEN zyn. En daer deze Natuurlyke ontbreken, zou men KONSTIGE in 't werk kunnen stellen, tot verdryving van de slib en 't verscher maken van de zee, (gelyk wy ten deele loffelyk ondernomen zien (§),) door 't

V 4

aen-

(*) Zie: den Schryver *Paragr.* 355, 359, 360.

(†) Zie: zyne 355ste *Paragraeph.*

(§) .. Gelyk dan ook op deze vooronderstelling (dat de Wormen door verversching van 't Water verminderen zouden), de Molens naby deze Dykagiën te sterker hebben blyven uitmalen, om het Zoete Water
,, alzo

aenbrengen van genoegzaam ZOET WATER op onze oevers, en dat wel tot zekere hoogte en afstand; op dat men 't gewonnene niet t'elkens door de aendrift der zoute golven verlieze, en de verzwakte voortgang der ZEEWORMEN door nieuwe slib geen nieuwe kragten kryge. Want dit was, myn's eragten, de oirzaak dat dit Hulpmiddel totnochtoe vrugtloos bleef, en vrugteloos zal blyven, zoo 'er de behulpzame hand der Nature niet bykome. Dit echter mogen wy door 't.eene of andere geval hopen; gelyk het niet zelden aan de Fransche Kusten plaets had (*); en vermoedelyk heeft geen andere oirzaak dezelfde plaeg voor vele jaren van onze kusten verdreven: namelyk of een menigte van regen, of veelvuldig sneeuw niet alleen in de zee vallende, maer ook de rivieren doende opzwellen, en dus door ZOET WATER de zee dierwyze ververfchende, dat zy van slib en lym zoo ver gezuivert wert, dat de WORMEN hunne eiers niet aen 't hout kennende hechten, ze ten prooje der kleine visschen moesten laten, en dus hun gansch geslagt uitgeroeit zien.

III.

„alzoo door alle de Sluizen in meerder menigte nae
 „buiten te doen schieten, enz. *Europische Mercurius*. xciii.
 Deel p. 300.

(*) „Te Brest en in vele andere havens van Bre-
 „tagne en Normandië, heeft men dikwils bevonden,
 „dat het water der zee, tot omtrent een Fransche Myl
 „van de Kust af, zoet, goed om te drinken, en van een
 „andere koleur was: iet dat door de gedurige en over-
 „vloedige regens veroirzaekt wert. *Hist. de l'Acad.* 1726.
 p. 21.

I I I.

Dan , de groote menigte van 't onder water staende HOUT aen ONZE KUSTEN , belet dien geheelen uitroei , welke in andere havens , daer byna geen of weinig hout gevonden word , mogelyker is. Maer hier in 't hout wonende , weten zy , schoon quynende en te zwak , om de in zee geworpene millioenen eiertjes van genoegzaam slib te voorzien , echter , als door 't ingeven der Nature , zoo veel eiertjes aen 't hout te bewaren als hen ter behoudinge hunner soorte noodig zyn (*). Dus zal het verminderen van slib , hoe veel ook , hunne voortzetting niet dan zeer langwylig schaden : want , de eiertjes ter bewaring hunner soorte behoudende , zullen zy ligtlyk zoo veel slibs , waervan 't zeewater nooit ganfch vry is , aentreffen als hen genoeg zy ; en zoo zullen ze zich , hoe spaerzaam ook , echter in staet houden , tot dat de toevloed van zoet water een einde neemt , of een nieuwe vermeerdering van slib en lymstoffs voorvalt ; als wanneer zy aenstonds weder in hun vorige staet en magt zullen zyn ; even , om met *Ovidius* te spreken ,

*Ut folet a ventis alimenta resumere , quæque
Parva subinducta latuit scintilla favilla
Crescere , & in veteres agitata resurgere vires.*

Dat 's te zeggen :

*Gelyk een smeulend vuur gevoed word door den wint ,
Of als een kleene vonk , die wederom begint*

V 5

Te

(*) Zie des Schryvers 227. en 228. Paragr.

*Te ontvlammen door 't geblaes, nadat ze een wyl bedoven
Lag onder de affche, en dus zich weêr verheft nae boven.*

I V.

Weshalven dit HULPMIDDEL van 't Ververfchen des Waters, ten minsten op Onze Kusten VAN WEINIG NUT kan zyn, zoo 'er niets anders bykome. En dewyl wy tot hetzelfde ook weinig kunnen toebrengen, indien de Natuur ons niet te bate kome, zal dit HULPMIDDEL, schoon het gereedste in zichzelf, echter t' onzen opzigte, zoodanig zyn, *dat wy ons van deszelfs vrugt weinig of niets beloven kunnen, schoon men 'er ook het beste van hopen mogte.*

V.

Wat dan zal men zeggen? zullen wy onzen toevlugt tot de KLEINE VISSCHEN nemen, als welke van de eiertjes der ZEEWORMEN leven, en dus hunnen ondergang schynen te kunnen bevorderen (*)? Maer hoe maekt men eenigerwyze het getal dier VISCHJES gelyk, aen 't ontelbaer tal van Worm-Eiertjes (†)? En byaldien men een middel ter vermeerdering dier KLEENE VISSCHEN kon uitvinden, wat zou dat in de tegenwoordige ongelegenheit baten? Behalven dat het onnoodig is daarna te zoeken; alzoo zekerlyk door de meerderheit der gezegde eiertjes als een lekker voedzel voor die VISCHJES, zy ende-

(*) Zie den Heere *Sellius*: Paragr. 351. seqq.

(†) Zie denzelfden, *Paragr.* 359.

endelyk van zelve tot een bykans gelyk getal zouden konnen aenwassen.

V I.

Dan, hier zoude al weder onze hoop vervliegen; nadien deze KLEENE VISCHJES die men onderstelt dat endelyk de Wormen zouden uitroeien door 't opslokken van hun eiertjes, *het gansch gebied der Zee niet alleen in hebben*, maer of zelve, of door hunne kuit weder eene lekkere spyze voor GROOTER VISSCHEN worden. Daervan daen de klagten der genen die voor vele jaren, (als de eieren van een diergelyk ZEEGEWORMTE, naer hun zeggen door zekere VISCHJES begonden te verdwynen,) dezelve voor GROOTERE zagen vlugten,

Ut fugiunt aquilas timidissima turba columbae.

Of:

*Gelyk de bange troep der duiven,
Voor d'arend vlieden en verstuiven.*

Inderdaed by de VISSCHEN gaet *Hobbes* staetregel door, namelyk, de mindere strekken den meerderen ten prooie. „ De kleene (magmen „ met *Ambrosius* zeggen) „ zyn het aes der „ groote, en die worden weder van nog groo- „ ter aengevallen; strekkende dus de eerste be- „ roover het voedzel van een magtiger als „ hy”. Fraei vind ik dit by *Oppianus*:

Pisci-

*Piscibus haud pudor ullus inest, nec juris & æqui
Cura, nec ullus amor. Cuncti sibi bella minantur
Mutua, & in socios instructo Marte feruntur.
Imminet hic illi; & semper sunt præda minores
Majorum; alterius mensis apponitur alter*

't Gene hier op uitkomt :

*Den visschen is noch schaemt', noch billykheit ooit eigen,
Noch liefde; dus zal de een den ander 't oorlog dreigen,
Ja valt hem listig aen; nooit word dien haat gesticht.
Deez loert op gene, als die geen trouw kent nocht geloove:
En altoos word de kleene aen groteren ten roove,
En de een aen de anderen ten voedzel opgedischt.*

Dit nu te beletten, en dus de Inflokkers van de eiertjes der ZEEWORMEN, van hunne eige Inflokkers te bevryden, is ons werk niet, en konnen wy nooit, als voor ons te hooge, magtig worden.

V I I.

Maer ik hoor, naer my dunkt, een zeker slag van schrandere luiden roepen, dat het noodeloos is zoo veel Kleene Vischjes byeen te halen, welke op de eieren der ZEEWORMEN azen; nademaal men op zekere kusten VISSCHEN, geen Vischjes, uitgevonden heeft, die niet de Eiertjes, maer de WORMEN ZELVE van kop tot staart, (aerdig zeker!) verscheuren. Dat 's alleen jammer dat deze VISSCHEN op andere, en niet op onze oevers, daer zy eigentlyk noodig waren, te

te vinden zyn. 't Is waer, men zou ze van *Hamburg* of elders hier kunnen lokken, of overbrengen; immers dat schynt dezen grolkramers niet vreemt. Noch klugtiger, of liever om ernstig te spreken, logenagtiger is het, wat andere revelen, wegens VISSCHEN, van eene zeldzame gedaente, op Onze Kusten gevonden: waervan 'er een wel honderd ZEEWORMEN in de maeg had, zynde om dezen dienst weder in de vrye zee geworpen; immers, gelyk deze beuzelaers en logenkramers het gemeen op den mouw spelden: niet bedenkende, dat zy naeulyks iemand zoo zot zullen aentreffen, die gelooven zal, dat deze opgesnede VISCH verder van eenig nut in zee zou kunnen zyn, of dat men, zoo die niet wert opgesneden, door de buik henen, die honderd wormeneieren zoud gezien hebben. Dan, lang genoeg met deze droomen ons opgehouden: daer de ZEEWORMEN nooit in zee, maer in 't hout leven, en 'er nooit uitkomen (*): 't welk, zoo 't voorviel, zouden zy wel haest de prooi der meeste Vijschen worden. Gelyk misschien gebeurt by 't breken van 't hout, en 't verbryzelen van hunnen koker door de golven, waerdoor ze uit hun buis geraeken, en dus den Vijschen in de mond vallen. 't Komt my ook ten hoogsten waerschyndlyk voor, dat door deze dus eens geopende gaten en kanalen 't een en ander Zee-Infekt kruipt, en op de WORMEN aeft.

V I I L

(*) Zie den Schryver: *Paragr. 115 en 120.*

V I I I.

Onder anderen blykt dit uit de ZEE-DUIZEND-
 BEEN, die men meermael in de geledigde buizen
 der ZEE-WORMEN gevonden heeft : echter altoos
 in en omtrent de plaets daer de pael gebroken
 was (*). Hier, opening vernemende, sluipt hy
 in, verscheurt den inwoonder, en neemt des-
 zelfs buis te zynen verblyve : en dus geruft be-
 zitter van dezelve geworden, stoffeert hy ze op
 eene andere wyze als de ZEEWORM. Namelyk,
 hy maekt als eene aerde kas, met draden, gelyk
 die der spinnen, doorweven ; welke stoffe hy
 vermoedelyk, of door zyne slangsgewyze bewe-
 ging zelve, of door de invloeiende drift der zee-
 golven verkrygt. Schoon ook andere Infekten
 in de geopende plaetzen sluipen, geloof ik ech-
 ter dat de plaetzen, die men daer de pael gebro-
 ken is ledig vind, door de gulzigheit der ZEE-
 DUIZENDBEEN meest geledigt worden. Op de oe-
 vers daer men veel dennen en elzen palen heeft,
 zyn deze Vergiftige Rupzen van Gedaente,
 Lengte, en Breedte, in alles overeenkomstig
 met de Eerste ZEE-DUIZENDBEEN van *Rondelet*.
 Zy zyn van een roode koleur, hierendaer met
 groen vermengt, met een bruine streep, die
 van 't hoofd tot aen den staert komt, en het
 lichaem van weêrzyden in 't midden deelt. Hun
 snuit houden zy binnen als men hen met vrede
 laet, en dan word dat gedeelte van hun lichaem,
 daer het hoofd is, door twee vleeschagtige hoornt-
 jes bepaelt ; maer als men ze tergt, steken zy
 die ongemeen snel, en met sterke pogingen uit ;
 zy

(*) Zie den Schryver : *Paragr. 92.*

zy is van een bleek-roode koleur, met zwarte puntjes geschiktelyk getekent, en heeft aen haer opperste twee hoorntjes, welke gekromt, zeer dun, vast, getant, scherp, en horizontael tegen elkander gestelt zyn; voorts is deze snuit gewapent, en de ZEE-DUIZENDBENEN nypen ze met geweld toe, en wonden op eene wreede wyze den genen die hen aenraken; zynde zy, gelyk men in 't gemeen gelooft, zeer venynig. Zy vallen ook malkander, ja zichzelven aen, en verscheuren zich onderling. Hunne pooten zyn menigvuldig, als een drietandige vork, hebbende hair gelyk een penceel aen het uiterste ende, en komende net uit op de ringen die het lichaem rondsom onderscheiden. Zy bewegen zich kronkelende op de wyze der slangen, en zyn nu ingetrokken en korter, dan uitgestrekt en langer; en schynen meer te zwemmen dan te gaen. Waer men ze ook werpt, zy blyven lang leven, zelfs in stukken gesneden. Hunne beet of steek veroorzaekt jeukerigheid, gelyk die der brandnetelen, doch zonder eenige schade; hoewel 't juist niet noodig is heel gemeenzaem met hen om te gaen. In eiken palen vind men nooit dit slag van ZEE-DUIZENDBENEN; maer andere, die zeldzamer, en naest gelykende zyn aen de Tweede van *Rondelet*. Deze zyn veel korter, en niet langer als een vinger; zy zyn glad en zeer dun; sommige zyn bleek-rood(*), andere zeer groen; voor 't overige zyn zy in hun gang en manieren gelyk aen de bovengemelde. Hieruit blykt dat'er

(*) Dusdanig is de hieragter afgebeelde, door den Auteurs der VERMAKELYKHEDEN, t'Esckhuizen in een eiken pael gevonden.

dat 'er ook groene DUIZENDBENEN, die men anders van allerlei koleur heeft, gevonden worden: en dit verdedigt *Ardoynus*, als hy van dezelve spreekt; schoon wy, 't geen hy van den oirsprong en verandering der DUIZENDBENEN heeft, daer laten. In gemelde eiken palen vind men ook meermael zekere *Water-Kalven*, gelyk men ze noemt; of liever *Manen*, om dat ze meer naer lang hair of liniën, als naer diertjes gelyken. Zy zyn zeer dun, bleek-blaeuw, doorschynende, spits aen beide enden, en 'er is geen het minste onderscheid tusschen hunnen kop en staert, ook vind men geen het minste spoor van voeten of klauwen aen hen, maer zy zyn in allen deele gelyk, en gedurig als een knoop in een gewikkelt. Zy zyn, zœo 't schynt, dezelfde met die, welke in staende wateren en fonteinen gevonden, ingedronken wordende, volgens zekeren Schryver, die *de Natura Rerum*, of van de Natuur der Dingen geschreven heeft, den genen die ze ingedronken heeft, doen quynen, tot dat hy met schrikkelyke pyn sterft. Men geeft voor, dat zy herkomen, van de Manen eenes Paerts, welke of uit de staert, of van den hals deszelven gesneden, en in 't water geworpen, daer rotten.

I X.

Dan, om tot ons stuk weder te keeren, hoe WEINIG NUT kan men VAN DEZE en dergelyke OP-EETERS DER ZEEWORMEN, hoe verscheurende ook, WAGTEN; dewyl zy eerst komen als de schade geschied, en 't hout reeds doorvreeten is? Behalven dat de WORMEN dus de meeste schade doen

doen als zy reeds in het Hout zyn , zoo worden 'er alle hunne vyanden buitengesloten; doordien zy hunne buizen en zichzelve voorzien met een schulpagtige koker, daer niet in te komen is, enz.

X.

Dit past ook op de ZEEQUAB of ZEEQUAL, die fommige tot een vyand, andere ten oirzaak der ZEE-WORMEN maken, en die men op onze kusten in groote menigte vind: gelyk ik zelve, in de laestleden maend July met eenige vrienden gaen zynde om het werk der ZEE-WORMEN nader te bezien, ondervonden hebbe. Eenige dezer ZEEQUALLEN wat nader beschouwende; hebben wy 't volgende bevonden: Zy zyn plat, rond, en van figuur als een pannekoek; zy hebben zes of zeven duim middellyns, en dezelfde dikte in 't midden, die evenwel nae de kanten gaendeweg vermindert; hun substantie is als die van 't eiwit, [of lillig als gestolt kalfsvleesch,] eenparig, en doorschynende. Men vind 'er kop, staert, noch pooten aen. Omtrent het midden ziet men by fommige twee, by andere drie, en weder by andere vier geelachtige kringen, welke wat verhevener, van vaster stof als 't overige, en in haer omtrek zoo groot zyn als een okkernoot. Deze bovenste oppervlakte houden zy, terwyl ze zwemmen, vry geregelt en egael. De andere benedenste oppervlakte, bykans op dezelfde wyze gestelt, heeft gene ringen, maer ze heeft omtrent het midden eene witte stoffe, van gelyken aert als die der kringen; hieruit gaen eenige liniën of vezels, welke even als de kringen wat

VI. STUKJE.

X

ver-

verheven en ongelyk van dikte zyn; voorts bevind men ze knoopagtig, en zich alle, gelyk stralen, nae de buitenste omtrek strekkende. In deze beneden-oppervlakte, ja zelfs in de substantie der ZEEQUALLEN, vonden wy een zeldzaam soort van *Garnalen*, die niet grooter, maer van een geheel ander geslagt zyn als het zoogenoemde *Springertje*, dat wy in onze CXVIIde Paragraeph beschreven hebben, en zich op de doorboorde palen onthoud (*). Deze *Garnalen* hebben een ongemeen dunne kop en staert; doch, naer evenredigheid van hun gestel, een groot lichaam en buik; zy zyn voorzien met groene en zeer schoone oogen, en weten zich in 't water meest regt op en neer, door eene wondere vlugheit hunner pootjes en staert, te bewegen. Zy schenen ons volwassen, alzoo wy 'er ook ongemeen kleine ontdekten, welke met het bloote oog naeulyks vernomen wierden; waeruit men zou mogen besluiten, dat deze diertjes niet alleen op en in de ZEEQUAL zich vermenigvuldigen, maer 'er ook voor hun gansch leven hun verblyf op-hebben, en niet uit deze hunne werelt of luchtstreek gaen, als by noodzakelykheit, wanneer ze zich in een oogenblik nae de grond begeven, en met gelyke snelheit tot hun verblyf weder opklimmen. Dan, laet ons tot de ZEEQUALLEN wederkeeren. Als dit gedierte buiten 't water

(*) Dit's een diertje dat zeer dun, krom, groenagtig, [ookilverkleurig] en met roode vlakjes getekent is. 't Heeft van zyn Snelheit en Springen-, den naem van *Snel* of *Springertje*. Het zit met zyn menigte op het uit de zee getrokken hout; om hetzelve te knagen. Men ziet het hieragter afgebeeld; volgens den Heere *Sellius*.

water is , legt het stil , en als levenloos ; zulks men 'er buiten de beweging ; die naer ademhalen gelykt , en naeulyks gemerkt word , geen leven altoos in bespeurt . In de zee is het niet minder langzaam , en 't word veel meer van de golven voortgeworpen , als door eige beweging of zwemmen voortgezet : nochtans schynt dit lompe gestel met een soort van waterwigtskunde voorzien ; zulks het niet alleen in de zee naer zyn welgevallen kan nederdalen en opklimmen , maer zich ook t'allen oogenblikke schuif en ter zyde kan keeren , ophouden , en wederkeeren . Te weten , de ZEEQUALLEN trekken hun plat-rond lichaam byeen in een half-rond , en terwyl dus de holligheit van 't zelve een grooter menigte van water nederdrukt , zoo dryven zy behendiglyk , werwaerts de uiterlyke kromte , door wederstant van 't water minder belet , hen nae toefiert . Op deze wys vind men ze aen alle oevers geduriglyk door eene wondere verscheidenheit van koers , en van om- en in-buiging gedreven wordende . Zy onthouden zich des Zomers en by stil weder naeby de oppervlakte des waters , en dat wel nooit dieper als een handbreed van dezelve af ; maer by ongestuimig weder zinken zy te gronde : gelyk wy zelve op onze te rugreize bevonden hebben . Die meer van deze Dieren begeert te weten , kan 'er *Bellonius* , *Rondelet* , *Aldrovandus* , *Gesnerus* , *Jonston* , en byzonderlyk *Albertus* (*) *Nieuwhof* (†) en *Heide* (§) over nazien (*).

X 2

Men

(*) *Hist. Animal. Lib. iv. Tract. 1. cap. 8.*

(†) *Zee- en Land-Reizen. Pag. 280.*

(§) *In Experimentis. Experim. III.*

(*) Zie dezelve hieragter afgebeeld.

Men zy alleen indagtig, dat 'er by de gene die hierover schreven, 't een wel eens met het ander verwacht word.

X I.

[Maer ik keere my weder tot myn oogmerk.] Dewyl 'er van alle deze Gediertens, zoo min als van de Vischjes, en 't Versche Water, een zekere en genoegzame hulpe te wagten is, zoo word men genoodzaekt zich TOT ANDERE MIDDELLEN TE KEEREN. Door welke men namelyk, de voortzetting der ZEEWORMEN zou mogen beletten, en verhinderen dat hunne eiertjes, (schoon met slym genoeg voorzien, den vischjes ontslipt, en behouden tegen de palen aengebragt,) uitbroeden, en de jonge ZEEWORMEN in het hout dringen: 't welk zy niet konnende doen, zoo kunnen ook hunne eiertjes niet uitbroeden; alzoo de jonge WORMEN niet uit den dop komen, zoo zy niet tegelyk aenstonds in het hout kunnen gaen. Zulks men hen belettende in het hout te komen, te gelyk hen verhindert uittebroeden, en zich voort te planten.

X I I.

Hiertoe hebben meest alle eenpariglyk, de Palen, enz. van buiten willen bestryken met zekere doodelyke en vergiftige SMEERZELS. Waervan men 'er ons by honderden opgeeft, elk naer 's uitvinders smaek byzonderlyk toegerigt en opgevyzelt. 't Is onze post niet over eenes anders uitvindingen te oordeelen; ook is dit niet wel te doen,

doen, om dat ons zyne geheimen onbekent zyn: echter kunnen wy niet nalaten, uit de kennis van den aert der ZEEWORMEN, en de voorna-
me wys op welke zy in het hout werken, eenige AENMERKINGEN over het *Vereifchte* tot dusdani-
ge SMEERZELS medetedeelen, en daeruit te doen zien, welke van deze ons eenige hoop van vrugt geven, en welke niets ter zake doen. *Och of wy maer, om met Cicero te spreken (*)*, *zoo wel het ware vinden, als het valsche weêrleggen mogten!*

X I I I.

Om de afgerigtheit, met welke de ZEEWORM het *Hout week maekt*, te verschalken, zou, kon men het uitvinden, zoodanig een SMEERZEL dien-
stig zyn, 't welk zulk een HARDIGHEIT had, die onoverwinbaer voor dat vermurwend middel was; of het oppervlak des HOUTS overdekkende, den ZEEWORMEN allen toegang sloot; of endelyk, 't geen in 't HOUT dringende, het zoo HARD maekte, dat de jonge ZEEWORM, wat geweld en list hy ook gebruikte, vergeefs daer zou pogen in te komen.

X I V.

Wat het Laetste betreft, dit zoud naeulyks anders kunnen geschieden, als door zekere KONSTIGE STEENMAKING; maer, gelyk in andere licha-
men, zoo neemt deze KONSTIGE, zoo wel als de Natuurlyke STEENMAKING, niet meer als enkel

X 3

de

(*) *De Natura Deorum. Lib. I.*

de tusschenwydtens der vezelen van het Hout in. En bygevolge zou dit den ZEEWORM weinig schaden, als die, zoo 'er eenig dier afgerigt en loos mag heten, zekerlyk onder de listigste schynt te moeten gestelt worden, en door 't verweeken der vezels van het Hout, geruystelyk voortgaet, de tusschenwydtens, schoon steenagtig, met zyne pootjes wegruimende, en dus zyne buizen ledigmakende; gelyk wy, ten opzigte van de hars, die hem in 't Hout ontmoet, en die hy nae buiten uitwerpt, in een vorig Hoofstuk gezegt hebben (*). Dus zou 't ook met de steengewordene deelen van het Hout, en alle andere dergelyke dingen, door de loosheit dezer Dieren gaen; dat alles,

Ejicientur, & ore faras glomerata ferentur.

gelyk Lukretius zegt,

*Word weggesoppen van dit afgetigt geslagt,
En, met den mond verzaemt, nae buiten uitgebragt.*

En waerlyk, die behalven [op dit, en op] 't geen wy van de bequaemheit des zeewaters, om 't hout te doorweeken, in de CLXVI. en CLXVII. Paragraeph van ons Werk gezegt hebben, met een aendagtig gemoed let op de hoogste dunheit en doordringendheit der waterige stoffen (†), waerdoor zy zelfs de lucht overtreffen; en die het Water zelve als een *Algemeen Schei- en Ontbindend Middell* aenmerkt, deze zeg ik, zal welhaest de groote zwarigheid, om zulk een Vereischt SMEERZEL; dat alle WORM uitsluit, ontdekken.

XV.

(*) Paragr. CLII, (†) Boerbave Chem. de Aqua.

X V.

Wat nu het eerstgenoemde betreft, om name-
lyk het Hout van buiten met eene harde stoffe te
bestryken; gemenelyk worden daertoe als de beste
gekeurt, zeer goede VERNISSEN, welke, schoon
in weiniger handen, echter voorheen bezeten zyn
van sommige, en nog bezeten worden, gelyk ik
niet twyffele. Dit ONGEMAK is 'er allèen in, gelyk
ook in allerlei VERHARDENDE SMEERZELS en MID-
DELEN, welke van buiten aengebragt worden, dat
zy zeer ligt dóor het geweld der inheijinge van de
palen af konnen springen; en schoon ze dit uit-
stonden, door de zonnestralen, by laeg water
ontbonden, en voorts door den vloed der baren
gebroken en weggenomen konnen worden. Dan,
gelyk de alderbeste VERNISSEN, byzonderlyk die
op gene plaetzen scheuren, ook het vuur weder-
staen; zoo komt het alles daerop aen, dat men de
Uitdrooging der VERNISSEN en Smeerzels; welke
men gebruikt; die zoo veel te eerder gebeurt als
deze beter zyn, tragte te *Vertragen*; om dus 't
een en 't ander voor 't bryzelen, door 't inheijen
der palen te vreezen, gelukkig te veiligen. 't Welk
een gezegenden uitslag hebbende, zou men mo-
gen hopen dat de jonge ZEEWORMEN, de palen,
die met zoo harden bast omkleed waren, aen-
doende, en niet magtig zynde die te doorboren,
uit het Hout gesloten zouden blyven, enz.

'T VERVOLG HIERNA.

A E N W Y Z I N G

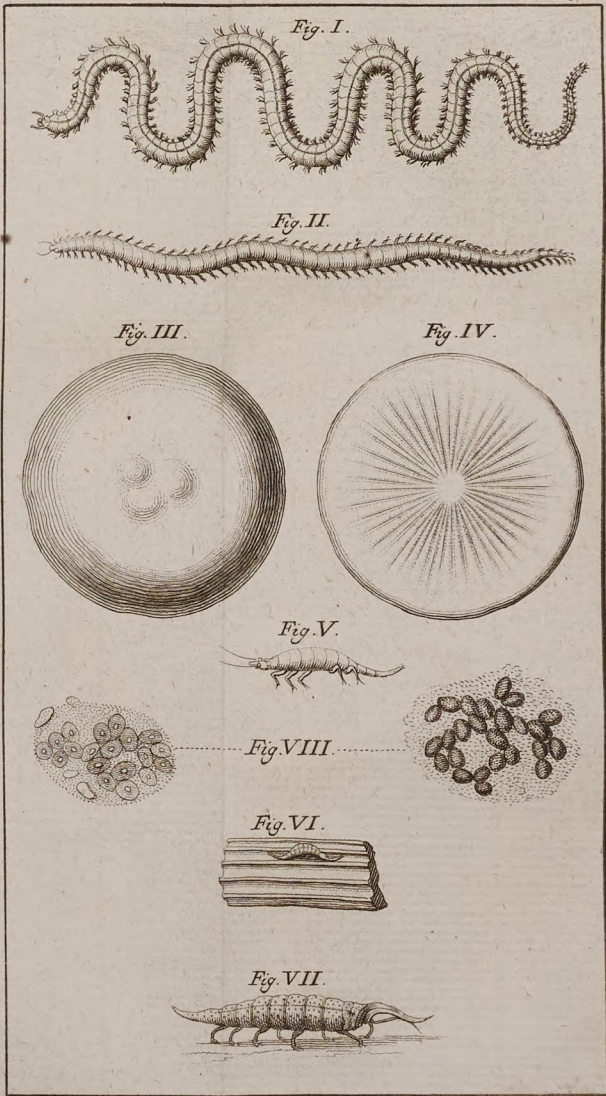
V A N D E

P L A E T.

- FIGUUR I. Een Zee-Duizendbeen van de Eerste
Soort.
- FIG. II. Een Zee-Duizendbeen van de Tweede
Soort.
- FIG. III. Een Zeequal, van boven.
- FIG. IV. Een Zeequal, van onderen.
- FIG. V. Soort van Garnael, die in de Zeequal
huisvest.
- FIG. VI. Een Springertje in zyn natuurlyke grootte
en gelegenheit in 't hout.
- FIG. VII. 't Zelfde, vergroot.
- FIG. VIII. Eieren der Zeewormen in haer Sib.

De Zeewormen beelden wy niet af, om dat
men ze elders genoeg afgebeeld vind.

V Y F D E

V Y F D E A R T I K E L
 V E R V O L G *
 D E R
 O N T L E D I N G E
 V A N H E T
 H A R T ,
 E N Z. E N Z.
 D O O R
 J. C. G A R E N G E O T.
 I N H O U D.

XII. *De Vier Holligheden van het Hart.* XIII. *Deszelfs Twee Kamers.* XIV. *Die beide tot aen de spits van 't Hart schieten.* XV. *Hare Inwendige Oppervlakte en Middelschot.* XVI. *De Twee Ooren van het Hart.* XVII. *Derzelver Zakken.* XVIII. *De Zak des Herten Aders.* XIX. *De Longe-Zak.* XX. *Middelschot dezer Twee Zakken.* XXI. *'t Klapvlies van Eustachius.* XXII. *In Oude Luiden meest altoos ontbrekende.* XXIII. *In Klene Kinderen altoos, doch met de jaren afnemende.* XXIV. *Deszelfs Nut voor en na de Geboorte.* XXV. *Vermenging van het Bloed der beide Kamers noodig voor de Vrugt.* XXVI. *Zulks men 't Hart in de Vrugt, als maer een Kamer en Oor hebben de, moet aenmerken.* XXVII. *Het ampt van 't Klapvlies van Eustachius.* XXVIII. *Lof en nut van deze ontdekking des Heeren Winslow.*

X 5

XII.

(*) Zie Pag. 125. van het VORIG ZESDE STUKJE ONZER VERMAKELYKHEDEN.

X I I.

Der wy van de geplaefftheit der vleefchagtige vezels, daer het HARTE uit beftaet, handelen, zal het noodzakelyk zyn, dat men eenig begrip hebbe van de HOLLIGHEDEN DES HARTEN, die door de gefchiktheit der vezels geformeert worden. De HOLLIGHEDEN zyn, als boven reeds gezegt is, *Vier* in getal: namelyk Twee Voorname, welke als de *Kamers van het Hart*; en Twee Mindere die als *Voorkamers van de andere zyn*, en *Ooren van het Hart* genoemd worden.

X I I I.

De KAMERS VAN HET HART zyn niet van eenlei fubftantie: immers de *Voorfte* beftaet uit een veel weeker en platter weefzel als de *Agterfte*; zulks dezelfs zyden veel dunner en uit minder vezels faemgezet zyn als die des *Agterften*. Welks Zy-Deelen uit verfcheide lagen van vleefchagtige vezels beftaen; waerom ze ook veel digter, fterker, vaster, en ineengedrongener zyn als die des *Voorften*.

X I V.

Men wil gemeenlyk dat de *AGTERSTE*, anders de *SLINKERE* Holligheit of *KAMER*, dieper als de *VOORSTE* zou fchieten, en zelfs tot aen de fpits van 't *HART*. Dit 's wel de waerheit in de *Dieren*, maer in de *Menfchen* fchieten *BEIDE* de

KA

KAMERS tot aen de spits, welke aen de kant des VOORSTEN KAMERS daer door zoo dun word, dat zy geheel doorzigtig is: echter zyn beide de KAMERS niet even groot, alzo men by naeukeurig onderzoek bevind, dat de VOORSTE een weinig breeder is als de AGTERSTE.

X V.

De INWENDIGE OPPERVLAKTE dezer Kameren is ongelijk, en met kleene vleeschheuveltjes of hantjes, die men de hartpilaertjes noemt, bezet, welker een end dat vry is, de kleene peezagtige strikken van de driepuntige en mytergelykende Klapvliezen hare vastigheid doen hebben. Ook zyn deze Holligheden door een vleeschagtig en zeer sterk MIDDELSCHOT (*) van een gescheiden; het welk men tot hier toe geloof heeft aen de Agterste Kamer te behooren. Maer de Heer *Winslow* heeft in den jare 1711 aen de Koninglyke Akademie der Wetenschappen getoont, dat dit MIDDELSCHOT niets anders is als de samenvoeging van de beide Kameren. Zulks dit werkstuk byna overeenkomt met het schot van 't Middelfrif, 't welk insgelyks enkel uit de samenvoeging der twee rokken van het Borst- of Ribbe-vlies bestaet.

X V I.

De Holligheden van het Hart, die ik als de Voorkamers aenzie, zyn Twee, en onder den
naem

(*) *Septum Medium.*

naem van OOREN DES HARTEN bekend. Schoon nu de Kamers natuurlyker wyze zoo leggen, dat de eene wat voor- de ander wat agter-waerts bevonden word, en dat elk der OOREN uitkomt op die Kamer, die hetzelfde eigen en naeft is; zoo is echter hun beider gelegenheit zoodanig, dat het eene aen de regter, het ander aen de flinker zyde is; waerby nog komt, dat het regtere meer voorwaerts legt als het flinkere. Zulks ik het OOR dat tot de Voorste Kamer behoort het REGTER OOR, en dat, 't welk tot de Agterste Kamer gerekent word, het SLINKER OOR zal noemen. De Dwarze en Schuinze gelegenheit van 't HART doet ons het onderscheid hiervan erkennen, en maekt dat men het SLINKER OOR niet gewaer word: want wyl zy beide op het Middelfrif rusten, zoo word het SLINKER OOR, dat agterwaerts legt, van de omvang des HARTEN bedekt.

X V I I.

Elk Oor van 't HART bestaet uit TWEE ZAKKEN; de eene van welke piramiedsgewyze en wat gekofven, eigentlyk het Oor is, de ander, als de basis of grondslag daervan, is veel wyder: op de regter zyde heet deze de *Zak des Hollen Aders*, op de flinker zyde de *Longe-Zak*.

X V I I I.

De ZAK DES HOLLEN ADERS heeft eene genoegzaam ronde gedaente; en men ontdekt er in, dat hy uit eene groote menigte vleeschkolom-

lommetjes bestaet : welke onderscheidentlyke krommingen hebben , en door de agtervolging der inwendige vliezen van de Kamers , midsgaders der uitwendige van het HARTE aen malkander vastgehegt worden : zoodanig dat deze Twee Vliezen ruimte laten tusschen de Hartpilaertjes , welke zich als kleene groefjes vertoonen , en daerdoor deze Zak en het Regter Oor des HARTEN , zoo ongelyk en hoekig doen worden. Nog is het volgende in dit gestel iet byzonders , dat namelyk , deze Groefjes of de Tusschen-Ruimten dezer Hartpilaertjes enkel zyn , en alleen geformeert worden van de in- en uitwendige Vliezen , welke te dezer plaetze zoo naeu met elkander vereent zyn , dat zy doorschynend worden , en eene groote menigte van bultjes in de uitbreidinge van deze Zak en van 't Oor veroorzaken : zulks men zich met reden verwonderen moet , hoe 't mooglyk zy , dat deze zoo dunne en doorzichtige plaetzen , in de groote samenkrimpingen van 't HARTE , niet in stukken springen.

X I X.

Geheel anders is het met de LONGE-ZAK gelegen ; zynde die in- en uit-wendig , gelyk en effen , met gene vleesch-kolommetjes of pilaertjes bezet , en van eene vierhoekige gedaente. Hieruit volgt , dat zy twee tegen het HART overgestelde hoeken moet hebben , waervan de Longe-Aderen afgaen , of , om naer den loop van 't vloeibare te spreken , waer in zy zich storten.

X X.

X X.

Deze TWEE ZAKKEN ; namelyk de Zak des Hollen Aders, en de Longe-Zak , worden door een tamelyk dun vleesch- en vliesagtig Middelschot van een gescheiden. In dit MIDDEL-SCHOT, vind men in de Vrugt, by de Kroon-Ader het Ei-gedaentig Gat, en deszelfs Klapvlies, maer in volwasse perfoonen gemeentlyk het overblyfel daarvan... Dus tot het Klapvlies van 't Ei-gedaentig Gat gekomen zynde , zullen wy het zelve nader beschouwen ; na altoorens iet gezegt te hebben wegens 't Klapvlies van *Eustachius*, dat de Heer *Winslow* weder ontdekt heeft: gelyk liet straks volgende uittrekzel, uit de Historie van de Koninglyke Akademie der Wetenschappen, vanden jare 1717. vertoonen zal.

X. X. I.

Het KLAPVLIES VAN EUSTACHIUS, is bykans gelyk de Klapvliezen der Aderen, van gedaente eenes halven maens, welks holte nae boven, en welks kromte nae beneden gekeert is. Een van zyne Hoornen eindigt tusschen de mond van de Kroon-Ader, en de voorste uiterlykheit van de Vleeschagtige boog des Middelschots van de Ooren des HARKEN: deze boog helpt de oeffening van het zoogenaemde Ei-gedaentig Gat in de vrugt ten deele uilmaken. Het ander Hoorn bepaelt zich tusschen de agterste uiterlykheit van deze boog, en de daer naestaengelegene kant van het Regter Oor. Het overige van dit KLAP-

VLIES

VLIES is genoegzaam halfroond, en inwendig aen het verdere Deel van de Benedenste Holle Ader vastgemaekt. Het is niet overal vliesagtig, maer word van omtrent twee derdedeelen zyner breedte, tot aen deszelfs bewegelyken rand vezelagtig; en vertoont daer de gedaente gelyk als van een net.

X X I I.

Toen de Heer *Winslow* dit KLAPVLIES, dat, mag men zeggen, in vergetelheit geraekt was, wyl de Tafelen van *Eustachius* niet voor handen waren, weder te voorschyn bragt, had hy 't reeds meermal met alle mogelyke naerftigheit gezogt, zonder daervan eenig spoor te ontdekken: somtyds evenwel had hy 'er eenige, meer of min, groote Deelen van gevonden. Deze zyne onvermoeide vlyt deed hem het volgende waarnemen. Te weten, dat dit KLAPVLIES in OUDE LUDEN meest altoos ONTBREEKT, immers dat men 'er niet dan zeer geringe merktekens van aentreft: maer dat het in Jonge Persoonen dikwils, hoewel met meer of min onderscheid, gevonden word; dat zoo menigmael als hy 't niet geheelenal vond, 'er alsdan gemeenelyk het weefzel aen ontbrak; zulks 'er dikwils maer een smalle en vleesagtige halve Maen te vinden was. Dit 's de ware Beschryving van dit KLAPVLIES, 't welk ik hier agter heb laten afbeelden, naer een subject dat tusschen de zes en zeven jaren oud was.

X X I I I.

X X I I I.

De Heer *Winslow* zegt in zyne Aentekeningen verder, dat hy dit KLAPVLIES in KEENE KINDEREN ALTOOS volkomen, maer in zulke die wat OUDER waren, t'elkens iet KLEENDER gevonden heeft; zulks het hem voorkomt, dat het AFNEMEN van dit KLAPVLIES overeenkomst heeft met het verminderen van het Ei-gedaentig Gat, 't welk zich gaendeweg fluitende en kleener wordende, zoo verminderd ook het KLAPVLIES. Hy verzekert ons zelfs, dat als hy 't zelve in Oude Perſoonen gevonden heeft, dat dan ook altoos het Middelfchot der Ooren gansch doorboort was. Hieruit maekt hy een beſluit op, dat de Heer *Mery*, in opzigt van het *Foramen Botallii*, en het Bloed dat uit het ſlinker in het regter, en weder uit dat in het ſlinker Oor des Harten loopt, met de overige Ontleedkundigen vereenigt. Doch, laet ons hemzelve hooren, door het uittrekzel dat de Koninglyke Akademie van zyne Aentekeningen, te lang om ze hier zelve te plaetzen, der Geneeskundige Werelt medegedeelt heeft.

X X I V.

„ In het Postas of de Vrugt, vind men aen
 „ de opening van het Ei-gedaentig Gat, een
 „ KLAPVLIES of zwemmend vel, 't welk daer wel
 „ eenige gelykheit mede heeft; maer deszelfs
 „ functie niet verrigt, ook niet verhindert dat
 „ het bloed met gelyke vryheit van de regter
 „ nae de ſlinker, en weder van die nae de regter
 „ zyde

„ zyde zoude loopen. DESZELFS NUT beftaet
 „ daerin , dat het zich voor dat Gat legt , en
 „ NA DE GEBORTE van de Vrugt het zelve toe-
 „ fluit ; zynde deze zyne dient , ook van ge-
 „ wigt genoeg. VOOR DE GEBORTE , vermengt
 „ zich het bloed , zoo van beide de Ooren als
 „ Kamers des Harten , en de Vrugt is in de-
 „ zelfde ftat , als of zy in 't HARTE maer een
 „ Oor en eene Kamer had ; zy respireert of
 „ ademt ook niet , maer is gefteft als de
 „ Dieren welke geen Long hebben , hoedani-
 „ ge de Viffchen , of Half-flagtige zyn , die
 „ ze wel kunnen ontbeeren , en zoo onder
 „ water als in de lucht leven ; gelyk de Vor-
 „ fchen , Schildpadden , enz. die , als bekend is
 „ in hun Hart maer één Oor en Kamer heb-
 „ ben.

X X V.

„ De gedurige VERMENGING DES BLOEDS in
 „ beide de Ooren en Kamers van 't HART der
 „ VRUGT , is van groote noodzakelykheit : want
 „ vermids zy niet respireert of ademhaelt , zoo
 „ heeft derzelve bloed geen andere lucht by
 „ zich , als die het van 't bloed der Moeder
 „ ontfangt ; nu valt all' 't bloed dat van de
 „ Moeder door de Navel-Ader loopt , in het
 „ regter Harten-Oor der Vrugt ; alwaer de
 „ daerin zynde lucht zich vereenigt , met all'
 „ 't bloed dat de Vrugt bezit , dat is , met all'
 „ wat zoo door de Holle- als Longe-Ader
 „ wederkeert. Endelyk word het bloed , dat
 „ dus van de lucht verfrifcht is , door de toeflui-
 VI. STUKJE. Y „ ting

„ ting van 't HART in de Long-Ader, Groote
 „ Slag-Ader, en de Buis van Gemeenschap
 „ voortgedreven; bevrydende de laetste het
 „ bloed van deszelfs loop door de Long, na-
 „ dien zy het uit de Long-Ader onmiddelyk in de
 „ Groote Slag-Ader brengt.

X X V I.

„ Weshalven het, volgens den Heere *Win-*
 „ *flow*, noodeloos is, zich veel moeite te ge-
 „ ven, om de onderscheide sterkte en grootte
 „ der Zy-Vaten, zoo wel der rechtere als der
 „ flinkere, uit te vinden: nademael men 't HART
 „ in de Vrugt eveneens moet aenmerken, als
 „ had het maer één Oor en Kamer. Zulks 'er
 „ niets aen gelegen legt, van wat zyde het
 „ bloed met de meeste kragt voortgedreven,
 „ en werwaert het in de grootste menigte ge-
 „ bragt word; blyvende dit altoos vast, dat
 „ het loopt daer 't de minste tegenstand vind.

X X V I I.

„ Het AMPT nu, en de Verrigting van het
 „ KLAPVLIES VAN EUSTACHIUS, bestaet in 't ver-
 „ hinderen der te rugvloeiing van het altoos
 „ vermengde bloed der beide Ooren, in de be-
 „ nedenste Holle Ader. Immers byaldien het
 „ in denzelven te rug kon keeren, zou de
 „ Vermenging des Bloeds daerdoor verzwakt
 „ worden. Daerenboven zou het Bloed van
 de

„ de Moeder in de Moederkoek te rug loopen,
 „ door de Navel-Ader, als welke geen Klap-
 „ vlies heeft, die zich tegen deze te rug vloei-
 „ jing zoude kunnen zetten ". [Dus verre het
 Uittrekzel der Akademie.]

X X V I I I.

Uit het bygebragte ziet men duidelyk ge-
 noeg, dat elk DEN HEERE WINSLOW met reden
 zeer verpligt is, om dat hy dit Klapvlies van
Eustachius, dat geheel in 't vergeetboek geraekt
 was, wederom in 't licht gestelt, en DOOR DE-
 ZE ONTDEKKING den beruchten stryd der Eerste
 Ontleedkundigen van Europa met den Heere
Mery, ten einde gebragt heeft. Ondertusschen
 moet ik hier aenmerken, dat de gevolgen en
 giffingen die de Ontleedkundigen, welke te
 gelyk Philosophen waren, uit de Grootte,
 Kragt, Wederstant, Snelheit, enz. afleidden,
 meest altoos zoo vele twisten veroorzaekten,
 dat zelfs ervarene en verstandige niet wisten,
 aen wat zyde zich te voegen. Daer in tegen-
 deel het Klapvlies van *Botallius*, of het Ei-ge-
 daentig Gat, van den Heere *Mery* regt be-
 schouwt, (niet door zyne belezenheit, maer om
 dat hy, „ zonder opzigt te hebben op de Boe-
 „ ken, zich van een eenig Boek, dat is 's Men-
 „ schen Lichaem zelve bediende", gelyk hy
 eens tot de Heeren *Duverney* en *Winslow*, toen
 zyn party, zeide;) dit eenig Klapvlies zeg ik,
 heeft sedert dat 'er de Heer *Mery* het regt
 gebruik van ontdekte, dat gansch geheim op-
 geheldert, en onwrikbaer bewezen, dat alle

zoo hoogverheve kundigheden, dikwils enkele harffenschimmen worden, by 't licht der ondervindinge bekeeken, enz.

'T VERVOLG HIER NA.

AEN-

A E N W Y Z I N G

V A N D E

P L A E T.

F I G U U R I.

Vertoont in 't algemeen , de opgefneide *Harte-Zak*, het **HART**, de *Ooren*, en de *Gemeene Hartaderen*, in hunne ware gelegenheit. Dus is:

- A. A. A. A. De Vier Vleugels van de *Harte-Zak*.
- B. 't Hart in zyn ware gelegenheit.
- C. De Basis of grond van 't Hart, van welke enkel een derdedeel op de regter, 't overige op de slinker zyde legt.
- D. De Spits van 't Hart, geheel op de slinker zyde; en een weinig nae vooren.
- E. Het Rechter Oor van 't Hart, dat men niet het voorfte moet noemen, nevens zyn Kamer.
- F. Een kleen deel van het Slinker Oor des Harten, dat naeuwlyks te zien is, alzoo het meer achterwaerts legt.
- G. De Long-Ader, die voor alle andere vaten legt, en zich aen de overzyde van 't Hart bevind.
- H. Het Begin der Buiging van de Grootte Slag-Ader, die niet zydewaert, gelyk doorgaens verbeeld word, maer van voren nae achteren gaet.
- I. De Rechter Zenuw van 't Middelrift.
- K. De Slinker Zenuw van 't Middelrift.
- L. De Rechter Ader van 't Onder-Sleutelbeen.
- M. De Slinker Ader van 't Onder-Sleutelbeen.
- N. De Opper Holle-Ader, die door de vereeniging der beide Sleutelbeens-Aderen ontstaet.

F I G U R II.

Vertoont in 't algemeen de *Holle Aderen*, die aen haer achtereinde open zyn, op dat men het *Klapvlies* van *Eustachius*, zoo veel te beter mogt zien, als 't-welk aen 't voorste deel van de beneden Holle Ader zit. Dus is:

- A. Het Hart in zyne natuurlyke gelegenheit.
- B. De Opper Holle Ader, die open, en over 't Hart geslagen is.
- C. De Mond van de Zak des Hollen-Aders, en eenige van zyne Vleeschkolommetjes of Hartpi-laertjes.
- D. Het Overige van 't Ei-gedaentig Gat.
- E. De Beneden Holle-Ader, die ook open en over 't Hart geslagen legt. Staet aen te merken, dat men dezelve in de Borst niet ziet, als de Harte-Zak niet opgesneden is, en dat zy dan maer een derde van een vinger lang is.
- F. Het Klapvlies van Eustachius, 't welk hier gene vezelagtige deelen heeft.

ZESDE

Fig. I.

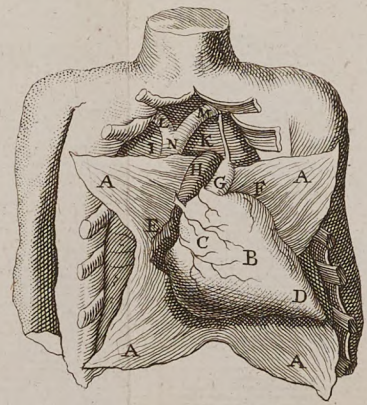
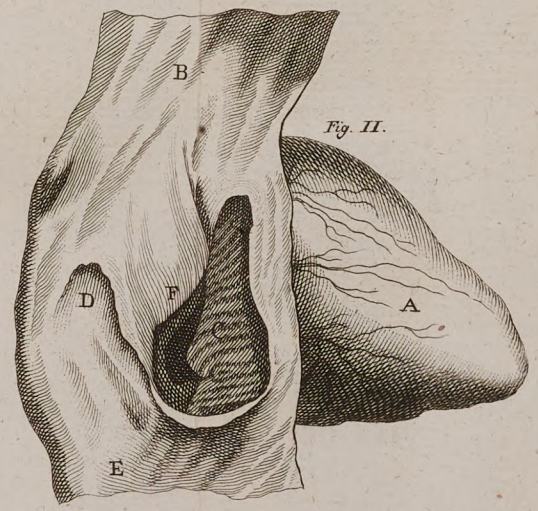

Fig. II.

ZESDE ARTIKEL.
VERVOLG*
DER
AENMERKINGEN
OVER DE
NATUURLYKE EN KENBAERSTE
GRENSSCHEIDING
VAN
EUROPA EN AZIA.
DOOR
PH. JOH. VAN STRALENBERG.

I N H O U D.

VI *. *Dat de Vaert uit Indië over de Scytische Zee in gebruik geweest is.* VII. *Of de Ouden met hunne Schepen uit Katai door de Weigats gekomen zyn.* VIII. *De Kaspische en Scytische Zee, volgens de Ouden aenëen; Tazata by Plinius, Nova Zembla; de Gewone Vaert uit de Taas in de Obi beschreven.* IX. *Hoe het Land Kamtschatki door de Russen ontdekt is geworden.* X. *De Oude Aerdrykskundigen hebben Nova Zembla met het Eiland*

Y 4 dat

(*) Zie Pag. 135. van Ons VORIG STUKJE. Wy moeten onze beloften, wegens den Inhoud en Handelwyze van dit fraeie Werk, tot nader gelegenheit uitstellen.

dat over de mond van de Lena legt vermengt: zynde de Nieuwe zoo wel als de Oude Aerdrykskundigen niet wel wegens dien oort onderrigt. XI. Byzondere Staetregel in Ruschland, oirzaak van het weinig en verkeert berigt desaengaende. XII. By Groot-Permia worden vele Arabische Munten, en Overblyfszels van Vestingen gevonden. XIII. Dit Land voor dezen zeer ryk; Solotta Babba, of Gulde Vrouw aldaer. XIV. Van den naem die dit Wyf by de Finnen draegt.

VI *

WY hebben voorheen gezegt; dat de VAERT UIT INDIË, en de Kaspische Zee, door middel van de Wolga, Kama, en andere rivieren, OVER DE SCYTISCHE of Pytziorische Zee, by de Ouden IN GEBRUIK GEWEEST IS. Dit zullen wy nu uit de volgende redenen opmaken.

Want Voor Eerst: deze route is van Astrachan af niet meer dan 300 Mylen; zulks deze Water-weg niet minder mooglyk was, als dat de Russen nog hedendaegs op gelyke wyze van de eené rivier in de andere, en met zeer veel meer ongemaks, een weg van 5 à 600 Mylen afleggen, om in China te komen en te handelen; zynde 'er in deze route niet alleen zeer vele gevaerlyke Watervallen (*); maer moettende de goederen ook op twee plaetzen een langen

(*) Men kan hieromtrent de voortreffelyke Reizen door Persië, enz. van Isbrand Ides, nazien.

gen weg over land gevoert worden : 't welk beide in de evengemelde VAERT geen plaets heeft ; wordende op dien de Waren , niet meer dan een halve myl over land gevoert , gelyk voorheen gezegt is (*).

Hier door word het gelooffyk , wat *Mela* (†) uit *Nepos* verhaelt ; te weten : „ dat aen *Quintus Metellius* , eenige Indianen , welke door „ storm op den Zee-oever , omtrent de *Elve* ge- „ dreven waren , door den Koning der Schwaben „ vereert zyn geworden ”. Immers , schoon sommige deze plaets verdagt houden , of denken dat het gene regte Indianen zyn geweest , het gezegde , aengaende de gemelde VAERT , heldert dit geval duidelyk genoeg op. Want , genomen deze menschen waren niet in Indië geboren , het kunnen echter wel zulke zyn als de Buchaersche Taters , welke Koopliden , en eigentlyk de beruchte *Seres* (§) zyn , die in vroeger tyden ,

(*) De Russen houden daer ter plaetse nog hedendaegs altoos Paerden , welke de Goederen uit de *Wigulka* in de *Pytziora* brengen : wordende deze plaets als voorheen gezegt is , *Wolock Pytzorskoi* genoemt.

(†) *Lib. II. Cap. 5.*

(§) *Sarr* of *Sart* , worden by die van *Usbeck* de Borgers en Koopliden der Steden genoemt , welke anderen mede onder de *Bucharen* tellen. De *Armeniërs* , die van oudsher door gansch *Azië* handelden , hebben nooit den handel in Groot-Tatarye kunnen vestigen , als enkel nu en dan by toeval , door d'een of ander Taters Vorst , die hen beschermde , doch na wiens dood het weder gedaen was : maer hunne eige Koopliden , *Sarten* of *Seres* , hebben van onheugbare tyden af [vry en ongestoort] met de *Scyten* gehandelt. Deze *Seres* zyn tans in drie Heerschappyen verdeelt , en leven of als *Vassallen* , of als *Borgers* , of als *Koopliden*. De *Eerste* heeft men buiten de *Chineesche Muur* onder 't gebied van *China* , en daer worden

zy

tyden , door geheel Azië handel dreven , ge-
lyk zy 'er nog hedendaegs op handelen ,
en die hunne Markten of Handelplaetzen
aen de mond van de *Pytziora* zullen gehad heb-
ben. Ik wil hier mede evenwel den Naemloo-
zen Schryver niet verdedigen , die te Nurn-
berg in den jare 1687 eene *Beschryvinge van Mos-
kovië* , in 't Hoogduitsch heeft uitgegeven , als
hy op de 25ste Bladzyde van dat Werk , te ken-
nen geeft , dat deze Indianen , over de Noord-
zee in Duitſchland [of op dezelfs oever] ge-
komen , aen *Quintus Metellius* , den Veldheer der
Galliërs ten gefchenke gezonden zyn , door *Lindormus* ,
eenen Koning der Gothen ; en dus niet
door den voorgemelden Koning der Schwaben.

V I I.

Men vind 'er ook , die in hunne *Beschryving*
van de Water-Reizen in 't Noorden , door dit
verhael gedacht hebben , dat deze Koopluiden
met hunne ſchepen by *Nova Zembla* om , of door
de STRAET WAIGATS , uit KATAI gekomen
zyn. Maer hoe onmooglyk dit zy , blykt zoo op
een ander plaets in 't breede , als in 't korte zoo
aenſtons ; daer het in tegendeel bewezen is ,
dat 'er aen weêrzyde van de mond der *Pytziora* ,
zeer bequame havens en aenlegplaetzen gevon-
den worden (*). Niemant moet zich tot de
even-

zy *Choton* of *Koton* genoemd. De *Tweede* wonen onder
die van *Usbeck* , by welke zy *Sarten* en *Buchbaren* heten.
De *Derde* vind men in Kleen-Bucharië , of 't ryk *Cafchkar*
onder het Kalmukſche gebied , daer men hen enkel *Bu-
chbaren* noemt.

(*) *Reis nach Norden* te Leipzig 1706 gedrukt. Pag. 310.

evengemelde mening laten overhalen, door 't geen de Professor *Haübers* (*) voorstelt, als of de weg door 't Noorden nae 't Oosten, uit hoofde van de ontdekking des lands *Kamtschatki*, gevonden zou zyn. Immers de Ruffen zyn niet nae *Jedso* of *Kamtschatki* gestevent door de *WAI-GATS*, maer uit de *Lena*, die aen de Oostzyde van *Nova Zembla* in zee valt. En wyl dit Eiland niet aen de Noordzyde kan omvaren worden, zal de togt door de *WAI-GATS* nae 't Oosten, uit hoofde van 't menigvuldig ysgebergte en drift-ys in dezelve, niet alleen nablyven, maer al quam men daer door, men zou by het voor-gebergte *Tabin*, meer Oosterlyker van de *WAI-GATS*, dezelfde zwarigheid ontdekken, en 'er zoud niet door te komen zyn, enz. In tegendeel wierd de Noordzee van Europa, (die met de *Moure-Manskoi* of Pytziorische Zee, waeraen de evengemelde Havens lagen, eene gemeenschap heeft,) reeds van ouds en ten tyde der Romeinen beboud. Dit blykt uit *Tacitus* (†); als hy zegt: „ dat de *Uspii*, welke onder de Ro-„ meinen in Britannië gediend hadden, zich met „ drie schepen van daer hebbende begeven, „ van de Sueeven en Frisen, die hen voor Zee-„ roovers hielden, genomen wierden”. Insgelyks uit *Loescherus* (§); die uitdrukkelyk beweert, dat de Ruffen reeds voor Christus Geboorte deze Zee bevaren hebben.

VIII.

(*) *Discoers van de Geographie*. Pag. 43.

(†) *In Vita Agrivola*. Cap. 28.

(§) *Literator Celtus*. p. 28.

V I I I.

Wyders kan deze Water-Togt uit de Kaspische in de Scytische Zee, of het gerugt daarvan de oorzaak zyn, dat sommige der Ouden, by gebrek aen grondige onderrigtinge, geschreven hebben, dat de KASPISCHE EN SCYTISCHE ZEE met elkander GEMEENSCHAP hadden; waerom zy de eene ook dikwils voor de andere nemen. Dus stelt *Plinius* by voorbeeld, het eiland *Tazata* in de Scytische; *Mela* en *Ptolomeus* in de Kaspische Zee (*). Door *Tazata* of *Tasfata* word *Nova Zembla* verstaen, dat van ouds zoo genoemd wert, naer de riviere de *Taas*, die vry groot, en zoo bevaerbaer is, dat genoegzaam groote vaertuigen dezelve kunnen gebruiken. Aen deze Riviere legt tans het stedeken *Tasowskoi*; zy valt tegen over *Nova Zembla*, in dezelfde Groote Zee, daer zich de *Obi* in ontlafte, eer hy in de *Straet Waigats* schiet. Deze Zee noemen de Noordsche Volkeren, die te water reizen, de *Zoete Zeeboezem*; de Ruffen noemen ze *Guba Tasowskoi*, of *Taazische Zeeboezem*: en daervandaen is het Eiland *Nova Zembla Taasfata* genoemd, naer de *Taas*. Want al is de *Obi* grooter; zoo trokken echter de oude Scythen of *Schudi* en *Tschuden*, gelyk de Tataars hen noemen, uit *Siberië*, de riviere *Wach* of *Wag* op, en verder uit die in de *Taas* tot aen de gemelde *Guba* of *Boezem*, en vervolgden hunnen weg van die nae 't westen, in de mond der *Obi*, die een stuk weegs

(*) *C. Stephani Diction. p. 1930.*

weegs opgaende, tot zy endelyk ter regter zyde in de riviere *Sob* of *Soba* quamen, door welke de Aziatische Scythen uit Azië en Siberië, de *Pytziora* in Groot *Permia* bereikten, aen welkers oevers de voorgedagte Handelplaetzen waren. En dit 's niet alleen nog onlangs, namelyk eer de vorige Knees *Gagarin*, om de Passagie en Tol der stad *Warkaturia*, die route op levensstraf verboden had, de ware en kortste weg te water uit Siberië nae *Permia* of Rusland geweest; maer oude luiden uit de stad *Tobolski* hebben my ook verhaelt, dat zy uit de *Taas* aen den oever der gemelde Guba of Boezem, in de *Obi*, en uit die langs de *Sob* nae *Permia* gevaren zyn: gevende zy daerbenevens te kennen, dat deze Guba of Boezem zulk een lym- en kleiagtige grond heeft, dat de boomen en haken, waermeê zy hunne vaertuigen voortgeduwt hadden, meermalen daerin waren blyven steken; dat 'er voorts de eb en vloed is, gelyk in de Noord-Zee.

I X.

Op deze wys nu, zyn de Overoude Volkeren langs de oevers van den Oceaen en andere Zeën, van de eene plaets nae de andere gekomen (*), en op die wyze is ook het land *Kamtschatki* of 't eiland *Jedso* door de Ruffen eerst ontdekt geworden. Namelyk, als in de Ys-zee de wind uit den Noorden waeide, en het ys aen den oever dreef, hebben zy zich met hunne kleene vaer-

VI. STUKJE.

Z

tui-

(*) Vergel. dit met *Zorgdraggers Greenl. Vissery.* p. 165. 179. 180.

tuigen in de monden der byzondere rivieren be-
geven; maer als de wind uit den Zuiden en 't ys
van 't land af waeide, hebben zy zich weder op
reis begeven, en zyn dus al verder Oostwaert
gevordert tot aen *Jedso* of *Kamtschatki*. By deze
gelegenheit zal ik hier beneden in de *Nota* iet
zeggen, van de zeldzame *Vaertuigen*, welke als
nog gebruikt worden van de zeeluiden, die aen
de Noord-Oostelyke Oevers dier zeën wonen; en
die men by ons, immers zoo zeer als ten tyde
van *Metellius*, voor eene zeldzaamheit zoud aen-
zien; als waerom hem ook waerschyndlyk van den
Koning der Schwaben die Indiaensche Koop-
lieden, ten geschenke gegeven zyn (*).

X.

Wanneer men by gevolge in de Oude Kaer-
ten buiten *Nova Zembla*, meer Oostelyk, in de
Ys-zee, van de Makers derzelve, getekent vind:
Tazata insula hic uspiam á Plinio ponitur, dat is:
*het eiland Tazata word hier ergens van Plinius ge-
stelt*; zoo moet men hen dat toegeven, (als heb-
ben-

(*) Dit zyn een soort van Boten, in welke 10, 12 ja
14. menschen zitten, en die toegevouwen kunnen wor-
den. Deze worden van de Koræiki en Kamtzadaliërs *Ba-
dari* genoemt, zynde *Bad* in 't oud Celtiesch een *Boot* of
Kaen. Deze hadden de oude Sachsen en Franken, volgens
Mezerai in zyne *Hist. de France*, van Leer. Iet dergelyks
zegt ons *Plinius* Lib. v. cap. 4. Ook leze ik by *Olof Sa-
ge* in zyn VI. Cap. *Dat deze Volkeren als zy reisden, bun-
ne vaertuigen en wapens op den schouder droegen*. Ik zelve
hebbe te *Tobolski* zulken *Kaen* gezien, die uit de Ys zee by
Kamtschatki van daer quam, en diens vastigheden van
walvisbeen waren, zynde hy met robbevellen omkleed.

bende zy *Plinius* gevolgt, die 't niet regt wift,) en verzekert zyn; dat daer ter plaetze *Nova Zembla*, en niet het eiland dat tegen over de *Lena* vry meer Ooftwaert legt, te pas komt. *Plinius* en andere OUDE SCHRYVERS, hadden WEINIG KENNIS AEN DIE NOORDERLYKE LANDEN; dat belyd *Strabo* van zichzelve rondborftig in zyn VII. Boek, als hy zegt, dat hem niet alleen de Landen die op gene zyde der *Elve* aen den Oceaen leggen, onbekent waren, maer dat hy ook totnogtoe niemant gefproken had, die vandaer nae 't Ooften en den uitloop der Kaspifche Zee te fchepe getrokken was. Welk laetste in 't voorbygaen ons vorig gezegde bevestigt, wegens het gevoelen der Ouden aengaende de Gemeenschap der Kaspifche en Seytifche Zee. *Straboo's* zeggen ftryd ondertuffchen niet met het gene wy van de Vaert uit de *Pytziora* langs de Oever der Zee zeiden. Want die Vaert kan ten zynen tyde nog zoo niet in 't gebruik geweest zyn: dit blykt uit het gezegde wegens de vereerde Indianen, welke als iet zeldzaems aen *Metellius* gefchonken wierden. 't Zal *Strabo* gegaen zyn, gelyk het den Hedendaegfche Aerdrykskundigen meermaalen gaet. Voor een jaer of 20 wiften zy nog niets van 't Land *Kamtschatki*, fchoon 'er de Ruffen in Siberië reeds 50 en meer jaren op gehandelt hebben. De Heer *de l'Isles*, de befte Aerdrykskundige onzes tyds, heeft A. 1711. in zyn *Theatre de la Guerre du Nord*, nog van gedagten geweest, dat de Grenzen van Rusland zich niet verder als tot de riviere *Pifida* (*) aan deez zyde de

Z 2

Obi

(*) Deze Rivier is inderdaed in Siberië, wat 'er ook andere tegen mogen zeggen.

Obi strekten : daer dezelve reeds meer dan 60 jaren over de *Obi* wel 150 mylen verder nae 't Oosten zich hebben uitgebreid. *Ides*, die zelfs door Siberië en Tatarye gereist heeft, gewaegt niet een enkel woord van 't gemelde Land. Bygevolge kan op gelyke wys de gezegde Vaert in gebruik geweest zyn, schoon zy *Strabo* niet bekend was.

X I.

De reden dat wy van de gelegenheit dezer Landen zoo spade kennis gekregen hebben , is niet de onverschilligheit der Russen ten dezen opzigte ; als die de afgelegenste streken al sedert vele jaren hebben afgeschetst (*) : maer een **BYZONDERE STAETSREGEL DER RUSSISCHE OVERHEEREN** is 'er de ware oirzaak van. Te weten zy maken 't voor de Inwoonders van Rusland gevaerlyk , van Staets- en Lands-Zaken te spreken , en nog veel meer te schryven ; [om dat ze lieft willen dat hunne voordeelen geheim blyven.] Ik zal dit door een geval of twee ophelderen. In den Jare 1689 als de Vorst *Gallicin* met zyne Armée nae Crims-Tatarye trok , was 'er een Edelman van zyn gevolg die uit liefhebbery eenige korte aentekeningen van die reis maekte. De Vorst zulks merkende , smheet hem in de gevangenissen

(*) Dus heeft *Penela Potski*, een Schilder van Moskow, reeds voor ruim 60 jaren, een Aftekening van de *Waisgats*, *Nova Zembla*, en de *Monst der Obi*, nae Engeland gezonden. Ook heb ik te Tobolski een Schilder gevonden, die van alle de Provintiën van Siberië en d'aengrenzende Landen , Kaerten had ontworpen, daer hy zeer geheim meê was.

kenis en deed zyn Journael opentlyk verbranden, schoon 'er niets tegens 's Vorsten of 's Ryks belangen in stond. Zelfs zou het dien Edelman den hals gekoft hebben, was de Vorst niet in ongunst geraekt. Ten tyde myner Gevankenis in Rusland, en Siberië, had dien zelfden STAETSSTREEK nog plaets, zoo dat zelfs de Czaer geen regte kennis van die Landen krygt. Immers als ik in den Jare 1715 met veel moeite een Kaert van Siberië en Tatarië gemaekt had, en denzelven aen iemant in Rusland wilde zenden, die 'er my 200 Dukaten voor aenbood, en voornemens was ze elders in 't koper te doen brengen, wert zulks zoo dra niet van den Knees *Gagarin* gemerkt, of ik moest ze overgeven. Te weten, die Knees had Siberië in pagt, en sprong 'er vry wel naer zyn zin meê om; nu had ik op myn Kaert veel byzonderheden, by voorbeeld, plaetzen daer Bergstoffen, enz. waren, aengetekent, en dat zag hy niet gaerne onder 't oog zyn's Meesters komen. Dan, het moest by den gemenen man en my eenen anderen naem hebben. Dezelfde STAETSSTREEK had voortyds ook by de Wenden, Celten, Slaven, Sarmaten, enz. plaets; en dat belette den Romeinen regte kundschap van derzelver landen t'erlangen.

X I I.

Maer om weder tot myn oogmerk te keeren; en nog meer bewyzen voor de gemelde Vaert uit de Kaspische nae de Scytische Zee, op te geven; zoo moet men, *Ten Derden*, weten, dat men by de PYTZIORA, en inzonderheit omtrent

de stad *Tzordin* of *Welyka Perma*, in de Begraefplaetzen, die daer in groote menigte zyn, ZEER VELE MUNTEN van de oude Arabische Chalifs, en in de Rotzen en Stenen ZELDZAME KARAKTERS VIND, welke met onuitwisbare inkt of verf geschreven zyn. Ook zyn 'er in 't geheel Ruffiesch Gebied nergens zoo vele RUÏNEN van oude Schanzen en VESTINGEN te vinden, als in GROOT PERMIA (*).

X I I I.

Ten *Vierden*, vind men in de oude Gothische Boeken of *Sagis*, dikwils gewag gemaekt van den RYKDOM des Lands BIARMA of PARMIA; en volgens *Petreus* en *Herberstein*, is de SOLOTTA BARBA, of de GULDENE VROUW, daer geëert geworden. Deze had haren Tempel by de *Dwina*, en daerop ziet *Tacitus*, als hy van de Esthiërs zegt „ dat zy de Moeder der Goden aenbaden ”; en *Herodotus*: ons in zyn IV. Boek betigtende „ dat de *Agrippæi* aen en by 't Riepheesch en Permiesch Gebergte woonden, en dat tot hen vele Scytische en Grieksche Koopluiden, van by de *Borysthenes*, en uit *Pontus*, gewoon waren te trekken, niet alleen uit hoofde van den handel, maer ook Devotieshalven” (†).

X I V.

Het Gulde Wyf, daer ik van spreek, wert BY DE OUDE FINNEN onder den NAEM van *Jumala* of *Gumala*, waermeê hunne hedendaegsche nakomelingen den Waren God benoemen, aengebden.

Dit

(*) Zie den Schryver. p. 103. (†) *Ibid.* 104.

Dit kan men daeruit opmaken , dat de Heidenfche Scheremiffen , Morduinen , en Permecken , welke insgelyks van de OUDE FINNEN afstammen , nog hedendaegs hunne Afgoden *Jumis* , *Jumala* en *Junn* , en de Laplanders , God die in den Hemel woont , *Immel* of *Jubmal* noemen. Dus verftonden de Oude Ooft-Gothen onder het woord *Anmal* , 't welk miffchien met *Jumal* hetzelfde is , den Hemel. En dat woord kan afgeleid zyn , van 't Arabifche *Mele* of *Mala* , in 't Meervoudige *Emla* , (als ware het der Lappen *Immel* , dat is Hemel ,) zoo veel als Hoogheit , Rykdom , en Volheit. Op gelyke wys verftaen de Oftiacken aen de riviere *Obi* , door den name *Thorum* , zoo wel den Hemel , als God die in den Hemel woont.

Daer zyn 'er die den naem JUMALA of GUMALA , met het Zweedfche *Gammal* en *Gumma* , dat is , Oude Man , en Oude Vrouwe , willen vergeleken hebben : maer ik zoude liever oordeelen , dat het Zweedfche woord *Gammal* met het Ooft-Gothifche *Anmal* of *Hammal* , 't zelfde is ; vermids de *H* en *G* zeer ligt met elkander verwiffelt worden , gelyk men nog hedendaegs by de Ruffen ziet , die voor 't Hoogduifche *Halstüch* zeggen *Galstüch*. Of wil men het evenwel met der Finnen JUMALA en GUMALA overeenbrengen , en op de GULDE VROUW paffen , zoo zal men 't als een *Homonymium* of Gelyknamigheid moeten aenzien : en dan kan het plaets hebben. Immers de Eerfte Heidenen , fchoon zy ook één éénig Opperwezen erkenden , hebben hetzelfde onder verfcheide Namen en Afbeeldzels vereert ; onder welke waerfchynlyk ook die eenes Ouden ofte eener Oude zal geweest zyn. Willende zy daermede den Waren God , of ook

340 GRENSSCHEIDING VAN EUROPA EN AZIA.

wel den Hemel vereeren; te meer, wyl'er niets Grooter, Hooger, en Ouder is dan God, enz. Dus heb ik onder de Oefiacken en andere Siberische Heidenen vernomen, dat zy hunne voornaemste Goden in 't Ruffiesch den naem geven van *Startyck* en *Starrucha*, den Ouden en de Oude. Zulk een Oudmans-Beeld van steen hebbe ik niet verre van de riviere *Jenisei*, digt by de stad *Crasnajabr*, gevonden; 't welk zy ook *Starrick* noemden.

Alle deze dingen toonen ten overvloede, hoe volkryk en bloeiende dit koude Noorderdeel van Rusland, of Groot-Permia, voortyds geweest is: [en daeruit make ik billyk op, dat zulks door de hiervoor gemelde Vaert uit Indië nae de Scytische Zee, enz. ontstaen zy; 't welk dan den Ouden Aerdrykskundige genoegzame gelegenheit gegeven heeft, om EUROPA door den zelve van AZIA te scheiden.

Zoo veel zy genoeg ten opzigte der Ouden; in 't vervolg zal men de GRENSSCHEIDING der Nieuwe Aerdrykskundigen, te gelyk met de NATUURLYKSTE EN KENBAERSTE, aenwyzen.]

ZEVEN-

Z E V E N D E A R T I K E L .
D I C H T M A T I G E
A E N M E R K I N G E N * ,

BY WEGE VAN TOEZANG

O P H E T
L E V E N
V A N D E N
A P O S T E L
P A U L U S ,
Door
C L A A S B R U I N † .

Zo laat de Drukkonst, na uw dood, beroemde BRUIN,
Ons noch de toonen van uw goude dichtbazuyn
Aan Bybelstof gewydt, vol kracht en lieflyk hooren!
Dus sticht en streelt ge, al rust ge in't graf, deugdlie-
vende ooren;

Z 5

Daar

(*) Deze Verzen ons ter hand gekomen, hebben wy
onzen Lezeren, en byzonder den Liefhebberen der Dicht-
konste gaerne willen mededeelen: of het hen mogte uit-
lokken om ons by tyd en wylen eenige vrugten van hun-
nen Geest, ten cieraade Onzer VERMAKELYKWIJEDEN, toe
te zenden.

(†) Dit Werksken, dat tans alomme by de Boekverkoo-
pers te bekomen, en by *M. Schagen* gedrukt is, bestaet
uit

*Daar gy op hoogen toon, in vloeiendt maagtedicht,
Den grooten PAULUS en zyn wandel stelt in 't licht.*

Uw loflyk oogwit kan een ieder ligt bespeuren.

Mogt u zulks naar uw wensch, o zaalge ziel gebeuren!

Nooit eyschte uw zedigheyt een aangenaamer loon,

Dan dat elk wiert verrukt, om op uw zedetoon,

Den yver van uw Heldt manmoedig naa te streeven

Langs 't spoor, dat zeker leydt na 't altydt zalig leeven.

Dat dan de Leezer aan des Dichters wil voldoe,

Zyn leeslust niet alleen met schoone klanken voé,

Maar dat by smaak' het pit der Goddelyke zaaken.

Heldt PAULUS leeven strekk' hem tot een licht en baaken

Op 's wereldts woefte zee! Zo mydt men klip en strandt,

En raakt behouden in het eeuwig Vaderlandt.

T O E.

uit Zes Byzondere Stukjes, Tooneelsgewyze opgemaakt. Het 1. derzelve is: 't Bloeddorstig Voornemen van Paulus. 2. De Bekeering van Saulus. 3. De Bekeering van Sergius Paulus, Stedebouder van Cyprus. 4. Het Lyden van Paulus en Sylas in den Kerker te Philippis. 5. Paulus voor Felix en Drusilla. En 6. De Dood van Paulus. Deze alle zyn met een Nieuwe Letter, op syn Papier, en onder het oog van den Heere * * gedrukt. De Prys der Kleen Papiere is f 1: 4. Die der Groot Papiere f 1: 16.

T O E Z A N G

O P H E T

E E R S T E S T U K.

*O Jongelingen! die ontvoont in 't jeuchdig bloet,
 Vol yver woelt en draaft, maar in uw braaf gemoedt
 Besmet zyt met den drift der trotse Kajafallen:
 En waant, dat Gods Gemeynte in huyster aan kan wassen
 Door dwinglandy; of dat ge u loslyk quyt wanneer
 Gy dreygt, en vangt, en boeyt, en drukt de onnoz'len neêr
 In bloet en traanen. Laat Gamaliël u leeren
 Hoe dwang in Godtsdienst, Godt, en zynen Dienst ontceren.*

O P H E T T W E E D E S T U K.

*De zelve Jezus, die met licht en kracht weleer
 Verscheen aan Saulus, en dien Dryver sloeg ter neêr,
 Conscientie-dwingers, laat zyn stem aan u ook hooren:
 Zyn licht bestraalt u ook: sluyt hier geen ooge en ooren.
 Drukt gy 't eenvoudig hart door list of met geweldt,
 Om dat het teêr gemoedt niet aanneemt, wat gy stelt;
 Gy dwaalt met Saul', en zyt door blinden drift verbolgen.
 Dit 's noch den Heylandt in onnozelen vervolgen.
 Ey hoor zyn stem! hy roept; hoe! wat vervolgt gy my?
 Uw wreeden yver maakt u tot myn weêrparty!
 Al wie zyn verz'nen durft te trots en reukloos waagen,
 En tegen prikkels slaan, zal zich dier daadt beklagen.*
 Con.

*Conscientie-dwingers! buygt met Saul, uw hoogmoedt neer.
Erkent uw dwaasheyt, en, roept met dien T'v'raar; Heer,
Wat wilt gy dat ik doe? Wordt der onmaz'len, vrinden,
In plaats van haaters, zoo zult gy met blydschap vinden
Een Ananias, daar Godts geest uw beenen leydt:
Zo werdt uw yver tot zagmoedigheyt bereydt:
Dan kent g' uw blindtheit die uw driften had bewoogen:
De schillen vallen dan van uw verduysterde oogen.*

OP HET DERDE STUK.

*Wysgeeren, ziet hier een, vereert met d'eernaam van
Stadthouder; meêr, met die, van een verstandig man:
Deez roept hier Barnabas en Paulus; leent zyn' ooren
Om uyt hunn' mondt Godts woordt met liefde en lust te
aanhooren.*

*Volg dezzen Wysgeer naa, ô Opgeblaaze geest!
Die voor geen dwaaling van uw zwakke harff'nen vreesst,
Maar alles uyt de kracht van uw vernuft wilt haalen,
En geene waarheyt kent door Goddelyke straalen.
Beproof en onderzoek u zelf. Zyt gy niet blindt,
Verstokt en redenloos, verwaande ziel, gy vindt
Een broeynest in uw hart van helsche Tovenaren,
Van Elymassen, die all' d'arglist in u baaren.
Laat Kruysheldt Paulus dat gedrocht met blindtheyt
snaan,*

*En wederstreef hem niet. Dan zult gy zeker gaan
Na't eeuwig heyl: uw waan, en yd'le trotsheyt dooven:
En't woordt der zaligheyt met Sergius gelooven.*

OP HET VIERDE STUK.

*Hoe vaak staat Paulus nu met Silas noch ten doel
Voor smaadt en schimp, dzur zo veel zielen in't gewoel*
Der

*Der wereldt , groot gewin , ten opperste oogwit stellen ;
En dien iets beters toont dan't aardfch , boosaardig kwellen !
Dus wordt de ziel , daar 't hart steeds na den woeker baakt ,
Een Dienftmaagt van de hel , om fnoodd gewin gemaakt .*

*En gy , ô Rechters ! die , om ryken te behaagen ,
Onnoz'len doemt , gy slaat nu noch met felle flagen
Die groote Leeraars . Wie hun woordt en leer verfmaadt ,
Befpot , en slaat hen noch met fchimp en bitt'ren haat .
Maar tot uw fchaamte en fchande , ô trotse wereldtlingen !
De deugd kan in den ftok , hoe zwaar geprangt , noch
zingen*

*Tot eer van haaren Godt . En zo 't de Godtheyt wil ,
De boeyen vallen los : de deur draayt op de fpil :
De kerker fchudt en beeft . Komt herwaarts bange
zielen ,*

*Verlaat uw wanhoop : ziet den Stokbewaarder knielen ;
Ey buygt u ook , op dat u Jezus bloet verzoen .
En roept d' Apoft'len toe ; zegt ons wat moet men doen
Op dat men zalig word' ? Hun woordt zal u doen leeren ,
Hoe gy u wanhoop kunt in vrolykheyt verkeeren .*

OP HET VYFDE STUK.

*Hoe vast , helaas ! is 't hart der Magtigen en Grooten ,
Voor de onwaardeerb're fchat der waarheyt , toegeslooten !
Schoon Paulus , met veel kracht de nutfte wysheyt leert ,
Zulks wordt door 't aardfch vernuft in spotterny verkeert .
Al leent , Drufille eens aan Godts Kruysgezant haar ooren ,
Stadthouder Felix kan die reden niet lang hooren :
't Valt hem verdrietlyk , 't is haast al te veel gezeyt
Voor hem van zuyv're deugd en van rechtvaardigheyt .
Spreekt Paulus van 't Geloove en een toekomend oor-
deel ,*

Een groots gemoedt trekt wyt dat onderwys geen voordeel :

Al

*Al trefst de reden diep, de voortgang werdt gestuyt :
 Dan roept het wereldtsch hart bevreest en beevende wyt ;
 Voor dit maal 't is genoeg : voor dit maal, gaat maar
 heenen ;*

'k Zal ter geleg'ner tydt myn ooren u weêr leenen.

*Zoo ging 't Agrippa ook, hy kende in zyn gemoedt
 De waarheyt. Maar, helaas ! de wereldtliefde doet
 Dat koninghyke hart op de eerste proef bezwyken !
 Byna een Christen ! Ach ! hoe zwaar is 't voor de ryken
 Den weg der zaligheyt ootmoedig in te slaan !*

Verdwaalt zyn zy die hier op roozen willen gaan.

Schat, eer, en lust, zal ligt de zaligheyt verbind'ren.

*Hoe recht ! hoe wys ! hoe nut ! wyft gy ons op de Kind'ren,
 O Zaligmaaker ! daar gy zegt ; dat in uw Ryk
 Geen mensch kan gaan dan die den kind'ren is gelyk.
 Om in het eeuwig Ryk der Hem'len te geraaken,
 Laat, ó Grootmoedigen uw hart zoo ned'rig maaken
 Als dat van kind'ren, wyl de waare ootmoedighheyt,
 U tot den hoogsten staat, en rechte rykdom leydt.*

OP HET ZESDE STUK.

*Gy leydt ons braave BRUIN, met PAULUS tans na Romén.
 Ik schrik ! ik beef ! helaas ! ik zie het tydtpunt komen
 En schielyk nad'ren, dat die Kruysgezant, berooft
 Van 't leeven, sterven zal, doch Neroos byl onthoofdt !*

*Hier noode ik Heyden, Jood', en alle Godtverzaakers,
 Beschimpers, Lasteraars, en alle snoode wraakers
 Van de Euangely-leer. Koomt hier ; aanschouwt een Man
 Van treff'lyke afkomst : een gebooren Burger van
 Het magtig Romén ; maar, naauwkeurig onderwezen
 In Mozes wetten : wel geoeffent en belezen
 In alle weetenschap : en een groot yv'raar voor
 De Joodsche Kerkdienst : die stoutmoedig op het spoor*

Der

Der Priest'ren draafde; en in, en buyten Judaas Staaten
 De Galileërs streng vervolgd, en hield het haaten
 Van Jezus naam een deugd: een Man die dus tot staat
 En aanzien schein geschikt by 't Volk en by den Raad
 Der Jooden: die zich dus beminnen deed en eeren,
 En in Jeruzalem met luster kon verkeeren.
 Dit is die zekwe man; dit is hy die nu lydt.
 Om Jezus naam, en in dat lyden zich verblydt.
 Hy lydt gewillig. En, wat heeft hy al geleeden
 Om 't waar geloove! toen het ongeloof met reden
 Noch schyn zich dekken kon, toen borst de gramschap uyt.
 Driemaal gegeeffelt! eens der raazerny ten buyt
 Gegeeven, en byna met steenen dootd gesmeeten!
 Zo menigmaal geboeyt, bezwaart met yz're keten!
 Driemaal in schipbreuk! eens een gantsche dag en
 nacht

In diepe wat'ren met veel kommer doorgebracht!
 Op zwaare togten in gedreygde dootds gevaaren,
 Van nabestaanden en van wreede moordenaaren!
 Dit alles, en alleen, om dat de oprechte ziel
 De waarheyt zag, die ze eerst voor eene valscheyt hiel:
 En die in 't openbaar de wereldt aan dorst pryzen
 Uyt liefde, om elk den weg der zaligheyt te wyzen.
 Wie dus ter dootd toe lydt, en al het aardtsch versmaadt,
 Betuygt een waarheyt, die geen twyffel overlaat.

Is dan iets magtig om het ongeloof te buygen?
 Verdiende ooit tong geloof? konde iemant ooit getuygen
 Met onweêrspreekbaar recht? 't is PAULUS die gy ziet
 Op Neroos moordtschavot. Ey lustert, weygart niet
 Uw ooren aan zyn stem te leenen: hoort hem spreeken;
 Zyn tong is magtig om het hardste hart te breeken.

Maar och! daar stroomt zyn bloet! daar valt dat waar-
 dig hoofdt!
 Daar stort dat heylig lyf! schoon nu van spraak berooft,
 Zyn

348 AENMERKINGEN OP CL. BRUINS PAULUS.

*Zyn pen zal echter tot aan 't eyndt der eeuwen spreken ;
En de Euangelyleer met kracht en yver preeken.
Die Leer , waar van zyn bloet 't onwraakbaar zegel is ;
Vergeefs bestreeden door de magt der Duysternis.*

*En gy , ó BRUIN ! die ons de wond'ren van het Leeven
Des grooten Kruysgezants in Dichtmaat hebt beschree-
ven ,*

*U voegt geen Lauw're kroon , met schooner kroon vereert ,
Nur ge over hel en doodt , met PAULUS triomfeert.*

S. DOEKES.

AGTSTE

A G T S T E A R T I K E L
D E
S T A E T E N W E T T E N
D E S
H U W E L Y K S ;

Getrokken uit de ONDERWYZINGEN in
de KERKELYKE REGTSGELEERTHEIT
van den VERMAERDEN

CHRISTOF. MATTH. PFAFFIUS ;

Professor der Godgeleertheit, enz. te
TUBINGEN.

I N H O U D.

- I. *De verhandeling van 't Huwelyk behoort ook tot de Kerkelyke Regtsgeleertheit. Bepaling van 't zelve.*
 II. *Trouwbeloften en derzelver onderscheid.* III. *Oogmerk van een Wettig Huwelyk.* IV. *Graden van*
A a Bloed-

(*) Zie Pag. 310-318. van zyne *Institutiones Juris Ecclesiasticae* te Frankfort en Leipzig in Octavo gedrukt, 57. Bladen groot, en voor 2 Gulden 4 Stuivers by *M. Schagen* te bekomen. Dit Geleerde Werk is Tweeledig of in Twee Deelen geschild: het Laetste bestaat in Twee Boeken, in welke de Heer *Pfaffius* verscheidē geschilden van het

ST A E T E N W E T T E N

Bloedverwantschap, in welke men niet trouweren mag, zal't Huwelyk wettig zyn. I V. Die Band is onverbrekelyk. VI. De Veelwyvery en 't Overspel door dezelve ganschlyk Verboden en afgekeurt. VII. De Plegtige Inzegening daertoe vereischt.

W E T T E N I N T H A N D E

Haet ons naer 't oogwit dat wy ons voorgestelt hebben een weinig van het Huwelyk spreken: want hoewel die staet ook een burgerlyke verbintenis is, zoo behoort deszelfs BEHANDELING, om vele redenen mede tot de KERKELYKE RECHTSGELDERTHEIT. Immers de Christenen moeten het Huwelyk aengaen naer 't rigtsoer der wetten, welke in de Gewyde Schriften vervat zyn; midsgaders naer de Kerkelyke Instellingen, die omtrent de dingen, welke in de Goddelyke Wetten niet bepaelt zyn eene regtmatige uitspraak doen. Voor eerst hebbenwe dan te spreken van de Trouwbeloften, na dat wy het Huwelyk omschreven hebben, als: *Een wettige en onverbrekelyke samenvoeging van een man en eene vrouw, tot voortzettinge van 't menschelyk geslagte en wederzydsche hulpe, door plegtige inzegening bevestigd.*

II. De

het Regt omtrent de Heilige Dingen beknoptelyk opheldert: het Eerste, dat eigentlyk de Institutien of Onderwyzingen zyn, en waeragter verscheide fraeie Verhandelingen komen, is in Vyf Boeken verdeelt; waervan het Eerste in vyf Hoofstukken, van de Kerk in 't Algemeen; het Tweede in Tien, van de Kerkelyke Persoonen en Diensten; het Derde in Zeven, van den Opentlyken Dienst en 't Kerkgebruik; het Vierde in Vier, van de Kerkelyke Goederen; en het Vyfde in Zeven Hoofstukken, van het Kerkelyk bewind en Rechtsgebied handelt.

II

De TROUWBELOFTEN zyn wederzydfche verlovingen en toezeggingen aen elkander om het HUWELYK aen te gaen. Deze worden gedaent eenvoudig of voorwaerdelyk, opentlyk of in 't geheim, met of zonder eede. Hier omtrent moet men in opmerking nemen:

1. Dat alle *Latere* Trouwbeloften voor de *Eerste* moeten wyken: wyl hy, die zich eens verlooft, zich niet weder op nieu verloven kan. Maer de *voorwaerdelyke* Trouwbeloften wyken voor de *onvoorwaerdelyke* en eenvoudige niet, ten minften zoo de voorwaerde mooglyk te volbrengen is. Ook houden de *onbezwoorne* niet voor de *bezwoorne*, noch de *geheime* voor de *openbare* stand, zoo de bylegering en inzegening daer toe gekomen is, ten zy'er in de Kerke-lyke Wetten anders in voorzien ware.

2. *Verborgene* Trouwbeloften zyn van geen kragt zonder de toestemming der genen onder wier magt wy zyn, voornamelyk onzer Ouderen, of zoo die zich onredelyk en eigenzinnig gedragen, van de Overheft (*): ten zy'er de vleeschelyke vermenging tusschen gekomen ware; in welk geval dusdanige perfoonen tot de plegtige en opentlyke Trouw aengezet worden.

3. De onderscheiding des Kanoniken Regts, tusschen de Trouwbeloften van 't *Tegenwoordige* en 't *Toekomende*, brengt eene groote verwarring in de dingen, nademael onze Leeraers ze anders opvatten als de Kanonisten, en evenwel

A a 2

de

(*) *Consistorium*, de *Kerkenraad*; naet de wyze daar toe plaetse.

de regels van dat Regt tot hunne bepalingen gebruiken. Te weten, volgens het Kanonike Regt is de *Trouwbelofenis van 't Toekomende*, de *Toestemming* der verloving of ondertrouw (†), en de *Trouwbelofenis van 't Tegenwoordige*, de *Toestemming des Huwelyks* (§): en dan zyn bygevolge de *Trouwbeloften van 't Toekomende* gene *Voorwaerdelyke Trouwbeloften*, en de *Trouwbeloften van 't Tegenwoordige* gene *zuivere Trouwbeloften*, gelyk ze sommige van de onzen bepalen.

4. Tot de wettigheid der *Trouwbeloften*, word vereischt, eene *vrywillige*, *volkomene*, en *billyke Toestemming*, midsgaders de *bewilliging* der *Ouderen*, en zy moeten geschieden buiten *vreeze*, *bedrog*, of *misleiding*.

5. Van de *Trouwbeloften* zyn ook t'onderscheiden de *Huwelyksche Verbonden*, welke totnogtoe geen *regtelyke verbintenis* invoeren.

6. *Trouwbeloften in 't geheim*, die anders ook *schandelyke* worden genoemd, verbinden niet, en zyn verboden.

7. Die zonder *billyke oorzake* van hunne *Trouwbeloften af willen zien*, vooral zoo het *Huwelyk* door 't *bekennen voltrokken* is, kunnen *gedwongen* worden door *boete* en *gevangenis* om hun *Trouw* opentlyk te laten bevestigen: maer ingevalle het laetste geen plaets heeft, gaet men zoo streng niet, hoewel zy straf verdienen, die hun beloften schenden.

8. De *Losmaking* der *Trouwbeloften* kan niet als voor de *Overheit* geschieden; schoon wy ach-

(†) *Consensus Sponsalitijs.*

(§) *Consensus Matrimonialis.*

achten, dat zulks ook door weêrzydfch goedvinden gefchieden kan.

Ik hael dit alles maer even aen: dit uit te breiden, lyd myn beftek niet; ook is myn voor-nemen enkel het voornaemfte alleen te melden.

III.

Het HUWELYK nu, gelyk wy hiervoor gezegt hebben, is WETTIG en Onverbrekelyk, als het eene verbintenis is van een Man en eene Vrouwe, tot wettige voortzettinge van zaed, en onderlinge hulpe, uit weêrzydfe overeenkomst, en door de plegtige inzegeninge voor de Kerk [of Overheit] bevestigd. Het mag in de verbode graden van bloedverwantfchap niet aengegaen worden, of zoud *Onwettig* zyn. *Echtscheiding* mag 'er geen plaets in hebben, als om de redenen die de H. S. aenwyft, of om dergelyke. Nevens zyne wettige Vrouw eene of meer *Bywyven* te hebben, is ongeoorloft: alzo de verbintenis van één Man en ééne Vrouw, door Christus ingestelt, onfchendbaer, Overfpeel en Veelwyvery verboden is; ook brengt die vereeniging zelve dat mede; en de Burgerlyke Wetten eifchen tot voltrekking van het HUWELYK, fchoon zulks tot het wezen der zake niet doet, de plegtige en openbare Inzegening, 't welk omtrent het hebben van *Bywyven* geen plaets heeft.

IV.

Derhalven behoort tot een WETTIG HUWELYK dat het niet aengegaen worde TEGEN DE GRADEN

A a 3

VAN

VAN BLOEDVERWANTSCHAP, in de Goddelyke Wetten uitdrukkelyk verboden, zoo in die Natuurlyke, welke alle graden van de Neêrdalende Linie, en daer de voorouderlyke staet plaets heeft, verbied, als in die Stellige, welke men by Levitikus XVIII en XX. vind, en die van de Christen-Kerk zyn aengenomen. Alhoewel wy niet denken, dat alle die Wetten, in de gemelde Kapiteln van Levitikus te vinden, algemeene Goddelyke wetten zyn, maer enkel regterlyke, welke (uitgenomen die der Nature,) den Joden en Inwoonderen van Kanaän alleen zyn voorgeschreven. Wy menen ook niet dat deze Wetten by Matth. XIV vers 4. en 1 Korinth. V, 1. herhaelt en bevestigt worden: nadien de eerste plaets nog tot het Oude Testament behoort, en zich tegen 't Overspel, dat ook met de Wet der Nature stryd, kant; en de laetste de Bloedschande, insgelyks in de Wet der Nature verboden, bestryd. Nochtans agten wy dat de Christelyke Kerk zeer wel gedaen heeft, dat zy die Levitische Wetten heeft aengenomen. Want dewyl het N. T. eene grootere heiligheit vordert dan het Oude, heeft men bilyk der wel-lust deze bréidels aengedaen, en 't is niet reden dat hier 't ontslag geen plaets heeft: schoon een HUWELYK tegen de Instelling by Levitikus aengegaen, als het niet met de Wet der Nature stryd, niet moet gebroken worden.

Men vraegt hier gemeenlyk, of die Levitische Wet alleen de genoemde Persoonen betreft, dan of ze ook op hunne Verwanten ziet?

Om hier op te antwoorden, moet men 't stuk onderscheidenlyk bevatten, en zeggen, dat de
Wet-

Wetten welke onder de daergemelde tot de Nature behooren, niet alleen de Perfoonen zelve, maer ook hunne Verwanten betreffen; daer 't in tegendeel met de overige zoo niet gelegen is: want anders zou men niet kunnen begrypen hoe God de Heere zelve het trouwen van zynes broeders vrouw, dat tegen Levitikus XVIII. stryd, kan ingevoert hebben, enz.

Om nu iet van 't VERWANTSCHAP te zeggen; 't is, of *Bloedverwantschap*, of *Aenverwantschap*.

Bloedverwantschap is die staet van maegschap, welke de afkomst uit een gemene stam ten grondslag heeft.

Aenverwantschap, is die vermaegschapping, welke ik door 't HUWELYK verkryge. Zulks Bloedverwantschap uit geboorte, Aenverwantschap uit de Trouw spruit, enz.

De *Optelling van 't Verwantschap* is of *Borgerlyk* of *Kerkelyk*.

De *Borgerlyke* stelt zoo vele graden van Verwantschap als 'er Geboortens zyn, zoo in de regte als in de zy-linie; 't zy zulks gelyk, 't zy ongelyk moge wezen.

De *Kerkelyke Optellingen* zyn drie:

1. De *Eerste* heeft haer opzigt op de *Regte Linie*, in welke zoo veel graden als perfoonen zyn; een, dat is de opperste, of benedenste zoo gy wilt, uitgenomen. En hier in is het *Borgerlyk* en *Kerkelyk Regt* het zelfde.

2. De *Tweede* heeft plaets in de *Gelyke Zy-Linie*; volgens welke het dus gelegen is, dat zoo veel graden als de perfoonen in een *Gelyke Zy-Linie* van den stam af zyn, zoo veel graden verschillen zy ook van elkander, of liever van

den Stam; naer welks meerder of minder nabijheit het Huwelyk geoorloft of verboden is. Hier is overzulks eengroot onderscheid tusschen het Borgerlyk en Kerkelyk Regt.

3. De *Derde Optelling* brengt mede, dat in de Ongelyke Zy-Linie, de perfoonen zoo vele graden van elkander verschillen, als hy graden van den Stam is, die 'er verft af is. Zulks 'er hier weder een vry groot onderscheid tusschen het Eene en Andere Regt is.

Voor den Regtbank heeft hier evenwel de Kerkelyke Optelling plaets, schoon de Borgerlyke naeukeuriger is; waeromtrent men den volgenden regel moet in agt nemen; In de zooveelde graed van Bloedverwantschap als de Bloedvrienden den Man bestaen, in de zooveelde graed van Aenverwantschap worden zy met zyne Vrouw verbonden; en zoo by wêérkeering. Dit moet men echter dus verstaen, dat men de Bloedvrienden des Mans houd Aenverwanten der Vrouwe, en hare Bloedvrienden, Aenverwanten des Mans te worden, maer niët de Bloedvrienden des eenen en des anderen, Aenverwanten dier Bloedvrienden. Het zelfde verbod, dat in de Bloedverwantschap plaets heeft, is ook in de Aenverwantschap van kragt, volgens den gemeenen regel: welks verkeertheit aenstonds blykt, als men overweegt, dat het Goddelyk Regt veroorloft met de Zuster zynen Overledene Vrouw, en gebied met zynes Broeders Weduw te trouwen.

Voor 't overige vind men by Levitikus het HUWELYK met de volgende *Zeven Bloedverwanten* verboden. 1. Met zyne *Moeder*; (zynde het
voorts

voorts in de Regte Linie tot in 't oneindige ongeoorloft.) 2. Met zyn *Volle Zuster*: ('t welk ook zoo wy menen door de Wet der Nature verboden wert, sedert het menschedom vermenigvuldigde.) 3. Met zyne *Zuster van Halven Bedde*, die door den Vader by eene vorige, of by eene volgende Vrouw geteelt is geworden; volgens Levit. XVIII, 9. (want daer word niet van de Stiefzuster gesproken, gelyk *Boblius* meende.) 4. Met de *Nicht* uit zynen Zoon. 5. Of die uit zyne Dochter: (welke beide reeds van te voren verboden waren.) 6. Met zynes Vaders Zuster. En 7. Met zyns Moeders Zuster. In de *Aensverwantschap* vind men *Negen Graden* verboden. 1. De Stiefmoeder. 2. De Vrouw zynes Vaders. 3. De Schoon dochter. 4. De Schoonzuster of Broeders Vrouw. 5. De Schoonmoeder. 6. De Stief- of Voor-Dochter. 7. De Dochter van een Voor dochter. 8. De Dochter van een Voorzoon. En 9. De Zuster zyner Vrouwe: gedurende namelyk dat dezelve nog in leven is, gelyk de Text der Wet medebrengh.

In 't Kerkelyk Regt worden tans Vier Graden verboden; en in Onze Wirtembergfche Statuten Drie: waervan de Tweede op de Gelyke Liniën, de Derde op de Ontslaging ziet.

V.

[Dan, om voort te gaen;] het HUWELYK moet niet alleen Wettig zyn, maer ook ONVERBREKELYK. Bygevolge is de *Concubinagie* of 't houden van een of meer Byzitten ongeoorloft: als het HUWELYK ontbindende, en strydende met

met het Goddelyk Regt. Zool ook de *Roof-
fabeding*, buiten geval van Overspel en Onkuis-
sehen Handel. Matth. XIX. midsgaders de Moed-
willige Verlating. 1 Korinth. VII, 15.

VI.

Dewyl 't HUWELYK uit één Man en ééne
Vrouw bestaet, is de VEELWYVERY en 't OVER-
SPEL verboden. Zoo ook van meer dan een
Man, als tegen de Nature. Want heeft Chris-
tus dien aen Overspel schuldig verklaert, die zyn
vrouw onbillyk verstiet, veel meer schynt hy 'er
aen schuldig te zyn, die nevens haer nog andere
neemt. Daerenboven, wyk God maer één Man
en één Vrouw schiep, ichynt het HUWELYK ook
maer van één Man en ééne Vrouw te moeten
zyn. 't Voorbeeld der Patriarchen verschoont
hier niet. Want de gevolgen uit het Oude Te-
stament tot het N. T. over te brengen, gaet niet
aen; ook liet God hen dat toe; hy droeg het in
hen, of wel hy strafte hunne VEELWYVERY doof
verscheide huisrampen, enz.

VII.

Ten Slot; schoon de PLEGTIGE INZEGENING
in zich zelve tot het HUWELYK niet doet, is zy
echter doof de Burgerlyke Wet noodig, op dat
het HUWELYK zyn volkomen beslag hebbe.

NEGENDE

NEGENDE ARTIKEL
 D A G W Y Z E R
 DER
 S T E R F D A G E N
 VAN
 G E L E E R D E N .

O C T O B E R .

1. *Joan Georgius Joch*, Doctor en Professor der Theologie te Wittenberg, Overleden A. 1731. Geboren den 27 December 1677. Hy heeft eenige *Dissertatiën*, enz. uitgegeven.
2. *Thomas Morton*, Bisschop van Durham in Engeland, Overleden A. 1659. Geb. 20 Maert 1564.
3. *Markus Zuerius Boxboornius*, Beroemd Historiekundige, Overleden. A. 1653. in den Ouderdom van 41 Jaren. Men heeft van hem: *Tooneel van Nederland; Nederlandsche Historiën*, enz.
4. *Warnerus Köhnen*, Predikant der Gereformeerden te Jaersvelt, aldaer Overleden A. 1727.
5. *Heribertus Rosweidus*, Geleert Jesuit, Overleden A. 1629. Hy heeft eenige Theologische Strydschriften uitgegeven.
6. *Johannes Cramer*, Gereformeert Predikant te Noordscharwoude, Durgerdam, Edam, Enkhuizen, Delft, en Amsterdam, Overleden A. 1718. Hy was te Graft in Noordholland Geboren.
7. *Johan van de Kornput*, de Nederlandsche Architectes (gelyk hem *Brand* noemt), en een der schranderste Vestingbouwers zyner eeuwe. Overleden A. 1611. Oud 59 en een half jaer.

8. Art

8. *Arnoldus Wesenfeld*, Hoogleeraer in de Wysgeerte en Burgermeester te Frankfort aen den Oder, aldaer aen eene beroerte Overleden A. 1727. Hy was Geboren te Bremen op den 10 July 1664. Zeer vele Philosophische en andere Schriften zien van hem het licht. Zie 't *Algemeen Woordenboek*, by de *Wetsteins*, enz. op den naem van *WESENFELD*. Zyn *Zoekende Heiden na ware Christenen*, heeft *H. Vierdot* A. 1720. in 't Nederduitsch gedrukt in 8.
9. *Emanuel Tremellius*, Professor der Hebr. Tale te Heidelberg, enz. Overleden te Sedan A. 1580. in den Ouderdom van 70 Jaren. Hy vertaelde, onder andere Schriften, ten deele het Oude Testament in 't Latyn, 't welk *Franc. Junius* van Bourges sedert tot volkomenheit gebragt en uitgegeven heeft.
10. *Aymo Cravetta*, Regtsgeleerde; Overleden A. 1569. Oud 65 Jaren.
11. *Jacob Cremer*, Oudste Predikant der Gereformeerden te Koeverden. Aldaer Overleden A. 1731. in den Ouderdom van 77 Jaren, zynde Geboren te Zutphen in Juny 1655.
12. *Henrikus Rulæus* of *Ruil*, Gereformeerde Predikant te Wörmer, Weesp, en Amsterdam. Overleden A. 1680. Oud 68 Jaren. Hy heeft tegen de *Historie der Reformatie* van *G. Brand* geschreven.
13. *Rabius Pacius*, Geneeskundige, Overleden A. 1614. Geboren in den jare 1547.
14. *Pieter Pietersz.* Leeraer der Doopsgez. t' Oost-Zaendam Overleden A. 1651. Geb. te Alkm. 1574. Men heeft van hem: *Weg nae Vredestad*, *Hemelsche Bruiloft*, en meer dergelyke Godvrugtige Tractaetjes, welke sedert alle in 4. by elkander gedrukt zyn.
15. *Mattheus Dresserus*, Meester der Wysgeerte en Professor in de Literatuur te Leipzig, Overleden A. 1607. Geboren te Erfurt den 24 of 31 Augustus 1536. Hy heeft onder andere een *Isagoge Historica per Millenarios distributa*, geschreven, dat zich tot 1591. uitstrekt.
16. *Johannes Ambrosius*, Gereformeerde Predikant te Sybekarspel, en Amsterdam. Overleden A. 1599. Geboren omtrent den jare 1540.

17. *Pankraſtus van Maerwyk*, Rektor der Latynſche Schole en Lector Publicus in 's Gravenhage, Overleden A. 1719. Hy was Geboren te Leiden op den 2. January 1658. Hy heeft *Polyæni Stratagemata* en *Virgilius* met zyne Aentekeningen, enz. uitgegeven.
18. *Franciscus Alvarez de Ribera*, Regtsgeleerde, Overleden A. 1605. Oud 57 Jaren.
19. *Jacobus Arminius*, beroemd en geleert Predikant te Amſterdam, vervolgens Profeſſor der Theologie te Leiden, Overleden A. 1609. Hy was geboren te Oudewater A. 1560. Zyne geſchillen met *F. Gomarus*, zynen Amptgenoot, zyn te bekend om hier te melden: die daervan een beknopt berigt begeert, kan *Luiſcius* nazien, op 't woord ARMINIUS. Zyn Leven is door *Kaſpar Brand* in 't Latyn beſchreven, en by *M. Schagen* gedrukt.
20. *Iſacus Habrecht*, Genees- en Wis-kundige, Overleden A. 1633.
21.
22. *Hermannus Wiſſius*, Profeſſor der Theologie t' Utrecht, Overleden A. 1708. Hy wiert t' Enkhuizen Geboren op den 12 February 1622. Hy heeft zeer vele voortreffelyke Werken geſchreven. Waervan de Nederlanders hebben: *Huisbouding der Verbonden*; *Oeffeningen over 't Symbolum* en 't *Onze Vader*; *Twift des Heeren met zyn Wyngaert*, enz.
23.
24. *Petrus Gaſſendus*, beroemd Wysgeer, Overleden A. 1655. Hy was Geboren den 24 January 1592.
25. *Dionyſius Voſſius*, Zoon van *Gerb. Johannes*, Overleden A. 1633. in den Ouderdom van ruim 21 en een half jaer; hebbende reeds in zoo korten

- ten leefcyd verfcheide proeven van zyn vernuft gegeven.
26. *Petrus Ciaconius*, Overleden A. 1581. Oud 56 jaren.
 27. *Gerbardus van Hil*, laetst Predikant der Gereformeerden te Delft, Overleden A. 1719.
 28. *Mattheus Po'us*, Predikant te Londen, Overleden t' Amfterdam A. 1679. Zyn *Synopsis* 5 vol. in Fol. is bekend.
 29. *Dirk Volkertszoon Koornbert*, Overleden A. 1590. Hy was Geboren A. 1522. Zyne Werken zyn in 3 Stukken in Fol. byeen gedrukt.
 30. *Wilhelmus à Brakel*, laetst Predikant te Rotterdam, Overleden A. 1711. Zyne *Redelyke Godsdienst* 2 stukken in 4 is by *H. vanden Aek*, A. 1733. reeds ten 12den male gedrukt.
 31. *Johannes Sleidanus*, vermaert Historifchryver, Overleden A. 1556. Geboren A. 1606.

N O V E M B E R.

1. *Salomon van Til*, beroemd Profeflor der Theologie te Leiden, Overleden aen een Beroerte A. 1713. Hy was in 't begin van A. 1643. te Wezop Geboren, en heeft zich door zyne Schriften, die in der meesten handen zyn, eenen onfterffelyken naem gemaakt.
2. *Jakobus Clerquius*, Gereformeert Predikant te Schermerhorn, Alkmaer, Haerlem, en Amfterdam, Overleden A. 1680.
3. *Abrab. Scultetus*, Overleden A. 1623. Geboren A. 1556. den 24 Augufty.
4.
5. *Baptista Nani*, Prokurator van St. Markus, Beroemt Historifchryver, Overleden A. 1678.
6. *Johannes van Staveren*: Zie ons EERSTE STUKJE Pagina 180.
7. *Johan-Conraed Danbauer*, Profeflor der Theologie,

- logie, enz. te Straetsburg, Overleden A. 1666 Zie van hem en zyne Schriften *Luiscius*, op DANHAUER.
8. *Samuël Gruterus*, Gereformeert Predikant te Delfshaven, Overleden A. 1634.
 9. *Cornelius Adami*, Predikant en Rektor te Appingadam, Overleden A. . . .
 10. *Demosthenes*, voortreffelykft Grieksch Redenaer, Gestorven door vergift dat hy, om niet in Antipaters handen te vallen, dronk, in het 322ste jaer voor Christus.
 11. *Franciscus Burmannus*, Professor der Theologie t' Utrecht, door zyn *Godgeleertheit* en *Uitleggingen over de Historische Boeken van 't O. T.* in Nederland bekend, Overleden A. 1679. Oud 51 Jaer.
 12. *Piërius Winsemius*, Professor te Franeker, Frieslands Historischryver, Overleden A. 1644. Hy was te Winsum een dorp in Friesland Geboren. Neêrland heeft van hem: Een Kronyk van Vriesland, die zich tot 1622. uitstrekt, enz.
 13. *Justinianus*, de Keizer, wiens *Institutiones*, enz. bekend zyn, Overleden A. 585. in den Ouderdom van 82 Jaren.
 14. *Jodocus Sasbout*, Kancelier van Gelderland, Overleden A. 1546.
 15. *Barnabas Briffonius*, Regtsgeleerde, en President van 't Parlement te Parys, A. 1591. zonder regtspleging, op eene verwoede wyze beslotenskamers verworpt.
 16. *Menasseh Ben Israël*, Geleerde Jood, Overl. A. 1657.
 17. *Gregorius Thaumaturgus*, of de Wonderwerker, Bisschop van Neo-Cæsaréa, Overleden A. 265.
 18. *Daniël Vertilet*, Gereformeert Predikant te Westwout en Binnewyzent, Overleden A. 1731. in den opgang zyner veelbelovende Jaren.
 19. *Johannes Junius*, Gereformeert Predikant, in 't Haegje by Breda, te Loenen, Leeuwaerden, en Amsterdam, Overleden A. 1729. Hy was in zyn laetste stantplaets Geboren.
 20. *Hans Bol*, Konstig Schilder van Mechelen, Overleden A. 1593. Geboren den 16 Decemb. 1534.

- 364 S T E R F D A G E N
21. *Daniël Dolegius* van Brussel, Predikant te Delft, Overleden A. 1605.
22. *Johannes Tillotson*, Aertsbisschop van Kantelberg, Overleden in zyn Paleis te Lambeth A. 1694. Hy was A. 1629. Geboren. Zyne Predikatiën zyn laetst in 6 stukken in 4. by *Is. Tirion* in 't Nederduitsch gedrukt. Men wil dat hy om dezelfde het stigtelykft voor zyne Toehoorders te maken, zich vyf geheele jaren lang enkel op het lezen en herlezen der H. Schriften lei; daerop begaf hy zich tot het nagaan der Oude Philosophen en Zedeschryvers, vervolgens tot de Schriften der Kerkleeraeren, en onder die byzonderlyk tot die van *Basilius den Grooten*, en den onvergelykelyken *Chrysoftomus*.
23. *Prosper Alpinus*, Beroemt Geneeskundige, Overleden te Padua A. 1616. Geboren te Marostica den 28 Nov. 1553. Zyn Werken zyn bekend.
24. *Wilhelmus Ernestus Tentzelius*, Saxiesch Raed en Historischryver, Overleden A. 1707. Hy was te Greussen op den 11 July 1659. Geboren, en heeft een menigte Geleerde Schriften uitgegeven.

25.
26. *Nicolaus Colvius*, Geleert Fransch Predikant t'Amsterdam, aldaer Overleden A. 1730.
27. *Sicco Abbrink*, Predikant te Visvliet en Groningen, aldaer Overleden.
28. *Georgius Enjedinus*, Superintendent der Sociniaensche Kerken in Zevenbergen, Overled. A. 1597.
29. *Marinus Curæus*, Geneeskundige, Overled. A. 1669.
30. *Petrus Plancius*, laetst Predikant der Gereformeerden te Rotterdam, Overleden A. 1690.

D E C E M B E R.

1. *Joannes Oecolampadius*, Overl. A. 1531. Oud 49 Jaren.
2.
3. *Pe-*

3. *Petrus Glasenius* of *Clasenius*, Gereformeert Predikant te Domburg en Amsterdam, Overl. A. 1636.
4. *Marten de Vos*, uitmuntend Schilder, Overleden A. 1604. Oud 70 Jaren.
5.
6. *Theodorus de Haen*, Predikant der Gereformeerden te Woerden, Overleden A. 1732.
7. *Petrus Wittewrongel*; Gereformeert Predikant te Renesse, Zierikzee, en Amsterdam, Overleden A. 1662. Hy schreef *Een Christelyke Huusbouwing*, 2 Deelen, in 4.
8. *Justus Rycquius*, Overleden A. 1627.
9. *Brianus Walton*, Bisschop van Chester, Overleden A. 1661. Oud 62 Jaren. Hy is door de *Biblia Polyglotta* bekend.
10. *Conradus Battus*, geleert Jongman, ongelukkig, op 't punt van zyn Trouwen, door een val omgekomen A. 1605.
11. *Dionisius Petavius*, Groot Tydrekenkundige, Overleden A. 1652. Oud 70 Jaren. Zyn *Doctrina* en *Rationarium Temporum* is met reden zeer gegagt; het laetste is onlangs te Leiden by *V. Haek* in Gr. 8 zindelyk herdrukt.
12. *Johan Otto Tabor*, Vermaert Regtsgeleerde, Overleden te Frankfort 1674. Hy was te Bautsden 3. September 1604. Geboren, en heeft eenige Regtsgeleerde Werken geschreven.
13. *Robertus Waldrix*, Gereformeert Predikant te Purmerland, Overleden A. 1729.
14. *Guillielmus Whitaker*, Overl. A. 1595. Oud 47 Jaren.
15. *Wilhelmus Schotanus*, Predikant der Reform. te Sixbierum, Sneek en Amsterdam, Overleden A. 1666. in Vriesland daer hy Geboren was.
16. *Abraham Hellenbroek*, Geleert en Beroemd Predikant, laetst te Rotterdam, Overleden A. 1731. Geboren te Amsterdam den 3. December 1658. Hy schreef over *Jesaiäs* 4 Quarto Stukken; over 't *Ilouglied* 2 dergelyke Stukken; en 'er is nu in

366 STERFDAGEN VAN GELEERDEN.
December nog een Eerste Deel zynere *Bybesche*
Keurstoffen in 4. by *Adr. Douci* gedrukt; enz.

17.
18. *Joannes Filpot*, om de Religie verbrand A. 1555.
19. *Ubbo Emmius*, Friesch Historikundige, Overled.
A. 1625. Oud 78 Jaren.
20.
21. *Willem Wynands*, Predikant der Mennoniten te
Altona, Overleden A. 1658. Hy was aldaer ook
Geboren den 28. Maert 1630. Men heeft van
hem *LVII. Predikatiën*, in Fol. t'Amst. gedrukt.
22. *Matthæus Raderus*, Jesuit, Overleden A. 1634.
Oud 74 Jaren.
23. *Lud. de Dieu*. Zie Ons VIERDE STUKJE. Pag. 762.
24. *Joannes Georgius Goethals*, Predik. te Purmerende,
en Delft, Overleden A. 1673.
25. *Casparus Commelin*, M. D. en Professor der Bo-
tanie t'Amsterdam, enz. aldaer Overleden A.
1731. Oud 64 Jaren.
26. *Job. Angelus Werdenhagen*, Regtsgeleerde, en
groot Vriend van *Jacob Böhme*, Overl. A. 1651.
Oud 72 Jaren. Hy heeft eenige Werkskens zoo
in 't Latyn als Hoogduitsch geschreven.
27. *Maximil. Vrientius*. Zie Ons DERDE STUKJE. Pag. 577.
28. *Joseph Pitton de Tournefort*, Vermaerd Botanist,
Overleden A. 1708. Hy was Geboren te Aix
den 5. Juny 1656. en schreef onder andere, *Ele-
mens de Botanique*; dat ook in 't Latyn is.
29. *Sebastiaen Castellio*, in de uiterste armoede Overled.
A. 1563. Oud 48 Jaren. Hy heeft den Bybel in een
ongemeen zuiver en zwierig Latyn vertaelt, enz.
30. *Emmanuël Sa*, door zyn Uitlegg. der H. Schrift
beroemd, Overleden A. 1566.
31. *Joannes Wikelof*, Geloofshervormer, Overleden
A. 1387.

TIEN-

TIENDE ARTIKEL.

N I E U W S

UIT DE

GELEERDE WERELT.

In de Maenden OCTOBER, NOVEMBER en DECEMBER,
zyn onder anderen uitgekomen:

I N D E T H E O L O G I E.

Prys.

- J. H. Heideggerus*, Bybels Handboek, Nieuwe Druk, t'Utrecht, by *J. van Poolsum*, in 4. By *M. Schagen* te bekomen voor f 2 : 0
- J. Plevier*, over de Handelingen der Apostelen, 4 Deelen 4. *Ild Druk*, t'Utrecht, by *J. Broedelet*. f 13 : 0
- O. Copinga*, over Pf.xxiii. te Groning. by *P. Bandsma*. f 2 : 10
- A. Hellenbroek*, Bybelsche Keurtoffen, Eerste Deel, by *A. Douci*, in 4. f 4 : 10
- A. Calmet*, Outheden des O. T. 1. Deels 2. Stuk, te Rotterdam, by *J. Hofbout*, in 4. f 1 : 10
- M. Polus*, Nietigh. van 't Roomsche Geloof, uit het Engelsch vertaelt, in den Haag, by *O. van Tbol*. 8. f 1 : 0
- Levendige Godspraken, of Pligt en Nut van 't Lezen der H. Schrift, door den Schryver van *den Ganschden Pligt eenes Christens*, by *M. Schagen*. 8. f 0 : 14
- Æ. Franken*, H. Orgel Gebruik, enz. te Delft, by *P. vander Kloot*, in Groot Octavo. f 2 : 10
- Gedenkteken des O. Christendoms, of VII Boeken van *Makarius*, te Haerlem, by de *Enschbedees*, Gr. 4. f 1 : 2
- Tb. Riddgley's*, Body of Divinity, te London, by *Midwinter*, en *Komp*. 2 vol. f 18 : 0
- Dr. Waterland's*, Importance of the Doctrine of the holy Trinity, te Londen, by *Innys* en *Manby*. 8. f 4 : 0
- A. W. Böhmens*, Erbaulicher Schriften, 3ther Theil, te Altona, by *J. Korte*, in 8. f 1 : 16

I N D E H I S T O R I E N.

- Historie der Zaltsburgsche Ballingen met 28 Plaetjes; by de *Erve Ratelband*, en *Komp*. in 8. f 0 : 15
J. L.

Prys.

- J. L. Mosbemi*, Dissertatiões ad Hist. Ecclesiast. pertinentes, te Altona, by *J. Korte*, in 8. f 1 : 10
 Histoïre des Sept Sages; by *Van Duren*, in 12. f 2 : 15

I N D E N A T U U R - E N G E N E E S K U N D E.

- Natuurkund. Verhand. I. Stukje; by *Jf. Tirion*, Gr. 8. f 1 : 0
H. van Deventer, Manuale Operatiën, by *Jf. en H. Verbeek*, in 4. f 4 : 0
G. Sellii, Historia Naturalis Teredenis, seu Xylophagi Marini. &c. t'Utrecht, by *H. Besseling*. Gr. 4. f 2 : 10
Jf. J. Wepferi, Hist. Cicutæ Aquaticæ; te Leiden, by *G. Potoliet*, in 8. f 1 : 8
C. Pisonis, Observat. & Consilia Morborum, Edit. Nova cum Præfat. *H. Boerbave*; by Denzelsden. 4. f 2 : 10

I N D E P O Ë Z Y.

- Het LEVEN van den Apostel PAULUS in Dichtmaet afgebeeld door CL. BRUIN, by *M. Schagen*. 8. f 1 : 4
 ——— t Zelfde op Groot Papier. f 1 : 16
H. K. Arkstee's, Nymegen; by *P. Mortier*. Gr. 8. f 3 : 0
Jf. Houtman's, Vreugdtriomf op 't Huwelyk des Princen van Oranje, by *Jf. Lovering*. Gr. 4. f 0 : 16
Q. van Blankenburg's, Verdubbelde Harmonie der Muziek, in den Haag, by *L. Berkoske*. f 2 : 4

I N D E R E G T S G E L E E R T H E I T.

- Lybrechts*, Notaris-Ampt, by *d'Erve Ratelband*. 8. 2 vol. f 1 : 18
Ch. Wachtleri, Opuscula Juridico-Philologica, te Utrecht, by *Jf. van Lankom*. Gr. 8. f 2 : 4

V A N A L L E R L E Y S T O F F E.

- De Hollandsche SPECTATOR, VIIde Deel; by *H. Uitswerf*. Groot 8. f 1 : 10
 Sermoenen van Pater *Schertzer*, 3de Deel; by *G. de Groot*, in 8. f 0 : 18
 Zomertogtje door 't Stigt, Gelderland, enz. by *Jf. Lovering*, in 8. f 1 : 0

E I N D E.

GODGELEERDE, HISTORISCHE,
PHILOSOPHISCHE,
NATUUR-GENEES-EN AERDRYKS-KUNDIGE,
POËTISCHE EN REGTSGELEERDE
VERMAKELYKHEDEN;

O F

UITGELEZE KEURSTOFFEN

Over Allerlei Onderwerpen:

Uit de Beste dagelyks in 't licht komende
UITLANDSCHE SCHRIVERS, ENZ.

Ten Algemeenen Nutte byeengebragt.

ZEVENDE STUKJE.

Voer de Maenden JANUARY, FEBRUARY, en MAERT.

M D C C X X I V.

T' AMSTERDAM,
By MARTEN SCHAGEN. 1734

MEMORANDUM FOR THE RECORD
DATE: 10/15/54

RE: [Illegible]

[Illegible text]

[Illegible text]

W. G. & [Illegible]
[Illegible]

D E N
Z E E R G E L E E R D E N
H E E R E
I S A A K V E R B U R G,
R E C T O R D E R L A T Y N S C H E S C H O L E N
T E
A M S T E R D A M,
W O R D D I T
Z E V E N D E S T U K J E
O N Z E R
V E R M A K E L Y K H E D E N,
T E N T E K E N
V A N O N Z E A C H T I N G E V O O R,
E N V A N
O N Z E H E I L W E N S C H I N G E N O V E R
D E S Z E L F S P E R S O O N,
H U I S, E N A M P T
O P G E D R A G E N,
V A N
M. S. B. V. G. W. O. D. V. D. I. A.
* 2 VER.

VERHANDELINGEN

IN DIT STUKJE VERVAT.

- I. ARTIKEL. Waernemingen omtrent Daniëls Voorzeggingen, aengaende de Vier Monarchyen; door *Is. Newton*. Pag. 369
- II. ARTIKEL. Historie der Grieksche Monarchy; sedert Alexanders Dood; door Denzelfden. 397
- BYVOEGSEL TOT HET TWEEDE ARTIKEL. Tafel van de Grieksche Monarchy. 419
- III. ARTIKEL. Vervolg der Gedagten over het Wezen der Ziele; van Professor *Wolffius*. 455
- IV. ARTIKEL. Vervolg van 't Kort Begrip der Aenmerkingen van den *H. Sellius*; over de Hulpmiddelen tegen de Zeewormen. 473
- V. ARTIKEL. Tweede Vervolg, der Ontleding van het Hart, behelzende eene Beschouwing der Klapvliezen van de Grootte Bloedvaten des Harten; door *J. C. Garengoot*. 493
- AENHANGSEL VAN HET VYFDE ARTIKEL. Brief van *G. D. Hiddema*; wegens 't loozen van Zes Levende Wormen uit de slinker Liefch. 503
- VI. ARTIKEL. Tweede Vervolg van de Aenmerkingen over de Grenscheiding van Europa en Azia; door *P. J. Stralenberg*. 507
- VII. ARTIKEL. Vervolg der Verdediging van de Poëten, door *Aristoteles*. 519
- VIII. ARTIKEL. Aenmerkingen over Geloften, door den Heere President *C. van Bynkershoek*. 529
- IX. ARTIKEL. Dagwyzer der Sterfdagen van Geleerden. 537
- X. ARTIKEL. Nieuws uit de Geleerde Werelt. 553
- GOD-

GODGELEERDE, HISTORISCHE,
PHILOSOPHISCHE,
NATUUR- GENEES- EN AERDRYKSKUNDIGE,
POËTISCHE EN REGTSGELEERDE
VERMAKELYKHEDEN.
ZEVENDE STUKJE.

EERSTE ARTIKEL.
WAERNEMINGEN,
OMTRENT
DANIËLS VOORZEGGINGEN
AENGAENDE DE
VIER MONARCHYEN;
DOOR DEN VERMAERDEN
ISAAC NEWTON*.
EERSTE PROFETIE.

*Van het Beeld, uit Goud, Zilver, Koper, en
Yzer bestaende.*

I N H O U D.

I. Daniëls vermaertheit, en gewigt zyner Voorzeggingen. II. Algemene betekenis van het Beeld aen VII. STUKJE. C c Ne-

(*). Zie deszelfs: *Observations upon the Prophecies of Daniël, and the Apocalypse of St. Joh. Dat is: Waernemingen over de*

Nebuchadnezar vertoont. III. *Byzondere Verklaring* daarvan, op een beknopte wyze voorgestelt.

I.

Alle de Profetiën van *Daniël* zyn betrekkelijk tot malkander, als waren zy byzondere deelen van ééne Algemene Profetie, op byzondere tyden gegeven. [De EERSTE word ge-
VON-

de Profetiën van Daniël, en de Openbaringe van Joannes: 1733 in Groot Quarto, zeer keurelyk gedrukt, door *J. Darby* en *To. Browne*, te London. Dit geleerde Werk, dat 330 Pag. beslaet, is in Twee Deelen geschild; waervan het EERSTE, Waernemingen over *Daniël*; het TWEDE, Waernemingen over 't Boek der Openbaringe, zyn. De XIV Hooftstukken van het EERSTE DEEL, handelen van de volgende zaken: I. *Van de Samenstellers der Boeken des Ouden Testaments*. II. *Van den Styl der Propbeten*. III. *Van het Gezigt des Bâlds, uit vier Metalen bestaende*. IV. *Van het Gezigt der Vier Dieren*. V. *Van de Koningryken, door den Voet des Beests, uit Izer en Leem saemgesteld, bedoeld*. VI. *Van de Koningryken, door de Tien Hoornen des Vierden Diers betekent*. VII. *Van het Elfde Hoorn des Vierden Diers*. VIII. *Van de Magt des Elfden Hoorns, om de Tyden en de Wet te veranderen*. IX. *Van de Koningryken, door den Ram en Geitenhok verbeeld*. X. *Van de Zeventig Weken*. XI. *Van den Tyd der Geboorte en des Lydens van Jhesus Christus*. XII. *Van het Geschifte der Waerheit*. XIII. *Van den Koning, die naer zyn wil zou doen; zichzelf boven allen God verheffende, en de Mubuzzim eerende*. En XIV. *Van de Mubuzzim, door den gezegden Koning geëert*. De III Hooftstukken van het TWEDE DEEL, spreken: I. *Van den Tyd waerin de Openbaringe geschreven zy*. II. *Van de berekking, die zy tot de Wet en Dienst van Mozes heeft*. En III. *Van hare Overenkomst met Daniël's Voorzeggingen*. Wy deelen hier het III. IV. en IX Hooftstuk van 't EERSTE DEEL mede; om dat daerin hoofzakelyk voorkomt, wat de Schryver over de VIER MONARCHIEN zegt. Het overige betreft inzonderheit *Christus* en zyn Kerk, als eene NIEUWE en Eeuwigduurende MONARCHIE.

vonden in het Tweede Hoofdstuk, Vers 31-35. Gy *o* Koning, zegt Daniël tot Nebucadnezar, *zaegt, en ziet, daer was een Groot Beeld, (dit Beeld was treffelyk, en deszelven glans uitnemende.) staende tegens u over; en zyne gedaente was schrikkelyk. Dezès Beelds Hoofst was van goeden Goude; zyn Borst en Armen van Zilver; zyn Buik en Dyen van Koper; zyne Schenkelen van Tzer, zyne Voeten eensdeels van Tzer, eensdeels van Leem. Dit zaegt gy, tot dat 'er een Steen afgehouwen wert zonder handen; die sloeg dat Beeld aen zyne Voeten van Tzer en Leem, en vermaeldeze. Toen werden samen vermaelt, het Tzer, Leem, Koper, Zilver en Goud, en zy werden gelyk kaf van de dorfschuloeren des zomers, en de wint nam ze weg, en daer wert geen plaetze voor dezelve gevonden: maer de Steen, die het Beeld geslagen had, wert tot een' Grooten Berg; alzoo dat by de geheele aerde vervulde. Deze Voorzegginge, de Eerste in tyd en order,] is ligt om te verstaen; gelyk yder der volgende eenige merkwaerdige zaek, of zaken, by deze vorige voegt. Zy wert aen Nebucadnezar, den Koning van Babel, in het tweede jaer zyner regeeringe, voorgestelt, in den droom: dan, de Koning dien vergeten hebbende, wert zy andermael in den droom geopenbaert aen Daniël; en door hem den Koning voorgestelt, en verklaert. 't Welk dien Profeet, van toen af, zoo BERUGT maekte, WEGENS ZYNE WYSHEIT en kunde om verborge zaken t'ontzwaegtelen, dat Ezechiël, zyn tydgenuot, in 't negentiende jaer van Nebucadnezar, tot den Koning van Tyrus, in 's Heeren naem, dus van hem sprak: Ziet gy zyt wyzer dan Daniël, zy hebben niets toegeslotens dat voor u verborgen*

372 WAERNEMINGEN OMTRENT
 is (*). Voegende hem op een andet plaets (†),
 met Noach en Job samen, als DIEPST ingedrongen
 IN DE GODDELYKE GUNSTE. Gelyk ook de Ko-
 ninginne Moeder, in 't laetste jaer van Belsazar,
 hem dien Koning, haren zoone, in dezervoegen
 aenpryft: *Daer is een man in uw koningryke, in
 wien de geest der heiliger Goden is; want in de dagen
 uwes Vaders is by hem gevonden, licht, en verstand,
 en wysheit, gelyk de wysheit der Goden is: daerom
 stelde hem de Koning Nebucadnezar, uw Vader, tot
 een Overste der Toovenaers, der Sterrekykeren, der
 Chaldeen, en der Waerzeggers; uw Vader, o Ko-
 ning! Om dat een voortreffelyke Geest, en weten-
 schap, en verstand, eenes die droomen uitlegt, en der
 aenwyzing van raedzelen, en eenes die knoopen ont-
 bind, gevonden wiert in hem, in Daniël, dien de
 Koning de name Belsazar gaf (§). Die achting,
 en 't GROOTSTE GEZAG behield deez Profheet
 onder de Joden, tot aen de tyden van den Ró-
 meinschen Keizer Hadrianus. ZULKS MEN MET
 zyne PROFETIËN TE VERWERPEN, DEN CHRISTELY-
 KEN GODSDIENST VERWERPT: vermids die [gtoo-
 telyks] op zyne voorzegging, aengaende den
 Messias, gegrond is.*

I I.

In dit EERSTE GEZIGTE nu, van het BEELD UIT
 VIERDERLEI METALEN SAEMGESTELT, word de
 grond gelegd, van alle zyne verdere Voorzeg-
 gingen. Het beelde namelyk af, een lichaem
 van

(*) *Ezechiël XXVIII, 3.*

(†) *Kap. XIV, 14; 16, 18, 20.*

(§) *Daniël V, 11, 12.*

van Vier Grooten Volkeren, welke, de een na den ander, over de werelt heerschen zouden: te weten, de *Babyloniërs*, *Persianen*, *Grieken*, en *Romeinen*. Gelyk het vervolgens, door een' *Steen*, zonder handen *afgebouwen*, die het *BEELD* aen deszelfven *voeten sloeg*, alle de *Metalen verbrak*, en zelve tot een' *grooten Berg wert*, die de *geheele aerde vervulde*, voorfchaduwde; dat 'er een *Nieuwe Monarchy*, na die *VIER Eerste* zoud opstaen, welke all' die *Volkeren overwinnen*, uitnemend groot worden, en tot het einde der eeuwen duuren, zoude.

I I I.

Dus was des *BEELDS* *HOOFD* van *goeden Goude*; betekene de *Babyloniërs*, die de *EERSTE MONARCHY* uitmaekten. Deze uitlegging geeft 'er *Daniël* zelve aen: *Gy zyt dat Gouden Hoofd*, zegt hy tot *Nebucadnezar* (*). Dit volk heerschte, tot dat *Cyrus* *Babylon* innam, en binnen weinig maenden nae die overwinning, tot de *Persianen* afviel, en die boven de *Meden* verhief. De *BORST* en *ARMEN* dezes *BEELDS* waren van *Zilver*: en vertoonden de *Persianen*, welke na de *Babyloniërs*, de *ALLEENHEERSCHING* bequamen. De *BUIK* en *DYEN* waren van *Koper*: om de *Grieken* te verbeelden; welke, onder 't gebied van *Alexander den Grooten*, de *Persianen* verwonnen, en na hen alomme heerschten. De *SCHENKELN* des *BEELDS* waren van *Izer*: en voorspelden de *Romeinen*; welke na de *Grieken* de heerschappy verkregen;

C c 3

(*) *Kap. II, 37, 38.*

kregen; hen beginnende t'overwinnen, in het agtste jaer van *Antiochus Epiphanes*. Immers in dat jaer verwonnen zy *Perseus*, den Koning van *Macedonië*, het oirsprongelyk Ryk der *Grieken*. Sedert klommen zy ten top eener geweldige MONARCHYE, heerschende met groote magt, tot aen de tyden van *Theodosius den Grooten*. Als wanneer zy, door den inval van een menigte Noordsché Volkeren, in verscheide Kleener Koningryken verdeeld wierden; welke met den VOET en de TEENEN des BEELDS, ten deele uit Tzer, ten deele uit Modderigen Leem bestaende, afgeschetst worden. Want, dat Koningryke, zegt Daniël (*), zal een gedeelt Koningryke zyn, doch daer zal van des Tzers vastigheid in wezen — maer zy zullen d'een aen den ander niet hechten (†). [Wat nu het Ryk betreft, door dien STEEN zonder handen afgehouden verbeeld; geen ander word daer mede bedoeld, als het Ryk van den *Messias*, het Volk der *Christenen*.] In de dagen van die Koningen, zegt Daniël (§), zal de God des bemels een Koningryk verwekken, dat in der eeuwigheit niet zal verstoort worden; dat Koningryke zal geen anderen volke overgelaten worden; het zal alle die Koningryken vermalen, en te niete doen; maer zelve zal het in alle eeuwigheit bestaen. Daerom hebt gy gezien, dat uit den Berg een STEEN zonder handen afgehouden is geworden, die het Tzer, Koper, Leem, Zilver, en Goud vermaelde.

TWEEDE

(*) Kap. II, 41, 43.

(†) Hier van handeld de Geleerde Schryver, in het Vde Hoofdstuk: toonende dat dit door hunne gedurige Verdeelheden en Oorlogen vervult is. Die Koningryken, dezelfde met de Tien Hoornen in de Tweede Profetie zynde, zullen daer nader voorkomen.

(§) Kap. II, 44.

TWEEDE PROFETIE.

Van de Vier Dieren.

I N H O U D.

- I. *Wat dit Gezigte by 't vorige voege.* II. *Beduiding van het Eerste Dier.* III. *Van het Tweede.* IV. *Van het Derde.* V. *Van het Vierde.* VI. *Hoe de Verlenging des Levens der Drie Eerste Dieren te verstaen, en wat daer uit is op te maken.*

I.

In het VOLGENDE GEZIGTE (*), 't welk *Vier Groote Dieren*, uit de zee opkomende, het een van 't ander verscheiden (†), aen Daniël voorstelt; word de Profetie der VIER MONARCHYEN, door het Beeld vertoond, met eenige NIEUWE BYVOEGSELS, herhaelt. Dusdanige zyn: de *Twee Vleugels* van den *Leeuw*; de *Drie Ribben in den Muil des Beers*; de *Vier Vleugels* van den *Luipaerd*; de *Elf Hoornen* van het *Vierde Dier*; en de *Zoon des Menschen*, komende op de wolken des hemels, tot den *Ouden van Dagen*, die gezeten was ten gerigte.

I I.

Het EERSTE DIER was als een LEEUW, en het had *Arends Vleugelen* (§); om de Koningryken TE BETE-

C c 4

KENEN

(*) Te vinden Kap. VII. vers 2 — 14.

(†) Vers 3.

(§) Vers 4 a.

KENEN der *Babyloniërs* en *Meders*; welke de Assyrische Monarchy verwonnen hebbende, die onder malkander verdeelden, en dus zeer magtig wierden. In de vorige Profetie was de BABYLONISCHE MONARCHY alleen voorgesteld onder het *Gouden Hoofd des Beelds*; hier word zy nevens die der *Meden* gevoegt; en dus *die Twee Ryken* afgeschetst, door de *Twee Vleugels* van den LEEUW. *Ik zag toe, zegt Daniël (*)*, *tot dat zyne Vleugels uitgeplukt waren; en 't wert van de aerde opgeheven, en op de voeten gestelt, als een mensche; en aen 't zelve wert eenes menschen harte gegeven: hy wil zeggen:*
 „ ik zag dat het vernederd, en onderworpen wert,
 „ en daerdoor tot kennis van zyn menschelyke
 „ en zwakke staet genoodzaekt was te komen”.

I I I.

Het TWEEDE DIER was gelyk een BEER (†): verbeeldende de MONARCHY, welke 't naest aen die der *Babyloniërs* heerschte; te weten de MONARCHY der *PERSIANEN*. Immers zoo zegt *Daniël* tot den laetsten Koning van *Babylon*: *Uw Koningryke is verdeilt, en het is den Meden en Persen gegeven. Daniël V. vers 28.* Dit *Dier* stelde zich, of rees uit zich zelve op, aen d'eene zyde (§): als zynde de *PERSIANEN* onder de *Meders* geweest, ten tyde des vals van *Babylon*; maer in dezen zich boven hen verheffende, en opryzende boven hen. *Het hadde Drie Ribben in zynen Muil, tusschen zyne tanden (‡):* dat is te zeggen, de *Drie Koningryken*

(*) Vers 4 b. (†) Vers 5 a.

(§) Vers 5 b. (‡) Vers 5 c.

ryken van *Sardis*, *Babylon* en *Egypte*, welke door de PERSIANEN overheert wierden, en die eigentlyk niet tot hun eigen lichaem of staeten behoorden. *En men zeide aldus tot hetzelve: sta op, eet veel vleesch* (*): om te kennen te geven; dat de MONARCHY DER PERSIANEN, zich met den roof der ryke en vermogende van deze Drie Koningryken, zoude mesten.

I V.

Het DERDE DIER was de MONARCHY welke op die der Persianen volgde, te weten, DIE DER GRIEKEN. Men vind ze nader beschreven in de DERDE PROPHETIE, Kap. VIII, 6, 7, 20, 21. Hier was ze gelyk een LUIPAERT (†): tot afschieting van de vinnigheid, [of schrikkelyke snelheid,] waarmede zich die MONARCHY vestigde. *Het had Vier Vleugels eenes vogels; ook had hetzelve Dier Vier Hoofden* (§): om te betekenen, dat het in *Vier Koningryken* zou verdeeld worden; gelyk uit het 22ste vers des VIIIsten Hooftdeels blykt. Inderdaed, de GRIEKSCHE MONARCHY bleef in haren eersten stand, gedurende de regeering van *Alexander den Grooten*; van zynen Broeder *Aridæus*, en van zyne kinderen *Alexander* en *Herkules*; maer sedert wêrt zy in *Vier Ryken* verdeelt; nadien de Landvoogden der Provintiën, zichzelve de kroon opzetterden, en met onderlinge bewilliging, elk over zyne Provintie, als Koning heerfchte. Namelyk: *Kassander* over *Macedonië*, *Griekenland* en *Epirus*; *Lysimachus* over *Thracië*

C c 5

en

(*) Vers 5 d. (†) Vers 6 a. (§) Vers 6 b.

en *Bithynië*; *Ptoloméus* over *Egypte*, *Lybië*, *Arabië*, *Cælofyrië* en *Palefbyne*; en [*Antigonus*, of federt] *Seleukus* over *Syrië*.

V.

Het VIERDE DIER was de daerop volgende MONARCHY DER ROMBINEN. Dit *Dier* was *schrikkelyk*, en *grouwelyk*, en *zeer sterk*, en 't had *grootere yzere tanden*, *het at*, en *verbryzelde*, en *vertrad het overige met zyne voeten* (*): een juiste schildery van de ROMEINSCHÉ MONARCHY; als zynde uitgebreider, geweldiger, schrikkelyker, en langduriger, dan eenige der vorige. Zy bemagtigde het Ryk van *Macedonië*, met *Illyricum* en *Epirus*, in het agtste jaer van *Antiochus Epiphanes*, of het 580ste van Nabonassars Tydrekening (†); zy erfde dat van *Pergamus*, vyfendertig jaren daerna; zy verwon *Syrië* in het 679ste jaer der even-gemelde Tydrekening (§); en bemagtigde *Egypte* negenendertig jaren daarna. Door deze, en dergelyke landwinningen, wiert die ALLEENHEERSCHING grooter en verbazender, dan die der *Babyloniërs*, *Perfianen*, en *Grieken*. Zy duurde in deze hare grootheit, tot op de tyden van *Theodosius den Grooten*; als wanneer ze gebroken wert in *Tien Koningryken*; door de *Tien Hoornen* van dit VIERDE DIER verbeeld (‡); blyvende in dien ver-

(*) Vers 7. a. (†) 167 Jaren voor Christus.

(§) 68 Jaren voor Christus.

(‡) Vers 7. b. De Schryver wyft *deze Koningryken* in het VIdé Hoofdstuk aan. Zie hier de lyst die hy'er van opgeeft: (Bladz. 47).

1. Het Koningryk der *Vandalen* en *Alanen*, in Spanje en Afrika.

2. Dat der *Sueven*, in Spanje.

3. Dat

verdeelden staet, tot dat *Daniël* den *Ouden van Dagen* op *zynen Troon van Vuurvoonken* (*) zag zitten; als wanneer het gerigte zich zette, en de boeken geopent wierden (†). ————— Wordende dat *Dier* gedood en zyn lichaem verdaen, en overgegeven om van 't vuur verbrand te worden (§). ————— Terwyl een als des *Menschens Zoon* [de *Messias*] met de wolken des hemels quam, en tot den *Ouden van Dagen* naderde (*); ——— ontvangende de heerschappy over alle *Völkeren* (†); ——— wordende het gerigte gegeven den *Heiligen der hooge plaetzen*, [den *Christenen*], en komende de tyd dat zy het *Ryke* bezitten zouden (**).

V I.

[Nog een woord moeten wy zeggen van de *VERLENGING DES LEVENS der DRIE EERSTE DIËREN*]. *Ik zag toe*, zegt *Daniël* in het 11 en 12. vers; *ik zag toe tot dat hetzelfde Dier* gedood, en zyn lichaem verdaen wiert, [wordende] overgegeven, om van 't vuur verbrand te worden. Aengaende ook de *Overige Diëren*, men nam [alleen] hun heerschappye weg; want, *VERLENGINGE VAN 'T LEVEN* was hen gegeven, tot tyd en stonde toe. Hier uit blykt, dat alle

2. Dat der *Visgotben*.
4. Dat der *Alanen*, in *Gallië*.
5. Dat der *Bourgondiërs*.
6. Dat der *Franken*.
7. Dat der *Britanniërs*.
8. Dat der *Hunnen*.
9. Dat der *Lombardiërs*. En
10. Dat van *Ravenna*.

(*) Vers 9. (†) Vers 10. (§) Vers 11.

(*) Vers 13. (†) Vers 14. (***) Vers 22.

alle de *Vier Dieren* nog in 't *leven*, dat is in wezen, blyven, schoon de heerschappy der *Drie Eerste* weggenomen zy. De Volkeren van *Chaldéa* en *Assyrië*, zyn dus nog het *Eerste Dier*. Die van *Medië* en *Perfië*, nog het *Tweede*. Die van *Macedonië*, *Griekenland*, *Thracië*, *Kleen Azië*, *Syrië*, en *Egypte*, zyn nog het *Derde Dier*. En de *Europische* Volkeren, aen deez zyde *Griekenland*, maken nog het *Vierde Dier* uit. Gemerkt overzulks, het lichaem des *Derden Diers* bepaelt is, tot de Volkeren die aen deez zyde den *Eufraet* wonen; en het lichaem des *Vierden Diers*, tot de *Europeërs*, aen deez zyde *Griekenland*, behoort; hebben wy alle de *Vier Hoofden* des *Derden Diers*, aen deez zyde den *Eufraet*, en alle de *Elf Hoornen* des *Vierden Diers*, onder de Volkeren, aen deez zyde *Griekenland* wonende, te zoeken. Dat's de reden, dat wy by de verbreking der **GRIEKSCHE MONARCHY** in *Vier Koningryken* der *Grieken*, geen gedeelte van de *Chaldeen*, *Meders*, en *Perfianen*, tot die *Koningryken* brengen; als behoorende die Volkeren geheel, en eeniglyk tot de lichamen van de *Twee Eerste Dieren*. Om dezelfde reden, tellen wy het *Grieksche Keizerryk*, te *Konstantinopel* gezeten, niet onder de *Hoornen* van het *Vierde Dier*; als behoorende dat *Ryk* tot het lichaem des *Derden Diers*.

DERDE

DERDE PROFETIE.

Van den Ram en Geitenbok.

I N H O U D.

- I. *Algemene Waerneming omtrent deze Profetie, en byzondere omtrent die van den Ram. II. Beduiding van den Geitenbok, deszelfs Groot Hoorn, en der Vier Hoornen in deszelfs plaets opgekomen. III. Beduiding van het Kleene Hoorn op 't laetst opgekomen, en hoe het gezegt word sterk te zyn, doch niet door zyne kragt. IV. De Romeinen hier niet in begrepen, maer slegts, als die het Kleene Hoorn kragt gaven, voorkomende. V. 't Macedoniesch Ryk onder de Romeinen hier bedoeld. VI. Hoe dit groot wert tegen 't Noorden, tegen 't Zuiden, tegen 't Oerlyke Land, tegen den Vorst des Heirs, en tegen het Heiligdom. VII. Niet bequame-lyk op Antiochus Epiphanes te passen. VIII. Herhaling der Profetie van den Ram en Geitenbok, van deszelfs Groot Hoorn, en van Twee der Vier Hoornen. IX. Wie door de Armen bedoeld worden, welke uit den Geitenbok ontstaen, en het Heiligdom vertreden zouden. X. Beschryving van den staet der Christenen tot den Tyd des Eendes.*

I.

DE TWEDE en DERDE MONARCHY, in 't vorige van *Daniëls* Profetiën onder de gedaente van een Beer en Luipaerd verbeeld, komen ons hier weder voor onder die van een RAM en GEITENBOK:

TENBOK : alleen met dit onderscheid, dat de RAM het Ryk der *Meden* en *Persien* in het begin der VIER MONARCHYEN verbeeld, en de GEITENBOK het Ryk der *Grieken* affchets, zoo als dat zou zyn aen 't einde derzelve. Dus worden ons onder het Zinnebeeld van den RAM en GEITENBOK, op nieuw de tyden van alle VIER de MONARCHYEN beschreven. *Ik hief myne oogen op, zegt Daniël **, en ik zag, (en ziet een RAM stond voor dien vloed (Ulai), die had Twee Hoornen, en die Twee Hoornen waren hooge, en het eene was hooger dan het andere, en het hoogste quam in 't laetste op. Deze RAM met Twee Hoornen, verbeeldde (gelyk 'er vervolgens (†) gezegt word,) de Koningen der *Meden* en *Persien* : te weten, niet twee perfoonen, maer twee Ryken; namelyk, die der *Meders* en *Persien*. Het Hooger Hoorn, dat laetst opquam, verbeeldde het Ryk der laetsten, dat is der *Persianen*. Die MONARCHY nam haren aenvang, wanneer *Cyrus*, Babylon eerst ingenomen hebbende, tegen *Darius* den Koning der *Meden* opstond, en hem te Pasargade sloeg. Dus wert het Ryk der *Persien*, als 't laetst opkomende Hoorn, verheven boven dat der *Meden*; 't welk het eerst opgekome Hoorn was, sedert *Cyaxares* en *Nebucadnezar* Ninive bemagtigd, en de Monarchy der Assyriërs onder hun beiden verdeeld hadden. De ALLEENHEERSCHINGEN der *Babyloniërs* en *Meden* waren gelyktydig, en namen haren aenvang met den ondergang der Assyrische Monarchy: met de eerste van deze nu, begint de Voorzegging der VIER DIEREN; met de laetste die van den RAM EN
GEL-

(* *Daniël VIII*, 3. (†) *Vets 20*.

DE VIER MONARCHYEN. 383
 GETTENBOK. Gelyk derhalven de RAM het Ryk der Meden en Perſen, zoo als het was in den beginne der VIER MONARCHYEN, verbeeld; zoo vertoont ons de GETTENBOK de MONARCHY DER GRIEKEN, zoo als ze wezen zoude, op 't einde dier VIER ALLEENHEERSCHINGEN. Door de heerschappy van zyn *Groot Hoorn*, en door de *Vier Hoornen*, welke op dat *Groote* volgden, word ons die MONARCHY vertoont, onder de heerschappy van den *Luiſpaert*: gelyk door 't gebied van zyn *Kleen Hoorn*, dat in 't laetſt der heerschappye van de *Vier Hoornen* opquam, en na hunnen val magtig wert, hoewel niet door zyn eigen kragt, dezelfde GRIEKSCHE MONARCHY, onder de heerschappye van het *Vierde Dier* vertoont word.

I I.

De HAIRIGE BOK, zegt *Daniël* (*), is de Koning, dat is het Ryk, de Monarchy, van *Griekenland*; en het *Groot Hoorn* tuſſchen zyne oogen, is de *Eerſte Koning*; dat 's niet de *Eerſte Vorſt*, maer het *Eerſte Ryk*: dat gebloeit heeft onder de regering van *Alexander den Grooten*, van zynen Broeder *Arideus*, en van zyne twee kinderen *Alexander* en *Herkules*. Dat 'er nu, vervolgt de *Profeet* (†), vier aen zyne, des *Grooten Hoorns*, plaetze ſtonden, als het verbroken was, [betekent] dat 'er *Vier Koningryken* uit dat *Volk* ontſtaen zullen, doch niet met zyne kragt; de kragt des *Eerſten Hoorns*. De *Vier Hoornen*, zyn derhalven *Vier Koningryken*; en bygevolge is het *Eerſte Groot Hoorn*,

(*) Vers 21. (†) Vers 22.

Hoorn, op 't welke zy volgden, het *Eerste Grootte Ryk der GRIEKEN*; 't welk door *Alexander den Groo-*
ten gefondeert wert; in het 414de jaer der Tyd-
rekening van Nabonassar (*), en geduurt heeft
tot den dood van zynen zoone *Herkules*, in het
441ste jaer van dezelve Tydrekening. De *Vier*
Koningryken, welke daerop volgden, waren, ge-
lyk voor gezegt is, die van *Kassander*, *Lysimachus*,
Antigonus [of *Seleukus*], en *Ptolomeus*.

I I I.

Doch, [zegt *Daniël* met het 23ste vers,] OP 'T
LAETSTE *hunnis Koningryks*, als de *afvalligen* het op
't hoogste zullen gebragt hebben, zal er een *Koning*,
of nieuw ryk, staen, *styf van aengezigte*, en *raed-*
zelen verstaende: en *zyn kracht zal sterk worden*,
DOCH NIET DOOR ZYNE KRAGT. Deez *Koning* of
heerschappy, was het LAETSTE HOORN van den
GEIT, het KLEENE namelyk, dat uit een der
Vier Eerste opquam, en geweldig groot wert.
HET LAETSTE *hunnis Koningryks*, ziet op den tyd,
in welken de Romeinen de GRIEKSCHE MONARCHY
begonden t'overmeesteren: te weten, wanneer
zy *Perseus*, den *Koning van Macedonië*, het
oifprongelyke *Koningryk der GRIEKEN*, over-
wonnen. Immers, in dien tyd *badden de afvalligen*
het

(*) *Nabonassar*, schynt de grondlegger der BABYLONI-
SCHE MONARCHY geweest te zyn. Hy begon, volgens
Petavius, te regeeren in 't Jaer der Werelt 3237. en dus
in 't jaer 747 voor Christus. Van het beginzel zynos
ryks, neemt de *Chaldeeuwscbe Tydrekening*; naer hem ge-
noemt, haren aenvang. Zulks het 414de jaer derzelve,
het 333ste, en het 441ste, het 306de voor Christus is:
gestelt dat de Heiland geboren zy in 't Jaer der W. 3984.

het op 't hoogste gebragt: de Hoogprieſterlyke Waerdigheit wert te koop geveilt; de Vaten des Tempels wierden verkogt, om 't uitgelooſde te betalen; en de Hoogeprieſter verkreeg, met ſomme Joden, van *Antiochus Epiphanes* de vryheit, om naer de Gebruiken der Heidenen te doen, en een School te Jeruſalem op te rigten, tot het onderwys dezer Gebruiken. 't Was toen inſgelyks, dat *Antiochus* met een magtig leger Jeruſalem innam, vier duizend Joden verſloeg, eene groote menigte van hen gevangen nam en verkogt, den Tempel beroofde, den Goddelyken Dienſt verbood, Mozes Wetboek verbrande, en den Dienſt der Heidendiſche Afgoden in gansch Judéa oprigte. En even in dat zelfde Jaer, het 580ſte van Nabonaffars Tydrekening (*), bemagtigden de *Romeinen*, Macedonië, het hoofd, en de grootſte der Vier Hoornen. Tothiertoe was de GEITENBOK magtig geweest door zyn eigen kragt, maer ſedert begon hy onder die der *Romeinen* te ſtaen. *Daniël* maekt een onderscheiding van tyd: eerſt door een vry byzondere beſchryving van de daden der Koningen van 't Noorden en 't Zuiden, (twee van de Vier Hoornen, die aen Judéa grensden,) zoo als zy zich betoonen zouden, tot den tyd toe dat de *Romeinen* Macedonië bemagtigden; en vervolgens door enkel te gewagen van de voornaemſte ſtaetwiffelingen, welke onder de Volkeren, door den GEITENBOK verbeeld, plaets zouden hebben. En in deze laetſte tydkring, zou het KLEENE HOORN opſtaen en magtig worden, HOEWEL NIET DOOR ZYNE KRAGT.

VII. STUKJE. D d IV.

(*) Het 167ſte voor Chriſtus.

I V.

De Drie Eerste van *Daniëls* Dieren hadden hun heerschappy verloren, elk by 't opkomen van het volgende Dier; maer hen was *verlenginge van leven* gegunt, en dus waren zy alle nog in wezen gebleven. Het *Derde Dier*, of de *Luispaerd*, heerfchte in zyne *Vier Hoofden* tot de opkomst van het *Viende Dier*, dat is de MONARCHY DER LATYNEN, waer neer het [als de vorige die verloor, doch] verlenging van leven kreeg, en in wezen bleef; ONDER DERZELVER MAGT. Deez *Luispaerd*, door zyne *Vier Hoofden* heerfchende, is hetzelfde met de heerschappy van den GEITENBOK door zyne *Vier Hoornen*: derhalven heerfchte de GEITENBOK, in en door zyne *Vier Hoorns*, tot de opkomst van *Daniëls Vierde Dier*, dat is te zeggen, tot de opkomst van de ALLBENHEERSCHING DER LATYNEN; want door deze wert zyne heerschappy weggenomen; doch hy zelve bleef in wezen ONDER HUNNE MAGT. De LATYNEN of ROMEINEN, zyn in deze Profetie NIET BEGREPEN onder de Volkeren die door den GEITENBOK verbeeld worden: HUNNE MAGT OVER DE GRIEKEN word 'er enkel in gemeld, om een onderscheid te maken, tusschen den tyd in welken de GEITENBOK heerfchte door zyn eigen kragt, en dien in welken hy alleen magtig was, DOOR 'T VERMOGEN VAN ANDERE. Hy was sterk, hy heerfchte door zyne eigen kragt, tot dat zyn Gebied hem door de LATYNEN ontomen wert: daerna wert zyn leven verlengt ONDER HUNNE HEERSCHAPPY; en deze verlenging zynes levens viel voor in de dagen van het *Laetste Hoorn*;

Hoorn; want in die dagen was de GRITENBOK wel sterk; maer niet door zyn eigen kragt.

V.

Vermids nu dit *Hoorn* een *Hoorn* was van den GRITENBOK, hebben wy hetzelfde te zoeken, onder de Volkeren, welke zyn lichaem uitmaekten. Onder deze Volkeren zoud het opryzen, en uitnemend groot worden, tegen het Zuiden, en tegen het Oosten, en tegen het Cierlyke Land (*): het zou derhalven opkomen in de Noord-Westerlyke Deelen dezer Volkeren, en zyne heerschappy uitstrekken nae *Egypte*, *Syrië*, en *Judëa*. Het zou opryzen in den laetsten tyd van de heerschappy der Vier Hoornen, uit een vgn die, en het zou de Overigen te onderbrengen: hoewel niet door zyn eigen magt. 't Zou dus ondersteunt worden door uitheemsche magt; een magt, die zyne te boven gaende; een magt, die de heerschappy van het Derde Dier zoude wegnemen: dat 's dan door de magt van het Vierde Dier. Dusdanig een Kleen Hoorn was het MACEDONIËSCH RYK, sedert het den Romeinen onderworpen wert. Door de overwinning, welke deze behaelden, op *Perseus*, den Koning van MACEDONIË, in het 580ste jaer van Nabonassars Tydrekening, hield dat Ryk op, een der Vier Hoornen van den GRITENBOK te zyn, en het wert een heerschappy van een ander aenzien: dat 's te zeggen, niet een Hoorn van het Vierde Dier, want MACEDONIË behoord tot het Derde; maer een *Hoorn* van het Derde Dier, van

Dd 2

ande-

(*) Vers 9.

anderen aert [als voorheen]; een *Hoorn* van den GEITENBOK, die uitnemend sterk wert, niet door eigen, maer door vreemde magt, de magt der Romeinen.

V I.

By uiterste wille van *Attalus*, laetsten Koning van *Pergamus*, erfden de Romeinen, in het 615de jaer van Nabonassars Tydrekening (*), dat Ryk, en gansch *Kleene Azië*, aen deez zyde het *Tauriesch* Gebergte. In het 684. en 685ste jaer van gemelde Tydrekening (†), bemagtigden zy *Armenie*, *Syrië*, en *Judea*; en in het 718de (§), *Egypte*. Door deze verkrege wingewesten, wert het KLEENE HOORN uitnemend groot, TEGEN 'T ZUIDEN, TEGEN 'T OOSTEN, en TEGEN 'T CIERLYKE LAND. En het wert groot tot aen het heir des bemels, en het wierp somnige van dat heir, namelyk van de sterren, ter aerde neder, en het vertrad dezelve (*), te weten, het volk en de vermogendste der Joden. Ja 't maekte zich groot tot aen den VORST DES HEIRS, de *Messias*, de Vorst der Joden, Hem doodende, in het 780ste jaer van Nabonassars Tydrekening (†): en door hetzelfde wert weggenomen het gedurig offer, en de woninge zynes HEILIGDOMS wert nedergeworpen (**); namelyk in de Oorlogen, welke deze OOSTERSCHE VOLKEREN, onder 't geleide der Romeinen, tegen *Judea* voerden, als *Nero* en *Vespasianus* Keizers waren, in het 816. 817. en 818de

(*) Het 132ste voor Christus.

(†) Het 63. en 64ste voor Christus.

(§) Het 29ste voor Christus. (*) Kap. VIII, 10.

(†) Het 33ste nae 's Heilands Geboorte.

(**) Kap. VIII, 11.

818de jaer van Nabonassars Tydrekening (*). En het heir wert in den afval overgegeven, tegen het gedurig offer (†), en het [HOORN] wierp de waerheit ter aerde, en deede het, en het gelukte wel. Die Afval word in 't volgende vers genoemt, de Verwoestende Afval; in het 31ste vers des XIden Hoofddeels, een Verwoestende Grouwel; en by Mattheus in zyn XXIVste aen het 15de vers, de Grouwel der Verwoestinge, (waer van gesproken is door Daniël den Profeet,) staende in de heilige plaetze. Voornamelyk kan dit zien op den Dienst des Olympischen Jupiters in zynen Tempel, door Keizer Hadriaen geboud, ter plaetze daer der Joden Tempel gestaen had; op den opstand der Joden onder Barchochab, hierdoor veroirzaekt; en op de verwoesting van Judéa daerop gevolgt: worden de alle de Joden, van toen af aen, voor altoos uit Judéa gebannen, op straffe des doods. Daarna hoorde ik eenen Heiligen spreken, zegt Daniël vervolgens (§), en de Heilige zeide tot den onbenoemden, die daer sprak: Tot hoelange zal dat gezigte van het gedurig offer en van den verwoestenden Afval zyn, dat zoo het Heiligdom als het heir ter vertredinge zal overgegeven worden? En hy zeide tot my: Tot tweeduizend en driehonderd avonden en morgens [Engelsch Dagen]; dan zal het Heiligdom geregtvaerdigt worden. De Dagen van Daniël zyn Jaren; en die Jaren mogen misschien gerekent worden te begin-

Dd 3

gin-

(*) Het 69. 70 en 71ste nae Christus.

(†) En een heir wert hem [dat HOORN] gegeven, tegen het daeglyks offer, om der overtredinge wille, heeft het Engelsch; en dus Overtredinge voor Afval in 't gevolg; de Lezer kieze wat hem best gevalt.

(§) Kap. VIII, 13, 14.

ginnen; of met de verwoesting van den Jerusalemschen Tempel onder de regeering van *Vespasianus*; of van de verontreiniging des Heiligdoms door den Dienst des Olympischen Jupiters; of van de verwoesting van Judéa op 't einde van den Joodschen Oorlog, door de verbanning der Joden uit hun eigen Land; of van eenigen anderen tydftip, ons onbekend (*). In gevolg van tyd, om weder tot het KLEBEN EN LAETSTE HOORN van den GEITENBOK te keeren, bleef het magtig onder de heerschappy der Romeinen, tot aen de regeering van *Konstantyn den Grooten*, en deszelfs zoonen: wanneer het door de scheuring van de ROMEINSCHE MONARCHY, in het *Grieksch* en *Latynsch*, [of *Oosterfch* en *Westerfch*] *Keizerryk*, van de *Latynen* gefcheiden, en weder een Griekfche Heerschappy wert; hoewel onder het Gebied van een *Romeinfch* geslagt. En nog tegenwoordig is het sterk, onder de magt der *Turken*.

V I I.

Sommige, 't is waer, passen dit *Laetste Hoorn* op *ANTIOCHUS EPIPHANES*: doch, om de waerheit te zeggen, niet agtervolgens eene gegronde en juiste uitlegging. Want, 1. Nooit word de Hoorn eenes Diers voor een enkel perfoon genomen; het betekend altoos een Nieuw Koningryk, [dat als uit het lichaem des diers spruit: *ANTIOCHUS* nu, was een enkel Persoon;] zyn Ryk een Oud

(* *Which time will discover: 't welk de tyd zal ontdekken; volgens het Engelſch; dat naer de letter genomen, ſchynt 't onderstellen als of die Verwoesting nog beginnen zoude: 't geen we ons niet verbeelden konnen van den Schryver gemeent te zyn.*

Oud Ryk, [en gelyktydig met de Drie andere Hoornen.] 2. ANTIUCHUS regeerde over een van de Vier Hoornen; en het KLEEN HOORN was een Vyfde onder zyn eigen Koningen. 3. Dit HOORN was in 't eerst zeer KLEEN, en maekte zich vervolgens uitermaten groot: maer zoo was 't met ANTIUCHUS niet. 4. Het wert grooter dan de andere Hoornen: ANTIUCHUS niet; zyn Ryk was in tegendeel magteloos, çynsaer aen de Romeinen, en hy breide het nooit uit. 5. Het LAETSTE HOORN was een Koning styf van aengezigte, die wonderlyk verdervende geluk hebben, en het doen zou, dat is een Ryk 't welk voorspoedig zyn zou in deszelfs aenflagen, tegen het Heilige Volk: ANTIUCHUS in tegendeel, wert door een enkele boodschap der Romeinen uit Egypte, verschrikt, en door de Joden op de vlugt geslagen, en bespot. 6. Het LAETSTE HOORN was sterk door eenes anderen magt; ANTIUCHUS was werkzaam door zyn eigen. 7. Het HOORN maekte zich sterk tegen den Vorst des Hemelschen Heirs, den Vorst der Vorsten: dit 's het Karakter niet van ANTIUCHUS; maer van den *Antichrist*. 8. Het HOORN zou het Heiligdom nederwerpen: zoo deed ANTIUCHUS niet; hy liet het staende blyven. 9. Het Heiligdom en het Heir wert 2300 Dagen, dat is zoo vele Jaren, volgens de rekening in *Daniëls* Profetiën gebruikelyk, vertreden: de ontheiliging van den Tempel onder de regeering van ANTIUCHUS heeft zoo vele Natuurlyke Dagen niet geduurt. 10. Deze [Verwoesting] zou duuren tot den Tyd des Eindes, dat is tot het uiterste einde van Gods verontwaerdiging tegen de Joden: en die verontwaerdiging duurt nog heden ten dage.

Eindelyk, 11. Dit zou duuren tot dat het Heiligdom, dat nedergeworpen was, weder geregtvaerdigt, [herstelt, en opgeboud,] zou worden: en nog legt het Heiligdom ter neder geworpen.

V I I I.

De PROFETIE van den RAM en GEITENBOK word in het laetste (*) van *Daniëls* Voorzeggingen weder HERHAELT. Daer verklaert de Engel aen *Daniël*, dat *hy stond in het eerste jaer van Darius den Meder, ——— en dat 'er nog drie Koningen in Perzië zouden staen*, [of wezen, te weten:] *Cyrus, Kambyfes, en Darius Hyftaspes; dat de vierde, Xerxes, verrykt zoud worden met grooten rykdom, meer dan alle d' andere; en dat hy, na zich in zynen rykdom versterkt te hebben, ze alle verwekken zoude tegen 't Koningryke van Griekenland* (†). Dit behoort tot den RAM, wiens *Twée Hoornen* de Ryken der *Mediërs* en *Persén* verbeeldden. Hierop gaet hy voort om de *Hoornen* van den GEITENBOK te beschryven, [en wel eerst deszelven GROOTE HOORN:] *daer na*, zegt hy (§), *zal 'er een geweldig Koning opstaen, die met groote heerschappye heerschen zal, en hy zal doen naer zyn welgevalen: zullende [als hy in volle kragt zou staen] zyn Ryk gebroken, en in vier Klenere Koningryken verdeelt worden, en [dat wel,] niet aen of onder deszelfs nakomelingen* (*). Gevolgelyk beschryft de Engel, de daden van TWEE dezer Koningryken, die aen Judéa, van weêrkanten grensden; te weten,

(*) Kap. XI. (†) Vers 1 en 2.

(§) Vers 3. (*) Vers 4.

ten, de bedryven van *Egypte* en *Syrië*; noemende die, *de Koning van 't Zuiden en van 't Noorden* (*), met opzigt namelyk tot Judéa. Die beschryving vervolgt hy, tot het [eerste] einde dier Vier Koningryken, dat 's tot den tyd van *Antiochus Epiphanes*; wanneer de afvallige het op het hoogste gebragt hadden (†).

I X.

By het agtste jaer van *Antiochus*, dat 's het jaer waerin hy den Tempel beroofde, en de Heidensche Afgodsdienst in Judéa oprigte, (het zelfde jaer waerin de Romeinen het Ryk van *Macedonië* bemagtigden,) staekt de Profetische Engel de beschryving van de bedryven der Koningen van 't Zuiden en 't Noorden, en hy begint (§) die van de daden der Grieken onder de heerschappy der Romeinen, met deze woorden: *En daer zullen ARMEN, de Romeinen, uit hem, [Engelsch na hem] ontstaen, en zy zullen het Heiligdom ontbeiligen en de sterkte* (*). Gelyk דניאל Daniël XI. vers 8. *na den Koning* (†) betekent: zoo zal hier אֲרָמֵי na hem mogen betekenen; en אֲרָמֵי Kap. VIII. 9. *na een van die* (**). ARMEN betekenen overal in *Daniël's Voorzeggingen*, de

Dd 5 Krygs-

(*) Vers 5. (†) Vers 6 — 30.

(§) Kap. XI, 31.

(*) Naer 't Engelsch, *Heiligdom der sterkte*.

(†) Volgens den Nederduitschen Text, *boven den Koning*.

(**) *Uit een van die*, volgens 't Nederduitsch. Echter hebben onze Overzetters dit Voorzetzel אֶחָד meermael door *Na* vertaelt; onder anderen by *Daniël* XI, 23.

Krygsmagten van eenig Ryk, en het *ontstaen derzelve*, de overwinning en magt die zy verkrygen. De Romeinsche *Krygsmagten* nu, bemagtigden *Illyrië, Epirus, en Macedonië*, in het 580ste jaer van Nabonassars Tydrekening, als voor reeds gezegt is; vyfendertig jaren daerna (*) erfden zy by uiterste wille van *Attalus*, den laetsten Koning van *Pergamus*, dat magtig en bloeiend Ryk, bestaende uit geheel *Azië* aen deez zyde den berg *Taurus*; negenezestig jaren (†) daerna, bemagtigden zy het Ryk van *Syrië*, en maeften het tot eene *Provincie*; vierendertig jaren (§) daerna verwonnen zy *Egypte*, en handelden er op dezelfde wyze mede. Door alle deze voortgangen verhieven zich de *Romeinen* stapsgewyze over de *Grieken*. En 't leed maer vyfennegentig jaren [na de bemagtiging van *Egypte*] dat zy den oorlog tegen de *Joden* voerende (*), *het HEILIGDOM der sterkte ontheiligden, het gedurig offer wegnamen*, en eenigen tyd daerna in deszels plaetze stelden *eenen Verwoestenden Grouwel*, eenen grouwel die het Land woest maekte. Immers dien *Grouwel* zou gestelt worden na de dagen van de Christus, volgens *Mattheus XXIV. vers 15.* Zoo is 't, de *Romeinen* stelden denzelven in het 16de jaer van Keizer *Hadriaen*, 132 jaren na Christus Geboorte; door eenen Tempel te bouwen voor den Olympischen *Jupiter*, te *Jeruzalem*, daer den Tempel Gods gestaen hadde. Dit deed den *Joden* opstaen tegen de *Romeinen*, onder het geleide van

Bar-

(*) 132. Jaer voor Christus.

(†) 63. Jaer voor Christus.

(§) 29. Jaer voor Christus.

(*) 66. Jaren na Christus.

Babchohab. In dien oorlog wierden vyftig ſteden geſlegt; negenhonderdvyfentagtig van de beſte plaetzen verwoeft, en vyfhonderdtagtigduiſend menſchen door de ſcherpte des zwaerds verſlagen. Op 't einde van dien oorlog, in den jare Chriſti 136. wierden alle de Joden uit Judéa gebannen, op ſtraffe van den dood; en van dien tyd af, is het Land woest en ledig gebleven van zyne oude inwoonders.

X.

Dat nu de Profetiſche Engel op deze wyze, en in dat vers, van de Vier Koningryken der GRIEKEN overgaet, tot de heerschappy der Romeinen over dezelve, word daarmede bevestiget; dat hy aenſtonds op dit gezegde de zaken der CHRISTENEN beſchryft, onder den TYD DES EINDES, met deze woorden (*): *en de Leeraers des volks zullen 'er vele onderwyzen, en zy zullen vallen door het zwaerd, en door de vlamme, door gewankeniſſe, en door beroovinge, vele dagen. Als zy nu zullen vallen, zullen zy met eene klene hulpe geholpen worden, namelyk onder de heerschappy van Konſtantyn den Grootten: doch vele zullen zich door vleiſingen tot hen vervoegen. En van de Leeraers zullen 'er sommige vallen, om hen te louteren en te reinigen, [t'onderscheiden] van de geveinsden, en hen wit te maken, tot den TYD DES EINDES: welke TYD in het volgende XIIde Hoofstuk (†) gezegt word te zyn; een beſtemde tyd, beſtemde tyden, en de helft*

(*) Kap. XI, 33 — 35.
(†) Vers 7.

T W E E D E A R T I K E L .
 H I S T O R I E
 D E R
 G R I E K S C H E M O N A R C H Y ,

S E D E R T
 A L E X A N D E R S D O O D ;
 N A E R ' T G E L E I D E V A N D A N I E L X I :

D O O R
 I S A A C N E W T O N * .

I N H O U D .

- I. *Aridæus* volgt *Alexander* zyn' Broeder in 't Ryk, onder 't bestier van *Perdiccas* ; en Bestellingen door hem gemaakt. II. De jonge *Alexander* geboren ; *Philippus* omgebracht ; de jonge *Alexander* opgesloten ; en 't Ryksbestier, gedurende zyne Minderjarigheid, onder de Grooten op zig genomen : hebbende *Seleukus* zich reeds *Mezopotamië*, enz. geëigent. III. Dood van den jongen *Alexander* ; *Herkules* zyn Broeder voor Koning verklaert, en gedood ; de Landvoogden nemen

(*) Zie het Xlde Hoofstuk van 't voorgemelde Werk ; dat van het *Geschrifte der Waerheit* handelt , en waerin' de Heer *Newton Daniëls* Xlde Hoofstuk van het 2de tot het 31ste vers ophelderd. Wy geven 'er hier het Historiëele van op ; zullende onder den Text aenwyzen, aen welke byzondere woorden, ieder Historie licht geeft.

nemen den tytel van Koning aen. IV. Syrië en Kleen Azië van Antigonus geëigent; sedert door Seleukus bemagtigd. V. Macedonië, enz. door Kassander geëigent, eerst van Demetrius; Antigonuszoon, en naderhand van Lysimachus vermeestert, en met Thracië vereent: doch hem sedert nevens alle zyne staten door Seleukus ontnomen. VI. En de Vier Koningryken dus tot Twee, het Zuiderlyke en 't Noorderlyke gebragt. VII. Seleukus omgebragt; Antiochus Soter volgt hem; diens zoon Antiochus Theos met Berenice trouwt; omgebragt zynde, volgt hem Kallinikus; door Euergetes berooft; en van Ceraunus opgevolgt. VIII. Ceraunus gestorven, word van Antiochus Magnus gevolgt, die tegen Egypte optrekt, en de zegē behaelt; doch naderhand geslagen word. IX. Hy spant met de Macedoniërs tegen Egypte aen, slaet Scopas; doch bevredigt zich sedert met Ptoloméus Epiphanes, hem zyn dochter gevende; by tast de Grieksche Staten aen, doch word door de Romeinen meermael geslagen en gynsbaer gemaekt, en van de Persianen gedood. X. Seleukus Philopator, zyn navolger, een luiaerd, van Heliodorus gedood. XI. Antiochus Epiphanes op den troon van Syrië geplaeft, draegt zich beneden zyne waerdigheid; zet Onias af; komt in Egypte, sterkt zich in Fenicië. XII. Trekt na Cilicië; dood Andronikus op zyn te rugkomst; trekt ten Tweedenmale in Egypte met een magtig heir; slaet de Egyptenaers; wint hen in; komt te Memphis; bejegent in vriendschap den Koning; keert in woede nae Judéa, en berooft den Tempel. XIII. Beoorlogt Euergetes; wil ten anderenmale tegen hem optrekken, doch word door de Romeinen belet; wykt uit Egypte; laet door zyn Oversten den Tempel onthei-

ontheligen. XIV. Macedonië bemagtigd door de Romeinen: beginnende dus de Grieksche Monarchy een einde te nemen.

Alexander de Grooten, hebbende de geheele Per-
siaensche Monarchy, en een gedeelte van
Indië t'ondergebracht, stierf te Babylon,
een maend voor de Zomer-Zonnestand, van het
425ste jaer der Tydrekening van Nabonassar (*).
Zyne Veldoversten gaven de heerschappy aen
zynen basterd-broeder PHILIPPUS ARIDÆUS, een
man die niet wel by zyn verstand was; en stel-
den PERDICCAS tot Bestierder van het Ryk. PER-
DICCAS, MAEKTE, met hunne toestemming, *Me-
leager*, Bevelhebber van 't heir; *Seleukus*, Overste
der Ruitery; *Kraterus*, Thresorier des Ryks;
Antipater, Landvoogd van Macedonië en Grie-
kenland; *Ptoloméus*, Landvoogd van Egypte, *Anti-
gonus*, Landvoogd van Pamphylië, Lycië, Ly-
caonië, en Groot-Phrygië; *Lysimachus*, Land-
voogd van Thracië; en andere Veldoversten,
Landvoogden van andere Provintiën; zoo vele als
'er geweest waren voor de dagen van *Alexander
den Grooten*. De *Æra Phylippica*, of Tydrekening
van Philippus, nam toen by de Babyloniërs haren
aenvang; rekenende zy het 425ste jaer van Na-
bonassars Tydrekening (†), voor het eerste van
die van Philippus.

II.

(*) 322 Jaren voor Christus.

(†) Het 322ste voor Christus.

1711. De geschiedenis van de
 I. Levensloop van de
 JANUAR 1711

Roxane, de nagelate Weduw van *Alexander*, was zwanger toen zy haren Gemael verloor. Drie of Vier Maenden na zynen dood, beviel zy van een' zoon, dien zy **ALEXANDER** noemde, en voor Koning deed uitroepen; hem voegende by *Philippus Arideus*, dien zy te voren ook op den troon geplæetst had. **PHILIPPUS** regeerde drie jaren, onder 't bestier van *Perdiccas*; vervolgens nog twee jaren, onder dat van *Antipater*; en ruim een jaer, onder dat van *Polyperchon*; in alles dus zes jaren en vier maenden. Welke geëindigt zynde, wert hy in September door bevel van *Olympias*, de moeder van *Alexander den Grooten*, nevens zyne Gemalinne *Euridice*, **OMGEBRAGT**. De Grieken, een affchrik van *Olympias* wreedheid hebbende, namen hun toeker tot *Kassander*, de zoon en navolger van *Antipater*. *Kassander*, geneigt om over de Grieken te heerschen, bragt *Olympias* om; en sloot kort daerna den **JONGEN ALEXANDER** met zyne Moeder *Roxane* op, in het Kasteel van *Amphipolis*, onder de bewaringe van *Glaucias*. Dit geschiede in het 432ste jaer van Nabonassars Tydrekening (*). 't Jaer daer aen, maekten *Ptolomeus*, *Kassander*, en *Lyfimachus*, door toedoen van *Seleukus*, een Alliantie tegen *Antigonus*. Dan, na eenige Oorlogen, sloten zy in het 438ste jaer der gezegde Tydrekening (†), den

(*) 315 Jaren voor Christus.

(†) 307 Jaren voor Christus.

den vrede, op deze voorwaerden: dat GEDURENDE DE MINDERJARIGHEIT van den JONGEN ALEXANDER, *Kassander*, de kragten van Europa; *Lysimachus*, Thracië; *Ptoloméus*, Egypte en Lybië; en *Antigonus*, geheel Azië, BESTIEREN ZOUDE: hebbende SELEUKUS, 's jaers te voren, zich Me-zopotamië, Susiane, en Medië, GEEIGENT. Hy was drie jaeren na den dood van *Alexander den Grooten*, door *Antipater* tot Landvoogd van Babylon aengesteld, en sedert door *Antigonus* verdreven; doch by deze gelegenheit kreeg hy zyn gebied weder, en breide het merkelyk uit tot over een groot gedeelte van 't Oosten. Dit gaf gelegenheit tot een Nieuwe Tydrekening, de *Æra Seleucidarum*, of de *Tydrekening der Seleuciden* genoemt.

I I I.

Niet lang na den vrede met *Antigonus* gemaakt (*), gaf *Kassander*, (ziende den JONGEN ALEXANDER vast opgroeien, en vernemende dat men in Macedonië sprak van hem in vryheit te stellen, en op den troon zynes Vaders te plaetzen,) last aen *Glaucias*, den slotvoogd, om *Roxane* en den Jongen Koning ALEXANDER, haren zoone, OM 'T LEVEN TE BRENGEN, en 't stuk verborgen te houden. *Polyperchon*, sedert [dien dood vernomen hebbende,] riep HERKULES, den zoone van *Alexander den Grooten*, by *Barsinè* geteelt, voor KONING uit: dan, naderhand de aenzoeken van *Kassander* gehoor gevende, was hy de oirzaak

VII. STUKJE.

E e

dat

(*) *Diodorus* zegt in 't zelfde Jaer.

dat die Prins, mede OMGEBRAGT wert. Eenigen tyd daerna, als *Demetrius*, de zoon van *Antigonus*, eene groote overwinning ter zee bevogten had op *Ptoloméus*, nam *Antigonus* den TYTEL VAN KONING aen, en gaf ze ook aen zynen zoone. Dit geschiede in het 441ste jaer van Nabonassars Tydrekening (*). Zyn voorbeeld deed *Seleukus*, *Kassander*, *Lyfimachus*, en *Ptoloméus*, insgelyks ZICH de waerdigheit en NAEM VAN KONING GEVEN: hebbende zy daer mede gewagt, zoo lang 'er nog iemant van *Alexanders* nazaten de kroon konde ervén. Dus wiert de GRIEKSCHE MONARCHY in verscheide Koningryken verdeelt; vier van de welke, (die haren zetel als in de vier winden des hemels (†) hadden,) vervolgens zeer groot wierden, en van veel gewigt. Als beheerschende *Ptoloméus*, Egypte, Lybië, en Ethiopië; *Antigonus*, Syrië, en Kleen Azië; *Lyfimachus*, Thracië; en *Kassander*, Macedonië, Griekenland, en Epirus.

I V.

SELEUKUS, [de vyfde dier Landvoogden, welke zich de Koninglyke Waerdigheit aenmatigden,] regeerde tans over de Volkeren, aen de overzyde van den Eufraet gelegen, en tot de vorige Twee Monarchyen behorende. Maer zes jaren daerna, VERWON HY *Antigonus*, [den Beheerscher van SYRIË en KLEEN AZIË,] verkrygende dus een der Vier Koningryken, [waerin tans de GRIEKSCHE MONARCHY verdeelt was.]
Te

(*) 306 Jaren voor Christus.

(†) *Daniël XI, 4.*

Te weten, *Kassander*, bevreesd geworden zynde voor de magt van *Antigonus*, spande met *Lyfimachus*, *Ptoloméus*, en *SELEUKUS* samen, tegens hem: en terwyl *Lyfimachus* de deelen van Azië, naest aen den Hellespont, verwoefte, bragt *Ptoloméus* Fenicië en Cœlofyrië, nevens de Zeekusten van Azië, t'onder.

SELEUKUS quam van beneden met een magtig heir in Kappadocië, en zich by de te saemverbondenen gevoegt hebbende, tastte hy *Antigonus* aen in Phrygië, versloeg hem, en BEMAGTIGDE ZYN RYK, in het 447ste jaer van Nabonassars Tydrekening, [dat is 300 jaren voor Christus.] Na welken zege hy Antiochië, Seleucië, Laodicéa, Apaméa, Berræa, Edeffa, en andere Steden, in SYRIë en Azië boude; gevende den Joden daerin dezelfde voorregten als de Grieken.

V.

DEMETRIUS, de zoon van *Antigonus*, behield een klein gedeelte van zyn's Vaders heerschappy, en liet ten laetsten Cyprus ook over aen *Ptoloméus*; maer naderhand, *Alexander*, den zoone en navolger van *KASSANDER*, Koning van MACEDONIë, gedood hebbende, BEMAGTIGDE HY DEZELFS RYK, in het 454ste jaer van Nabonassars Tydrekening (*). Eenigen tyd daarna maekte hy zich gereed om een aanzienlyke legermagt op de been te brengen, met oogmerk om zynes vaders heerschappy t'herwinnen: dit deed *Seleukus*, *Ptoloméus*, en *LYSIMACHUS*, nevens *Pyrrhus*, Koning

E e 2

ning

(*) 293 Jaren voor Christus.

ning van Epire; famenspannen. *Pyrrhus* viel in MACEDONIË; bedorf de magt van *Demetrius*; floeg hem op de vlugt; bemagtigde zyn Ryk; en deelde het met *LYSIMACHUS*. Zeven Maenden daerna floeg deez den eerften; ontnam hem MACEDONIË; behield het vyf en een half jaer; en VEREENIGDE HET MET THRACIË. *Lysimachus* had daerenboven in zyne oorlogen met *Antigonus* en *Demetrius*, van hen genomen, Carië, Lydië, en Phrygië; hy had een Threforie te Pergamus, een slot op den top eenes spitzen heuveld in Phrygië, by de riviere Kaïkus, waervan hy de bewaringe gegeven had aen eenen *Philetærus*: die hem in 't eerst zeer getrouw was, maer die in 't laetste jaer zyner regeeringe hem afviel. By de volgende gelegenheit: *Lysimachus* had op d'aendrang zyner vrouwe *Arsinoë*, eerst zynen eigen zoonc *Agathokles*, en vervolgens eenige andere die hem beklaegden, gedood. De Gemalinne van *Agathokles* nam daerop met hare kinderen, broeders, en sommige harer vrienden, de toevlugt tot *SELEUKUS*, hem biddende *Lysimachus* te willen beoorlogen. *Philetærus*, dien de dood van *Agathokles* insgelyks griefde, en daerover van *Arsinoë* beschuldigd was, vatte daerop de wapens aen, en koos de zyde van *SELEUKUS*. Dit bragt *SELEUKUS* en *Lysimachus* aen malkander in Phrygië; alvaer de laetste in den slag sneuvelde, en ZYN RYK DEN EERSTEN OVERLIET; in het 465ste jaer van Nabonassars Tydrekening (*).

V I.

Dus zag men de GRIEKSCHE MONARCHY, die eerst in VIER KONINGRYKEN gebroken was, TOT TWEE VOORNAME RYKEN GEBRAGT; welke de Profeet Daniël afmaelt, onder de benaming des *Konings van 't ZUIDEN en van 't NOORDEN*. *Ptoloméus* namelyk, [*de Koning van 't ZUIDEN,*] heerschte tans over Egypte, Lybië, Ethiopië, Arabië, Fenicië, Cœlosyrië, en Cyprus; terwyl *Seleukus*, [*de Koning van 't NOORDEN,*] DRIE DER VIER *Koningryken* vereenigt had, tot EEN enkel RYK, dat nacylyks minder was, dan de Persiaensche Monarchy, door *Alexander den Grooten* bemagtigd (*).

V I I.

Na dat SELEUKUS zeven maenden over Macedonië, Griekenland, Thracië, Azië, Syrië, Babylonië, Medië, en geheel Oosten, tot aen Indië, geheerscht had, wert hy door *Ptoloméus Ceptanus*, de jonger broeder van *Ptoloméus Philadelphus*, Koning van Egypte, op eene verraderfche wyze OMGEBRAGT, met bemagtiging van zyne Staten in Europa: terwyl ANTIOCHUS SOTER, de zoon van *Seleukus*, zynen vader opvolgde in Kleen Azië, Syrië, en 't meestgedeelte van Oosten;

E e 3

sten;

(* Dit word door Daniël voorspelt, Kap. XI, 5. *En de Koning van 't Zuiden, Ptoloméus, die een van zyne, Alexanders Vorsten is, zal sterk worden; doch een ander, Seleukus, zal sterker worden dan by, en by zal heerschen; zyne heerschappy zal een groote heerschappye zyn.*

ften; wordende na negentien of twintig jaren opgevolgt, door zynen zoone ANTIUCHUS THEOS. Deez had een langdurigen oorlog met *Ptoloméus Philadelphus*; welke in 't einde bygelegd wert, door 't HUWELYK van *Antiochus* MET BERENICE, de dochter van *Philadelphus*. Maer, na eene regeering van vyftien jaren, wert hy door zyne eerste vrouw, *Laodice*, met vergif omgebracht; stellende zy haren zoone SELEUKUS KALLINIKUS op den troon. Deez belegerde op 't aenraden van zyne moeder *Laodice*, in 't begin zyneregeeringe, *Berenice*, in Daphne, by Antiochië, en bragt haer met haer jongen zoon, en vele harer staetjufferen om. Hierop toog PTOLOMÉUS EUERGETES, de zoon en opvolger van *Ptoloméus Philadelphus*, tegen KALLINIKUS te velde; ONTWELDIGDE hem Fenicië, Syrië, Cilicië, Mezopotamië, Babylon, Sufiane, en eenige andere Landschappen; trekkende te rug nae Egypte MET EEN BUIT VAN 40000 Talenten zilvers, en 2500 Afgodsbeelden; onder welke waren de Beelden der Egyptische Goden, door *Kambyfes* weggenomen. *Antiochus Hierax* sprong in 't eerst zynen broeder *Kallinikus* by; maer twiste naderhand met hem over Azië. Ten zelfden tyde wiert dezen *Hierax*, door *Eumenes*, Gebieder van Pergamus geslagen, en berooft van geheel Azië ten westen het Tauriesch Gebirgte. Dit geschiede in het vyfde jaer van KALLINIKUS; die na een ongelukkige regeering van twintig jaren GEVOLGT wiert, door zynen zoone SELEUKUS CERAUNUS; gelyk *Euergetes*, vier jaren meer geregeert hebbende, in het 527ste jaer van Nabonassars Tydrekening (*),
ten

(*) 240 Jaren voor Christus Geboorte.

V I I I.

SELEUKUS CÉRAUNUS , beheerschte de overblyfzels van zyn's vaders Ryk; en willende het ontnomene herwinnen, worf hy een magtig leger tegen den Gebieder van *Pergamus*, nu Koning van 't zelve geworden; maer hy wert in het derde jaer zyner regeeringe door den DOOD daer-in belet. Zyn broeder en navolger ANTIÖCHUS MAGNUS, trok daerop te velde; nam van *Pergamus* Koning bykans geheel Kleen Azië; en herwon Medië, Persië, en Babylon, van de Landvoogden die afgefallen waren. Hy viel in het vyfde jaer zyner regeeringe in Cælosyrië, en maekte zich met weinig tegenstands bezitter van een goed gedeelte deszelven. Het jaer daer-

E e 4

aen

(*) Dit alles voorspelt Daniël in zyn XIde, Vers 6 .8. Op 't einde nu van [sommige] jaren, zullen zy, de Koningen van 't Zuiden en Noorden, zich met malkander bevrienden: want de Dochter des Konings van 't Zuiden, Berenice, zal komen tot den Koning van 't Noorden, tot Antiochus Theos, om billijke voorwaerden te maken; doch zy zal de kracht des arms niet bebotulen: daerom zal by nocht zynen arm beslaen, maer by zal overgegeven worden, en die haer gebragt hebben, en die (Engelsch) van haer geboren is, en die haer gefferkt heeft in die tyden, of die haer verdedigt heeft in 't beleg van Daphne. Doch uit de spruite harer wortelen, zal 'er een, te weten haren broeder Euergetes, opstaen, in zynen staet, die zal met beirkragt komen, en by zal komen tegen die sterke plaetzen, of de versterkte steden, des Konings van 't Noorden, en by zal tegen dezelve doen, en ze bemagtigen. Ook zal by bunne Goden met bunne Vorsten, met bun gewenschte vaten van silver en goud, in de gevangenissen van Egypte brengen, en by zal eenige jaren staen boven den Koning van 't Noorden.

aen wederkeerende, om het overige van Cælofyrië en Fenicië t'overmeesteren, SLOEG HY HET HEIR van *Ptoloméus Philopator* by *Berytus*; valende daerop in Palestina en de naburige deelen van Arabië. Hy quam in het derde jaer weder met een leger van 78000 mannen; maer *Ptoloméus* uit EGYPTÉ komende met een leger van 75000 krygsknegten, taste hem aen, en SLOEG HEM op de vlugt te Raphia, niet verre van Gaza, tusschen Palistina en Egypte, herwinnende met eenen Fenicië en Cælofyrië. Dit geschiede 215 jaren voor Christus Geboorte. *Ptoloméus* trots op dezen zege, en in allerlei wellust levende, was daerdoor oorzaak dat de Egyptenaers tegens hem opstonden, en hem beoorlogden. Dan, hy verwon ze; en in die beroerten wierden 'er zestigduizend Egyptische Joden omgebracht (*).

I X.

(*) Zie dit voorzegt van Daniël, Kap. XI, 10. *Doch zyne zoonen, Seleukus Ceraunus en Antiochus Magnus, de zoonen van Kallinikus, zullen zich in sryd mengen, en zy zullen een menigte van groote beiren verzamelen: en een van hen, Antiochus Magnus, zal snellyk komen, en als een vloed overstromen en doortrekken: en by zal, het volgende jaer, wederkomen, en zich [in den sryd] mengen, trekkende tot aen zyne sterke plaetse, de Frontiersteden van Egypte, toe. En de Koning van 't Zuiden [Ptoloméus Philopator,] zal verbitterd worden, en by zal uittrekken, in het derde jaer, en sryden tegens hem, tegen den Koning van 't Noorden, [tegen Antiochus Magnus,] die ook een groote menigte oprigten zal; doch die menigte zal in zyne [Philopators] hand gegeven worden. Als die menigte zal weggenomen zyn, zal zyn harte zich verbeffen, en by zal eenige tienduizende [Joden] nederwelen; evenwel zal by niet gesterkt worden.*

I X.

Omtrent twaelf jaren na den oorlog tusschen *Pbilopator* en *Antiochus*, stierf de eerste; latende zyn ryk aen zynen jongen zoone *Ptoloméus Epiphanes*, een kind van vyf jaren. Dit deed *ANTIOCHUS MAENUS* met *Philippus*, de Koning van *MACEDONIË* saamenspannen, om ieder van zyne zyde in de Staten van *Epiphanes* te vallen. Hieruit ontstond een veranderlyken oorlog tusschen *ANTIOCHUS* en *Epiphanes*, ieder van welke beurtling *Fenicië* en *Coslosyrië* vermeersterde: wordende deeze gewesten dus van beide partyen zeer gedrukt. *ANTIOCHUS* bemagtigde dezelve eerst, waerna zekere *SCOPAS*, met het Egyptiesch heir gezonden, haer *ANTIOCHUS* weder ontweldigde. Het volgende jaer (*), viel *ANTIOCHUS* op *SCOPAS* aen, dreef hem op de vlugt by de oersprongen des *Jordaens*, belegerde hem in *Sidon*, nam die stad in, en herwon dus *Syrië* en *Fenicië* van *Egypte*; komende de *Joden* vrywillig tot hem over. [Die oorlog duurde evenwel niet lang.] 't Leed maer omtrent drie jaren dat *ANTIOCHUS*, zich bereidende om tegen de *Romeinen* te oorlogen, te *Raphia* op de grenzen van *Egypte* quam; *VREDE* MET *PTOLOMÉUS EPIPHANES* maekte, en hem ZYNE DOCHTER *Kleopatra* TER VROUWE gaf. De volgende herfft toog hy over den *Hellespont*, om de *GRIEKSCHE STEDEN* aen te tasten, welke onder de bescherming der *Romeinen* stonden; gelyk hy 'er ook met 'er

E e 5

daed

(*) Ann. Nabonass. 550. Voór Christus 197.

daed eenige innam. Maer de volgende zomer wiert hy door de ROMEINEN geslagen, en genoodzaekt met zyn heir nae Azië te rug te trekken. Voor 't einde van het jaer, bevogt de Romeinsche vloot daerenboven den zege op die van ANTIOCHUS, omtrent Phocæa. Ook zonden *Epiphanes* en *Kleopatra* omtrent ter zelfder tyd een gezantschap aen de ROMEINEN, om hen aen de eene zyde geluk te wenschen wegens de overwinning op hunnen vader behaelt, en aen den anderen kant hen aen te zetten, om den oorlog tegens hem in Azië te vervolgen. De ROMEINEN SLOEGEN daerop ANDERMAEL ANTIOCHUS zeemagt by Ephezus; togen over den Hellespont; bevogten een grooten zege op hem; en ontweldigden hem gansch Azië ten westen den berg Taurus; dat aen den Koning van Pergamus, hunnen medestander in dezen oorlog, gevende; die dus door hunne magt wederkreeg wat hem ontnomen was door ANTIOCHUS; die van de ROMEINEN daerenboven verplicht wert, een aenzienlyke SCHATTING aen hen op te brengen; en die zich in 't overblyfzel van zyne Staten onthoudende, na twee jaren DOOR DE PERSIANEN GEDOOD is geworden, als hy den Tempel van *Jupiter Belus*, te Elymaïs, wilde berooven, om geld voor de Romeinten te hebben (*).

X.

(*) Zie de Voorzegging van dit alles by Daniël, Kap. XI, 13 — 19. *Want de Koning van 't Noorden, Antiochus, zal wederkeeren. — Ook zullen 'er in die tyd vele, byzonder de Macedoniërs, opstaen tegen den Koning van 't Zuiden, Ptolomëus Epiphanes; en de Scheurmakers wwes volks, de Samaritanen en andere, zullen verbeven worden. — En de armen, [de legers,] van 't Zuiden, [onder Scopas,] zullen*

X.

SELEUKUS PHILÖPATOR, volgde zynen Vader *Antiochus Magnus* in de regeeringe, 186 Jaren voor Christus. Hy heerschte twaelf jaren; maer deed niets merkwaardigs; zynde EEN LUYAERD, en genoeg bezet om geld te vinden voor de Romeinen, aen welke hy gynsbaer was. Hy wiert OMGEBRAGT DOOR HELIODORUS; dien hy gezonden had om den Tempel van Jerusaleem te beroover. Profheet *Daniël* spreekt dus van hem, in het 10de vers des XIden Hoofdeels van zyn Profetieboek: *En in zynen staet*, [hy wil zeggen in de plaets van Antiochus den Grooten,] *zal'er een opstaen, doende eenen Geldeischer doortrekken, in koninglyke heerlykheit, maer hy zal in eenige dagen gebroken worden; nochtans niet door toornigheit, nogte door oorloge.*

X I.

Een weinig voor den dood van *Seleukus Philopator*, was zyn zoon *Demetrius* voor Ostagier nae

zullen niet bestaen. — Hy, Antiochus, zal ook staen in 't land des cieraeds, in Judéa, en de verdervinge zal in zyn hand wezen. En by zal zyn aengezigte stellen om met de kragt zynes gansch Ryks te komen, en by zal klyke voorwaarden medebrengen, te Raphia, want by zal hem een dochter der wyven, Kleopatra, geven; — maer zy zal niet vaste staen, en voor hem [aen de zyde van Antiochus] niet zyn. Daerna zal by zyn aengezigte tot de eilanden, de Grieksche Staten, keeren, en by zal'er vele innemen; doch een Overste, de magt der Romeinen, zal — zynen smaed op hem doen wederkeeren. En by zal — aenstooten, en vallen, en niet gevonden worden.

nae Rome gezonden, in de plaats van ANTIUCHUS EPIPHANES, de broeder van *Seleukus Philopator*. ANTIUCHUS was t'Athene op zyne te rugreize van Rome, als zyn broeder stierf. *Heliodorus*, 's Ryks Schatbewaerder, bediende zich van die gelegenheit, en beklom den troon. Maer ANTIUCHUS had zyne zaken te Rome zoo wel weten te beleggen, dat de Romeinen *Demetrius* daer hielden; terwyl de Koning van *Pergamus*, hun Bondgenoot, *Heliodorus* verdreef, en ANTIUCHUS OP DEN TROON PLAETSTE; blyvende *Demetrius* te Rome als Gyzelaer. ANTIUCHUS dus Koning gemaekt, door de vriendschap van *Pergamus* vorst, heerschte met volle magt, OVER SYRIË en de naburige landen: doch HY GEDROEG ZICH gansch BENEDEN ZYNE WAERDIGHEIT; meermalen ter sluik uit zyn Paleis sluipende, en de straten der stad gemaskert op en neder loopende; hy verkeerde en dronk ook met het geringste slag van menschen, met vreemdelingen en uitlanders; hy woonde de vergadering van losbollen by, om met hen te slampampen, en te rinkelrooien; hy kleede zich gelyk de Romeinsche Candidaten en Officiers, spelende hunnen rol als een Janpotagie; op openbare feesten, boerte, stoeide, en danste hy met dienstmeiden en ligtekooien; met een woord, hy stelde zich op allerlei wyze belachelijk aen. Zulk een gedrag deed hem by sommigen voor een zot mensch doorgaen, en 't verworf hem den naem van Ἀντιόχῳ Ἐπιφανῆς, *Antipabus Epimanes*, zoo veel als *Antiochus de Dolle*. In het eerste jaer van zyne regering ZETTE HY ONIAS den Hoogenpriester AF, en verkogt de Hoogpriesterlyke Waerdigheit aen *Jason*, jonger broe-

broeder van *Onias*; wyl die hem beloofd had 440 Talenten zilver voor dat ampt te geven, en nog 150 Talenten, voor de vryheit om een plaets op te rigten, waerin hy de jeugd zoude optrekken in de Heidensche Manieren; welke vryheit hy verkreeg en in 't werk stelde. Vervolgens zond de Koning, zekeren *Apollonius* in Egypte, om de krooning by te wonen van *Ptoloméus Philométor*, zoon van *Philométor* en *Kleopatra*; en wete, de, dat *Philométor* niet al te zeer zyne zaken in Fenicië toegedaen was, voorzag hy in zyne eigene veiligheid in die gewesten; komende ten dien einde te Joppe en Jerusaleem, daer hy met alle tekens van achting ontfangen wert. Van daer KEERDE hy zich op dezelfde wyze, met zyn klein leger NAE de steden van FENICIË, OM ZICHELVEN tegen den Koning van Egypte TE STERKEN; door de inwoonders té vleien, en allerlei gunsten onder hen uit te deelen (*).

X I I.

(*) Zoo luid omtrent deze Paragraeph de Voorzegtale van Daniël, Kap. XI. vers 21—24. *Daerna zal 'er een veragte, Antiochus Epiphanes, in zynen, Philométors, staet staen, den welke de Syriers, die Heliodorus tot Koning stelden, de Koninglyke waerdigheid niet zullen geven. Doch hy zal in snelligheit komen, en het Koningryk door vleijingen, voornamelyk den Koning van Pergamus gedaen, bemagtigen. En de armen der overstrominge, de legers welke zich ter gunste van Heliodorus tegen hem zetten, zullen overstromt worden van voor zyn aengezigte, en zy zullen gebroken worden; ja ook de Vorst des Verbonds, Onias de Hoogepriester. En na de vereeniging met hem, met den Koning van Egypte, door 't zenden van Apollonius tot bywoninge van deszelfs krooning, zal by bedrog plegen, tegen den Koning van Egypte, en by zal optrekken, en met weinig volks gesterkt worden, in Fenicië. Met stilheit zal by ook in de vette plaetzen des landschaps, Fenicië, komen; en by zal*

XII.

De voorgemelde dingen deed hy in het eerste jaer zyner regeeringe, dat is in het 573ste van Nabonassars Tydrekening (*). Sedert dien tyd smede ANTIOCHUS zyne aenlagen *tegen de vastigheden* van Egypte; tot aen het zesde jaer zyner regeeringe. In het vierde, had *Menelaüs* de Hoogpriesterlyke Waerdigheid van *Jafon* gekogt, maer alzoohy den prys daer voor niet opbragt, wert hy na den KONING gezonden: dan, deez, eer hy de zaak konde onderzoeken, vond zich genoodzaekt NAË CILICIË te trekken, om eenen opstand, daer ontstaen, te dempen; latende *Andronikus* tot zynen stedehouder t'Antiochië. Te zelfden tyde, vervoerde de broeder van *Menelaüs*, om het geld, dat deez voor 't Hoogpriesteramt moest geven, op te brengen, eenige Vaten des Tempels, verkoopende sommige van die te Tyrus, en zedende andere aen *Andronikus*. *Menelaüs*, hierover van *Onias* bestraft, veroirzaekte dat deez door ANDRONIKUS wert omgebragt: welke hierover uit last van ANTIOCHUS, by zyne wederkomst uit Cilicië, TER DOOD VEROORDEELT wiert. Hierop ruste zich ANTIOCHUS toe, tot zynen

zal, door zich by de Joden van Fenicië en Egypte, midsgaders by hunne vrienden, aengenaem te maken, doen, dat by noch zyne vaders, nech de vaders van zyne vaders, niet gedaen hebben: roof, en buit, en goederen, van andere plaetzen genomen, zal by onder ben uitsstrooien; en by zal tegen de vastigheden, van Egypte, eene gedagte denken; doch tot eenen tyd toe.

(*) 174 Jaren voor Christus.

nen TWEEDEEN TOGT TEGEN EGYPTTE; welke hy volbragt in het zesde jaer zyner regeeringe, dat is in het 578ste jaer van Nabonassars Tydrekening (*). De gelegenheit daervan was deze. Met den dood van *Kleopatra*, eifchten de Gouverneurs van haren zoone; den jongen Koning van Egypte, Fenicië en Cœlosyrië, als het huwlyksgoed der Koninginne te rug, en ondersteunden hunne eischen met een magtig heir. ANTIOCHUS, overwegende dat zyn vader de bezitting dier landschappen niet had afgestaen, ontkende dat die haer huwlyksgift waren, en TOOG derhalven DEN EGYPTENAREN, MET EEN ander GROOT HEIR TEGEN; hen aenvallende op de grenzen van Egypte, tusschen Pelusium en 't Kasische Gebergte (†). Hy SLOEG HEN aldaer, en kon hunne ganfche Armée ter neder gehouwen hebben, maer hy beval zynen soldaten hen niet te dooden, maer in 't leven te laten. Door deze goedertierenheid won hy terstond Pelusium, en eenigen tyd daerna GANSCH EGYPTTE: komende in het zelve met eene verbazende menigte van voetknegten, wagens, elefanten, en ruiters, verzelt van een magtige scheepsvloot. Hy maekte zich van d'Egyptische Steden meester als een vriend, TÓOG NAE MEMPHIS, en lei de ganfche schult des oorlogs op *Euleus*, den Gouverneur des jongen Konings: welken VORST hy MET alle uiterlyke tekens van VRIENDSCHAP ONTMOETE, en op zich de bestiering der Rykszaken nam. Terwyl zich ANTIOCHUS dus in Egypte vestigde, wert 'er een

(*) 169 Jaren voor Christus.

(†) 2 *Machob.* III. 5, 8. en IV, 4.

een gerugt door Judéa verspreid, dat hy gestorven was. *Jason*, om de Hoogpriesterlyke Waerdigheid weder te krygen, belegerde daerop aenstonds Jerusaleem, met wat meer dan duizend man, en nam de stad in. **DE KONING**, zich verbeeldende, dat Judéa hem was afgevallen, **QUAM IN** lievige woede uit Egypte, om Jerusaleem te hernemen; [en zyne drift den teugelvierende,] versloeg hy veertigduizend Joden, maekten d'er een menigte tot gevangens, en verkogtze tot vermeerdering zynner schatten. Daerboven **VIEL** hy **IN DEN TEMPEL**, en **BEROOFDE** dien van zyne Schatten, Cieraden, Gereedschappen, en van zyne zilvere en goude Vaten, alles ter waerde van 1800 Talenten: voerende dat weg nae Antiochië: 169 jaren voor Christus (*).

X I I I.

De Egyptenaers van Alexandrië ziende *Philometor*, eerst opgevoed in wulpsheit door den gesneden

(*) Daniël voorspelde dit alles, Kap. XI. 25-28. *En by*, [Antiochus Epiphanes,] zal zyn *kragt en zyn barte* verwekken tegen den *Koning van 't Zuiden*, dat is van Egypte, enz. met eene groote beirkragt, en de *Koning van 't Zuiden* zal zich in den *stryd mengen*, ——— doch by zal niet *bestaan*, want zy, Antiochus en zyn vrienden, zullen *gedagten tegen hem denken*. En die de *stukken zynner sryze eten* zullen hem verraden en breken. ——— En beider deser *Koningen barte* zal wezen om *quaet te doen*, en aen éenen *tafel* zullen zy, nu vrienden geworden, *leugen spreken*, tegen de *Joden en tegen 't heilige verbond*; doch *bet* zal niet *gelukken*. En by, Antiochus, zal in zyn land *wederkeeren met grooten goede*, en [of, want] zyn *barte* zal zyn tegen *bet beilig verbond*, en by zal 't doen, door 't *berooven des Tempels*, en *wederkeeren in zyn land*.

heden *Euleus*, en tans in de handen van ANTI-
 OCHUS, gaven het koninglyk gebied aen EUER-
 GETES, den jonger broeder van *Philométor*. AN-
 TIOCHUS, onder voortwendzel van *Philométor* t'her-
 stellen, BEORLOGDE daerop EUERGETES; sloeg
 zyne zeemagt; en belegerde hem met zyne zuster
Kleopatra in Alexandrië. De belegerde Prin-
 ces zond nae Rome, om onderstand van den
 Raed. ANTI OCHUS, zichzelven niet in staet
 vindende, om de stad dat jaer te bemagtigen,
 [brak het beleg op,] en keerde weder in Syrië;
 latende *Philométor* te Memphis, om Egypte in zyri
 afwezen te bestieren. Doch *Philométor* zieh dien
 winter met zynen broeder verstaende; zoo sloeg
 ANTI OCHUS in de volgende lente, dat 's in het 58oste
 jaer van Nabonassars Tydrekening (*) OP WEG,
 OM beide DE BROEDERS t' Alexandrië TE BELEGE-
 REN. In dien optogt quamen de Gezanten der
 ROMEINEN, *Popilius Lena*, *C. Decimius*, en *C.*
Hostilius, hem tegen; hy bood hen zynen hand
 aen, om ze te kussen; maer *Popilius*, hem de ta-
 fels overgevende, in welke de boodschap van
 den Raed geschreven stond, verzogt hem die
 eerst te lezen. ANTI OCHUS, dit gedaen hebben-
 de, gaf ten antwoorde, dat hy het begeerde
 met zyne vrienden zoude overleggen: doch *Po-
 pilius*, een cirkel rondsom hem trekkende, ver-
 zogt hem t'antwoorden, eer hy buiten die kring
 trad. ANTI OCHUS, ontzet door deze stoute
 en ongewone heerschappy, antwoorde te zul-
 len doen wat de ROMEINEN begeerden: waerop
Popilius zynen hand den KONING gaf om ze te
 kussen,

VII. STUKJE.

F f

kussen,

(*) 167 Jaren voor Christus.

418 HISTORIE DER GRIEKSCHE MONARCHY.

kussen; en uit Egypte trok. In dat zelfde jaer, beroofden en doodden ANTIOCHUS KRYGSOVERSTEN op zyn bevel een menigte van Joden; ONTHELIGENDE wyders DEN TEMPEL; rigtende den heidenschen Afgodsdienst in gansoh Judéa op; en vervolgende de genen, welke weigerden die Afgoden té dienen (*).

In het eigen jaer, dat *Antiochus* door bevel der Romeinen uit Egypte week, en in Judéa den Afgodsdienst der Grieken oprigte, BEMAGTIGDEN DE ROMEINEN MACEDONIË, het oorspronglyk Koningryk van de MONARCHY DER GRIEKEN; makende dat tot een Romeinsch Wingewest. Waermede de heerschappy van de DERDE of GRIEKSCHE MONARCHY een EINDE BEGON TE NEMEN.

AEN-

(*) Zie dit voorspelt, by *Daniël* XI, 29, 30.

A E N H A N G S E L

D E S

T W E E D E N A R T I K E L S.

T A F E L

V A N D E

G R I E K S C H E M O N A R C H Y *.

De GRIEKSCHE MONARCHY was

JAREN
voor Chr.I. ONVERDEELT; den tyd van XXVII jaren. En wel
N. ONDER ALEXANDER DEN GROOTEN,

XII jaren. Te weten: Hy

A. ZOON EN NAVOLGER van *Philippus Amyntas*, XXIste Koning van Macedonië: 333

B. GRIEKSCHE MONARCH:

1. Vermeeftert de Thraciërs, Tribal-
liërs; en Gethen; brengt de Illy-
riërs tot rede; en dempt de beroer-
ten in Griekenland. 332

Ff 2

2. Steekt

(*) Tot behulp van 't geheugen, inzonderheit der ge-
nen die in deze dingen niet zeer ervaren zyn; en tot ver-
vulling van 't geen aen 't VORIG ARTIKEL ontbreken
mocht, doen wy 'er deze TAFEL by; zoo als wy die uit
goedgekeurde Schryvers opgemaakt hebben. In de Jaer-
telling melden wy enkel de Jaren voor Christus; als waerin
de Tydrekenaers best overeenstemmen: daer wy geschif-
vonden, volgden wy *Petavius*; zoo niet de beste, ten min-
sten de beroemdste Leidsman in deze paden.

DE GRIEKSCHE MONARCHY.

I. N. B. [ONVERD. *Alexand. Grieksch Monarch*] JAREN
voor Chr.

2. Steekt over nae Azië; slaet de *Per-
sianen* by de *Granikus*; en wint dus
Phrygië, *Lydië*, *Jonië*, en *Carië*;
vervolgens *Kappadocië*, en *Cilicië*;
daer hy door 't baden, in een zware
ziekte valt, doch binnen drie dagen
herstelt word. 331
3. Slaet *Darius*, by *Iffus* in *Cilicië*;
wint *Syrië*, *Fenicië*, en met veel
moeite *Tyrus*; neemt *Gaza* in; en
komt te *Jerusalem*, daer hy offert. 330
4. Wint *Egypte*; word federt, door
de vleëry der *Priesters* van *Hammon*;
ondragelyk trotsch en verwaent;
trekt *Darius* tegen, en slaet hem by
Arbela in *Assyrië*. 329
5. Neemt *Babylon* in; trekt nae *Sufa*;
veroveret *Perfië*; laet *Persepolis* plun-
deren, en in zyne dronkenschap, op
aenraden van *Thais*, verbranden. 328
6. Trekt in *Medië*; vervolgt de Moor-
ders van *Darius*; boeleert met eene
Koninginne der *Amazonen*; dom-
pelt zich in wellusten. 327
7. Brengt de *Scythen* t'onder, en vestigt
zich dus in 't geruust bezit der Mo-
NARCHY. 326
8. Valt in *Indië*; overwint *Porus*;
wil verder dringen, doch staekt en-
delyk zyn opzet. 325
9. Keert weder nae *Perfië*; bezoekt het
graf van *Cyrus*. 324
10. Komt

I. N. B. [ONVERD. *Alexand. Grieksch Monarch*] JAREN
voor Chr.

10. Komt t'Ekbatana; en sedert, tegen de waerschouwing der Chaldeen, in Babylon: Alwaer hy. 323

C. STERFT, in den Ouderdom van nog geen xxxiii jaren; en na eene bykans xii jarige Heerschappy. 322

Komende de GRIEKSCHE MONARCHY,
ONVERDEELT

2. NA ALEXANDER :

A. *Onder zynen Basterd-Broeder PHILIPPUS ARIDÆUS*, (een Man, dien 't aen 't verstand haperde,) ruim vi jaren: wordende. 321

1. *Bestiert in de regeeringe:*

(α). Door *Perdiccas*; die in zyn Driejarig Bestier, *Kappadocië* t'onderbrengt; met de Landvoogden oorlogt; en endelyk van 't Krygsvolk word omgebracht. 318

(β). Door *Python*, en by afstand van hem, door *Antipater*, Landvoogd van *Macedonië*; die na Twee jaren bestiers stervende, de Voogdy des Ryks aen *Polyperchon* en zynen zoone *Kassander*, overlaet: en. 316

(γ). Door *Polyperchon*; die ruim een jaer 't bestier in handen hebbende, gedurige onlusten met *Kassander* heeft; die hem ten laetsten verdryft, en overwint; wordende *ARIDÆUS* daerop.

Ff 3

2. Omge-

I. 2. A. [ONVERD. Na *Alexand. Onder Aridæus*] ^{JAREN}
_{voor Chr.}

2. Omgebragt, nevens zyne Gemalinne *Euridice*, door de lagen van *Olympias*, de Moeder van *Alexander den Grooten*. 315
Dus quam de GRIEKSCHE MONARCHY
- B. *Onder de Kinderen van Alexander den Grooten*. Waervan
1. ALEXANDER; die vier maenden na zynes Vaders dood geboren was:
- (α). Nevens zynen Oom *Aridæus* voor Koning uitgeroepen; 321
- (β). Van *Kassander*, Landvoogd van Macedonië, nevens zyne Moeder opgesloten; 315
- (γ). En uit last van denzelven, nevens zyne Moeder *Roxane*, omgebragt word. Waerop 309
2. HERKULES, by *Barsiné*, Weduw van den Perſiaenschen Veldhéer *Memnon*, geteelt:
- (α). Door *Polyperchon*, ten spyt van *Kassander*, tot Koning verklaert; 308
- (β). Doch door zyn bestel eenigen tyd daarna omgebragt word: zoodat zy 307
3. BEIDE, omtrent IX jaren, na den dood van *Aridæus*, voor Koningen gegaen hebben; blyvende de MONARCHY, na *Alexander den Grooten*, dus
- C. *Onder zyn geslagte in't geheel*, niet meer dan ruim xv jaren; en

a. Tot

I. 2. [ONVERD. *Onder Alexand. Krooft. Wacrop*] JAREN
voor Chr.

1. TOT DAT, NA 'T ENDEN VAN ZYN HUIS, DE LANDVOOGDEN, duslang met elkander overhóóp, zich onderling bevtedigden, en elk voor zich DEN TYTEL VAN KONING AENNAMEN. Dus zag men de MONARCHY 306

II. VERDEELT, (te weten, aen deze zyde den Eufraet,) IN VIER KONINGRYKEN: namelyk in het *Macedonische*; in het *Thracische* of sedert *Aziatische* (*); in het *Syrische*; en in het *Egyptische*.

8. Het *Eerste* dezer Ryken, was het MACE-
DONISCHE, het oirsprongelyk Ryk der
Grieken. 't Welk tans

A. In zich begreep: Macedonië, Grieken-
land, en Epirus. Dat al toenemende

1. Van *Caranus*, de 1ste Macedoni-
sche Vorst, tot op *Alexanders des*
Grooten dood, reeds cccxc jaren in
bloei gewoest was.

2. Na *Alexanders* dood, noch clv,
en daervan onder zyne byzondere
Koningen, sedert de verdeeling
der GRIEKSCHE MONARCHYE,
cxxxix jaren duurde: en in dien
tyd

B. *Beheerscht* wert, van

Ff 4

I. KASSAN-

(*) Dat nemen sommige zeer ruim: wy eeniglyk voor het grootst gedeelte van KLEEN Azië; deels behoorende onder 't Gebied van Thracië; deels onder dat van Syrië. Azië aen d'ander zyde van den Eufraet, rekenen wy, om den Heere *Newton* te volgen, onder de Landen weleer beheerscht van de *Babylonische* en *Perfiansche* Monarchyen.

II. N. B. [VERDEELT. I. Macedon. Beheert van] ^{JAREN}
^{vóór Chr.}

5	1. KASSANDER, <i>Antipaters</i> zoon, <i>Alexanders</i> zusters man, na zynes vaders dood Landvoogd van Macedonië. (α). Sedert Koning. 306 (β). Van <i>Demetrius Polyorcetes</i> verwonnen. (γ). In Alliantie tegen <i>Antigonus</i>. (δ). Na xix jaren regeerens, daeronder x als Koning, gestorven: en gevolgt van
	2. PHILIPPUS: 296 (α). Zoon van Kassander. (β). Koning geworden; (γ). Regeert hy maer een jaer: en (δ). Laet stervende het Ryk aen
	3. ANTIPATER EN ALEXANDER, zyne Broeders; beide te gelyk, en elk over een byzonder deel van MACEDONIË heerschende: 295 (α). De <i>Eerste</i> van welke, ANTIPATER, getrouwt met <i>Lysimachus</i> dochter, zyn Moeder vermoort; van Pyrrhus verdréven; en van zyn Schoonvader; den Koning van Thracië, gedood word. Terwyl (β). De <i>Tweede</i>, ALEXANDER, Koning Pyrrhus en <i>Demetrius Antigonus</i> zoon te hulp roept, om zyne Moeder te wreeken; doch kort daerna van <i>Demetrius</i> omgebragt, en dus gevolgt word, van

II.N.B. [VERD. I. Macedon. Beheert van] JAREN
voor Chr.

4. DEMETRIUS POLYORCETES, zoon van *Antigonus*, Koning van Syrië, gehuwd met de zuster van *Pyrrhus*, Koning van Epire. Hy, door 't ombrengen van zynen Voorzaet *Alexander*, ten troon geklommen: 293
- (α). Wint Theffalië, en brengt de Thebanen tot rede.
 - (β). Slaet *Pyrrhus*; doch moet daerna voor hem vlugten, en zyn Ryk verlaten.
 - (γ). Keert zich tot *Seleukus*, die zyn dochter in huwelyk had; doch word van hem gevangen genomen.
 - (δ). En slyt dus in ballingschap zyne dagen. Terwyl zyn Ryk bezeten word, van
5. PYRRHUS EN LYSIMACHUS; elk voor een Gedeelte. 287
- (α). De *Eerste*, te gelyk Koning van Epirus, maekt de Grieksche Steden vry van Macedonische Bezetting.
 - (β). De *Laetste*, ook Koning van Thracië, enz. verdryft PYRRHUS na Zeven Maenden. En dus heerscht
6. LYSIMACHUS, *Alleen*: die 287
- (α). 't MACEDONIESCH Ryk met het THRACISCHE, ENZ. VEREENT.
 - (β). Die beide Ryken eenigen tyd vreedzaam bezit.

II. N. B. [VERD. I. *Macedon. Beh. van Lysim.*] ^{JAREN} _{voori. Chr.}

- (γ). En in den slag tegen *Seleukus* sneuvelende,
 (δ). Zyne Ryken aen hem overlaet: wordende dus gevolgt, van
7. **SELEUKUS NIKATOR**, te gelyk Koning van Syrië, enz. Die 282
- (α). Dus by zyn eigen Ryk, namelyk SYRIË en AZIË ook MACEDONIË en THRACIË voegt, en dus DRIE der VIER KONINGRYKEN bezit.
 (β). Doch maer *Zeven Maenden* in zoo grooten magt staende blyft.
 (γ). Wordende vermoordt;
 (δ). En gevolgt, van
8. **PTOLOMÉUS CERAUNUS**, jonger broeder van *Philadelphus*, Egyptiesch Koning, die voor denzelven tot *Seleukus* gevlugt, zynen *Weldoender* vermoorde, en zyne *Staten* in Europa, dat is, *Macedonië*, *Thracië*, enz. bemagtigde. 281
- (α). Hy trouwde met zyns zuster, de weduw van *Lysimachus*.
 (β). Doch bragt haer kort daarna met hare kinders om.
 (γ). Waerna hy welhaest van de Galliërs gedood;
 (δ). En gevolgt wert, van
9. **MULEAGER**: 279
- (α). Broeder van gemelden *Ceraunus*.
 (β). Die maer *xl Dagen* regeerde.
 (γ). Te-

II. N. B. [VERD. I. *Macedon. Beh. van Meleag.*] ^{JAREN} voor Chr.

(γ). Tegen de Galliërs, zoo 'tschynt, sneuvelde.

(δ). En ten Staetvolger had:

10. ANTIPATER. Deez 279

(α). Broeders zoon van Kassander, de Iste Koning.

(β). Vyfenvertig Dagen geregeert hebbende:

(γ). Komt om;

(δ). En word na een Tusschen-regeering van twee jaer, onder den dapperen Veldheer *Sothenes*, gevolgt van

11. ANTIGONUS GONATAS, *Demetrius* zoon; onder wien de Galliërs, zich in Phrygië, enz. nederflaen, en 't den naem van Galatië doen verkrygen. Hy, ten troon gestegen: 277

(α). Overvalt de Galliërs, en verlaetze:

(β). Word van *Pyrrhus* verdreven, doch die gedood zynde, behoud hy 't veld.

(γ). Wint Pelóponnesus, en verlaet ten anderenmale de Galliërs.

(δ). Word van zyn heir verlaten; doch door zyn zoon herstelt; en sterft na een xxxvi jarige regeering, latende het Bewind aen

12. DEMETRIUS, zyn zoon. Die 241

(α). Zyn Vader in 't Ryk volgt.

(β.) *Ara-*

II. N. B. [VERD. I. Macedon. Beh. van Demetr.] ^{JAREN} voor 't Cor.

(β). *Aratus*, den Voorstander der Acheen verwint.

(γ). Na een x jarige regeering sterft.

(δ). En 't Ryk aen 't opzigt laet, van

13. ANTIGONUS DOOSON, Voogd van *Philippus*, de zoon van *Demetrius*; wiens Weduw hy trouwt; en dus ten troon geklommen. 231

(α). D'Acheen herstelt.

(β). De Spartanen verwint.

(γ). De Dardaniërs slaet.

(δ). En 's jaers na 't vallen van Rhodus Zonnebeeld sterft; gevolgt wordende, van

14. PHILIPPUS, zoon van *Demetrius*, de XIIde Koning. Vermaert 220

(α). Door zyne Oorlogen tegen de Romeinen; met ongelyk gevolg; doch endelyk tot zyn groot na-deel gevoert.

(β). Door 't Ombrengen van *Aratus*, zyn braven Staetsdienaer; om dat deez de boeleering van *Philippus*, met de huisvrouw van *Aratus* zoon, den jongen *Aratus*, niet ongewraekt kon laten door-gaen.

(γ). Door 't Onschuldig Dooden van zynen zoone *Demetrius*, op 't valsch betigten van deszelfs broeder *Perseus*.

(δ). En

II. N. B. [VERD. I. Macedon. Beh. van Philipp.] ^{JAREN} voor Chr.

(d). En door zyne schikking van 't Ryk, ten voordeele van *Antigonus*, den zoone van zynen Voogd en Voorzaet, uit afkeer van *Perseus*; schoon hy voor de uitwerking van zulks stierf, en dus tot Opvolger had:

15. PERSEUS, zyn zoon; een vuil en gierig mensch, die door zyn lagen oirzaak was van zynes Broeders dood. Hy, de LAETSTE KONING van MACEDONIË, enz. 178

(a). Brengt *Antigonus* om, en bemagtigd het Ryk.

(β). Muit tegen de Romeinen, en slaet hen.

(γ). Word van *Marcus* beangst; van *P. Emilius* geslagen; en endelyk gedrongen zich aen de genade der Romeinen over te geven.

(δ). Wordende te Rome in triomf omgevoert; nae Alba verzonden; en stervende Twee Jaren daerna in de gevangenis. Dus volgen

16. DE ROMEINEN, door welke het MACEDONIESCH RYK

C. Geëindigt, en tot een ROMEINSCH WINGEWEST ge- maakt is. 167

2. Het Tweede dezer VIER KONINGRYKEN, nemen wy hier voor het THRACISCHE of sedert AZIATISCHE: 't welk bequa- melyk

II. 2. [VERD. II. *Thraciësch of Aziat. Waerin*] ^{JAREN} _{volg. dnr.}

melyk kan verdeelt worden (*), in het *Thraciësch*, *Pergamenisch*, *Pontisch*, en de *Mindere Ryken*. DAERIN is dan

A. *Het Koningryk van THRACIË*. Dat deels in Europa, deels in Azia gelegen, in den beginne uit *Thracië* en *Bitbynië* bestond: beheerscht worden-
de, van:

1. *LYSIMACHUS*, voorheen Landvoogd, sedert Koning van THRACIË. 306

(a). Die *Antigonus*, *Carië*, *Lydië*, en *Phrygië* ontnemende, dezelve zyne Staten inlyft.

(β). *Macedonië* bemagtigd, en met THRACIË vereent.

(γ). Zyn' zoon *Agathoklas*, en eenige andere, op 't aendryven zyn'er vrouwe *Arsmoë*, doet ombrengen.

(δ). In *Phrygië* tegen *Seleukus* sneuvek: en dus zyn Ryken laet aen.

2. *SELEUKUS NIKATOR*, 282

(a). Te gelyk Koning van *Syrië*, *Azië*, enz.

(β). Die maer VII Maenden dat Groot Gebied bezit.

(γ). Ver-

(*) Sommige brengen, zoo 't schynt, *Thracië* onder *Macedonië*, (daer 't ook inderdaed haëft onder quam,) en maken tot het *Tweede* dezer *Ryken* het *AZIATISCHE*, dat nemende in een ruimen zin, (alzoo zy 't in het *Pergamenisch*, *Pontisch*, *Armenisch*, en *Partisch* verdeelen,) en stellende *ANTIGONUS* daer tot *Eersten Koning* van. Wy laten hen hunne vryheit; maer verzoeken ook de onze; alzoo men hier zonder gevaer verschillen mag.

II. 1. A. [VERD. II. *Aziat. i. Thracië. Beh. van Sel.*] ^{JAREN} _{voor Chr.}

- (γ) Vermoort, en
 (δ) Gevolgt word, van
 3. PTOLOMÉUS CERAUNUS, 281

(α). Die *Seleukus* op eene verraderlyke wyze om 't leven brengt.

(β). En daerdoor THRACIË en MACEDONIË bemagtigd:

(γ). Doch niet meer als 1 Jaer en v Maenden regeert.

(δ). Wordende van de Galliërs omgebracht.

Komende sedert hem, THRACIË, zoo 't schynt, onder 279

4. MACEDONIË; en blyvende met dat Koningryk vereent. Terwyl het overige, dat onder 't gebied des Konings van THRACIË, in KLEEN AZIË behoort had, verscheide byzondere Ryken van tyd tot tyd uit begon te maken; en dus niet t'onregt in een bepaelden zin, het AZIATISCH KONINGRYK genoemd is geworden. Dus menenwe, dat in het THRACISCHE, nu AZIATISCHE KONINGRYK, (eender *Vier Koningryken* van de GRIEKSCHE MONARCHY,) een *Tweede Ryk* geweest is;

B. *Het Ryk van PERGAMUS*: geground en bestiert van

- I. PHILÆTERUS SPADO, Slotvoogd en Schatbewaerder van *Lysimachus*, te Pergamus.

284
 (α). Die

- (α). Die *Lyfimachus* af- *Seleukus* toe-
valt
- (β). XVIII of XX Jaren regeert, en
't bewind overlaet aen
2. EUMENES I. 264
- (α). Broeders zoon van *Philaterus*.
- (β). Die na xxii jaren regeerens ge-
volgt word, van
3. ATTALUS I. de Vriend en Bondge-
noot der Romeinen, by uitnemend-
heit KONING VAN PERGAMUS (als' was
hy de *Eerste*) genoemd. 242
- (α). Hy breide het Gebied van Per-
gamus over 't grootst gedeelte van
Kleen Azië uit.
- (β). En storf in den ouderdom van
ruim LXX jaren; waervan hy 'er
XLIV geregeerd had. Hem volgde
4. EUMENES II. zyn zoon, de Liefde
en Achtung zyner Broederen, die
hem voor Lyfwagt wilden dienen. 198
- (α). Hy oorlogde met weinig spoeds
tegen den Koning van Bithynië;
doch bevredigde zich sedert met
hem; door bemiddeling der Ro-
meinen.
- (β). En stierf na eene xl jarige regee-
ring; latende het Ryk aen zynen
Broeder, tot dat zyn zoon *Attalus*
meerderjarig zoude zyn: Dus was
5. ATTAEUS II. zyn oudste Broeder, de
Vyfde Koning. 158
- (α). Hy

II. B. [VERD. II. Aziat. 2. Perg. Beh. van Attal.] ^{JAREN}
_{voor Chr.}

- (a). Hy wert van den Koning van Bithynië aengetast; doch verdreef hem.
- (β). Hielp *Bala* op den Syrischen troon; en wert na eene xxi jarige regeering omgebragt, van zynen Neve, namelyk van
6. ATTALUS III. die, Koning geworden.
- (a). Zyne Moeder en Bloedvrienden ombragt, en daerop zich in eenzaamheit begaf. 137
- (β). Vyf jaren regeerde, en zyn Ryk by uiterste wille den Romeinen deed erven. Dus quam PERGAMUS, onder de magt van
7. ROME: wordende dus dat bloeiend Ryk, uit het beste en meeste van *Klein Azië* bestaende, nadat het cii jaren onder Zes Vorsten geduurt had, een ROMEINSCH WINGEWEST. 132
- In het TRACISCHE, nu AZIATISCHE KONINGRYK, volgt gevoegelyk voor een DERDE RYK*
- C. Het Ryk van PONTUS: dat geregeert wert van:
1. MITHRIDATÈS, een Persiaen van Koninglyken geslagte, omtrent 275
- (a). Die 't Ryk van PONTUS grondvest.
- (β). En in den ouderdom van lxxxiv jaren sterft.

II. 2. C. [VERD. II. Aziat. 3. Pontus. Beh. van] ^{JAREN} _{voor chr.}

2. Zyn Eerste NAVOLGER ,
 - (α). Is onbekent.
 - (β). Wert gevolgt, van
3. MITHRIDATES : die Koning, omtrent 215
 - (α). De Sthopiërs beoorlogde.
 - (β). Zyne dochter aen Antiochus Magnus, den Koning van Syrië, gaf. Hem volgde
4. PHARNACES : die Koning, omtrent 160
 - (α). Met Eumenes en Ariarathes, Koningen van Pergamus en Kappadocië, oorlogde.
 - (β). En sedert zich met hen verzoende; zyn Navolger was
5. MITHRIDATES EUERGETES; zyn zoon, omtrent 150
 - (α). Hy was de Vriend en Bondgenoot der Romeinen.
 - (β). En hielp hen in den IIIden Punifchen oorlog; zedende eenige fchepen tegen de Karthagers. Hem volgde
6. MITHRIDATES EUPATOR, of DYONISIUS; zyn zoon; ook wel MITHRIDATES DE GROOTE, omtrent 120
 - (α). Hy oorlogde ruim xxx jaren met Rome; daerin van Tigranes d'Armeniër geholpen.
 - (β). Doch sneuvelde endelyk in een slag; 's nagts aengegaën, tegen Pompejus. Wordende PONTUS, dat nu merkelyk uitgebreid was, aen den

Ko-

II. C. [VERD. II. Aziat. 3. Pontus. Beh. van] ^{JAREN}_{voor Chr.}

- Koning van BITHYNIË onderworpen: tot dat
- 7. PHARNACES, de Verrader van zynen Vader *Mithridates*, omtrent 70
 - (a). PONTUS in den Burgerkryg der Romeinen weder bemagtigde.
 - (β). Doch federt van *Cæsar* verwonnen wert. Hem volgede.
- 8. DARIUS, zyn zoon: omtrent 50
 - (a). Door *Antonius* den Drieman tot Koning gestelt.
 - (β). Doch na weinig tyds gevolgt van *Antonius*.
- 9. POLEMON, Landvoogd van Cilicië, zoon van *Zeno* den Redenaar:
 - (a). Die onder de Scythen sneuvelde: En
 - (β). Diens weduw *Pythodoris*, met *Archelaüs* getrouwt, éenigen tyd na hem regeerde: latende het Ryk aan
- 10. POLEMON II. Polemons zoon.
 - (a). Laetste Koning.
 - (β). Onder wien PONTUS tot een-ROMEINSCHE WINGEWEST wert gemaakt.

Nu
CHR.
A. 6

D. DE MINDERE RYKEN: onder andere

- 1. Dat van BITHYNIË: 't welk
 - (a). Gegrond wert, omtrent 280
 - (β). Geregeent wert, in een agtervolgende linie, onder andere

Voor
CHR.

II. D. I. (a) [VERD. II. Aziat. Mind. Ryk. Bithyn.] ^{JAREN} _{voor Chr.}

- a. Van ZIPOËTES, ten tyde van *Antiochus Sooter*, en van *Ceraunus*: omtrent 280
- b. Van PRUSTAS, die *Hannibal* ten Zeevoogd mackte; tegen *Eumenes* oorlogde; en een Bondgenoot der Romeinen was: omtrent 198
- c. En van NICOMEDES III. die tegen *Mithridates* van de Romeinen geholpen wiert: omtrent 120
- Waerna BITHYNIË
- (γ). Een WINGEWEST wert; den Romeinen door NICOMEDES III. uit erkentenis van hunne hulpe, by erfenis geworven. Omtrent 100
2. Dat van PAPHLAGONIË: 't geen
- (a). Van een onzeker begin is.
- (β). Gerageert wert.
- a. Van MORZES: ten tyde dat *Antiochus Magnus* van de Romeinen verwonnen wert. 190
- b. Van ATTALUS EN PYLÆMENUS, Gebroeders, door de Romeinen herstelt: omtrent 80
- c. Van DEIOTARUS PHILADELPHUS, de zoon van *Kastor*: welke zonder kinderen stervende, zoo
- (γ). Eindigde het Ryk van PAPHLAGONIË, en wert onder *Augustus* het BITHYNIËSCH WINGEWEST ingelyft: omtrent 40
3. Dat van KAPPADOCIË.
- (a). Be-

II.2.D.3 [VERD. II. Aziat. Mind. Ryk: Kappad.] ^{JAREN}
^{voor Chr.}

(α). Begonnen voor de tyden van *Alexander*, en sedert zyn onderwerping, op nieuw van *Antigonus* of *Seleukus* afgevalien: omtrent 300

(β). Geregeert

a. Van *ARIARATHES II.* (zoon van *Ariarathes*, onder wien Kappadoecië vermeestert wert:) omtrent 300

b. Van *ARIARATHES PHILOPATOR*, een geleert Vorst, door zynen Broeder *Orofernes* belaegt: omtrent 160

c. Van *ARCHELAUS*, de Laetste Vorst, na eene 1 jarige regeering, door *Tiberius* verdreven: Na Christus Geboorte, en toen

(γ). Geëindigt, en tot een WINGEWEST gemaekt door *Tiberius*.

4. Dat van *CILICIË*: 't welk

(α). Van een onzeker begin.

(β). Onder zyne Vorsten had

a. *POLEMON*, sedert Koning van Pontus: omtrent 50

b. *ANTIOCHUS COMMAGENUS*, die zich liet besnyden, en met *Berenice*, *Agrippaes* dochter, trouwde.

c. *POLEMON* zyn zoon: en eenige andere onbekende. Waerna het

(γ). Een einde nam onder *Vespasianus*: Gelyk ook

II.3.D. [VERDEELT. II. 't Aziatiefch.]

JAREN
voor Chr.

5. ANDERE RYKEN van weinig belang

E. Die alle en dus 't geheel AZIATIESCH KONINGRYK, kort na Christus onder de Romeinen komen.

1. Het *Derde* der VIER KONINGRYKEN, in welke de GRIEKSCHE MONARCHY verdeelt wert, was het SYRISCHE. 't Welk

A. *Bestond* uit Syrië en *Kleen Azië*, doch nu uitgebreider, nu bepaelder, en begonnen was 306

B. Wordende *beheerscht* van

1. ANTIGONUS; voorheen Landvoogd dezer Gewesten; die Koning geworden 306

(a). Tegen Egypte ongelukkig;

(β). Tegen Macedonië, door zynen zoone *Demetrius* gelukkig oorlogde.

(γ). Tegen de Verbondene Koningen van Macedonië; Thracië, en Egypte, optrok.

(δ). En in den stryd sneuvelende; gevolgt wert van

2. SELEUKUS-I. NIKATOR, van sommige voor den *Eersten Koning* van Syrië gehouden, voorheen reeds Gebieder van Assyrië, Babylon, enz. doch door 't lot der Wapenen, Staetvolger van *Antigonus*. 300

(a). Hy trouwde laetst met *Stratonica*, dochter van *Demetrius*,

Mace-

II. J. B. [VERD. III. Syrische, Beh. van Seleuk. I.] JAREN, 1
voor Chr.

- Macedoniesch Koning, en gafze daerna zynen zoone, (om deszelfs hevige liefde,) ter vrouwe.
- (β). Hy bemagtigde SYRIË en KLEEN AZIË; en bouwde verscheide Steden in die Gewesten.
 - (γ). Hy bragt ook MACEDONIË en THRACIË, en dus Drie der Vier Koningryken van de GRIEKSCHE MONARCHY, onder zyne magt.
 - (δ). En wert vermoort van *Ptoloméus Ceraunus*, na zeven maenden bezits van zoo groot eene glorie en mogendheit: hebbende in alles xxxii jaren geregeert; en daervan xxvi als Koning. Zyn Zoon en Navolger, was
3. ANTIUCHUS I. SOOTER: die 280
- (α). Zynen Vader in t Gebied over SYRIË en KLEEN AZIË volgt.
 - (β). Negentien jaren regeert.
 - (γ). Zonder iet merkwaerdigs verrigt te hebben, sterft.
 - (δ). En ten Opvolger heeft:
4. ANTIUCHUS II. THEOS, zyn zoon; onder wien de Parthen begonden te rebelleeren. Hy Koning geworden 262
- (α). Oorlogt eerst tegen *Philadelphus*.
 - (β). Trouwt daarna zyne dochter *Berenice*.
 - (γ). Word van zyn eerste vrouw *Laodice*, na xy jaren regeerens, vergeven
- G g 4 (δ). En

II. J. B. [VERD. III. 't Syrische. *Beb. van Ant. II.*] JAREN
voor Chr.

1 (d). En opgevolgt van

5. SELEUKUS II. KALLINIKUS, zyn zoon by *Laodice*; onder wien de Parthen een Nieuw Ryk opregten. Hy Koning zynde

247

(a). Vermoort zyn stiefmoeder *Berenice*; en word daerop van *Euergetes* geslagen en berooft.(β). Word andermael geslagen; maekt vrede met *Euergetes*; doch wikkeld zich daerdoor in onlusten met zynen broeder *Hierax*.(γ). Word van hem, ook van *Eumenes* geslagen; doch verwint zyn Broeder naderhand in twee veldslagen; en zet hem gevangen.

(δ). Laet zyn Broeder in de gevangenis sterven; en komtom door 't vallen van zyn paerd: latende het Ryk aen

6. SELEUKUS III. CERANUS, zyn zoon, van een ongemeen levendigen geest. 227

(a). Hy beoorlogt den Koning van Pergamus.

(β). Word van de Galliërs vermoort.

(γ). Hebbende drie jaren geregeert.

(δ). En wordende gevolgt van

7. ANTIOCHUS III. MAGNUS, of DE GROOTE, zyn broeder: die, Koning geworden,

224

(a). De muiters *Mola* en *Acheus* t'onderbrengt; d'Egyptenaers slaet;

.en

H. J. B. [VERD. III. t Syrifche. Beh. van Ant. III.] JAREN voor Chr.

en van hen by Raphia geflagen word. Vervolgens

- (β). Nevens de Macedoniërs tegen Egypte aenspant met een verschildend geluk; tot dat hy Scopas slaet; en zich federt met Ptoloméus Epiphanes bevredigt; hem zyn dochter Kleopatra gevende. Die wyders
- (γ). De Griekfche Steden, en dus de Romeinen, hare befchermers, aentast; een en andermael geflagen, en met verlies van KLEEN Azië, hen cynsbaer word.
- (δ). En in Perfië, door de Perfianen, na een xxxvi jarige regeering, omkomt: hebbende ten Nazate

8. SELEUKUS IV. PHILOPATOR, zyn zoon

- (α). Hem gevolgt. 188
- (β). In luiheit levende.
- (γ). Twaelf jaren regeerende.
- (δ). En door vergif van Heliodorus omgebragt. Hem volgde

9. ANTIOCHUS IV. EPIPHANES, zyn broeder, Koning door behulp des Konings van Pergamus. 175

- (α). Deez droeg zich gansch onedel; zette Onias af; vleiide Egyptens Ryksvorft; en verfterkte zich door loos bedrog in Fenicië.
- (β). Beoorlogde d'Egyptenaers; verwon hen; en nam hen in, gelyk ook heel Egypte door een ver-

tóóg van edelmoedigheid; komende te Memphis, onder voorwenzel van *Philamétor* te herstellen.

(γ). Trok er ten anderenmale heen, om de Gebroeders, Koningen van Egypte, nu met elkander verzoent, te beoorlogen; doch moettende op bevel der Romeinen te rug trekken, keert hy zyne woede tegen Jerusaleem, berooft zelve, en ontheiligt vervolgens, door zyn Oversten, den Tempel.

(δ). Word gedood in Perzië, of valt van zyn wagen en sterft, (na een regeering van ruim x jaren. Hem volgde

10. ANTIUCHUS V. EUPATOR, zyn zoon 164

(α). Koning verklaert door *Lysias*, een der Bevelhebberen van *Ephanes*.

(β). Nae Jerusaleem getrokken, en in verbond met de Joden.

(γ). Verdryver van zynen Voogd; en Hoonder van 't Regt der Gezanten, in den Persoon van *Octavius* den Romein, door bestel van *Lysias* omgebracht.

(δ). Na geen Twee Jaren regeerens gedood van zynen Opvolger

11. DEMETRIUS I. SOOTER, de zoon van *Seleukus Philopator*.

(α). Uit zyne gyzeling te Rome, door

162

be-

II. J. B. [VERD. III: t Syrische. Bëh. van Dem. I.] JAREN
voor Chr.

behulp van den Historischryver *Polybius* ontkomen.

(β). In de gunst der Romeinen gedrongen, door 't overleveren van de genen die *Octavius* omgebragt hadden.

(γ). Niet zeer gelukkig in zyn oorlogen tegen de Joden.

(δ). Gefneuvelt na XI jaren regeerens, in den slag tegen

12. ALEXANDER BALA; een gemeen man, die, door hulp van *Ptolomëus Lathurus*, die hem zyne dochter gaf, op den troon geplaeft: 150

(α). Zich aan de wellusten overgaf, en welhaest zyn Schoonvader zocht om te brengen.

(β). Door hem van zyn vrouw be-rooft; beoorlogt; verwonnen; en nae Arabië verdreven wiert.

(γ). Door een der Vorsten des Lands 't hooft wert afgehouden.

(δ). En dus na VI jaren regeerens, gevolgt wiert van

13. DEMETRIUS II. NIKADOR, zoon van *Demetrius Soter*; van *Latharus* tegen *Bala*; met verkryging van deszelfs vrouw in huwelyk, ten troon geholpen. 145

(α). Hy was een wellustig mensch.

(β). Wiert van *Tryphon* verwonnen, en nae Cilicië verdreven.

(γ). Oor-

II. J. B. [VERD. III. 't Syrische. Beh. van Dem. II.] ^{JAREN}
door Chr.

(γ). Oorlogde tegen de Parthen; doch wiert gevangen, en nae Hyrkanië gevoert.

(δ). Beklom andermael nae Tryphon en Sidetes den troon; bezittende die nog iv jaren. Zynde SYRIË tusschen zyn ballingschap en herstel, beheerscht van

14. TRYPHON, Krygsoverste van *Alexander Bala*. 140

(α). Deez Usurpateur had ANTIUCHUS VI. *Bala's* zoon, tegen *Demetrius* voor Koning opgeworpen; doch dien Vorst verdreven hebbende, ook ANTIUCHUS doen omkomen, door 't snyden van de steen.

(β). Hy wert door de gunst van 't Krygsvolk tot Koning verklaert.

(γ). Maer noodzaekte het, door zyne hardigheid tot de vrouw van *Demetrius*, (zich in SYRIË onthoudende,) over te gaen.

(δ). En sneuvelde daerop in Apaméa, in den stryd met

15. ANTIUCHUS VII. SIDÉTES, broeder van den verdreven *Demetrius*, door deszelfs vrouw, tot man en Koning verkoren. 138

(α). Hy belegert en slaet Tryphon in Apaméa.

(β). Verwint de Parthen; en bemagtigd Babylon.

(γ). Word

II. J. B. [VERD. ALL. t Syrische. Beh. van Ant. VII.] ^{JAREN}
^{voor Chr.}

- (γ). Word van zynen broeder *Demetrius*, (tans in Parthischen dienst) gellagen.
- (δ). Van de zynen verlaten, en na een x jarige regeering gedood. Vervolgens wert *SYRIË* beheerscht van
16. SELEUKUS V. *Demetrius* zoon; ten troon geklommen. 125
- (α). Nadat zyn Vader op nieuw na *Sidetes* iv jaren, in gedurige bestokingen van *Alexander Zebina*, geheerscht had.
- (β). Hy regeerde niet lang.
- (γ). Maer wert van zyne Moeder, om dat hy buiten haer weten de kroon opzette, vergeven.
- (δ). Wordende in 't Ryk gevolgt van zynen Broeder
17. ANTIOCHUS VIII. GRYPUS: getrouwt met *Tryphena*, vervolgens met *Silene*, dochters van *Ptoloméus Alexander* en *Kleopatra*. Koning geworden: 124
- (α). Verjoeg en doode hy *Alexander Zebina*; die zich onder zyn Vader reeds tot Koning opwierp. Voorts
- (β). Deed hy zyne Moeder door 't vergif dat zy hem bereid had, omkomen; regeerende daerop viii jaren in ruste.
- (γ). Hy oorlogde sedert met zynen
 broe-

broeder *Cyzicenus*; en hem meermal verwonnen hebbende, wert hy naderhand oer hem verwonnen: doch hield zich in een gedeelte van Syrië altoos staende.

(*δ*). Tot dat hy na xxxix jaren regeerens omgebragt wiert: hebbende ondertusschen

18. ANTIOCHUS IX. CYZICENUS

112

(*α*). Zyn Broeder *Grypus* uit een groot gedeelte van Syrië verdreven.

(*β*). En zich daerin gevestigd hebbende

(*γ*). Dat gedeelte des Ryks, ook na *Grypus* dood bezeten,

(*δ*). Tot dat hy omgebragt wiert, van

19. SELEUKUS VI. zoon van *Grypus*.

94

(*α*). Na zyn's Vaders dood aenstonds Koning.

(*β*). Zertende den oorlog tegen zynen Oom *Cyzicenus* voort; hem endelyk verwinende, en doende ombrengen.

(*γ*). Hy wiert daerop van zyn Neef *Euseebes*, zoon van *Cyzicenus*, nae Cilicië verdreven.

(*δ*). Daer hy met al' zyn hofgezin verbrand wiert, na omtrent twee jaren regeerens. Dus was

20. ANTIOCHUS X. EUSEEBES, Koning, door 't verdryven van zyn Neef en Voorzaet.

93

(*α*). Hy

II. J. B. [VERDRIJFTE SYRIÏSCHE BEHEERSCHERS VAN ANT. X.] JAREN
voor Chr.

23	<p>(α). Hy trouwde <i>Silena</i>, die voorheen met zyn Vader, sedert met zyn Oom, getrouwt was geweest.</p> <p>(β). Hy wiert gedurig beftoekt van zynre Mededingers, de Drie Zoonen van <i>Seleukus</i>.</p> <p>(γ). En hy snevelde in een slag tegen de <i>Parthen</i>.</p> <p>(δ). Hebbende nu jaren geregeert. Ondertiffchen had</p>	
	<p>21. ANTIOCHUS XI. DIDYMUS</p> <p>(α). Zich tot de Kroon geëigent.</p> <p>(β). En die maer kort bezeten hebbende;</p> <p>(γ). Went hy verwonnen en ondergebragt van <i>Seleukus</i> Zoonen.</p> <p>(δ). Doch aenftonds gevolgt van</p>	92
	<p>22. PHILIPPUS zyn broeder</p> <p>(α). Na deszélfs dood terftond voor Koning uitgeroepen.</p> <p>(β). Van zyn broeder <i>Eucerus</i> belaegt.</p> <p>(γ). Doch van de <i>Parthen</i> gered.</p> <p>(δ). En van een onzekeren uitgang: gedulende zyn regeering, was</p>	92
	<p>23. DEMETRIUS III. EUCERUS zyn broeder</p> <p>(α). Door hulp van <i>Egypte</i>, te <i>Damaskus</i> Koning geworden.</p> <p>(β). Doch nae <i>Parthië</i> verdreven:</p> <p>(γ). En aldaer gestorven.</p> <p>(δ). Hebbende; zoo tuffchyn, niet lang geregeert. Hierop wiert</p>	85
	<p>24. Tri-</p>	

II. J. B. [VERD. III. *Syrische. Beheert van*] JAREN
voor Chr.

24. TIGRANES, Koning van Armenië, door de Syriërs tot Vorst verkoren. 82
 (a). Hy regeerde gerustelyk omtrent XVIII jaren.
 (β). Doch willende *Silene* uit haer klein bezit in Ptolemaïs verdryven.
 (γ). Wiert Armenië door de Romeinen onder *Lukullus* aengetast, en hy genoodzaekt hen tegen te trekken.
 (δ). Sneuvelende in den stryd, daer. Dus volgde

25. ANTIUCHUS XII. AZIATICUS, 64
 (a). Zoon van *Antiochus Eusebes*.
 (β). Door *Lukullus* op den troon geplaatst.
 (γ). Maet de bevestiging daarvan te Rome zoekende,
 (δ). Wiert hy door *Pompejus*, met veragting afgezet. En Syrië dus C. Tot een ROMEINSCH WINGEWEST gemaakt. 63.

7. Het Vierde der VIER KONINGRYKEN, waerin de GRIEKSCHE MONARCHY verdeelt wiert, was het Egyptische. Dat
 A. Nu uitgebreider, dan weder bepaelder was.
 B. Na den dood van *Alexanders* laetsten zoon, *Herkules*, als een byzonder Koningryk, beheerscht wiert van

I. Pto-

II. 7. B. [VERD. IV. 't Egyptische. Beheert van] <sup>JAREN-
voor Chr.</sup>

1. P T O L O M É U S L A G U S , naer wien
zyne Navolgers *Lagiden* genoemd
worden. 306
 - (a). Hy was voorheen Landvoogd
van Egypte.
 - (β). Verbond zich, Koning gewor-
den, tegen *Antigonus*, en ontnam
hem Fenicië en Cælofyrië.
 - (γ). Won Cyprus, en breide dus zyn
Ryk zeer uit.
 - (δ). En Stierf na een XL jarige regee-
ring; waervan hy 'er XXII als Ko-
ning heerschte: hy liet zyne Sta-
ten aen
2. P T O L O M É U S P H I L A D E L P H U S , zyn zoon: 284
 - (a). Bekent door zyne Boekery, en
de zoogenoemde Overzetting der
LXX. op zyn verzoek gedaen.
 - (β). Door zyn huwelyk met zyne
eige Zuster.
 - (γ). Door 't stigten van den Pharos,
en 't voltrekken van de Egypti-
sche Grift uit de Roode in de Mid-
delandsche Zee.
 - (δ). En door zyne oorlogen met *An-
tiocbus Theos*, dien hy sedert zyn
dochter gaf. xxv jaren geregeert
hebbende, volgde hem
3. P T O L O M É U S E U E R G E T E S I. zyn
Zoon. 246
 - (a). Hy was de Liefde zyner Onder-
danen.

VII. STUKJE.

H h

β). Hy

II. 7. B. [VERD. IV.'t *Egyptische. Beh. van Euerg.*] ^{JAREN} _{voor 480}

- (β). Hy beoorlogde *Kallinikus*, en ontnam hem verscheide plaetzen.
 - (γ). Keerde met grooten buit, ook d'*Egyptische Goden*, door *Kambyses* vervoert, te rug.
 - (δ). En wert na xxv jaren regeerens omgebracht, van zynen zoone:
4. PTOLOMÉUS PHILOPATOR, een vuil en wreed mensch: 220
- (α). Van *Antiochus de Grootte* geslagen, en berooft.
 - (β). Door den zege op hem by *Raphia*, opgeblazen.
 - (γ). Door zyn wellustig leven oirzaak van een opstand in *Egypte*, die aen 6000 Joden het leven kóft.
 - (δ). En door zyne hoer *Agathokléa*, na eene xvii jarige regeering vergeven: hebbende ten Staetvolger
5. PTOLOMÉUS EPIPHANES, zyn-zoon: 203
- (α). In den ouderdom van omtrent vyf jaren tot Koning verklaert.
 - (β). Van *Antiochus Magnus*, beoorlogt en berooft.
 - (γ). Van hem door 't geven van zyn dochter *Kleopatra* vrugtloos be-laegt.
 - (δ). En na eene regeering van xxiv jaren gestorven, met agterlatinge van zyn Ryk aen
6. PTOLOMÉUS PHILOMÉTOR, zyn zoon. 179
- (α). Dcez

II. 7. B. [VERD. IV. 't Egyptifche. Beh. van Epiph.] ^{JAREN} _{voor chr.}

- (α). Deez wert van zyne Moeder, om zynes Broeders wil; verdreven; doch van *Antiochus Epiphanes* gehandhaeft.
- (β). En zich met zyn Broeder verzoent hebbende, van hem met een overval gedreigt.
- (γ). Van de Romeinen befchermt.
- (δ). En federt tegen *Demetrius I.* en *Bala* gefneuvelt: na eene xxxv jarige regeering, het Ryk latende aen

7. PTOLOMÉUS EUERGETES II. (anders *PHYSCON*, zyn jonger broeder, een wreed en ontuchtig mensch: Die 144

- (α). By 't aenvaerden des Ryks, de Alexandryfche Raed liet ombrengen.
- (β). Zyn's Broeders weduw trouwde; dezelfs zoon in hare armen doodde; haer verftiet; haer dochter te voren van hem verkragt, trouwde; zyn eigen zoon ombragt; en aen zyn vrouw haer eigen zoon voordifchte.
- (γ). *Demetrius*, Koning van Syrië beftoekte; doch hem federt zyne dochter gaf.
- (δ). Zich met zyn vrouw verzoende; en na eene fchandelyke regeering van xxxix jaren geflorven, het Ryk intuimde aen.

II. 7. B. [VERD. IV. 't Egyptische Beheert van] ^{JAREN}
^{voor Chr.}

8. PTOLOMÉUS LATHURUS, zyn zoon;
 die, hem gevolgt: 113

(a). Van zyne Moeder verdreven,
 en in zyn schuilplaets aengetast
 zynde, haer uit eerbied wykt,
 schoon hy haer kon verwonnen
 hebben.

(β). Ptolemais inneemt, en zich in
 een gedeelte van Syrië staende
 houdt: terwyl zyn Broeder, van
 wien zoo aenstonds, in Egypte
 heerschte.

(γ). Sedert herstelt zynde, nog VIII
 jaren den troon bezit.

(δ). En dus in 't geheel XXV jaren ge-
 regeert hebbende, sterft. De
 evengemelde Broeder, was

9. PTOLOMÉUS ALEXANDER, door zyne
 Moeder, na 't verdryven van LA-
 THURUS, op den troon geplactst. 96

(a). Hy wykt na een jaer regeerens.

(β). Komt op zynes Moeders bevel
 weder in Egypte.

(γ). Brengt haer om, daer zy hem
 meende om te brengen.

(δ). En word van de Egyptenaers ver-
 dreven: waerna LATHURUS weder
 VIII jaren regeerde, en stervende,
 ten Opvolger had, zyn zoon

10. PTOLOMÉUS AULETES, Groot Bemina-
 naer van 't Luitspelen. 78

(a). Hy kogt de vriendschap der Ro-
 meinen

II. 7. B. [VERD. II. 7. Egyptische Reb. van Auleet.] ^{JAREN} _{voor Chr.}

meinen van *Cæsar* voor eene aenzienelyke somme.

(β). Wiert, om 't onmatig afpersien van de daerom opgelegde schatting, door zyne Onderdanen verdreven.

(γ). Doch weder herstelt: terwyl zyn's dochters man *ARCHELAUS*, die tans met haer het Ryk usurpeerde, verwonnen, en zy van hem gedood wiert.

(δ). Waerna hy zonder verder iet merkwaardigs te verrigten, gestorven is: hebbende xxx jaren geregeert. Hem volgde

II. PTOLOMÉUS DIONYSIUS, nevens zyne zuster *KLEOPATRA*, kinderen van *Auleetes*.

49

(α). Hy deed *Pompéus*, die zyn toevlugt tot hem genomen had, sterven.

(β). Verjoeg zyne zuster en Medgenootte in 't Ryk.

(γ). Wiert van de Romeinen beoorlogt.

(δ). En verdronk in den Nyl. Dus regeerde

II. 2. *KLEOPATRA*, *Alleen*

46

(α). Zy is van wegen hare schoonheit, welsprekendheit, en groot vernuft:

(β). Midsgaders door hare minneryen met *Cæsar* en *Antonius*, vermaert.

Hh 3

(γ). En

II. T. B. [VERD. IV. t. *Egyptische. Beb. van Kleop.*] ^{JAREN} _{voor Chr.}

(γ). En na, met den laetsten verscheidene jaren in alderlei wellust geleest, en 't verderf van dien grooten Man geweest te hebben :

(δ). Zou zy zich door een adderbeet van 't leven, en van de schande om aen *Augustus* zegewagen in triomf gevoert te worden, berooft hebben. Terwyl met haer

C. 't EGYPTIESCH KONINGRYK eindigt; en dus ook

29

7. De *Gebéle* GRIEKSCHE MONARCHY, genoegzaam komt

III. ONDER DE MONARCHY DER ROMEINEN. De Nederduitsche Lezer, die van 't een en 't ander, byzonder van de EGYPTISCHE en SYRISCHE RYKEN, breeder berigt wenscht; kan te regt raken in den Nieuwen, en naer 't Oorsprongelyk Grieksch getrouwelyk verbeterden Druk van FL. JOSEPHUS WERKEN; in den Jare 1733 by M. Schagen uitgekomen: ook in het voortreffelyk Werk der *Algemeene Geschiedenissen* van de Heeren *Saukers* en *Verburg*.

DERDE

DERDE ARTIKEL.

VERVOLG*

DER

GEDAGTEN

OVER HET

WEZEN DER ZIELE,

EN DAT VAN EEN'

GEEST IN 'T ALGEMEEN;

DOOR

CHRISTIAEN WOLFFIUS,

Hofraed, Professor, enz.

I N H O U D.

LV. Zwaarigheden tegen de Harmonie van Leibnitz, ligtelyk opgelost uit eene gegronde kennis van de Ziel.

LVI. De Veranderingen der Ziels, uit de byzondere Bepalingen van haer Kragt noodwendig ontstaende.

LVII. Reden van de aeneenvolging der Bevindingen, onderscheiden van die der Zielsbepalingen.

Hh 4

(*) Zie Pag. 51. van ONS VYFDE STUKJE. Wy hebben raedzaamst geoordeelt, alleen 't Zakelyke dezer Gedagten mede te deelen; om niet te lang met het zelfde Boek ons op te houden: waerdoor 't zou kunnen gebeuren, vooral in dit slag van Stoffen, dat wy meer vervæelden als vermaekten of nuttig waren.

lingen; en wat daeruit ten voordeele der Idealisten
 volge. LVIII. Daer kunnen zoo vele Zielen als
 Bezintuigde Lichamen zyn: en dus hebben de Die-
 ren ook Zielen. LIX. By middel of gebrek aen
 eenig Zintuig, heeft de Ziel gene of immers gene
 regte Bevindingen; en hoe, op te maken voor welke
 Gewaerwordingen onze Ziel vatbaer is. LX. De Ziel
 stelt meermael twee onderscheiden dingen als één voor.
 LXI. De Dieren zyn van Zichzelven, en van de
 Dingen die zy gewaer worden bewust. LXII. De Ziel
 oeffent haer Kragt in den Slaep, hoewel zonder be-
 wustheit of eigentlyk denken, wat 'er andere ook van
 zeggen mogen; ook zonder Verbeeldingen. LXIII.
 Oorzaek, Aert, en Onderscheid der Droomen.
 LXIV. Meer en Minder Bewustheit in het Droomen.
 LXV. Droomen een Middelftand tusschen
 Slapen en Waken. LXVI. De In- of Verbeel-
 dingskragt der Ziele vertegenwoordigt het voorlede-
 ne, en hare Verbeeldingen zyn niet alle in de vorige
 gegrond; 't welk echter den Grond van Betrekking
 aller dingen niet omvare werpt. LXVII. De
 Gesteltenis der Harssenen en der Ziele altoos over-
 eenkomstig. LXVIII. Geheugen en Inbeeldings-
 kragt richten zich naer de fyne vloeibare stoffe der
 Harssens en Zenuwen. LXIX. De Harssenen en
 Zenuwen herstelt zynde, zoo moet ook aenstonds de
 Ziele herstelt worden uit haer ontstelden staet. LXX.
 De Gewaerwordingen t'onrecht voor Lydingen, en te
 regte voor Daden, en daeruit de Ziel voor een
 Werkzaam Wezen, te houden. LXXI. Inbeeldingen,
 Daden van de Ziel. LXXXII. Gewaerwordingen
 wanneer volkomen. LXXXIII. Graden dier Volkomen-
 heit. LXXXIV. Graden der Volkomenheit van de Ziel.
 LXXXV. Mooglykheit van Min of Meer volkomene
 Zielen. LV.

Y hebben in 't vorige gezien hoe Ziel en Lichaem Overeenstemmen, volgens des Heeren *Leibnitz* VORHEENVASTGESTELDE HARMONIE, [dat is volgens eene door God in den beginne

vastgestelde onafgebroke Orde van op elkander volgende toestanden in beide:] te gelyk met de gevolgen daarvan. De ZWARIGHEDEN die men daertegen kan inbrengen, onder andere als of'er de Noodwendigheid van 's Menschen Daden uit volgde, worden UIT EENE GEGRONDE KENNIS DER ZIELE OPGELOST. : Wy zullen daerom voortgaen om verder t'onderzoeken, hoe de Veranderingen der ZIELE uit hare Kragt; waerdoor zy zich de Werelt voorstelt, ontstaen (*).

L V I.

Nadien de ZIEL niet bestendelyk eenerlei Gedagten heeft, en alleen de EINDPALEN der dingen veranderen; moet all' t onderscheid hieromtrent uit de VERANDERINGEN van de EINDPALEN der ZIELSKRAGT ontstaen, en de ZIEL dus BEPAELT zyn; dat is niet alles te-gelyk zyn, wat ze zyn kan, maer van de eene toestand in de andere komen. Alle hare VERANDERINGEN zyn bygevolge niet anders, dan onderscheidene BEPALINGEN VAN DE KRAGT, waerdoor zy zich de Werelt voorstelt. Namelyk de Werelt word met

(*) Zie des Schryvers 781- en 782ste Paragraaph.

438 G E D A G T E N O V E R ' T
 all' haer Veranderingen door de Kragt van een enkelvoudig ding voorgesteld , gelyk uit de natuur der ZIELE blykt. Dan , nadien geen eindi-ge Kragt de geheele Werelt tegelyk in all' haer VERANDERINGEN zich duidelyk kan voorstellen , moet de ZIEL 'er zich maer een gedeelte van ver- toonen : en daer moet een grond van betrekking wezen , waerom zy zich nu dit , dan dat gedeelte voorftelt (*).

LVII.

Ondertuffchen moet men hier aenmerken , dat de REDEN waerom de eene BEVINDING op eene andere VOLGT , gelegen is in de STANTVERANDE- RING der lichamelyke dingen : daer de REDEN waerom we ons NU DIT , DAN DAT deel der We- relt voorstellen , in de PLAETSVERANDERING van ons Lichaem gegrond is. En zulks wel ingezien zynde , zal 't vryklaer blyken , dat de IDEALISTEN of DENKBEELDIGEN , welke de Tegenwoordigheid des Werelts buiten de ZIELE lochenen , de Na- tuurlyke Verfchynzelen op dezelfde wyze moe- ten verklaren , als zy die de Werelt buiten de ZIEL tegenwoordig erkennen : waeruit dan ver- der volgen zal , dat hun Gevoelen geen Nadeel aen de Natuurkunde kan doen , maer dat het all' wat van de Ziel en Werelt regtmatig geleert word in zyne behoorlyke waerde laet (†).

LVIII.

Daer konnen ZOO VELE ZIELEN zyn , als 'er LICHAMEN MET ZINTUIGEN voorzien in de Werelt
 KON-

(*) Paragr. 783 -- 785. (†) Paragr. 786, 787.

KONNEN wezen; en haer onderscheid blykt uit de Plaetzing harer Lichamen in de Werelt, en uit de Veranderingen die in derzelve Zintuigen plaets hebben. Hier is uit op te maken, dat de DIEREN, die zoo wel als de Menschen van ZINTUIGEN voorzien zyn, ook ZIELEN hebben. Immers, als men ziet dat der Menschere ZINTUIGEN dienen voor hunne ZIELEN, om zich de Werelt te kunnen voorstellen; besluit men billyk, dat dit het eenparig einde van den Werkmeester der Nature is met deze ZINTUIGEN; en dat overzulks alle Lichaem met dezelve voorzien, een ZIEL bezit, dat is een Enkelvoudig Wezen, dat zich door zyne Kragt de Werelt en hare Veranderingen voorstelt naer den stand zynes Lichaems in dezelve (*).

L I X.

Dewyl de Zielskragt zich de Werelt voorstelt volgens de Veranderingen die de ZINTUIGEN aendoen, zoo heeft de ZIEL gene BEVINDINGEN, of immers gene regte, als eenig ZINTUIG ontbreekt of gebrekkelyk is. Dus kan een Blinde niet zien, een Doove niet hooren, een die Verkoud is niet rieken. Dit doet veel om alle wanorde tusschen ZIEL en Lichaem voor te komen: want hierdoor ontstaet in de ZIEL geen Begeerte of Wil, zoo niet ter zelfder tyd eene overeenkomende Beweging van 't Lichaem daerop volgen kan. Wil men nu OPMAKEN WAT BEVINDINGEN ONZE ZIEL KAN HEBBEN; zoo heeft men flegts na te gaen, welke Veranderingen 'er in onze Lichamen, en der-

(*) Paragr. 788, 789.

460 G E D A G T E N O V E R ' T
derzelver Zintuigen kunnen zyn. Gelyk men by
Voorbeeld door de Gezigkundè leert , wat en
hoe wy iet zien (*).

L X.

Uit Erfvarenheid en Reden weet men , dat 'er in
de Zintuigen eenderlei Veranderingen in twee
onderscheidene Gevallen plaets kunnen hebben.
En dus zal de ZIBL IN VERSCHIEDENE GEVALLEN
TWEË ONDERSCHIEDË DINGEN ALS ÉËN en dezelfde
VOORSTELLEN. Gelyk dus de Zintuigen des Ge-
zigts eenderlei beeld vormen van een Os die
verre , en een Kalf dat naby is. 't Is waer , dat
dan de Ziel de dingen der Werelt zich meermae-
len niet regt voorstelt ; maer de Wetten der Na-
ture laten zulks niet anders toe (†).

L X I.

Nademael nu de Klærheit en Duidelykheit der
Gewaerwordingen veroirzaekt , dat wy van onszel-
ven en van 't geen wy bevinden bewust zyn ; zoo is
het ligt te verstaen , dat dit oök in de DIEREN
moet plaets hebben ; dat is , zy moeten weten
dat zy hooren , zien , enz. Immers de DIEREN
liebben zulke Zintuigen als de Menschen , en by-
gevolge beeldden zich de lichamelyke dingen ,
by voorbeeld in hunne oogèn af , even gelyk in
de oogèn der Menschen. Vermids nu deze af-
beeldingen Klærheit en Duidelykheit hebben ,
zoo moeten 'er die zoo wel in de Bevindingen of
Ge-

(*) Paragr. 790... 792. (†) Paragr. 793.

Gewaerwordingen der DIEREN , als in die der Menschen zyn; en de DIEREN MOETEN VAN ZICHZELVEN, EN VAN de DINGEN die zy gewaerworden, BEWUST ZYN (*).

L X I I

De ZIEL OEFFENT HARE KRAGT ook IN DEN SLAEP: vermids gelyk alle, zoo ook hare Kragt in eene gedurige poging is om te werken, en deze ZIELSKRAGT zich dus onophoudelyk de Werelt voorstelt, naer de Veranderingen die de Zintuigen ervaren. Maer nadien deze in den SLAEP, of gansch niet of zeer weinig worden aengedaen, zoo stelt zich de ZIEL alsdan niets klaer en duidelyk voor. Want de SLAEP is in opzicht der ZIELE een toestand van duistere en onduidelijke Gewaerwordingen. En bygevolge is de ZIELE in den SLAEP ZONDER BEWUSTHEIT, of EIGENTLYK DENKEN. 't Is waer, SOMMIGE wilden als of de ZIEL ook in den SLAEP dagt; maer dat Denken was by hen eene bloote Gewaerwording zonder Bewustheit: zulks dit maer in woorden van ons verschilt. Wy verschillen echter met *Cartesius*, en den grootsten hoop ten dezen opzichte; alzoow. wy, schoon willende dat de ZIEL IN DEN SLAEP NIET DENKT, echter aen haer in dien toestand duistere en onduidelijke Gewaerwordingen toeschryven. Zy kan zich evenwel in den SLAEP van afwezende dingen niets VERBEEDEN: want alle IN- of VERBEELDING ontstaet uit eene voorgaende Bevinding, welks Klaerheit en Duidelyk-

(*) Paragr. 794.

462 G E D A G T E N O V E R ' T
delykheit in den SLAEP ontbrekende, zoo kan 'er
geenige Verbeelding ontstaen (*).

L X I I I.

Maer in den Droom stellingen we ons vele afwe-
zige dingen voor; en daerom moeten de DROO-
MEN van de Inbeeldingskragt afhangen: en men
moet hunne OORZAAK zoeken in zekere Gewaer-
wordingen, die iet gemeens hebben met die Ver-
beelding daer de Droomen meê beginnen; hoe-
wel 't ook gebeuren kan, dat 'er noch andere
Gewaerwordingen bykomen: en dan zyn de
DROOMEN *Saemgezette*, gelyk in 't eerste geval
Enkelvoudige. Daerenboven als zy op de gezegde
wyzen geschieden, zyn ze *Natuurlyk*; maer zoo
zy buiten eenige Bevinding ontstonden, en tegen
de regels der Verbeeldinge duurden, zouden
zy in de Natuur der ZIELE niet gegrond, en dus
Bovenmatuurlyke DROOMEN zyn (†).

L X I V.

Als wy DROOMEN, hebben wy BEWUSTHEIT,
dat is, wy weten wat wy droomen, om dat on-
ze Verbeeldingen alsdan Klaerheit en Duidelyk-
heit hebben, en de Dingen zich onderscheiden
en vergelyken. Als dit zoo niet is, en de Din-
gen meestal duister en verward aen onze Verbeel-
ding voerkomen, is men maer zeer weinig BE-
WUST van 't geen men DROOMT; en wy plegen
dan

(*) Paragr. 795 -- 798.

(†) Paragr. 799, 800.

dan te zeggen, dat wy wisten gedroomt te hebben, maer niet wat (*).

L X V .

Het DROOMEN is met opzigt tot de ZIELE, een toestand van klare en duidelyke, doch tevens ongeregelde Gedagten; het WAKEN een staet van klare, duidelyke, en geregelde Gedagten; het SLAPEN een toestand van duistere Gewaerwordingen. Dus is het DROOMEN een MIDDELSTAND van de ZIEL TUSSEHEN SLAPEN EN WAKEN in; het heeft van elk iets, en is echter geen van beide volkomen (†):

L X V I .

De IN- of VERBEELDINGSKRAGT brengt niets voort, als 't geen wy VOORHEEN bevonden of gedagt hebben: en dus zyn de VERBEELDINGEN niets anders dan Voorstellingen van de VOORLEDENE toestanden der Werelt. Dan, vermids de ZIEL maer een éénige KRAGT heeft uit welke all' haer Veranderingen ontstaen, zoo moet de Zielskracht zich de gansche Werelt zoo in plaetzelykheit als duuring voorstellen, en dus niet alleen den tegenwoordigen, maer ook den toekomstenden en voorledenen toestand. Te weten, de Kragt der ZIELE, gelyk zy Bepaelt is, moet van de eene tot de andere toestand met haer voorstellen overgaen. Nu gaet de ZIEL van het tegenwoordige tot het toekomstige over, eenvoudiglyk om dat de

(*) Paragr. 801, 802. (†) Paragr. 803 -- 805.

de tegenwoordige in de volgende toestand gegrond is : maer wat het VOORLEDENE betreft, daarvan kan zy zich alleen dat gene voorstellen, dat met het tegenwoordige en met het aenstonds voortgebrachte van 't voorledene, iets gemeen heeft. Wat overzulks de ZIEL van het tegenwoordige en toekomende kent, is in malkander gegrond; maer 't geen zy zich door de VERBEELDINGSKRAGT VAN 'T VOORLEDENE voorstelt is NIET, ten minst niet ALLES, IN MALKANDER GEGROND. Want de reden waerom de eene Voorstelling op de andere volgt, is hare overeenkomst met elkander; maer om dat'er in de eene toestand iet is dat ook in de ander gevonden word, volgt de eene niet uit de andere. En hierom is ALLES, wat de VERBEELDINGSKRAGT voortbricht, NIET IN ELKANDER GEGROND; zelfs kan zy voortbrengen, dat nooit te gelyk zyn, nocht in de natuur op elkander volgen kan. Dit evenwel, dat de Dingen; ons door de VERBEELDINGSKRAGT voorgesteld, niet in malkander gegrond zyn, (iet dat wy ook van de Droomen gezegt hebben,) moet niemant doen denken, als of zulks de GROND VAN BETREKKING, die wy aen alle dingen toeëigenen, wedersprak: want behalven dat men ten opzigte van 't voorledene, een GROND VAN BETREKKING in die veel of weinige gemeenschap die het tegenwoordige met het voorledene heeft ontdekt, zoo zyn de voorgestelde Dingen in deze gelegenheit niet dadelyk tegenwoordig; daer alle Ding dat een GROND VAN BETREKKING heeft, dadelyk moet zyn, of in eene andere Werelt konden worden. Waeruit dan met een blykt, dat de onderstelling van dien GROND VAN BETREKKING te gelyk een bewys is

voor

voor het dadelyk aenzyn der Werelt : alzoo die GROND VAN BETREKKING dat gene is , waerdoor het dadelyk aenzyn van iet dat mogelyk is , bepaelt word (*).

L X V I I .

Alle de Gewaerwordingen der ZIELE zyn in het Lichaem , en byzonder in de HARSSENS , van een vloeibare stoffe verzelt. Vermids 'er nu tusschen Lichaem en ZIEL een stantvaste Harmonie plaets heeft , zoo moet 'er in de HARSSENS , zoo menigmael 'er in de ZIEL eene vorige Gewaerwording voortgebracht word , ook die Beweging TE GELYK plaets hebben die 'er voorheen by plaets had : geschiedende dit door de in Beweging gestelde stoffe. *Cartesius* stond dit mede toe ; en zy , die de Natuurlyke Invloed van ZIEL en Lichaem op elkander beweren , ontkennen 't niet : maer by allen is men 't daerin eens , dat DEZELFDE TOESTAND DER HARSSENEN BY DE ZELFDE DENKBEELDEN DER ZIELE ALTOOS PLAETS GRYPT (†).

L X V I I I .

Dewyl nu het GEHEUGEN niet zonder d'INBEELDINGSKRAGT kan zyn , en de ZIEL zich in hare Verbeeldingen , zoo wel als in hare Gewaerwordingen , naer het Lichaem , en inzonderheit naer de beweging van een zeer FINE VLOEIBARE STOFFE in de HARSSENS richt , zoo kan men daeruit opmaken , dat GEHEUGEN en INBEELDINGSKRAGT

VII. STUKJE. I i zich

(*) *Paragr.* 807 — 811. (†) *Paragr.* 812.

zich NAER den toestand der HARSSENEN RICHTEN. En hieruit blykt wederom, dat door de ongesteltenis der HARSSENEN, het GEHEUGEN, de INBEELDINGSKRAGT, en de ZINNEN ontstelt kunnen worden: iet door de ervarenis duizendemalen bekragtigd. Vraegt men nu, waerom de Ziel zich naer de ZENUWEN en HARSSENEN en de daerin zynde fyne VLOEIBARE STOFFE RICHT, zoo zal het antwoord zyn, dat het is om door middel derzelve de Harmonie met het Lichaem te bewaren. Namelyk uit de Voorstellen der ZIELE, komt de Begeerte, en van die de Wil; die de Bewegingen des Lichaems met haer overeenkomende, niet dan door de VLOEIBARE STOFFE DER ZENUWEN kan uitvoeren: zulks de ZIEL haer volstrekt noodig hebbe, terwyl even deze Bewegingen aengezet moeten worden door die der Ziele (*).

L X I X.

Nadien men de ONTSTELDE HARSSENS EN ZENUWEN door Geneesmiddelen kan herstellen, zoo MOET ook aenstonds na zulk een genezing, uit hoofde der Harmonie van ZIEL en Lichaem, DE ZIELE WEDER in behoorlyke stand HERSTELT WORDEN. Maer hieruit moet men niet besluiten dat de ZIEL een stoffelyk wezen bezit, of door Geneesmiddelen kan herstelt worden. Gansch niet. Men moet in deze en dergelyke gevallen aenmerken, dat all' wat in 't Lichaem geschied, door een enkelvoudig wezen kan voorgeltelt worden: de afbeelding schikt zich ganschelyk naer de zaek. Konnen 'er dan in de HARSSENS onder de

(*) Paragr. 813 — 815.

geschikte , ontstelde Bewegingen zyn , die ook weder HERSTELT worden , zoo kan 'er insgelyks een afdrukzel van in de ZIEL plaets hebben. 't Is waer , dat de Geneesmiddelen niet noodwendig gebruikt worden , en dat ingeval men ze verzuimt , gene verbetering van HARSSENEN EN ZENUWEN , gelyk ook van de ongestalte der ZIELE , te wagten is. Dus schynt het als of de Geneesmiddelen eenige verandering in de ZIEL te weeg konden brengen , daer ondertusschen hare Gewaerwordingen door een onverrukte orde uit elkanderen moeten voortvloeïen. Maer men hebbe te weten , dat de ontmoetingen der Werelt hare zekerheit hebben , en dat het overzulks een Bepaalde Waerheit heeft , dat de Menschen Heilzame Geneesmiddelen innemen , en derzelve nut genieten zullen. 't Welk zoo zynde , zal de ZIEL OP 'T HERSTELLEN DER HARSSENEN , HERSTELT WORDEN (*).

L X X.

De GEWAERWORDINGEN hebben haren grond in 't Lichaem , en dat zoo 't schynt , buiten de ZIELE ; waerom men haer in 't gemeen onder de LYDINGEN telt : doch t'onregte. Zy ontstaen inderdaed uit de ZIEL , en worden enkel met het Lichaem in Overeenkomst gestelt : weshalven zy DADEN VAN DE ZIEL zyn. En hieruit blykt , dat de ZIEL een DADELYK WEZEN is. Zy ontfangt de DENKBEELDEN EN BEGRIPPEN DER DINGEN niet van buiten , maer heeft die reeds IN ZICH , op zulk een wyze als het in een eindig Wezen plaets kan hebben ; te weten niet dadelyk , maer alleen in vermogen ; ontrollende die in een samenstem-

(*) *Paragr.* 816, 817.

468 G E D A G T E N O V E R ' T
mende orde met het Lichaem uit haer Wezen. Maer dewyl 't SCHYNT dat de ZIEL van het Lichaem LYD als zy Gewaerwordingen heeft, zoo hebben ARISTOTELES en sedert hem LOCKE zich verbeeld, dat de Begrippen der Lichamelyke Dingen van buiten in de ZIEL quamen, en dat ze die zonder een Lichaem niet hebben kon. De eerste vergeleek de ZIEL daerom by een Wasse Tafel, (Schoon blad Papiers zouden wy zeggen,) die onbeschreven blyft, zoo 'er niet iet van buiten op getekent worde. Maer hoe ONGEGROND dit gevoelen is, blykt daeruit, dat de Gewaerwordingen dezelfde reden hebben waerom zy uit elkander volgen, als de Veranderlyke Stant der Dingen (*).

L X X I.

De INBEELDINGEN telt men nu eens onder de Lydingen, dan weder onder de DADEN. Want t'eeniger tyd nemen wy voor, ons iet te VERBEELDEN; en dan is de INBEELDING een WERKZAEMHEIT der ZIELE: maer meest en doorgaens ontstaan de INBEELDINGEN zonder dat wy 'er op denken, en zonder, ja tegen onzen wille; zulks het schynende dat de Grond daarvan buiten ons is, de INBEELDINGEN als Lydingen aengemerkt worden. Doch inderdaed betoont zich de ZIEL in alle INBEELDINGEN een Werkzaam Wezen te zyn, natien dezelve door de Zielskracht voortgebragt worden, en dus haren grond in de ZIEL hebbende, zyn de INBEELDINGEN alle voor DADEN [of Werkzaamheden, en bygevolge niet voor Lydingen] der ZIELE te houden (†).

LXXII.

(*) *Paragr.* 818 -- 820. (†) *Paragr.* 821.

L X X I I.

In een Beeldtenis , en in alles wat iet anders verbeeld , is eene Volkome Overeenstemming , als 'er in het Beeld niets is , of 't word ook in 't verbeelde gevonden. De VOLKOMENHEIT van eenig Beeld of Afbeelding , legt dan in de Gelykheit met het Verbeelde ; en hoe grooter deze Gelykheit , hoe grooter ook de VOLKOMENHEIT der Verbeelding is. Nu zyn de GEWAERWORDINGEN ook niet anders als vertooningen van den tegenwoordigen toestand der werelt , wanneer ik namelyk alles byeen voege wat de Ziel op een en denzelfden tyd BEVIND. Derhalven is hare VOLKOMENHEIT in de Gelykheit met den tegenwoordigen toestand der werelt gelegen ; en hoe grooter Gelykheit ik ten dezen opzigte ontdekken kan , hoe VOLKOMENER myne GEWAERWORDING is. En gelyk de lichamelijke dingen alleen in Gedaente , Hoegroothheit , en Beweging onderscheiden worden , zoo stellen de GEWAERWORDINGEN ook niets anders voor : echter met dit onderscheid , dat in duidelyke BEVINDINGEN , de Gedaentens , Hoegrootheden , en Bewegingen der dingen , zich zeer wel vaneen scheiden , daer in onduidelyke , alles onderengemencht , en dus niet vaneen te scheiden is. In 't eerste geval is 'er eene VOLKOMENE Gelykheit met de dingen , in 't tweede , een behindering derzelve. En bygevolge zyn de GEWAERWORDINGEN , voor zoo verre zy duidelyk zyn , VOLKOMEN , als stellende zy de zaken voor gelyk zy zyn ; maer voor zoo verre zy onduidelyk zyn , zyn zy Onvolkomen , en niet naer den

waren toestand der zake gericht. Laet ons dit door een voorbeeld ophelderen: Als ik eenig Gebouw zie, kan ik de Gedaente en Grootte der Vensters, Deuren, enz. van elkander onderscheiden, en in zoo ver is myne BEVINDING of GEWAERWORDING duidelyk, en dus tevens met het Gebouw gelyk en overeenkomstig; bygevolge dan ook in zoo ver VOLKOMEN. Maer dewyl ik de stoffe der Stenen en des Houts, die ik aen het Gebouw zie, niet regt onderkenne, wyl dat alles zich onder een vermengt, zoo is myne BEVINDING ten dien opzichte Onduidelyk, en tevens niet regt overeenkomstig; nademael zy me alles verwacht voorstelt, dat inderdaed onderscheiden is: waerdoor zy overzulks in zoo ver ONVOLKOMEN is. Dit heeft van gelyken plaets, als ik het blad eenes booms, of eenig ander saemgesteld voorwerp beschouwe (*).

LXXIII.

Hoe meer Duidelykheit 'er overzulks in de GEWAERWORDINGEN is, hoe VOLKOMENER zy zyn: nemende de GRADEN DER VOLKOMENHEIT toe naer mate van den Graed der Duidelykheit; die uit het getal der duidelyk voorgestelde dingen, of der zaken die in de dingen voorgestelt worden, bestaet. 't Onderscheid dier Duidelykheit hangt van de Zinnen af. Het Oog, en na dat het Oor, geven de grootste Duidelykheit; de Smaek en Reuk de minste. Zulks het Oog, en na dat het Oor de volkomenste; de Smaek en Reuk de onvolkomenste Zinnen zyn (†).

LXXIV.

(*) *Paragr.* 822-825. (†) *Paragr.* 826, 827.

LXXIV.

De BEVINDING of GEWAERWORDING is dan zoo veel te volkomener , als zy te meer dingen , te gelyk en op eenmael duidelyker voorstelt. Hieruit volgt, DAT DE ZIEL, het Enkelvoudig wezen 't geen in ons is, en doof zyn Kragt de GEWAERWORDINGEN voortbrengt, NAER MATE dier uitbreiding VAN DUIDELYKHEIT VOLKOMENER is. En zoo hebben we een dubbele grond waeruit wy over de VOLKOMENHEIT der Wezens, die zich de werelt voorstellen, moeten oordeelen. Namelyk aen de eene zyde uit het Getal der dingen die te gelyk voorgestelt worden, dat is uit de uitstrekking der ruimte en tyd die men t'eener stonde bevatten kan; en aen d'andre zyde uit de Natuur en Wyze der voorstelling van ieder deel der ruimte of tyd, dat is met meerder of minder Duidelykheit. Met een woord, men kan dit opmerken door te zien, of de Duidelykheit zich in een groote Tyd en Uitgestrektheit, zoo verre uitstrekt als in een klene (*).

L X X V .

Daer kunnen derhalven nog veel ONVOLKOMENER ZIELEN zyn als de ZIELEN der Menschen, en dat wel van verscheide Graden in die onvolkomenheit. Gelyk inderdaed de menigvuldige soorten van Dieren, van de grootste Viervoetige tot de kleinste Kruipende, dat 's tot de Wormen toe, ons groote reden van zulks te denken geven. Maer dus kunnen 'er aen den

(*) *Paragr.* 828, 829.

ande-

472. GEDAGTEN OVER 'T WEZEN DER ZIELE.

anderen kant ook veel VOLKOMENER zyn als de onze , en dat insgelyks in verscheide Graden. Is het niet op dezen Aerdkloot , 't kan in een andere zyn; al was het op de Planeten en Hemelklooten , [gelyk zich sommige , en daeronder ook de Heer *Wolffius* , de Schryver dezer Gedagten,] verbeelden (*).

(*) *Paragr.* 830, 831.

V I E R.

VIERDE ARTIKEL.
VERVOLG *
VAN HET
KORT BEGRIP
DER
AENMERKINGEN
VAN DEN HEERE
GODOFRIDUS SELLIUS,
Doctor der Regten, Lid, enz.
OVER DE
HULPMIDDELEN
TEGEN DE
HOUTVREETENDE
ZEEWORMEN.

I N H O U D.

- XVI. *Vraagstuk van giftigen. enz. der Zee of Palen:*
en alleen haet te wagen van Vernissen of Smeer-
VII. STUKJE. Kk zels.

(*) Zie Pag. 293. van 't Voorlees Stukje. Dewyl men reeds een Gedeelte van dit Werk in onze Taal heeft, en 't over-

zels. XVII. *Uitwerking en Densd in zulk een Smeerzel vereischt.* XVIII. *Hoe het Uitdroogen en Affspringen te verhoeden.* XIX. *'t Affsmelten door de zonnestralen; hoe voor te komen, en van hoe weinig gevaer.* XX. *Onkostelykheit van zulk een Smeerzel.* XXI. *Het Inbranden voor de Palen i'eenhiael vrugteloos, schoon eenigszins van nut voor de Schepen.* XXII. *Zeker Smeerzel of Balm van wonderbare uitwerking.* XXIII. *De Palen met een Huit i'omkleeden, en hoedanig een.* XXIV. *Verscheide Houten, door hunne harate en bitterheit bestand tegen 't verderf en de Worm.* XXV. *Hulpmiddelen voor 't beveiligen der Schepen, onder andere 't Verdubbelhuiden derzelve; het Bekleeden met een Huit uit een buigbaer samenstel van metalen gemaekt; 't Smeeren met een Smeerzel van zeker Chirurgh hier te lande uitgevonden, en door hunne Hoog-Mogende bevoorregt in den Jare 1613. gelyk ook andere algemeene Middelen, en hoe de laetste omtrent de Palen te gebruiken.* XXVI. *Raed van Vallinieri wegens het zuiver Boenen der Schepen, hoe omtrent de Palen en van byten inkomende Schepen van eenig nut te maken.* XXVII. *Hoe van de Aangestokene Palen langer gebruik te hebben.* XXVIII. *Of 't onnoodig zy voortaan na Hulpmiddelen te zoeken, wyl de Wormen van zelve of door de koude zouden sterven.* XXIX. *Hoe de Rasten zonder Palen, door Nieuwe Dykaedje of*

overige eerlang staet te volgen; zullen wy hier alleen 't zakelykste melden van 't geen de Heer Sallius ten dezen opzichte in 't breede zegt.

of wel door zware Keisteenen te veiligen. XXX.
 't Allernoodigst Hulpmiddel tegen deze Plaeg, onze
 Bekeering namelyk en Gods zeghen.

XVI.

Zy, die dit ZEEGEWORMTE willen
 verdryven, door 't VERGIFTIGEN
 der ZEE of der PALEN, zullen zich
 bedriegen; zoo wel als zy die beu-
 zelagtig genoeg re-revelen van 't in
 zee storten van Peper en andere
 kragtige speceryen, (*). 't Eenige dat van vrugt
 kan zyn is, gelyk wy in 't vorige zeiden, een
 VERNIS of SMEERZEL, dat bestand is tegen de li-
 stigheit dozer Diertjes zoo wel; als tegen de
 ontbinding van 't Zeewater, en andere toevallen.

XVII.

Zulke een VERNIS of SMEERZEL moest van die
 UITWERKING zyn, dat het de jonge WORM,
 uit zyn aen het Hout hangend ei komende,
 belette om ook het alderminste van zyne ont-
 bindende vogtigheid aen 't opperste des
 Houts te brengen: waerdoor hy niet vorde-
 rende en voedzel ontbeerende, aenitonds zou
 lterven. Hiertoe moest dat VERNIS of SMEER-
 ZEL alle gemeenschap met de lucht en 't Hout
 beletten; en dus niet zoo zeer de poriën van
 't Hout vervullen, als wel zyne eige poriën
 toefluiten, op dat de ZEEWORM niet door de
 zelve, hoe onzichtbaer ook, niet zyn vogt zou

KK 2

(*) Zie de reden van beide in 't breede by den Schry-
 ver, Pag. 320-324

konnen komen en werken. Zoo lang nu als 'er een VERNIS of SMEERZEL van zulk een vereischte lyvigheit, dikte, of dichte ontbreekt, schynt men 't Hout door een ander SMEERZEL, met zoo veel dikker huilt te moeten omkleeden, als het eerstgezegde wyder poriën heeft. Hiertoe moet niet eens, maer verscheidemalen gesmeert worden, om de doordringendheit van 't vogt der WORMEN ten minsten moeilijker, zoo al niet onmooglyk te maken (*).

X V I I I.

Wat voorts het UITDROOGEN en AFSPRINGEN aengaet: men zou daer tegen konnen voorzien, met eerst een SMEERZEL te leggen, dat schielyker droogt; en, dat wel gedroogd zynde, daerover een ander min uitdroogende; en eindelyk een, dat van geen uitdroogen altoos wift. Hiertoe kan een éénig SMEERZEL verscheidentlyk toegestelt, genoeg zyn (†).

X I X.

Om nu dit SMEERZEL voor de ZONNESTRALLEN bestand te maken, zulks het niet door de zelve SMELTE en adruipe: zou men 'er hair of werk onder konnen mengen. Behalven dat dit smelten niet te zeer te vreezen zy; alzoo alle SMEERZELS door 't aenstooten van 't water verstyven. En genomen, 't een en 't ander slijp wert week en open geschenen, en 'er quam ge-

(*) Zie den Schryver: *Paragr.* 393.

(†) *Paragr.* 394.

gevallig een wormenei juist op die plaets, en daerdoor in 't Hout; wat zoud het kunnen maken? daer schoon zulk een WORM, nu groot geworden, zyn eiëren naer gewoonte nae buiten uitwierp, de gezegde eiëren te vergeefs op andere daer beneven zynde welbedekte plaetzen, zouden pogen in te komen, en dus voedzel ontberende, sterven. Ook zal een enkele WORM of drie, een Pael en 't Hout niet van zyne kracht berooven, schoon daerin naer zyn lust zich keerende en wendende: want dan blyven de uitgeholde buizen verre van een. En schoon de WORMEN in 't Hout zeer lang worden, leven zy echter maer tot zekeren tyd, en kunnen dus alleen of enkel zynde niet veel nadeels doen. Zulks men, schoon al niet verhoeden konnende, dat'er 't een of 't ander stip op het buitenste des Houts bloot raekte, en daerdoor gelegenheit voor 't inkomen van een enkele WORM of drie gegeven wiert, echter de Palen en 't Hout van de menigte dier Verwoesters, en eindelyk van alle gevaer, zou bevryden (*)

X X.

Zulk een VERNIS of SMEERZEL zoud ook ZOO KOSTELYK NIET zyn, als die van andere tot hiertoe uitgevonden; alzoo zy daerin behalven d'eenvoudige oliën en harsen die wy voorstellen, zeer vele andere vergiftigende dingen ondermengt willen hebben: alle welke in

Kk 3 een

(*) Paragr. 394.

een SMEERZEL tegen de WORMEN gemist kunnen worden; vermits daerin maer vereischt word, dat door deszelfs behoorlyke dikte de opening der poriën gesloten worde; by middel van welke de WORMEN om gene heftige uitwendige MIDDELEN geven (*).

X X I.

Dit fehynt de oirzaak te zyn van de totnogtoe te vergeefs in 't werk gestelde beschutting van 't Hout tegen dit GEWORMTE. In 't byzonder heb ik zelve zulks bevonden, met het INBRANDEN van 't buitenste der PALEN. Ik heb 'er gezien, tot de dikte van een vinger INGEBRAND, die echter in 't kort bedorven waren: de reden daarvan was niet, dat het INGEBRANDE door 't inheien der Palen was afgesprongen, gelyk men zich zou kunnen verbeelden, maer dat de WORM door de poriën van 't INGEBRANDE Hout het gezonde had weten uit te zuigen, en het INGEBRANDE door zyne afgerigte listigheid weg te werpen; gelyk ik zelve meer dan eens, door zulke PALEN te bezien, bevonden hebbe. Een andere blyk van de vrugteloosheid dezès INBRANDENS, zyn my de SCHEPEN, welke zoodra niet weder in zee komen, of zy krielen op nieuw van WORMEN. Echter kan het zyn NUTTIGHEIT omtrent de SCHEPEN hebben; omdat men dit INBRANDEN van derzelveer huid zoo menigmaal herhalen kan, als men wil: 't welk met de PALEN niet kon-

(*) Paragr. 396.

kennende geschieden, zoo is het voor dezelve geheelenal VRUGTELOOS (*).

X X I I.

De Weled. Familie van H** bezit in erffenis van eenen harer Voorvaderen, welc eer Raedsheer enz. des Konings van Zweden, een weergaëloos SMEERZEL, of gelyk zy 't noemt, een BALZEM, die het Hout voor alle bederf en ongediert veilig; als by ondervindinge gebleken is. Men heeft 'er name-lyk Hout, dat men vertimmeren wilde, inê bestreken; en dat heeft men, na het bykans een halve eeuw in regen en wint gestaen had, zoo gaef bevonden als eenig nieuw Hout kan zyn. Nog meer, men heeft in een zeer vergiftige en verderffelyke grond drie palen geslagen van 't zelfde Hout; waervan de een zonder iets daer aen, de ander met ordinaire teer of scheepsmeering, en de derde met dezen BALZEM bestreken was: men heeft ze omtrent een jaer laeten staen, en toen uitgehaelt zynde, bevonden, dat de eerste geheel verrot, de tweede genoegzaam vermolmt, maer de derde geheel gaef en onbeschadigt was. Zyne Czaersche Majesteit *Peter de Groote*, wiert volgens zyne gewone zucht tot wetswaerdige dingen, door deze wonderbare uitwerkingen van gemelden BALZEM dermaten uitgelokt, dat hy zeer vele duizenden uitbood om de bereiding van dezelve te mogen ken-

K k 4 nep:

(*) Zie Paragr. 397.

nen : doch de dood van den Uitvinder daer tusschen gekomen , verftak hem van zynen wensch. Vermids my een weinig van dien BALZEM ter hand gekomen was , heb ik ze by myn laetste bezoek van de Zeekusten , aen de strandbewoonders gegeven , om ze eens ter proeve te brengen. Voor zoo veel ik uit zeker Hout , naer behooren daer meê bestreken , my door gemelde Erve op myn verzoek gezonden , heb konnen opmaken , moet deze BALZEM vry dik , en tot zoo verre op het Hout gelegd worden , dat het voor alle toegang , zelfs van de lucht bewaert zy : zonder welk een voorbehoedzel misschien all' deszelfs kragt van geen belang zou zyn (*).

X X I I I.

Men heeft 'er gevonden , die de PALEN met een Twee-of Drie-Dubbele HUIT , met Schelpen daertusschen , wilden omkleeden ; om dus de Helmen der Zeewormen , daer zy , naer hunne verbeelding , 't Hout meê doorboren , te breken , en hun lyf , in de Schelpen komende , te doen scheuren. Maer immers zou die HUIT , zoo ze van Hout of ryzers was , niet der haest bedorven zyn , en dus de Schelpen wegvallen. Ook boren de WORMEN met hun Helmen niet ; zelfs die der grootsten zyn er veel te zwak toe ; maer zy onthinden 't Hout met de meergemelde scherpe vogt , en omkleeden hun lyf met een Koker overal daer zy

(*) Zie *Paragr.* 398.

zy doorgaen: zulks het vrugteloos, ja noodeloos is, op MIDDELEN te denken, die hunne Helmen zouden breken, en hunne Lichamen verwonden. Wilde men een HUIT leggen om de PALEN, men moest 'er een hebben, die geheel digt, en onvermurwbaer voor het vogt der WORMEN was. Dus heb ik zelve geoordeelt, dat men de PALEN van den grond der zee af, tot op zekere hoogte, met *vertinde yzere Platen*, of *Platen van ander Metael* dat *aen geen roesten onderhevig* was, moest BEKLEEDEN; en zulk een OMKLEEDZEL zoud onverwinbaer zyn voor de WORMEN. Want schoon men ons meld van doorgeveete spykers, 't waren zulke die men in het Hout vond en die verroest waren. In plaats van Platen zou men ook een HUIT van *Leer* of *sterk Gewast Lywaes* kunnen maken, die men door vertinde spykers met breede koppen op de PALEN spykende: terwyl men 'er *Werk* en *Hair*, onder eenig dik SMEERZEL geraent, tusschen beide, zou kunnen voegen. En gelyk all' t verderf omtrent de grond der zee en wat meer opwaert is, zou men met dit gedeelte des PAELS te bewaren, mogen hopen, de ZEEWORMEN zoo niet gansch te wederhouden, echter te behinderen de PALEN zoo schielyk te verdueren (*).

X X I V.

Men vind, om hier ook iets van te zeggen, by de Natuurkundigen, inzonderheit by

Kk 5

Theq-

(*) Zie : *Paragr. 399 en 400,*

Theophrastus gewag gemaakt van zekere soorten van HOUT, dat in 't water VERHARD, en vangeen rotten weet: dan, meest alle soorten van HOUT, staen volgens hem bloot voor de WORM, buiten het *Olyvenhout*. Echter spreekt hy van zekere *Boomen* 'op 't Eiland *Tyle*, die HOUT van 't GEWORMTE onbeschadigt blyft: en hy staet in 't algemeen toe, dat alle HOUTEN, die gekoleurt en bitter zyn, het VERDERF WEDERSTAEN (*). Men leest ook by *Aldoubrandus* (†): „ dat'er op 't Eiland *Hispaniola* zeer „ hooge *Citroenboomen* zyn, welker planken „ van de Indianen tot hunne Vaertuigen ge- „ bruikt worden, om ze voor de WORMEN „ te beveiligen”. Nogtans, 't geen aenmerkelyk is, heeft de Heer *Sloane* bevonden, dat het *Cederenhout*, door zyne BITTERHEIT boven alle HOUTEN, zou men zeggen, bequaem tegen het GEWORMTE, echter van het zelve doorgevreeten was (§). *Montanus* en *Gottfried* spreken beide van BITTERE HOUTEN, *Monardus* van *Speceryagtige*, die van geen WORM wetende, door de Indianen tot hunne Kanoos en andere Vaertuygen gebezigt worden (‡). *Ruellus* wil, dat de *Hars* die in 't *Cypressenhout* is, de WORMEN weêrstaet (‡). *Villermont* eer door den H. *Sloane* (**) bygebragt, keert het

(*) *Hist. Plantar. Lib. V. c. 5.*

(†) *De Insectis. Lib. V. c. 5. pag. 689.*

(§) *Natural Hist. of Jamaica. Vol. II. pag. 193.*

(‡) Zie: *Montanus Amerika. I. Boek. p. 70. Gottfrieds Reizen. I. Deel. p. 55. en Monardus, by Clusius in Exot. p. 323.*

(‡) *De Natura Stirp. c. 75.*

(**) *Ter evengemeldar plaats.*

het HARDE HOUT, dat onder de Keerkringen groeit, tegen de ZEEWORMEN bestand: iets, dat met het gene van 't *Yzerhout*, door den Hoogleeraer *Boerhave* gezegt word, zeer wel overeenstemt (*). Voorts dient hieromtrent ook niet overgeflagen te worden, dat de Maen en Wint groote gemeenschap met het Hout hebben: weshalven men, om zoo veel te meer het VERDERVEN deszelfs VOOR TE KOMEN, naer beide te zien hebbe als men het hakken zal, gelyk men deswegen zeer veele fraeie waernehmungen heeft in de *Philosophical Transactions*, of *Wysgierige Aentekeningen* van de Londonsche Maetschappij der Geleerden (†).

X X V.

(*). Immers dus spreekt zyn Ed. in de *Blam. Chemie*. Tom. I. Pars 2. de *Aqua*. „ Men weet ook dat 'er in Azië, Afrika, en Amerika, inzonderheit onder de heete Luchtsreken, HOUTEN groeien, zoo hard als Yzer, en bykans zoo zwaer als Keisteenen; die daerom *Yzerhouten* genoemt worden.

(†) Onder anderen is het gene men No. 46. pag. 913. vind waardig hier gemeld te worden. „ Ik ben, zegt daer de Heer *Tonge*, „ ik ben van een verstandig en onderzoekliëvend man onderregt, dat her *BADERF* des HOUTS nier zoo zeer afhangt van het jaergery, of de opklimming, en meer- of minderheit der sappen, als wel van de gesteltenis der Maen en Winden. Hy verzekerde my dat het HOUT met een Westenwind, en inzonderheit met een affnemende Maen gehakt, zeergemakkelyk te bewaren was voor de WORM: maer dat in tegendeel, 't geen men met een Oostenwind hakt, zeer ras van dien vyand aengestoken word, in wat tyd van de Maen oock gehouwen: waerom het noodig is zulk HOUT aen'tonds onder water te steken. Zie breeder den Schryver: *Paraphr.* 401.

Wat nu in 't byzonder de SCHEPEN betreft: men vind daeromtrent by Uit- en Inlanders verscheide HULPMIDDELEN TEGEN 't GEWORMTE bedagt. In het *Dagregister der Geleerden van Parys* van de Maend February 1666 (*), heeft men een *Brief uit Holland*, des aengaende geschreven. De Schryver deszelven spreekt daer in van verscheide HULPMIDDELEN, hoe wel hy ze alle vrugtloos keurt: onder anderen van 't *Bekleeden met yzere of loode Platen*; 't *digte Bestaan met spykers*; 't VERDUBBELHUIDEN en *Tusschen-invoeren* van Koehair, Lym, Kalk, Kolen, enz. 't Gebruik der Portugezen om de SCHEPEN te blakeren of te *Branden*; de *Bittere Houten*, inzonderheit die van de wilde Indische Pereboom; en van 't *verbitteren des Houtts* door zekere daer toe dienende stoffen, by iemand uitgevonden (†). Het VERDUBBELHUIDEN der SCHEPEN schynt van de Chinezen eerstmael tot de Europeërs overgebracht (‡). Sedert is het gelyk by alle Europeërs, zoo ook by de Nederlanders in gebruik geraekt, inzonderheit omtrent de SCHEPEN, die nae Amerika en de Middellandsche Zee stevenden: gelyk daerom ook in den jare 1666. ter Vergadering der H. H. Staten, het advys van Zee-lands

(*) *Journal des Sçavans*. Fevr. 1666.

(†) Zie den Heere *Sellius* Pag. 336. en de Nota (e) aldaer.

(‡) Zie *Gottfrieds Reyzen*. I. Deel. in de *Rais* van d' *Andrade* pag. 25. daer men *Chinezzen* voert de *Chiis* moet lezen,

lands Gedeputeerden desaengaende wert ingebragt (*). Twee Engelsche Heeren hebben in de vorige eeuw ook uitgevonden, een zeer goed HULPMIDDEL voor de SCHEPEN; 't welk ook tot de Palen behoorlyk zou kunnen toegepast worden: bestaende in 't BEKLEEDEN derzelve met een HUIT, die zy maekten uit een BUIGBAER SAMENSTEL VAN METALEN, onder welke voornamelyk loot was; en waerop hen van den Koning en 't Parlement Octrooi wert gegeven (†). Aentekenswaardig is ook, dat zeker Chirurgyn hier te lande, over ruim CXX. Jaren, een SMEEERZEL uitvond, dat van een zonderlinge kragt en deugd was, om het Hout onvatbaer te maken, zoo voor de aendoening van VUUR en WATER, als inzonderheit voor 't GEWORMTE: waerom hunne Hoog-Mogende hem een *Privilegie* gaven voor negen jaren, om namelyk het gezegde SMEEERZEL alleen te mogen maken en verkoopen (‡):

Voorts

(*) *Aiszema Zaken van Staat*. V. Deel. XLVI. Boek. A. 1666.

(†) Zie Pag. 338 in de *Nosa*. Voor de Liefhebbers zullen wy deze *Privilegie*, zoo als wy dezelve by den Heere *Sellius* pag. 339. vinden, hier mededeelen. Zy leit als volgt:

DIE STATEN GENERAAL DER VEREENICHDE NEDERLANDEN. Allen den ghenen die dese tegenwoordige sullen sien, ofte hooren lesen Saluit, Doen te weten, dat wy ontfangen hebben de oormasdige *Supplicatie* aen ons gepresenteert by Mr. *Adriaen Sare*. Roomen Chirurgyn in onser dienst wesende, inhoudende hee dat hy op zyn Zoncheyt doeryst, hebbende vele diverseke Danden, Oovinkryken ende Provincien door lanck anderbaerlycke Substantie van Peck, omme daer mede te besmeren die Schepen

28-

Voorts leert men uit *Rumphius* (*) dat de *Kalken* en *Olse* de *SCHEPEN* in de *Indiën* voor de *WORM* veiligen : gelyk daerom welligt de *Witte*

(*) *Amb. Revisie II. B. p. 127.*

varande op *Oost* ende *Westindien*, ende andere verds gelegen *Landen* ende *plaeissen*, daervan de *cracht* sulcke was, dat het *water* die nyet konde *befchadigen*, die *Sonne* nyet konde doen *smelten*, die *Wormen* nyet *doorreeten*, nochte het *vier* ofte *vlammen* daar op nyet *vatten* ofte *branden*, gelyk dat *geprobeert* was *nen* *secker* *Schip* genaemt *den* *Hazerwin*, gedaen hebbende de *lange* *voyage* op *St. Thome* ende *Brafsilien* onder onse *Armade*, waerover *Commandeur* was *Jonker* *Pieter* van der *Does* saliger, hie volckte na *zyn* *wadercompste* sulck *wiar* bevonden (volgende de *disposisie* van den *Capiteyn*, *Lieutenant*, ende den *Schipper* daervan.) Dat *voorsz.* *Schip* het *alderdichste* was geweest van de *gebesle* *Armade*, zynde *efelve* *coris* *doerna* met *tvien* *geladen* naar *Venatien* *gevaeren*, sonder datter *eine* *plancke* *ryt* ofte *inne* *genomen*, ofte *gefleken* is geworden, *Biddende* die *voorsz.* *Suppliant* ten *selven* *aensien*, ende dat *hy* *aen* *dit* *onderfoeck* *groote* *diligentie* ende *costen* gedaen heeft, daer van *hy* *hem* *geern* *soude* *heelen*; ende *vergeden*, *oirtwadelijck*, dat *ons* *soude* *gelieven* *hem* *te* *vriscenen* *Oftrooy* *voerden* *ryt* van *twaelff* *naestcommende* *jaeren*, omme de *voorsz.* *Substantie* van *Peck* alleene *daerentuffchen* in de *Vereenichde* *Provincien* te *mogen* *maecken*; doen *maecken*, ende *vercoopen*, met *verboth* van *deselve* *daerentuffchen* na te *maecken*, ende te *vercoopen* op *seker* *groote* *perich* *daer* *toe* *te* *statueren*, **WELCKEN AENGEMERCKT, SOO IST,** dat *wy* *ons* *genegen* *vindende* *ter* *bede* *van* *den* *voorsz.* *Mr. Adriaen* *Sare* *Roomen*; den *selven* *Sare* *Roomen* *gegunt*, *geconsenteert*, ende *geoftroyeert* hebben, *Gannen*, *Consenteeren* ende *Oftroyeren* mit *desen*, dat *hy* *woorden* *ryt* van *negen* *jaeren* *naestcommende* alleene inde *Verdenichde* *Provincien* sal *mogen* *maken*; doen *maecken*, ende *vercoopen* *seker* *substantie* van *Peck* *by* *hem* *onderfoekt*; omme *daermede* *te* *befmeren* *die* *Schepen* *varende* *op* *Oost* *ende* *Westindien*, en *andere* *verde* *gelegen* *plaeissen*, ende *landen*; daer van de *cracht* sulcke is dat het *water* die nyet en kan *befchadigen*, de *Sonne* nyet doen *smelten*, den *Wormen* die *nyet* *door* *reeten*; nochte het *vier* ofte *vlammen* daar op *nyet* *vatten*, ofte

Witte Tonnen, omtrent omme Zeehavens on-
beschadigt van dit Verderffelyk Gedierte ble-
ven. Behalven all't gezegde kan men aen-
prij-

aste branden, gelyck ons daervan is gebleken hy behoerlyke
atseftatie, verbiadende desen volgende alle ende een yegelyck
Ingejetenen van dese landen, de voorsz. Substantie van Peck
naer te maecten, te vercoopen ende gebruycken binnen den
voorsz. rye van negen jaeren, sonder consens van den voorsz.
Suppliant by verhuente, selcker reysch van sulke nagemaecte
substantie, ende daerenboven van de somme van drye hondert
ponden van veertich grooten stuk, een derddendeel daervan tot
behoeff van den Aanbringer, het tweede derddendeel tot be-
hoeff van den Officier die de Calangie doen sal, en het restee-
rende derddendeel tot behoeff van den voorsz. Sare Roomen,
mits dat het zy eene nyuwe inventie, te vonden in dese lan-
den nyet gevonden, noch gepractizeert, ende sonder prejudicie
van alle voorgaende generale ende particuliere concessien, ende
dat die Suppliant gehouden sal syn de voorsz. Substantie van
Peck te verkoopen ende leveren aan die ghenen die dat sullen
begeren, voor eenen crullen ende redelycken prijs, genietende
daerenboven van de selve voor zyn Inventie te weten van
elck schip van hondert lasten, ende daeronder, dat daerme-
de sal werden gesmeert viarentwintigh guldens eens, ende
van de meerder Schepen naer advenant, Ontbieden daerom
allen Officieren, Justicieren, Magistraten ende Inwoonders
van de voorsz. Vereenichde Nederlanden, dat zy den voorsz.
Mr. Adriaen Sare Roomen doen ende laten genieten, en ge-
bruycken, te volcommen effect van desen onsen Offroye, Consens,
ende privilegio, Cesserende alle beleten ende wederseggen ter
contrarien. Gegeven onder onsen Cachette, Paraphure, ende
de Signature van onsen Griffier, in S' gravenhage den XXIX^{en}
Noverbris, inden jaer XVI^{en}, en derthien, JAN. VAN OL-
DENBARNEVELT.

Ter Ordonnā, van Hooghgemekte
Heeren Staten Generael,

C. AERSSEN.

1613.

proyzen: *Zwavel*, *Zout*, *Hars*, *Pek*, *Traen*, *Jodentym*, de *Groene Bast van Oker- of Grobte Noeren*, *Druck-inkt*, enz. Waerby men voegen kan, *Alst*, *Koloquinten*, enz. Dan dit alles kan van meer vrugts zyn omtrent de SCHEPEN als aen de PALEN: om dat men 't met de eerste t'elkens als 't noodig is herhalen kan; en niet met de laetste: die men daerom op zekere mate zou moeten uithollen, en met dusdanig een Smeerzel vullen; op dat het door de gansche PAEL mogt trekken.

XXVI.

De vermaerde *VALISNIERI* (*), raed omtrent de SCHEPEN aen, dat men ze van de aenhangende eieren der *WORMEN* zuivere, door herhaelde *BOENINGEN*: maer behalven dat dit van een moeilyke uitvoering zou zyn, kan ik my niet verbeelden, dat zulks het quaed zoud uitroeien; schoon 't waer is dat zulks deze *Ondieren* eenigszins zou kunnen verminderen. Zulks men het by gebrek van iet beters; ook aen de PALEN in 't werk zou kunnen stellen. En gelyk het vooral geraden is, dat men zoo veel mogelyk zy, onze *Kuften* vry houde van een nieuwe vermeerdering en toevoer dier *WORMEN* van andere plaetzen; zou men de Raed des Heeren *Vallisnieri* wel kunnen volgen; omtrent de SCHEPEN die uit zulke havens quamen, daer de ZEEWOR-
MEN

(*). *Raccolta di Var. Trat. p. 141. De Heer Sellius, deels de plaats uit Vallisnieri pag. 341, 342. mede.*

MEN eigentlyk doorgaens hun verblyf hebben. Te weten, men zou die SCHEPEN op zekere plaats komen doen lossen door Ligters; onze dan vervolgens van dit schadelyk zaed zo veel mogelyk was op gezeide wyze te zuiveren, en de WORMEN in onze havens te houden (*). Want hier geldt het zeggen van *Ovidius*:

Agrus ejusdem, quam non admittitur hospas.

Dat is:

*'t Is meerder moeite een vyand uit uw staten
Te dryven, als hem nooit daer in te laten.*

XXVII

Dan; gelyk men ziet, all' onze raed had tot-
nogtoe eeniglyk opzigt op 't bewaren van 't
gave Hout: om 't ONTSTOKENE te vryen, is
er geen kans. Men zou evenwel ten opzigte
der PALEN enkel om tyd te winnen en langer
gebruik van dezelve te hebben, de ingeheide
PALEN door de Hei, als wilde men ze dieper
inlaen, eenige slagen boven op kunnen ge-
ven; om dus de Kokers der WORMEN te
breken, en hen daerdoor te doen sterven.
Op dat men nu zich niet verbeelde dat de
schokking der golven, inzonderheit by storm,
't zelfde zou kunnen doen, heeft men te we-
ten, dat de slag der golven natuurlyk is en
den WORMEN, als hen gewoon, geen nadeel.

VII: STUKJE.

LI

doed:

(*) Zie van dit alles in 't breede: des Schryvers 402. &
403, en 404. Paragraeph.

doed: wyl deze een andere beweging maekt, als die van boven door de Hei, regt toe en aengeschied; en die bygevolg een meerder inwendige trilling door all' het Hout te wege brengt. Men vreeze ook niet voor 't breken der AENGESTOKENE PALEN door zulk een geweldig heien: alzo de gene die noch van dienst zyn, zulks wel zullen kunnen uitstaen, en die breken, zekerlyk doorvreeten, en bygevolge van geen nut altoos tegen den slag des waters meer zyn (*).

X X V I I I.

Maer veelligt zullen'er zyn, die zich verbeelden, dat het NIET NOODIG is, na HULPMIDDELLEN tegen de WORMENVOORTAEN met zoo veel ernst te zoeken; nademael ze reeds merkelyk vermindert schynen, en men'er naeulyks meer van hoort. Doch hier op antwoord ik met *Lutcretius* :

*Nil adeo magnum, nec tam mirabile quicquam
Principio, quod non minuant mirarier omnes
Paulatim.*

Dat is :

*Niets is zoo wonderbaer in't eerst, of met den tyd
Gewens'er ieder aen; en 't wonderbaere slyt.*

Ondertusschen is daerom dit wonderbaer Gedierte niet inderdaed verminderd, en men vleid zich te vergeefs, zoo men wagt dat het

VAN,

(*) Zie Paragr. 405.

VAN ZELVE ZAL UITSTERVEN, gelyk andere dergelyke plagen, van *Sprinkhanen*, *Muizen*, of ander Ongedierte: die op zekere tyden by uitstrek vermeerderd zynde, endelyk van zelve gesleten zyn. Maer dit ontstond door gebrek van voedzel, dat de ZEEWORMEN, byzonder in onze Zeën, oervloedig hebben, en hebben zullen zoolang onze Kusten alom met Palen beheit zyn. Men heeft ook niet te wagten dat de Koude hen zal uitroeiën: want, behalven dat ze in hunne holen van de gesteltheit onzer lucht weinig aengedaen worden, zoo vermoed men met reden, volgens de waarnemingen van den Grave *Marfilli*, door de Thermometer genomen, dat de Zee zelve, als in welke de Palen staen, doorgaens van eené egale getempertheit is (*). Zulks het beter zyn en blyve nae HULPMIDDELEN omtezien, als op zyn beloop te laten (†).

X X I X:

Engenomen alle MIDDELEN om de PALEN tegen de WORM te veiligen waren vrugteloos, zoo zoud men de PALEN zelve kunnen verminderen, en iet anders ter beveiliginge onzer KUSTEN in 't werk stellen. Zoo heeft de Sekretaris *Lakeman* voorgeslagen, eenen zwaren BINNENDYK te leggen agter den Ouden, tot welken geen PALEN zouden noodig zyn (‡): en andere hebben als zeer heilzaam gekeurt,

Ll 2 grooté

(*) Zie zyn Excellenties *Hist. Physique de la Mer*. P. I. p. 17.

(†) Zie breeder het werk zelve: *Paragr.* 406.

(‡) Zie zyn *Onswerp*, by de *Erve Raselbänd* 1733. in Folgedrukt.

492 HULPMIDDELEN TEGEN DE ZEEWORMEN.

groote en zware KEISTEENEN , aen den voet der Dyken in de Zee kluftsgewyze of al glooïende op een te leggen (*); om dus met den tyd , en tegen de WORMEN, en tegen de golven voor altoos, als door gemaekte klippen en rotten BEVEILIGT te zyn.

X X X.

Dan, nadien onze zonden deze PLAEG aenbragten, zal men, zoo deze of andere middelen gezegent zullen wezen, de bron van 't quaed moeten wegnemen; en men zal God in de roede vallende, met WAERAGTIG BEROUW, Hem om zyn goedertieren ZEGEN over onze ondernemingen moeten smeeken: want zoo ergens, hier geld het :

*Nisi DEUS benigne
Fortunet acta nostra ;
Labor omnis est inanis.*

*Ten zy Gods goedertieren Oog,
Ons daen begunstig' van om haag,
Is 't ydel wat m' ook doe of poog?*

VYF

(*) Dit heeft men sedert met vrugt in 't werk beginnen te stellen.

VYFDE ARTIKEL.
TWEEDE VERVOLG *
DER
ONTLEDINGE
VAN HET

HART;
BEHELZENDE
EENE BESCHOUWING DER
KLAPVLIEZEN
VAN DE

GROOTE BLOEDVATEN.

DOOR

J. C. GARENGEOT.

I N H O U D.

XXIX. *Klapvliezen der Bloedvaten van het Hart.*

XXX. *Hunne Plaetzing aen de Monden der
Zakken van de Holle- en Long-Aderen.*

XXXI. *Hun gewone Naem van Driepuntige en Myter-*

Ll 3 *gely-*

(*) Zie Pag. 125-134. van ONS VYFDE, en Pag. 313-326.
van ONS ZESDE STUKJE.

gelykende. XXXII. Hun Maekzel, Gelegenheit, en Toestand. XXXIII. Hun Nut en Dienst. XXXIV. Klapvliezen van de Grootte Slagaders; dat is van de Long-Slagader, en de eigentlyk zoo genoemde Grootte Slagader; derzelver byzondere Gedaente en Maekzel. XXXV. Waerom Halfmanige genoemd, en van hoedanig eene gestalte eigentlyk. XXXVI. Morgagne's beschryving van het Kraekbenig Knoopje of Bultje dat op den Rand dezer Klapvliezen gevonden word. XXXVII. Wysheit des Scheppers in de voorzorge van dit Knoopje op den Rand der Klapvliezen ontdekt, uit het nadeel en gevaer dat de mensch by mangel van hetzelfde zoude lyden. XXXVIII. Verder aengedrongen.

K X I X.

Om onze Beschryving van 't HART te vervolgen, moeten wy in 't korte ook iets zeggen van de KLAPVLIEZEN die aan den mond DER Grootste BLOEDVATEN gevonden worden. Gelyk nu deze GROOTE VATEN, die in en uit het HART gaen, van tweederlei aert zyn, zoo verdeelt men ook de KLAPVLIEZEN; die men in derzelver monden vind, in tweederlei soort; namplyk in de Klapvliezen der Aderen, en in de Klapvliezen der Slagaderen van het HART.

X X X.

De ADEREN DES HARTEN storten zich in de voorheengemelde ZAKKEN; namelyk de beide HOLLE ADERS, dier eene de opperste, dier andere de benedenste is, storten zich in de ZAK DES HOLLEN ADERS; en de vier Long-Aderen, te weten, twee ter regter, en twee ter linker zyde, gieten zich uit in de LONG-ZAK. Deze beide ZAKKEN behouden, zoo wel als de Ooren, een gedeelte van het Bloed eenigen tyd in zich, en brengen het daarna in de Kamers van het HART. Aen de OPENING dezer ZAKKEN in het HART, zyn deze KLAPVLIEZEN der Aderen GEPLAETST: zy zyn vyf in getal, namelyk drie behoorende tot de HOLLE ADERS, en twee welke de LONG-ADERS ten dienste staen.

X X X I.

De Eerstgemelde worden in 't gemeen DRIEPUNTIGE KLAPVLIEZEN (*) genoemd, om dat zy, zoo men wil door hunne gedaente, een Driehoek vertoonen. De Laestgemelde noemt men MYTERGELYKENDE KLAPVLIEZEN (†): om dat dezelve, als zy open zyn, volgens het gemeene zeggē, naer een omgekeerde Myter of Bisschoplyke Muts gelyken.

L 4

XXXII.

(*) *Valvula Tricuspidales.*(†) *Valvula Mitralis.*

XXXII.

Dan, de Namen doen niets ter zake; 't komt daerop aan dat men het MAEKZEN, de GELEGENTHEIT, en TOESTAND van de Deelen dezer KLAPVLIEZEN kenne. Zy sijn alle elkanderen gelyk, en vertoonen geenszins de gedaente van een Driehoek: in tegendeel vertoonen zy een peesagtige en genoegzaam ongelyke Vierhoek; en van de peesagtige Rand dezès Vierhoeks, die om zoo te spreken in de Kamers van het Hart zweemt, gaen klene peesagtige strikken uit, welke zich hechten aan de vleezige pylaertjes, welke in de Kamers, gelyk als zoo veele byzondere spieren, gevonden worden. Tusschen ieder Peesagtige Vierhoek, waer uit de zoogenoemde DRIEPUNTIGE KLAPVLIEZEN bestaan, vind men zekere klene peesagtige Deelen, die men als zoo veele klene KLAPVLIEZEN kan aenzien: zulks men Zes dezer KLAPVLIEZEN, drie groote, en drie klene, kan tellen. Dusdanig een gestel vind men ook aan de MYTHERGELYKE KLAPVLIEZEN, welke aan de mond van de Longezak geplactst zyn: zoo dat er van deze vier, dat is twee groote en twee klene, gevonden worden.

XXXIII.

Het NUT van de KLAPVLIEZEN bestaet daeriny dat zy het Bloed van de Zak des Holten en Long-Aders gelegenheit geven om zich

in de Kamers van het HART te storten , en terzelfder tyd te beletten dat het gezegde Bloed niet weder uit de Kamers in de Zakken loope. Deze tegen elkander overstaende werking der KLAPVLIEZEN , geschied door de *Verwyding en Toeknypping* (*) der vezelen van het HARTE : namelyk in de Verwyding gaen de zoogenaemde Driepuntige KLAPVLIEZEN uit malkander , op dat zich het Bloed in de Holigheden of Kamers van 't HART zoude konnen storten ; maer in de Toeknypping dringen zy zeer dicht aen een , om zich zoo veel te beter tegen het te rugloopende Bloed te konnen zetten.

X X X I V .

Daer zyn twee GROOTE SLAGADEREN van het HART ; namelyk de LONG-SLAGADER die uit de voorste Kamer gaet , en de GROOTE SLAGADER die uit de agterste Kamer komt. Ieder heeft by de uitgang van 't HART , drie KLAPVLIEZEN , van geheel ander Maekzel als de voorgemelde ; het zyn namelyk kléne vliesagtige zakken , gelykende zeer wel naer de taffchen of beuzen die de vrouwen dragen. De omgebogenheit derzelve is nae de Kamers , de holigkeit nae de zyde van de SLAGADERLYKE Buis gekkert. Hieromtrent kan men iets aenmerken , daer thyns wegens niemant totnogt toe om gedacht heeft ; zelfs niet de beroemde *Morgagni* , die de grond dezer KLAP-

VLIEZEN

(*) *Diastole & Systole, seu Relaxatio & Constrictio Cordis.*

498 **B E S C H O U W I N G D E R**
VLI EZEN naer 't leven doende afbeelden, de-
zelve rond gemaekt heeft, tegen deszelfs wa-
re gedaente, die driehoekig is, en in een
spits uitloopt.

X X X V.

Men NOEMT deze KLAPVLI EZEN HALFWA-
NIGE; om dat zy de GRDAENTE hebben van
een halve Maen, of liever van een oude
Griekfche (Sigma. By naeukeurig letten zal
men bevinden, dat de zwemmende Rand van
deze klene Tafchen, door een kleen, verhe-
ven, en zoo 't fchynt kraekbenig Knoopje, in
Twee Halve Manen gedeelt word. *Arantius*,
die vermoedelyk eerst van dit Knoopje fchreef,
vergelykt het by een zeer kleen zaedjen, en
zegt dat deze Rand veel dikker als 't overi-
ge van 't KLAPVLIES is, en even als of zy door
omvouwing van het VLIES gemaekt wiert.

X X X V I.

MORGAGNE, die verfcheide aanmerkingen
by die van *Arantius* voegt, verzekert ons, dat
dit klene en zoo 't fchynt KRAEK BENIG
KNOOPJE, meer op de KLAPVLI EZEN van de
Groote Slagader, als op die van de Long-
Slagader gevonden word; dat het verfcheide-
mael in Schapen en Honden ontbreekt; en
dat hy 't in de Offen zoo wel op de KLAP-
VLI EZEN van de eene als van de andere Slag-
ader altoos gevonden heeft. By die gelegen-
heit geeft hy een befchryving wegens het
Mack-

Maekzel en de Geleghentheid van dit KNOOPJE, zoo als het in de Dieren is: „ Het midden „ zegt hy, des Rands van alle K L A P V L I E Z E N „ verheft zich in een omgeboge hoek: en uit „ dit deel der K L A P V L I E Z E N , zich samenvou- „ wende , schynt zich meermael een K L E E N „ L I C H A E M P J E of B U L T J E te formeeren, hoe- „ wel 't 'er inderdaed zoo nooit mede gele- „ gen is. Wanneer 't 'er is , legt het onder „ gemelde hoek , en is nu eens van een „ ronde, dan van een langwerpige gedaente. „ 't Is ook niet uit kraekbeen , of been , „ maer uit vleezige vezelen gemaekt. Im- „ mers eenige dezer vezelen strekken zich van „ de zyden der K L A P V L I E Z E N dwars over der- „ zelve lichaem; en in 't gemeen zyn 't eeni- „ ge van die , welke tegen de hoek van 't „ midden der gezegde Rand opstygende, het „ gemelde B U L T J E of L I C H A E M P J E formeere- „ ren. Het maekzel van dit B U L T J E en de- „ zer K L A P V L I E Z E N in de Dieren , is van de „ onze niet zeer veel onderscheiden: nadien „ deze B U L T J E S aen haer binnenste meer- „ mael vleezig, meermael peesagtig zyn. Wat „ de K L A P V L I E Z E N aengaet; hare kragt word „ door peesagtige vezels aen den Rand ge- „ sterkt, en onder denzelven zyn ze met „ zeer vele vleezige vezels voorzien , welke „ over de K L A P V L I E Z E N des Long-Slagaders „ dwars, gelyk over die des Grooten Slaga- „ ders schuins heenen loopen. En het ge- „ beurt dikwils dat deze vleezige vezels van „ d'eene en andere zyde zich schuins tot aen „ het L I C H A E M P J E of B U L T J E uitstrekken(*)”.

(*) Morgagne Adversar. 1, 19.

XXXVII.

Deze BULTJES op de KLAPVLIEZEN, toonen dus de byzondere VOORZORGE DES WYZEN EN HEILIGEN KONSTENAERS, voor de werktuigkundige geschiktheid van ieder (ook 'tminste) deeltje onzes Lichaems. Want byaldien de *Halfmanige Klapvliezen* niet door een peesagtige Rand eindigden, en het midden deszelfs niet wat verhevener en bezet was met een KNOOPJE of PEESAGTIG BULTJE, dat het midden des Rands van elk *Halfmanig Klapvlies* als in een hoek veranderde; zouden dan de Drie KLAPVLIEZEN der Long-Slagaderen, en voornamelyk die des Grooten Slagaders, als zy eens uitgespannen en met Bloed aengevult waren, wel een driehoekige opening, die het Bloed der Slagaderen eenen vryen doortogt in het HARTJE geeft, gelaten hebben? Zou die noodzakelyke Beweging van deze sterke Spier niet aenstonds gebroken, en wy dus niet alle oogenblikken door eenen schielijken dood uit het leven gerukt zyn geworden?

XXXVIII.

Is niet onder de Werktuigkunde, (gelyk zulks uit de wonderbare Structuur dezer KLAPVLIEZEN af te leiden is) de hoekige grond derzelve; die gelyk als een voetspoor strekt, dat de straal des Bloeds verdeelt, en in het middelpunt voert van de Slagaderen, daer de
KLAP-

KLAPVLIEZEN de minste weêrstand doen? Zou de Beweging die het Bloed van 't HARTE ontfangt, wel zonder dit famenstel, daer men totnogtoe niet aengedagt heeft, den ganschen omtrek van de ombuiging dezer KLAPVLIEZEN aengedaen hebben; en zou het Bloed, dat in dezelve gedurende de Verwyding van 't HART is, by de Intrekking deszelven wel gevoeglyk kunnen voortgedreven worden, zoo niet het agteraenkome de Bloed aen de KLAPVLIEZEN in derzelve geheelen omtrek had kunnen aen slaen? Waerlyk! dus moeten ons de dingen, die ons het geringste schynen, nae keurig bekeken, in verwondering wegrukken over de Oneindige WYSHEIT en GOEDHEIT van 't VOLMAEKTE OPPERWEZEN. [En men vind zich duizend en duizende malen, door het gezigte van dat Grootte en ver bazende Kleen, (in alles zoo konstig, zoo gepast, zoo nuttig, en noodig,) gedwongen om met David uit te roepen: *Ik loove u ô God! om dat ik op een geheel vreeszelyke wyze wonderbaerlyk gemaekt ben! wonderlyk zyn uwe werken; ook weet het myne ziel zeer wel! Myn gebeente was voor u niet verholen, als ik in 't verborgene gemaekt, en als een borduurzel gewrogt ben in de nederste deelen der aerde. Uwe oogen hebben mynen ongeformeerden klomp gezien: en alle deze dingen waren in uw Boek geschreven; de dagen als ze geformeert zouden worden, toen nog geen van dien en was. Daeromme, hoe kostelyk zyn my, ô God! uwe gedagten! hoe magtig vele zyn hare sommen! Zoude ik die tellen? Haerder is meerder als des Zands.* Psalm CXXXIX. vers 14, 15, 16, 17, 18.

Wat

Wat reden is 'er dan nog voor de Loche-
naers van Gods Aenwezen, en zoo'er al zulke
niet waren; van zyne Wysheit en Voorzie-
nigheid, om zich dat licht t'onttrekken, en
in de duisternissen hunner onzinnige dwaesheit
zich te vermaken. Staet af Aerdwormen! staet
af, en ziet! hoe het minste deeltje van 't ver-
wonderlyk samenstel uwes Lichaems u dwingt,
om in rouwe over uwe vorige verkeetheit,
te vragen nae God uw' Maker, die 't konfliktuk
van uw Lichaem daerenboven met een redelyke
ziel vereende, en dus den mensch wyzer maakte
dan 't gedierte des Velds, dat zelf zoo ontaert niet
is, of erkent zynen Bezitter en Heere,]

A E N H A N G S E L

503

D E S
V I J F D E N A R T I K E L S

B R I E F *

V A N

G. D. H I D D E M A,

A E N D E N A U T H E U R

D E R

V E R M A K E L Y K H E D E N ;

W E G E N S

L E V E N D E

W O R M E N ,

U I T D E L I E S C H G E L O O S T .

M Y N H E E R .

DE verplichtingh die de werelt an U. E.
arbeid schuldigh is, doet my anporren
de stoutheyt te gebruiken om U. E.
dese Missive toe te senden. Te meer
daar U. E. in 't EERSTE STUKJE harer VER-
MA-

(*) Schoon de Schryver ons vryheit laet, om zynen BRIEF
ten opzigt van den styl, te verschikken, hebben wy echter
geene merkelyke verandering daerin, zelfs niet in de spelling.
wil-

MAKELYKHEDEN een ieder vriendelyck verzoeckt om iets over te fenden, het fy van wat natuur het moghte wesen. In 't I. en IIde STUKJE heb ick eenige Anmerckingen angaande de Chyrgie vernomen, door welke ick my verplicht vinde [de volgende Anmerckinge] mede te delen.

In 't Lantschap *Drenthe*, in 't Vleck *Fockswolde*, woonde een paar oude Luiden, met een DOCHTER van 18 á 20 jaren. 't Gebeurde A. 1722. dat [dese DOCHTER] seer klaagde over Hooftpyn, Binnenkoorts, Pyn in den Onderbuick, enz. Gevallig had sich een half uir van daar een Chyrgyn uit Nederlands Indiën neêrgefet, om in stilte en eenzaamheyt [syne dagen te slyten.]. Schön hy dus syn fait weinigh meer maackte van de Praktyk, gink hy echter door het veelvuldig verfoeken van Ouders en Verwantschap, de DOCHTER besoecken en visiteeren. Welke hy bevont met een verhevenheyt of Buil in de SINKER LIESCH, ter grote van een Ey. Deze Buil soo door de natuur als applicatie geopent synde, ontlasten sich op een pas met weynigh moeyte DRIE LEVENDIGE WORMEN; hebbende de Lenghte van een hout- [of Timmermans-] voet, en de dick-

willen maken, maer enkel het geene niet tot de zaak behoerde uitgelezen. Voorts neme de Heer *Biddema* niet qualyk, dat wy ons oordeel over 't Geval in den Brief gemeld inhouden: 't staet niet aen ons, (dat stelden wy ons in alles voor) daerover te vonnissen. Ondertusschen zal't ons altoos aengenaem zyn, (en wy kunnen ons zelfs niet van verwondering onthouden hoe dit zoo zeldzaam geschied.) Waernemingen en Aenmerkingen die van ons kunnen zyn, 'ontfangen.

dikte van een Tabackspyp. Edogh, de bovengenoemde pynen namen hier mede niet af: waar op men meer ingrediënten ordineerde, en dat wel interne; om te sien of men geen meer [WORMEN] uit het Lichaem door de Excrementen konde uitdryven, doch daar quam geheel niet van te voorschyn. Maar naar verloop van drie etmaal, ontlasten sich door het selfde Canael NOGH DRIE LEVENDIGE WORMEN, van deselfde grôte en dichte. Hier na met verloop van tyd schickte sich allés na wens, soo dat de DOCHTER, in 't kort volkomen is genesen.

Het selfde voorval is hem noch eens voorgekomen, in 't selfde Lantschap, in het Dorp VRIES aen een VROUW van 60 jaren out, [die de WORMEN door] de *Regter Liesel* loosde, en ook geluckigh en sonder letsel genesen is.

Buiten dese twee gevallen is [de ontlasting van Wormen op die plaets] hem in zyne Tweeentwintighjarige Vojagies nooit voorgekomen: Schoon 't hem in Afrika gebeurt is, se omtrent de Kuit, en omtrent de Henpen uit te winden, ter lenghte van 1 $\frac{1}{2}$ en 1 $\frac{1}{4}$ El, dogh niet dicker als een Takelgaren.

Verblyve, enz.

A. Payse in 't Landsch. Drenthe den 22. Feb. 1734.

G. D. H I D D E M A.

VII. STUÿT.

M in

P. S.

506. BRIEF VAN G. D. HIDDENMA.

De Jonge DOCHTER is present getrouwt, en heeft verscheide Gefonde Kinderen. Verfoe-
ke derhalven U. E. oordeel, en soo dese aen-
merckinge bequaam is, se te plaetsen in form
van styl, en soo niet verfoeck ick excus,
en [desen] tot affche te doemen, enz. Se-
kere Lasterhezers, die uwe Strukjes wel ly-
den inogan, hebben er my toe verfocht.

[Faded text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

[Faded text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

Welpve

G. D. HIDDENMA
M. S.
AES

ZESDE ARTIKEL
 TWEEDE VERVOLG
 DER
 AENMERKINGEN
 OVER DE
 NATUURLYKSTE EN KENBAERSTE
 GRENSSCHEIDING
 VAN
 EUROPA EN AZIA;
 DOOR
 PH. JOH. VAN STRALENBERG.
 I N H O U D.

XV. *De Grensscheiding van Europa en Azia, na Ptoloméus tyden onbekent geworden: en uit dien hoofde een Nieuwe van de latere Aerdrykskundigen uitgevonden.* XVI. *De Natuurlykste Grensscheiding door 't Rypheesch Gebergte gemaekt.* XVII. *De Landen van Azia in vergelyking van de Europeesche zeer verlieven en hoog.* XVIII. *Deze Scheiding*
 M III 2

(*) Zie Pag. 135. van ONS VIJFDE, en Pag. 327. VAN ONS ZESDE STUKJE.

ding door den Noordenwind, de Stroomen die zich verdeelen en nedervloeien, en door derzelver vloed aangedrongen. XIX. Volgens deze Grenscheiding is'er ook een grooter onderscheid in't Ryk der Dieren, Planten, en Bergstoffen. XX. En bygevolge is deze Grenscheiding zeer veel Kenbaerder en Natuurlyker als de vorigen.

X V.

Nadat de Handel uit het Zuiden in het Noorden door oorlog of ook andere toevallen ophield, is de in't vorige (*) gemeldé route niet meer zo in gebruik geweest; maer men heeft de Vaert nae Indië ter zee ondernomen. Te meer, omdat langs den vorigen weg doorgaens zeer wilde, onbeschaefde, en Heidensche Volkeren woonde. 't Een en 't ander heeft de Noordelyke GRENSSCHEIDING VAN EUROPA EN AZIA zoo bekend niet doen blyven, als de Zuidelyke aen den Tanais, die van beschaefder en händelbaerder Volkeren bewoont wert: waerby komt, dat'er omtrent de eerste van natuure géne duidelyke Grenstekens zyn. Dit heeft overzulks den LATERE AERDRYKSKUNDIGEN aenleiding gegeven, om de GRENSSCHEIDING VAN EUROPA te plaetzen op 10 graden langte, of omtrent 100 mylen Oostwaerd, en hiertoe de riviere Oby langs haren mond heen uit te kiezen: ten deele, omdat het Oude AZIA zonder dat bykans tweemaal' zoo groot is als EUROPA, en 't over-

(*) Pag. 141 en 328.

't overzulks zeer wel een goed gedeelte ontberen kan; ten deele, vermids hen de gelegenheit van dezen oort niet regt bekend was, alzoo zy anders gewiffelyk het Ripheefch-Permiefch-of-Werkaturiefch Gebergte daertoe genomen zouden hebben: maer ook inzonderheit nadien hen de groote riviere *Oby* als een duidelyke en goede GRENSSCHEIDING is voorgekomen. En dus heeft die voortzetting nae 't Oosten, in deze laetste GRENSSCHEIDING onderftelt, haer grond niet in het onderscheid der Volkeren; gelyk Professor *Haubers*, naer den Heere *de l'Isle* wil: nademael dezelfde Volkeren, teweten de Scheremiffen, Wotiacken, en Siberifche Tataren, evenwel voor een gedeelte in EUROPA, en deels in AZIA blyven, of men de GRENSSCHEIDING tot aen de *Oby* uitzette, of niet. Deze latere GRENSSCHEIDING by de *Oby*, is nae 't Zuiden toe zoo NATUURLYK en KENBAER niet als in 't Noorden. Want de LATERE AERDRYKSKUNDIGEN hebben van de plaets daer de *Oby* en *Irtifch* in malkander vallen, dat drie dagreizens van de Stad *Tobolski* af is, door een effen en vlak land, dat is door de Woestyne *Nogai-cum* tot aen de stad *Astrakan*, een Linie naer hunne gedagten getrokken; schoon zy zeer wel de oude Zuiderlyke GRENSSCHEIDING by den *Tanais* hadden kunnen behouden. Dit heeft overzulks den naeukeurige Liefhebberen van de GEOGRAPHIE niet kunnen voldoen: waerom op zeer veele Nieuwe Kaerten gene GRENSSCHEIDING van deze twee wereltdeelen gevonden word. Dan sedert is door de ge-

vangenis der Zweden in die gewesten een bequame gelegenheit geboren om dit stuk klaer te ontdekken, en eene de NATUURLYKSTE EN KENBAERSTE GRENSSCHEIDING te kunnen aanwyzen.

X V I.

Dit was het DERDE dat wy meê te deelen hadden. Te weten daer verheft zich voor Eerst tusschen de mond van de *Pyziora* en *Oby*, van de Yssee af, een GEBERGTE, dat de Ouden *Montes Riphai*, 't RIPHEESCH GEBERGTE, de Russen *Kamznoi* of *Welski Poyas*, zoo veel als de *Groote Ryg* of *Gordel van Rotzen*, ja ook wel eens *Poyas Semnoi*, dat is, de *Gordel van 't Aerdryk* (*), noemen. Dit GEBERGTE strekt zich aenêen gelyk een Ketten van 't Noorden in 't Zuiden, of van de 70 tot de 54ste graed der lengte, daer het aen 't *Rymnisch Gebergte*, door de *Tatars Ural-Tau* genoemd, stoot. Drie Hooftrivieren ontspringen uit hetzelfde; te weten, de
Jayck

(*) 't Is misschien niet onwaerdig 't overwegen of niet het *Rifaïschs* of RIPHEESCH *Gebergte*, zyn naem heeft van het *Tatersch* of *Turkisch Rif-As*, *Hoogte*, en *Rif's*, *Hoog*: zulks het RIPHEESCH, zoo veel zou zyn als 't Hoog GEBERGTE. Gelyk dien naem aen veel meer Bergen gegeven kan zyn; 't kon zelfs wezen dat dewyl *Ries* in 't Oud *Duitsch* zoo veel is als *Hoog*, (gelyk 't *Riesen Gebergte* zoo veel is als 't *Hooge Gebergte*) *Ries* door verandering van de *E. in F.* *Rifs* of RIFEESCH GEBERGTE geworden was. Dus is in 't *7. weedich Aless* en *Duitsch*, iets in de *hoogte oprichten*, en dat woord is met het *Duitsch Richten* van eenen oorsprong.

Jayck of *Rymnus* ten Zuiden, de *Toboll* ten Noorden, en de *samara* ten Westen. Voorts deelt zich dit GEBERGTE (*): het eene gedeelte gaet Oostwaert nae de riviere *Irisch*, scheidende op zeer vele plaetzen Tatarÿe van Siberië; het ander fluit zich aen de *samara*, en strekt zich langs dezelve een goed stuk wegs heen; en schoon het daarna afgebroken word, (hoewel dan de gezegde riviere *samara* ten GRENSSCHEIDING kan dienen,) zoo strekt het zich echter niet alleen vervolgens van de Stad *samara* af op de Westzyde van de *Volga*, maer de *Wolya* heeft zelve aen dien kant een zeer hoogen oever in vergelyking van de overzyde; welke eindelyk op 49 graden lengte, zich in een zeer hooge ryg van *Bergen* verheft, en vervolgens zich zoo wel aen den *Don* of *Tanais*, als aen het *Kaukazische* Gebergte, tusschen de Zwarte en Kaspische Zee reikt: zulks het daer aen de voorgemelde GRENSSCHEIDING der Oude Aerdryksbeschryvers stoot. En dit 's dus voor Eerst het oogschynelykste en KENBAERSTE GRENSTEKEN tusschen EUROPA EN AZIA.

X V I I.

Maer ten *Tweeden* vind men, (wel te verstaen omtrent de Noordelyke GRENZEN van EUROPA EN AZIA,) door middel van 't gezeg-

M m 4 de

(*) Dit vind men vry naeukeurig opgemerkt in de Kaert van Scythië en Aziatïsch Tatarÿe, die onder de *Tabelle Profane* gevonden word.

de Gebergte, een groot onderscheid in de GELEGENTHEIT en aert des LANDS: als zynde zulks aan de Westzyde geheel anders als aan de Oostzyde van hetzelfde. Immers de Noordelyke LANDSCHAPPEN VAN AZIA, welke aan de Oostzyde van dit Gebergte haer aenvang nemen, leggen veel HOGER als die van EUROPA: zulks de eerste in vergelyking van de laetste, niet minder verheven zyn boven dezelve als een Tafel boven den grond daerhy op staet. Dit 's door bevinding klaer; want byaldien ik van 't Westen uit Ruschland nae 't Oosten over 't gemelde Ripheesch Gebergte in Siberië trekke, zoo moet ik meer opwaert als neder gaen; komt men van 't Zuiden uit Persië en Indië, zoo heeft men bykans drie dagen werk, eer men de hoogte van Tatarrye over de Bergen *Belur* en *Pamer* bereikt (*). Reis ik vervolgens van daer en uit Tatarrye nae 't Oosten tot de zee van Japan toe; of komt men uit Mungaley tot aan het Chineesche Gebergte, dat ten Westen en Noord-Westen van dat Ryk legt, zoo kan men het zelve, schoon het verichrikkelyk hoog is, niet zien voor dat men het tot op een halve myl genadert is; en men moet daerenboven tot aan de [Chineesche] Muur, en tot aan deszelfs Westzyde, omtrent een half myl byna gedurig

(*) Dit zeggen ons niet alleen de Tatars die tegenwoordig derwaert reizen, maer ook *M. P. Venetus* (L. I. c. 37.) *Zin. Goes*) en andere, welken van die kant in Tatarrye gekomen zyn.

rig nederwaerts dalen. Wyders heeft Siberië tegen 't Noorden eene gedurige afdaling tot aen de Yssee: waerdoor het ook zoo zeer voor de koude bloot legt; als hebbende aen die zyde van het by gemelde zee gelegen Gebergte, (dat in vergelyking van Tatarie zeer laeg is,) gene bescherming tegen den Noordewint. Men kan dit onder anderen bevestigen door het onderscheid van grond en luchtstreek, dat 'er te *Tobolski* en *Stokholm* in Zweden is. Immers te *Stokholm* dat omtrent op 60. graden breedte legt, teelt men nog goede vrugten van appelen, kersfen, enz. doch te *Tobolski*, dat maer op 58. en dus 2. graden of 30. mylen Zuidelyker legt, kan men niets dergelyks teelen. Zelfs wagt 'er in Siberië, inzonderheit tegen over Nova-Zembla, geen koorn meer op 60. graden breedte; daer men 't in Zweden nog op 64. graden en verder vind.

X V I I I.

Wyders is deze afdaling dier landen op te maken, uit de felheit des NOORDEWINTS aldaer. Deez (die, gelyk ik te *Tobolski* opgemerkt hebbe, zelden langer als drie dagen waert,) is by wintertyd op den eersten dag reeds zeer koud, den tweeden veel strenger, en den derden zoo fel dat niet alleen de Exters, (welke zich des winters by duizenden omtrent *Tobolski* ophouden,) dood gevoren ter aerde vallen, maer dat men ook in 't uit-

gaen de meeste voorzorg moet dragen dat neus en vingers niet doodvriezen. En schoon de WINT zich des vierden daegs uit den Zuiden, wanneer zy doorgaens warmst is waëit, blyft het 'er dien dag noch even kout als den derden, toen hy uit den Noorden opblyes. Dit ontstaet nergens anders uit als door de Weêrstuiting van gezegden NOORDWINT, die tegen de hoogte en hooge bergen, die in 't Zuiden tegen de Yssee overleggen, aenstuit. Waeruit men bygevolge de voorgemelde af-daling dier Gewesten kan afleiden.

De afloop der RIVIEREN of STROOMEN toont niet minder dat het Terrain of de Grond van 't Noordelyk AZIA veel hooger en verhevener is als die van Europa. Immers de RIVIEREN verdcelen zich aldaer niet gelyk in Europa, zoo dat deze (by voorbeeld, de *Weixel*, *Düna*, *Dwina*, en *Pyzziora*,) ten Noorden; gene (gelyk de *Dniaper*, *Donn*, en *Molga*) ten Zuiden vlieten, en hebben, omdat 'er gelyk als in de midden maer ééne hoogte is, zoo grooten weg tot aen de Zee niet af te leggen: daer zy in Siberië, (*Kamscharki* uitgezondert,) alle gezamentlyk haren loop op een veel wyder en langer afstand uit den Zuiden nae 't Noorden nemen. Dit doen by voorbeeld, de *Lena*, *Oby*, *Irtiſch*, en *Jemſei*, waervan de drie laetste, tusschen de drie en vierdehalfhonderd mylen, zonder tegenstand uit het Zuiden nae beneden komen af-dalen; zulks men hen met reden *Stroomen* mooge noemen. Hoe veel hooger moet o-
ver-

verzulks de grond zyn daer ze aenvang nemen, in vergelyking van hare monden (*)?

Daerenboven is de gansche grond van Groot-Tatarye een klaar bewys voor deze Verhevenheit van AZIA boven EUROPA: nademael dezelve overal dor, zandig, en zonder boomen is: geheel anders als in Siberië, werwaert de Rivieren haren loop nemen, en door dat land nae de Yssee afdalen. Immers aldaer is de grond zoo moerassig, dat men 'er des zomers niet als op de Rivieren kan reizen; 't welk, als men van 't Westen Oostwaert tegen de stroom op moet, inzonderheit met groote vaertuigen zeer traeg en langzaam, doch te rug ras genoeg voortgaet. Dit 's dus een *Tweede* bewys voor 't gemelde onderscheid tusschen de grond van AZIA en EUROPA. Een *Derde* is, dat de Rivieren, welke uit het Ripheesch Gebergte en van deszelfs Westzyde tegen Rusland over ontspringen, alle in de *Wolga* en *Kama* vallen, en dus nae de kant van Europa vloeien: daer in tegendeel alle die uit d' Oostkant van dit Gebergte ontsaen, in Siberië en nae de zyde van Azië henen loopen.

XIX.

(*) Nademael het vaste land van 't Noordelyk Azië tot op 75. graden breedte tegen de Noordpool in zee stoot, en niet alleen alle deszelfs Wateren, maer ook de Rivieren van 't Noordelyk Europa tegen gebede Pool, (die rondom niet ys bezet is, *Bergstralers Vissery* p. 144.) aendringen, en aldaer in de engte met elkander omloopen; zou men 'er uit mogen besluiten, dat de Wateren van 't Noorden nae 't Zuiden in de Groote Oceaan te rug vlieden, en zich in dezelve weder uitbreidden.

XIX.

Dus is 'er ook in 't Geslagt der **DIEREN**, **PLANTEN**; en **BERGSTOFFEN** een groot onderscheid tusschen Siberië en Ruschland, of de West- en Oost-zyde van 't Ripheesch Gebergte. Want in de Rivieren van Ruschland heeft men Zalm, Ael, Kreeften, enz. welke alle in Siberië niet gevonden worden: maer wederom heeft men daer zeer veele soorten van **VISCH** die 'er in Ruschland niet zyn. Daerenboven vind men in de Rivieren van Siberië, zeer veele doorschynende en heldere **GFSTFENTENS** van allerlei koleur, die men immer zoo goed als de Boheemsche slypen kan, enz. Op de Westzyde van de *Wolga* en van 't gezegde Gebergte wassen ook Hazelaers en Eikeboomen, welke in Siberië geheel niet zyn: maer in dat Land groeïen Ceders, Lorke- en andere **BOOMEN**, die men weder in Ruschlandt niet vind. In de bosschen heeft men aldaer ook Sabels of Armelynen en andere **DIEREN**: maer in Ruschland niet. In de Bergen vind men Amianth, en andere **MINERALEN**; die aen de Westzyde van 't Ripheesch Gebergte te vergeefs gezocht worden. En byaldien ik niet voor wydloopigheid vreesde, ik zou noch zeer veele kentekens van onderscheid, door dit Gebergte gemaekt, kunnen aenwyzen. En daerom zal ik dit besluiten met de Aenmerking, die ik over het Tractaet van Doctor *Leyser*, wegens het Nut der Aërdrykskunde, Pag. 26. gemaekt vinde:

„ Waer-

» Waerom (word daer met korte woorden
 » gevraegt,) waerom zal de Natuurlyke Geo-
 » graphie niet volgens regt en reden vorde-
 » ren, dat alle deelen die door hunne natuur-
 » lyke Situatie byeen leggen, immers voor
 » zoo verre zy een geheel uitmaken, on-
 » verdeelt blyven? daer dit de natuurlyke
 » eigenschap van elke zaak eifcht”. Vervol-
 gens stelt men daer op dien grond wel
 eene vry breede affchetting voor, hoe men
 de Grenzen van EUROPA en AZIA tot aen de
Oby, best uitzette: maer gelyk wy gezegt
 hebben, zulks word door 't gemelde Ripheefch
 Gebergte noodeloos gemaekt,

X X.

Men ziet des uit het gezegde in 't kortc,
 doch klaer genoeg, dat de GRENSSCHEIDIN-
 GEN van EUROPA en AZIA, zoo als ze van de
 Ouden in 't Noorden by de Riviere *Pyxzjora*
 gestelt wierden, te zwak en *onkenbaer* voorko-
 men; dat wyders de Latere aen de Riviere
Oby, Noordwaert wel *Kenbaer*, doch niet *Nat-
 uurlyk*, en Zuidwaert door de woestyne *No-
 gaicum* tot aen *Astrakan*, nergens als op de Kaer-
 ten zigbaer zyn; en dat in tegendeel de van
 ons door 't *Ripheefch* Gebergte in 't Noorden
 geplaatste, zich zoo *Kenbaer* als *Natuurlyk* aen-
 wyzen, en in 't Zuiden, de zeer duidelyk van
 de Ouden gemaekte GRENZEN by de *Donn* en
 't *Kaukaziefch* Gebergte bereiken. En hier-
 mede verbeelde ik my ook aen het voorstel van
 den Heere *de P'Isle* beantwoord te hebben, als
 we

ZEVENDE ARTIKEL

VERVOLG *

VAN DE

VERDEEDIGING

POËTËN,

ARISTOTÈLES;

VOLGENS DE

FRANSCHVERTALING,

EN MET DE

AENTEKENINGEN

DES HEEREN

D. A. C. I. E. R.

I N H O U D.

IX. Hee men's geen Hoomeer van de Goden zegge
 best verdedige, en was de Grondregel van Xeno-
 nophan-

(*) Zie Pag. 145 - 158. van ONS VYFDE STUKJE.

nophanes ten dien opzigte was. X. De Gebruiken, hoe vreemt ook naderhand, by de Dichters in hun tyd gevolgt, moet men niet veroordeelen nocht aenzien als mislagen in huane Werken.

I X.

Byaldien men niet op de twee voorgemelde wyzen de Dichters kan verdedigen, zoo moet men zyn toevlugt tot de Faem en 't Gemeen Gevoelen nemen en toepnen dat men'er zoo van spreekt als zy zeggen (18). Hierdoor verdedigt men 't geen *Homerus* van de Goden zegt (19). Immers het kan zyn dat

(18) Hy wil zeggen: 'indien het Onderwerp der navolging niet is gelyk het waerschyntlyk moet zyn, en gelyk als 't gewoonlyk is, zoo moet men zien of de Dichter 't gemeen gevoelen niet gevolgt hebbe. Dit is de Derde Bron om de Dichters, ten opzigte van 't Onderwerp te verdedigen: want zy behandelen 't, of gelyk het is, of zoo als 't behoort te zyn, of zoo als het gezegt word te wezen. All' dat niet door een van deze drie wegen kan verdedigt worden, is een Misflag omtrent het Onderwerp.

(19) De Ouden hebben aen *Homerus* als een misdaed te laste geleid, dat hy den Goden alle de driften en ondedgen der menschen heeft toegeschreeven. *Plato* verbaarde hem daerom uit zyn Gemeenbest; en *Pythagoras* zei, dat hy vrezelyk gepynigt wiert in de Helle, omdat hy zyne Vaerzen bezacit had met beledigende verzierzels van het Godendom. *Aristoteles* wil *Homerus* hier verdedigen en op die Tegenwerpingen antwoorden. En ten dien einde zegt hy, dat die Vorst der Dichtkunde daarin algemeen gevoelen en gerugt gevolgt is: want *Orpheus*, en de andere Dichters, die hem voorgaen waren, hadden dezelve fabels vertelt; en zoo hy'er al iet van zyn
mack-

dat het gene die Dichter van dat Onderwerp zegt, nocht waer, nocht het best is; maer hy volgde daer in 't geen men 'er gemeenlyk van

N n

zei

mäckzel bygedaen hebbe, daer niet aen te twyffelen is; zoo heeft hy 'er evenwel niets bygedaen dat niet met het overige van één aeft is. Dit geloofde *Aristoteles* genoeg te zyn om *Homerus* te verdedigen. Maer d'er zyn nog meer andere redenen, die hem ten dezen opzigt regtvaerdigen. *Homerus* namelyk schreef in een tyd, daer in men tot het volk niet sprak, als door gelykenissen en verbloemingen. Alle de Godheden die hy in zyn Dichtwerk invoert, zyn verbloemde Godheden, en hy spreekt 'er van, of als Godgeleert, of als Natuurkundig, of als Zedekundig Dichter. Als *Godgeleert Dichter*, zegt hy niets van de Goden als 't geen gevoegzaam en betamelyk is; doch om zich naer de gewone wys van spreken onder 't menschedom gebrüikelyk te schikken, schryft hy ze hartstogten toe; iet dat de zuiverste Theologie van gelyken ten opzigt van den Alderhoogsten doet, als zy Hem, toorn, berouw, wræk, enz. toefchryft, schoon zy 'er Hem geheel vry van kent. Als *Natuurkundig Dichter*, maekt hy van natuurlyke oorzaken Goden, en hy schryft hen zeden, redenen, en daden toe die overeenkomen met de natuur der dingen die zy verbeelden. Als *Zedekundig Dichter*, maekt hy Goden van onze deugden en gebreken. Indien men de moeite wil nemen om volgens deze drie onderscheide opzigten, all' wat 'er in *Homerus* beledigende voor de Godheit is te overwegen, zoo zal men bevinden dat alle beschuldigingen die men tegen hem hierover mækte, ydel en zonder grond zyn, en dat hy wel verre van veragting, in tegendeel daervoor grooten lof waardig is. Ik voeg 'er zelfs by, dat alle verbloeming aen een zyde gestelt, zyne verdichtzelen verwonderlyk zyn, en dat men voorbeelden van zyne uitdrukkingen en redensfiguren in de H. Bladeren vind. Deze overeenkomst die *Homerus*, zoo ik 't zeggen durve, in veele dingen met de Goddelyke Böeken heeft, moet de Oordeelkundige wat ingetogener in hun oordeel, en wat zediger in hunne berispingen maken.

zei (20). En voor de rest, gelyk *Xenophanes* zeet wel zei: *Nie is verzekert in dit stuk de waarheit te kennen* (21).

X. Het

(20) *Plato* veroordeelde deze verzierzelen in *Homeer*, omdat zy naet zyn zeggen, onwaeragtig en by uitnemendheit schadelyk konden zyn aen onwetenden en eenvoudigen, door hen denkbeelden in te boezemen, welke onwaerdig der Heiligkeit en Glorie van 't Godendom waren. *Aristoteles* wil hem dit alles gewonnen geven, om niet genoodzaekt te zyn, *Homeer* ergens anders in te verdedigen, als in 't geen hy gezegt had in overeenkomst met het gene voorheen reeds gezegt was. Doch hy staert het *Plato* op eene wyze toe, die onbessiffende en zeer dubbelzinnig is. *Het kan wel zyn*, zegt hy, dat *het gene hy van de Goden zege, nocht waar, nocht het beste is*, enz. Zeggende dus niet stelliglyk dat *het zoo is*, maer enkel dat *het zoo wel kan zyn*. Dus spreekt hy volgens zyne grondregels: dat is te zeggen, gelyk een blind Filosooph, die geloofde, dat God zich met de menschelyke zaken niet bemoeide, en dat de menschen Hem weinig kenden: Waerlyk! deze plaets is onwaerdig aen zoo grooten man als *Aristoteles*.

(21) Zie hier het gevolg van dit schandelyk gevoelen zoo evengemeld. Te weten: „God bemoeit zich met de „menschelyke zaken niet, en de menschen kennen Hem „zoo weinig, dat hoe zy'er van spreken, men'er hen „niet over moet berispen. Tot itaving van zulk een wangevoelen roopt hy 't getuigeniste hulpe van zeker Oud Filosooph, die in *Vaerzen* over de *Natuur der Goden* schreef, om te beweren, dat men'er niets van kon kennen, en dat zoo men 'teeniger tyd de waerheit vond, zulks een louter toeval was, konnende men'er voor de rest gene zekerheit van hebben.

Onbetamelijke en groove Dwaling zeker! en die om weerlegt te worden, geenszins all't licht van den waren Godsdiens behoef: men heeft slegts het gezag van eenige der wyte Heidenen noodig, om te zien, dat de Godheit zoo ken-

zulks was in dien tyd onder die Volkeren het gewone gebruik: gelyk dat onweder-
spreke-

die manier van 't plaetzen der pieken wel zoo goed niet kan wezen, maer dat het genoeg is tot *Homers* verdediging, dat zulks het gebruik en de gewoonte dier Volkeren was. En daarvan strekte ten onwraekbaren bewyze, dat deze gewoonte te zynen tyde nog onder de Illyriërs, die het zekerlyk van de Grieken overgenomen hadden, plaats greep. *Eustatius* zegt zelfs dat de Grieken dit gebruik niet onderlieten, dan een geruimen tyd daerna, en by zekel toeval daeruit ontsaen. Te weten; eenige dier pieken by nacht om verre en op de soldaten gevallen zynde, wierden zy verbaest wakker, en maekten een algemeen alarm in het gansche leger. Om zulks nu voortekomen liet men 't oude gebruik na.

Deze Berisping tegen *Homerus*, is overzulks niet alleen zonder grond, maer onbillyk, gelyk ze alle zullen zyn die over eenige gewoontens gemaekt worden. *Homerus* moet zich niet naer de Gebruiken der volgende eeuwen schikken, maer wy moeten ons devorige vertegenwoordigen. Dus was 'er in zyn' tyd bykans niets gemeender, dan dat de vyanden eer zy op elkander aenvielen, redenwiffeling met den anderen hadden. Deez Puikdichter is vol van voorbeelden desaengaende, en hy verdient het ten overvloede dat wy hem het regt doen van te gelooven, dat hy die zoo menigmael niet zou hebben, byaldien het niet een gewoon gebruik in die tyden geweest ware. Op deze Gewoonte steunt het onderhoud van *Glaucus* en *Diomedes* in het VI. Boek der Iliade. 't Is inderdaed vry lang, en die langheit moest zulken Oordeelkundigen in 't ooge loopen, die nooit hun gezigt buiten hunnen leeftyd laten gaen, en wel wilden dat *Homerus* en *Virgyl* de zeden en gewoontens hunner Perfoonadien naer de onze gevormt hadden: dan, zoo zy flegts de moete namen om de redenen dier langheit te wikken, zy zouden ze misschien minder vreemd vinden. Namelyk de Gastvryheit was in dien heldhaftigen tyd, een regt, ongelyk heiliger dan het Bloedverwantschap zelfs. Dit doet *Diomedes*, zoo langen gehoor geven aan *Glaucus*, dien hy terstond voor zynen Huiswaert erkende, met wien het hem niet geoorlooft was zich in stryd te begeben.

En

sprekelyk op te maken is, uit het gene onder de volkeren van Illyrië, als nog by onzen

Nn 3

zen

En *Homeer* bedient zich verwonderlyk wel van deze gelegenheit, om eene aengename Historie te kunnen verhalen, na zoo vele bloedige gevechten, door hem in 't vorige beschreven, en om zynen Lezer eene uitspanning te kunnen verschaffen, door zoo vermakelyk een verhaal, als de Historie van *Sisyphus* geslagte is. Dat 's 't niet alleen; men moet ook zien door welk eene abele geschiktheit hy dit lang onderhoud plaats geeft. Hy plaetst het namelyk, niet gedurende de hevigheid van den stryd, dat ware den regten tyd bezyden gegaen, en gene gewoonte zou dit hebben kunnen verschoonen; maer hy plaetst het, na *Hector* in Troye te hebben doen wederkeeren, en dus terwyl de afwezendheit van zoo gedugten vyand, aen *Diomedes* een tyd en gelegenheit gaf, die hy zonder dat niet zou gehad hebben. Men sla slegts de schrandere Aenmerking van *Eustasius* over deze plaats na, om *Homeer* ten dezen opzigte volkomen verdedigt te zien. Dit 's het dan, dan *Homeer* hier in uitvoert; hy pryft 'er op eene behendige wys en *Diomedes* en *Hector* door: immers hy vertoont 'er meê dat terwyl *Hector* met stryden bezig is, de Grieken geen tyd hebben om aedem te halen, terwyl hy niet zoo dra vertrekt, of all' de Troyanen zyn niet in staet om *Diomedes* eenige moeite te verschaffen, als zynde het maec een spel voor hem hen te bedwingen. En daer op ontspant hy de aendagt zynes Lezers door een zeer vermakelyke en regt wel geplaetste uitweiding. Dit zien deze Berispszuchtige Oordeelkundigen niet; maer zy gelooven wonderen gedaen te hebben, als zy d'een of ander plaats uit zyn verband gerukt, en zonder bewys verklaert hebben, dat dezelve belachelyk en onbestaenbaer is; als of 'er veel werks aen vast ware de alderheerlykste plaetzen zoo uit hun samenhang te rakken, dat zy de ergste wierden. Maer ligt zullen zy zeggen, dat schoon men *Homerus* hier meê verdedigen konne, men echter de gewoonte van dien tyd wraekbaer laet: aengezien het hen tegen de natuur dunkt, met den degen in de vuist in koelen bloede elkander t'onderhouden. Dan, hoe redeloos is 't vooroordeel, dat onze zeden zonder onderzoek, boven die der Ouden verheft, en staende houd, dat de.

zen tegenwoordigen leeftyd in bestendigen
en gewonen gebruike is!

A G T

de onze meer met de Natuur overeenkomen? Want behalven, dat die Oude Zeden nog stand grypen in Landen, welke niet door den ommevang met andere Volkeren bedorven zijn, dat een genoegzaam blyk is, dat zy meest met de nature overeenkomen; behalven, dat zeg ik, wie heeft ons gezegt, dat het natuurlyk is aenstonds met verwoedheit elkander aen te vallen; als vooraf met zyn vyant eenige redenwisseling te houden? Het eerste schynt natuurlyk aen Tygers, en Leeuwen; het laetst alleen aen Menschen. En zoobik over twee Volkeren van zoo verschillende zeden zoud oordeelen; zoud ik zeggen; dat de bezadigste te gelyk de kloekmoedigste en staetvastigste waren; en dat de ligtgerackte en grammedigste niet anders dan eene roekelooze hevigkeit bezaten; en dat zy zich haesteden om met deze woede hun voordeel te doen; eer alshunnen moed; door 't voorbygaen van dat dulle oogeblik; te gelyk met hunnen toorn uitwazemende.

A G S T E A R T I K E L.

A E N M E R K I N G E N

O Y E R D E

G E L O F T E N ;

D O O R D E N

H E E R E P R E S I D E N T

C O R N E L I U S V A N B Y N K E R S H O E K *

I N H O U D.

I. *Geloften hoe in de Pandecten, enz. genoemd, en
 waar ze zyn.* II. *Wat uit dezelve spruit.* III.
Wie aan haer gehouden. IV. *Tiende die men
 vanouds ten Gelofte gaf.* V. *Of hare verbintenis
 tot de Erfgaamen overgaet.*

I N D E V A N D E

An de G E L O F T E N word 'er in de Pan-
 dedten gesproken, onder den Tytel
 van *Belofien of Toezeggingen*; omdat de
Gelofien, by uitnemenheit *Belofienissen* zyn.

N n 4

Hier-

(*) Zie Pag. 197-202. de vier jongst uitgekomene Boe-
 ken van zyn Ed. *Observationes Juris Romani, of Aemmer-
 kingen over 't Roomsche Regt*, te Leiden by J. van Kerk-
 hem in 4. gedrukt. Een regte Lekkerny niet alleen voor
 Regtsgeleerden, maer ook voor alle Liethebbers van 'studie.
 Plaetshalven konnen wy tans geen breeder Berigt van dit
 voortreffelyk Werk geven. Mogelyk vinden wy 'er in 't ge-
 volg wel gelegenheit toe.

Hierom zegt *Varro* (*). „ De Ouden waren
 „ gewoon aen *Herkules* de *Gelofte* der Tien-
 „ den te doen, en geen tien dagen te laten
 „ voorbygaen, dat zy niet iets *Beloofden*, en het
 „ vrylaghebbend volk met een lauërkroon weg-
 „ zonden (†)”. Dus waren die van *Lemnos* ge-
 „ woon om aen alle Goden uitgezeit aen *Venus*
 „ *GELOFTEN* te doen (§). De *Beloften* zyn 't ge-
 „ flagt, en worden zoo *Gode*, als den Geme-
 „ nebeste gedaen; de *Geloften* zyn 'er een soort
 „ van, waerom het gene *Gode* belooft is, by
 „ zonderlyk *Gelofte* word genocmt. *L. 2. pr. &*
 „ § 2. *d. Tit.* Dan, gelyk een verdrag op zich
 „ zelve geen verpligting voortbrengt, zoo
 „ ook niet een belofte, die zelve een verdrag
 „ is, uitgezondert dat in dezelve meestal de
 „ uitdrukkelyke toestemming van den ont-
 „ fanger gebreekt. *L. 3. pr. ff. Eod. (†)*.
 „ En even als een verdrag anders verbindt in-
 „ dien het een oirzaak heeft, zoo ook een be-
 „ lofte; maer zoo zy die niet heeft verbind zy niet.
 „ *L. 1. §. 1. 2. & 5. Eod. L. 19. pr. ff. de Donat.* Hier
 „ toe breng ik het zeggen van *Ulpiaen*, in *L. 5. de*
 „ *Pollicitat.* dat dit tot de verkryging van 't voor-
 „ recht eenes Schermers niet behoort, die ten
 „ dien einde een schriftelyke belofte geeft; want
 „ ik

(*) Πρὸς Κεραυρῶ, *Fragm. p. 135.*

(†) Van 't Gebruik om aen *Herkules* *Beloften* te doen, heeft *Ruffardus*, *ad. L. 2. §. 2. d. Tit.* in 't breede geschreven; uit wien *Gothofredus* het zyne heeft,

(§) *Lastant. ad. Stat. Thebaid. L. V. vers 29.*

(†) Dit heeft *Conanus* breeder: *Comment. Jur. Civil. L. V. en Hilliger Donell. Enucleat. L. XII. c. 5. lit. A. in Nov.*

ik vinde in die wet gene oirzaak daervoor gedagt. 't Is beuzelagtig dat *Alciatus*, en uit hem *Ruffardus* zeggen, dat de belover in gezegde wet niet verplicht word, om dat het ampt van Schermer schandelyk en oneerlyk is; nadien het blykt, dat de Schermers niet alleen toegelaten, maer ook te dien tyde om hunne groote sterkte zeer geagt waren. Niet beter, maer gansch verkeert spreekt *Cujacius* van dezelfde Vde Wet; als hy daeruit, door de woorden *apud Rempublicam*, [by 't Gemeenebest,] die te vinden zyn l. 9. ff. *Eod.* zeer onnoozel op te vatten, wil dat een Afwezende gene Belofte kan doen. Want om gene andere reden word 'er in de gemelde Vde Wet van 't afwezen gesproken, als om dat die belofte door geschripte gedaen wiert. Maer uit *L. 4. ff. Eod.* blykt in dat geval geen oirzaak t'ontbreken, zoo niet om de eere van 't algemeen; altans wyl 't gevaer de plaets van oirzaak bekleed, of liever zelve de oirzaak is. Echter is eene belofte van kracht zonder oirzaak, wanneer de belover het beloofde werk reeds begonnen heeft te doen (*); even gelyk als in 't Kerkelyk regt, hy die een Kerk doet inwyen, gehouden word dezelve te begiften (†). En schoon iemant zyne gifte niet begonnen had te geeven, maer alleen bekend gemaekt had dat hy ze geven wilde, zoo houd de Griekische Kerkregel hem voor een Begiftiger (§); mids hy het namelyk uit een godvrugtige oirzaak doe.

II. Uit

(*) *L. 1. §. 2. C. L. 3. pr. ff. Eod.*

(†) *C. 8. X. de Consecrat. Eccl. vel Altar.*

(§) *L. 15. C. de SS. Eccles.*

I I.

Uit de *Belofte* spruit eene perfooneele verbintenis, ook wanneer ze Gode gedaen word (*). Want door de bloote *GELOFTE* maekt men een zaak niët heilig, maer zy word dat wanneer zy overgegeven en gehelligt is; wederom even als in het Pauzelyk Regt, in't welke niet de wil, maer de overlevering, iet kerkelyk maekt; volgens *C. 2. X. de Consuetudine* [*van de Gewoontens of gebruiken*] Waerin, om dit hier in't voorbygaen te zeggen, schynt te moeten gelezen worden: *In bona vel ultima valetudine*, [*by goede of de laetste gezondheid*] en niet *in bona valetudine vel ultima voluntate*, [*by goede gezondheid of uitorste wille*] want in *Dacië*, van welk ryk daer gehandeld word, waren de *Viterste Willen* niet toegelaten; als uit de brieven van *Innocentius den IIIden* zelve blykt. Ook moet men in't opschrift het *Kapittel* veranderen, want daer in heeft niet geftaen: *Archiepiscopo & Capitulo Lugdunensi*, [*aen den Aertsbifchop en 't Kapittel van Lions*] gelyk 'er nu gelezen word, maer *Lundensi* [*van Londen*,] gelyk 'er noodwendig moet gelezen worden; nademael aldaer van de *Gewoontens en Gebruiken* van *Dacië*, niet van die van *Vrankryk*, gefproken word. Derhalven, gelyk ik gezegt hebbe, word een zaak niet heilig, enkel door 't gemoed des genen die ze ten *Gelofte* afpreekt, maer door de overgifte van 't gene

tot

(*) *L. 2. pr. & §. 2. ff. de Pollitizat.*

tot een *Gelofte* afgesproken is. Ik weet wel, dat hy die een reden voerde voor *Phalaris* gifte, die in den Tempel te Delphos zoude ontfangen worden, zonder omwegen beweert (*), dat men omtrent een zaak die nog niet overgegeven, ten minsten zulk eene die ter overgifte geschikt is, ook kerkroof bedryven kan; maer de Roomfche Regtsgelerden beweren het tegendeel, zoo in zaken die den Keizeren, als in zulke die den Goden gewyd zullen worden. Dit's van de standbeelden der Vorften zeker (†). En van die der Goden zeer wel op te maken; want dan zyn dezelve eerst te hunner eere, als zy'er toegewyd zyn. Daer zoud anders ook geen bepaling omtrent dit ftuk wezen; want men kon twyffelen, of eenige zaak heilig wert, door de enkele gedagte des belovers, dan of door de verklaring van de gedagte? en zoo't laetste, of't genoeg was dat die verklaring gefchiede aen den maker of bereider van die zaak, dan of aen den Priester of Paus? *Minutius Felix*, in zynen *Octavius*, zegt des volgens de Theologie der Heidenen zeer wel, als hy van de standbeelden der Goden fpreekt:

„ Wanneer word zulk een beeld een God?
 „ Ziet het wordt gegoten, gefneed, gehouwen;
 „ maer totnogtoe is't geen God. Men
 „ voegt het famen, men fchikt het in orde,
 „ men richt het op; nog al is't geen God.
 „ Maer ziet, het word verciard, gewyd,
 „ aengebden, en dus is het endelyk een God

ge-

(*) By *Lucian*, *Phalar. secund.* Tom. IV. Pag. 270.

(†) Zie: L. 5. §. 2. en L. 6. §. 1. ad L. Jul. Majest.

„ geworden; wanneer namelyk de mensch
 „ zulks gewilt en ingewyd heeft.

I I I.

Uit kragte van GELOFTEN worden verbonden huisvaders, die door de meerderheit hunner jaren, op hun zelve staen, en eigen regt hebben; maer niet de kinderen of zoonen van het huis zonder bewilliging en bevestiging van hunnen vader (*). Dit heeft de Schoofst of Uitlegger van *Virgilius*, dien men *Servius* houdt te zyn, zeer wel in agt genomen, als hy over de woorden, die in het Xde Boek der *Aeneaden*, vers 557. gevonden worden; *ipse pater famulam voveo*, [ik als de vader zelve beloof u deze slavinn] zegt: „ met reden „ staet 'er *ipse Pater*, [ik de Vader zelf] om „ dat geene andere als Vaders, gezag hebben, om iet te beloven: Ik wil evenwel niet, dat men hier uit opmake, dat de zoon van eenig huis gelyk sommige doen, niet beloven kan, om dat hy nog zyn eigen meester niet is, maer alsnog onder 't gebied van zynen vader staet; nademael hy zeketlyk perfooneel verpligt word(†). Maer dat de Gelofte van den zoon of minderjarige niet verbind, heeft zyn reden daer in, dat men van 't geen men wezentlyk bezit, en niet van 't geen eenes anders is, *Geloften* doet; nu heeft een minderjarige zoon niets, alles is zynes
 va-

(*) L. 2. §. 1. d. Lit.

(†) L. 57. ff. de Judic. l. 39. ff. de O. & A. §. (1)

Vaders, en dat weg te geven, dat is te verminderen of te verliezen, is ongeoorloft (*). Zoo vermag ook de bloedverwant eenes uit-zinnigen of simplen niet iet van denzelven ten *Gelofte* te geven; om' dat het eenen bloedvriend niet vrystaet de goederen van zyn' nabestaenden te vervreemden (†). Ten opzigte derhalven van een' minderjarigen zoon, word; wyl 't van de goederen zyns vaders geschied, tot bekragtiging der *Gelofte*, des vaders bewilliging of gezag, vereischt (§). Waer uit blykt dat de staet van minderjarig zoon op zich zelve geenszins, gelyk sommige benzelen, de *Geloften* kragteloos maect, enz. Men vind ten opzigte der minderjarige Dochters het zelfde verbod van gene *Geloften* te mogen doen, als met toestemming van haren Vader in de Kerkelyken Regten. *C. 2. Caus. XXXII. Q. 2.* welke regel overgenomen is, uit *Numeri xxx.* alwaer van een Vrouw, die zonder 't gezag van haren man eene *Gelofte* doet, 't hot zelfde word vastgesteld: om dat namelyk volgens het Joodsche Regt, een vrouw onder de magt van haren man is, en derhalven niets eigens heeft.

I V.

In de 3de *Paragraeph* des *Ilden Wets* van de voorgemelde *Tydel*, leest men wyders: *Indien*
scmans

(*) *L. 7. pr. ff. de Donat.*
 (†) *L. 12. ff. de Curator, fur. & al. pers. extr. min.*
dat: (§) L. 2. §.

niemand van het Tiende deel zynr goederen een Ge-
 lofte daad, enz. Op dat Tiende deel merkt He-
 siodorus aen: „dat de Ouden aan hunne Goden
 van alles, de Tienden gaven”. Hierover
 raast hem Scaliger dus onzagt aen: „Zie eens,
 hoe die uervoeser van it regt zich hetzel-
 ve op deze plaats vermoet te verminken;
 want dit wert alleen aen Herkules, aen gene
 andere Goden gedaen”. [Scharp zekor.]
 Maer ik ducht, dat Scaliger hier meer als 't
 behoorde; Festus en Paulus in zulk een [als 't
 zoo hooren moet.] scheinis overtreft. Immers
 gelyk Mozes den Joden beval, de Tienden aen
 den waren God en zynen dienst te heiligen,
 zoo beloofden ook meernden buiten Iavel
 andere Volken hunnen Goden de Tienden;
 Herkules, dit is waer, wel meest, maer ook den
 andere Goden. Dus leeft men by Xenophon, dat
 zulles gefchied zy aen Apollo en Diana; we-
 derom by denzelfden, aen Apollo; wien
 bok de Romeinen hunne Galosien deeden; ge-
 lyk ons Livius zegt. Dus zeyden wy ook
 in den beginne, dat die van Lemnos gewoon
 waren aen alle Goden Galosien te doen, enz.

V.

De Verpligting van GELOFTEN gaet over tot
 den Erfgenaem (*); namelyk van zulke, die
 ontrent geldbetalingen gedaen zyn; want
 die haer opzigt hebben op personen gaen
 niet over, zoo de Erfgenaem daer niet in
 bewilligt, volgens het Kerkelyke Regt (†).

(*) L. 2. §. 2. (†) C. 6. X. de Voto & potestate.

En schoon de Erfgenaem volgens het Burgerlyke Regt, gehouden is in 't gene waerinde Overledene gehouden was; zoo is dit niet altoos zoo in opzigt van *Beloften* en *Toe- zeggingen*. Zoo de *Belofte* eershalven gedaen was, word zy als een schuld gevordert. *l. 3. pr. d. Tit.* ook van den Erfgenaem, en dat zonder eenige vermindering. *l. 6. pr. ff. Eod.* Doch dit, gelyk my *Modestinus*: (in *l. 9. ff. Eod.*) leert, is op te vatten van beloofde gelden: want, zegt hy met de eigen woorden des bevels van *Severus* en *Anianus*: hierom, dat het beloofde werk ondernomen is, zoo word, als er gene goederen om hetzelfde te betalen gevonden worden, de van buiten inkomende Erfgenaem ter betaling van 't vyfde, Kinderen, van 't tiende deel van 's overledens goederen gehouden; schoon namelyk de belofte eershalven geschied ware: want van die soort van belofte handelt *Modestinus* daer ter plaetze. Hy voegt er ook nog eene andere vermindering by, omtrent het beloofde en aengevange werk; als namelyk de belover arm geworden is, zegt hy, dat dezelve niet gehouden is te betalen als het vyfde gedeelte van zyn eigen goed. Dan, deze vermindering staet *Pomponius* (*) niet toe.

„ Als iemand zegt hy om de eere van zich-
 „ zelve of van een ander, belooft heeft ee-
 „ nig werk in eene andere Stad te zullen
 „ doen, zoo word zob wel hy als zynen
 „ Erfgenaem, tot het volbrengen van zulks
 „ verpligt, volgens het bevel van *Trajanus*. ”

Pom-

(*) In *l. 14. ff. Eod.*

Pomponius heeft daerin gelyk, voor zoo verre de Belover en zyn Erve betalen kan; want 't geen *Modestinus* van de vermindering zegt, zegt hy over de bygebragte IXde Wet; (*indien 'er gene goederen zyn om de vrye gifte te betalen;*) en onder dat soort breng ik ook het gene *Pomponius* vervolgens heeft, in *Vers. Sed si quis*, daer hy de Erfgenaem, zoo dezelve weigert het begonne werk des overledens te volvoeren, vrylaet, op de even door *Modestinus* gemelde wyze; stavyende dat met het gezegde bevel van *Antoninus*; waeruit men duidelyk ziet dat zy beide van een gelyke soort van *Geloften* handelen. Zegt men echter dat *Pomponius* niet alleen met *Modestinus*, maer ook met zichzelf stryd, wyl hy de vermindering eerst ontkent, die hy daarna staende houd: ik antwoorde dat hy my met het laetste schynt te zien op de verpligting des Erfgenaems aen de Gelofte des overledenen. En dus is 'er niet de minste strydigheid [hieromtrent] onder de Oude Regtsgelcerden. De meeste Uitleggers roeren de zwarigheden, hierendaer voorkomende, niet eens aen; en ik zou niet durven zeggen of zy die ter goeder trouwe gerustelyk over 't hoofd gezien, dan of zy die ter quader trouwe ontveinst hebben. Zy die daeromtrent echter iet tothiertoe deden, schynen my volkomen aen 't beuzelen geweest te zyn. Wilt gy Lezer, dat ik 'er u eenige staten van geve? zulks waere nutteloos: *die zich met beuzelingen ophoud, beuzelt zelve.*

N E G E N D E A R T I K E L .

D A G W Y Z E R

D E R

S T E R F D A G E N

V A N

G E L E E R D E N .

J A N U A R Y .

1. *Basilus* gebynaemt *de Groote*, Bisschop van Cesaréa in Kappadocië, Overleden A. 378 of 379. Geboren te Cesaréa omtrent den Jare 328. Hy was één der welsprekendste en geleertste Kerkvaderen onder de Grieken. *Zyne Werken* zyn verscheidemalen in 2 en 3 Stukken in Fol. herdrukt.
2. *Arnold Minne*, Predikant der Gereformeerden, te Zoeterwoude, en Deventer, aldaer Overleden A. 1729. Geboren te Leiden den 12. September. 1693.
3. *Laelius Capitolini*, Vermaert Latynsch Dichter, Overleden A. 1560. in den Ouderdom van 62 Jaren. Hy zag te Mantua, de Geboorteplaats van *Virgilius*, het eerste levenslicht; en was tot verwondering bequaem om uit de Verzen van *Virgilius*, door verschikking en verzetting, konstige Verzen te maken; dat deed eenige van Mantua zeggen:

O o

Quit

*Quis neget hoc mirum reliquis ex urbibus unum
Nullam, Virgilios te genuisse duos.*

Dat is :

*Wat Stad is 't, die voor u, ô Mantua! niet zwicht?
Daer gy alleen, aen Twee Virgylen, gaest het licht.*

4. *Dionysius Harduinus*, Regtsgeleerde, Overleden A. 1605.
5. *Johannes Delrio*, Regtsgeleerde, Apostolische Protonotaris, Aertsdiaken en Bisschoplyk Vicaris t'Antwerpen, Overleden A. 1624. Hy schreef onder andere: Uitleggingen over den CXVIII. en over de VII Boerpsalmen in 't Latyn.
6. *Melchior Leydekker*, Vermaert Doktor en Professor der Theologie t'Utrecht. Aldaer in den Ouderdom van 78 Jaren Overleden, Geboren te Middelburg den 21. Maert 1642. Hy heeft ongemeen veel en geleert geschreven; onder andere: *Analysis Scripturae*; *Smerten des Messias over Jesajas LIII. Exercitatio de mente Pauli in Epistolis ad Romanos & Galatas*; *Medulla Theologiae*; *Demonstratio Evangelica*; *Veritas Evangelica Triumphans*; *Commentarius ad Catechesin Palatinam*; de *Republica Hebraeorum*, en zeer vele andere.
7. *Franciscus Halma*, Gereformeert Predikant te Holwert, Elburg, en Amsterdam, aldaer Overleden A. 1733. in den Ouderdom van iet meer als 40 Jaren. Hy was de zoon van den Vermaerden Boekhandelaer *François Halma*, (door zyn menigvuldige nette *Vertalingen*; *Poëzy*; *Fransch en Nederduitsch Woordenboek*; en *Tooneel van Nederland*, niet minder als door zyne cierlyke Drukken bekend, en op den 13 January 1722 te Leeuwaarden Overleden,) zynde van hem voortgesprongen t'Utrecht den 26. October 1692. Hy heeft wel niets geschreven, doch zyn vriendelyke en brave ommegang, zal zyne
ge-

- gedagtenis niet minder in zegening by 't Nageflagte doen zyn.
8. *Ludovicus Bromannus*, een Blindgeboren, Doktor der Vrye Konsten, Licentiaet der Regten, en Voortreffelyk Musfikant, Overleden A. 1597.
 9. *Johannes Aventinus*, bekent Historifchryver, Overleden A. 1534. Oud 68 Jaren. Hy was de zoon van een Herbergier te Abensperg in Beyeren, en maekte met zyne studie een grooten oppgang. Van hem heeft men andere andere: *Annales Bojorum* of *Jaerboeken van Beyeren*, met zeer veel openhartigheit en onpartydigheit gefchreven.
 10. *Adrianus van Oostrum*, Predikant der Gereformeerden te Groot-Ammers, Zwyndrecht, Londen, en Amsterdam, ecftt in de Engelsche, vervolgens in de Nederduitsche Kerk, Overleden A. 1716. Hy was de zoon van den Dortschen Predikant *Anth. van Oostrum*, diens *Gateschifatie*, in 8. veelvuldige malen herdrukt is.
 11. (Of 1 January Oude Styl) *Karel Rykwaert*, Predikant der Remonstranten t'Utrecht. Hy Overleed A. 1650. in den Ouderdom van ruim 67 Jaren op den Predikstoel, predikende ter gelegenheit van het Nieuwe Jaer, over Efez. V. 11. *En hebt geen gemeenschap met de onvrugbare werken der duifterniffe, maer bestrafte ook veel ev.*
 12.
 13. *Menno Simons*, Kerkhervormer, Godvrugtig en Yverig Voorftander der Mennoniten, naer hem dus genoemt, Overleden in den Ouderdom van 66 Jaren A. 1559, of volgens andere 1561. Hy was te Witmarfum by Harlingen Geboren. 24 Jaren oud zynde wert hy Onder-Priester te Pinjum, en eenigen tyd daarna Priester te Witmarfum. Hy maekte in 't Pausdom een grooten oppgang door zyne fchranderheit en welsprekendheit; doch begoft welhaest omtrent de

Roomfche Leere en Dienft te twyffelen ; tot dat hy omtrent den Jare 1530. door zekere zeven of agt Godvrugtige luiden , (die , gelyk hy zelve zegt : „ in hun geloof en leven , zoo „ veel menfchen richten konden , onbeftreffe- „ lyk , van der werelt naer het getuigenis der „ Schrift afgefcheiden , den kruice onderwor- „ pen , en niet alleene van der Munfterfchen , „ maer ook van aller werelt Secten en gruwe- „ len een hartelyk fchuwen droegen ” ,) *van wegen de Godvrugtige die met hen en hem in gelyken geest en zin wandelden* , met veel aenhouden verzogt wert , om het Euangeli onder hen te prediken ; waertoe hy ook nae ernftig Bidden en Vaften bewilligende , zyn Dienft met een voorbeeldelyke zagtmoedigheid en wakkerheit , onder allerlei tegenftand , tot zynen dood toe heeft waergenomen.

14. *Henrikus Arntzenius* , Reftor der Hieronymiaenfche Scholen t'Utrecht , Overleden A. 1728.

15. *Petrus Delphinus* , Generael van de Orde der Camaldulenfchen , Overleden A. 1525. en te Murau niet verre van Venetië Begraven. Van hem zyn eenige geestige en cierlyke Brieven in 't licht , tuffchen de jaren 1462 en 1480 gefchreven.

16. *Carolus Annibal Fabrot* , Vermaert Reptsgeleerde , Overleden A. 1659. Geboren te Aix in Provence A. 1580. Hy heeft de *Basilica* in VII. *Cedrenus* in II. en *Cujacius* in X Stukken in Folio , behalven zeer vele anderen , met zyne Aenteekeningen uitgegeven.

17.

18. *Petrus Bembo* , Kardinael , Overleden , A. 1547. Hy was tot belachens toe kiesch op 't Latyn , en zoo groot een Liefhebber van de Talen , dat hy betuigde , het weinige dat hy 'er van wift , voor het Hartogdom Mantua niet te willen

len verruilen : voor de rest zegt men de loffelykfte dingen niet van hem.

19. *Jacobus Breekeland*, Predikant der Gereformeerden te St. Anna ter Muiden, West-Souburg, en Middelburg, Overleden A. 1724. Geboren te Naerden A. 1666. Men heeft onder andere van hem: *Leere des Genadenverbands*, meermaalen herdrukt; *Wedervaren der Kerke onder de Beplofte en Wet*; *Zaligmakende Genade Gods tegen de Hebreëen*; en *Geestelyke Melk*. Dewyl zyn Kerw. aen een Slaepziekte overleed, vinden we dit, ons vry wel voldoende, te zyner gedagtenisse :

*Men zegt gemeenlyk, die zyn in den Heere ontslapen,
Zoo ras de veege ziel de doode romp verlaat,
Al zag men, leevend, ben de wereld slegts beguapen,
En ylen meer naar 's Hfs dan naar des Geests cieraad.
Maar deezen, die God zocht en vond in 't sterfelyk leven,
Die onze Kerke heeft gesticht met daad en leer,
Dien kan men, na zyn dood, met regt de losspraak geeven,
Dat Hy al Slaapende, is ontslapen in den Heer.
Elk dien zyn onderwys toerufte in 't geestlyk Wapen,
Leer Stervende, met hem, dus in den Heere ontslapen.*

20. *Balthasar Lydius*, Overleden A. 1629. Geboren A. 1577.
21. *Jamuël Coop à Groen*, Gereformeert Predikant te Westzaen, en federt t'Amsterdam meer dan XLV jaren, Overleden A. 1686.
22. *Jodocus Dambouder*, Ridder, Vermaert Regtsgeleerde, Pensionaris van Brugge, Raed, Fiscael, enz. Overleden te Antwerpen A. 1581. en Begraven te Brugge, daer hy in den Jare 1507 Geboren was. Hy schreef onder andere: *Patrocinium Pupillorum*; *Enchiridion Rerum Criminalium*, dat ook in 't Nederduitsch is overgezet; *Praxis Rerum Civilium*; en *Similia Juris*.
23. *Ægidius Burdinus*, of *Bourdinus*, Procureur Generael in 't Parlement van Paris, Overleden A. 1570. Oud 53 Jaren. Hy heeft Uitleggingen

gen over eenige Griekſche Schryvers ; inzonderheit over *Aristophanes* gemaekt. Men plag van hem te zeggen : dat de *Prokureur Generael* meer wiſt als by zei , terwyl de *Advokaet Generael Manil* , meer zei dan by wiſt.

24. *Lukas Cranach* , Vermaerd Schilder en Burgermeester van Wittenberg , Overleden A. 1586 , Hy was te Wittenberg Geboren , en de zoon van den Vermaerden *Lucas Cranach* , of eigentlyk *Maller* , door zyne Pourtraitten van *Luther* en Prenten tegen den Antichriſt , bekend.
25.
26. *Wolferdus Senquerdus* , Doctoor der Regten , Profeſſor der Philoſophie , Bibliothecaris enz. te Leiden , aldaer Overleden aen eene Opſtopping van het Water , A. 1724 . Geboren den 4 July 1646 . Zyne Schriften zyn : *Conſilii* , *Prudentia* , *ac ſtudiorum utilitate* ; *Ars Argumentandi* ; *Philosophia Naturalis* ; *Inquiſitiones Experimentalis & Ephemerides* ; en *Connubium Rationis atque Experimentia* , zynde Natuur-Werktuig-Water-Luchten Weer-kundige Proeven , gevolgt van een *Onderzoek over de Tarantula*.
27. *Gerardus Outhoff* , zeer Geleert Predikant der Gereformeerden , eerſt t'Embden , daarna , tegelyk als Rector van de Latynſche Schole , te Kampen , Overleden A. 1733 . Geboren t'Amsterdam den 26. November 1673 . Van zyn ongemene Geleertheit in alderlei Kundigheden , en van zynen onafgeſloofden Yver , zullen by den Naneef noch getuigen wezen , de menigte zynner doorwrogte Schriften , deels in 't Latyn , deels in 't Nederduiſch ; in welke Tale men onder zeer vele van hem heeft : *Verklaringen over Ruib* ; *over Jonas* ; *over Obadiah* ; en *over Titus* : Boeken in hun ſoort onverbeterlyk.
28. *Pierre Segquier* , Kancelier van Vrankryk , Overleden A. 1672 . in den Ouderdom van 83½ Jaer.

29. *Jacobus Chouetus*, Overleden A. 1608.
30. *Joannes à Mark*, Wydberoemd en veelwaerdig Professor der Theologie te Leiden, Overleden A. 1731. in het 76ste jaer zyns Ouderdoms. Zyn vlyt en yver heeft de Geleerde Werelt met verscheide Bondels van Doorgeleerde Aenmerkingen over verscheide Plaetzen der H. S. gediend. De Nederlanders hebben onder andere zyn *Kort Opstel en Merg der Godgeleertheit*, 't eerste in 8. 't tweede in 4. meermalen by *N. Topyn* te Rotterdam gedrukt.
31. *Clement Streso*, Gereformeert Predikant te Repele in 't Graeffschap Meurs, sedert t'Amsterdam in de Hoogduitsche Kerk, Overleden A. 1718. na dat hy daegs te voren nog gepredikt had. Hy heeft in 't Latyn *Commentariën* geschreven, zoo over *Paulus Brieven aen de Romeinen*; *Kolossensen*; *Theffalonicensen*; en *Hebreen*; als over *Beide de Brieven van Petrus*. Welke alle door zynen Zoone *Z. J. Streso*, Predikant te Meppel, Wormer, en Leiden, in 't Nederduitsch vertaelt en uitgegeven zyn.

F E B R U A R Y,

1. *Ignatius*, Bisschop van Antiochië, A. 108. te Rome in den Schouwborg van de Beesten verscheurt. Men heeft eenige *Brieven* van hem, zoo afzonderlyk, als onder anderen te vinden onder de *Patres Ecclesiæ* van *Cottelerus*.
2. *Lukas Holstenius*, Overleden A. 1661.
3. *Joannes Franciscus Picus Mirandula*, A. 1533. met zynen zoone *Albertus*, van *Galeottus*, zyns Broeders zoon, wreedelyk vermoort.
4. *Job. Stephanus Menochius*, Geleert Jesuit, Overleden A. 1656. Oud omtrent 80 Jaren. Hy heeft *Oordeelkundige Aenmerkingen* over de H. S. geschreven.
5.

6. *Christoffel Clavius*, Jesuit, vermaert Wiskonste-
naer, Overleden te Rome A. 1612. Oud 75 Ja-
ren. Hy was te Bamberg geboren, en wert
van Paus *Gregorius* gebruikt tot het verbeteren
van den Almanak. Zyne Mathematische Schrif-
ten zyn byeen in V Deelen gedrukt.
7. *Balthasar Boudaen*, Predikant der Gereformeer-
den te Oosterwyk, Bommel, en Middelburg,
aldaer Overleden A. 1729. in den Ouderdom
van omtrent 51 Jaren. Zyn Eerw. was de Zoon
van den Vermaerden *G. Boudaen*, in zyn leven
Predikant t'Amsterdam, door zyne *Leere der
Waerheit* in gansch Nederland bekend, en Broe-
der van den Eerw. *Petrus Boudaen*, thans nog
met veel vrugts het Werk des Euangeliums al-
hier waernemende.
8. *Hermannus Wesselius*, Gereformeert Predikant,
Broeder van den Hooggeleerden Heere *Johan-
nes Wesselius*, sedert vele Jaren beroemd Pro-
fessor in de Theologie te Leiden. *Henr. Wef-
selius*, Overleed A. 1731. te Leeuwaerden, zy-
ne laetste Standplaets, hebbende hy eerst te
Anna-Parochie, en sedert t'Embden, daer zyn
Eerw. den 23. April 1655 Geboren was, het
Werk der Bedieninge verrigt.
9. *Johannes Hoperus*, weleer Bisschop van Wor-
chester en Glocester, ter zake van Religie, in
de laetste plaets verbrand. A. 1555.
10. *Guillaume Colletet*, Advokaet van 's Konings Raed,
Lid der Akademie, en Vermaert Poëet in Vrank-
ryk, Overleden A. 1659. Geboren te Paris den
12. Maert 1596. Hy heeft *Avantures d'Ismene &
d'Ismeni* uit het Grieksch van *Lustatius* gemaekt,
en verscheide zyner Vaerzen op de naem van
zyn derde Vrouw *Claudina* uitgegeven.
11. *Adriaen Reeland*, Vermaert Hoogleeraer op U-
trechts Akademie, t'ontydig en tot groote scha-
de der Geleertheit in den Ouderdom van maer
41 Jaren an de Kinderpokjes Overleden A.
1718. Behalven zyne voortreffelyke Latynsche
Wcr-

ken, heeft Nederland van hem *Palestina*; en *Godsdiensft der Mabometbanen* in Groot 8. t'Utrecht gedrukt.

12. *Petrus Bacherius*, Gentenaar, Dominikaner Monnik, en Professor in de Theologie te Leuven, Overleden A. 1601. Hy schreef: *Tumultus Belgicus*; *Homilia*; *Furgium Conjugale* of *Echibryd* in twee Samenspraken, die redelyk fraei zyn.
13. *Jean de Labadie*, naer wien men zekere luiden Labadisten noemt, Overleden A. 1674. Hy wilde eene Gansch Zuivere Uiterlyke Kerk: richtende die nevens zyné Medehelpers *Tvon*, en andere op; dan, zyn onderneming had weinig gevolgs.
14. *Gualtherus Boudaen Courten*, van edelen Geslagte, door eene byzondere zugt ter Theologie Predikant te St. Laurens, Veere, en Amsterdarn, Overleden A. 1684. Zyn Eerw. was te Middelburg Geboren, en heeft Nederland nagelaten: eene *Leere der Waerheit*; en *Opstanding der Twee Getuigen*; meermalen herdrukt.
15. *Nicolas Rapin*, Fransch Dichter, Overleden A. 1608.
16. *Joan Baptista Amalteus*, Latynsch Poëet, een der-Drie *Amaltei*, Gebroeders, dier Latynsche Poëzy, A. 1639. byeen gedrukt is. Hy Overleed A. 1574. in den Ouderdom van 47 Jaren.
17. *Michaël Angelus Buonarota*, Uitmuntend Schilder, Beeldhouwer, Bouwkundige, en Dichter, Overleden A. 1564. in den Ouderdom van 90 Jaren.
18. *Martinus Lutherus*, Groot en Doorzettend Kerkhervormer, Overleden A. 1546. te Eischleben, daer hy den 22. October 1483. Geboren was. Ons vielen over eenige Jaren deze Vaerzen op zyne Afbeelding, uit de pen:

*Zie hier LUTHERUS, die van scrikken wist noch wyken,
Als by zyn afkeer voor den Roomschen Stoel liet blyken.
Hoe sidderde op 's Mans woord all' de Afsaetkramery?
Paus Leo zelfs bleef in bet Vazikaen niet vry,*

Maer moest , hoe zeer by daer ook tegen aen woud woelen,
 De scherpe steken van LUTHERUS pen gevoelen.
 Deez , onbezweken in zyn opzet , past op Ban-
 Nocht dreigen , maer dryft door all' wat zyn yver kan :
 En doende al gaende dus den blinden de oogen open,
 Zag elk de gruw'len daer de Kerk in lag verzopen.
 Des week de duisternis ; het Reformatielicht
 Brak door , en straelde alom den Leken in 't gezigt :
 Terwyl het als de zon haest hoog begon te ryzen.
 Dit was zyn oogmerk , en dat oogmerk moet men pryzen ;
 Al is 'er die hem laekt om zyne driftigheid ,
 Als had die tot de scheur der Kerke een grond geleid.
 Neen , men verschoon' zulks , zoo 't al waer is , en sla de oogen
 Op LUTHERS oogmerk , ryk begunstigt uit den boogen.

19. *Joannes Azor* , Jesuit , Overleden te Rome A. 1603.
 Hy was te Louca in Spanje Geboren , en heeft
 de Jeugd te Alkola , Rome , en elders onder-
 wezen. Men heeft van hem , *Institutiones Mo-
 ral. in Cantic.* 3 Deelen.
20. *Ludovicus Castelvetro* , een der Schranderste Schry-
 veren van zynen tyd , Overleden A. 1571. te
 Bazel , daer hy van Rome gevlugt was , om dat
 men hem , als verdagt *Melanchtons* Schriften in 't
 Italiaensch te hebben overgezet , voor de In-
 quisitie gedaegt had. Hy was te Modena Ge-
 boren omtrent den Jare 1505. Zyne Uitleggin-
 gen over de *Ars Poëtica* van *Aristoteles* , zyn zeer
 geleert ; hoewel *Dacier* en *Ménage* 'er niet zeer
 voordeelig van spreken.
21.
22. *Kasparus van Heimenberg* , Gereformeert Predi-
 kant te Kudelsteert , Wyk te Duurstede , en
 Kampen , Broeder van *Heur. van Heimenberg* ,
 door zyn *Komste van den Scilob* ; en *Hanna's Lof-
 zang* ; by Nederland bekend , en Vader van de
 Eerw. Heeren *Petrus* , *Kasp. Henricus* , en *Joann.
 Karolus van Heimenberg* , tans noch werkzaam
 in den Euangeliedienst te Kamperveen , Wor-
 mer-

mervoer, en op het Eiland Ens en Emeloord. *Kasp. van Heimenberg* is in dit Jaer 1734 in den Ouderdom van 75½ Jaer Overleden. Hy was Geboren te Utrecht den 21. July 1658. Men heeft van hem *Mozes en Aäron of Pligten van Overheden en Leeraren*, in verscheide Leerredenen A. 1710 te Kampen in 8. gedrukt.

23. *Liewe van Aitzema*, Friesch Edelman, Raed en Resident van de Hanzésteden in 's Gravenhage, bekend door zyn uitvoerig Werk der Nederlandsche Geschiedenissen, *Zaken van Staet en Oorlog* genoemd, en uit VII Stukken in Folio bestaende. Hy was te Dokkum omtrént den Jare 1600 Geboren, en Overleed in 's Gravenhage, A. 1669. daer hy ook Begraven wiert. Men leest op zyn Grafzerk tot lof zynere vrede- en vryheit-liefde, deze twee Latynsche Regels:

*Si pacem quaeris libertatenque, Viator,
Aut nunquam aut tali sub lapide invenies.*

Dat hierop uitkomt:

*o Wandelaer, die vrede en vryheit zoekt, dit Graf
Befluit hem, die van het, zoo iemand, blyken gaf.*

24. *Joannes D'Outrein*, Doctor der Philosophie, Geleert en Vermaert Predikant der Gereformeerden te Oostzaen, Franeker, Arnhem, Dordrecht, en Amsterdam, aldaer Overleden A. 1722. Geboren te Middelburg den 17 October 1662. Hy is door zyne menigvuldige Geleerde en Nuttige Schriften den Nederlander en t'over bekend. Onder anderen schreef hy: *Verklaringen over verscheide Psalmen; over den Brief aen de Kolossensen; en over dien aen de Hebreën.* Zyne *Schets der Goddelyke Waerheden* is menigvuldige malen herdrukt. Zyne *H. Zinnebeelden en Verklaringen over den Heidelbergischen Catechismus*, zyn voortreffelyke Boeken; om nu van een menigte andere niet te melden.

25. *Theo-*

25. *Theodorus Hazaeus*, Doctor en Profeffor der Theologie te Bremen, beroemd door zyne Geleerde Schriften, Overleden A. 1731. Hy ondernam met den Hoogleeraer *Lampe* de *Bibliotheca Bremensis*, en sedert het *Muzeum*, zettende dat, na deszelfs dood voort. Onlangs zyn nog eenige *Differtatiën* te Bremen van hem gedrukt.
26. *Glaude Bachet*, Heer van *Mezeriac*, Overleden A. 1638. Oud 45 Jaren.
27. *Martinus Bucerus*, Kerkhervormer, Overleden A. 1551. in den Ouderdom van 60 Jaren.
28. *Petrus Angelius*, Voortreffelyk Dichter, Profeffor in de Welfprekendheit, Overleden A. 1596. Oud 78 Jaren. Hy was te Barges in Toskane Geboren. Zyn *Cynegetica* of *Gedigt van de Jagt*, word voor onnavolgbaer gehouden.

M A E R T.

1. *Jacob Westerbaen*, Heer van Brandwyk, Hollandfch Poët, Overleden A. 1670. Geboren den 7 September 1599. Zyn Werken zyn in III. Deelen in 8. byeen gedrukt.
2. *Johannes Marius Avantius*, Regtsgeleerde, Overleden A. 1622. Oud 72½ Jaer.
3. *Petrus du Bois*, Gereformeert Predikant te Streefkerk, Gorichem, en Amfterdam, Overleden A. 1698.
4. *Georgius Tilenus*, Regtsgeleerde en Poët, Overleden A. 1590. in den Ouderdom van maer 33 Jaren.
5. *Eusebius*, gebynaemt *Pampbilus*, om zyne nauwe vriendschap met den Martelaer van dien naem, Overleden A. 320. Hy was Biffchop van Cefarëa in Palestina, daer hy omtrent den Jare 270 Geboren was. Hy heeft zeer veel gefchreven, onder andere: *Demonstrationes & Preparationes Euangelica*; *Cbronicon*; en *Historia Ecclefiastica*; van welke laetste men een Nederduitsche Vertaling heeft.

6. *Louis*

6. *Louis Servin*, Advokaet Generael des Konings van Vrankryk., Groot Antagonist der Jesuiten, Overleden A. 1626. Hy deed een lang en uitvoerig Vertoog voor den Koning tot Voorstand des Volks, wert eindelyk flaeuw, en stierf in 't slot zynrer Redevoering.
7. *Everhard van Reid*, Vermaert en Onzydig Geschichtschryver van Nederland, Overleden A. 1602. in den Ouderdom van 52 Jaren. Zyne *Nederlandsche Historiën*, in Folio, verdienen niet minder als eenige andere gelezen te worden.
8. *Arnoldus Senguerdus*, Professor in de Philosophie t'Utrecht, en Amsterdam, aldaer Overleden A. 1667. Oud 57 Jaren.
9. *Eduardus Poppus*, Predikant der Remonstranten, Overleden A. 1624 op Louvestein, in den Ouderdom van 47 Jaren. Zyn *Enge Poorte* in 4. is bekend.
10. *Kembertus van Dodoens* of *Dodonaus*, Vermaert Kruidkundige, Lyfarts des Keizers, en Professor in de Geneeskunde te Leuven, aldaer Overleden A. 1585. Hy was A. 1518 in Vriesland Geboren. Onder zyne Schriften is zyn *Groot Kruidboek* den Nederlanders in hunne Tael bekend.
11. *Jan Baptista Houwaert*, Brabantsch Dichter, door zyn *Lof der Maegden* en andere Werken bekend, Overleden A. 1599. in den Ouderdom van 68 Jaren.
12. *Antonius Schulting*, Beroemd Professor der Regten in Leidens Akademie, dit Jaer 1734 aldaer Overleden.
13. *Hieronimus Frobenius*, Geleert en Vermogend Boekhandelaer en Drukker te Bazel, zoon van *Job. Frobenius*, geen minder Beroemd Boekdrukker, en Schoonbroeder van *Nik. Episcopius*, die nevens hem de Geleerde Werelt met zeer vele voortreffelyke Drukken voorzien heeft. *Hieron. Frobenius* is A. 1563 Overleden, in den Ouderdom van ruim 61½ Jaer.

14. *Segerus van Son*, Gereformeert Predikant te Portugaal en Hoogvliet, in den Briel, te Rotterdam, en Amsterdam, Grootvader van den Eerw. *Thomas van Son*, thans in zyn's Grootvaders laetste standplaets, de Wagt des Heerent waernemende. *Segerus van Son* is Overleden A. 1687.
15. *Thomas Fienus*, Geleert Arts en Groot Natuurkenner, Professor in de Geneeskunde te Leuven, Overleden A. 1631. Hy heeft zeer veel geschreven, onder andere een *Tractaet van de Kragt der Inbeeldinge*, (*Tractatus de Viribus Imaginationis*,) dat zeer geroemt word.
16. *Pieter Christiaenszoon Bor*, Bekent Historischryver, Overleden A. 1635. Oud 76 Jaren.
17. *Gerardus Joannes Vossius*, door zyne Voortreffelyke Schriften 't laetst in VI Deelen in Folio byeen gedrukt, alomme bekend, Overleden A. 1649. Geboren A. 1577. Onder zyn Prent, naer 't Origineel van *Sandrar* gesneden, leest men deze Vaerzen van Neêrlands Hooftdichter *J. van Vondel*:

*Laat sestig winters vry dat Vossenhoofst besneetwien,
 Noch gryzer is het brein, dan 't gryze bair op 't hoofst.
 Dat brein heeft beugbenis van meer dan vyftig eeuwen,
 En al baar wetenschap, in boeken afgeslooft.
 Sandrarit bescbans hem niet met boeken en met klaren;
 Al wat in boeken steekt is in dat hoofst gevaren.*

18. *Franciscus Robortellus*, Overleden A. 1567. Oud 50½ Jaer.
19. *Jacobus Laurentius*, Gereformeert Predikant te Oude Niedorp, Diemen, Hoogkarspel, Naerden, en Amsterdam, Overleden A. 1644. in den Ouderdom van 60 Jaren. Daer zien van hem verscheide Predikatiën, en andere Schriften, het licht.
20.

21. *Maeuius Pollius*, Rector der Latynsche Scholen, te Deventer, en Leeuwaerden, aldaer Overleden A. 1726.
22. *Franciscus à Velzen*, Predikant der Gereformeerden te Wommels, Bergum, en Harlingen, aldaer Overleden A. 1724. Geboren A. 1654.
23. *Pierre Jeannin*, President van 't Parlement te Dyon, Overleden A. 1623. in den Ouderdom van 84 Jaren.
24. *Timotheus de Witb*, Gereformeert Predikant te Ossendrecht, enz. en Thiel, door eenen vroegen dood dezer Werelt ontrukkt A. 1724. in den Ouderdom van maer 26 Jaren, als zynde Geboren op den 22. Febr. 1698. te Sluis in Vlaenderen.
25. *Henrikus Smetius*, Aelstenaer, Arts, en Taelkenner, Overleden A. 1614. Oud omtrent 77 Jaren. Zyne *Profodia*, is ontelbare malen ten dienste der Scholen herdrukt.
26. *Joannes Lorinus*, Geleert Jesuit, Overleden A. 1634. in den Ouderdom van 75 Jaren. Men heeft onder andere van hem in 't Latyn Geleerde doch wydloopige Uitleggingen, *over Levitikus; de Psalmen; Brieven*, enz.
27. *Torquatus Tasso*, beroemd Italiaensch Dichter, Overleden A. 1595. Zyn *Verloft Jerusalem*; en *Amyntas*; heeft men in 't Nederduitsch: 't laetste in Zoetvloefende Vaerzen van *J. B. Weltekens*.
28. *Joannes Sartorius*, Overleden A. 1568.
29. *Adrianus Beukelaer*, Gereformeert Predikant te Oud-Vosmeer, Tergoes, Utrecht, en Amsterdam, Overleden in die zyne Geboorteplaats A. 1717.
30. *Joannes Kirchmannus*, Groot Outhetkundige, Overleden A. 1643. Men heeft van hem verscheide proeven zyner bequaemheit in dat soort van studie.
31. *Campegius Viiringa*, Vreedlievend en niet minder Geleert en Yverig Hoogleeraer der H. Theologie

logieote Franeker, Man niet dan met innige
 hoogagtinge te noemen! Overleden A. 1722.
 Geboren te Leeuwaerden den 16. May 1659.
 Zoo lang 'er zyn die zugt voor Geleertheit,
 Bescheidenheit, en Waerheit hebben, zullen
 zyne Schriften in agtinge zyn. Nederland mag
 van hem onder andere in zyne Moedertale le-
 zen: *Het Geestlyk Leuen*; *Korte Stellingen*; *Aen-
 tekeningen over Ezechiëls Tempel*; *Verklaring over
 de Parabolen*; *over de Mirakelen en Schepping*; *over
 verscheide Brieven van Paulus*; *en over de Openba-
 ringe van Joannes*; terwyl het met een algemeen
 verlangen zyne Voortreffelyke *Uitleggingen over
 Jesaias*, die in 't Latyn II. Stukken in Folio
 uitmaken, te gemoete ziet.

T I E N D E A R T I K E L .
N I E U W S
 U I T D E
G E L E E R D E W E R E L T .

In de Maenden JANUARY, FEBRUARY, en MAËRT,
 zyn onder anderen uitgekomen:

I N D E T H E O L O G I E .

	Prys.
<i>H. van Alphen</i> H. Z. over Mattheus XXIV. te Leeuwaerden, by <i>van Dessel</i> , in 4.	f 1 : 18
<i>A. W. Böhme</i> , Stigtelyke Schriften, vertaald door <i>A. H. Westerbovius</i> ; by <i>A. Wor</i> en de <i>Erve Onder de Linden</i> , in 8. 1ste Deel.	f 0 : 18
<i>B. Cremer</i> , Zekerheit van de Zin- en Voorbeeldige Godgeleertheit, tegen de Heeren <i>Hartman</i> en <i>Driessen</i> ; by <i>H. Vieroot</i> , in 4.	f 1 : 14
<i>P. vander Hagen</i> , Verborgtheit der Godzaligheit, <i>Nieuwe Druk</i> ; by <i>J. Rotterdam</i> en <i>G. Bouman</i> , in 4.	f 3 : 10
<i>Locke</i> , <i>Nood</i> , <i>Barbeyrac</i> , <i>Hoadly</i> , en <i>Drieberge</i> , over de Verdraegzaamheit en Vryheid van Godsdiens; by <i>Terbeek</i> en <i>Tirion</i> , in 8.	f 0 : 14
<i>C. M. Simons</i> , Redevoering over Hand. XX, 28. ter Bevestiging van <i>J. de Fremery</i> ; te Gouda, by <i>A.</i> en <i>P. Stael</i> , in 4.	f 0 : 6
<i>A. Voget</i> , Redevoering over Marcus IX, 49, 50. te Groningen, by <i>J. Sipkes</i> , in 4.	f 0 : 6
<i>G. Meyer</i> , Portael des Heeren; <i>Tweede Druk</i> , by Denzelfden, in 8.	f 0 : 14
<i>A. Clant</i> , de Labro Tabernaculi, ejusque Nido Æreo; by Denzelfden, in 4.	f 0 : 16
<i>F. Turretini</i> Institutiones Theol. Elenctica & Disp. de Satisfactione; <i>Nieuwe Druk</i> , t'Utrecht by <i>J. van Poolsum</i> , IV Deelen in 4.	f 13 : 0
<i>C. Wolffii</i> , Curæ Philologicae, in Posteriores Epistolae Pauli; te Hamburg, by <i>Kisner</i> , in 4.	f 4 : 0
<i>W. Wall's</i> , Critical Notes on the Old Testament; by <i>C. Davis</i> , in Groot 8. 2 Vol.	f 6 : 0
P p	<i>J. Huns's</i> ,

Prys.

- J. Hunt's*, Essay towards Explaining the History and Revelations of Scripture: to which is added, a Dissertation on the Fal of Man; by *Noon en Cox*, in Groot 8. f 2 : 10
- J. Jackson*, the Existence and Unity of God prov'd from his Nature and Attributes: being a Vindication of Dr. *Clarke's* Demonstration of the Being and Attributes of God; by *Knapton*, in Groot 8. f 1 : 5
- The Christian's sure Guide to eternal Glory; by *Jefferies*, in Groot 8. f 2 : 10
- J. Davies*, Serious Address to the Aged, *Ildedruk*; by *Hazard en Cox*, in Groot 8. f 1 : 0
- W. Notcutt's*, of *Ipswich*, Seven Sermons from Phil. III, 8, 9. by *Oswald*, in Gr. 8. f 1 : 0
- J. Watt's*, Sermons on Various Subjects, *Vyfde Druk*; by *Matthews en Komp.* 2 Vol. in 8. f 6 : 0
- J. Sharp's*, Sermons and Discourses, V. en VIdedeel; by *Parker*, in Gr. 8. f 6 : 0
- R. Dodderidg's*, Discourses, of the Religious Education of Children, *Tweede Druk*; by *Hett.* f 0 : 12

I N D E H I S T O R I E N.

- F. van Mieris*, Historie der Nederlandsche Vorsten, sedert de Regeering van Albert, tot den dood van Keizer Karel, *Ildedeel*; in 's Gravenhage, by *P. de Hond*, in Folio. f 19 : 4
- Historische en Politische Aenmerkingen omtrent het voorgevallene in Polen, sedert den dood van Augustus; by *H. Vieroot*, in 8. f 0 : 15
- Pb. Marnix*, Heer van *St. Aldegonde*, Roomsche Byekorf; *Nieuwe Druk*, by *J. Rotterdam*, in 8. f 1 : 2
- J. A. Thuanus*, *Historiæ*; IX. Vol. in Folio, te Londen. f 100 : 0
- Histoire de Pologne sous Auguste, par l'Abbe de *Partbenay*, Tom. III & IV. in den Haeg, by *J. van Duuren*, in 8. f 1 : 10
- Defence of English History against *M. Papin de Thoiras.*
- Historical Dissertation on Idolatrous Corruption in Religion, from the Beginning of the World; by *Rivington*, II. Deelen, in Groot 8. f 6 : 10
- Com-

Prys.

- Compleat and Impartial History of all the Memorable Naval Expeditions of the English Nation; Weeklyks uitkomende by *Wilford*. No. 1 - - 6. ieder No. kost f 0 : 12
- J. *Breval's*, History of the most Illustrious House of Nassau; by *Montague* en *Brindley*, in 8. f 3 : 10

IN DE PHILOSOPHIE EN NATUURKUNDE.

- S. *Hales*, Groeiende Weegkunde, of Weegkundige Ondervindingen over 't Sap en de Gewassen, vertaeld door *P. le Clercq*; by *Wor* en de *Erve Onder de Linden*, in Gr. 8. f 2 : 4
- G. *Sellius*, Natuurkundige Verhandeling van den Zeehoutworm, of Houtvreeter, door hemzelve vertaeld; Iste Deel, t'Utrecht by *H. Besseling*, in Gr. 8. f 1 : 6
- Z. *l'Épie*, Onderzoek van de Oude en Tegenw. Natuurlyke Gesteltheit van Holland en West-Vriesland, met een Verhandeling over de Zee-Wormen; by *d'Erve Ratelband*, in Gr. 8. f 1 : 5
- J. *Goedbals*, Snoeikonst der Oostboomen; *Tweede Druk*, by de *Erve Ratelband* en de *Enschbedees* te Haerlem, in 4. f 0 : 18
- A. *Seba*, Thesaurus Rerum Naturalium, of Schatryk Kabinet van Natuurlyke Zeldzaamheden; in 't Latyn en Duitsch, Iste Deel, by *Waesberge* en de *Wetsteins*, Folio. f 60 : 0
- Arithmetique Universelle, par de *Brainville*, *Tweede* en *Vermeerderde Druk*, te Rouen by *L. de Souillet*.
- The Builders Dictionary; te London by *Bettesworth* en *Hitch*, in 8. 2 Vol. f 7 : 5
- G. *Cheyne's*, Philosophical Principles of Religion; *Vierde Druk*, by *Straban*, in Gr. 8. f 3 : 0

IN DE GENEESKUNDE.

- Pharmacopæa Amstelodamensis Renovata, met eene Nederduitsche Vertaling; by *P. van den Berge*, in 12. f 1 : 14
- J. *A. Kulmus*, Ontleedkundige Tafelen, vertaeld door *G. Dissen*; by *Waesberge*, in Gr. 8. f 2 : 4
- P p 2
- J. C.

	<i>Prys.</i>
<i>J. C. Bachstrom</i> , de Scorbuto; te Leiden by <i>C. Wisboff</i> , in 8.	f 0 : 6
<i>J. Friend's</i> , Emmenologia, Translated by <i>Tb. Dale</i> ; te London by <i>T. Cox</i> .	f 2 : 10
— Nine Commentaries upon Fevers, Translated by <i>Tb. Dale</i> ; by Denzelfden.	f 2 : 10
<i>Profodia Cbyrurgica</i> ; being a Lexicon of all the Therms of Art in Surgery; <i>Tweede Druk</i> , by Denzelfden.	f 1 : 5
<i>Tb. Bennet's</i> , Essay on the Gout, by <i>R. Ford</i> .	f 1 : 5

I N D E P O Ë Z Y.

<i>L. de Haen</i> , Europa Verquikt door't Huwelyk des Princen van Oragne; by <i>A. Lobedanuis</i> , Gr. 4.	f 1 : 2
<i>Q. Calabri</i> , Prætermifforum ab Homero, cum emendat. <i>J. C. de Pauw</i> ; te Leiden by <i>J. van Abkoude</i> , in Gr. 8.	f 3 : 15
<i>Shakespar's</i> , Plays, with Notes; VII Deelen.	f 24 : 0

I N D E R E G T E N.

<i>A. Lybrechts</i> , van 't Notarisamt; by de <i>Erve Ratelband</i> , in 8.	f 1 : 18
<i>J. Corazius</i> , Bequaemheden en Pligt eenes goeden Regters, enz. by <i>Waesberge</i> , in 8.	f 0 : 9
<i>Droit de la Nature & des Gens</i> , par <i>Puffendorf</i> , traduit de <i>Barbeyrac</i> ; <i>Nieuwe Druk</i> , by de <i>Wed. de Coup</i> , in Gr. 4. 2 Vol.	f 11 : 0
The Law of Liberty and Property; te London by <i>Cooper</i> .	f 1 : 5

V A N A L L E R L E Y E S T O F.

De <i>GARDIAEN</i> , of Britsche Zedemeester; <i>Tweede Druk</i> , te Rotterdam by <i>J. D. Bemans</i> , in 8. III Deelen.	f 3 : 15
Verzameling van Ernstige en Boertige Mengelstoffen, VIde Deel; by <i>P. Visser</i> , in 8.	f 0 : 12
Avanturen van Don Quichot, <i>Nieuwe Druk</i> ; by Denzelfden, in 8.	f 2 : 2

E I N D E.

GODGELEERDE, HISTORISCHE,
PHILOSOPHISCHE,
NATUUR-GENEES-EN AERDRYKS-KUNDIGE,
POËTISCHE EN REGTSGELEERDE
VERMAKELYKHEDEN;

O F

UITGELEZE KEURSTOFFEN

Over Allerlei Onderwerpen:

Uit de Beste dagelyks in 't licht komende
UITLANDSCHE SCHRYVERS, ENZ.

Ten Algemeenen Nutte byeengebragt.

A G T S T E S T U K J E.

Voor de Maenden APRIL, MEY, en JUNY.

M D C C X X X I V.

T' AMSTERDAM,
By MARTEN SCHAGEN. 1734.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

D E N
WELEDELEN GESTRENGEN
H E E R E
BALTHAZAR HUYDECOPER,
BAILLIU EN DYKGRAEF VAN DEN
EILANDE VAN TEXEL, ENZ.
HANDHAVER VAN TAELEN DICHTKUNDE,
BYZONDER DER NEDERDUITSCHEN,
W O R D D I T
A G T S T E S T U K J E
O N Z E R
VERMAKELYKHEDEN,

T E R
OPENTLYKE VERKLARINGE
V A N

O N Z E A C H T I N G

VOOR, EN VAN
ONZE HEILWENSCHEN
OVER ZYN WELED. GESTRENGE
OPGEDRAGEN,

V A N
M. S. B. V. G. W. O. D. V. D. I. A.

* 2

VER-

VERHANDELINGEN

IN DIT STUKJE VERVAT.

- I. ARTIKEL. Het Onderzoek van Zichzelven; door *B. Bennet*. Pag. 557
- II. ARTIKEL. Regelen en Grondbeginzels van de Studie der Wereltlyke Historie, door Professor *Rollin*. 593
- III. ARTIKEL. Beginzelen en Eerste Gronden van de Perspectiev of Doorzigtkunde; door Professor *Wolffius*. 633
- IV. ARTIKEL. IJde Samenpraek over de Byen. 653
- VERVOLG VAN 'T VIERDE ARTIKEL. Brief van *Stephen Gray* aen *Cromwel Mortimer*, over de Aentrekkingskracht van 't Water; vertaelt door *C. S. J. A.* 683
- V. ARTIKEL. Korte Aenmerkingen over de Steen en 't Graveel; door *Th. Dover*. 689
- TOEGIFT OP HET VYFDE ARTIKEL. Waernemingen omtrent een Zeldzaam Spekgezwel; door *Mr. Destandau*, Chirurgyn in 's Gravenh. 694
- VI. ARTIKEL. Kort Berigt wegens de Krygsmagt der Ruffen; door *Ph. Joh. van Strålenberg*. 697
- VII. ARTIKEL. Vervolg der Aenmerkingen van *L. Ten Kate* op de Spraekkonst van *A. Moonen*, byzonderlyk over het Geslagt van verscheide Zelfstandige Naemwoorden. 717
- VIII. ARTIKEL. Waernemingen over de XIX. Wet des XVIII. Tytels van het I. Boek der Pandecten, wegens den Pligt een's Regters; door den Hr. President *C. van Bynkershoek*. 741
- IX. ARTIKEL. Dagwyzer der Sterfdagen van Geleerden. 749
- X. ARTIKEL. Nieuws uit de Geleerde Werelt. 757

GODGE-

GODGELEERDE, HISTORISCHE,
PHILOSOPHISCHE,
NATUUR- GENEES- EN AERDRYKSKUNDIGE,
POETISCHE EN REGTSGELEERDE
VERMAKELYKHEDEN.
A G T S T E S T U K J E.

E E R S T E A R T I K E L.

H E T

O N D E R Z O E K

V A N

Z I C H Z E L V E N ;

B E K N O P T E L Y K

VOORGESTELT EN AENGEDRONGEN,

D O O R

B E N J A M I N B E N N E T *.

I N H O U D.

I. *De Regel en Toetssteen, waeraen wy Onszelven moeten Beproeven.* II. *Beproeving van onzen Staet*
VIII. STUKJE. Q q in 's

(* Zie Pag. 565 -- 588. van zyn Eerw. *Christian Oratory of Christelyke Binnekamer* I. Deel. Wy hebben 'er reeds in ONS DERDE STUKJE Pag. 379. een staet van gegeven; doch

in 't Algemeen ; de Kennis van deszelfs Goedheit verkrygbaer ; waernemingen daeromtrent ; en hulp van Gods Geest daertoe. III. Deze Algemene Be-proeving behoeft niet dagelyks herbaelt te worden. IV. Maer het nagaan van hun Gedrag is den Christenen alle dagen noodig. V. Gezegende Vruchten van dat Daeglykſch Onderzoek ; als gevende eene regte Kennis van Onszelven ; makende ons oplettende op onzen Pligt ; helpende ons in 't Godvrugtig Bidden ; bewarende ons voor zeer vele Zonden ; en bemoedigende ons tegen ons Laetste Uur. VI. Aendrang tot dit Daeglykſch Onderzoek. VII. Bestieringen daeromtrent. VIII. Slot.

I.

Een ander deel van het Werk dat wy in onze Godvrugtige Afzonderingen te doen hebben , is het ONDERZOEK VAN ONSZELVEN ; waervan ik tans , hoewel maer kortelyk , eenig berigt zal geven. Om dit zoo onderscheidenlyk te doen als 't my mooglyk zy , zal ik het gene desaengaende gezegt moet worden , onder de volgende Hoofden brengen.

VOOR EERST. Dit ONDERZOEK onderstelt een REGEL , naer welken we ONSZELVEN , dat is , onzen Staet , ons Leven , en onze Daden , te BEPROEVEN hebben. ONDERZOEKEN , zegt eigentlyk , gelyk de Latynen spreken , *ad examen revocare* ,

doch de greetigheid waermeê hetzelve ontfangen is , doet ons verwagten , dat wy met een Tweede Proeve uit dat Godvrugtig Werk , geen' ondank zullen behalen.

tare, iet tot de STANDERT, YK, of Openbare Vastgezette REGELMAET brengen: [om namelyk te weten, of het zyn behoorlyke gestalte, maet of zwaerte heeft.] Dit komt overeen met het Grieksche Woord *Δόκιμασίον* in 't Nieuwe Testament, 't welk door ONDERZOEKEN en Beproeven word overgezet. Immers dat brengt mede zulk een Beproeven, als de Goud- en Zilverfmeden omtrent de Metalen doen, door den TOETSSTEEN: volgens welke het gene den Toets kan doorstaen, is, en gezegt word te zyn *Δόκιμον*, *Opregt*, *Zuiver*, *Goed*, en *Goedgekeurt*; terwyl men het gene dien niet kan verduuren, maer door denzelven afvalt, als verdorven en nagemaekt, *Ἀδόκιμον*, *Verwerpelyk* en *Afgekeurt*, noemt. Op gelyke wys, onderstelt het ONDERZOEK VAN ONSZELVEN, een gewettigde en oirsprongelyke STANDERT, [of laet ik maer zeggen TOETSSTEEN,] tot welken wy ons te vervoegen hebben, en naer welken wy over ONSZELVEN oordeelen moeten. Dit nu is de *Heilige Schrift*; die, als *van God ingegeven*, *nuttig is tot Leeringe*, ons onderwyzende wat wy te gelooven hebben; *tot Wederlegginge of Bestraffinge*, tekenende de Dwalingen en Gevaerlyke Beginzels; *tot Verbeteringe*, van Zeden, Hart, Gestalte, en Leven; en *tot Onderwyzinge die in de regtvaerdigheit is*, bestierende ons in alle onze Pligten omtrent God, den Naesten, en Onszelven: zynde dus bequaem, om *den Mensche Gods volmaekt te doen zyn*, *tot alle goed werk volmaektelijk teegerust* (*). Dit Woord is een volmaekte REGEL, daer niets aen ontbreekt, maer die al-

Qq 2 lerwe-

(*) 2 *Timoth.* III, i6, 17:

lerwegen genoegzaam is tot alle de daer even voorgestelde eindens. Het beschryft den Christen; het geeft de wezentlyke Onderscheidstekens op, die hem doen kennen; het bestiert hem in alle zyne Pligten; het geleid hem in zynen ganschen Loop en Wandel; en 't is een *Lampe voor zynen Voet, een Licht op zyne Paden* (*). Dit, dit Woord is de REGEL, naer welke we ONSZELVEN oordeelen moeten: en zulk een, die een Hart, Aert, Gestalte, en Wandel heeft, gelyk in dit Woord vereischt word, is een Christen; zulk een, in welken dit ontbreekt, is een *ἄνομος*, *Verwerpelyke* en *Afgekeurde*. Niet zoo echter, dat 'er [om een Christen] te zyn, eene volstreckte Gelykvormigheid met de H. Schrift vereischt word. [Neen zeker.] De Besten zelfs hebben iet dat *aen hun Geloove gebreekt* (†); daer ontbreekt van gelyken nog al iet aen hunne Hope en Liefde, gelyk ook aen elke hunner goede gesteltenissen en Deugden; daer is nog al 't een en 't ander groot en veelvuldig gebrek in hunne Gehoorzaamheit. Zulks dit t'onzer Vertrouffinge strekt, dat het Euangeli zyne inschikkelykheit, zyne greinen voor wit en rood, of zoo gy wilt voor afslag, heeft, en ons niet ten strengsten weegt, maer in zyn ontfangst naer d'opregtheit ziet. Ware, schoon onvolkomene Deugd, opregte, hoewel gebrekkelyke Gehoorzaamheit, heeft, mag ik het zoo noemen, in de Assay, en Munt, van 't Euangeli zyn Gehalte en volle waerdy. Zoodat, alhoewel Gods Wet onze REGEL, onze eenige REGEL is, naer welken we ons moeten ONDERZOEKEN, men haer echter moet
aen-

(*) *Psalms* CXIX, 105. (†) *1 Theff.* III, 10.

zich bevllytigen moet om ze te verkrygen. Want zeker, hoe zou de Apostel den Korintheren hebben kunnen aenzetten tot het ONDERZOEKEN en Beproeven van ZICHZELVEN, zoo het niet MOOGELYK ware na zulk een Toets en Proeve zichzelve te kennen? Dus hoort men van gelijke Petrus, in zynen Tweeden Brief Kap. I. vers 10. *Broeders benaerstigt u — om uwe Roeping en Verkiezing vast te maken.* De Apostel kan daer niet zien op eene *Uiterlyke Roeping* of uitwendige Belydenis van 't Euangeli, waervan zy alreeds verzekert waren; maer hy moet zoo ik vermoede, op eene *Inwendige Roeping* het ooge hebben; als of hy gezegt had: „ *Streeft na eene, „ voldoende Bevinding daervan, dat gy ware Christenen, verkorene, en goedgekeurde van God zyt*”. Dit moesten zy *vast maken*, vast en zeker in hunzelve; en bygevolge was zulks hen MOGELYK te doen. Zy konden derhalven verzekert zyn van hunne *Roeping* en GOEDEN STAET, of dusdanige Vermaningen, hoe plechtig en ernstig zy schynen, moeten ydel en buiten eenig oogmerk zyn. Ik doe 'er by, dat eenige der Christenen dadelyk de Kennis van Zichzelve en eene Zekerheit hunner *Roeping* verkregen hebben. *Wy weten* zegt Apostel Joannes (*) *dat wy uit den Dood zyn overgegaen in het Leven.* En met hoe veel vertrouwendheit spreekt Paulus van zyn eigen toekomende gelukzaligheid: *Wy weten dat zoy ons aerdsche huis dezès tabernakels gebroken word, wy een gebouw hebben; een huis niet met handen gemaekt, maar dat eeuwig is in de Hemelen* (†). En nog

(*) 1 Joann. III, 14. (†) 2 Korinth. V, 1, 2.

nog volstreker: *Ik heb den goeden stryd gestreden, — voorts is my weggelegd de Kroone der Regtvaerdigheid, welke my de Heere de regtvaerdige Regter geven zal* (*). Maer wyders:

3. Ik kan my ook niet verbeelden dat de Kennis van onzen Staet, (noem het VERZEKERTHEIT zoo 't u gelieft,) zulk eene zeldzame en buitengewone zaak is, als zich sommigen voorstellen; byaldien men namelyk door die VERZEKERTHEIT maer niets anders verstaet, als een voldoenende Blykbaerheit van zaken, die alle *Gegronde* Twyffeling en ontrustende Vreeze van het tegendeel uitsluit, schoon niet alle voorbygaende argwaen en achterdogt van en voor zichzelven. Dusdanig eene VERZEKERTHEIT en Vertrouwen- de Goedkeuring van hunnen STAET hebben zeer vele Christenen bekomen, en de Troostelyke Vruchten derzelve genoten. Zy is ook inderdaed van zoo dierbren gewigte, dat men zich met reden verwondert, hoe eenig bedagtzaam Christen, die eene Eeuwighet geloofst, een enkele week of dag zonder dezelve gerust kan zyn. En daerom, schoon dit eigentlyk niet het ONDERZOEK VAN ONSZELVEN zy, dat ik regtuit in deze Verhandeling bedoele, kan ik niet voorby, zulks der zorge van eenen iegelyke myner Lezeren op het allerernstigste aentebevelen. Zeker, wy moeten ONSZELVEN ondertaften en beproeven; wy moeten dat t'elkenmale herdoen; wy moeten in dat ONDERZOEK aenhouden, dat gedurig hervattende; en niet rusten voor wy tot eenige klaerheit met opzigt tot onzen Eeuwigen Gelukstaet ko-

Qq 4

mèn;

(*) 2 *Timoth.* IV, 7, 8. Zie ook *Pbilipp.* I, 21, 23.

men; en op goede gronden kunnen zeggen: *wy weten overgegaen te zyn uit den Dood in het Leven.* Byaldien nu iemand vragen mogte, hoe men zulks te weten kome? zoud ik hem wyzen tot de gene die dit stuk in 't breede en met toeleg verhandelen; zynde het tans buiten myn oogmerk daervan te spreken. Laet ik echter alleen Twee Dingen hier in gedagten brengen. Namelyk

A. *Dat wy deze Bevinding moeten opmaken uit de Schriftuure, en uit ons eigen Harte met dezelve vergeleken.* De Schriftuur beschryft den Christen, het Hart vertoont hem in deze of die byzondere omstandigheid. De H. Schrift zegt wat hy behoort te zyn, en is, met opzigt tot zyne Beginzels, Staet, en Gedrag; het Hart maekt 'er een byzondere toepassing van, herhaelt het, en zegt: *Ik ben zulkeenen*, oft ik hebbe hope van zulkeenen te zyn. Dit 's, by wyze van voorbeeld, klaer te maken, door het vergelyken van 't een of 't ander groot en onbetwiftlyk Kenteken der ware Christenen, ons in Gods Woord opgegeven:

1. *Die Geloofst zal zalig worden*, zegt de Schriftuure (*). *Ik Geloove*, zegt het Hart een's Christens.

2. *Die God liefheeft is van Hem gekent*, of *goedgekeurt*, zegt de H. Schrift (†). *Ik hebbe God lief*, zegt de Christen.

3. *Indien gy door den Geest de werkingen des Lichaems doodet zult gy leven. Die Christus toebehooren, hebben het vleesch gekruist met de bewegingen en begeerlykheden. Die met volhardinge in goed te doen heerlykheit eere en onverderfthykheit zoeken, zal het eeuwig leven vergolden*

(*) *Mark. XVI, 16. Rom. X, 9.* (†) *I Korintb. VIII, 3.*

golden worden, zegt de Schriftuure (*). *Dit doe ik*, zegt het Hart een's Christens; en zyne Vertrouwende Verzekertheit is meer of mingroot, naer hy meerder of minder reden heeft, om te besluiten dat hy zoo of zoo doet, en naer de duidelykheit der Bevindinge van deze of die deugd en goede gestalte. Wyders

4. Dat hy *die zich bekeert vergevinge der zonden zal ontfangen*; dat de *Reine van harte God zullen zion*; dat *Christus de geen die tot hem komt geenszins zal uitwerpen* (†); nevens de zoo evengemelde Byzonderheden, en zeer vele andere, die men 'er by zou kunnen voegen, dat alles, zeg ik, is de uitdrukkelyke Verklaring van de Schriftuure: maer *of ik zulkeenen ben* als deze Teksten willen dat ik zal zyn, is de zaek die my t'ONDERZOEKEN staet. Heb ik reden om te denken dat ik zulkeenen ben, en bedrieg ik my niet, zoo is het besluit wegens mynen tegenwoordigen GOEDEN STAET en de daeropvolgende toekomstige gelukzaligheid, onwederfprekelyk, en een natuurlyk gevolg van 't voorgaende.

5. *Die gelooft, zich bekeert*, God boven de werelt bemint, een Nieuw Schepzel is, en een heilig of gehoorzaam leven leid, *zal zalig worden*. Maer *dit doe ik*; derhalven zal ik zalig worden. Ik kan my in het Eerste Voorstel niet bedriegen, alzo dat op 't gezag van Gods Woord steunt; en indien ik in het Tweede Voorstel klaerheit hebbe, indien ik na vergelykinge van myzelven met dien onfeilbaren Regel, een overeenkomst tusschen

Q q 5 beide

(*) Rom. VIII, 13. Galat. V, 24. Rom. II, 7.

(†) Mark. I, 4. Mattb. V, 8. Joann. VI, 37.

beide vinde , zoo is het Besluit ontegenzeggelyk. En de Blykbaerheit hiervan , de Kennis van Onszelven , en 't ontdekken van onze gelykvormigheit met onzen Regel , is het groot Oogmerk en Einde van ons ZELF-ONDERZOEK.

B. Het *Tweede*, dat ik hieromtrent in gedachten wilde brengen , is : *dat de Kennis van onzen Staet*, die wezentlyk voldoende Blykbaerheit, in welke een Christen kan berusten, ten minsten gewoonlyk , *de vrugt is van zeer veel Ondervinding*; zy is niet zoo maer aenstonds te verkrygen op een enkele ondertasting van Onszelven , maer het spruit uit zeer vele dusdanige ONDERZOEKINGEN. Wy moeten Onszelven derhalven *dikwils* beschouwen in den helderen spiegel van Gods Wet; Onszelven op verscheide tyden, en in alle verschillendheden van onze houding en gestalte daarmede vergelykende. t'Eeniger tyd kan het zyn, dat we ons redelyk wel als Christenen bevinden, wanneer namelyk, de Genade in een meer levende werkzaemheit is, en de Verdorvenheden t'ondergebracht schynen; maer op een ander tyd is men meer mismoedig en schynt ons Christendom in een zeer geringe staet te zyn, zulks alle vorige hope bezwykt, en wy alles weder in twyffel beginnen te trekken. Somtyds is het groot Kenteken een's waren Christens, *de verkiezing van de toekomende werelt, en de voortrekking van die boven all' de vermaken van de tegenwoordige*, naeuwlyks in 't harte t'ontdekken; en op een ander en beter tyd, zyn wy volvaerdig om met een soort van triomfgejuich uit te roepen: *wien heb ik neffens u in den hemel? neffens u en lust my*

my ook niets op der aerde (*). Op geen dezer [aerdsche] dingen agt ik meer, *nocht houde ik myn leven dierbaer voor myzelven, opdat ik mynen loop met blyfchap moge volbrengen* (†). De dingen van dezen tegenwoordigen tyd schynen alsdan zoo gering, zoo veragtelijk, en zoo nietig, als enkel *Schade en Drek*, vergeleken met de verhevene en gewigtige Zaken van d' Eeuwigheit, dat wy ze naeuelyks een éénige ernstige gedagte waerdig kennen. En als dit onze gewone en hebbelyke gestalte word, word tegelyk ook de Blykbaerheit van onze Opreghheit klaerder en kragtiger. Met een woord, een Christen kan in 't gemeen zichzelven niet eerder kennen, voor dat hy zich, om my zoo uittedrukken, een geruimen tyd in den geestelyken oorlog geoeffent, en zich in verscheidene omstandigheden van denzelven beschouwt en ONDERZOGT hebbe. Hy moet zich met zynen Regel, niet eens of tweemaal, maer dikwils, en in alle zyne byzondere toestanden vergelyken; en uit zyne vordering en voortgangen in den Godsdienst, midsgaders uit de meer en meer aenwassende gelykheit met den Regel van 's Heeren Woord, ten laetsten het welgegronde oordeel over zynen STAET opmaken.

1. Wat hand GODS GEEST in dit werk hebbe, door ons te helpen in de Kennis van Onszelven, en vervolgens tot de VERZEKERTHEIT van eenen GOEDEN STAET, onderzoek ik tans niet. Dit 's zeker, dat HY den Regel maekte en aenwyft waernaer wy Onszelven t'ONDERZOEKEN

(*) *Pfalm LXXIII, 25.* (†) *Handel. XX, 24.*

568 H E T O N D E R Z O E K

KEN hebben. Hy 's ook de Werker dier deugdelijke Hebbelykheden en Daden, die ons doen overeenkomen met gezegden Regel. Hy helpt ons in de Oeffening der Godzaligheid. Hy schynt somtyds, en daer 's niet aen te twyffelen, in 't gemoed zyn eigen werk te verlichten, en als 't ware te verklaren, doende het onderscheidenlyk gekent en verstaen worden. Hy staet den Christen meermael by in 't opmaken van het Besluit over zynen GOEDEN STAET, bemoeigende hem om te zynen voordeele te besluiten, daer zyne groote Zedigheid, Ootmoed, en Schroom hem te zeer zoude wederhouden. Ook wil ik niet ontkennen, dat Hy meermalen *op eene onmiddelyke en gezagvoerende wyze*, de balans, die langen tyd in 't gemoed tusschen beiden hing, ten voordeele des Geloovigen deed overslaen. Ik bevestigte nochte ontkenne hier, dat dit t'eeniger tyd zoo geschied. De gewone Handelwys van des Heeren GEEST, is, *te getuigen met onzen geest, dat wy kinderen Gods zyn (*)*: maer 't kan wezen, dat Hy *in byzondere omstandigheden*, die zulks vereischen, aen onzen geest getuige, zonder dat die iet van belang medeloope in dit werk der getuigenisse. Gelyk by voorbeeld, wanneer een zeer droefgeestig Christen, die naeulyks iet goeds van zichzelfen durft denken, lang op zyn elende en gebrek gestarogt hebbende, verlegen en in duisternisse of kommer gezeten blyft; zoo kan de GODDELYKE GEEST, in zulkeene omstandigheid, door eene byzondere *Bedeelinge van Genade* en gunste, te zyner ondersteuninge in zyne ziele verlehnen,

(*) *Romeinen VIII, 16.*

nen, tot hem van vrede spreken, en een uitspraak te zynen voordeele doen. Dan, dit moeten wy onszelven niet beloven nocht verwagten; maer wy moeten de VERZEKERTHEIT van onzen GOEDEN STAET langs en door de gewone wegen zoeken. Ik verzekere myzelven ook, dat alle verstandige Christenen, zulks voor een zaek van te veel gevolgs zullen aanzien, om 'er niet met all' d'ernst van hunnen geest zich op toe te leggen. En schoon dit niet die Byzondere ZELF-ONDERZOEKINGE zy, die ik tans hoofzakelyk wilde aenringen, zy word 'er ten minsten door onderstelt, en moet gewisselyk mede plaets hebben onder de Pligten en Werkzaamheden, die wy in onze Binnkamers en Geestelyke Oeffeningen behooren aenwaartenemen. Wy behooren byzondere tyden af te zonderen, om in dit gewigtig stuk bevestigd te zyn; en wy moeten niet aflaten voor enaleer wy daeromtrent vaststellinge en zekerheit verkregen hebben. Wy behooren Onszelven dikwils te vragen, op wat gronden wy omtrent den Godsdienst en de toekomende Werelt staen? Of wy ook Onszelven met valsche overleggingen, met eene bedriegelyke hope, misleiden, en een louten in onze registerband dragen? Of wy ook ons Huis op een zandgrond bouwen, welks val ten laetsten groot en vreeselyk zal zyn (*)? Och Christenen! laet ons in goeden ernst dit stuk behartigen. Elk onzer DOORZOEKE en beproeve ZICHZELVEN; ja hy bidde God met David: *Doorgrond my o God, en ken myn harte; beproef my, en ken myne gedagten; en zie of 'er een schadelijke weg by me zy,*

(*) Matth. VII, 26, 27.

zy, en lei my op den eeuwigen weg (*)! Dat niemand onzer, zeggen wy met Apostel Paulus (†), zichzelven dunke iet te zyn daer by niets is, zichzelven bedriegende in zyn gemoed. Neen; maer om zulks voor te komen, beproeve een iegelyk zyn eigen werk, en alsdan zal by aen hemzelven alleen lof hebben, en niet aen eenen anderen, gelyk dezelve Apostel vervolgens zegt (§). Een voorbehoedzel is hier dienstig aengetekent te worden, om dat d'eene of andere misvatting omtrent dit stuk, dikwils aen sommigen gelegenheit gegeven heeft tot Wankelmoedigheid: namelyk, dat wy niet te hoog moeten zien, en omdat wy Onszelven niet kunnen vergelyken met de beste en gevorderdste Christenen, niet moeten besluiten gene Christenen te zyn. Neen; het stuk datwy ONDERZOEKEN moeten, en daarvan ons de proef staet optemaken, is de Opreghheit, niet de Mate der Godzaligheid. De groote vraeg in de ZELF-BEPROEVINGE, door my bedoelt, is niet, of wy het volkomen Alloy hebben, dan of 'er een Mengzel van onvolmaektheit onderloopt? Neen gewisselyk: want dus is't met ons, en zal't met ons zyn, zoolang wy op deze werelt leven. Maer de gansche vraeg is enkel, of wy de Keur hebben? dan of wy (gelyk 'er by Jeremias in het VIde vers 30 gesproken word,) een verworpen zilver, een valsch en nagebootst metael, zyn? Of wy beproeft zynde, als Goud zouden uitkomen, naer Job XXIII, 10. Zoo wy dus maer opregt zyn voor God, en waerheit in bet binnenste hebben, zal God

ons

(*) *Pfalm CXXXIX, 23, 24.*

(†) *Galaten VI, 3. (§) Vers 4.*

ons aennemem, niettegenstaende onze zwakheden : en bygevolge moeten wy alsdan ONSZELVEN niet verwerpen , nochte verdoemen.

I I I.

Ten DERDEN. Als nu een Christen zich dus in 't Algemeen ONDERZOGT , en van zyn Goeden Staet verzekert heeft , is het NIET NOODIG , dat hy DAEGLYKSCH DIT ZELFDE ONDERZOEK HERHALE. Zulks zou waerlyk onredelyk zyn te vorderen. Wat noodzake toch is 'er voor iemand , dat hy ONDERZOEKE naer 't gene hy kent , en naspeure 't geen hy alreeds gevonden heeft ? Niemand kan zich immers diets maken , dat Apostel Paulus , *die opgetrokken is geweest in den Derden Hemel* ; die wist dat hem aldaer een *Kroon des Levens was weggelegd* ; en die zoo ernstige begeerte had om ontbonden en met Christus te zyn , eenige reden of oirzaak had om ZICHZELVEN t' ONDERZOEKEN , of hy ook al een Christen ware ? Men moet hier niet tegen inbrengen , dat hy de gemene Christenen verre te boven ging , beide in d' Uitnemendheit , en Blykbaerheit van zyne Godsvrugt en Genadegaven ; want ontwyffelbaer was zyn voorregt tot de Verzekertheit van zyn Goeden Staet niet byzonderder dan dat van andere Christenen. Zy alle konden zichzelve kennen , en zeer vele van hen kenden zichzelve , gelyk reeds gezegt is. Als dan iemand van hen nu zichzelve kent , kan het zyn pligt niet zyn , om gedurig en all' den dag zyn Staet in twyffel te trekken. 't Is waer , by Hervalling in Zonde , of Afneming van Godsvrugt ; by Verlies

lies van vorige Sterkte, Licht en Troost; kan het noodig zyn, dat ONDERZOEK te hervatten; de dingen weder na te gaen; en niet alleen zich te bekeeren, te beteren, en *de eerste werken te doen*, maer ook teffens zynen Staet op nieuw te ONDERZOEKEN; naeukeurig t'overwegen of 'er ook in 't vorige ONDERZOEK een misgreep was; zyn Waekzaamheit en Voornemens te verdubbelen; een nieuwe *Zalving van den Heiligen* te bidden; alle oorzaak van Verdenking weg te nemen; en de *Ziel* te richten *op den Weg* der Waerheit, en *des Vredes*. Ook kan het niet ondienstig zyn, somtyds dit ONDERZOEK te hervatten, nadat men eenige troofstryke Bevinding van zyne Opreghtheit heeft verkregen; om daerdoor die Bevinding te sterken, en ze tot aenwas van Vertrouwende Verzekertheit te doen dienen. Het oordeel dat wy over onzen Staet vellen, is niet van gezag ondersteunt, veel min eindelyk en besliffende; *Hy die ons oordeelt is de Heere* (*): derhalven moeten wy nooit denken dat ons Oordeel zoo volstrekt en voldoende is; dat wy 'er niet aen twyffelen zouden mogen, en nog minder, dat het geen Revisie of Nazigt noodig zou hebben. Met een woord, sommige, (ik hoop vele,) Christenen hebben een wezentlyken vrede op vaste gronden, midsgaders een duidelyke bevinding van hunnen Goeden Staet; en zulke hebben NIET NOODIG zich zoo te ONDERZOEKEN ten dien opzigte, gelyk de zoodanige die t'eene-mael in duisternisse wandelen; schoon zy nu en dan gelegenheit vinden, om op zichzelve neder, en hun werk over te zien.

I V.

(*) 1 Korinth. IV, 4.

I V.

Ten VIERDEN. Behalven 't ONDERZOEK dat op
 onzen Staet in 't Algemeen ziet, is 'er een BE-
 SCHOUWING VAN ONSZELVEN; en van onze Da-
 den, tot welke wy DAGBLYKSCH stantvastig ver-
 pligt zyn. Dit 's het ONDERZOEK; dat ik in de-
 ze Verhandeling hoofzakelyk bedoelde, als een
 deel van het Godsdienstig Werk onzer Bin-
 nekameren. Dit mag ONDERZOEK, *Beproeving*,
Toets, enz. genoemd worden; als zynde een Ver-
 gelyking van Onszelven met onzen Regel; bren-
 gende (wy onderstellen des Nachts of 's Avonds;
 als de bequaemste tyd daertoe) onze Daden die
 wy 's Daegs deeden voor den Regter, dat is
 voor Gods Woord, en ONDERZOEKENDE, hoe
 verre zy daeraf, [of hoe naby zy daeraen] zyn
 gekomen. Wy moeten *tot ons harte spreken op ons*
Leger (*), of in onze Kamer, gelyk het Grond-
 woord betekenen kan. Wy moeten met Ons-
 zelve spreken in onze Binnekamer, of Plaets
 van Afzondering. En onder andere dingen, over
 welke wy met ons harte gesprek te houden heb-
 ben, is een van 't gewigtigste: *wat is 'er dezen*
dag geschied? wat was ons gedrag en houding daer-
omtrent? Dus moeten wy alle de Ontmoetingen
 en Handelingen van ieder Dag nagaan. Dit 's
 eene Oeffening; die zeer wel wert aengeraden
 door sommige der Heidensche Zedeschryvers van
 den grootsten naem, gelyk als *Plutarchus*, *Epik-*
tetus, *Markus Antonius*, en andere. Inzonderheit

VIII. STUKJE.

R t

doed

(*) *Psalms* 1V, 5.

doed *Pythagoras* dit, in de Vaerzen die zynen naem dragen, en die men zyne *Gulde Vaerzen* noemt. Hy vermaent zynen Leerlingen, alle Nacht te herdenken 't geen omtrent en van hen geschied is, en zichzelven de volgende Vragen te doen: Πῃ παρώσθη; τί δ' ἔραξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελεσθη. *Waerin heb ik overtreden? Wat heb ik gedaen? Wat pligt heb ik verzuimt?* Op 't welke *Hierokles* zegt: „Dit Overzien van ons gedrag, „wanneer het naer behooren word verrigt, her- „stelt het Goddelyk Beeld in den genen die „zulks doet; het leid hem tot de Deugd, en „alle verkrygbare Uitmuntendheden”. Sommige der Heidenen schynen zulks ook in 't werk gestelt te hebben agtervolgens deze Regelen, gelyk ons *Seneka* verhaelt. Want hebbende aengetoont, dat de weg tot het bestieren van de zinnen en hartstogten, is het DAEGLYKSCH-ter ONDERZOEK brengen van 't gemoed, zoo doet hy 'er by: „*Sextius* deed dit met het eindigen van den „dag, keerende zich tot zyn eigen gewisse op „de volgende wyze: *Welke uwer Quaden hebt „gy verbeterd? Wat Ondeugd hebt gy weder- „staen? In wat opzigt zyt gy beter?* De gram- „schap zal bedaren, en handelbaerder worden, „byaldien zy verwagt DAEGLYKSCH VOOT de Regt- „bank te zullen moeten verschynen. Niets is „vorderlyker, dan deze stantvastige gewoonte „van DAEGLYKSCH-ter ONDERZOEKINGE. Hoe be- „zadigd en geruust zullen wy slapen na zulk een „Toets, (en met God en de Conscientie vernieuwden Vrede, mag men 'er wel byvoegen,) „wanneer de ziel in haren handel, of gewaer- „schouwt, of goedgekeurt is, en de inwendige „Tucht-

„ Tuchtmeestres kennis van onze zeden geno-
 „ men heeft ”. „ Ik , vervolgt hy , doe dit
 „ DAEGLYKSCH ; bewerende als 't ware myne
 „ Regtszaak , en gaende ter viersehaet met my-
 „ zelve : namelyk , des Nachts , als het licht
 „ uitgedaen , en alles stil en in ruste is , doe ik
 „ een naeukeurige DOORZOEKINGE omtrent het
 „ ontmoette en gedane van den Dag ; ik ga
 „ myne Woorden en Werken na , en verberge
 „ niets voor myzelve. In zulkeem Geschil of
 „ Krakeel , zeg ik dan , waert gy te scherp ; gy
 „ hebt dien man of persoon te vry bestraft : *vide*
 „ *ne amplius istud facias* ; zie dat gy voortaan zulks
 „ niet weder doet ————— ” (*). Hoe door-
 luchten voorbeeld is dit ? Hoe onverschoonbaer
 zullen wy Christenen zyn , zoo wy minder om-
 zigtig , onderzoekend , en naeukeurig zyn in ons
 gedrag als deze Heidenen ? Nademael wy zoo
 veel kragtiger Beweegredenen ten Godsdienste ,
 en een ongelyk grooter Bystand van den Heere
 hebben.

V.

Ten VYFDEN. De VOORDEELEN van zulk een
 ONDERZOEK , zyn niet weinig nochte gering.

N. In 't byzonder verkrygt en bewaert men
 hierdoor een Onderscheide en KLARE KENNIS VAN
 ZICHZELVEN , en van zynen tegenwoordigen Staet
 en Omstandigheden. Hierdoor komt men te we-
 ten , wat wy zyn , wat ons ontbreekt , welke on-
 ze Afsпадigheden en Gebreken , en wat de Be-
 vlekkingen onzer Kleederen , de Bezoedelingen

R r 2

onzer

(*) *Seneca de Ira. Lib. III. c. 36.*

onzer Gemoederen zyn. Hy, die dus DAEGLYKSCH zyn aengezigt, dat is ZICHELVEN *befchouwt* in den *Spiegel van Gods Woord*, zal niet ligtlyk zichzelf bedriegen, of vergeten hoedanig een man hy is.

2. Wyders zullen wy door dit DAEGLYKSCH ONDERZOEK BESTIERT en geleid worden, TOT het eigen werk en DE BYZONDERE PLIGT, die ons in elke omstandigheid te betragten staet. Wanneer wy onzen Staet en Omstand kennen, zullen wy regelyk beter weten wat wy te doen hebben, en ons te meer toeleggen op zulke dingen die tydigst en bygevolge nuttigst zyn. Het ONDERZOEK gaet in orde voor de Bestrafing en Verbetering; en wy misgaen ons daertegen en tegen Onszelven, indien wy schuldig blyven zonder verder te gaen. Wy moeten overzulks onzen Daeglykschen Wandel nagaen, om denzelven te konnen verbeteren: en bygevolge zal een DAEGLYKSCH ONDERZOEK ons het Onderwerp en de Stoffe verschaffen van onze toekomstige Daeglyksche Zorge en Toezigt.

Ik heb, (zegt de Christen die zich 's Avonds of 's Nachts onderzoekt,) dezen dag te veel tyds verloren; byzonderlyk

Ik heb my te veel Vryheits gegeven; inzonderheit wanneer

Ik heb zulkeen Gelegenheit verzuimt; die tot zoo goeden einde had konnen dienen.

Ik heb die Pligt qualyk betragt.

Ik heb gevonden dat deze Verdorvenheit nog dikwils in my werkte.

Myne oude Zwakheit van blyft me by.

Hoe ligtlyk heeft my die Zonde verrast?

Och!

Och! dat ik in 't toekomende oplettender zy, meer waekzaam op myn harte, naeuziender op myne wegen! Welaen, dat zy zoo, den naefstkomenden dag!

De kennis van eenige Quael, is een goede stap te harer genezinge; ten minsten zal zy de bequaemste wegen en middelen tot herstel doen inslaen en werkstellig maken. Zelfskennis leid tot Zelfsverbetering. Hy, die op 't einde van ieder Dag zyn bedryf overgaet, en zichzelve, dat is zyn gedrag en zeden, naziet, zal niet in die zoo gemene en gevaerlyke zorgloosheit en spoorlooze dwaesheden dezer eeuwe vallen. Dit gedurig ONDERZOEK VAN ZICHZELVEN, zoo niet het Geweten toegeschroeit is, (in welken gevalle men niets van dit alles te wagten hebbe,) zal ons onzen Plicht naeukeurig voorschryven als een Zielzorger, of zoo gy wilt Geneesmeester, en 't zal 'er ons te gelyk op het kragtigste toe aenzetten.

1. Dat DAEGLYKSCH ONDERZOEK zal *Ten Derden*, ons aenzetten, geleiden, en op veelderlei wys ONDERSTEUNEN IN DE GODSDIENSTIGE OEFFENINGEN onzer Binnekameren; 't zal 'er stof toe verschaffen, en de uitvoering behulpzaam wezen: als van tyd tot tyd opgevende, redenen tot deemoedige Belyderis van zonden, tot nedrig Smeeken om genade en zegen, of tot hartlyk Dankzeggen over de bewyzen van Gods ontfermende liefde en hoede; 't zal die Oeffeningen volkomener, en dus gezegender en gezallder maken. Wy zullen 'er daerenboven te beter door zien, om de vervulling van wat behoefte wy inzonderheit in onze Gebeden tot God hebben aen te houden, enz.

7. Het zal *Ten Vierden* een kragtig **HULP- en BEWAER-MIDDEL** zyn **TEGEN DE ZONDE**, en niet weinig toebrengen tot die omzigtige naeukeurigheid van leven en ommevang, op welke wy het gedurig moeten toelleggen. 't Geen zeker Godzalig Man van het *Gebed* zegt, dat namelyk t „ het *Gebed* iemant het Zondigen doet over-, „ geven en laten, of dat het Zondigen iemant „ het *Gebed* doet weggeven en verzuimen ”; dat, zeg ik, is hier toepasselyk. 't Is niet wel mogelyk de manier van handelen te volgen, die ik hier aenrade, en ten zelfden tyde losselyk of zonder omzigtigheid te leven. *Wat zal ik myzelven t'Avond of te Nacht antwoorden [op zulk een daed, woord, of gedagte]*? Dusdanig eene vraeg, zal gedurende den Dag een teugel zyn voor menigvuldige Zotternyen en Onbetamelykheden. De Conscientie zal teederder en waekzamer zyn, als zy weet een spoedig **ONDERZOEK** te zullen moeten ondergaen; en zy zal ontruft worden wegens vryheden, over welke zy verwagten zou moeten, onmiddelyk na weinig uren berispt en bestraft te zullen worden. Leert, Christenen, leert dezen weg van gemeenschap en onderhout met uw eigen harte, dezen weg van regtsgedingen met hetzelfde te houden; rigt **DAGELYKSCH** een Regtbank op in uw gemoed: en zulk doen zal een gezegende invloed op uw gansch leven hebben.

7. Ik zou dit veel verder kunnen uitbreiden, maer zal alleenlyk nog een enkel byzonder **VOORDEEL** van zulk een **DAGELYKSCH ZELF-ONDERZOEK** hier te neder stellen. Namelyk dit: dat gelykerys hetzelfde ons leven vrugtbaerder en onbesmetter zal maken, het ons ook tevens **DEN DOOD** met

met meer GEMOEDIGTHEIT EN TROOST zal doen AF-
 WAGTEN. Byaldien wy Onszelven gewennen om
 ieder Dag de Rekening van onzen handel en
 wandel op te maken, zullen wy in ons LAETSTE
 UUR, zeer veel minder t'overrekenen hebben.
 Wy zullen alsdan, om zoo te spreken, de som
 van elke Dag beneden aen 't blad opgetrokken
 zien, en bygevolge minder overrompelt en ver-
 legen zyn, als wanneer wy nog het geheele Schuld-
 boek van ons Leven zouden moeten opmaken.
 Dit laetste zou dan zeker eenen ondoenlyken ar-
 beid zyn; daer het eerstgemelde slegts van ons
 zou vorderen, de posten van elk blad met elkan-
 der t'addeeren of op te tellen; dus dien over-
 slag veel gereeder en ligter makende. Wanneer
 derhalven een Christen met behoorlyke naeukeu-
 righeit en zorge Boek gehouden, dat 's het ge-
 tuigenis van zyn Geweten gadegeslagen heeft;
 als hy, gelyk 't betaemt, niet alleen jaerlyksch,
 en maendelyksch, maer doorgaens dagelyksch,
 de Rekening opgemaekt en gesloten heeft; zal
 zyne bezigheid op 't laetst eeniglyk bestaen in
 een enkele byentrekking van hoofdsommen, en
 hy zal niets te doen hebben, als in 't algemeen
 zyn leven t'overzien, met zoodanige overden-
 kingen en schietgebeden als eenen stervenden
 Godzaligen betamen: terwyl hy door boetvaer-
 dige Verdeemoedigingen, en eene niet minder
 opbeurende Hope inniglyk bewogen, aen de
 eene zyde tranen zal storten over zyne bekende
 Zwakheden, en aen de andere zyde al juichende
 in 't vooruitzigt van de hem toegereikte Kroon,
 (die hy te zelfder uure gereed is voor den Troon
 neder te werpen,) zal uitroepen: *Heere! gy zyt*

waardig t'ontfangen de heerlykheit, en de eere, en de kragt (*). Aldergelukzaligste Staet! tot welke dat DAEGLYKSCH ONDERZOEK ons ten laetsten zal brengen! Inderdaed, de Troost in ons LAETSTE UUR verbeelde ik my vastelyk, af te hangen van de gevoelige en genaëryke Tegenwoordigheit Gods, tot welke de ziel dan verwaerdigt word: en wie bid ik u, wie kan men denken, dat die aldergezegendste gunst en bevoorregting meer en eer zal verkrygen, als menschen, die zich in het Werk, by my aengeraden, getrouwelyk bezig houden? Schoon zy tans maer weinig vertroosting mogten erlangen, zy zullen dan *Gerustheit en Zekerheit* hebben, en *hun einde zal vrede zyn* (†).

V I.

En daerom, ten ZESDEN. Hebt gy, Waerdste Lezer, hebt gy totnogtoe geen kennis aen deze dingen? is u niets van deze OEFFNING en voorgestelde HANDELWYZE eigen? verzuim ze [mag ik het u om 't welzyn uwer onsterffelyke Ziele bidden, verzuim ze] niet langer; maer roep uzelfen *Dagelyksch* voor de Viertchaer van uw Conscientie. Laet u gene Zwarigheden daer in weêrhouden; niets voortreffelyks verkrygt men zonder arbeid: [*Ardua quæ Pulchra; Uitmuntende Zaken kosten Moeite om ze te verkrygen.*] Een weinig Oeffning en Gebruik van deze handelwys zal ze gemeenzaem en ligt maken; behalven dat het vermaek en voordeel dier ONDERZOEKINGE, rykelyk alle uw moeite zal vergoeden. Denk daer-

(*) Openb. IV, 11. (†) Jes. XXXII, 17. Pf. XXXVII, 37.

daerenboven, dat dit eigenlyk leven is voor uw Ziel en voor d' Eeuwigheit: en zou een zaak van zoo veel uitzigts, geen zorg, vlyt, en zelfverlochening van u eifchen? In een gemene handel of neering kan geen Schuldboek gehouden worden, zonder ten minften zulke eene oplettendheit als in dezen gevalle omtrent Onszelven noodig is: en zullen wy bereidwillig, moeite (zelfs in het flordigste werk,) ondergaen, ten voordeele en dienste van het Lichaem; en zouden wy niet alle mogelyke poging, zorg, en aendagt in 't werk stellen, om ons hoogste en eeuwig belang, het belang van onzen onsterffelyken Geest, in veiligheid te stellen? Ach! hoe zou men 't zichzelve wyten in de Helle, ja hoe zou men 't zichzelve zelfs in den Hemel, zoo agteloos en verzuimelyk geweest te zyn, ten verliese of verminderinge van onze Gelukzaligheid! Het zal, ongetwyffeld, de pynen en wroegingen der Doemelingen aenzetten en gaende maken, als zy denken, dat een gedeelte, een *kleen gedeelte* van den arbeid en tyd, die zy aen de vermaken en voordeelen dezer werelt verquist hebben, met des Heeren zegen, hunne Zaligheid had konnen veilig maken: en schoon by de Hemelburgers zulke smartende gedagten geen plaets konnen hebben, als strydende met de volmaekte gelukzaligheid dier blyde woninge; echter zal het gezigte van hun greetige agtervolging der ydelheden, en hun koele onverschilligheid omtrent de aldergewigtigste en voortreffelykste Zakelykheden, hen kunnen vernederen; 't welk hunnen Hemel om zoo te spreken, lager of minder volmaekt moet maken, en bygevolge ook hunne blyfchap. *De*

*Werken der Zaliggeroemden, die in den Heere ster-
ven, volgen ben na, zegt de Geest, Openb. XIV, 13.*
maer den genen, die zulke werken niet heeft,
kunnen dezelve zekerlyk niet navolgen. Wel,
laet ons dan ten minsten zoo wys zyn omtrent
het eeuwig welzyn onzer Ziele, als andere om-
trent het tydelyk geluk hunner Lichamen. Laet
ons niet minder naerftig zyn voor een toekom-
de werelt, en voor de eeuwigheit, als andere
voor de tegenwoordige en vlugtige eeuw: Zoo
zullen wy een ONDERZOEK niet verzuimen, dat
zoo wel gerigt is, om ons hoogste belang en
eeuwig zielenheil te bevorderen.

V I I.

EINDELYK EN TEN ZEVENDE. Voor de genen
die geneigt mogten zyn of worden tot de betrag-
tinge van dezen pligt, en ter agtervolginge van
zulkeen gezegd DAEGLYKSCH ONDERZOEK, zal ik
hier eenige [noodzakelyke] BESTIERINGEN daer-
omtrent byvoegen.

E E R S T E B E S T I E R I N G.

*Tragt uwen Regel wel te kennen, naar welken gy
u t' ONDERZOEKEN hebt; hoe onderscheidener en
volkomener uw kunde van dien Regel is, hoe
beter gy in staet zult zyn tot dit DAEGLYKSCH ON-
DERZOEK. Ik behoef hier niet te herhalen, dat
het Woord van God onzen Regel is, 't welk wy
naeukeurig moeten kennen. Dan, gelyk het
niet te denken is, dat ieder Christen alle de by-
zondere Bevelen van dat Woord in zyn geheu-
gen, en als voer zich hebbe, zoo menigmael als*
hy

hy gelegenheit vind om zich met hetzelfde te vergelyken, zoo zoud hy in vergoeding daarvan, een Kort Begrip of Ontwerp van Heilige Regels, die op elk deel van onzen pligt zagen, kunnen maken. De Joden bragten hunne Wet tot 613 Geboden; ik twyffel wel niet of daer liep een foort van hunne gewone overgeloovigheid onder; maer echter dunkt het my onbetwiftelyk, dat de Geheele Bybel, door een gelezen, zoo grooten behulp niet zal zyn in de ZELF-ONDERZOEKINGE, als wanneer men daeruit alle onze Pligten tot zekere hoofden brengt, gelyk ik gezegt hebbe. Wy behoeven ons niet te bekommeren over het getal van de Geboden des Bybels, [daer komt het niet op aen;] maer 't geen hier te doen valt, is enkel, dat wy de hier en daer verspreide Bevelen, onder zekere byzondere Hoofden brengen. Die moest men dan vervolgens in zyn hart en geheugen opsluiten; ten welken einde men ze in eene voegelyke orde diende byeen te schryven, en ze meermael aendagtig te overwegen, als zoo vele Beginzels en Regels waerhaer wy ONSZELVEN moeten BESTIEREN en ONDERZOEKEN. Zy maken immers alle met elkander uit, het geen men gewoonlyk *Syn-teerisis*, de *Regelmæet van 't Geweten* noemt, naer welke de Conscientie onze Daden bestiert, en oordeelt.

T W E E D E B E S T I E R I N G.

Zyt zoo byzonder en volkomen in uw ZELF-ONDERZOEK als 't u mogelyk zy. Beproef uzelfen omtrent ieder Hooftpligt van den Godsdienst, en van den Regel der Heilige Pligten. De maniere hoe,

hoe , kunt gy schikken naer uw Ontwerp van Hoofdbevelen , zoo gy 't uit den Bybel opge- maekt hebt.

Of anders naer de Orde des Tyds. By voor- beeld : *Wat was myne eerste bezigheid en zorge in den morgenstond? Boogde ik ontwakende by GOD te blyven? Heiligde ik Hem myne eerste gedagten? Hoe heb ik 't overige van den Dag besteed? Hoe in dat uur? Hoe in dat Dus wil ik alle de byzondere uren nagaen.*

Of ook wel agtervolgens de byzondere Bezigheden van den Dag ; gelyk by voorbeeld ; omtrent de GODSDIENSTIGE BEZIGHEDEN : *Heb ik de Oeffeningen en Pligten , die ik in myn Binnekamer den Heere behoore toe te wyen , niet verzuimt? Hoe heb ik ze aenwaergenomen? Over all' 't welke gy een ruim veld van Onderzoekingen kunt hebben. Omtrent de Pligten der BEZIGHEIT VAN ONZEN HUIS-GODSDIENST , [dat is van het Godsdienstig lezen en bidden met zyn Huisgenooten] : Heb ik die , en hoe heb ik ze verrigt? kunt gy uzelfen vragen. Zoo ook ten opzichte der GEMENE BEZIGHEDEN : omtrent het *Waarnemen van uw byzonder Beroep* ; omtrent *uwen Ommegang* ; omtrent *uwe Uitspanningen* ; enz. Kunnende de byzondere voorvallen en *Ontmoetingen* van den Dag onder deze dingen gebragt worden , en daeromtront een zeer naeukeurig ZELF-ONDERZOEK geschieden.*

Of wyders kunnen wy ONSZELVEN ONDERZOEKEN , omtrent onze byzondere Bequaemheden en Vermogens : gelyk als onze Gedagten , Begeertens , Geneigtheden , Driften , Tong , Oogen , Ooren , en andere Zinnen : vragende Onszelfen : *Hoe wy die alle bestiert , of wat zonde wy met dezelve bedreven hebben?* Of

Of endelyk zullen wy het zelfde doelwit beschieten ; zoo wy het gemelde DAGGLYK SCH ONDERZOEK te werk stellen , agtervolgens de voornaemste takken van onzen Plicht jegens God , den Naesten , en Onszelven.

In 't algemeen is het goed , de eene of andere Methode en Handelwyze hieromtrent te volgen ; dan , om alle verwarring en onbehoorlykheit voort te komen , en opdat men 'er niet te zeer aengewenne , is 'er meer als eene Methode dienstig. Elk kan hier zyne verkiezing volgen ; eeniglyk toezien dat hy dit werk getrouwelyk verrigte , en zyn ONDERZOEK over alle onze Verpligtingen uitstrekke.

DERDE BESTIERING.

Verzuim voor alle dingen dit ONDERZOEK niet , al zou het , wanneer gy geen méér tyds hebt , slegts by manier van Korte Overlooping geschieden. Zelfs kan all' wat ik in de VORIGE BESTIERING eischte , in weinig tyd , ja des nood zynde , in een half quartier uurs , en als we 'er aen gewent zyn , in nog korter tyd gedaen worden. Wanneer overzulks een Christen te bezet is met zyn' tyd , of dat iet anders hem minder ruimte tot deze nutte nazigte geeft , zoo kan een Kort Overloopen van 't geen dien Dag by hem geschiede , ten dezen opzigte genoegzaam zyn. [Hy kan ook zich in 't Middaguur een oogenblik afzonderen , en dus het werk nog ligter maken.]

VIERDE BESTIERING.

Doe uw ONDERZOEK niet enkel om uzelven te berispen , maer ook om uzelven goed te keuren , als 'er
reden

reden toe is. Let zoo wel op 't gene goed, als op 't gene quaed is in uw gedrag; op dat gy niet zoo zeer uzelfven goedkeuren, als de *Genade Gods die met u was*, pryzen moogt. Wy moeten geen Godsdienst stellen in klagen; nochte ons te zeer daerin ophouden. Wy moeten ook dankbaer zyn voor en over 't goede dat wy doen, of bedryven door den dag. Want ontwyffelbaer mogen wy troost scheppen uit onze goede Inzichten, Pogingen, Werken, Gelukkige Handelingen, enz. Wy moeten het dan desn als 'er reden voor is; wel verstaende, in de erkentnisse en dankbaerheit aen de goedertieren Hand die ons hielp en bystond. 't Is in 't allerminste geen deel van de ware Nedrigheit, de Genade Gods, in ons het goede gewerkt hebbende, voorby te zien, en den Troost te verwerpen die daeruit voortvloeit. Laet ons derhalven niet alleen ons ONDERZOEK doen om te ontdekken wat verkeert, maer ook om te vinden wat regt by ons is; opdat wy ons over het eene beklagen, over het andere verblyden mogen.

V Y F D E B E S T I E R I N G.

't Zal samtyds van nut en dienst zyn, dat gy de Merkwaaerdigste Ontmoetingen en Bedryven van den dag, in geschrifte voor u ter neder stelt. Namelyk wanneer gy eenige byzondere Genade verkregen, eenige merkwaaerdige Hulp in de betragting van uw pligt en werk ondervonden, of u aen eenig voornaem Verzuim, Misval, enz. schuldig gemaekt zult hebben; teken dat aen in uw Dagregifter. By voorbeeld, op dusdanig eene wyze:

Wat-

Wanneer ik dezen Morgen opstond, zoo liet ik, in plaets van myne gedagten aenstonds op God en Goddelijke dingen te vestigen, dezelve van 't een op 't ander nuttelooze gaen; en hierdoor wierd ik onbequaem tot de schuldige pligten myner Morgen-Oeffeninge. Inderdaed, ik had, maer 't was op een zeer ongevoelige en hartelooze wyze. ———

Dezen Morgen als ik opgestaen was, in stede van my tot het Gebed te schicken, dat ik immers weet best aenstonds (na eenige korte overdenkingen) te geschieden, gaf ik my toe in nuttelooze Bezigheden, tot groot nadeel en ontschikking van myn hart en gestalte. Hoe dikwils heb ik sabade geleden door gebrek van genoegzame waekzaamheit ten dezen opzigte? Wanneer zal ik eens wyzer en voorzigtiger worden? ———

Dezen Dag heb ik schandelyk myn tyd verquist; en dat bykans van uur tot uur. Ik lag nag te bedde, toen ik behoorde op myne Knyen voor den Heere gebogen geweest te zyn; ik had, maer koel en onaengedaen in den Morgenstond; ik was niet genoeg op myn hoede in den ommegang met andere. ——— Ik gaf my te veel toe in dwaze, zondige, en quade Gedagten; enz. Ik viel in de Gesprekken en Byeenkomsten in het al te gemene gebrek van Quaed te spreken van een' ander, en van des naestens mislagen op te halen. Ik heb dikwils besloten my voor die zonde te wagten, en ik keerde my d'er al evenwel weder toe. Hoe arglistig en verradersch is myn eigen harte! Ik heb dus verscheide uuren van den Dag gansch ydel en nuttelooz doorgebracht. ———

Dezen Dag heb ik een nieuwe blyk myner Zwakheis ondervonden, als ik wat verstoort wiert op waerover ik my zekerlyk vernederen moet. Het Gedrag van dat my immers niets anders kon doen wagten, dan

dan drift, onbescheidenheit, en dwaesheit, heeft me ontroert, en dat na zoo menige waerschuwingen daer bmtrent. Wat arm, magteloos, en veragtelijk Schepzel ben ik toch! —————

Dezen Dag ben ik ten groote deele van myne al te geduurige Struikelingen vry geweest. Ik genoot de inderdaed troostryke bystand van mynen God, in een omstandigheid daer ik zeer veel verzoeking leed.... Wat zal ik 'er den Heere voor vergelden? —————

Op dusdanig eene wyze kan een Christen voortgaen in 't ONDERZOEK van ZICHELVEN; veranderende zyne Zelf-Bestrafingen en Opbeuringen naer vereisch van zaken. En gy myn Lezer hem daerin volgende, zult bevinden, dat het zyn dierbaer nut heeft, esnige dingen van dien aert in een soort van Dagregister op te tekenen: te weten zulke dingen die meer als eenige verdien opgetekent te worden.

Z E S D E B E S T I E R I N G.

Behalven de gezegde ONDERZOEKING en Overzicht van uw gedrag op 't einde van ieder Dag, zyn 'er Tyden, op welke gy u meer byzonderlyk Onderzoeken moet; gelyk by voorbeeld: op den Laetsten of Eersten Dag van 't Jaer; tegen Feest- en Avondmaels-Dagen; gelyk ook op of tegen elken Dag des Heeren. By alle deze gelegenheden moet een Christen een naeukenriger proef doen, en in zyn ZELF-ONDERZOEK vry breeder gaen; met het vorige t'overzien, en zyn Staet in deszelfs byzondere omstanden en tyden na te gaen, om te beter van zichzelf te kunnen oordeelen: en tot deze Bezigheid moet hy zoo veel tyds nemen als hem zyn omstand toelaet, enz.

Z E

ZEVENDE BESTIERING.

Tragt uw Conscientie in zulk een goeden staet te stellen en te houden, dat zy u niet misleide of bedriege in dit ONDERZOEK. Een verlicht, goed, en teeder Gewisse is een van de grootste zegeningen hier op aerden; het maekt ons leven gezetter en geregelder, en het doet ons ZELF-ONDERZOEK gedurig ligter en gemakkelijker worden. *Davids harte sloeg hem, als hy een slip van Sauls mantel affneede (*)*; hy vond zich daerdoor op een steilte, en in verzoeking gebragt om verder te treden; dit deed zyn harte slaen, en 't wilde niet lyden dat hy iet meer deede, of dat het gedane niet van inwendige bestraffing gevolgt wierde. Dit 's de eigen aert en 't groot geluk van eene goede Conscientie; zy is een Boezem-Predikster, die wagt houd in de ziel, en 't naderende gevaer van te voren aenwyft; zy waerschouwt ons als wy 'er te naby komen, bestraft ons over 't begaen van zonden, en is dus te gelyk de Schildwagte en Gouvernante of Zedemeestresse onzes Levens.

Bevlytig u derhalven, waerdfte Lezer, en bid om eene Opregte en Goede Conscientie te verkrygen; en arbeid met alle kragt om ze in zulken staet te bewaren: opdat zy bequaem zy tot het wel uitvoeren van zoo gewigtige dienften. Ten dien einde is het niet genoeg dat ons Gewisse ontwaekt, geheiligt, en met licht van boven omschenen zy; 't is niet genoeg, dat zy all' de noodige kennis van alle de byzonderheden onzer ver-

VIII. STUKJE.

S s

plig-

(*) 1 *Samuël* XXIV, 5, 6.

pligtinge hebbe ; neen , zy moet , en daer komt het vooral op aen , wakker en oplettende gehouden worden. Doed men dit , zoo zal de Conscientie aenstonds gereed zyn om 't voorgevallene in gedagten te brengen , en ieder regtmatige bestraffing in ons ZELF-ONDERZOEK , met haer getuignis te sterken. Daer wy in tegendeel , als men 't Geweten veronagtzaemt , of in slaep wiegt , gene dezer dingen , nocte doen , nocte begeeren , nocte met vrugt verrigten zullen.

A G T S T E B E S T I E R I N G .

Bestier dit werk van ONDERZOEK dierwyze , dat ge aengemoedigd word om het te doen , en om 'er in te volharder , door het voordeel en den troost die hetzelfde u geeft. Een los en onagtzaam leven word zelden onderzocht ; en zoo dat al geschied , en men zich niet betert , zal het ONDERZOEK daarvan hoe langer hoe vervelender worden. Derhalven moeten wy zoo leven , dat wy onzen handel met vermaek kunnen overdenken ; en 't ONDERZOEK , dat wy kunnen doen , dierwyze in 't werk stellen , dat wy gedurig meer en meer vergenoegen daerin mogen vinden. Dit zal het aengener maken , en ons bygevolge daertoe aenzetten ; het zal ons gemoed by trappen louteren ; en 't zal ons endlyk ter volmaektheit opvoeren.

N E G E N D E B E S T I E R I N G .

Schik uzelveu tot God , in overeenkomst van den staet waeriny u bevind. Uw eerste en onmiddelyk werk na het ONDERZOEK , is tot God te gaen ; om Hem 't Overtredene te belyden , om zyne Genade en Hulpe in 't Welgedane t'erkennen , en om Vergiffenis ,

fenis, Verdere Leiding, Bystand, enz. van Hem deemoedig af te smeeken. En dit zeker, dit 's niet het geringste voordeel van het conscientieus waarnemen dezer ZELF-ONDERZOEKINGE, dat zy onze Gebeden vuuriger maekt, en onze Godsvrugt ontvlamt. Men keere zich des, na getrouw ONDERZOEK, tot God, enz.

T I E N D E B E S T I E R I N G.

Sla uwe oogen by ieder ONDERZOEK van UZELVEN, op den grooten Vredemaker, Jesus onzen Heere. Gedenk t'elkenmale, dat, zoo iemand gezondigt heeft, wy een Voorspraek by den Vader hebben. 1 Joann. III, 1. Laet het Bloed der Verzoeninge voor u pleiten, en leg uw hand op 't hooft van dit groot Zoen-Offer. Alle genade, gunst, en hulp, die ge ooit ontvingt, moet gy hieraen toeschryven; en 't is door Christus eeniglyk, dat uw verootmoediging Gode aengenaem word. All' wat gy derhalven doet, en all' wat gy nut en noodig moogt vinden om te doen, na het ONDERZOEK VAN UZELVEN, doet het alles in den Naem van onzen Heere Jesus, dankende (en uw zonden belydende) Gode den Vader door Hem. Koloss. III, 17.

V I I I.

Maer ten SLOT. Ik heb deze weinige Byzonderheden enkel ter Bestieringe nedergesteld; zy waren verder uittebreiden, maer ik wil zulks liever mynen Lezeren overlaten. Wat hen belangt, die deze Handelwys af keuren, als of zy eenen Wettischen Dienst begunstigde, en den wandel een's Christens lastiger maekte als noodig was;

(nadien men, volgens hun voorgeven, te gelooven heeft en niet te werken, om zalig te worden;) ik zal hen in deze Verhandeling niet beantwoorden, als zynde dezelve gerigt tot menschen van een ander oordeel en aert. De meer gemene Tegenwerpingen, zullen genomen worden van de Moeilykheit des Werks, en dus de tale zyn der Vleefchelyke Zorgeloosheit. Tyd en plaets ontbreken my hier, om de Noodzakelykheit en 't Gewigt van dit DAEGLYKSCH ZELF-ONDERZOEK te bepleiten tegen hen, die zy met alle vlyt ongelyk meer moeite doen om dingen te verkrygen van eindloos minder waerdig, enz. Ik wenschte alleen, dat zy zichzelf eens vroegen: *Of hun eigen Reden en Conscientie de voorgeschreve Handelwyze, niet billyk, goed, en voordeelig keurt? Of zy dagelysch niet zeer veel meer tyds nutteloos verspillen, als 'er tot deze Oeffening noodig is? En of deze Godsdienstige Handel, dat omgaen met God en met ons Harte, naer hun eigen oordeel, niet meer troost zal geven in ons sterfuur, dan de Levenswyze die zy tans voeren, en in welke zy hun kostbelyken tyd geheel doorbrengen in nuttelooze of enkel aerdsche zaken, of waerin zy hunne avonden verquisten met Spelen en Drinken, of in Herbergen, Bier- en Kuffy-Huizen, Saletten, Gezelschappen, enz.?* Leg toch, waerdste Lezer, leg toch deze Vragen eens voor uw Geweten, en wat ik u bidden mag, antwoord 'er op in de vreeze Gods, en ga naer de overtuiging van uw gemoed [zonder omzien getrouwelyk] te werke. [God zelve geve u daertoe licht en kragt!]

E I N D E.

T W E E.

T W E E D E A R T I K E L .
R E G E L E N
E N
G R O N D B E G I N S E L S
V A N D E
S T U D I E
D E R
W E R E L T L Y K E H I S T O R I E ;

DOOR DEN HEERE

R O L L I N * ,

Oud Reëctor van de Parysche Univerfiteit,
Profeflor der Welfprekendheit in 't Ko-
ninglyk Collegie, en Lid van de
Academie der Inſcriptiën, enz.

I N H O U D .

- I. *Orde en Klaerheit in de Studie der Hiftoriën in agt te nemen.* II. *Waernemingen te maken omtrent de Plaetzen, Gebruiken, en Gewoontens der byzondere Volke-*
S s 3

(*) Zie Pag. 193 -- 216 van 't DERDE DEEL zyner *Maniere d'Enfeigner & d'Etudier les Belles Lettres, par rapport à l'Esprit & au Coeur*; Of, *Manier om de Geleerde Wetenfchappen te Onderwyzen en te Leeren met toezigt beide tot bet verftand en 't gemoed*: waervan wy in Ons TWEEDE, DERDE, en VIERDE STUKJE, reeds met zeer veel genoegen, zoo voor ons als onze Lezeren hebben mogen ſpreken.

Volkeren. III. Overal Waerheit te zoeken. IV. De Oorzaken der Gebeurtenissen op te sporen. V. De Aert der Volkeren en Doorluchte Mannen, daarvan gesproken word, na te gaen en voor oogen te houden. VI. Op te maken all' wat de Zeden en 't Gedrag betreft. VII. Met alle naeukeurigheid, gade te slaen all' 't gens op den Godsdienst ziet.

nder de Regelen en Grondbeginzels van de Historische Studie, bekleed **Billyk de EERSTE PLAETS: Orde en Klaerheit.**

Een der dingen, die 't meest kunnen toebrengen om deze ORDE EN KLAERHEIT in de STUDIE DER HISTORIËN waertenenen, is, dat men 't gansche lichaem eener HISTORIË tot zekere *Hoofddeelen* en voorname *Tydbestekken* brenge; welke aenstonds een Algemeene Schets, dier geheele Geschiedenisse aen den geest vertoonen, en 'er ons derzelve gevolg en duuring van doen kennen. Deze Hoofddeelen moeten niet al te zeer vermenigvuldigt worden, anderszins kunnen

ken. Dat werk is overal, waermen 't ook opsla, behaagelyk en nüt: uit de opgegevene Aenmerkingen over de Poëzye, heeft de Nederduitsche Lezer dit ten vollen kunnen opmaken; maer niet minder, zal men dit, verbeelden wy ons, zien; uit het Historieele, dat wy 'er by tyd en wylen, (als 'er uit Frankryk gelyk toegtoe niet Lezenswaerdiger ten-dezen opzichte komt,) voornemens zyn mede te deelen: wanneer wy ook meteen, uitvoeriger Bericht van den Inhoud des Geheelen Werks voornemens zyn te geven.

nen zy verwarring en duisterheit te wege brengen. [Neemaer zy moeten weinige, en zeer kennelyk zyn.]

Dus kan men, by voorbeeld, den ganschen tyd der Romeinsche Historie van *Romulus* tot *Augustus*, dat is, een Geschiedenis van 723 jaren, in Vyf zulke kenbare *Tydbestekken* onderscheiden. Namelyk:

Het *Eerste*, onder de Zeven Koningen van Rome; den tyd van 244 jaren.

L.
JAER
van R.
Bev. 245

Het *Tweede*, sedert de Aenstelling der Borgermeesteren tot de Inneeming van Rome; den tyd van 120 jaren. Dit *Tydbestek* vervat in zich: de Aenstellinge der Borgermeesteren (*); Gemeensmannen (†); Tienmannen (§); en Benderheeren of Krygskornellen (•) met Borgermeesterlyk gezag voorzien; midsgaders de belegering en inneeming van Veje.

Het *Derde Tydbestek* is, sedert de Inneeming van Rome, tot de Eerste Punische [of Karthaegsche Oorlog;] een' tyd van 124 jaren. Het behelst: de Inneeming van Rome door de Galliërs; den Oorlog tegen de Samniten; en dien tegen *Pyrrhus*.

Het *Vierde*, sedert het begin van den Eersten Punischen Oorlog, tot het einde van den Derden; een tyd van 120 jaren. Dit *Tydbestek* begrypt in zich: de Eerste en Tweede Punische Oorlog; de Oorlogen tegen *Philippus* Koning van Macedonië; tegen

S s 4

An-

(*) *Consules*. (†) *Tribuni Plebis*. (§) *Decemviri*. (•) *Tribuni Militares*.

596 R E G E L S O M T R E N T D E
Antiochus Koning van Azië; tegen *Perseus* den
laetsten Koning van Macedonië; en tegen de
Numantinen in Spanje; midsgaders den
Derden Punischen Oorlog, geëindigt met de
Inneeming en Verwoesting van Karthago.

Het *Vyfde* en *Laetste Tydbestek*, strekt, 608
van Karthagoos Verwoesting tot de Veran-
dering van 't Roomsche Gemenebest in een
Monarchy, onder *Augustus*; en heeft ge-
duurt 115 jaren. Het vervat in zich: de
Oorlog van Achaïe en de Verwoesting van
Korinthe; de Beroertens door de *Gracchen*
verwekt; de Oorlogen tegen *Jugurtha*; te-
gen de Bondgenooten; en tegen *Mithridates*;
midsgaders de Burgerlyke Krygen tusschen
Marius en *Sylla*; tusschen *Cæsar* en *Pompejus*;
en tusschen *Antonius* en den *Jongen Cæsar*.

Deze laetste Oorlog eindigde met den slag 723
by Actium, en 't Oppergezag van den *Jon-
gen Cæsar*, sedert *Augustus* gebynaemt.

Tot de KLAERHEIT in deze STUDIE, heeft de
Tydrekening ook byzonderlyk haar gebruik; ge-
lyk ik reeds te voren (*) gezegt hebbe: waerom
ik dit hier niet zal herhalen.

De

(*) Pag. 123, 124 van dit Zelfde DERDE DEEL van des
Heeren *Rollins Maniere d'Enseigner*, enz. Alwaer hy van
de *Studie der Heilige Historie* handelt, en by die gelegen-
heit gezegt hebbende, dat de *Tydreken- en Aerdryks-kunde*
de *Twee Oogen der Historie* zyn, zoo vervolgt hy ten op-
zichte van de *Eerste*: „ Als ik de *Studie der Tydrekenkun-*
„ *de oeffene*, wil ik niet dat de jeugd alle de *Geschillen*
„ *der Geleerden* ten dezen opzichte onderzoekte, dat ware
„ voor haer een nuttelooze arbeid: maer ik keure enkel
„ noodig, dat men haer een net en onderscheide denk-
„ beeld geve, niet van de byzondere jaren, maer van
„ de

De *Aerdrykskunde* is den jongen Beoeffenaren van de HISTORIE mede ten uitersten en volstrekt noodzakelyk; en by gebrek van ze in hunne jeugd geleert te hebben, blyven 'er zeer veel luiden al hun leven onkundig van, en begaen dus ten dien opzigte misgreepen, welke hen zeer belachelyk maken. Een quartier uurs alle dagen gezettelyk aen die Oeffening besteed, zal de jeugd in staet

S s 5 stellen

„ de eeuwen, waerin de merkwaardigste gebeurtenissen
 „ zyn voorgevallen ". Dit heldert zyn Ed. vervolgens
 „ op omtrent de *Heilige Historie*, 't welk in 't algemeen op
 „ alle Hittorie te passen is. „ Men verdeelt dus gewo-
 „ nelyk (zegt hy) de *Heilige Geschiedenis*, sedert de Schep-
 „ ping der Werelt tot Christus Geboorte, in *Zes Tyd-*
 „ *bestekken*, die te samen [omtrent] 4000 jaren uitma-
 „ ken. Deze Verdeeling is ligt, zelfs voor de kinderen,
 „ te onthouden. Men merkt vervolgens op, hoe veel
 „ jaren ieder *Tydbestek* behelst; vermydende zoo veel
 „ mogelyk zy, de gebroke, dat is de kleine en tusschen-
 „ getallen; brengende alles tot een rond en vol getal.
 „ By voorbeeld: het *Vierde Tydbestek*, dat zich van den
 „ Uittogt uit Egypte tot de Fondamentlegging van Sa-
 „ lomons Tempel strekt, behelst net gesproken 479 jaren
 „ en 17 dagen; maer tot de jeugd moet men liever zeg-
 „ gen, dat heteen Tyd begrypt van bykans 480 jaren.
 „ Dat *Tydbestek* kan men weër in verscheide Onderdeelen
 „ schiften, hoewel men ze niet te zeer vermenigvuldigen
 „ moet, op deze wyze: 40 jaren was het Volk in
 „ de Woestyne; meer dan 350 jaren sedert onder Josua
 „ en de Richters; 40 jaren onder de regeering van Saul;
 „ nog andere 40 onder die van David; en eenige jaren
 „ onder Salomon. Dusdanig eene Verdeeling belaed
 „ het geheugen niet, en spreid, zoo ik my verbeelde,
 „ zeer veel lichts over de byzondere gevallen ". Ende-
 „ lyk raed de Heer Rollin aen, *Ufferius* of *Petavius* te volgen,
 „ gevende hy het der jeugd in de keure, wien van deze Twee
 „ beroemdite Tydrekenaers zy tot Voorgangers wil nemen;
 „ vooral dat zy 'er maer een, niet twee of meer, ten
 „ leidsman houde.

stellen om 'er volmaaktelyk in ervaren te zyn. Nadat men haer derhalven de Algemeene Gronden der Aerdrykskunde heeft geleert, moet men nooit een Stad of Plaets van eenig gewigt, of eenige merkwaardige Rivier, enz. die in de Schryvers, welke zy leeft of gebruikt, voorkomt, laten voorbygaen, zonder ze haer op de Kaert aen te wyzen. De jonge luiden moeten vervolgens van ieder Stad of Plaets weten de koers te nemen; dat is te zeggen, men moet hen leeren de Geleghentheit dier plaetzen, met opzigt tot andere, waervan gehandeld word. Dus zullen zy kunnen zeggen, dat Evreux ten Westen, Chalons op de Marne ten Oosten, Amiens ten Noorden, en Orleans ten Zuiden van Paris legt. [Of, om dit voor Nederlandsche Ooren nog verstaenbaerder te maken, dat Haerlem ten Westen, Harderwyk ten Oosten, 't Eiland Texel ten Noorden, en Dordrecht ten Zuiden van Amsterdam gelegen is.] Zy zullen dan ook weten, de Rivieren te volgen, van haren oirsprong tot de plaets daer ze zich in zee of in een andere riviere storten, en alle merkwaardige Steden en Plaetzen, die hen in dien weg ontmoeten, weten te plaetzen en te melden. Als zy dusver grondig onderwezen zyn, kan men hen op de kaert of by gesprek doen reizen, hen doende zeggen, by voorbeeld, wat weg zy nemen zouden van Paris op Konstantinopelen, [van Amsterdam op Paris,] enz. Om deze Studie min vervelende te doen zyn, is het van nut 'er overal Korte Geschiedenissen by te voegen, welke het denkbeeld der voorname Steden zoo veel te vastèr in 't geheugen van de kinderen zal drukken,

ken, en hen in 't voorbygaen duizende wetenswaardige dingen zal leeren. Dusdanige Geschiedenissen worden in de meeste Aerdrykskundige Boeken gevonden, uit welke men met weinig moeite zulke kan kiezen, die men van den meesten dienst oordeelt.

I I.

Een TWEEDE REGEL, die in de STUDIE DER HISTORIE van veel gewigts is, vordert, dat men de Byzondere GEBRUIKEN DER VOLKEREN; de Konsten by hen gevonden; hun Verschillende Manieren van Leven, Bouwen, Oorlogen, en Belegeringen; hun Scheepsbouw, en Zeevaerdy; hunne Huwlyks- Lyk- en Kerk-Plegtigheden; met een woord, all' wat tot de GEWOONTENS en OUDMEDEN behoort, gade slae.

Dan, het tothiertoe gezegde is om zoo te spreken enkel het Geraemte van de HISTORIE; de volgende Aenmerkingen zyn 'er gelyk als de Ziel van, en vervatten in zich het gene nuttigst in deze STUDIE is.

I I I.

WAERHEIT TË ZOEKEN is een DERDE REGEL van de HISTORISCHE STUDIE. De wezentlykste hoedanigheit en onnalatelykste pligt een's Historischryvers, moet ook de voornaemste toeleg zyn van hem die zich op de STUDIE DER HISTORIËN legt. Nu weet elk, dat men van eenen Historischryver voor en boven alle dingen eifcht, dat hy, vry van drift en vooroordeel, nooit de ligtvaer-

vaerdigheid hebbe van iet onwaeragtigs te verhalen, en dat hy altyd moeds genoeg bezitte om de WAERHEIT te zeggen (*). Men zal hem ligtelyk een weinig onagtzaamheit van styl ten goede houden; maer nooit zal men hem het minste gebrek van opregtheit inschikken. Dit toch is het onderscheid tusschen een Dichtstuk en Historie (†). Een Dichtstuk, voornamelyk ten doel hebbende, dat het den lezer vermake, zou noodwendig stooten en onaengenaem zyn, zoo het zonder kunst en bevalligheit was: daer een HISTORIE altoos behaegt, hoedanig ze ook geschreven zy, zoo zy maer waeragtig is; vermids zy voldoed aen het natuurlyk verlangen der menschen, dat greetig is om iet te weten, en altoos uitgestrekt om wat nieuws te leeren; doch dat te gelyk niet dulden kan, dat men het bedriege, met logen voor waerheit, en harffenschimmen voor wezentlyke zaken, te veilen (§). 't Is daerom

(*) *Quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde ne quid veri non audeat: ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis.* Dat is: Wie weet niet dat de eerste en voornaemste wet eener HISTORIE is, niets dat valsch is te durven zeggen; vervolgens, all' dat waeragtig is te durven melden: op dat zy niet van gunst of baet verdagt zy. Cicer. Lib. II. de Orator. n. 62.

(†) *Intelligo te, frater, alias in historia leges observandas putare, alias in poemate: quippe cum in illa ad veritatem cuncta referantur, in hac ad delectationem pleraque.* Dat is: Ik zie, met genoegen, myn Broeder, dat gy van gedagten zyt, dat men in eene HISTORIE andere wetten moet volgen als in Gedigten: nademaal, gelyk men in de eerste alles tot de waerheit brengt, men dus in de laetste meest op bebagen toelagt. Cicero Lib. I. de Leg. n. 4 & 5.

(*) *Orationi & Carmine est parva gratia, nisi eloquentia sit summa: historiae quoque modo scripta delectat. Sunt enim homines*

om dat de Historifchryvers doorgaens, om 't goed vertrouwen van hunne Lezers te winnen, in het hoofd van hunne Gefchriften betuigen, eene naeukeurige en omzigtige opreghtheit, die vry is van alle liefde, haet, en vreeze, in agt genomen te hebben; 'gelyk men onder anderen in *Salustius* en *Tacitus* zien kan.

't Geen men derhalven voor alle andere dingen in de HISTORIËN moet zoeken, is de WAERHEIT. Goede Schryvers hebben gelyk, dat zy dezelve beminneliker tragten te maken, en zich ten dien einde toeleggen om haer te verciereu, en in een zindelyk gewaed te dóffen. Een bequaem Onderwyzer doet ook wel, dat hy aen de jeugd, zyner opzigte vertrouwt, een denkbeeld geve, van alle de bevallige fraeiheden, die 'er, in dezen of dien Historifchryver gevonden worden; maer hy moet nooit lyden, dat zyne Leerlingen zich laten vervoeren door een ydel gebrom van woorden zonder zin, of dat zy bloemen voor vrugten kiezen, en minder letten op de WAERHEIT zelve als op haer cieraaden, of meer werks maken van de welsprekendheit een's Historifchryvers, als van zyne naeukeurigheit en getrouwheit. *Quintiliaen*, leert ons in het afbeeldzel van een Grieksch Historifchryver, dat hy in een woord of twee opgeeft, deze onderscheiding

manes natura curiosi, & qualibet nuda rerum cognitione capiuntur, ut qui sermunculis etiam fabellisque ducantur. Dat is: Een Redevoering en Gedigt bebagen gansch niet zonder zeer welsprekend te zyn: een Historie daerentegen bebaegt hoe ze ook geschreven zy. Want de menschen zyn van natuure nieuwsgierig, en zy worden door de bloote kennis der dingen werwaerts men ook wil gevoert; als die zelfs door geringe vertellingkjes zich laten leiden. *Plin. Epist. 8. Lib. V.*

maken : „ De Historie van *Klitarchus*, zegt hy ,
 „ wiert zeer geroemt om de styl , maer niet
 „ minder veragt om haer gebrek van getrouwig-
 „ heit ” (*).

Men moet overzulks den jongen luiden aen-
 zetten, om op hunne hoede te zyn, als zy Geschie-
 denissen lezen, die geschreven zyn by 't leven der
 Vorsten, van welke in dezelve gesproken word:
 nademael het wat vreemds zyn zoude, dat de
 WAERHEIT in zulken gevalle alleen de pen
 bestiert, en dat 'er de zucht om de Uitdeelaers van
 Ampten en Gaven naer den mond te spreken,
 niet mede haer deel in zoud gehad hebben. De
 beste Vorsten zelfs, zyn niet altoos ongevoelig
 voor de vleëry, en 'er is in alle menschen een
 heimelyke begeerte tot eer en lof; weshalven
 alle HISTORIËN die ons nog levende Personaediën
 vertoonen, [ook dier nakomelingen, of familiën
 nog in agting en leven zyn,] een weinig verdagt
 moeten gehouden worden. Maer byaldien de
 pluimstrykery eenen Geschichtschryver veragting
 waerdig maekt; hoe gehaet zal hem dan niet wel
 de laster, zoo hy dien in zyne HISTORIËN bót viert,
 by alle eerlyke gemoederen maken? En de eene
 en de andere, gelyk *Tacitus* (†) zegt, verdonke-
 ren

(* *Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur.*

(† *Histor. Lib. I. cap. I. Veritas pluribus modis infracta — libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes. — Sed ambitionem Scriptoris facile averseris: obtrektatio & livor pro- nis auribus accipiuntur, quippe adulationi fedum crimen servi- tatis, malignitati falsa species libertatis inest.* Dat 's volgens de vertaling van het Drostelyke Hooft: DE WAERHEYT IS OP VEELERLFY MANIEREN GEKNEUST — DOOR SMAAK IN 'T VLEYEN, OFT WEEDEROM UIT HAAT TEEGENS DE HEERSCHERS, MAAR

ren en bederven gelykelyk het licht der WAERHEIT; echter met dit onderscheid, dat men zich van de eene, [de Vleïery namelyk,] ligtlyk ontflaen kan, en zy by all' de werelt gehaet is, in stede dat men zich aen de andere [aen de Laster] vrywillig overgeeft, en zy ons verleid door een valsch denkbeeld van vryheit; zich dus met alle gereedheit in 't gemoed drukkende.

Daer zyn ook Historischryvers, anders vry beroemd, welke door de quade smaek van hunne eeuw, of door te groot eene ligtgeloovigheid, zeer vele Spinroks-praetjes in hunne HISTORIËN hebben gemengt. Dit merkt *Cicero* (*) aen, ten opzigte van *Herodoot* en *Theopompus*. En inderdaed, dus is in den eerstgemelden het verhael van Cyrus Geboorte. Men kan het der Oudheit toegeven, op dat ik my met *Livius* uitdrukke (†), dat zy meer het verwonderbare als het waeragtige in hare Schriften zocht, en zich met allen yver lei om den oirprong van voorname Steden en magtige Ryken op te hullen door verzieringen, beter voegende aen een Fabel als aen eene HISTORIE. Maer men moet de jonge luiden gewennen, om een onderscheid te maken tusschen 't ware en valsche, wanneer zy dusdanige Geschiedboeken lezen; ook moet men hen leeren, dat de reden en billykheit vorderen,

„ MAAR LICHTELYK WALGHT DE GUNST-
 „ JAGHT VAN EENEN SCHRYVER, 'T BEDILLEN
 „ EN DE NYDT ONTFANGHT MEN MET GE-
 „ NEEGEN' OOREN". WANT HET VLEYEN
 DRAAGHT DE VUILE KLADT DER SLAAFSHEIT,
 DE BITTERHEIT DEN VALSCHEN SCHYN DER
 VRYHEIT.

(*) Lib. I. de Leg. n. 5. (†) Præfat. Lib. I.

deren, dat men niet alles in eenen Historifchryver verwerpe, omdat 'er iet valschelyks in zyne Schriften gevonden word; of alles aenneme omdat hy eenige dingen naer waerheit verhaelt.

Die liefde voor de WAERHEIT, welke men der jeugd gedurig en overal moet tragten in te boezemen, zal een groot bewaermiddel zyn tegen de quade smaek, die eertyds zoo gemeen was; ik mena de lust tot het lezen van Romans en Verzierte Vertellingen, die gaendeweg de liefde en smaek van 't geen waeragtig [en bondig] is verdooven, en den geeft onbequaem maken tot het lezen van nuttige en ernstige zaken, welke meer tot de reden als tot de inbeelding spreken.

Men kan onze eeuw niet gelukkig genoeg roemen, dat zy, zoodra men haer, of Vertalingen der vermaerdste Schryvers onder de Ouden, of Nieuwe Werken, waerdig harer aendagt, verschaft, zy fluks alle die Verzierte Grollen en Prullen, [best bequaem om kinderagtige vernuften te vermaken en holle harffens te vullen,] met veragting aen een zyde wierp; en dat zy, endelyk begrepen heeft, dat niets de uitmuntendheit des menschelyken verstands, ('t welk geschapen is om zich met WAERHEIT te voeden *,) inderdaed meer vernedert, dan het bót dat men viert aen eene ongeregelde Inbeelding,

om

(*) *Natura inest mentibus nostris insatiabilis quaedam cupiditas veri videndi*, zegt Cicero. Dat is: Van natuure is 'er in onze gemoederen eene onverzaedbare begeerte om de WAERHEIT te kennen. En nog eens: *Nil est hominis menti veritatis luce dulcius*; dat is: Niets is zoeter voor 't menschelyk gemoed als 't licht der WAERHEIT. Zie: Tusc. Quæst. Lib. I. n. 44. Acad. Quæst. Lib. IV. n. 31.

om zich als een kaetsbal door alle hare spoorloosheden, nu gins dan herwaerts te laten dryven. Durft 'er daerom nu en dan nog de een of ander met zulke Prullen [Vergode Werken naer de Inbeelding hunner Autheuren,] te voorschyn komen, men ziet ze, ten roem onzer eeuwe, binnen korten tyd, in 't vergeetboek raken; en geen verstandig man slaet 'er zyne oogen meer nae; 't is alleen de vunze kost van eenige [agterstratige gemoederen, of van bedorve] losbollen, [en niet beter Jufferschap.]

I V.

EEN VIERDE GRONDREGEL die men omtrent de STUDIE DER HISTORIËN moet in agt nemen, is, dat men de OIRZAKEN DER GEBEURTENISSEN MOET TRAGTEN TE ONTDEKKEN. *Polybius* (*), die zoo wel bequaem was om de pen als om den déégen te voeren, en die vooral niet minder Geschiedschryver dan Krygsoverste was, wyft ons in verscheide plaetzen van zyne Schriften de beste MANIER aen om HISTORIËN te schryven of te lezen. Hy wil namelyk, dat men zich niet te vreden houde met het bloote verhael van zaken, met het winnen of verliezen van een veldslag, en met de vergrooting of afneeming van eenig ryk; maer dat men de OIRZAKEN dier byzondere dingen moet pogen te kennen, en all' derzelve omstandigheden en gevolgen met elkander te verbinden; dat men, zoo 't mogelyk zy, in ieder geval, deszelfs geheime inzig-

VIII. STUKJE.

T t

ten

(*) *Hist. Lib. III.*

ten en verborgene raedflagen, moet tragten t'ontdekken; dat men tot de beginzels en verftverschovenfte toebereidzels moet zoeken op te klimmen; dat men de ware OIRZAKEN eenes oorlogs wel moet leerē onderscheiden van de glimpige voorwendzels deszelven; en dat men bovenal naeukeurig letten moet op dat gene, 't welk deze of die onderneming, veldslag, staetsverandering, enz. wel of qualyk deed uitvallen. „ Zonder dat „ zegt hy, geeft een geschiedenis den Lezeren „ wel eene aengename vertooning, maer niet een „ nuttig onderwys; zy dient dan eeniglyk om de „ voorbygaende nieusgierigheit te voldoen, en is „ geenszins in staet om vervolgens van gebruik „ te zyn in hunnen levenswandel” (*).

Hy merkt wyders aen, dat de Oorlog der Romeinen in Azië tegen *Antiochus*, een gevolg was van den Oorlog, die zy voorheen tegen *Philippus* den koning van Macedonië gevoert hadden; dat de OIRZAEK van die wederom gelegen was, in het gelukkig gevolg van den Tweeden Punischen Oorlog; en dat die aen de zyde der Karthagers ONTSTOND, door 't verlies van Sicilië en Sardinië. Dus moet men, volgens zynen eisch, om een regt denkbeeld van de byzonders gevallen in deze Oorlogen te hebben, dezelve niet van elkander gescheiden en deelsgewyze beschouwen, maer alle met elkander gevoegt, en men moet derzelve samenschakeling en gevolgen met alle vlyt naspeuren.

Hy

(*) Zie hier zyne eigene woorden: *Ἀγώνισμα μὴν μάθημα δε οὐ γίγνεται: καὶ παραντοικά μὴν τίρπυι, πρὸς δὲ τὸ μίλλοι εἶδὲν ἀφελῆ τὸ παρὰπαν: welker zin hier boven omschreven is.*

Hy merkt te zelfder plaetze aen, dat men zich groovelyk bedriegt, wanneer men de Verovering van Sagunte door *Hannibal*, voor de ware OIRZAEK van den Tweeden Punifchen Oorlog aanziet. De spyt welke die van Karthago hadden, dat zy Sicilië zoo ligtlyk overgaven, by het Tractaet dat den Eerften Punifchen Oorlog bepaelde; de onregtvaerdigheid en 't geweld der Romeinen; welke zich van de Beroertens in Afrika bedienden, om Sardinië insgelyks weg te nemen, en een nieuwe schatting op de Karthagery te leggen; midsgaders de gelukkige voortgangen die dezer wapenen van den anderen kant in Spanje maekten; dat alles was eigenlyk de ware OIRZAEK van de bondbreuk en opftand: gelyk *Titus Livius* (*), daerin zeer wel *Polybius* volgende, met korte woorden te kennen geeft, in het begin zyner *Historie van den Tweeden Karthaegfchen of Punifchen Oorlog*.

Polybius neemt daeruit verder gelegenheit, om een GRONDBEGINZEL te ftaven, dat van zeer veel gebruik is voor de STUDIE DER HISTORIËN: te weten, dat men daerin deze drie verſcheide zaken naeukeurig moet van den anderen ſchiften: namelyk 1. de BEGINZELEN; 2. de OIRZAKEN; en 3. de VOORWENZELS van eenigen Oorlog. De BEGINZELEN zyn de eerſte ondernemingen die men 'er in 't openbaer van merkt, als vrugten en gevolgen van raedſlagen en beſluiten, in 't verborgen beleid: dusdanig een eerſte onderneming was, omtrent gezegden Oorlog, het beleg van Sagunte. De OIRZAKEN zyn de ver-

T t 2

ſchil-

(*) Lib. XXII, n. 1.

schillende geneigtheden der gemoederen, de byzondere misnoegtens, de beledigingen die men ontfangen heeft, en de hope van in zyne ondernemingen te zullen slagen: dusdanige waren in 't geval dat ten voorbeelde is bygebragt, [te weten, den Tweeden Punischen Oorlog,] het verlies van Sicilië en Sardinië, gevoegt by de heffing en oplegging eener nieuwe Schattinge, midsgaders de gelukkige bezitting van een' zoo bequamen en kloekmoedigen Veldheer als *Hannibal* was. De VOORWENDZELS endelyk, zyn niet anders dan bedekzelen en glimpen, welke men doet dienen om de ware OIRZAKEN te verbergen.

Hy heldert dat GRONDBEGINZEL nog verder op door andere Voorbeelden. „ Verbeeld men „ zich, zegt hy, dat de inval van Alexander in „ Azië de eerste OIRZAEK was van den Oorlog „ tegen de Perfen? Men zou zich daeromtrent „ kunnen bedriegen: en om daervan overtuigt „ te zyn, heeft men alleenlyk het oog te slaen, „ op de langduurige toebereidzels, reeds ge- „ maekt voor dien inval; die zelve tot een sein, „ niet ten OIRZAEK van den Persiaenschen Oorlog „ strekten. Twee voornam en merkwaardige ge- „ vallen hadden *Philippus*, den Vader van *Alexan- „ der*, doen besluiten, dat de magt der Perfen, „ voorheen zoo gedugt, nae haren ondergang „ begoft te neigen: namelyk, voor eerst, de „ doorluchte en zeeghaftige terugkeering der „ Tienduizend Grieken onder 't Geleide van „ *Xenophon*, door 't midden der vyandyke ste- „ den, zonder dat de zegepralende *Artaxerxes*, „ zich durfde zetten tegen zoo stout een besluit, „ om

STUDIE DER HISTORIËN. God

„ om met saemgevoegde benden door 't midden
 „ van zyn gansche Ryk nae hun Land weder te
 „ keeren; en ten anderen, de heldhaftige on-
 „ derneming van *Agefilas*, koning van Lacedé-
 „ mon, die met een hand vol volks, den schrik
 „ des oorlogs in 't harte van Kleen Azië voerde,
 „ zonder dat zich iet tegen zyne voornemens
 „ stelde, en die zyne Overwinningen had bly-
 „ ven voortzetten, ware hy daerin niet door de
 „ verdeeltheden van Griekenland bepaelt ge-
 „ worden. Koning *Philippus*, deze lafhartigheid
 „ en vadzige onachtzaamheit der Persianen, met
 „ de wakkerheit en moed zyner Macedoniërs
 „ vergelykende, en aengemoedigd door de ho-
 „ pe der glorie en des voordeels, (ontwyffel-
 „ bare vrugten van zulkeenen Oorlog,) nam
 „ ten VOORWENDZEL van denzelven, (nadat hy
 „ door een verwonderenswaerdige bequaemheit,
 „ alle de gemoederen en stemmen van gansch
 „ Grieken, te zynen voordeele had weten te
 „ vereenigen,) nam ten VOORWENDZEL zeg ik,
 „ van den Oorlog dien hy tegen de Persen wilde
 „ voeren, de oude verongelykingen die de Grie-
 „ ken van dien kant geleden hadden, en ar-
 „ beide met onafgesloofden vlyte aen de Krygs-
 „ toerustingen, welke zyn Zoon *Alexander*, erf-
 „ genaem zoo wel zyns Oogmerks, als zynes
 „ Ryks, wyzelyk ten meeste voordeele in 't werk
 „ stelde. De blooheit en vadzige ontaerding
 „ der Persianen, was derhalven de ware OOR-
 „ ZAKK van den Oorlog tegens hen; hunne ou-
 „ de ondernemingen tegen Griekenland waren
 „ 'er het VOORWENDZEL; en den inval van
 „ *Alexander* in Azië het BEGIN af”.

610 R E G E L S O M T R E N T D E

Op gelyke wyze doet hy de glimpige voorwendzels van den Oorlog der Romeinen tegen *Antiochus*, van de ware OIRZAKEN onderkent worden.

Dionys van Halikarnaffe (*) legt de zelfde GRONDBEGINZELS als *Polybius*. Hy verklaert op zeer vele plaetzen, dat om het verhoopte nut uit de lezing der HISTORIËN te trekken, en om ze van dienst te doen zyn in 't waarnemen der Publieke Zaken, men zyne nieusgierigheid niet enkel bepalen moet, binnen de Daden en Gebeurtenissen, daerin verhaelt; maer dat men 'er de redenen en OIRZAKEN van op te sporen, de middelen die dezelve wel deden uitvallen na te gaen, en tot de geheime oogmerken der bedryvers in te dringen heeft; dat men wyders *met aendagt moet letten op het gelukkig gevolg dat God 'er aen gaf*, (inderdaed, aenmerkelyke woorden eenes Heidens!) en van gene der omstandigheden, welke de voorgestelde ondernemingen aen 't gaen hielpen, behoort onkundig te zyn.

„ Zal een man van verstand, zegt hy op een
 „ ander plaets (†), zich vergenoegt houden, als
 „ hy blootelyk weet, dat die van Athene met
 „ de Lacedemoniërs, in den Oorlog tegen de
 „ Perfen, drie Overwinningen op hen behael-
 „ den, eene namelyk te lande, en twee ter
 „ zee; en dat zy met een Leger van op zyn
 „ meest honderdentienmael-duizend soldaten,
 „ dat des Konings van Perfië floegen, 't welk
 „ uit meer dan driemaelhonderd-duizend mannen
 „ be-

(*) *Antiquitat. Roman. Lib. V.*

(†) *Antiquitat. Romanor. Lib. XI.*

„ bestond? Zal hy niet behalven zulks wenschen
 „ te weten, op wat plaetzen die Veld- en Zee-
 „ slagen voorvielen; wat Oorzaek gaf dat de
 „ zege by de minste magt bevoegen, en zoo on-
 „ gelyken kans te harer voordeele beslegt wiert;
 „ welke en hoedanige Krygsoversten, zich aen
 „ de eene en andere zyde dapperst queten; met
 „ een woord, wat al merkwaardige omstandig-
 „ heden en gevolgen, in zoo gewigtig eene
 „ Actie plaetze hebben gehad? Zeker (voegt
 „ hy 'er by,) 't is een groot vermaek, voor een
 „ verstandig man die van een geslepen oordeel
 „ is, dat als hy een HISTORIË zulkerwyze ge-
 „ schreven leeft, hy als by de hand geleid word
 „ tot het inzicht en 't einde van elke byzondere
 „ zaek, en dat hy in stede van anders maer
 „ enkel lezer te zyn, nu teffens als aenschou-
 „ wer en getuige, door de bequaemheit des
 „ Historischryvers, en eigen aendagt word".

De vermaerde Bisschop van Meaux, *Jaguës-
 Benigne Bossuet*, merkt dus van gelyken aen (*),
 dat men in eene HISTORIË niet enkel moet let-
 ten op de verheffing en val van eenig Ryk, maer
 dat men zich ongelijk meer moet ophouden met
 de OORZAKEN daervan. „ Want zegt hy (†), die
 „ zelfde Godt die de aaneenschakeling van

T t 4 „ 't Heel-

(*) In zyn *Discours sur L'Histoire Universelle. Tom. I. Chap.
 3.* Of in de Vertaling daervan, onder den Tytel van: *Re-
 devoering over de Algemene Historie*, in Drie Deelen t Aik-
 maer by *S. van Hooberf*; 1731 en 1733. in 8. gedrukt.

(†) Pag. 506, 507. des Eersten Deels van Gêmeelde Ver-
 talinge, die wy hier stiptelyk, zelfs in de spellinge by-
 brengen, op dat de Lezer dus te gelyk uit dit slael van
 de Overzetting oordeelen moge. Alleen schynen ons de
 Twee laetste Deelen van een' andren hand vertaelt.

„ 't Heel-al heeft gemaakt, en die als Almaoh-
 „ tig van zig zelven zynde, gewilt heeft, dat
 „ om een goede order in alles te doen zien, de
 „ deelen van een zoo groot Heel-al van elkan-
 „ der zouden afhangen; die zelfde Godt heeft
 „ ook gewilt, dat de loop der menschelyke
 „ zaaken zyn vervolg en evenredigheden zou
 „ hebben, dat is te zeggen, dat byzondere men-
 „ schen en geheele Natien hoedanigheden zou-
 „ den hebben, die overeenkomende waaren
 „ met dien staat (*), waar toe zy waaren ver-
 „ ordent, en dat 'er, behalven eenige onge-
 „ meene gevallen, waar in Godt begeerde dat
 „ zyne handt alleen zou uitmunten, geenē groo-
 „ te veranderingen zouden gebeuren, dan die
 „ haare oorzaaken in de voorgaande Eeuwen
 „ hadden gehad.

„ En nademaal 'er in alle zaaken iets is 't volk
 „ een voorbereiding tot de zelve maakt, de-
 „ zelve doet ondernemen, en dikwils wel doet
 „ gelukken: zoo bestaat de waare wetenschap
 „ van de Historie hier in, dat men in ieder tydt
 „ de schikkingen en gesteltheden aanmerke, die
 „ oorzaak zyn geweest van de groote verande-
 „ ringen, en gewigtige gevallen die daar ne-
 „ vens verzelt hebben gegaan.

„ Waarlyk, 't is niet genoeg dat men alleen-
 „ lyk die voorname voorvallen beschouwe, die
 „ eensklaps als met een opslag van oog het nood-
 „ lot der Ryken besliffen. Die de menschelyke
 „ zaaken in den grondt verstaan wil, moet die
 „ van hooger opvatten; hy moet de geneigthe-
 „ den

(*) *Elevation, Verbeffing.*

STUDIE DER HISTORIËN. 613

„ den en de zeden , of om alles met een woordt ,
„ te zeggen , de hoedanigheden zoo wel der
„ heerschende Volkeren in 't algemeen , als der
„ Vorsten in 't byzonder , en ook die van alle
„ ongemeene Mannen , in acht nemen , die
„ wegens de hooge personaadje die zy in de Wae-
„ reldt gespeelt hebben , niet weinig hebben ge-
„ holpen , 't zy in 't goede of in 't quaade , tot
„ de verwisseling der Staaten en derzelver
„ noodlot ”.

Deze laetste Aenmerking leid ons natuurlyker wyze , tot het gene ik *ten Vyfden* gezegt had , te moeten in agtgenomen worden omtrent de
STUDIE DER HISTORIËN.

V.

Een VYFDE GRONDREGEL van die STUDIE is , NATEGAEN den byzonderen AERT DER VOLKEREN en DOORLUCHTE MANNEN , van welke in de HISTORIE gesproken word. Wat den AERT DER VOLKEREN betreft , daeromtrent kan ik niet beter doen , als den Lezer te verzenden tot de Aenmerkingen , die de Heer *Bossuet* over dat onderwerp gemaekt heeft , in het *Tweede Deel* zynner *Redevoering over de Algemene Historie* : inderdaed een der voortreffelykste en roemwaardigste Werken , die in onze tyd het licht zagen , niet alleen ten opzigte der fraeiheit en verhevenheit van deszelfs styl , maer inzonderheit ook ten opzigte van de grootheit der zaken zelve , van de bondigheit der Aenmerkingen , van de verreziende kennis des menschelyken harts , en van die ruime uitgestrektheit , waerdoor het alle eeu-

wen en ryken in zoo korten bestek vervat. Men ziet in hetzelfde tot zyn verrukkelyk genoeg, alle de VOLKEREN en Natiën als voorby ons henen gaen, met derzelve goede en quade hoedanigheden, met hunne ZEDEN; GEWOONTENS, en verschillende NEIGINGEN; men ziet 'er dus d'Egyptenaers, Assyriërs, Perzen, Meden, Grieken, en Romeinen. Men ziet in hetzelfde wyders, alle de voorname Ryken der Werelt gelijk als uit de Aerde komen, zich gaendeweg verheffen langs ongevoelige trappen; hunne landwinnings endelyk aen alle kanten uitbreiden, en door onderscheide middelen tot het toppunt der menschelyke grootheit klimmen; doch door schielyke omkeeringen van zaken in een oogenblik die grootheit verliezen, en zich om zoo te spreken verderven en dompelen, in die zelfde nigtigheid of geringheit uit welke zy eerstmael opstegen. Maer het gene in dat voortreffelyk Werk allermeeft merkwaardig is, bestaet hierin, dat men daerdoor in de ZEDEN der Volkeren zelve, midsgaders in hunnen AERT, in hunne deugden, en in hunne onveldaden, de OORZAKEN ziet van hunne verheffing of val: men leert 'er niet alleen de verborge en geheime raedslagen der menschelyke staetkunde, die alle daden en ondernemingen gaende maekt, ontdekken; maer tevens overal een Aenbiddelyk Opperwezen erkennen, dat op alles waakt en in alles voorziet, dat alle gebeurtenissen regelt en beffiert, en dat, als Souverain en Onafhangelyk Heer, het lot aller Statendommen en Ryken schikt en bepaelt. Ik kan derhalven den Opvoederen en Toezien-deren van de jeugd niet met te veel ernst aen-

zet-

zetten, om dat uitmuntend Boek, zoo byzonderlyk bequaem om 't verstand en gemoed te vormen, met aendagt te lezen, en te herlezen; en nadat zy 't zelve wel beoëffend hebben, het ook aen hunne voedsterlingen en discipelen smakelyk te maken (*).

't Geen ik van de VOLKEREN gezegt hebbe, moet men ook op de DOORLUCHTE PERSOONADIËN passen, welke zich onder allen Landaerd, 't zy in 't goede, 't zy in 't quade, vermaerd gemaekt hebben. Men moet zich met alle vlyt toeleggen, om derzelve AERT, Neiging, Deugden, en Gebreken te kennen, midsgaders hunne byzondere en perfooneele Hoedanigheden, en dat beginzel van geest en gedrag 't welk in hen d' overhand had, en hen van alle anderen onderscheide: want dat, en dat alleen, is eigenlyk hen te kennen. Anderszins ziet men 'er niets van als hun oppervlakte en buitenschors, [om my zoo uitedrukken,] en men kent hun ware gesteltheit niet. Want men moet de menschen niet door 't gewaed, of enkel uit de gedaente onderscheiden en beoordeelen.

Ook moet men zich niet verbeelden dat die DOORLUCHTE MANNEN alleen door hunne Roemryke Daden bekent genoeg worden. [Neen zeker.] Wanneer zy zich voor ieders oog vertoonen, kunnen zy zich vermommen, en hunnen inwendigen AERT ontveinzen, met voor een korten tyd het masker en de gedaente aentene-
men

(*) Op Aenpryzyng van zoo bequamen man als den Heer *Rollin*, zal zich Nederland niet beklagen, dat Werk in zyne Moedertale te koepen. Men kan het tans alom bekomen voor f. 5: 0.

men der Personaedje die zy te vertoonen hebben. 't Is overzulks in byzondere omstandigheden, in hunne gemeenzame verkeering, in hunne kamers en huizelyken ommegang, dat zy zich vertoonen gelyk zy zyn, zonder vermoening en achterdogt. Daer is het dat zy spreken en handelen volgens de natuur en hunne gaertheit. Men moet bygevolge inzonderheit in die omstandigheden de VOORTREFFELYKE en BEROEMDE MANNEN leeren kennen, om 'er een gegrond en bondig oordeel van te kunnen vellen. Dit 's het onwaerdeerlyk voordeel dat in *Plutarchus* uitsteekt, en waerdoor hy, mag men zeggen, den lauër op alle andere Geschiedschryvers behaelt. In de *Levens*, welke hy ons van de *Doorluchtigste* onder de *Grieken en Romeinen* heeft nagelaten, daelt hy af tot byzonderheden ten dezen opzigte, die een verrukkelyk en onbeschryfelyk vermaek aen den geest van verstandigen geven. Hy vergenoegt zich niet, met slegts den Kapitein, Overwinnaer, Staetkundigen, Magistraetspersoon, of Redenaer, te vertoonen; neemaer hy opent zynen Lezeren de binnekameren der huizen, of liever de bedekte grond des harten van hen die hy beschryft, en hy doet ze daerin zien als Vader, Man, Meester, en Vriend. Men geloof door hem te lezen, met die DOORLUCHTE MANNEN te leven en te redenwiffelen, in hun gezelschap en uitspanningen te deelen, midsgaders hunne maeltyden en ommegang by te wonen. *Cicero* zegt elders (*):
dat

(*) Zie hier zyne eigene woorden: *Quaecumque ingredi-
mus in aliquam historiam vestigium ponimus. Ufu autem evenit,
ut*

dat waer men in Athene en de omleggende plaetzen ook ging, men geen voet kon verzetten, zonder eenig oud gedenkstuk der HISTORIE aen te treffen, dat in den geest vernieuwde het aendenken der GROOTE EN VOORTREFFELYKE MANNEN, welke daer eertyds geleefd hadden, en door die gedenktekens op zekere wyze nog tegenwoordig waren. Hier was zegt hy, een hof, in welke men alsnog de treden van *Plato* zich verbeelde te zien, zoo als die Verreziende Wysgeer in denzelven wandelde, onder het behandelen van de gewigtigste stoffen der wysheit; daer weder was de plaets der openbare byeenkomsten, in welke *Aeschinus* en *Demosthenes* nog tegen elkander schenen te pleiten; en ging men langs den oever der zee, men verbeelde zich daer nog de stem te hooren van den Griekschen Redenaer, zoo als hy het oproerig gedruis der saemgekome menigte leerde overwinnen, door dat der golven. Even zoo verbeelde ik my, dat het lezen der *Levens* van *Plutarchus*, een bykans dergelyk uitwerkzel kan hebben; vermids die

Puik-

ut acrius aliquanto & attentius de claris viris, locorum admomitu, cogitemus — velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem, quem accepimus primum hic (in Academia) disputare solitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum videatur in conspectu meo hic ponere, &c. Dat is: Waer wy ook gaen, ontmoeten wy voetspooren van eenige Geschiedenis. Inmers door het gebruik denken wy te eerder en aendagtiger om de DOORLUCHE MANNEN, als de plaats hen ons in gedagten brengt: — gelyk ik nu ervaer. Want my komt *Plato* te voren, van wien wy boorden, dat hy hier allereerst in zyne (*Academie*) gewoon was te redetwisten; gelykerwys my de naestgelege hooven niet alleen zyne gedagtenis vertegenwoordigen, maer dien Grootten *Man* zelve als nog levende voor my schynen te stellen.

Puikfchryver ons de DOORLUCHE MANNEN van welke hy spreekt, gelyk als in onze tegenwoordigheid brengt, en van hunne ZEDEN en manieren een zoo levendig en natuurlyk denkbeeld geeft, dat wy met hen fchynen te leven en om te gaen. Men kent dus by voorbeeld ongelyk beter en volkomener de innige grond, AERT, en neiging van *Alexander den Grooten*, door de zeer korte en ineengetrokke Levensbefchryving die 'er *Phutarchus* van opgeeft, dan door de uitvoerige en wydloopige Hiftorie die 'er *Quintus Curtius* en *Arrianus* van gefchreven hebben.

Deze zoo naeukeurige kennis van het KARAKTER der DOORLUCHE PERSOONADIËN is een wezentlyk gedeelte van de HISTORIE: uit dien hoofde droegen alle goede Gefchiedfchryvers zorg, dat zy eenig kort of algemeen denkbeeld gaven van de goede en quade hoedanigheden der perfoonen, welke het meefte deel hadden in de Gebeurteniffen die zy befchreven. Zoodanig zyn in *Saluftius*, de Afbeeldzels van *Catilina*, *Marius*, en *Sylla*; in *Titus Livius*, die van *Eurrius Camillus*, *Hannibal*, en zeer vele anderen.

Door aendagtelyk zich te leggen op de beoefening van de overheerfchende hoedanigheden der VOLKEREN in 't gemeen, en der Krygsoverften in 't byzonder, ftelt men zich in fttaet, om wel te oordeelen over hunne inzigten, daden, en ondernemingen, tegelyk ook om zelfs te voorzien wat 'er het einde van zyn zal. *Philopoemen*, die verftandige Krygs-Bevelhebber, ziende aen de eene zyde de achtelooze wulpsheit van *Antiochus*, die zich geheel aen feeften en maelyden overgaf, en aen den anderen kant de oplettendheit en onvermoei-

moeide werkzaamheit der Romeinen, had niet veel moeite om te voorwikken, aen welken kant de Oorlogszege zoud overslaen. *Polybius*, maekt dus op verscheide plaetzen van zyne Historie, door verstandige en wyze aenmerkingen, zynen Lezeren oplettende, op de personeele hebbelykheden der VOORTREFFELYKE MANNEN; van welke hy spreekt, en hy doet hen zien, dat de Overwinningen der Romeinen een uitwerkzel waren; van een lang te voren gesmeed ontwerp, dat ter uitvoeringe gebragt wert door wegen en middelen, welker gelukkig gevolg uit hoofde der bequaemheit van hunne Krygsoversten niet wel konde gemist worden. Door deze grondige STUDIE van de GEAERTHEIT en 't KARAKTER der Menschen, door dat diepgaende onderzoek van de natuur en gesteltheit der verscheide soorten van Staetsbestieringen, en der natuurlyke oorzaken, die door den tyd de gedaente derzelve veranderen; door 't maken endelyk, van ernstige overwegingen op de tegenwoordige geschiktheit der zaken en gemoederen, wist de gezegde *Polybius*, de schranderheit zynere gissingen, en het voorzien van het toekomende, zoo verre uittebreiden, dat hy met alle naeukeurigheit verklaerde, dat den Staet van Rome, vroeg of laet, weder in eene Eenhoofdige Regeeringe zou vallen. Als ik van de *Romeinsche Historie* spreke (*), geef ik een uittrekzel en kort begrip van die plaets uit *Polybius*, welke inderdaed een der wetenswaardigste en aenmerkelykste is, die ons de Aeloudheit opgeeft.

V I.

(*) In des Schryvers VIERDE DEEL. Pag. 127.

V I.

VOOR EEN ZESDE GRONDBEGINZEL der HISTORISCHE STUDIE diene , dat men AGTGEVE op all' wat de ZEDEN en LEVENSWANDEL betreffen kan. De tothiertoe bygebragte Waernemingen , zyn overzulks nochte de eenige , nochte de allerwèzentlykste ; de gene die op de regeling van 't GEDRAG haer opzigt hebben , zyn zekerlyk van ongelyk meer gewigts. *Hoc illud* , (hoort men *Livius* in de fraeie Voorrede van zyn Werk,) *est precipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum , omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri : inde tibi tuæque reipublicæ , quod imitere , capias ; inde fœdum inceptu , fœdum exitu , quod vitare .*

„ Dit 's , (wil hy zeggen ,) dit 's wel het heil-

„ zaemste en nuttigste gebruik van de kennis der

„ HISTORIËN , dat alles u daerin voorbeelden doet

„ beschouwen , op eene doorluchte wyze tot ge-

„ denktekens gestelt : gy zult 'er voor uzelfen ,

„ en in de waerneming der zaken van 't Geme-

„ nebest , dingen ontdekken , te uwer navol-

„ ginge dienende ; gy zult 'er ook van den ande-

„ ren kant dingen bespeuren , schandelyk beide

„ in haer ontwerp en uitvoeringe , die gy myden

„ moet. ”

't Is met de STUDIE DER HISTORIE bykans , gelyk met het Reizen (*). Zoo dat eeniglyk bepaelt word tot het doortrekken van eenig Landschap , tot het zien van een menigte Steden , tot het beschouwen van de schoonheit en pragt der Gebou-

(*) *Senecæ Epistol. CCCCX.*

Gebouwen, zal het dan wel van veel nuttigheits zyn? zal het iemand wyzer, ordentelyker, of matiger doen worden? zal het hem van zyne vooroordeelen en dwalingen vry maken? Wat zou het? Het zal hem slegts voor een korten tyd vermaken als een kind door de nieuwigheit en verscheidenheit der voorwerpen, maer het zal ten zelfden stonde hem in eene domme verwondering laten. *Non est hoc peregrinari, sed errare*: „Zulk een doen is geen reizen, maer „dwalen”. 't Is zich verblinden, 't is zyn tyd en moeite nutteloos verspillen. Van *Ulysses* word gezegt, dat hy een menigte van Steden doortrok, doch daer gaet voor, dat hy zich daerin toelei, om de Zeden en Neigingen der Inwoonders te kennen; immers dus zingt men (*):

Qui mores hominum multorum vidit & urbes.

Of:

*Hy was het die den aert, en 't eigene gedrag
Van vele volkeren, met hunne Steden, zag.*

De Ouden ondernamen lange en gedurige Reizen, doch het was om zich t'onderwyzen, om menschen te zien, en zyn voordeel met hunne kundigheden te doen.

Dusdanig een Gebruik moeten wy overzulks ook maken van de HISTORIE. Wy hebben onderwyzingen en toonbeelden noodig, om de deugd, ondanks alle gevaren en hindernissen die

VIII. STUKJE.

V v

haer

(* *Horatius de Arte Poëtica.*

haer omringen, t'omhelzen; de HISTORIE geeft 'er ons van alderlei aert op. *Hinc mihi ille justitiæ hauſtus bibat*, zegt daerom *Quintiliaen* (*): „Hier „ put ik de grondbeginzels van billykheit en eere” wil hy zeggen. Des moetmen de daden en woorden der Doorluchte Oudheit met vlyt nagaen, en 'er zich ernstig toezetten.

Wanneer *Cicero* (†) zyn' broeder *Quintus* tot zagtzinnigheid en gematigdheit wilde brengen, deed hy hem denken aen 't geen hy in *Xenophon* van *Cyrus* en *Agéſilas* gelezen had. Hy zegt ons op een ander plaets (§), dat hy zelve dit gebruik maekte van het lezen in zyne jeugd gedaen, en dat hy in de HISTORIËN geleert had, *alles te lyden en kleen te agten ter liefde van zyn Vaderland* (*). „Hoe vele nadrukkelyke voorbeelden van deugd, (is op dien voet zyne tale,) hebben ons de Griekſche en Latynſche Schryvers al nagelaten, welke zy ons niet enkelyk voorſtellen op dat wy ze beſchouwen, maer op dat wy zoo Verheve Zielen navolgen zouden? Door hen des gedurig in 't waarnemen der Publieke Zaken voor oogen te houden, heb ik, zoo veel in my was, door dat denkbeeld dier DOORLUCHE MANNEN, myn gemoed „ en geeft tragten te vormen naer de hunne” (†):
Men

(*) *Quintil.* Lib. XII. cap. 2.

(†) *Epist.* II. ad *Quint.*

(§) *Pro Arch. Poët.* n. 14.

(*) Doorluchtig Patroon zeker voor alle regtschape Patriotten. Maer te gelyk kragtige spoor voor een waer Christen, om niet minder te doen voor zyn Hemelsch Vaderland.

(†) Dus drukt hy dit in zyne tael uit: *Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissi-*

Men moet overzulks , in 't leeraren der HISTORIE aen jonge luiden , zeer naeukeurig agt geven , dat zy 'er de aldervoornaemste vrugt , de beffiering en REGELING HUNNER ZEDEN uit mogen leeren. Ten dien einde moet men van tyd tot tyd onder zyne Onderwyzinge korte Aenmerkingen vermengen ; en der jeugd vragen , wat zy van de daden , die in 't verhael voorkomen , denkt ; haer bovenal gewennende , om zich niet te laten verblinden door den uiterlyken fehyn der daden , maer over alles te oordeelen agtervolgens de beginzels van billykheit , waerheit , en regt ; en haer verwondering en achting inboezemde jegens de zedigheid , spaerzaamheit , edelmoedigheid , belangeloosheit , en liefde voor 't algemeen welzyn , die in de eerste en goede tyden van de Griekfche en Romeinfche Republieken heerfchten. Wanneer de jonge luiden dus ter goeder uure , en van de teederfte jaren af , door de STUDIE DER HISTORIËN gewent zyn , om de voorbeelden van deugd te achten , die der ondeugd te verfoeïen , zal men mogen hopen , dat die eerste zaden , gezegent door de Hulpe van boven , zonder welke alles welhaeft te niet moet loopen , hunne dierbare vrugten in der tyd zullen voortbrengen. Ja 't zal 'er bykans op dezelfde wyze mede gaen , als met dien discipel van *Plato* , welke door dat cieraed der Wysgeeren met byzondere zorg in zyn huis opgebracht , en tot zyne

V v 2

Ouders

fortissimorum virorum expressas scriptores & Graeci & Latini reliquerunt ? quas ego mihi semper in administrando rep. proponens , animum & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

Ouders wedergekeert zynde , in verwondering over de bruskheit en gramsteurigheid van zyn's Vaders redenen , zich dus aenmerkelyk uitte : „ Nooit heb ik iet zulks by *Plato* gezien ” (*).

V I I.

Daer is ten Laetsten nog eene ZEVENDE GROND-REGEL omtrent de STUDIE DER HISTORIE aen te wyzen. Deze bestaat hierin , dat men met alle zorgvuldigheid ALLES GADES LA WAT DEN GODSDIENST , en deszelfs Groote Waerheden , welke 'er noodwendig van afhangen , BETREFT en aengaet. Want , te midden onder een Chaös van belachelyke Meningen , buitensporige Gebruiken , Godeonteerende Offerplegtigheden , en verfoeielyke Grondbeginzels , welke de Afgodery , dochter en moeder te gelyk van d'Onkunde en 't Verderf der Gemoederen , ten schandvlecke van 's menschen geest en reden , heeft voortgebragt , vind men zeer dierwaardige trekken van meest alle de waerheden van onzen Heiligen Godsdienst. Men vind 'er bovenal het Aenzyn van een Almagtig en ten hoogsten Regtvaerdig Opperwezen , de Onafhangelijke en volstreckte Souverain van alle Vorsten en Ryken , diens Voorzienigheid alle de Gebeurtenissen dezès levens regelt , diens Regtvaerdigheid in 't ander leven loon en straf voor vroomen en onvroomen bereid , diens alziend licht endelyk in de binnenste schuilhoeken der Conscientie doordringt , en 'er onzes ondanks vreeze en schrik ontsteekt. Ik heb dit breder uitgebreid

(*) *Seneca de Ira. Lib. II. cap. 22.*

STUDIE DER HISTORIËN. 625
 breed (*) in het *Discours Preliminaire*, of de *Inlei-*
ding
 V v 3

(*) *Maniere d'Etudier &c.* Tom. I. Pag. 39 -- 49. Den Lezer te gevalle, zullen wy 't daer gezegde, zoo kort als bequamelyk geschieden kan, hier plaets geven. Nadat de Heer *Rollin*, (onder 't aendringen van de inboezeming der godsvrugt in de gemoederen der Studeerende Jongelingschap,) het daeglyks lezen en van buiten leeren eeniger Grondlessen van de H. S. had aengeraden, vaert hy dus voort: „ De Grondbeginzels uit het lezen der H. S. „ afgeleid, zullen, gelyk de Hr. *Nicole* zeer wel zegt, die- „ nen om tallooze dingen, welke men in de Heidensche „ Schryvers ontmoet, in den haek te brengen. Door „ den glans dier heldere fakkel, zal men in hen ontdek- „ ken, dierbare spranken van waerheit, omtrent de God- „ heit en haren Dienst, aen alle kanten uitschitterende, „ en tevens spoorbystre dwalingen, die 'er de Afgoden- „ dienst onder vermengde. Want niets is 'er buiten 't „ onfaelbaer licht der Goddelyke Openbaringe, dat ons „ ten Gidze strekken en veilig leiden kan, te midden „ door die vermengeling van duisternis en licht. Wat „ hebben toch de verlichtste volkeren zonder dezelve ge- „ weest? wat anders, dan een hoop blinden, onzinnigen „ en dwazen? Zoo spreekt 'er de Schriftuure van op meer „ dan eene plaets; onder anderen *Deuter. XXXII, 21*. De „ Grieken en Romeinen waren beschaefde volkeren, en „ leverden een menigte van Mannen uit, bequaem in al- „ derlei Wetenschappen en Konsten; men vond onder „ hen Redenaers, Philosophen, Staetkundigen; ja Wet- „ gevers, Uitleggers der Wetten, en Handhavers van de „ Gerechtigheit: en evenwel onder zulk een menigte van „ verstandigen in ons oog, vond God niet dan kinderen „ en dwazen. *De Heere heeft van den hemel nedergezien op „ der menschen kinderen, om te zien of iemand verstandig „ ware ————— daer en was 'er ook riet tot een' toe. Psalm „ XIII, 2, 3.*

„ Vraeg eens, zoo 't u lust, aen de Wyzen dier Na- „ tiën, wat zy verwagteden van den Dienst die zy hunnen „ Godheden toebragten; wat zy zelve waren; en t'eeniger „ ure meenden te zullen zyn; wat het beginzel en den re- „ gelmaet der pligten; wat de oirsprong van 't gezag der „ Overheden; en wat het einde en oogmerk der Gemeen- „ „ betten

626 REGELS OMTRENT DE
ding tot deze myne Manier om de Geleerde We-
tenschap-

„ besten is? Gy zult bevinden, dat deze Wyzen als kin-
„ deren voor alle deze vragen staen; niet ongelyk
„ aen de Byen en Mieren, welke een Gemenebest uit-
„ maken, en zekere Wetten nakomen, zonder te weten
„ wat zy doen.

„ Zy hebben iet wegens de gevolgen der Oirfpronge-
„ lyke Zonde gemerkt, maer 'er de oirzaak en 't begin
„ niet van kunnen ontdekken. *Plinius* beschryft in de
„ Voorrede van zyn VII. Boek, 's menschen elende in
„ zyne geboorte op eene allernadrukkelykste wyze. Hy
„ vertoont dat hoovaerdig dier, *geschikt*, zegt hy, om 't
„ Gebeelal te gehieden, zoo als het gehoren word, ontbloomt van
„ alle hulp, in tranen, in smarten, in een wiege met gebon-
„ dene banden en voeten gelegen, ongelukkig verschoven
„ van de natuure, deszelfs Stiefmoeder vaeleer, zoo 't
„ schynt, als Moeder, zyn droevig leven beginnende met
„ straffen; zonder dat men 't eenige andere misdaed kan te luste
„ leggen, als die van geboren te zyn. Doch all' het gevolg
„ dat *Plinius* hieruit trekt, is enkel, dat het by uitne-
„ mendheit vreemd is, dat een mensch na allen dezen nog
„ eenig gevoel van hoogmoed kan overhouden.

„ Iet dergelyks had *Cicero* voor hem gedaen, in een
„ Werk dat verloren is, maer van 't welke *Augustinus*
„ eenige dierbre overblyfzels heeft bewaert; hy geeft
„ bykans dezelfde vertoonng van 's menschen staet als
„ *Plinius*, voegende daer nog eenige byzonderheden toe,
„ welke immer zoo duidelyk de gevolgen van Adams Zon-
„ de vertoonen; stellende hy den mensche voor, met
„ opzigt tot de ziele, in die onedele en slaeffsche onder-
„ werping aen allerlei driften, en in die ongelukkige nei-
„ ging tot de ondeugd en ongeregeltheden, in welke hy
„ geboren word; terwyl 'er echter nog eenige stralen van
„ licht, en sprankels van reden in hem gezien worden.

„ *Xenophon* spreekt in het VI. Boek van zyne *Cyropedia*,
„ van een' jong Mediesch Heer, die in een verzoeking,
„ waervoor hy in 't eerst meende niet eens bevreesd te
„ moeten zyn, bezwaken zynde, aen *Cyrus* zyne zwak-
„ heit beleed, en jerkende twee zielen te hebben, van
„ welke de eene, die hem ten goede aanzettede, de
„ overhand had als die Vorst by hem was, en van welke
„ de

„ de andere, die hem ten quade dreef, zegepraelde, als
„ *Cyrus* zich niet omtrent hem bevond. Zie daer de Be-
„ geerlykheit duidelyk genoeg vertoont.

„ De Wysgeeren zelve zyn hiervan overtuigt geweest,
„ en zyn zeer nae aen de Leere van Christus Godsdiens-
„ gekomen, gelyk *Augustinus* aenmerkt, wanneer zy de
„ dwalingen en elenden, waervan dit leven vervult is,
„ geloofden een uitwerkzel te zyn van de Goddelyke Ge-
„ regtigheit, die daarmede zekere misdryven, in een
„ vorig leven begaen, straffe: welke misdryven, schoon
„ hen onbekent, en in 's werelts eerte leven geschied,
„ waerlyk geen mindere wezentlykheit en uitwerking
„ hebben, als zy zeggen.

„ Die verwonderlyke mengeling van Nietigheit en Ver-
„ hevenheit, van Zwakheit en Kragt, van Waerheitslief-
„ de en Dwalingslust, van Heilbegeerte en Verderfszoe-
„ king die wy in ons ontdekken, en den staet des men-
„ schen is sedert Adams Val, was voor hen een onop-
„ losselyk raedzel. Zy ondervonden dat in zich, maer
„ wisten niet waer het van daen quam; gelyk meerge-
„ melde Kerkvader van *Cicero* zegt: *Rem vidit, causam*
„ *nescivit*; *Hy zag de zaak wel, maer by wist 'er de oirzaak*
„ *niet van*. En zeker, hoe zouden zy die hebben kon-
„ nen kennen? daer zy volstrekt onkundig waren van de
„ H. Schriften, welke alleen dien Gordiaenschen Knoop
„ ontbinden, met ons den Val des Eersten Menschen,
„ en de deerlyke Gevolgen dier Oirsprongelyke Zonde,
„ duidelyk voor oogen te stellen.

„ Wanneer men derhalven eens de Gronden der Open-
„ baring omtrent alle deze dingen gelegd heeft, zullen
„ de Heidensche Schryvers door eene ligte verandering
„ hunner uitdrukkingen en gevoelens, om zoo te spreken,
„ Christelyk worden, naer *Augustyns* tale, en ons van
„ zeer veel gebruiks zyn, met opzigt tot den Gods-
„ dienst.

„ Alomme zal men in hen doorslaende bewyzen vin-
„ den, voor d'Onsterffelykheit der Ziele zoo wel als
„ voor de Vergeldingen en Straffen van een Toekomend
„ Leven. Overal zal men 'er het Zyn beweert vinden
„ van een Opperst Wezen, dat onafhangelijk en eeuwig
„ is;

Lezer aen het hoofd des *Eersten Deels* van dezelve
geplaetst

„ is; welks Voorzienigheid zich over alles, zelfs het min-
„ ste, uitstrekt; welks Goedheit den mensch van all' 't
„ noodige verzorgt, en hem met zegen overstort; welks
„ Regtvaardigheid de openbare wanbedryven door opent-
„ lyke rampen straft, en zich vermurwen laet door be-
„ rouw en bekeering; welks Oneindige Almagt de Ry-
„ ken en Statendommen doet dalen of ryzen, en als
„ Souveraine het lot van byzondere menschen en geheele
„ volkeren naer welgevallen schenkt. Men ziet 'er ge-
„ leert, dat Dat Opperwezen, alom tegenwoordig en op
„ alles lettende, de Gebeden hoort, de Geloften ont-
„ fangt, in de Eeden tusschen komt, en de schenders van
„ die straft; dat Hy in de duisterste schuilhoeken van 't
„ geweten ziet, en dezelve door wroegingen ontrufft;
„ dat Hy dezen de voorzigtigheid, aendagt, en moed
„ ontnemt, welke Hy genen schenkt; dat Hy de ón-
„ schuld verdaedigt, de deugd begunstigt, de ondeugd
„ haet, en dikwils in dit leven strengelyk straft; dat Hy
„ lust heeft om de hoogmoedigen te vernederen, en den
„ onregtvaardigen 't vermogen te benemen dat zy mis-
„ bruiken.

„ Welk een heilzaam gebruik kan een bequaem Onder-
„ wyzer des niet al maken van alle deze gewigtige en
„ meer dergelyke Waerheden, welke zich all' den dag
„ onder eene nieuwe gedaente in 't lezen der Heidensche
„ Schriften voordoen; en die door eene verstandige be-
„ sifting allenskens eene verborge en gelyk als natuur-
„ eigene overtuiging in den geest zullen vormen, tegen
„ welke het ongeloof naderhand kragtelooser zal zyn!

„ Niet minder nuttig is het, dat men om der Jeugd
„ het onschatbaer geluk te doen zien van geboren te
„ zyn in den schoot van Christus Godsdienst, dat men
„ haer doe aenmerken, hoe veragtelijk de alderberoemd-
„ ste Schryvers onder 't Heidendom spraken, van het
„ nieuw ontloken Christendom, dat toen al zoo groot
„ een naem en helschitterend licht alomme verspreide.
„ Twee of Drie Plaetzen zullen hier ten voorbeelde ge-
„ noeg zyn.

„ Tacitus, van Romes Brand, daer all' de werelt *Nero*
„ Autheur van hield te zyn, sprekende, zegt: *Ergo abo-*
„ lendo

dat het een noodelooze en overtollige arbeid zoude

„ waagenaars kleedt, oft staande op een waagentjen. Waar
 „ uit erbarming sproot over hen, alhoewel zy schuldig en waar-
 „ digb waaren ten uitersten spiegel te dienen; gemerkt zy niet
 „ ten gemeenen oorbaar, maar eenes mans wreedtheit te geval
 „ sbeenen verdaan te worden.] Suetonius van gemelden Brand
 „ sprekende, wil ons een dergelyk denkbeeld geven van
 „ het Christendom, dat hy aenmerkte: als eene Bygeloovig-
 „ heit die Nieuw en met Toovery vermengt was.

„ Die doorluchte verstanden, zegt derhalven de Heer
 „ de Tillemont met reden, die zoo naeukeurig de waerheit
 „ in hunne Geschiedten en Onverschillige Verhalen gade-
 „ sloegen, waren t'eenemaal koel en lusteloos omtrent het
 „ onderzoek der waerheit, in een zaak die hen allernoo-
 „ digst was te weten. Zy veroordeelen in hunne Schrif-
 „ ten de onbillykheit der Vorsten, die veroordeelden
 „ zonder vooraf de misdaed t'onderzoeken; en zy scha-
 „ men zich niet dezelfde onregtvaardigheid te bedryven,
 „ met luiden te haten om onbekende en nooitbeweze
 „ misdaden, in welke zy voor de rest niets zagen, als 't
 „ geen zy gedwongen waren te pryzen.

„ Men verbeeld zich te regt, dat het gene *Quintiliaen*
 „ Lib. III. Cap. 9. heeft, van den *Auteur der Foodsche*
 „ *Bygeloovigheid*, die uit alle andere Volkeren, een alderondeu-
 „ gendst volk byeengeraept heeft, op onzen Heiligen Heer Jesus
 „ Christus, en niet op Mozes ziet; vermids het in die
 „ eerste tyden van 't Christendom zeer gemeen was, de
 „ Christenen met de Joden te vermengen. Het zoud inder-
 „ daed vreemd schynen, dat een Man, gelyk *Quintilianus*,
 „ anders zoo redelyk, zoo gematigd, en die 't geluk had
 „ van in een Huis te zyn dat zoo veel doorluchte Christe-
 „ nen, ja Martelaren uitleverde, (als zynde de Opvoeder
 „ van twee Vorsten, kinderen van *Flavius Clemens*, die
 „ voor 's Heeren name, nevens zyne vrouwe *Domitilla* en
 „ hare nichte, de marteldood onderging,) op die wyze
 „ van 't Christendom kost spreken; zoo men niet wist dat
 „ het geloof niet wast op den akker des redens en des
 „ gezonden vernufts, maer dat het de genadegifte is der
 „ Goddelyke bermhartigheid. En waerlyk, een Schryver
 „ die de schaemteloosheit der vleery zoo verre durfde
 „ brengen, dat hy voor God erkende, een zulken Keizer
 „ als

zoude zyn, dit hier ter plaetze verder te willen aendrin-

„ als *Domitiaen* was, moest regt in staet zyn, om lasteringen tegen *Jesus Christus* en zynen *Godsdienst* uit te braken.

„ Niets is bykans berugter dan de *Brief*, door den jongen *Plinius* aen *Keizer Trajaen* wegens de *Christenen* geschreven. Men ziet in denzelven de aenkleving aen het *Christendom* gebrandmerkt met de hatelyke namen van *hoofdigheit*, *strykoppigheit*, *uitzinnigheit*, en ze onder dat voorwendzel tot de schrikkelykite straffen gedoemd. *Plinius* twyffelt, of in deze gelegenheit de afstand van 't *Christendom* genade verdient, of niet; en of men in hen alleen de naam straft, dan of de misdryven aen dien naam gehecht. De *gene*, zegt hy, die ik onderzocht hebbe, verzekerden my, dat hun gansche misdaed of dwaaling hierin bestond, dat zy op zakeren vastgestelden dag voor 't opgaan der zonne byeenquamen, om beurtsgewyze *Lofzangen* te zingen ter eere van *Christus* als van eenen *God*; dat zy zich vervolgens plegtig verhanden, om geenige misdaed te plegen, maer zich van rooven, steelen, en overspel te wagten; onschendbaer hun woord gestant te doen; en geen aenvertrouwde panden of goederen ooit te miszaken; dat zy daerop zich in eenzaamheit vertrokken, en weder te samen quamen om met elkander maeltyd te houden, op welke niets misdadigs geschiede. Niettegenstaende zulks, gelooft hy dat men de *gene* die hier by volhardeden, moest straffen; niet twyffelende, schoon hun *Christendom* geen straf verdiende, of hunne *hoofdigheit* en *onbuigbare koppigheit*, gelyk hy 't noemt, verdiende gestraft te worden.

„ 't Antwoord van den *Keizer* daerop, was: Dat men voortaan geen onderzoek meer na de *Christenen* zou doen, maer dat men ze, aengeklaegt wordende, had te straffen; zoo nogtans, zegt hy, dat de *gene* die zeggen *gene Christenen* te zyn, en dat betoonen met aen onze *Goden* te offeren, als onschuldigen vrygelaten zullen worden. Voor 't overige, voegt hy 'er by, zal men in geenderlei slag van misdaed *Liben* en *Aenklagten* aennemen, die niet van den perjoon zelve ondertekent zyn; alzoo zulks van zeer quade gevolgen kan wezen, en 't met onze grondbeginzels stryd.

„ Hoe vele dergelyke plaetzen zullen gelegenheit verschaffen, om der *Studeerende Jongelingschap* te doen beseffen, aen de eene zyde de heiligkeit en zuiverheit

„ van

632 REGELS OMTRENT DE STUDIE DER HISTORIËN.
aendringen, en dus te herhalen, 't gene reeds
breedsprakig verhandeld is.

D E R-

„ van den Christelyken Godsdienst; en aen den anderen
„ kant, de moedwillige blindheit der verhevenste Verstan-
„ den onder de Heidenen; de roepende onbillykheit der
„ gematigdste en wyfste Vorsten die de Romeinen ooit had-
„ den, en het tegenzeggelyke van hunne Edikten tegens
„ de Christenen, in welke men ziet dat ze om dezelve te
„ geven hebben moeten afzien, niet alleen van alle regt-
„ matigheid, maer tevens ook van 't gezond verstand en
„ de regte reden. *Keizerlyk Bevel*, (roept *Terulliaen* in
„ het Tweede Hoofstuk zyners *Apologie* uit, sprekende van
„ den evengemelden last van *Trajanus*,) *Keizerlyk Bevel*;
„ waerom bestryd gy uzelven? Indien gy de straf over een Mis-
„ daed belast, waerom beveelt gy ook niet ze t'onderzoeken?
„ En indien gy 't onderzoek verbied, waerom beveelt gy dan
„ niet tevens de Misdaed; zoo ze 'er in uw oogen is, te ver-
„ schoonen.

„ Dus schynt het my, dat men de Jeugd alle dusdanige
„ plaetzen moet laten lezen; alzoo de meeste kragtige be-
„ wyzen voor de waerheit van Christus' Godsdienst ople-
„ veren, en haer een diep ontzag en liefde voor dezelve
„ zullen inboezemen.

DERDE ARTIKEL.
BEGINSELEN
EN
EERSTE GRONDEN
VAN DE
PERSPECTIEV
OF
DOORZIGTKUNDE;
DOOR
CHRISTIAEN WOLFFIUS*,
Hofraed, Professor, enz.

I N H O U D.

- I. *Wat de Doorzigtkunde zy.* II. *Wat daerby noodzakelyk.* III. *Opheldering daeromtrent.* IV. *Wat het Oogpunt zy.* V. *Wat de Grondlyn.* VI. *Wat de*

(*) Zie Pag. 1065 -- 1078. In het *Derde Deel* zyner *Anfangs-Grunde aller Mathematischen Wissenschaften*; Of, *Eerste Beginzelen van alle de Wiskundige Wetenschappen*, te Halle, by Renger voor de *Vierdemael*, in 't Hoogduitsch gedrukt. Dit Werk bestaet uit *Vier Deelen* in Octavo; waarvan het **EERSTE**, na een *Korte Schets van de Leerwyze der Wiskundigen*, de *Beginzelen* opgeeft, van de *Rekenkonst*, *Meetkunde*, *Drieboeksmeeting*, en *Bouwkonst*; en het **TWEDE** van

de Horizontale Lyn. VII. En wat het Afstandspunct. VIII. Hoe alderlei Horizontale Vlake in Perspectief te teikenen. IX. Aenmerking daeromtrent. X. Hoe een Vierkant. XI. Hoe een Cirkel. XII. En hoe een Kromme Lyn in Perspectief te brengen. XIII. Hoe eenig Lichaem volgens de Doorzigtkunde aftebeelden. XIV. Aenmerking daeromtrent. XV. Hoe een afgekorte Pyramide in Perspectief te brengen. XVI. Van gelyke een afgekorte Kegel. XVII. Hoe Wand en Pylaten naer de Perspectief te teikenen. XVIII. Wat Gronden hierin insgelyks te volgen. XIX. Hoe een Deur. XX. Hoe een Venster. XXI. En hoe een Openstaende Deur, volgens de Doorzigtkunde te schetzen. XXII. Aenmerking daeromtrent. XXIII. Hoe de Schaduw van eenig Lichaem in Perspectief te verbeelden, als het licht zich uitgebreid, gelyk by een Lamp, Fakkelt, enz. XXIV. Hoe de Schaduw van eenig Lichaem te teikenen aen de Want of op een ander Lichaem. XXV. Hoe uit de bekende Hoogte van de Zon de Schaduw eenes Lichaems in Perspectief te vinden, als de Stralen Parallel zyn op den grond daer het Lichaem opstaet. XXVI. Hoe uit de bekende afstand der Zonne agter het Tafreel van de Toppuntige Vlake en hare Hoogte
boven

van de Busfchietery, Vestingbouw, Bewegingskunde, Waterwigtkunde, Luchtmeting, en Waterwerkskonst, handelt; terwyl het DERDE, de Optica, Katoptrica, Dioptrica, en Perspectief, de Klootsche Drieboeksmeting, Sterrekunst, Tyareken en Aerdryskunde, midsgaders de Konst van Zonnewyfers te maken, in zich behelst; en het VIJFDE de Algebra leeraert. Achteraen vind men een Regifter over alle de Vier Deelen, en een Berigt wegens de beste Schryvers over elke dier gemelde Kundigheden. Het Geheele Werk kost f 12: 0: 0. en is door noodige Figuren opgeheldert.

boven den grond de Schaduw te verbeelden. XXVII.
 Wat men door de Toppuntige Vlakke verstaet. XXVIII.
 Hoe voor het Tafreel als daereven de Schaduw op
 te maken. XXIX. Hoe de Schaduw van eenig
 Lichaem te verbeelden, die door een licht dat tot de
 venster inkomt gemaekt word. XXX. Waer van dit
 alles breeder berigt te vinden. XXXI. Hoe alle en
 elke Zaek naeukeurig af te schetzen.

I.

EERSTE VERKLARING.

De PERSPECTIEV of DOORZIGTKUNDE is eene
 Wetenschap om een zaek aftebeelden, even
 gelyk ze van zekere Afstand en Hoogte on-
 der 't ooge valt.

II.

TOEGIFT.

Het is overzulks NOODIG, dat de Stralen, wel-
 ke van het Afbeeldzel te rug geworpen worden,
 op even dezelfde manier in 't Oog vallen, als
 geschieden zou, wanneer zy van de verbeelde Zaek
 zelve op eenige gestelde Hoogte en Afstand in 't
 Ooge vielen.

III.

AENMERKING.

Laet by voorbeeld, (Fig. 1. 0) het Oog
 zyn, zoo word de Driehoek (*ABC*) gezien door
 behulp

behulp van de Stralen (*OA. OC. OB.*) en zoolang deze Stralen eenerlei Hoek in het Oog met elkander maken, zoolang vertoont zich de Driehoek op eenerlei wyze. Dus vertoont hy zich ook als daer-even, wanneer de Stralen (*Oa. Oc. Ob.*) van het Tafreel (*HI*) te rug worden geworpen. Wanneer gy u verbeeld, dat het Tafreel (*HI*) doorschynende zy, door 't welke de Stralen vanden Driehoek (*ABC*) doorgaen, doch zonder verandering, terwyl zy in het Oog (*O*) komen, en in de Puncten (*abc*) door welke zy gaen doorschieten; zoo zult gy een afbeeldzel hebben, dat zich in 't Oog (*O*) eveneens vertoont als de Driehoek (*ABC*) zelve. Door de PERSPECTIEV nu, word geleert, hoe men de Puncten (*abc*) [uit de Voet des Zienders (*S*)] Meetkundig zal vinden.

I V.

T W E E D E V E R K L A R I N G.

Het OOGPUNCT is dat stip, 't welk uit het Ooge (O. Fig. 2.) op de Tafel (HI) regt toe en aen (OF) getrokken word.

V.

D E R D E V E R K L A R I N G.

De Linie (NI) op welke het Tafreel (HI) staet, word de BAZIS of GROND-LINIE genoemd.

V I.

V I E R D E V E R K L A R I N G.

De HORIZONTAL E LYN, is een regte Linie (PQ) die door het Oogpunt (F) met de Grondlyn (NI) Parallel of Gelykloopende getrokken word.

VII.

VII.

VYFDE VERKLARING.

Het AFSTANDSPUNCT is in de Horizontale Lyn het Punct (P of Q), dat van het Oogpunt (F) zoo verre af is, als het Oog (O) daervan af is, en als des Zieiders Voet (S) af is van de Basis des Tafreels (G).

VIII.

EERSTE VOORSTEL.

Hoe zal ik overzulks eene HORIZONTALE VLAKTE, volgens de DOORZIGTKUNDE, teikenen?

OPLOSSING.

1. Beschryf de Vlakte, by voorbeeld de Driehoek (Fig. 3. ABC), even gelyk in de Meetkonst geleert word.
2. Trek daerboven vervolgens de Grondlinie (DE), zoo ver van de Driehoek af als dezelve hoog is.
3. Trek met de Grond- de Horizontale Lyn (HK) Parallel, op den afftand van de hoogte van het Oog.
4. Laet dan uit alle Hoeken van de Meetkundige Vlakte, tot op de Grondlinie (DE), Perpendikulare of Gelykstandige Liniën ($A_1 C_2 B_3$) schieten.
5. Merk op de Horizontale Lyn (HK) het Oogpunt (V), en breng daeruit, aen welke zyde gy wilt, het Afstandspunct (K) in de bekende verdte van het Oog.

VIII. STUKJE.

XX

6.

6. Breng uit (1) in (A), uit (2) in (C), en uit (3) in (B), de Loodlynige Liniën ($A_1 C_2 B_3$).

7. Trek uit het Oogpunt (V) nae (1. 2. en 3.) Liniën, en uit het Afstandspunt (K) nae (BAC) andere Liniën.

8. Daer deze Liniën malkander snyden, nàmelyk in (ba en c) heeft men de Puncten (B A en C) Wanneer men daerop de Lynen (ba ac en cb) trekt, zoo heeft de DOORZIGTKUNDIGE SCHETS zyn beslag.

I X.

A E N M E R K I N G.

Deze REGEL is algemeen, en kan men naer welgevallen zoodanige Figuurën verkiezen en in PERSPECTIEF brengen als men wil, wanneer men zich in deze Schetzen of zoogenoemde Bestekken en Teikeningën oeffenen wil. Het bewys van dezen REGEL vind men in myne *Elem. Perspect.* §. 33. In byzonder Gevallen kan men zich van eenige Voordeelen bedienen, ten welken einde ik de Twee volgende VOORSTELLEN hier bydoe.

X.

T W E E D E V O O R S T E L.

Hoe moet een QUADRAET of VIERKANT ($ABCD$ Fig. 4.) op 't welke een ander ($IMGH$) geschreven is, in PERSPECTIEF gebragt worden?

O P L O S S I N G.

I. Nadat de Horizontale Lyn (LK) en de Grondlinie (DE) getrokken is, zoo breng op de

de eerste, uit het Oogpunt (V), de Verdte des Oogs (VL en VK) van het Tafreel.

2. Trek dan de Lynen (VA en VB), insgelijks de Lynen (KA en LB); zoo is ($Ac dB$) de Schets van de QUADRAET ($ABDC$.)

3. Verleng de zyde van de afgetekende QUADRAET (HI) tot aen de Grondlinie in (J), en trek de Lynen (KI en KM); zoo zal ($ibgM$) het geëifchte QUADRAET of VIERKANT zyn.

X I.

DERDE VOORSTEL.

Hoe zal ik een CIRKEL of RONDE KRING in PERSPECTIEF brengen?

O P L O S S I N G.

1. Beschryf onder de Grondlinie (DE Fig. 5.) een Halve CIRKEL (AGB), en trek naer uw welgevallen uit onverschilliglyk onderstelde Puncten dier Omtrek ($CFGH I$ enz.) Perpendikulare Liniën ($C1 F2 G3 H4 I5$ enz.) nae de Grondlyn.

2. Trek uit de Puncten ($A12345B$) Regte Liniën nae 't Oogpunt (V), midsgaders uit (B) de Linie (LB) nae 't Afstandspunct (L), en uit (A) de Lyn (AK) nae 't Afstandspunct (K).

3. Trek door die Puncten, ter plaetze daer zy de Liniën ($V1 V2 V3 V4 V5$) doorsnyden, Regte Lynen: zoo zal men de Puncten ($ii bb gg ff cc$) hebben, door welke de Kromme Lyn

getrokken word , die den CIRKEL in PERSPECTIEF voorstelt.

X I I.

A E N M E R K I N G.

Op even dezelfde maniere kan men alle anderen Krommen Lyn in PERSPECTIEF brengen.

X I I I.

V I E R D E V O O R S T E L.

Hoe zal men eenig LICHAEM , volgens de Regels der DOORZIGTKUNDE , teikenen ?

O P L O S S I N G.

1. Breng de Fondamentvlakte (*abcd*) van het LICHAEM (Fig. 6.) in PERSPECTIEF , gelyk in de *VIIIste Paragraeph*.

2. Rigt op de Grondlinie (*DE*) in zeker onverschillig Punct , neem eens (*H*) , de hoogte van het Lichaem (*HI*) Perpendikulaer op , en trek tot een dergelyk onverschillig Punct (*V*) in de Horizontale Lyn (*HR*) , uit (*H*) en (*I*) de Regte Lynen (*VI* en *VH*.)

3. Rigt in de Hoeken (*ba* en *c*) de Gelykstandige Liniën (*bg* *ah* en *ce*) op.

4. Trek uit de Hoeken van de Grondvlakte , de Liniën (*b1* *d2*) , met de Basis (*DE*) Parallel of Gelykleggende.

5. Rigt in (1. 2.) de Perpendikulare of Loodlynige Liniën (*1L* en *2M*) op.

6. Maek dan (*af* = *Hi*. *bg* en *ce* = *1L*. *dh* = *2M*.)

• [dat

[dat is, maek af gelyk met *Hi. bg* en *ce* met 1 *L.* en *db* met 2 *M.*] zoo kunt gy de bovenste Vlakte (*ghef*) trekken.

X I V.

A E N M E R K I N G.

Het bewys hiervan vind men breeder in myne *Latynsche Bezinselen der Doorzigtkunde* § 35. Doch het zal hier ook dienstig zyn, dat ik dezen Algemeenen Regel door eenige byzondere *Voorstellen* verklare.

X V.

V Y F D E V O O R S T E L.

Hoe zal men een AFGEKORTE PYRAMIDE in PERSPECTIEF brengen?

O P L O S S I N G.

1. Wanneer men uit alle Hoeken der bovenste Grondvlakte (Fig. 7.) tot op de benedenste, Perpendikulare Liniën trekt, zoo zal men in dezen gevalle een Vyfhoek binnen de benedenste Grondvlakte krygen, welks Zyden met derzelver Zyden Gelyklopende zyn. Breng derhalven deze dubbele Vyfhoek (*lmnop* en *abcde*) in PERSPECTIEF, op gelyke wyze als in *Paragr. VIII.*

2. Rig in (*H*) de hoogte der AFGEKORTE PYRAMIDE (*HI*) op, en trek uit het Punct (*V*) de Lynen (*HV* en *VI*). Bepael wyders, even als in *Paragr. XIII.* gelyk de Figuur uitwyft, de Hoogte, welke men op de binnenste Hoeken (*abcde*) oprigten moet.

X x 3

3. Trek

3. Trek de bovenste Puncten (*f g h i k*) met Regte Lynen te samen.

4. Maek endelyk de Liniën (*lk fm gn*); zoo zult gy 't begeerde hebben.

X V I.

T O E G I F T.

Als men twee Cirkels, die uit één Middelpunct getrokken worden, in PERSPECTIEF brengt op de wyze als in *Paragr. XI*; zoo word door het daerevengemelde *Voorstel*, een AFGEKORTE KEGEL in PERSPECTIEF gebragt.

X V I I.

Z E S D E V O O R S T E L.

Hoe zal men MUUREN of WANDEN en PYLAERS, volgens de DOORZIGTKUNDE, teikenen?

O P L O S S I N G.

1. Breng de Grond (Fig. 8. *A F H 3*) in PERSPECTIEF, tegelyk met de Grondvlaktens der Kolommen of PYLAERS, zoo ze 'er zyn, volgens *Paragraeph VIII en XI*.

2. Draeg op de Fondamentlyn (*A 3*) de Dikte van de Muur (*AB* en 3. 1.)

3. Rigt in (*A* en *B*) midsgaders in (3 en 1) de Perpendikulare Liniën (*AD* en *BC*), gelyk ook (3. 6. en 1. 7.) op, naer de Regels der Meetkunde.

4. Trek uit (*D* en 6) de Lynen (*VD* en *V6*) nae 't Oogpunct (*V*.)

5. Rigt

5. Rigt op (FH) de Loodlynige-Liniën (FE en HG) op, zoo hebt ge de **MUUREN** of **WANDEN** ($ADEF$. $FEGH$. en HG 6. 3.) nevens de **Zoldering** (DEG 6).

6. Wanneer 'er **PYLAERS** of **Kolommen** op de **Grond** (AFH 3) staen, moet men uit hare **DOORZIGTKUNDIGE** Grondvlakte Loodlynige Liniën trekken, op (AD) de ware Hoogte brengen, en uit haer bovenste Punct (D) de Linie (DV) trekken; zoo heeft men, gelyk in het voorgaende *Voorstel*, de **DOORZIGTKUNDIGE** Hoogten.

X V I I I .

A E N M E R K I N G .

De Geometrische Grond van 't Vertrek, nevens die der **PYLAREN**, word naer de Regelen der **Bouwkunde** geteikent.

X I X .

Z E V E N D E V O O R S T E L .

Hoe zal men een DEUR op eene DOORZIGTKUNDIGE wyze afbeelden?

O P L O S S I N G .

I. **VOOR EERST**: wanneer de **DEUR** in de **MUUR** ($ADEF$ Fig. 8.) te teikenen is: zoo

1. Breng uit (A) in (N) haren **Affstand** van de **Hoek des Muurs**, gelyk uit (N) in (I), en uit (L) in (M) de **Breedte der Posten**, en uit (I) in (L) de **Breedte van de DEUR**.

X x 4

2. **Trek**

2. Trek in het Afstandspunct van 't Oog (K) de Lynen ($NK IK LK MK$); zoobekomt men in PERSPECTIEF de Breedte van de DEUR (il), en die der Deurposten (in en lm .)

3. Breng uit (A) in (O) de Hoogte van de DEUR (AO), en uit (O) in (P) de Hoogte der Posten of de Breedte des Bovendorpels.

4. Trek de Liniën (PV en OV) in het Oogpunct (V .)

5. Rigt in (nil en m) Perpendikulare Lynen op, die aen (PV en OV) stooten: zoo zal men de DEUR hebben.

6. De Dikte van de Muur (l) word door de Dikte van de Muur (AB) gevonden, als men uit (B) nae 't Oogpunct (V) een Regte Lyn trekt.

II. Maer wanneer men een Deur in de Muur ($FEGH$) wil teikenen: zoo

1. Draeg uit (A) in (R) haren afstand van de Muur of Wand ter zyden, en uit (R) in (T) hare Breedte.

2. Trek uit (R en T) nae 't Oogpunct (V), de Liniën (RV en TV); zoo hebt gy hare Breedte (tr) in PERSPECTIEF.

3. Rigt op (FH) Gelykstandige Liniën (r en t) op.

4. Breng uit (A) in (O), gelyk daereven gezegt is, de ware Hoogte van de DEUR (AO .)

5. Trek uit (O) tot (V) de Lyn (OV); zoo zal (Fz) de DOORZIGTKUNDIGE Hoogte des DEURS zyn.

6. Maek (rr en tt) gelyk met (Fz) zoo heeft men de DEUR (rr tt .)

X X.

A G T S T E V O O R S T E L.

Hoe moet ik een VENSTER in PERSPECTIEF brengen?

O P L O S S I N G.

1. Breng uit (1) in (2) de Dikte van de Muur voor het VENSTER, uit (3) en (4) zyn Afftand van de Hoek des Muurs, en uit (4) in (5) deszelfs Breedte.

2. Trek uit (4 en 5) in 't Afftandspunct van 't Oog (L) de Lynen (L_5 en L_4); zoo bekomt men de Breedte des VENSTERS in PERSPECTIEF.

3. Riggt op de Grond uit (9 en 10) Perpendikulare Liniën op, dat is, trek Lynen die met (3 en 6) Gelykstandig zyn.

4. Breng uit (3 en 11) de Afftand des VENSTERS van den Grond (3. 11.) en uit (11) in (12) deszelfs Hoogte (11. 12.)

5. Trek endelyk nae 't Oogpunct (V) uit (11 en 12) Regte Liniën; als wanneer men het VENSTER (15. 13. 14. 16.) hebben zal.

6. De Dikte van de Muur voor het VENSTER, kunt gy even als in 't *Zevende Voorstel* vinden.

X X I.

N E G E N D E V O O R S T E L.

Hoe zal men een OPENSTAENDE DEUR in PERSPECTIEF brengen?

X X 5

O P-

O P L O S S I N G.

Nademaal de DEUREN, als zy geopent worden, een Halve Cirkel maken: zoo

1. Beschryf eerst de Deur in PERSPECTIEF; als *Paragraeph XIX.*

2. Breng daerna een Halve Cirkel (*eod*) in PERSPECTIEF, welks Middelpunct is (*a*), en wiens Halve Diameter de Breedte van de Deur (*ac*) is, volgens *Paragraeph XI.*

3. Merk daerin het Punct (*c*) daer de Deur staet, en trek de Linie (*fc*) Loodlyinig nae de Basis of Grondlyn.

4. Trek door (*c* en *a*) de Linie (*ca*), die de Horizontale Lyn (*VO*) in (*O*) snyd.

5. Trek endelyk uit (*O*) door (*b*) de Linie (*bf*); zoo zult gy de OPENE DEUR (*bfca*) geteikent hebben.

X X I I.

A E N M E R K I N G.

Op dezelfde Manier worden OPENSTAENDE VENSTERS gefcherft. Ook is het niet noodig, dat de geheele halve Cirkel in PERSPECTIEF gebragt werde; maer men behoeft slegts het Punct (*c*) naer den Algemeenen Regel, volgens *Paragr. VIII.* te bepalen.

X X I I I.

T I E N D E V O O R S T E L.

Hoe zal men de SCHADUW van eenig LICHAEM, volgens de DOORZIGTKUNDE, teikenen, wanneer het LICHT

LICHT met STRALEN zich verbreid, gelyk door een Lamp, Fakkels, Waskaers, enz. geschied?

O P L O S S I N G.

1. Zoek voor eerst op uw DOORZIGTKUNDIGE SCHEETS het Punct (M Fig. 11.) daer de Lyn opvalt, die uit het Middelpunct des LICHTS (L), op den Grond daer het LICHAEM opstaet, Perpendikulaer getrokken word.

2. Laet insgelyks van alle de bovenste Hoeken des LICHAEMS Perpendikulare Liniën tot op den Grond vallen: hoewel dat in ons Voorbeeld onnoodig is, nadien de Lynen ($AD BC CF$) de begeerde Liniën zyn.

3. Trek uit (M) door de onderste enden ($F ED$) van die Perpendikulare of Loodlynige Liniën, de regte Lynen ($MG MH$), en uit (L) door de bovenste enden (ACB) andere regte Liniën ($LG LH$), welke de vorige in (G en H) snyden, en de SCHADUW ($DEHG$) doen endigen of bepalen.

X X I V.

E L F D E V O O R S T E L.

Hoe is de SCHADUW van eenig Lichaem te tekenen, die aen een Muur (RQ Fig. 12.) of aen eenig ander Lichaem valt?

O P L O S S I N G.

1. Zoek eerstelyk de SCHADUW (BCM), op gelyke manier als in het Tiende Voorstel, Paragraeph XXIII.

2. Rig

2. Rigst dan in het Punct (T), (daer de Linie (NM), die door (N) en het Punct, op't welke de Perpendikulare Lyn uit de spits of tóp van 't Voorwerp valt, de Muur (RQ) snyd,) de Linie (TO), op den grond waerop het Lichaem (ACB) staet, loodlyinig op; zoo hebt ge de Hoogte der SCHADUW; de Breedte wyft zichzelf.

X X V.

T W A E L F D E V O O R S T E L.

Hoe zal men uit de bekende HOOGTE VAN DE ZON de SCHADUW van eenig Lichaem in PERSPECTIEF vinden, als de STRALEN op den Grond, daer 't Lichaem op staet, PARALLEL zyn?

O P L O S S I N G.

1. Trek door alle de benedenste Hoeken ($E H G F$ van Fig. 13.), de Lynen (HL , EGK , FI .) met de Bazis of Grondlinie Parallel.

2. Trek door de bovenste Hoeken (ABD) de rechte Lynen (BL , AK , DI), welke met de Perpendikulare Liniën (BH , AG , DF) een Hoek maken, die met de hoogte der Zonne van den tóp gelyk is, en de vorige Lynen (LK en I) snyden; zoo hebt ge de begeerde SCHADUW ($FIKL$).

X X V I.

D E R T I E N D E V O O R S T E L.

Hoe zal men uit de bekende AFSTAND der ACHTER HET TAFREEL zynde ZONNE van de Vertikale of TOPPUNTI-

PUNTIGE VLAKE, en hare Hoogte boven den Grond, op welken het Lichaem staet, de SCHADUW deszelven vinden?

O P L O S S I N G.

1. Trek uit het Oogpunt (*V* Fig. 14.) de Lyn (*VA*) tegen de Horizontale Linie (*HR*) Perpendikulaer aen, en maek hem d'Afftand des Oogs (*VL*) gelyk.
2. Maek in (*A*) de Hoek (*VAB*); die de Afstand der ZONNE van de TOPPUNTIGE VLAKE gelyk is.
3. Rig in (*B*) de Linie (*BD*) Loodlynig op, maek (*BC*) gelyk aen (*BA*), en de Hoek (*DCB*) de BEKENDE HOOGTE DER ZONNE gelyk.
4. Wanneer gy dan de SCHADUW van (*IH*) wilt vinden, zoo trek uit (*B*) door (*I*) de Lyn (*BK*), en uit (*D*) door (*H*) de Linie (*HK*); zoo is (*IK*) de begeerde SCHADUW.

X X V I I.

A E N M E R K I N G.

De VERTIKALE of TOPPUNTIGE VLAKE, noemt men die, welk op den Grond, in PERSPECTIEF loodlynig staet.

X X V I I I.

V E E R T I E N D E V O O R S T E L.

Hoe is UIT de bekende Afstand der VOOR HET TAFREEL staende ZONNE, van de TOPPUNTIGE VLAKE

TE

TE en hare Hoogte boven den Grond, waerop het Lichaem staet, de SCHADUW deszelven te vinden?

O P L O S S I N G.

1. Trek uit het Oogpunt (*V. Fig. 15.*) tegen de Horizontale Lyn (*HR*) de Linie (*VA*) Perpendikulaer aen, en maek hem d'Afstand des Oogs gelyk.

2. Maek in (*A*) de Hoek (*VAB*), welke met de Afstand der Zonne van de TOPPUNTIGE VLAHTE gelyk is.

3. Rigt dan in (*B*) de Perpendikulare Linie (*BD*) op, maek ($BC = BA$) [*BC* gelyk aen *BA*], en de Hoek (*BCD*) de BEKENDE HOOGTE VAN DE ZON gelyk: zookunt gy, even als in het XIIIde Voorstel, door behulp van de Punten (*B* en *D*), de SCHADUW DES LICHAEMS in deze gelegenheit vinden.

X X I X.

V Y F T I E N D E V O O R S T E L.

Hoe zal ik de SCHADUW VAN ENIG LICHAEM tekenen, die hetzelfde maekt, BY 'T LICHT dat DOOR EEN VENSTER komt?

O P L O S S I N G.

1. Laet uit het midden des VENSTERS (*E Fig. 10.*) de Linie (*EF*) Loodlynig nae onderen op den grond vallen, midsgaders uit de Hoeken (*A* en *B*) de Liniën (*AC* en *BG*.)

2. Verleng (*EF*) tot in (*D*), om de Hoogte van 't VENSTER (*ED*) te bekomen. Zoo zyn
(*CF*)

(*C F* en *G*) de Puncten, uit welke de Lynen van de SCHADUW door de benedenste Puncten van de Loodlynige Liniën getrokken moeten worden, en (*E D*) de Puncten, uit welke de Liniën door de bovenste Hoeken getrokken moeten worden.

Namelyk de drie Puncten (*C F G*) zyn hier zoo veel als in Fig. 11. het Punct (*M*), en de Puncten (*E D*) zoo veel als daer het Lichts-Middepunct (*L*.)

X X X.

A E N M E R K I N G.

VAN ALLES wat tothiertoe geleert en gezegt is geworden, kan men grondig Bewys vinden, in myne Latynsche *Beginselen der Doorzigtkunde*.

X X X I.

Z E S T I E N D E V O O R S T E L.

Hoe zal men ELKE ZAEK of Voorwerp, NAEU-KEURIG AFTEIKENEN?

O P L O S S I N G.

1. Maek uit vier latjes een Vierkant Raem (*D E* Fig. 16.) en deel hetzelfde door Draden in juiste en nette Kleene Vierkanten.

2. Maek het gezegde Raem met dat Samenstel van Kleene Vierkanten, regthoekig, op de wyze van een Winkelhaek, aen een Tafel of Plank (*G*) vast; en stel in een daerin gemaekt Gat (*F*) de Schyf (*H*), in welks midden een kleen rond Gaetjen moet zyn.

3. Ver-

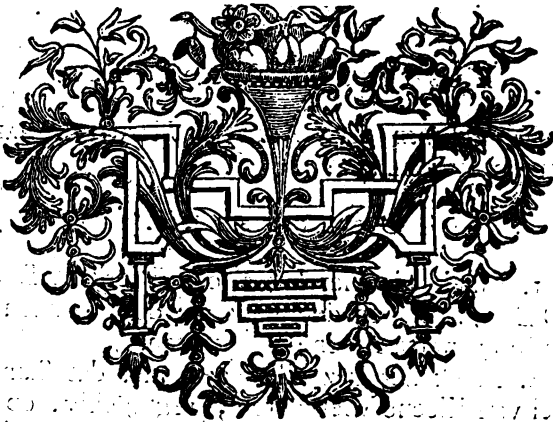
3. Verdeel dan het Papier, op welke het VOORWERP zal afgeteikent worden, in juist zoo vele en groote Vierkanten, als 'er Vierkanten in 't Raem zyn.

4. Stel daerop het Raem tusschen u en de ZAEK die gy wilt affchetzen, en zie nae dezelve door het Gaetjen (H.)

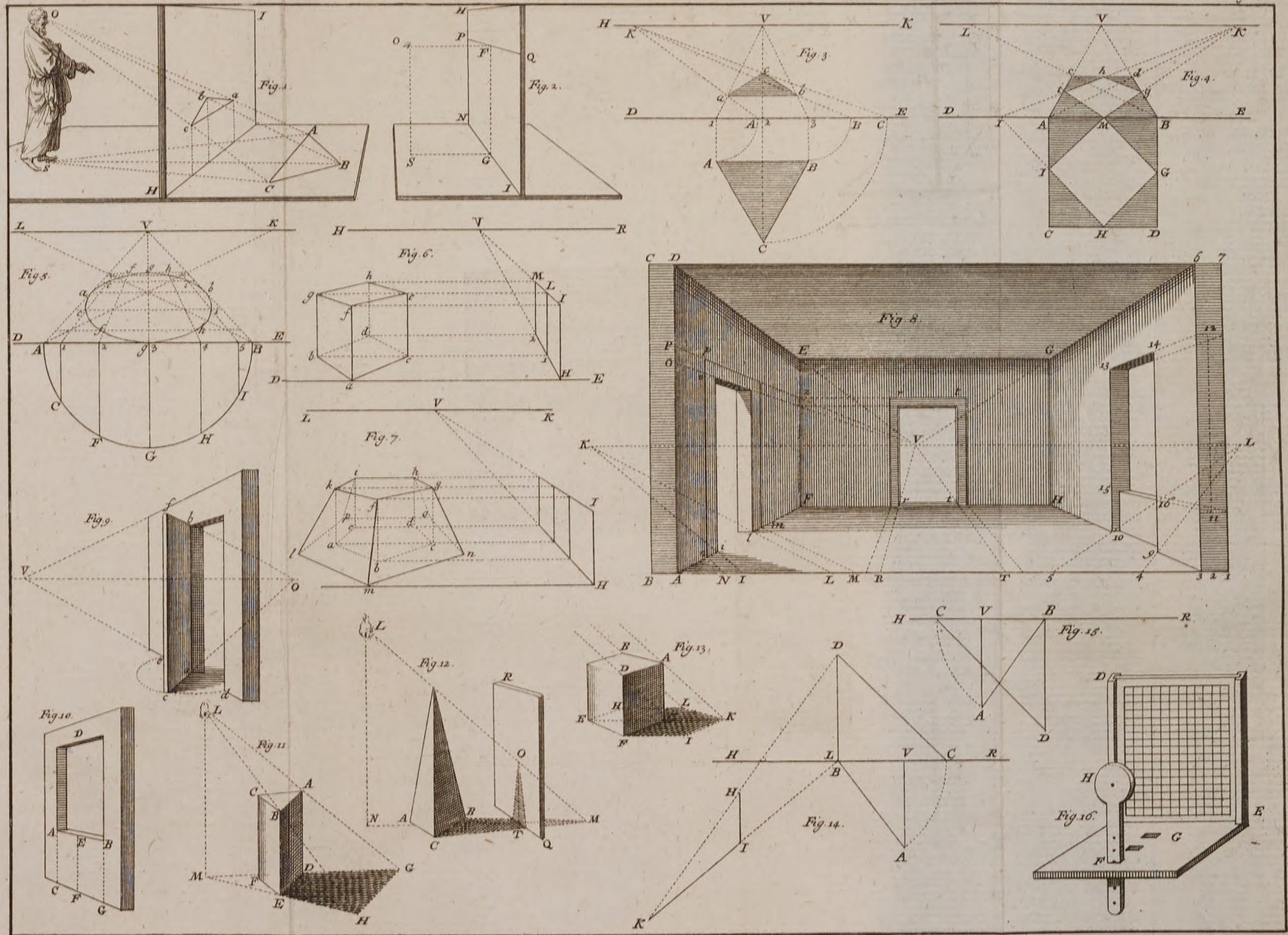
5. Teiken dan elk deel in zyn Vierkant op het Papier, zoo als gy het door het Raem (DE) beschouwt.

En dus zal de geen die teikenen verstaet, de ZAEK zeer wel treffen:

E I N D E.

V I E R-

VIERDE ARTIKEL.
 TWEEDE
 SAMENSpraEK *
 OVER DE
 B Y E N;
 GENOMEN UIT HET
 SCHOUWTOONBEEI
 DER
 N A T U R E,
 ENZ. ENZ.
 I N H O U D.

- I. Onderwerp dezer Samensprekinge. II. Tweederlei
 soort van Was. III. Waertoe het bruine den Byen
 dienstig zy. IV. Hoe de Byen hare Raten schik-
 ken, en haer jongen opbrengen. V. Hoe zy't Was
 verzamelen, en weten ten oirbaer te houden. VI.
 Wat de Honing zy, en hoe de Byen die verzame-
 len. VII. Geschikte Orde onder de Byen. VIII.
 Aert, Werk, en Wyze der Wilde Byen. IX. Of
 de Hommelbyen ook een Koning hebben. X. Voedzel
 VIII. STUKJE. Y y der

(* Zie de EERSTE Pag. 91—124. van 't VYFDE
 STUKJE ONZER VERMAKELYKHEDEN. En deze,
 als de VIIde Samenspraek, Pag. 169—192. in *Spedaals
 de la Nature*; op de gezegde plaets breeder gemeld.

der *Wilde Byen*, XI. *Doennieten onder haer*. XII. *Wanorders op 't sterven van de Koningin ontstaen*. XIII. *Voordeel van 's Byehouden*. XIV. *Slot*.

I.

D E G R A E F.

ervatten wy thans Myne Heeren, ons Gesprek over de BYEN. Wy waren gevordert tot hare manier van *Hulshouden*, en *Bearbeiding* van *Was* en *Honing* *.] Die TWEE VOORNAME FABRIEKEN willen wy heden bespiegelen, [en onderzoeken wat de WAS en HONING der BYEN zy; midsgaders op welk eene wyze zy dezelve byeenbrengen, en tot een lichaam maken.]

I I.

D E R I D D E R.

Dewyl zyn Eerw. Myn Heer de Prioer, alles van naby onderzocht heeft, zoud ik van hem wel wenschen te weten, wat toch het WAS der BYEN zyn mag.

D E P R I O O R.

De BYEN hebben T W E E D E R L E I S O O R T VAN WAS (†); 't eene veel groover als het andere, dat

(*) Zie Pag. 121. van 't VYFDE STUKJE der VERMAKBYKHEDEN.

(†) *Maraldt*.

dat een zeer fyne soort is. Het EERSTE is zwart-agtig, en gelykt veeleer naer een soort van lym, of dik pek. Het TWEEDE is een soort van hars of gom, die zeer fyn en van lieffelyken reuke is. De BYEN vinden deze LAETSTE SOORT rondsom de uitspruitzels of ontelbre kleene zaedjes, die men op de steeltjes ziet, welke zich binnen uit den grond der bloemen verheffen. Wat die LYMGELYKENDE SOORT betreft, die waerschyntlyk de gom van zekere planten is, ik zou niet regt kunnen zeggen, waer zy die vinden: dit 's zeker, dat zy ze niet ontberen kunnen.

I I I.

D E R I D D E R.

Waertoe mag toch dit LYMGELYKEND SOORT van WAS den BYEN DIENSTIG zyn?

D E P R I O O R.

Ik zal het u zeggen. Wanneer de BYEN een Korf of bequaem verblyf gevonden hebben, is haer aldereerste werk, de gaten naeukeurig met dit LYM overal toe te stoppen, en alle zwakke plaetzen daarmede te bekleeden, derwyze dat nochte de winden, nochte de wormen oft andere ongedierten daer binnen kunnen komen.

D E G R A E F.

By deze gelegenheit moet ik u, Myne Vrienden, een Geval verhalen, waervan ik zelve

ooggetuige ben geweest. Eenige dagen geleden was 'er een SLAK, die goedvond om in myn Glaze Bykorf, die ik aen het venster geplaeft hebbe, te kruipen. D'er was maer even zoo veel opening als noodig was voor de BYEN om 'er in te komen; door welke de SLAK endelyk inquam. De Deur- of Poort-Wagtsters ontvingen haer gansch onvriendelyk; eenige der eerste angelsteken deden haer de voortgang verdubbelen; maer het domme dier, in stede van te rug te wyken, scheen zich te verbeelden, in veiligheid te zullen geraken, met gedurig meer binnenwaerts te vorderen. Welhaeft was zy vlak in 't midden van de Bykorf. Daer viel haer aenstonds een gansch heir van BYEN op het lyf; waerdoor zy, na weinig oogenblikken, onder eene menigte van onbarmhartige steken, bezwyken moest. Doch nu was goede raed duur onder de BYEN, hoe zich namelyk van het doode Lyk t'ontslaen. Wat zou men doen? men belei daerover de Raedsvergadering.

DE R I D D E R.

En Myn Heer de Graef hoorde buiten twyffel de deliberatiën en raedplegingen?

D E G R A E F.

Gewisselyk Myn Heer, van 't begin tot het einde. Hoor eens wat de schrandersten in bedenking gaven: de SLAK buiten de Korf te willen werpen, was een onmooglyk ding t'onderstaen, wyl de Massa te zwaer, en het Lichaem door

door zyn eigen Lym of Sever aen de bodem van de Korf kleefde; haer daer in 't midden te laten leggen, was vol gevaers, en zich bloot te geven voor het verderf en de wormen; daerby, de wormen, na het vleesch van de SLAK doorvreeten te hebben, zouden zekerlyk van daer op de Raten, en jonge Wormpjes der BYEN vallen. 't Quaed was onvermydelyk, en eischte een spoedig herstel. Men zou niet kunnen denken van wat vernuftige uitvinding dit Geslagte zich bediende, om van alle gevaer bevryd te zyn. Doch eer ik dit verhaale, wenschte ik uw gevoelen daerover wel eens in te nemen Heer Ridder; wat oordeelt gy dat 'er behoorde gedaen te worden?

D E R I D D E R .

Kunt gy, Myn Heer, my thans wel iet ergers doen, als dit te vragen? By de uitkomst zal immers nu moeten blyken, dat de BYEN meer verstands hebben als ik. Wat deden zy toch; eilieve zeg het ons?

D E G R A E F .

Zy overdekten de SLAK geheelenal met dat LYMAGTIG WAS, en bepleisterden haer dierwyze, dat 'er nergens lucht konnende bykomen, zy van buiten geenderlei eieren van eenig Insekt kon ontfangen, nochte nae buiten eenige quade stank uitdampen, wanneer zy verrot zoude zyn onder dat overtrekzel.

D E R I D D E R.

Myn Heer de Graef, zal me zekerlyk het Graf van die arme en ongelukkige SLAK wel eens willen toonen?

D E G R A E F.

Ja toch Heer Ridder, en nog dezen dag, zoo 't u lust: en gy zult bevinden dat 'er niets ontbreekt als een Graffchrift, [dat gy ter eere van die droevig ontzielde wel zult willen opstellen.]

I V.

D E R I D D E R.

[Goed, goed.... maer om weder van onze BYEN te spreken,] welken SCHIK maken zy [Heer Prioer, zoo ik Uw Eerw. verder berigt vergen mag,] in hare WONINGEN, wanneer zy nu alles van binnen in de Korf wel bepekt hebbende, ten vollen voor lucht en ongedierte beschut zyn?

D E P R I O O R.

De Grondslag van het gansche Gestigt is in 't opperste van de Korf. Daer leggen zy een bed van hun Lymgelykend Was, aen 't welke zy de eerste HUISJES van hare RATEN vasthechten. Met die wys van bouwen gaen zy al afdalende voort, en strekken ze uit tot dat haer plaets begint t'ontbreken. De RATEN zyn gelyk als in drie

drie Cantons, of wel in drie byzondere oorden verdeelt; te weten, in dat daer men de *Jongen* opvoed, in dat daer 't *Was* voor 't gemeen behoeven bewaert word, en in dat daer men den *Honing* voor de Winter oplegt.

Wegens de JONGEN is niet veel byzonders te zeggen; 't is 'er omtrent eveneens mede als met die der Wespens. Wanneer de Worm der BYEN uit zyn eitje gekomen is, brengt hem de Moeder van tyd tot tyd Honing; en ten einde van tien of twaelf dagen, als hy verzadigt is, sluit een Oude By zyn huisje met een dekzeltje van Was. Dus gevangen of verscholen, verandert de Worm in een Popje, en het Popje in een jonge By; die na vyftien dagen rusts het Wasse Dekzel breekt, en na hare vleugels gedroogt te hebben, daer henen vliegt op buit; wetende van dien tyd af alles wat haer te doen staet.

Wat nu wyders de FABRIEK of BEARBEIDING van het WAS betreft, die heeft Myn Heer de Graef, digter van naby beschouwt als ik; [en zyn Excellentie zal overzulks Mynen Heere den Ridder desaengaende wel willen verslag doen.]

V.

D E G R A E F .

Zoo is 't Myn Heer; die WASFABRIEK heeft my dikwils zeer vermaekt; [ik zal 'er daerom u van zeggen dat ik weet.] Het WAS is voor de BYEN in zekeren zin immer zoo noodigen voorraed, als de Honing zelve. Zy maken hare Woningen van WAS; sluiten 'er de Huisjes mede,

zoo daer de Popjes in zyn , als daer zy de Honing in opleggen. Is 'er eenig ongeval , eenige breuk of scheur , zet zich haer geslagte al te zeer voort , in alle deze gelegenheden moet 'er Was gereed zyn. De BYEN dragen hier derhalven by tyds zorg voor : en gaen het Was zoeken op alle soorten van Boomen , Heesters , en Planten ; inzonderheit evenwel op de Raket , Heulbloem of Maenkop , en in 't algemeen op alderleie Bloemen. Zy verzamelen het met de Hairen , die haer geheele lyf bedekken : en het is iet verheugelyks , haer in de gele stofjes , welke van 't opperste der stengetjes op den grond der bloemen vallen , te zien rollen , en rondsom met gezegde stofjes bedekt , daeruit te zien wederkeeren. Het beste middel echter dat zy in 't werk stellen om Was te verzamelen , inzonderheit als het 'er niet in overvloed is , bestaet hierin , dat zy alle de byzondere korreltjes van hetzelfde met hare Kakebeen en Scharen en voorste Pooten opvatten , samendrukken , en tot kleene pakketjes maken , welke zy dan ziertje voor ziertje met hare middelste pooten in een holligheit brengen , die zy aen de agterste pooten hebben. Deze Holligheit is gelyk als een lepel ter ontfanginge van het Was geschikt , dat zy door de hairen die aen de pooten zyn , in dezelve vasthouden , tot dat zy aen het Magazyn komen. Meermalen worden zy in dezen haren arbeid gehindert , door de beweging van de lucht , en de teerheit van 't gebloemte , dat onder haer nederbuigt , en haer belet den buit byeentepakken. In zulken gevalle vliegen zy op eenige vaste plaets , alwaer zy het Was samendrukken , en rondsom hare pooten tot

tot een Massa bewerken , zoolang tot de bloemen wederkeerende , als zy nog iet meer kunnen dragen , en vervolgens zich met dien vragt nae hare Woning zonder uitstel begevende . Twee man zou in een dag niet de grootte van twee kleene erwten aen WAS kunnen byeenzamelen ; dit nogtans is de gewone vragt die elke BY daeglyks verscheidemalen in 't Magazyn brengt . Zy , die het WAS inoogsten van de bloemen , hebben andere die haer helpen : namelyk , aen de ingangen van de Korf zyn d'er , welke deze Inzamelsters opwagten , en haer by de aankomst ontladen , door 't schudden van derzelve pooten het WAS daervan doende afvallen . De eerste vliegen dan weder te velde , om nieuwen buit te zoeken ; terwyl de tweede het aengebragte nae de Huisjes , tot de WAS geschikt , brengen . [Dit's het gewoon gebruik.] Ik heb echter somtyds gezien , dat de beladene BYEN , hare vragt zelve in de huisjes gingen brengen : ten dien einde de agterste pooten in die huisjes stekende , en met de middelste haren vragt daervan af doende glyden . Dit schynt echter een overtollig werk , waertoe zy niet verplicht worden , [volgens de wetten van haer Gemenebest.] De kleene pakketjes WAS blyven eenige oogenblikken in de huisjes , tot dat 'er andere BYEN komen , welke een derde last hebben ; te weten , die van het WAS te kneden , en het uittebreiden met hare pooten tot verscheide lagen , op elkander leggende . Dit is het Groove WAS , dat uit byzondere soorten van bloemen komt , gelyk uit de verscheidenheit van koleuren in elke der byzondere lagen blykt . In 't gevolg , als de BYEN het

gebruiken willen, bearbeiden zy het op nieuw, dat zuiverende, en vervolgens wit, en van eenderlei koleur makende. Zy bezigen het gezegde WAS, met eene verwonderbare bezuiniging: en men ziet 'er duidelyk in, dat eene voortreffelyke wysheit dit voorbeeldelyk geslagte bezielt, wyl 'er niets is of 't word door een goed huisbeleid ordentelyk geschikt. Men staet by de BYEN alles der behoefte, doch niets der overtolligheid toe: en geen enkel korreltje WAS word 'er onder haer veronagtzaemt. En zeker, byaldien zy 't roekeloos aentasteden, zoo zouden zy menigmael den tyd, dien zy noodig hebben om voorraed van Honing op te doen, moeten besteden om WAS te zoeken. [Des bezuinigen zy het in aller maniere.] Tot een stael daervan diene, dat wanneer zy de huisjes daer de Honing in opgeleid is, en welke zy met WAS sluiten, geopent hebben voor het Huishouden, zy alsdan het WAS, dat ten deure dier huisjes strekte, byeenrapen, en in de Voorraedkamer van het WAS brengen. Oordeel wyders van deze hare Huishoudenheit, uit nog een ander voorbeeld: wanneer een Jonge By uit haer hól komt en het Wasse Dekzel van 't zelve gebroken heeft, komen 'er twee Oude BYEN, welke all' het WAS, dat 'er van dit kleene Dekzel verspreid legt, byeengaëren, de ingang van het huisje weder ordentelyk maken, en de overigzynde korreltjes WAS nae de Voorraedkamer brengen. Dus, gelyk gy ziet, Myne Vrienden, gaet 'er niets verloren.

DE GRAVINNE.

Maer, Myn Lief, is het met deze Huishoudenheit

denheit der BYEN, niet evneens gelegen, als met hare Raedplegingen in 't geval van de Slak? Ik twyffel, of 'er gene trekken onder zyn, van uwe my zoo aengename geestigheid.

D E G R A E F .

't Is waer, Engellief, ik heb den BYEN die deliberatiën in een' vrolyken luim toegeschreven; doch dit 's evenwel waer, dat de zelfde Wysheit die haer schiep, haer dingen doet in 't werk stellen t'harer behoudenisse, welke zoo wel op voeten staen, en zoo julst verrigt worden, als of ze gedaen wierden door redekavelende schepzelen. Wat voorts der BYEN bezuiniging aengaet, van welke ik daereven sprak, dat 's een zaek die ontegenzeggelyk is, en die ik Myne Gemalinne zoo menigmael kan laten zien, als het haer gelieven zal.

V I .

D E R I D D E R .

Maer de HONING, Myn Heer, wat is die toch, en hoe word die door de BYEN verzamelt?

D E G R A E F .

Men was voortyds van gedagten, dat de HONING een uitwazeming van de lucht of een daeuw was die op de bloemen viel; als of die een uitdrukkelyke last had, om nergens anders als enkel op dezelve te vallen. Dan, men heeft federt ontdekt, dat de Daeuw en Regen beide
zeer

zeer nadeelig zyn aen den HONING; alzoo zy dien doen wegvloeiën, en de BYEN dus beletten dezelve te vinden. De HONING is derhalven veel-
 eer een uitwazeming of uitdamping van 't alderfynste dat 'er in het sap der planten is, dat door de Poriën als uitzweet, en op de bloemen dik word. Dewyl nu de poriën aldermeest open zyn, wanneer de zon zeer sterk schynt, zoo ziet men ook nooit de bloemen meerder bedekt met een dymagtig en kleverig vogt, als in zulk een gelegenheit; ook ziet men de BYEN nooit nyverer en vrolyker als by heeten zonneshyn. Ik ondersteel hier, dat het saizoen gunstig en voordeelig moet geweest zyn; want de akte sterke regens nemen het beste zilt der aerde weg, en houden het alderzuiverste sap te rug; terwyl langdurige droogte het sap in de planten belet omteloopen.

D E R I D D E R.

Terwyl wy nu weten wat de HONING is, dunkt my, dat wy ze zelve wel kunnen gaëren van de bloemen.

D E G R A B E.

Wel ja, waerom niet? wy hebben slegts een werktuig daertoe noodig. Welken myn goede Ridder, begeef u nae de werkbank, en maek u een SNUIT, [die der BYEN gelyk:] hoedanige ik 'er u in ons LAETSTE GESPREK twee hebbe doen zien. [Vlieg of ga dan, want dat zal evenveel zyn, nae de Bloemen,] gebruik de gemaekte Snuut, en verzamel dus zelve HONING.

D E

D E R I D D E R .

Ik ben voldaan : myne onnoozele aenmerking verdiende met reden dien spot ; ik zal voortaan elk zyn werk laten doen. Het myne , by voorbeeld , is HONING te eeten ; dat der BYEN , HONING te vergaëren of te maken. Maer maken zy dien eigentlyk , Myn Heer [de Prioor ,] of is haer werk eeniglyk denzelven van de bloemen te zuigen , en in de Voorraedkamer op te leggen ?

D E P R I O O R .

Die vraag komt hier regt ter stede , en verdient een voldoende antwoord. Voor my , ik geloof dat de BYEN niets tot den HONING doen ; dat zy enkel en alleen deze lekkere Syroop vergaderen , zoo als de natuure dezelve voortbrengt ; dat zy 'er hare flesschen of blaesjes meê vullen , en die vervolgens in de celletjes gaen ontlasten.

D E G R A E F .

Ik ben met Uw Eerw. van de zelfde gedagten , en hebbe nooit gemerkt dat zy , gelyk *Virgilius* voorgeeft , den HONING , als die te vloeibaer is , kunnen verdikken. Dit kan wel waer zyn in zichzelve , maer all' wat ik ten dezen opzigte ondervonden hebbe , komt op 't volgende uit : de BYEN zuigen met haren Snuit den HONING van de Bloemen in hare fles of Honingblaes , zy ledigen die op haer aenkomste in dat gedeelte der Raten en celletjes 't welk voor den HONING geschikt

schikt is, zy sluiten eenige dier celltjes met Was ten dienste van de Winter, en zy laten andere open voor elks gebruik; terwyl hare gansche Gemeente daervan zyn voedzel met eene by uitnemendheit leerzame soberheit neemt.

V I I.

D E R I D D E R.

Waerlyk! d'er is onder de BYEN meer ORDENTELYKHEIT en GESCHIKTE HUISHOUDING, als onder ons Menschen.

D E P R I O O R.

Zoo is 't Heer Ridder: de BYKORF is een school nae 't welke men een menigte van Menschen zou mogen verzenden. Voorzigtigheit, verstandelyk beleid, zugt voor zyn's gelyken, liefde voor 't algemeen welzyn, lust tot arbeiden, zuinige huishouding, zindelyke netheit, matigheit, ja alle deugden en voortreffelyke hoedanigheden, worden by de BYEN gevonden. Ik ga verder, zy geven ons van die alle [kräftige en zielbewegende] lessen.

D E G R A E F.

't Geen my 't aldermeest aendoed, ten opzigte dezer Kleene [doch Vernuftige] Diertjes, is die GEEST VAN MAETSCHAPPY, die onder haer een WELGERBGELT lichaam van staet formeert, dat op 't naeufte vereenigt en ten vollen gelukkig is.

Sla

Sla uw oog maer eens op een Zwerm BYEN, en zie flegts wat geeft eenen iederen van haer bezielt en bestiert. Alle arbeiden zy ten GEMENEN OIRBAER; alle onderwerpen zy zich aen de wetten en regels van haer genootschap. Geen geest van partyfchap, geen onderscheide rang vind men by deze edele schepzeltjes, dan alleen die, welke de natuur of de behoefte van haer Kleen Gemeenebest noodwendig maekt. Nooit ziet men ze onvergenoegt over haren staet; nooit verlaten zy de korf, omdat ze zich bevinden slaven en zonder goederen te zyn; ô neen: in tegendeel verbeelden ze zich volmaekt vry, en in den hoogsten graed ryk te zyn. En waerlyk, dat zyn ze: vry zyn ze, vermids ze van niets anders als van de wetten der Maetschappye afhangen; ryk en gelukkig zyn ze, nademael de famenloop van haer verscheide dienstbaerheden, door een vast gevolg, een overvloed te weeg brengt, die een iegelyke van haer in 't byzonder ten rykdomme strekt. Vergelyken wy hier eens de Menschelyke Maetschappyen by: ô hoe verfoeielyk en gedrogtelyk worden ze 'er niet door! De behoefte, reden, en wysgeerte hebben dezelve geformeert, onder den schoonen en pryswaerdigen glimp van elkander door onderlinge diensten te helpen; maer hoe verwœest de geest van eigenbelang alles, terwyl de eene helft van 't menschedom om 't overvloedige te hebben, de andere helft van 't eenvoudig noodzakelyke berooft!

D E P R I O O R.

[Dat moet uwe Excellentie niet verwonderen.]

Zoo-

Zoolang de Menschen nog niet door Gods Geest geleid worden, zyn ze, en dat mag men rondborstig zeggen, de onregtvaardigste en quaedaerdigste van alle Dieren.

D E G R A E F.

't Hart knypt my toe, als ik zie hoe laeg zich onze soorte vernedert, allermeeft door die onzinnige drift van grooter; van vermogender te worden, en op zyn gemak, als men zegt, te konnen leven, zonder zich in 't minst te bekommeren, of anderen wel een enkel kleed en brood hebben. Dan, dit gezigte zou te affchuwelyk zyn, om 'er lange op te staroogen; laet ons daerom, schoon wy onze zeden door dit Kleene Volksken, dat in zoo vreedzamen maetschappye leeft, veroordeelt vinden, ons onderzoek en bespiegelen van de BYEN voortzetten. De beschouwing van deze Diertjes is me by uitnemendheit aengenaem: dewyl ik derhalven by Myn' Heer de Prioer een Glaze Korf gezien hebbe, waerin zyn Eerw. my meermalen zei, een Zwerm van WILDE BYEN te hebben, zoo verzoek ik hem, ons daervan wat nieuws te vertellen.

V I I I.

D E P R I O O R.

[Met alle bereidwilligheit, Myn Heer.] Wyl ik wist dat Uwe Excellentie de *Gemene* BYEN naeukeurig gade sloeg, verbeelde ik my best te zullen doen, met op de WILDE agt te geven; om dus
het

niet onderscheid derzelve te mogen weten. De **WILDE BYEN** (*), die zeer vele luiden *Hommelbyen* noemen, zyn bylange zoo vernuftig en huishoudelyk niet, als de **Tamme en Gemene BYEN**. Zy onderhouden haer verblyf ook minder, en haer werk is in alle opzigten veel geringer als dat der andere. Echter hebben zy hare byzondere fraeijigheid. Haer Nest is saemgesteld van dorre bladeren met Was vermengt. Dit Nest, dat gemenelyk in 't een of 't ander hól van een veldmuis is, ondersteunen en overwelden zy doorgaens dierwyze, dat het beschut is voor den regen, en 't instorten van de aerde. In myn Korf gaen zy te werke gelyk als in 't veld; de beginzels en regels van haren hujsbouw zyn 'er dezelfde. Dit Nest is wyders overal doorholt met verscheide gaten, gelyk een spons; zoodat men op zyn gemak alles zien kan wat 'er binnen in geschied. Elke **WILDE** of **HOMMELBY** maekt van Was een kleen celletje, ter grootte van een kleene erwt, in 't midden doorgesneden, rond en uitgeholt als een halve eierschael. Een menigte dezer eierschaeltjes formeert, met elkander vereent, als een soort van druivetrós, die niet onvermakelyk voor 't gezigt is. De **Wyfjes**, welke onder de **WILDE** zoo wel als onder de *Tamme BYEN*, in een zeer kleen getal voorkomen, leggen ten getale van negen eiertjes in die opene celletjes; als wanneer andere **HOMMELS** derzelve met een Dekzeltje van Was fluiten; vervolgens op het zelve blyven, en 'er in onophoudelyke beweging zyn; 't zy zulks geschiede om de eiertjes te verwarmen, 't zy om 'er

VIII. STUKJE.

Z z

ten

(*) *Goedard Metamorpb.*

ten minsten de koude van af te weren. Wanneer de Wormpjes uit haer eiertjes komen, pogen zy het dekzeltje van de cel te breken; terwyl de HOMMELBYEN, die 'er van buiten op zyn, haer helpen, met het Was te wryven en week te maken. Vervolgens komt 'er een groote HOMMELBY die het gansche Dekzel opflokt.

D E R I D D E R .

Hoe dan, voed zy zich met Was?

D E G R A E F .

Neen, Myn Heer, zy stort het enkel in haer maeg, die zeer heet is, en gaet het vervolgens tot een ander werk bezigen. De uitgekome Wormpjes krygen een soort van stuiptrekkingen, welke ze doen zweeten, en uit dat zweet of uit die uitdamping van derzelve lichamen, ontstaet een lymagtige stof, die vervolgens tot een wit vel word, in 't welke zy zeer fraei gebakert zyn. In dusdanigen staet zyn ze Popjes; en zy hangen dan alle aen malkander, als zoo vele zaden die met elkander een klein trósje of aernutmaken. Naderhand komt 'er uit elk Popje een jonge HOMMELBY, wier eerste werk is, zich [gelyk als de slaep uit] de oogen met de voorste pooten te wryven. Haer Vleugels, alsdan nog gelegen op de schouders en nat, droogen gaendeweg door de lucht. Een quartier uurs daerna beproeft zy eens hare kragt, en vliegt vervolgens daerhene, met haer's gelyken in ouderdom. Dezen jonge HOMMELBYEN word eenigen tyd vryheit gegeven om met elkan-

der

der te spelen ; en de eerste drie dagen doen zy anders niet dan op- en afklimmen. Zelfs zyn zy de oude in haren arbeid hinderlyk ; die hierover t'onvrede , ze weggagen , en nae beneden doen klimmen ; terwyl de jonge endelyk , nadat zy eenigen tyd rondsom gedraeit hebben , als of zy dronken waren , beginnen te werken , door 't aenbrengen van aerde in het Nest , om 'er de bedden van Was mede te doormengen , die tot het beplaeften van het verwelfzel dienen. Zy doorkneden deze aerde , en rekken ze uit , al agterwaert gaende. De Oude werken alleen in 't Was , de Jonge zyn maer zoo veel als opperlui.

I X.

D E R I D D E R .

Maer hebben de HOMMELBYEN ook een KONING , gelyk de andere BYEN ?

D E P R I O O R .

Onder de mynen heb ik inderdaed verscheidemalen een DIKKE HOMMEL gezien , zeer veel grooter als eenige der andere , die Vleugels nocht Hairen had. Hy was kael gelyk een geplukte vogel , en zoo zwart als git , of als gepolyft ebenhout. Deze als de KONING , gaet van tyd tot tyd de werken der andere bezigtigen ; hy treed in alle de celltjes , en schynt 'er de maet van te nemen , of misschien te onderzoeken , of alles wel en naer behooren geschikt en opgebouwt is.

D E G R A E F.

Ik twyffel, Myn Heer, of Uw Eerw. dit stuk wel naeukeurig genoeg gadegeflagen heeft: 't is my vry bedenkelyk, dat die KONING eigentlyk een KONINGIN is, en dat hare bezoeken van elke cel, met oogmerk geschieden om 'er eiertjes in te leggen.

D E P R I O O R.

Ik belyde openhartig myne onoplettendheid in dit stuk; en bevinde dus op nieuw, dat Uwe Excellentie in all' wat zy doet naeukeuriger en aendagtiger is als ik. Ik zal desnietteenstaende voortverhalen 't gene ik my verbeelde gemerkt te hebben; terwyl uwe edelmoedigheid, (dit 's myne bede,) te regt brenge wat Mynen Heerden Ridder verkeerde bevattingen uit myn zeggen zou doen krygen. Wanneer de gemelde KONING of KONINGIN zich in 't openbaer verthoont, zoo word zy door de jonge HOMMELS, welke zich op haren weg bevinden, van alle zyden omringt, terwyl ze als te harer eere de vleugels bewegen, op de voorste pooten gaen staen, en na een menigte sprongen en capriolen haer verzellen tot de plaets daer zy gaen wilde: als wanneer de KONINGIN zich weder verbergt, en elk zyn' arbeid op nieuw hervat. Ik weet niet, of de zugt tot werken onder de WILDE, zoo kragtig en duurzaam is als by de *Gemene* BYEN: altans 's morgens zyn de jonge HOMMELS lui, en komen niet dan met zeer veel moeite aen den arbeid; doch d'er is een van de grootste dier bende, die alle
mor-

morgen ten half agten haer halve lyf buiten een gat steekt, dat daertoe verordent, en in 't opperste van de woning is; hieruit maekt zy met hare vleugels een quartier uurs agtereen, zoodanigen gerugt, dat de geheele hoop wakker word. Dit 's het sein om aen 't werken te gaen, en gelyk als de trómflag om op te trekken. Ik heb mynen Medebroederen dit doen dikwils vertoont, en 'er hen lustig door aen 't lacchen geholpen. Behalven deze, is 'er eene andere HOMMELBY, die gedurende den dag op schildwagte staet. Meermael heb ik haer in actie gezien, en zich met eene verwonderlyke dapperheit van haren last quytten. Als ik maer wat hard aen de Korf kloppe, komt de Schildwagte aenstonds te voorschyn uit haer wagthuisje met een ontroert en gramsteurig gelaet, nu hier, dan daer loopende, om te zien wat 'er te doen is; verneemt zy geen vyand of gevaer, zoo gaet zy weder op haer post. Ik heb verscheidemalen een *Gemene By*, welks eene vleugel uitgetrokken was, op het nest geworpen, maer oogenblikkelyk quam de Schildwagte voor den dag, viel de By aen, en doode ze.

X.

D E R I D D E R.

Ei zie eens: hierdoor word het gene ik in myn' *Virgilius* las, van de Wagte der BYEN, vry waerschyndlyk gemaekt. Maer wat is toch het VOEDZEL der WILDE BYEN?

D E P R I O O R .

Zy VOEDEN ZICH met een foort van Honing, die zoo fyn niet is als die der *Tamme* BYEN; waerschyndlyk, om dat zy die op wilde bloemen, die een bitterder sâp hebben, vergaderen.

D E R I D D E R .

Leggen zy ook VOORRAED op?

D E P R I O O R .

Zekerlyk: even gelyk de *Gemene* BYEN. En daertoe gebruiken zy de dópjes, in welke hare wormpjes gezeten hebben: deze vullen zy met Honing, en verzegelenze vervolgens met Was. Dit geschied welligt om ze te beveiligen tegen de *Doennieten*, die 'er zich onder de *HOMMELBYEN* bevinden.

X I.

D E G R A E F .

DOENNIETEN, Heer Prioer? Waeraen toch heeft Uw Eerw. zich verbeeld hare Luiheit en Lediggang te merken?

D E R I D D E R .

Hieraen, Myn Heer. Terwyl all' de overige te velde gaen, ziet men deze DOENNIETEN op zeke-

zekeren afstand van de Korf ledig heen en weér loopen. Zy maken wel een samblant als of ze werkten , maer doen het inderdaed niet , en keeren na eenigen tyd weder ; vallende op de door andere vergaërde Honing , zonder iet verrigt te hebben.

D E G R A E F .

Laet my toe te zeggen , dat de gewoonte van 't quade te zien , Uw Eerwaardigheid , in dezen het ergste doet denken. Gemelde DOENNIETEN , schynen me all' de houding te hebben van Mannetjes , even gelyk onder de *Tamme* BYEN ; terwyl men hen eenigen tyd om hunnen dienst voor 't gemeen onderhoud , doch hen , als de Winter komt , waerschyntlyk nae elders doet vertrekken.

D E P R I O O R .

't Geen Uwe Excellentie zegt , is me zeer waerschyntlyk , en ik vinde geen reden ter werelt om t'ontkennen , dat de WILDE BYEN even gelyk de *Tamme* , een Koningin en Mannetjes hebben , terwyl de Menigte een Volk kan zyn , zonder onderscheid van Sexe. Dan , dit 's een zaek die nader onderzoek vereischt.

D E G R A E F .

Uit dien hoofde verzoek ik Uwer Eerw. hare Waernemingen , omtrent alles wat 'er in haer Bykorf voorvalt , verder te willen voortzetten. 't Geen 'er ons tothiertoe van verhaelt wert , is geheelenal nieuw voor my.

X I L

D E P R I O O R.

Helaes , Myn Heer ! 't is gedaen met verder Waernemingen te doen. Ons is een zeer DROEVIG TOEVAL overgekomen.

D E R I D D E R.

Wat zegt gy Heer Prioer ! Ach ! wat mag dat toch wezen !

D E P R I O O R.

't Is vier dagen geleden , dat onze KONINGINNE al vry hoog op den dag uitging : zy kroop bevedende en schuddende van ouderdom , tot op de uiterste grenzen harer staten. Daer zag ik haer zich nederleggen achter een klein heuveltje , en na eenigen tyd gequynt te hebben

D E R I D D E R.

Wel Heer Prioer !

D E P R I O O R.

Sierf zy , Myn Heer. All' haer volk was in de uiterste droefheit en ontsteltenis ; de Opwekster , of zoo gy wilt Tambour , gaf dezen dag het gewone teken niet , alles was in den rouw , en vertoonde zich in eene naere droeffenis.

D E

D E R I D D E R .

Ach Heer Prioer , gy breekt my 't hart met uw verhael ! Bleef het in die droeve omstandigheden ?

D E P R I O O R .

Daer moeten sedert groote WANORDERS onder de Gemeente ontstaen zyn ; altans het getal der ingezetenen verminderde dagelyks ; zy vertrokken dag aen dag , en zогten elders haer verblyf . Eergisteren viel 'er eene bloedige actie voor . Zekere HOMMELBY , die wat onrustiger schynt geweest te zyn dan andere , quam zonder hoeft nae buiten loopen , daer zy niet voor dezen dag gestorven is . Dus legt 'er alles overhoop , en men heeft 'er geen Orde , geen Opwekster , geen Schildwagte , geen geregelde Werking meer .

D E R I D D E R .

Dat mag zoo zyn , het kan my niet aen 't wenen helpen , zoolang de HOMMELBY , die haer hoeft in den kryg verloor , zich zonder hoeft heen en weér loopende , aen myne verbeelding verтоont .

D E P R I O O R .

Ja , maer 't is gedaen met myne WILDE BYEN , ik vrees dat 'er naeulyks een éénige meer van leeft . Dan , wat zwaarigheid , byaldien zyn Excellentie my den Ridder voor een uur of twee

Zz 5

wil

678 T W E E D E G E S P R E K
wil toebetrouwen , zal ik zyner Ed. het maekzel
van der HOMMELBYEN Nest vertoonen.

D E G R A E F .

Ik weet beter raed ; zoo dra 'er geen angelste-
ken meer te vreezen zyn , zoo heb de goedheit
van het los te maken , en 't my te zenden ; of lie-
ver , laet ons beide onze eischen aen den Ridder
afstaen . Het Nest zou zyn Kabinet kunnen ver-
ryken , en het zou ten aenzigt van zyn
Wespennest kunnen dienen .

X I I I .

D E G R A V I N N E .

Maer daermeê , Myn' Heeren , schelde ik u
voor myn deel nog niet quyt : ons is wel het
vernuft der BYEN getoont , maer niet byzonder-
lyk wat NUT haren arbeid ons geeft . Hoe groot,
Heer Prior , kan dit VOORDEEL jaerlyks wel zyn ?

D E P R I O O R .

Wanneer de Saizoenen niet al te guur en on-
gunstig zyn , kan een Bykorf jaerlyks een Pi-
stool (*) en meer opbrengen . En indien 'er uit
die Korf in 't zelfde jaer twee Zwermen voort-
komen , zal het VOORDEEL 's jaers daeraen eens
zoo veel zyn , schoon men door zwavel de Oude
BYEN doet sterven , om 't Was en de Honing
uit

(*) Of Negen Guldens.

uit de Korf te krygen. Men laet de BYEN zelden langer als zeven jaren werken , wyl ze gaendeweg verzwakken , en haer arbeid onderworpen word aen de wormen en motten , die endelyk middel vinden om heimelyk in de Korf te sluipen. Doch waerom zal ik my hier inlaten omtrent de behandeling der BYEN? daer men dit van de minste Hoovenier kan leeren , en de *Naerftige Byhouder* (*) voor een kleene prys te bekomen is.

En wat zal ik van het *Was* zeggen , dat niet elk reeds weet? men kent immers d'ontelbre gebruiken van hetzelfde , zoo van het gene nog maegt, dat is , nog zoo is als het uit de korven komt, als van het gene men gewasschen , gesmolten, en witgemaekt heeft door het beurte- lings in den daeuw en zon te leggen. Men beezigt het gezegde Was niet alleen tot toortsen, waskaerffen, wasligt, beelden , en honderd andere bekende dingen ; maer men gebruikt het tans ook met goed gevolg , om 'er Ontleedkundige Afbeeldzels van te maken , welke volmaek- telyk de natuur uitbeeldende , zeer veel luiden , die geen grondige studie in de Genees- en Heel- kunde noodig hebben , van den schrik bevryd , die natuurlyker wyze , door de tegenwoordigheid van een Dood Lichaem , of het gezigte van vleesch dat aen 't bederven is , in ons ontstaet.

Wat nu de *Honing* betreft; die van de vetste Landsdouwen is juist niet de beste; daer zyn zekere magere landstrekken , wier vrugten , wild-
braed,

(*) *Maison Rustique de Libaux* , haelt de Schryver aen. Wy melden 't geen in 't Hollandsch te krygen is wegens deze Stoffe. 't Is in 4. by de *Erve de Groot* gedrukt , en gevoegt , onder andere , by den *Nederlandschen Hoovenier* van *J. Groen*.

braed, gevogelte, en in 't algemeen all' wat zy voortbrengen, van een fynder sap, en keurlyker smaek is. In zulke Landstreken is ook de Honing aldereelft. Dusdanige zyn, by voorbeeld, de oorden rondsom Corbiere, eenige mylen van Navarre, midsgaders een groot gedeelte van Champagne (*). De Honing, welke in die twee Gewesten valt, word meest geagt. Zelfs merkt men iet byzonders aen, ten opzichte der streken van Champagne, welke langs en nevens de rivieren leggen; namelyk de BYEN, die men in deze plaetzen houd, doen van daer zeer lange reizen tot in de naburige oorden, en kiezen de bloemen van drooge en magere, zelfs zeer vergelegene Landstreken, voor die, welke in de Landstreken daer hare korven staen wassen. Zeker Edelman, die aen de Riviere d'Aine woonde, en met wien ik van Chalons op de Marne nae Charleville reisde, deed ons dit aenmerken. Wy waren wel anderhalf uur van zyn Landgoed, in het Dorp dat aen den voet der bekoorlyke landsdouwe van Attigny geplaetst is, gelegen, en men zag een myl in 't ronde niet als hey, en gene dorpen. „Ziet gy daer wel, Myne Heeren, zeide hy, (ons met eenen op een groote streek boekweits, welks reuk ons lieflyk streelde, wyzende,) „ziet gy daer wel Myn' Heeren, myne huisbedienden en arbeiders in die landeryen bezig? „Hier is men werkzaam voor my”. Vermids wy nu niet begrepen, wat hy daer meé meende; zoo ontknoopte hy dat raedzel, met ons te zeggen,

(*) Dus is by ons de Duinkant, en in 't algemeen Gelderland.

gen, dat hy op zyne BYEN het ooge had, welke nae deze velden van over het uur ver quamen vliegen. „ Wy zien haer daeglyks, zei hy, on- „ ze hooven verlaten, de weilanden en beemden „ doortrekken, de olie en vettigheid van onze „ vlakke versmaden, en zich nae 't gebergte en „ de hooge oorden van Champagne begeven, „ alwaer zy op thym, lavendel, bedstroo of wilde „ thym, marioleine, boekweit, en meer andere „ weinig gevoede kruiden en gewassen, die een „ alleredelst sap hebben, kunnen azen. Gy „ zoud van hier tot aen myn Landgoed, (ver- „ volgde hy,) langs dien geheelen weg BYEN „ vinden; en zy, die 'er wat naeukeurig op wa- „ ren, menen bemerkte te hebben, dat deze „ noeste diertjes driemael daegs anderhalf uur „ en verder vliegen, om een disch naer hun wel- „ gevallen aen te treffen ”.

X I V.

D E G R A V I N N E.

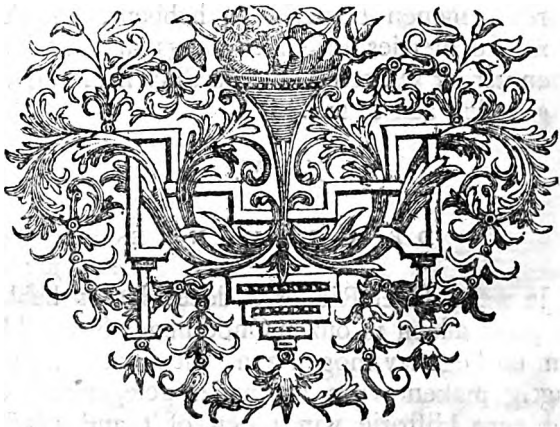
Ja wel, Heer Ridder, deze Heeren hebben de praet alleen in onzen Onderlingen Kout. Hoe arm en slegt wy mogen zyn, dit moet ons yverzugtig maken, om by nader gelegenheit elk ook eene Historie van 't een of 't ander Insekt te verhalen, en dus mede ons vers in 't kappittel te brengen.

D E R I D D E R.

Ja maer Mevrouw, zyn portie tot het gelag te
beta-

betalen, als men niets in de beurs heeft, valt zoo gemakkelyk niet. Dan, ik weet raed; ik zal Zyn Eerw. den Prioer, die een gansch Magazyn van fraeijgheden bezit, eens gaen bezoeken, en, mag ik op zyne gewone beleeftheit vertrouwen, zoo verbeelde ik my, in onze Eerstvolgende Byeenkomst, niet met ledige handen te zullen verschynen.

E I N D E.

V E R.

VERVOLG VAN 'T VIERDE ARTIKEL.

B R I E F *

V A N

S T E P H E N G R A Y

A E N

C R O M W E L M O R T I M E R ,

M. D. en Sekretaris der Kon. Maetschappye;

O V E R D E

A E N T R E K K I N G S K R A G T

V A N

W A T E R :

V E R T A E L T D O O R C. S. J. A.

I N H O U D.

- I. *Voortzetting van des Heeren Stephen Gray's Proefnemeningen omtrent de Aentrekking, en wat daervan door dezen medegedeelt word.* II. *Hoe Water Aenttrekkende word; en Proeven daarvan.* III. *Proeve van*

(*) Deze , ons medegeelt door dezelfde hand , die ons den vorigen zond, welke in Ons DERDE STUKJE Pag. 493 -- 531. geplaeft is , hebben wy het Gemeen niet willen onthouden : maer gaerne zonder eenige verandering , alleen met Byvoeginge van den Inhoud en behooryke Schiftinge , willen mededeelen. De Spelling van dezen Brief is die van den Heere Vertaler , niet de onze , als ligtelyk gemerkt zal worden.

van zeldzame *Vertooningen die de vorige verzellen met Kleene Houte Bakjes*, hoe te nemen. IV. *Bergje van Water*, welks opperste, licht in 't donker en geluit geeft, door deze Proeve verwekt. V. *Gemelde Proeve by Zonneschyn hervat*, en fyne *Waterstraeltjes uit den top van 't Bergje verheven*, gevolgt van een' *dunnen waessem*, enz. VI. *Gevolg van deze Proeve met Grooter Waterbakjes*, doende het *Water inparssen*, zich verheffen, en geluid geven.

Charterhouse 20 January 1734

I.

MYN HEER.

Dewyl ik bespeurt heb, uit de beleefde aanmoediging der KONINGLYKE MAATSCHAPPY, dat de Voorige Bekentmaking van myne PROEFNEEMINGEN van de AANTREKKINGSKRACHT (*) haare goedkeuring heeft weggedragen, zoo beh ik daar door grotelyx aangezegt om daarin VOORTTEGAAN, en te zien, hoe ver ik de Ontdekkingen van deeze Soort van AANTREKKING zoude kunnen uitstrekken. Tegenwoordig zal ik alleenlyk Twee PROEFNEEMINGEN bekend maaken; de Eene, toonende dat WATER eene AANTREKKINGSKRACHT kan krygen door mededeeling van een Aantrekend Lichaam aan 't zelfde; de Andere, dat WATER niet alleen een AANTREKKINGSKRACHT deelachtig word door de Buis, of eenig ander van zelfs Aantrekend Lichaam, maar dat die AANTREKKING vergezelt gaat

(*) *Philosophical Transactions* No. 417. Deze is in No. 422.

gaat van verscheiden Aanmerkelyke Omstandigheden.

I I.

In het Vorig Bericht van myne PROEFNEEMINGEN beschreef ik de wyze , hoe eene AANTREKINGSKRACHT medegedeelt word aan een Belle van Zeepzap ; maar nu hebbe ik ondervonden , dat ook het WATER zelfs eene AANTREKKENDE EN AFWEERENDE KRACHT ontfangt , als men de gewreeven Buize daar dicht by houd , op dezelfde wyze als de vaste Lichaamen die verkrygen. Om deeze PROEVE te nemen , liet ik een HOUTE BAKJE draaijen , met een Schroefmoer op den bodem , doch die niet doorging : 't Zelve schroefde ik boven op een van de Standaarts , waar van in myn voorige gemelt is , en nam het ander blaadje daar van af : dit BAKJE was van ontrent vier duimen middellyks , en een duim diep. De Standaart zette ik op een Koek van Hars , of op een Schyf van Glas , of op de Rand van een Drinkglas , of van een langrond Glas , gelyk de Waterglazen. Het Glas wierd eerst warm gemaakt , het BAKJE met WATER gevult , de Buize gewreeven , en bewogen zoo wel onder het BAKJE als over het WATER drie of viermaal , zonder 't zelve te raaken. Nadat de Buize dus gewreeven en gaande was gemaakt , zoo verkreeg niet alleen het BAKJE , maar ook het WATER eene AANTREKKINGSKRACHT ; en als men een dun Draadje , of een klein snippertje van Papier , of een brokje dun Vertinsel , over het WATER houd in een Horizontaale Strekking , op den afstand van ontrent een duim , of zomtyds wat verder , zoo

zullen alle de Gemelde Zaaken Aangetrokken worden na de oppervlakte van het WATER, en ook daar van Afgeweert, maar evenwel niet zoo doorgaans als by vaste Lichaamen geschied. Als men een hangend Draatje houd op zeekeeren afstand van den buitenkant van het BAKJE, zoo zal het geduurig en vry schielyk zoo wel Aangetrokken als Afgeweert worden, maar niet op zoo grooten afstand als dan wanneer het BAKJE ledig is.

I I I.

Myne TWEEDE PROEVE toont aan, dat WATER word AANGETROKKEN door de Buize, en dat de AANTREKKING vergezelt gaat van VERSCHIEDEN, AANMERKELYKE EN VERBAAZENDE VERTOONINGEN. Deze PROEFNEEMING moet gedaan worden met weinig WATER teffens: in den beginne bediende ik my van eenige van de holle kopere Schoteltjes, waar in ik voorheen Vergrootglazen sloop; maar ik heb naderhand een bekwaamer gereetschap laten maaken, bestaande in een klein Voetstuk van $\frac{1}{2}$ duim lang, welks grond van ivoor ontrent 2 duim middellyns heeft: boven op, gelyk als op de grootste Standaard, is een Schroef, waar op een Bakje van ivoor geschroeft word. Van deze Bakjes hebbe ik 'er van verscheide grootte, als van $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{8}$ duim middellyns. Als nu eene van deeze Bakjes met WATER word gevult, zoo dat het hooger staat als de boord van 't zelve, en 't een bolronde gedaante heeft gekregen (gelyk het in de kleinste Bakjes wel zal doen) zoo zette men het op de tafel by het kleene Standaardje, waar op het te voren was opgeschroeft,
of,

of, 't geen heter is, op de bovengemelde groote Standaard, het grooter Bakje daar van afnemende, en het blaadje daar aan weder vast schroevende; alles dus gereet zynde, zoo wryve men de Buize, en houde ze over het WATER op den afstand van ontrent 1 duim of meer.

I V.

Zoo dit [nu] eên groote Buize is, zal 'er voor *Eerst* zich verheffen een BERGJE van WATER als een droppel, van een kegelachtige gedaante, WELKS OFFERSTE of kruin een LICHT van zich GEEFT, ('t welk zeer zichtbaar is, wanneer de PROEVE in een DONKERE KAMER gedaan word,) en een zeeker geluit, niet ongelijk 't geen men gewaar word, wanneer men de Vingers dicht by de Buize houd, doch niet volkomen zoo hard, maar flauwer. *Vervolgens* valt dit zoogenaamde BERGJE aanstonds in het andere WATER, en brengt het in een trillende en golvende beweging.

V.

Zeedert eenige dagen hebbe ik deeze PROEVE HERHAALT by KLAAREN DAGE, op een plaats daar de ZON SCHEEN: toen wierd ik gewaar dat 'er kleene Waterdeeltjes zich van den top van dit BERGJE verhieven, en zomtyds zeer dunne WATERSTRAALTJES uit de kruin van den kegel op de wyze van een fontein, waar op dan een zeer DUNNE WAASSEM of damp volgde, wier deeltjes onzichtbaar dun en klein waren; immers dit moet zoo zyn, nademaal het onderste van de

Buize vochtig was, gelyk ik bevond toen ik dezelve weder begon te wryven; ook heb ik zedert bevonden, dat, schoon 'er niet altyd een **PILAAR VAN WATER** zich verheft, 'er nochtans een **WAASSEM** van onzichtbaare deeltjes **NA DE BUIZE TOE** word **GETROKKEN**, en zomtyds in zoo eene menigte, dat men het op dezelve zien kan.

V I.

Wanneer ik my van de **GROOTER BAKJES** bediende, zoo vulde ik ze op die hoogte dat ze niet overliepen: in het midden is dan de oppervlakte effen en gelyk, maar als de **Buize** daar boven overgehouden word, zoo zal het midden **INPARSSEN** tot een holte, en de kanten op-ryzen; en als de **Buize** tegen over de kanten van 't **WATER** word gehouden, dan **VERHEFT** zich het zelve een weinigje kegelachtig met zyn asse horizontaal, en na dat het een weinig krakend **GELUIT** heeft gemaakt, vereenigt het zich weder met het andere **WATER**, en geeft zomtyds eenige kleene waterdeeltjes van zich uit, gelyk als boven gemelt is in 't geval van het mindere gedeelte **WATERS**.

Ik ben

MYN HEER

Der Maatschappye en Uwe
Gehoorzaame Dienaar,

STEPHEN GRAY.

VYFDE

V Y F D E A R T I K E L .

K O R T E

A E N M E R K I N G E N

O V E R D E

S T E E N

E N ' T

G R A V E E L ;

D O O R

T H O M A S D O V E R * ,

E N G E L S C H . G E N E E S K U N D I G E .

I N H O U D .

- I. Oorzaken en Kentekens van de Steen en 't Graveel.
 II. Hoe ze te gemoete te komen. III. Wanneer niet
 te helpen, als door 't snyden. IV. Vrugtlooze on-
 Aaa 3 der-

(*) Zie Pag. 52 — 56 van de *Legs d'un Ancien Medecin a sa Patrie*; of *Legaten een's Ouden Geneeskundigen aen zyn Vaderland*: dit Jaer by den Haegschen Boekhandelaer *Henrik Scheurleer* in 12. gedrukt. De Heer *T. Dover*, Licentiaet der Geneeskunde in Engeland, gaf dit nuttig Werksken voorleden Jaer in zyne Moedertale, de Engelsche, uit; een zyner Vrienden bragt het in de Fransche Tale over; en wy verbeelden ons, dat Nederland geen minder goedkeuring aen 't zelve zou geven als de Engelschen en Franschen, zoo het in Onze Tale wiert overgebracht. 't Is nog geen

dernemingen om ze alsdan te breken en uittedryven. V. Hulpmiddelen in de Aenvallen van Pyn, door de Steen of 't Graveel ontstaende.

I.

De STEEN verwekt eene scherpe pyn in de Waterpyp der Nieren, of in de hals van de Blaes. Zy ontftaet uit een koude Maeg, koude Nieren, en een quade Kleinzing of Koking, die rauwigheden in het Bloed brengen, door de Melk-Aderen of Chylvaten. Deze Raeuwigheden gaen in de Nieren door de Nier-Slagaderen, en niet ras genoeg in de Niervaten ontfangen wordende, plaetzen zy zich in het Nierbekken (*), alwaer zy zich door middel van de warmte tot STEEN zetten. In diervoegen formeert zich het GRAVEEL, en niet in de Blaes, gelyk sommige zich inbeelden. Als dit GRAVEEL, of deze KLEENE STEENTJES, in de Nierpypen komen, welke een lange, naeuwe, en by uitnemendheit gevoelige doortogt hebben, zoo veroirzaken zy heftige pynen, verzelt van sterke bewegingen tot braken; dit geschied insgelyks, als zy in de hals van de Blaes, en in de Pispyp schieten. De Lyders zullen dan dikwils klagen over pyn in de heupen: 't welk myn's oordeels te weeg gebragt word door de Lendespier, die in dat gedeelte aen de Nieren raekt.

II.

geen 200 bladzyden groot, maer bevat in dat kleen bestek. *Aenmerkingen en Waernemingen over de Meeste en Gemeenste Ziekten en Toevallen; nevens de Hulpmiddelen daertegen.*

(*) *Pelvis, het Nierbekken, is de Houligheit der Nieren.*

I I.

All' de VERLICHTING en te GEMOETKOMING, die de Geneeskunde aen dit quaed kan toebrengen, bestaet enkel in het uitzetten en gladder maken der Doorgangen van de Pis; op dat de STEEN of 't GRAVEEL met minder ongemak door dezelve zoude kunnen geloofst worden.

I I I.

Byaldien 'er eenig gedeelte van dit GRAVEEL kleeft, of zich ergens aen de Blaes zet, zoo vergadert het in dien gevalle, even als een Sneeuwbal, rondsom zich het fynste gedeelte des zands, tot dat het door zyn gewigt, om zoo te spreken van zyn stoel valt, in de hals van de Blaes. Alsdan is 'er geen' anderen raed voor, als zich van de STEEN TE LATEN SNYDEN.

I V.

Dit maekt de Lyders ten uitersten verlegen, en doet in hunnen geest de naerste denkbeelden opklimmen; vermids alle de pogingen der Geneesheeren, Quakzalvers, en Reizende Doktoren, totnogtoe VRUGTELOOS zyn geweest, om DIT QUAED ZONDER SNYDEN TE GENEZEN. Men heeft het, wel is waer, op alderlei manieren beproeft, om een Middel te vinden dat de STEEN ONTBOND; en men heeft 'er ook een gevonden om ze te BREKEN, wel te verstaen, als men dezelve reeds in handen heeft. Maer nadien het gene in de

Aaa 4

Blaes

Blaes komt , enkel een zich uitwerpende weifagtigheid is , zoo kan het niet wel anders zyn , of all' de kragt der Hulpmiddelen moet verzwakken , eer zy aen de zitplaetze van de Quael konnen komen.

V.

Om evenwel de Lyders een weinig te hulp te komen in de AENVALLEN VAN PYN , is 'er niets van belang overig als HULPMIDDELEN , welke de Doorgangen van de Pis , en bygevolge die van de STEEN en 't GRAVEEL , openen en verzagten. Dusdanig is by voorbeeld de *Balsam Copayvæ* (*); van welke men een kleene lepel vol kan innemen met het een of ander vogt , 't zy wyn of water.

Ik weet wel , dat men gemeenlyk in deze gelegenheit den Lyderen sterke *Diuretica* of Pisdryvende MIDDELEN geeft ; maer nadien het vlies der Waterpypen zenuwagtig is , zoo konnen zy door dusdanige scherpheden niet wel anders als zich ineentrekken , en de STEEN des te vaster behouden. [Des zyn ze ondienstig;] te meer , daer dezwaerte van de Pis genoegzaam in staet is , om de STEEN met zich te slepen , byaldien de Doorgangen ruim genoeg zyn.

Door-

(*) *Balsamum Copayvæ* of *Oleum Copal Yvæ* ; [de *Balsam* of *Olie van de Copal Yva*] word vergadert van een Balsamgevende Boom , die een enkelzadige vrugt draegt , welks stam met een boor of avegaer doorhoort wort , als wanneer 'er uit dat gat dezen Balsam gelyk als Terpentyn driipt. Die Boom groeit in Brasil. Deszelfs hout is rood , zyne bladeren rondagtig , en vier of vyf vingers lang , twee of drie en een half breed ; zyn bloem is middelmatig , en uit vyf rondagtige blaedjes bestaende ; en zyn vrugt , die de Brasilianen eeten , is als een ronde lins of erwte , gelyk de beziën van een Lauërbom. BLANCARDUS.

Doorgaens ben ik gewoon ten HULPMIDDEL voor te schryven, de Binnenste Huid van de Magen der Duiven, tot een poeder gemaekt, en daervan 's morgens en 's avonds een Scrupel (*) ingenomen met een glaesje witte wyn, enz. Ook geven de Klifteenen somtyds eenige verzagting; insgelyks de Terpentyn, verlegt in 't doier van een ei, met een weinigen van uw eigen water. Zie hier ook nog een ander middel.

„ Neem volwasse en tierige Bladeren van een
 „ Perfikboom, droog ze in de zón, en bryzelze
 „ vervolgens in kleene stukjes, om 'er u van te
 „ bedienen als van Thee: alleenlyk dient men
 „ maer half zoo veel te nemen tot een trekzel
 „ als men van gemene Thee neemt ”.

De goedheit van dit HULPMIDDEL, heb ik meermalend ondervonden, midsgaders de gezegende uitwerkzels die het heeft in 't GRAVEEL; zonder eens te melden hoeveel verligting hetzelve aen menschen geeft, die met Jigt gequelt zyn.

(*) Het Derde Gedeelte van een Drachma; het Vierentwintigste Gedeelte van een Once; het Tweehonderdagentachtigste Gedeelte van een Medicinael Pond: houdende 1 Medicinael Pond xii $\frac{3}{4}$ of 12 Oncen; 1 Once viii $\frac{3}{4}$ of 8 Drachma; 1 Drachma iii $\frac{3}{4}$ of 3 Scrupel; en 1 Scrupel xx Gr. of 20 Greinen, die 't gewigt van 20 Witte Pepers uitmaken.

TOEGIFT OP HET VYFDE ARTIKEL.

WAERNEMING

OMTRENT EEN ZELDZAEM

SPEKGEZWEEL;

DOOR DEN HEERE

DESTANDAU,

Chirurgyn in 's Gravenhage,

AEN HET GEMEEN IN 'T FRANSCH MEDEGEDEELT ;

EN AGTER DE

FRANSCH VERTALINGE.

VAN DE

LEGATEN EEN'S OUDEN GENEESHEERS

ENZ. ENZ.

GEVOEGT*.

Na 't eindigen van de Veldtogt des Jaers 1711. uit het Leger van Haer Hoogmogende, in 't welk ik voor Opper-Chirurgyn gedient had, t'Amsterdam komende, wert ik in die Stad verzogt by een Vrouw van LXX jaren, genaemt *Maria van Breukelen*, zynde een Schippers Vrouw; om te komen zien na

(*) Zie de *Legs d'un Ancien Medecin de Mr. Dover*; even-gemeld, en waeruit wy 't vorige mededeelden.

na een wonderlyk SPEKGEZWEL (*), 't welk zyn oirfprong genomen had aen het voorfte middelgedeelte, een weinig inwaerts, van den Slinker Arm, ter grootte en gedaente van een erwt; en 't welk gevolgelyk was aengegroeit en uitgezet in zyn geheelen omtrek, geduurende den tyd van xxx jaren, tot de grootte van een's menschen hoofd. Endelyk was 'er aen de benedekant van dat GEZWEL, een ronde en kankerige Zweer ontfaen, die in zyn omtrek bykans zoo groot was als een Daelder. De Patiente was daerop aenstonds overvallen van een brandende koorts, harts-wee (†), en op zyn tyd weerkomende ylhoofdigheid; alles verzelt van zware pynen, gedurige onrustigheden (§), en andere toevallen, welke te samen haer naer allen oogenschyn met den nabyzynden dood dreigden. In die omstandigheden verzogt men my haer onder myne Cure te nemen.

Nadat ik haer Geval en deszelfs aengelegenheit wel onderzocht en overwogen, te gelyk ry-pelyk op alle de toevallen en derzelve oirzaken gelet had, verbeelde ik my, dat het eenigste Middel om haer te-redden bestond, in zonder uitstel dat UITWAS of GEZWEL weg te nemen. Dit deed ik des anderen daegs; nemende dit MONSTREUZE LICHAEM met deszelfs aenhangzels; tot aen de wortel weg. Gelukkiglyk kreeg ik het 'er met zyn omkleedzel af, zonder eenig ander toeval, als een weinig belet in 't midden der Operatie, veroirzaekt door het bloed van een tak

(*) *Scatoma.* (†) *Maux de Cœur.*

(§) *Agitations continuelles.*

tak des slagaders, die van de *Vena Axillaris* of Oxel-Ader quam; welke tak, na van den tronk gescheiden te zyn, geweldig toefchoot, alzoo zy ongemeen verwydert en vergroot was, door 't aengroeiën van dit URGEWAS. Ik stuite echter de Bloeding zonder moeite, met samen-trekkende middelen, en met een compres, zonder behulp van bindzels, daer ik my uit voorzorg van voorzien had, gelyk ook van andere noodzakelyke dingen, om ze in geval van nood by der hand te hebben.

De Patiente vervolgens naer de regels der konste behandelt zynde, wert gaandeweg herstelt de lxste dag na de Operatie, en heeft sedert nog verscheide jaren in goede gezondheid geleefd, niettegenstaende haren hoogen ouderdom.

Z E S D E A R T I K E L.
 K O R T B E R I G T
 W E G E N S D E
 K R Y G S M A G T
 D E R
 R U S S E N;
 D O O R
 P H. J O H. V A N S T R A L E N B E R G *.

I N H O U D.

- I. *Verdeeling der Russische Krygsmagt in Reguliere en Irreguliere Troepen.* II. *De Reguliere bestaen in Offensive Infantery.* III. *Lyf-Gardes.* IV. *En verdere Infantery.* V. *In Cavallery.* VI. *En Artillery.* VII. *Aen wien het Commando over alle deze*

(*) Zie Pag. 293 -- 300. van zyne *Historisch-Geographische Beschreibung des Nord- und Ostlichen Theils von Europa und Asia*: uit het welke wy de AENMERKINGEN OVER DE GRENSSCHEIDING VAN EUROPA EN AZIA, in Ons VYFDE, ZESDE, en ZEVENDE STUKJE medegedeelt hebben. In het VYFDE beloofden wy een Berigt van den *Inboud en Handelyze* dezes Werks; dat hebben wy niet eer als by deze gelegenheit konnen geven. De Lezer weete dan, dat dit Voortreffelyk Geschrift bestaet uit eene breede *Inleiding van Zes Sneden of Hoofstukken*, (die ons de vorige Aenmer-

deze Troepen staet. VIII. Aen wien over de Infantery. IX. Cavallery. X. En Artillery. XI. Montuur der

merkingen over de Grenscheiding opleverde,) en uit de Beschryving van 't Noorden en Oosten van Azia zelve, in Dertien Hoofstukken. De Tytels derzelve zullen ons genoegzaam de gansche Inhoud en Handelwyze dezès Werks vertoonen. De INLEIDING, zelden wy, heeft Zes Hoofstukken: handelende het I. Van de Onderneming dezès Werks, van de gesteltbeit der Nieuwe Kaert die daerin gevonden word, en van de Randfiguren en Zinnebeelden daerbygevoegt. Pag. 1 -- 22. II. Van de Afdeeling des Noorderkants van gemelde Kaert, dat is van het Russiesch Gebied daerin begrepen, deszèlfs Hoofstgrenzen, en wie 'er van geschreven hebben. Pag. 22 -- 28. III. Van de Afdeeling des Zuiderkants van dezelve Kaert, dat is van Groot- en Kleen-Tatarye, deszèlfs Hoofstgrenzen, en de Zes Classen der met elkander zoogenoemde Tatarische Volkeren; waerin uitvoerig van de Gog en Magog, enz. gehandelt word. Pag. 28 -- 55. IV. Van de Tabula Polyglotta of Tafel van xxxiïderlei-soort van Tatarische Talen, die in dit Werk voorkomt, en van bars nuttigheit in 't onderzoek der Oude Historiën. Pag. 55 -- 72. V. Van de Afdeeling dezer Inleiding naer het ZESGETAL geschikt, en Aenmerkingen over de Afdeelingen door Joden, Heidenen, en Tatars in bunne Verrigtingen gemaakt. Pag. 72 -- 91. VI. Van de [Natuurlykste en Kenbaerste] Grenscheiding van Europa en Azia. Pag. 91 -- 112. Hierop volgt een AERHANGSEL, over de Historie der Tatars van Abulgasi Bâgadur-Chan, en derzelve samenstemming met de Schriften van Europische Schryvers. Pag. 112 -- 127. Eenige Additamenta of Byvoegzels tot de INLEIDING. Pag. 127 -- 136. En een Calmuksch-Mungaelsch Vocabularium. Pag. 137 -- 156. De HISTORISCHE EN AERDRIJKSKUNDIGE BESCHRYVING VAN 'T NOORDEN EN OOSTEN VAN AZIA zelve, heeft, als gemeld is, Dertien Hoofstukken: sprekende het I. Van de menigvuldige Namen aen Rusland gegeven, en derzelve Afleiding. Pag. 159 -- 171. II. Van de Grenzen, Gelegenheit, en 't Klimaat van Rusland in 't algemeen. Pag. 171 -- 179. III. Van de Oude en Nieuwe Verdeeling des Russischen Ryks in deszèlfs Landen en Provinciën. Pag. 179 -- 189. IV. Van de Oude en Latere Regenten, midsgaders derzelve Residentieplaatsen in Rusland. Pag. 189 -- 208. V. Van 't Begin en den Voortgang der Regeering in de tegenwoordige Ramansufsche Famiks

der Armée. XII. En Commissie daertoe. XIII. Soldy der Krygsmagt. XIV. Irreguliere Offensieve Troepen. XV. Reguliere Offensieve Troepen, hoe verplaatst in Vredens tyd. XVI. Verdeeling der Veld-Artillery, en derzelver Quartieren in tyd van Vrede. XVII. Reguliere Defensieve Troepen. XVIII. Irreguliere Verwerende Troepen. XIX. Russische Zee-magt in de Oostzee. XX. Bevelhebbers der Vloot. XXI. En der Galeëten. XXII. 't Schip van den Keizer. XXIII. Hoe 't met de Schepsvloot aen de Zwarte. XXIV. Kaspische. XXV. En Witte Zee gelegen is. XXVI. Iets wegens de terugkomst der genen die nae de Zee van Japan gezonden wierden. XXVII. Plaetzen bunner Scheepsbouw. XXVIII. Van de Defensieve Zeemagt der Russen, bestaende enkel in bunne Havens. XXIX. Zeehavens by Revel en Rogerwyk, door Peter den Eersten aengelegt. XXX. Haven by Taganrock. XXXI. En of'er in de Lamaische Zee zyn. XXXII. Russische Bootsgezellen. XXXIII. Boot die

Familie en Lyn. Pag. 208 -- 223. VI. Van de Regeering des Keizers Peter den Eersten. Pag. 224 - 266. VII. Van het onderscheid dat'er is in den Tytel van Czaar en Grootvorst, midsgaders in het Russische Wapenschild. Pag. 266 -- 269. VIII. Van den Godsdiens in Rusland. Pag. 269 -- 281. IX. Van de Kerkelyke Regeering der Russen. Pag. 281 -- 291. X. Van Ruslands Inkomsten. Pag. 292, 293. XI. Van de Krygsmagt der Russen. Pag. 293 - 300. XII. Van de Voorname Familien in 't Russisch Ryk. Pag. 300 -- 307. XIII. Van de Merkwuerdigste Koop- en Marktsteden, Bergwerken, Mineralen, Gewassen, Zeldzaembeden, Antiquiteiten, Manufacturen, Fabrieken, enz. die'er in Rusland gevonden worden; op orde van 't A. B. gestekt. Pag. 308 -- 431. Hieragter volgt een Aenhangsel, in zich vervattende, een Reize te Land uit Siberië nae Kamschatki gedaan. Voorts is het Werk, met Geleerde Aentekeningen, en een noodig Register verrykt.

die aenleiding tot de Vloot der Russen gegeven heeft. XXXIV. Met koper beslagen, vergult, en nae Petersburg gevoert. XXXV. Vandaer nae Kroonstad. XXXVI. En vervolgens weder te rug nae Petersburg gebracht, en ter Gedagtenisse in 't Magazyn aldaer opgehangen.

I.

in met weinig woorden BERIGT te geven van de RUSSISCHE OORLOGSMAGT, zal ik ze verdeelen in REGULIERE en IRREGULIERE TROEPEN (*); welke beide wederom in OFFENSIVE en DEFENSIVE, dat is in AENVALLENDE en VERWERENDE, kunnen onderscheiden worden.

I I.

Hoedanig de REGULIERE AENVALLENDE MAGT in den jare 1717 bestaen hebbe, kan men vinden in 't *Veranderde Rusland* Pag. 377. Sedert heeft zy zich gaendeweg vermeerdert; gelyk men my aen de hand gegeven heeft, toen ik uit Siberië weder in RUSLAND quam. Gezegde MAGT bestond toen, zoo men wil, uit 18 Regimenten INFANTERY of VOETVOLK: welke vermeerdering, naer myne gedagten, spruit uit de Regimenten (†), welke de Keizer in den jare 1720. in Siberië en elders nieuwelyks opgerigt heeft.

III.

(*) Dat is, in Geworve Soldaten, en het zoogenoemde Uitschót, dat uit Gewapende Ingezetenen en Landvolk bestaet.

(†) Een Regiment bestaet uit een zeker getal Compagniën.

I I I.

De LYFGARDE bestaet uit 2 Regimenten ; te weten , dat van *Preobrasinski* en dat van *Simanowski*. Vervolgens uit 2 Regimenten *Seconde-Gardes* , namelyk dat van *Ingermanlandski* , en dat van *Astrakanski*. Deze 4 Regimenten maken 12 Bataillons (*) uit. Ieder Bataillon heeft 4 Compagniën , waerby nog 4 Compagniën Granadiers (†) komen , welke alle te samen 192 Man sterk zouden zyn. En dus bestaen deze 4 Regimenten met de Compagnie Bombardiers (§) van 320 Man , uit 10000 Köppen , en daerboven.

I V.

De OVERIGE INFANTRY is in Drie Deelen onderscheiden , by ieder van 't welke een Regiment Granadiers is. Elk Regiment heeft 2 Bataillons of 8 Compagniën , en elke Compagnie wil men dat uit 180 Man besta. Zulks deze 44 Regimenten met elkander 63360 Mannen , zonder de *Prima Plana* (*), of Persoonen die niet in de Gelederen staen , zouden uitleveren.

VIII. STUKJE.

Bbb

V.

(*) Een *Bataillon* , is of de helft , of het vierde , of als hier het derde gedeelte van een Regiment ; wordende aengevoert door een Majoor.

(†) *Granadiers* , zyn Soldaten , die Handgranaten tegen den vyand werpen. By elk Regiment is doorgaens een Compagnie Granadiers.

(§) *Bombardiers* , zyn zulke , die Bomben werpen , enz.

(*) De *Prima Plana* te voet , bestaet uit 1 Kapitein , Lieutenant , Vaendrig , Sergeant , Ondervaendrig , Fourier , Monsterschryver , Barbier , en Trommelflager.

V.

De CAVALLERY of RUITERY is van gelyken, in Drie Verdeelingen onderscheiden: te weten, ieder Gedeelte in 10 Regimenten Muskettiers (*), en 1 Regiment Granadiers. Elk Regiment bestaet uit 10 Compagniën, en ieder Compagnie zegt men is 96 Man sterk. Zulks deze driemaal elf of 33 Regimenten CAVALLERY met elkander, zonder de *Prima Plana* (†), uit 31680 Mannen bestaen zouden.

VI.

De VELD-ARTILLERY (§) is verdeelt in 3 Regimenten, elk van 3 Compagniën; namelyk, 8 Compagniën Kanonniërs (*), 1 Compagnie Vuurwerkers, 1 Compagnie Bombardiers, 1 Compagnie Ingenieurs (†), 1 Compagnie Mineerders (**), en 1 Compagnie Pontonniërs of Schouwvoerders (††). Deze 13 Compagniën maken met elkander

(*) Ruiters die Musquetten voeren.

(†) De *Prima Plana* der Ruitery, bestaet uit 1 Ritmeester, Lieutenant, Cornet, Wagtmeester, Fourler, Monster-schryver, Barbier, 2 Trompetters, 1 Zalemaker, Zwaerdveger, Smit, en 3 Corporaels.

(§) De Manschap die met Grof Geschut omgaet, enz.

(*) Die het Kanon behandelen.

(†) Of *Krygsbouwmeesters*, die niet alleen de Vestingen, enz. bouwen, maer ook de Loopgraven en Batteryen ordonneeren, en op dat werk toezien.

(**) Die de Mynen maken en vervaerdigen, om iet te doen in de lucht springen.

(††) 't Zyn de gene, die de Pontons of Vlotbruggen voeren, en behandelen.

kander 7098 Man uit. En wanneer men by de-
zelve die manschap voegt, die op het Vervoeren
der Oorlogsgereedschappen toeziet, midsgaders
alle de Arbeiders en Handwerkers, zullen zy te
samen, zonder de *Prima Plana*, op 12000 Man
mogen geschat worden.

V I I.

Het COMMANDO of OPPERBEVEL over de GAN-
SCHE LEGERMAGT voert d'eene *Generael-Veld-Mar-
schalk* (*), terwyl de andere *Veld-Marshalk* Præses
of Voorzitter van den Krygsraed is, en om de
drie jaer verwisselt.

V I I I.

OVER de INFANTRY of 't VOETVOLK GEBIEDEN
twee *Generaels* (†), drie *Generael-Lieutenants* (§),
zes *Generael-Majoors* (*), en zes *Brigadiers* (‡).
Hiervan zyn de Lyf-Gardes uitgezondert, als
in welke meest alle de Officiers der Regimenten,
by hunne byzondere Charges of Ampten, *Gene-
raels* en *Brigadiers* zyn.

Bbb 2

IX.

(*) 't Is een Bevelhebber, die anders op de *Generael-
Lieutenant* volgt.

(†) 't Zyn de Opperbevelhebbers die eenige Regimenten
onder zich hebben.

(§) *Generael Lieutenants*, commandeeren het leger by 't
afwezen der *Generaels*, en in de aenvallen by dag.

(*) De *Generael-Majoors* halen alle avonden de orders
van den *Generael*, en deelenze uit aen de *Majoors* der
Brigades; en regelen met hen alle wachten, enz. gevende
voorts den *Partygangeren* de noodige Instructiën.

(‡) *Brigadiers*, zyn Bevelhebbers die 2, 3, of meer
Regimenten gebieden.

I X.

OVER de CAVALLERY GEBIED een *Generael-Veld-Marscbalks-Lieutenant* (*), twee *Generaels*, drie *Generael-Lieutenants*, drie *Generael-Majoors*, en zes *Brigadiers*.

X.

OVER de ARTILLERY STAET een *Generael-Veldtuig-Meester* (†), een *Generael-Lieutenant*, en drie *Generael-Majoors*; namelyk, een over de *Artillery* of 't *Geschut*, een over de *Fortificatie* of *Vesting-en Sterkte-bouw*, en een *Generael-Quartiermeester* (§), nevens drie *Overstems* met den rang van *Brigadiers*.

X I.

De *MONTURE* (*) van 't *Krygsvolk*, is geschikt naer de *Hooftkoleuren* van 's *Ryks Wapenschild*. De *Lyf-Gardes* dragen in plaats van *Geel*, I. *Groen*. II. *Wit*. III. *Blaeuw*. En IV. *Rood*. Dan, de *Opslagen* en *Kragen* zyn gemaakt volgens de byzondere *Verdeelingen* der *Brigaden* (‡); waerdoor men ten opzichte van elk gemeen *Krygsknecht*

(*) De haeste aen den *Generael-Veld-Marscbalk*, dien hy in alle ondernemingen secondeert, en wiens orders hy uitvoert.

(†) Hy verzorgt en ziet toe op het *Geschut*, *Kruid*, *Lood*, enz. en ordonneert in de *Belegeringen* de *Batteryen*: terwyl de gansche *Artillery* van hem afhangt.

(§) Die het *Leger* afsteekt, de *Loopgraven* en *Batteryen* klaermaakt, en de andere *Quartiermeesters* gebied.

(*) De *Kleedy* en *Toerusting*.

(‡) *Brigade* is een *Leger-Gedeelte* van een, twee, drie, of meer *Regimenten*.

knecht weten kan, niet alleen van wat Regiment, maer daerenboven van wat byzondere Verdeeling en Brigade hy is,

X I I.

Het BEZORGEN der MONTURE staet niet, [als wel anders,] voor de Officiers der byzondere Regimenten en Compagniën, maer daervoor is een byzondere COMMISSIE (*) aengesteld, om de MONTURE voor het geheele Leger te vervaerdigen, en op zekere bestemde tyden aen de byzondere Regimenten toe te zenden. Dus is het ook met het Geweer en verder Oorlogstuig, daer de Officiers niets mede te doen hebben, moettende dat door het Artillery-Comptoir (†) bezorgt worden.

X I I I.

De SOLDY der Officieren en Gemeenen, word eenen iegelyke van hen alle vier maenden, de Proviand alle maenden, door de COMMISSARISSEN, daertoe gestelt, vooruit betaelt.

X I V.

Voorts reket men tot de IRREGULIERE AENVALLENDE TROEPEN te behooren: I. De *Edelen*. II. De *Cosakken aen den Donn*. III. De *Malo-Russische*
 Bbb 3 Co-

(*) Of Collegie van Verkorenen, om daer in te voorzien.

(†) 't Collegie dat voor de noodige Wapenen en verdere Artillery zorge draegt.

Cofakken. IV. De *Cofakken van Belgorod.* V. De *Gayckifche*, en VI. De *Grebenskiſche Cofakken*; waerby ten VII. De *Kalmucken*, en ten VIII. De *Taters* getelt worden. Van deze alle met elkander, kunnen gemeenlyk 60000 Man te velde gebragt worden. Wat nu de overigen, hiertoe behoorende, aengaet; alzooy doorgaens op hunne Naburen een wakend oog moeten houden, of met dezelve in Actie zyn, en zy daerenboven niet dan met groote moeite in afgelegene oorlogen kunnen gebruikt worden, zoo rekt men ze onder de *Defenſive of Verwerende Troepen*, die tot het Staetsbeſtier behooren.

X V.

De REGULIERE AENVALLENDE KRYGSMAGT word in VREDENSTYD, Regimentsgewyze in de byzondere Provintiën verdeelt. Hier heeft elke Compagnie hare Woningen op een ledige plaets byeen gebouwt; en wel zoo, dat drie ongetrouwde, of anders een getrouwde, voor zich een byzondere kamer en hof hebben. Voorts kunnen de Gemene Soldaten by de Boeren om loon gaen werken, doch zy mogen niet als met bewilliging van hunne Overſtens in de Dorpen of Boere-Woningen gaen. Drie dagen ter maend worden ze geëxerceert, of in den Wapenhandel geoeffent en onderhouden; en op dat zy niet al te traeg en lui zouden worden, moeten zy om de drie jaren de Vaerten en Publieke Wegen van het Ryk zuiveren en repareeren.

X V I.

X V I.

De VELD-ARTILLERY of Manschap, die 't Geschut, enz. behandelt, is in Drie Gedeeltens ONDERSCHIEDEN. Het *Eerste* legt in de Stad *Muskow*, en kan dus met gemak te water nae *Smolensko*, *Casan*, en andere plaetzen gevoert worden. Het *Tweede Gedeelte* heeft zyn Quartier in *Groot-Novogorod*, wegens Lyf-en Ingermannland, gelyk ook wegens Litthauwen. Het *Derde* legt in de stad *Sevsk* of *Schewsky*, wegens *Kiow*, *Crimm*, en *Azof*. By elk Gedeelte is een Artillery-Regiment met 12 Vierentwintigponders (*), 24 Agtienponders, 30 Twaelfponders, 18 Zesponders, en 120 Drieponders; midsgaders 6 Mortieren van Driehonderdzestig Pond, 12 van Driehonderd, 18 van Tweehonderdveertig, 24 van Tachentig, en 12 van Veertig Pond, met de Wagens en verdere zaken ter vervoeringe derzelve, enz. noodig. Voorts hebben zy by zich een derde gedeelte der Paerden, van welke de rest by de Boeren bestelt word. Het derde gedeelte dezer ARTILLERY, word door de Armée altoos tot een schielelike belegering, of forceering van een Doortogt gebruikt; hebbende anders ieder Bataillon een Stuk van drie Pond met honderd Kogels by zich.

X V I I.

De REGULIERE VERWERENDE TROEPEN, anders
Bbb 4 de

(*) Stukken Kanon, die Kogels van zoo vele Ponden schieten.

de *Zwarte Regimenten* genoemt, zyn die, welke in Guarnisoen, deels te midden in 't land om de inlandsche onlusten, deels in de Grensvestingen leggen. Te weten, in *Moskow* leggen 3 Regimenten Infantery of Voetvolk, en 5 Escadrons Dragonders (*); in *Casan* 3 Regimenten te Voet en 1 te Paerde; in *Tobolski* 2 Regimenten te Voet en 1 te Paerd; in *Ghichow* 2 Regimenten te Voet en 1 Escadron (†) te Paerd; in *Woronitsch* 1 Regiment te voet en 1 Escadron te Paerde. De rest legt in de Grensvestingen: namelyk, in *Kexholm*, *Schlusfelberg*, *Wyburg*, *St. Petersburg*, *Kronstadt*, *Narva*, *Revell*, *Pernau*, *Rogerwyk*, *Riga* en *Dünamunde*, *Pleskow* of *Pskow*, *Welikie Luki*, *Smolensko*, *Czernikow*, *Kiow* en de Vesting *Petsherskaja*, *Poltawa*, *Belgorod*, *Bachmuth*, *Sered*, *Nowaja Krepost* (of *Nieuwe Vesting*), *Czaritzin*, nevens de *Linie* tusschen de *Wolga* en *Donn*, *Astrakan*, *Terek*, *Ufa*, *Jamischew*, *Taru*, *Zaarev-Kurgan*, *Archangel*, *Nova-Dwinka*, en *Kolo*. Behalven deze, zyn 'er in de Goevernementen van *Casan*, *Astrakan*, en *Siberië*, tegen de *Tatars* en *Kalmukken*, zeer vele kleene, gelyk ook in *Persie* verscheide nieuwgewonne en gemaekte Vestingen; zonder daeronder te rekenen een menigte van kleene Vestingen der *Cosakken*, die met *Palissaden* (§) bezet en van hout opgeregt zyn, alzo die zichzelf

(*) *Dragonders* zyn zulke *Krygsknegten*, die in de gevaerlykste plaetzen gecommandeert worden, 't eerst aenvallen, en voor aen de spits geplaeft zyn om 't *Leger* te dekken.

(†) *Escadron* is een lichaem van *Ruitery*, dat uit 100 tot 200 *Paerden* bestaet.

(§) 't *Zyn* rygen van *Palen*, die 3 voet van elkander af in de grond gestagen worden, daer uit zy een voet of zes steken, met spitze enden, wordende door latten te samen gestagen.

zelve verdedigen. Zulks de gezegde REGULIERE VERWERENDE MANSCHAP op 96000 Kóppen geschat word.

X V I I I.

Wat nu de IRREGULIERE VERWERENDE TROEPEN betreft; men telt daeronder: I. De *Adel* die zich in 't geheele Land bevind, met derzelve knechten en knapen. II. De *Landmagt* der RUSSEN in ieder byzonder Goevernement; en daeronder ten III. De Cofakken, Kalmukken, en Tataars, die niet te velde trekken, gelyk hiervoor reeds gezegt is. Deze genieten van de Kroon nocht Geld, nocht Proviand, nocht Montuur, maer enkel Geweer en Ammunitie of Oorlogsbehoefstens; zy hebben insgelyks hunne eigene Officieren; en zyn afhangelyk van den Goeverneur-Generael van elke Provintie.

X I X.

De ZEEMAGT, weet men is aldereerst by 't leven van Keizer *Peter den Isten* opgerigt. Zy beftaet in de OOSTZEE uit 36 Schepen van Linie (*), 12 Fregatten (†), 9 Snauwen, en 240 Galeïen (§), onder welke 'er 60 zyn, die altoos in de Havens gereed leggen ten dienft der Ruyterye. Even zoo vele Galeïen leggen 'er in de Magazynen, uit elkander genomen, in byzondere stukken, die genomert zyn, t' allen tyde gereed, ne-

Bbb 5 vens

(*) Zoo noemt men de Groorste Oorlogschepen.

(†) Oorlogschepen die twee, hoewel fomtyds maer een Verdék hebben.

(§) Schepen met een laeg boort, daer men zeilen en riemen beide toe gebruiken kan, en gemeenlyk een groot en vier mindere stukken voeren.

vens de Equipagie daertoe behoorende; dan nog staen 'er gemeenlyk drie Schepen van Linie, en een Fregat op Stapel; en 'er legt altoos een groote quantiteit eiken en ander hout, tot de Scheepsvloot noodig, in 't Zoute Water by *Stara Rufa*.

X X.

Het COMMANDO over de GEHEELE SCHEEPSVLOOT, die in drie Esquaders (*) verdeelt is, voert een *Admiraal Generael* (†), onder een Witte Vlag met een Bourgondiesch Kruis. De *Avant-Garde* of *Voortogt*, staet onder 't GEBIED van een *Admiraal* (§), die een Blaauwe Vlag met een Wit Kruis voert. De *Arriere-Garde* of *Agterhoede*, dat is de ry van Schepen die de agtertogt heeft, word insgelyks door een *Admiraal* GECOMMANDEERT, onder een Roode Vlag met een Wit Kruis. By elk dezer drie Esquaders is voorts een *Vice-Admiraal* (*), een *Schoutbynacht*, en drie *Commandeurs*.

X X I.

Over de GALEËN COMMANDEERT een *Admiraal*, twee *Vice-Admiraals*, drie *Schouts by Nacht*, en drie *Commandeurs*. De Vlaggen dezer GALEËN, zyn van dezelfde koleur als de Esquaders onder welke zy behooren, alleenlyk zyn ze anders van fatsoen en maekzel.

XXII.

(*) Smaldeel van Schepen.

(†) De Opperste Bevelhebber ter Zee, die het bewind over de geheele Vloot heeft, enz.

(§) De naeste aen de Opper Admiraal, en Opperbevelhebber der Vlote als de Admiraal Generael absent is.

(*) Of Onder-Admiraal, die d'Admiraal secondeert.

X X I I.

Als de KEIZER zelve het OPPERBEVEL DER VLOTE waerneemt, voert zyn SCHIP de Ryksstandaert, die Geel van koleur is, en in welks midden 's Ryks Wapen met den Zwartten Arent, midsgaders de vier Zeën, namelyk de Witte, Kaspiſche, Zwarte, en Ooft-Zee, afgebeeld ſtaen.

X X I I I.

RUSCHLAND had voorheen ook op de ZWARTE ZEE een SCHEEPSVLOOT. Dan, nadat de Turken de ſtad *Azow* of *Azof* weder in hun geweld gekregen hadden, heeft men een gedeelte dier SCHEPEN aen de Turken verkogt, terwyl de reſt in ondiepe en drooge havens, in *Stavoror* by de Riviere den *Donn*, onder daertoe geſchikte Dekzels leggen.

X X I V.

In de KASPISCHE ZEE hebben de RUSSEN geen gewone VLOOT; maar by gelegenheit van den Perſiaenſchen Oorlog, heeft men daer eenige Snauwen, Galeïen, en andere kleine Vaertuigen.

X X V.

Op de WITTE ZEE, by Archangel, ook tegen over Japan, heeft het RUSSESCH RYK totnogtoe gene OORLOGSSCHEPEN gehad. Maer d'er zyn onlangs eenige Officiers ter Zee, nevens eenige Scheeps-Timmermans-Bazen, dien oort heen en
nae

nae Siberië gezonden; met last om in die Gewesten bequame Havens, en gelegenheden op te zoeken, om OORLOGSSCHEPEN te kunnen bouwen; ter bevordering van 't welke de Goeverneur-Generael van Siberië, *Dolgorucki*, order kreeg om hen met de noodige Manschap en Materialen behulpzaam te zyn.

X X V I.

Men heeft ook in de Advizen of Berigten van den 20 April 's jaers 1730 gezien, dat DE GENE die reeds in den jare 1727 tot dat einde NAE DE ZEE VAN JAPAN, ENZ. UITGEZONDEN wierden, weder te *Muskow* waren TE RUG GEKOMEN, en dat zy van hunne Reizen en Verrigtingen verslag hebben gedaen.

X X V I I.

Ik heb op myn Kaert naeukeurig de PLAETZEN aangewezen, daer zy SCHEPEN GEBOUWT hebben: gelyk by voorbeeld, aen de Rivieren *Ochota* en *Kamschatki*; maer wat de *Lena-stroom* aengaet, [ik geloof niet dat zulks voortgang kan hebben, want] men zou zeer bezwaerlyk van uit deszelfs mond by de Kamschatkische Kaep, of 't zoogenoemde voorgebergte *Tabin*, om kunnen komen; volgens de zekere Berigten die daarvan reeds in vroeger tyden t'onzer ooren gekomen zyn. [Die zwarigheid heeft geen plaets aen de Riviere] *Kamschatki* en de *Lamaische Zee*; [zulks men 't] van daer zou kunnen doen, byaldien het maer niet verhindert wierde, door 't gebrek van hout, en den tegenstand der Chineesche Oosterlyke Tataren
aen

aen de *Amour-Stroom*, [die aenstonds te wagten is zoo dra hen daeromtrent] de oogen maer geopent worden.

X X V I I I.

De DEFENSIVE ZEBMAGT DER RUSSEN bestaet enkel daerin , dat de HAVENS en Vestingen aen de Zee gelegen in staet van Tegenweer gehouden worden. Dit 's wel mede onder de Defensie te Lande, waervan hiervoor gesproken is, begrepen, maer nadien de ZEEHAVENS onder een afzonderlyk gebied, te weten dat van de Admiraliiteit, en niet gelyk de andere Vastigheden onder 't Collegie van Oorlog staen, zoo oordeele ik het noodig te zyn, daarvan ook afzonderlyk 't een en 't ander te zeggen.

Aen de *Ooftzee* by *Kroonstad* is de GROOTSTE HAVEN. Zy is met Palen en Hoofden in Zee opgemaekt, en 'er konnen bequame-lyk 300 Schepen in leggen. Maer zy heeft drie groote ongemakken: *Voor eerst* is de Zee deels voor de Haven niet breed genoeg, deels met vele verborgene Klippen en Banken alomme bezet; zoo dat de Schepen eene gunstige wind moeten hebben om 'er in te konnen loopen. *Ten Anderen*, blyft 'er het Ys zoo langen tyd, dat de Zee niet voor 't laetst van May daarvan vry raekt. En ten *Derden*, is 'er te veel zoet Waters; 't welk de Schepen met der haest doet vervuilen.

X X I X.

Om die reden deed Keizer PETER DE EERSTE met groote kosten een ZEBHAVEN by REVELL aen-
leggen.

leggen. Doch hy bevond federt dat dezelve ondanks alle moeite en vlyt al te open voor storm lag, en dat 'er de Schepen zich dus niet veilig bevonden; ten voorbeelde van 't welke strekte, dat drie groote Schepen in gemelde Haven te gronde gegaen waren. Zyne Czaerfche Majesteit besloot overzulks nog eene andere HAVEN te maken by ROGERWYK, zeven mylen van *Revell*, tegen over *Pernau*. Hieraen werkten federt altoos 10000 Man: en welligt mogt deze een der beste HAVENS van de geheele *Ooftzee* zyn. Het steene Hooft, dat zich in de Zee uitstrekt, is bykans 4000 Geometrische Schreden lang, tusschen de 40 en 50 Voeten hoog, en over de 50 Voet breed; zynde voorts met gebroke stenen aengevult.

In de *Witte Zee*, en by Archangel zyn gene HAVENS van belang aengelegt.

En wat belangt de Westzyde van de *Kaspische Zee*, die RUSCHLAND ten deele bezit, daer kan uit hoofde van de vlakke oevers bezwaerlyk een HAVEN gemaekt worden.

X X X.

Op de *Zwarte Zee* by TAGANROCK hebben de RUSSEN wel een der schoonste HAVENS van de werelt gehad; maer zy is na den Vrede aen de Pruth door de Turken gedempt en vernietigt.

X X X I.

In gevolg van tyd zal men misschien beter weten als nu, of 'er aen den inham van de LAMAI-SCHE ZEE dat is aen de Oostzyde van 't Land *Kam-schatki*

ſchatki, anders 't eiland *Jedſo* genoemt, tot aen de zoogenoemde *Straet Anian*, HAVENS te vinden zyn, en of men 'er Schepen zal kunnen bouwen.

X X X I I.

De R U S S I S C H E B O O T S G E Z E L L E N ſtaen op gelyken voet als het Krygsvolk te lande. Men preſt ze door het gansche Ryksgebied, en houd hen gedurig in de plaetzen daer Havens zyn. Wanneer zy niet in Zee loopen, zyn zy wekelyks twee dagen op de wagt, drie dagen aen den arbeid, en een dag t'huis.

X X X I I I.

Voor 't laetst, moet ik by gelegenheit van de R U S S I S C H E Z E E M A G T, iet zeggen van de EERE, welke men de KLEENE BOOT (*), die aanleiding tot de R U S S I S C H E S c h e e p s v l o o t gaf, aengedaen heeft.

X X X I V.

't Was namelyk in den jare 1721, na 't ſluiten van den Vrede met het Koningryk Zweden, dat Keizer *Peter den Eerſten*, gemelde Boot met K O P E R deed B E S L A E N, V E R G U L D E N, en van M O S K O W N A E P E T E R S B U R G B R E N G E N: alwaer zy ten daertoe beſtemden dage met veel ſtaeffie en plegtig-

(*) Een Oude Hollandſche Boot, die des Keizers verwondering gaende makende, op zyn bevel, gerepareert en toegetakelt wert, en hem vervolgens Timmerlieden uit Holland deed ontbieden, om grooter Vaertuigen, en federt, na 't zien der Koopvaerdyscheepen t'Archangel, een Schepsvloot te bouwen. Zie *den Schryver* Pag. 265.

716 KRYGSMAGT DER RUSSEN:
tigheids, by 's Keizers Zomerhuis in 't Water ge-
laten, en van alle de Schepen en Vaertuigen die
te Petersburg waren, op haer naderen begroet-
wiert.

X X X V.

Eenige dagen daernaer voer de Keizer met ge-
melde BOOT NAË KROONSTAD; alwaer de gansche
Vloot op de reede lag. De *Admiraal-Generael*
stuurde deze Boot; terwyl ze door twee *Admi-
raels* en twee *Vice-Admiraels* geroeit wiert. Op de
tóp van haer Mast stak de Ryksstandaert. Voorts
had zy een gevolg van 250 Jachten en Boeiers.
In dien toestand was zy niet zoo dra in 't gezigt
van de Vloot gekomen, of die gaf nevens de
Havens der Vestingen van KROONSTAD en deszelfs
Slot, uit all' het Geschut vuur. Dit wiert ten
tweedenmale hervat, als de Boot in 't midden
van de Vloot gekomen was, en ten derdenma-
le, als zy haer anker liet vallen. Die drie Sal-
voos, wierden door de KLEENE BOOT t'elken-
keere met drie schoten uit kleene zilvere Stukjes,
ook door haer gansche gevolg, beantwoord.

X X X V I.

Dezelfde staetsie en plegtigheid geschiede ook
by de TERUGTOGT van de BOOT NAË PETERSBURG; al-
waer zy ten eeuwigen GEDENKENISSE in 't MAGA-
ZYN gebragt en OPGEHANGEN is geworden.

ZEVEN-

Z E V E N D E A R T I K E L .
V E R V O L G
D E R
A E N M E R K I N G E N
V A N
L . T E N K A T E H E R M A N S Z O O N ,
O P D E
S P R A E K K O N S T
V A N
A . M O O N E N ;
B Y Z O N D E R L Y K O V E R H E T
G E S L A G T
V A N V E R S C H E I D E
Z E L F S T A N D I G E N A E M W O O R D E N .

I N H O U D .

I. Kort Bericht wegens dit Vervolg, van L. Ten Kate's Aenmerkingen op A. Moonen. II. Lyst van Verscheide Zelfstandige Naemwoorden, met derzelver Geslagt. III. Slot.

VIII. STUKJE.

C c c

I.

I.

In het EERSTE STUKJE ONZER VERMAKELYKHEDEN (*), hebben wy een Gedeelte der AENMERKINGEN OP A. MOONENS SPRAEKKONST, VAN LAMBERT TEN KATE HERMANZOOÏ, Man in alderlei Kundigheden doorleert, onzen Lezeren deelagtig gemaakt. Tans vervolgen wy daer, en zullen den Liefhebber onzer deftige Landstale, onder 't oog brengen, 't geen de Heer TEN KATE over het XIVde Hoofstuk van gezegde *Spraekkonst*, dat is over HET GESLAGT DER ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN, aengetekent heeft. Hierin zal men verscheide van die ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN vinden, dier GESLAGT, (door den Heere MOONEN of niet te regt, of niet duidelyk genoeg aengewezen,) uit de bepaling der befaemdste Tael- Artzen te regt gebracht, of klaarder voorgesteld word. Terwyl men 'er tevens onder de alhier aengewezenen zal ontmoeten, die ten staet kunnen verstreken, van zeer vele andere, door den Heere TEN KATE met stilzwigen in MOONEN goedgekeurt.

I I.

Zie hier de LYST dier ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN, op welke hy zyne AENMERKINGEN, hier en daer in 't Handschrift verspreit, gemaakt heeft; door ons op orde van 't A. B. gebracht:

A.

(*) Pag. 151 — 164.

A.

AKER, [een Vat om water te scheppen.] *Moo-
nen* Pag. 74. M. (*) Zoo ook *Ten Kate*, en 't
Mæso-Gottiesch.

AKER, [zekere Vrugt.] *Mooenen* Pag. 74. M.
Ten Kate V.

AMANDEL. Zie MANGEL.

ANGST, of ANXT. *Mooenen* Pag. 76. M. *Hooft*
V. *Vondel* V. en M. Zie *Hoogstratens Lyst* Pag. 11.
In 't Mæso-Gottiesch en Angel-Saxiesch is het M.
In 't Hoogduitsch V. Het komt van 't Werkw.

ANGEN, de Terminatie st is eigentlyk V.

APPEL, *Mooenen* Pag. 61. V. *Ten Kate* M. Zoo
ook in 't Frank-Theutsch of Alemanniesch en
Hoogduitsch; insgelyks by *Hooft* en *Vondel*. Zie
Hoogstraten. Doch 't Yslandsch *Æple* is O.

AS, [daer iets om draeit.] *Mooenen* Pag. 75. V.
Ten Kate M. Zoo ook *Van Heulen*, *Hooft*, en 't
Oirsprongelyk Latyn *Axis*. Hoewel *Vondel*, dien
Mooenen volgt, dit t'onregte V. gebruikt.

B.

BEET, (Morsio, Morfus.) *Mooenen* Pag. 76. V.
Vondel M. Zie *Hoogstraten*. Ook M. in 't Frank-
Theutsch, Angel-Saxiesch, en Hoogduitsch. By
Hooft is het V. Zie *Hoogstraten*.

BIGGE. *Mooenen* Pag. 64. O. *Ten Kate* V.

BOBBEL. *Mooenen* Pag. 70. V. *Van Heulen*-M.

Ccc 2

BOL,

(*) De M. betekent: van 't *Manlyk*, de V. van 't *Vrou-
welyk*, en de O. van 't *Onzydige* Gellagt.

BOL, (Globus.) *Moonen* Pag. 70. V. By *Vondel* en *Van Heulen* M.

BOLLE BROODS, (Panis Rotundus.) V. In der *Staten Bybel*.

BOORT, [Uiterste Rand van iets.] *Moonen* Pag. 76. M. Doch het is ook O. als: *aen't Boort van 't Schip*. Zie ook *Hoogstratens Geslagtlyst*.

BOOT. *Moonen* Pag. 75. M. Zoo ook *Staten Bybel*, en *Melis Stoke*. O. by *Van Heulen* en *Hoofst*. M. en O. by *Vondel* (*).

BORSTEL. *Moonen* Pag. 71. V. Zoo ook in 't *Hoogduitsch*. M. in 't *Yslandsch*. O. by *Van Heulen*.

BRIL. *Moonen* Pag. 70. V. By *Vondel* en *Van Heulen* M.

BROK. *Moonen* Pag. 69. M. Zoo ook by *Vondel*. V. by *Van Heulen*.

BURG. *Moonen* Pag. 68. M. Doch het is by alle Oudheit V. Hiervan ons *Vander Burg*.

BURGERSCHAP. *Moonen* Pag. 77. M. *Ten Kate* V. zoo dit Woord de *Vergadering der Burgeren* betekent; maer O. indien 'er het *Burgerregt* door verstaen word:

D.

DADEL. *Moonen* Pag. 70. V. By *Van Heulen* M.

DAS, (Dama, Melis,) [zeker Dier.] *Moonen* Pag. 75. drukt niet uit of hy hier op, dan of op het volgende zie. Dit 's] by *Van Heulen* M. Zoo is ook het *Hoogduitsche Dachs*.

DAS,

(*) Waerom niet *Vrouwelyk*? immers hoe hard luid het: *in den Boot vallen*, *het Boot in Zee laten*? Zagter en overeenkomstiger klinkt het voor onze ooren; *in de Boot vallen*; *de Boot in Zee laten*.

ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN. 721

DAS, DASSE, [een halsgewaad der Mannen.] *Moonen* Pag. 75. waerschyglyk V. Zoo ook by *Ten Kate*.

DEKEN, (Tegumen,) [een Bed-dekzel.] *Moonen* Pag. 72. V. By *Vondel*, in 't Angel-Saxiesch, en Hoogduitsch insgelyks V. By *Van Heulen* M. En zoo wel M. als O. in der *Staten Bybel*.

DOOD. *Moonen* Pag. 75. M. Dus ook by *Hubert*, in 't Mæso-Gottiesch, Angel-Saxiesch, en Yslandsch. Maer V. by *Hooft* en *Melis Stoke*. En zoo wel M. als V. in der *Staten Bybel*, by *Vondel*, en in het Frank-Theutsch. Ook zegt men: *ter Dood toe* V. en *in den Dood* M.

DUIN, of volgens de Spelling van *Ten Kate*
DUYN. *Moonen* Pag. 72. O. By *Vondel* en in 't Angel-Saxiesch V. Doch M. by *Van Heulen*, *Melis Stoke*, en *Handvesten*, by voorbeeld: *Buiten's Duins*. Schoon *Moonen's* gevoelen ook goed te keuren zy, wanneer men van de *Duinen* in 't algemeen spreekt.

E.

EIK. *Moonen* Pag. 60. M. Zoo ook by *Vondel*, en in 't Hoogduitsch. Doch V. by *Van Heulen*, der *Staten Bybel*, en de Yslanders.

EKEL, EIKEL, of AKER. *Moonen* Pag. 70. V. Dus van gelyken by *Van Heulen*. Maer by *Vondel* M.

F.

FABEL. *Moonen* Pag. 70. V. Zoo ook by *Van Heulen* en *Vondel*.

FAKKEL. *Moonen* Pag. 71. V. By *Hooft* en *Vondel* ook V. Maer M. by *Van Heulen* en der *Staten Bybel*.

FLANK, de Zyde van een Vesting die door 't Geschut beschermt word. *Ten Kate O.* Zoo ook het Yslandsch *Flanckis*. Maer het Hoogduitsch *Flancke* is V.

G.

GAFFEL. *Moonen* Pag. 71 en *Van Heulen V.*

GEESSEL. *Moonen* Pag. 71. V. By *Van Heulen* en *Hooft M.* By *Vondel* en der *Staten Bybel M.* en V.

GEUR. *Moonen* Pag. 74 en *Vondel M.* By *Hooft* en *Van Heulen V.*

GILD of GILDE, oulings GILLE. *Ten Kate O.* Zoo is ook 't Yslandsch *Gilde* / (Convivium.) O.

GRAEUW, (Plebs,) [het Gemene Volksken.] *Ten Kate O.* Waerschyndlyk ook *Moonen* Pag. 66. hoewel hy zich niet duidelyk genoeg verklaert.

GRAEUW, (Vox Stomachosa,) [een Bits en Hevig Woord van Bestraffing.] *Ten Kate M.*

GRENDEL. *Moonen* Pag. 71. V. *Ten Kate, Van Heulen*, 't Frank-Theutsch, en der *Staten Bybel M.*

GREPPEL. *Moonen* Pag. 71 en *Vondel V.*

GRONDEL, of GRUNDEL, [zekere klene Visch.] *Moonen* Pag. 71. V. By *A. Verwer M.*

H.

HAI, of HAYE. *Moonen* Pag. 65. V. Zie *Kilianus*.

HEKEL. *Moonen* Pag. 70. V. By *Van Heulen, Hooft*, en *Vondel M.*

HEUGEL. *Moonen* Pag. 70. Eerst M. Daerna V. By *Van Heulen* is het M.

HIN.

ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN. 723

HINDER. *Moonen* Pag. 74. M. By *Van Heulen*
M. en O. In der *Staten Bybel* O.

HOEF, [Paerdehoef.] *Moonen* Pag. 67. M.

HOEP, of HOEPEL. *Moonen* Pag. 70. V. By
Van Heulen M.

HOEVE, [een Landgoed.] *Ten Kate*, en *Kilia-
nus* V.

HORSEL, [een Paerdevlieg.] *Moonen* Pag. 71.
V. Zoo ook by *Van Heulen*.

HUISRAED. *Moonen* Pag. 75. *Staten Bybel*, en
Vondel M. *Ten Kate* O. volgens 't gewoon gebruik
dezes Woords.

J.

JAMMER. *Moonen* Pag. 74. en *Staten Bybel* M.
Doch in 't gebruik, ook by *Vondel*, en *Van Heulen*
O.

K.

KABEL. *Moonen* Pag. 70. V. By *Van Heulen*
en *Melis Stoke* M.

KAM. *Moonen* Pag. 71. M. Dus ook by *Von-
del*, in 't *Yslandsch*, en in 't *Hoogduitsch*. Doch
by *Hooft* V.

KATER. Door *Moonen* Pag. 74. niet gemeld.
M. *Ten Kate*.

KEERNE. *Moonen* Pag. 63. V. Zie voorts op
KERNE of KERN.

KEGEL. *Moonen* Pag. 70. V. By *Van Heu-
len* M.

KEI of KEYE, [een Keisteen.] *Moonen* Pag.
65. M. By *Van Heulen* V.

KERF. *Moonen* Pag. 67. V. Zoo ook by *Hooft*.
Maer M. by *Van Heulen*.

KERNE, of KERN, [het Pit en Innigste van iets.] *Moonen* Pag. 63. V. Zoo ook by *Vondel*. Zie *Hoogstraten*.

KERVEL, [zeker Moeskruid.] *Moonen* Pag. 71 en *Van Heulen* V.

KLAEUW, (Inuncatio,) [Nazichhaling.] *Moonen* Pag. 66. niet duidelyk genoeg gemeld. *Ten Kate* M.

KLAEUW of KLAEUWE, [een's Vogels of Diers,] (Unguis.) *Moonen* Pag. 66. waerschyglyk M. *Ten Kate* V.

KLAI. Zie 't volgende

KLEI. *Moonen* Pag. 65. V. *Ten Kate* na *Kilianus* O. Doch

KLEYE, het zelfde betekenende, neemt *Ten Kate*, na *Kilianus* V.

KLEM. *Moonen* Pag. 71 en *Vondel* V. Doch by *Hooft*, zoo wel M. als V.

KLINK, [eener Deure,] (Pessulus.) *Moonen* Pag. 69. V. Insgelyks V. by *Melis Stoke* en *Vondel*. Maer M. en V. beide, by *Hooft*.

KLOMP, (Massa.) By *Vondel* M. En dus mischien by *Moonen* Pag. 73.

KLOMP of KLOMPE, (Calopodium,) [zeker Voetschoeizel, by de Boeren en Schrobsters in gebruik.] *Ten Kate* V.

KNEVEL. *Moonen* Pag. 70 en *Van Heulen* V.

KNIP of KNIPPE, (Decipulum,) [daer men de Vogels mede vangt.] *Moonen* Pag. 73. V. Zoo ook by *Kilianus*.

KNOBBEL. *Moonen* Pag. 70 en *Van Heulen* V.

KOEK. *Moonen* Pag. 69. M. By *Van Heulen* en der *Staten Bybel* V. Doch by *Vondel* M.

KOLEUR, of KLEUR. *Moonen* Pag. 74 en *Hoog-*

Hoogstraten V. By *Van Heulen* en *Vondel* O. In 't Oirfprongelyk Latyn *Color* M.

KOOL, (*Brassica*,) [bekend *Moeskruid*.] *Moonen* Pag. 61. V. *Ten Kate* M. in overeenkomst met het Oirfprongelyk Latynsche *Caulis*, dat M. is. Zoo is ook het Hoogduitsche *Kohl*.

KOUT, [Onderlinge Samenspraek.] *Moonen* Pag. 75. M. By *Vondel* M. en V.

KRAEG. *Moonen* Pag. 68. V. Dus ook by *Van Heulen*, en in der *Staten Bybel*. Doch by *Vondel* is het M.

KROES. *Moonen* Pag. 74 en *Vondel* M. By *Van Heulen*, en in 't *Yslandsch* V. En zoo wel M. als V. by *Hooft*.

KRUIMEL. *Moonen* Pag. 70. V. Zoo ook by *Van Heulen*.

KRUIN. *Moonen* Pag. 72. Eerst M. Daerna V. By *Van Heulen*, *Hooft*, en *Vondel* is het V.

L.

LAP, (*Affumentum*,) [een stuk dat ergens ter vernieuwinge word op gezet.] M. by de *Staten Bybel* en *Van Heulen*. Maer by *Moonen* Pag. 73. V. 't Welk (volgens *Ten Kate*) *afwykt*.

LAP, (*Ictus*,) [een Slag onder d'ooren.] By *Kilianus* en *Van Heulen* M.

LEDEKANT, of **LEDIKANT**. *Moonen* Pag. 76. V. Zoo ook by *Vondel*. Doch by *Van Heulen* volgens 't gewoon gebruik O. Zie ook *Hoogstraten*.

LEI, of **LEYE**. *Moonen* Pag. 65. V. Zoo ook by *Kilianus*.

LEMMER, een Streeke Lands V. by *Hooft*. Zie *Hoogstraten*.

LEMMER, Scherp Geweer, [ook het ~~scherp~~ van een Mes.] *Moonen* Pag. 74. O. Overeenkomstig met *Vondel* en *Van Heulen*. Doch ook M. in der *Staten Bybel*. Zie *Judic. III, 22*.

LEPEL. *Moonen* Pag. 70 en *Van Heulen*. V.

LIEF. By *Moonen* Pag. 67. niet duidelyk uitgedrukt; zynde dit woord van Driederleie Beduidnisse, te weten:

LIEF, (Amasius,) [een Beminde van het Manlyk Geslagt.] *Ten Kate* M.

LIEF, (Amasia,) [eene Beminde van het Vrouwelyke Geslagte.] V. *Ten Kate*.

LIEF, (Omnigratum,) [Iet dat zeer Bemind en Dierbaer is of gehouden word.] O. *Ten Kate*.

LINDE, (Tilia,) [een bekende Boom.] *Moonen* Pag. 60. M. *Ten Kate* V. Dus ook *Vondel*: onder eene groene Linde. Zie *Hoogstraten*.

LONG, of LONGE, (Pulmo,) [een bekend Ingewand.] *Moonen* Pag. 68. V. Toegestemd by *Ten Kate*. Zoo is ook het Hoogduitsche *Lunge* V.

LONT. *Moonen* Pag. 76. V. Dus ook by *Hoofft* en *Van Heulen*. Doch O. in 't gebruik, volgens *Ten Kate*.

LOOK. [zeker Aerdgewas, dat anders wel *Bieslók*, enz. genoemd word.] *Moonen* Pag. 69. O. By *Van Heulen* V. In der *Staten Bybel* M. en O.

LOON. *Moonen* Pag. 72. nevens *Van Heulen*, *Kilianus*, en 't Hoogduitsche M. In der *Staten Bybel*, *Melis Stoke*, 't *Moeso-Gottiesch*, en *Yslandsch* O. En zoo wel M. als O. by *Vondel*, en in 't *Daeglyksch Gebruik*.

LYM. *Moonen* Pag. 72. V. Zoo ook by *Van Heulen*, en in de *Gemene Gewoonte*, volgens *Ten Kate*. In der *Staten Bybel*, het *Yslandsch*, en *Hoogduitsch*, is het O.

M.

MANGEL, [Gebrek, Behoeftē.] *Moonen* Pag. 71 en *Ten Kate* O. Maer

MANGEL, voor AMANDEL, tans by den Gemeenen Man in daeglykschen gebruike, is V. *Ten Kate*.

MEESTERSCHAP. *Moonen* Pag. 77 en 't Gemeen Gebruik volgens *Ten Kate* O. By *Vondel* is het tevens V.

MIDDEL, voor een Gedeelte des Lichaems. *Moonen* Pag. 70, 71 en *Vondel* V.

MILT. *Ten Kate* M. en V. Het Yslandsch *Milte* is O. Het Hoogduitsch *Miltz* M. en O.

MODDER. *Moonen* Pag. 74. M. Zoo ook by *Vondel*. By *Hooft* en *Van Heulen* is het V.

MOER, (Palus,) [Broekagtige en Drasse Grond.] *Moonen* Pag. 74. O. By *Hooft* en in 't Gebruik is het V. volgens *Ten Kate*.

MOL. *Moonen* Pag. 70 en *Van Heulen* V.

MOLEN. *Moonen* Pag. 72. M. Zoo ook *Vondel*, *Hooft*, *Staten Bybel*, en *Kiliaen*. Doch *Van Heulen* V. even als het Latynsche *Mola*, dat V. is.

MOS, [anders Boommós,] (*Muscus*,) [een Uitwas aen de Boomen, op de Daken, enz.] *Ten Kate* M. Dus is ook het Yslandsch *Mosse* M. (*).

MOSSEL. *Moonen* Pag. 71 met *Van Heulen* V.

MOUD, MOUDE, MOUTE, of MOUT, (*Alvus Ligneus*,) [een Houte Gereedschap om Melk. enz. in te koelen, waervandaen *Melkmout*.]

By

[(*) Zoo is ook het Latynsche *Muscus*, doch 't Fransche *Mouffe* is *Vrouwelyk*. Ons gebruik maekt het *Onzydig*.]

By *Moonen* Pag. 77. niet duidelyk aangewezen. Het is V. *Ten Kate*. Doch

MOUT, (*Hordeum Madefactum*,) [Toebe-
reid Graen, by de Bier-Brouwers in gebruik.] is
O. *Ten Kate*, en misschien ook *Moonen* Pag. 77.

MYTER. *Moonen* Pag. 74. V. By *Vondel* en *Van
Heulen* M. Doch beter komt met het Oirspronge-
lyk Latynsche *Mitra* overeen, dat *Hooft* het woord
MYTER V. gebruikt; gelyk ook *Moonen* evenge-
meld.

N.

NACHT. *Moonen* Pag. 75. M. In der *Staten
Bybel* en by *Melis Stoke* is het M. en V. Dus ook
als men zegt: *des Nachts* M. *ter Middernacht* V.
enz.

NETEL. *Moonen* Pag. 70. V. En dus ook in't
Mæso-Gottiesch. Doch by *Van Heulen* is het M.

NEUS. *Moonen* Pag. 74. M. Zoo ook by *Von-
del*, en *Hubert*, in overeenkomst met het Latyn-
sche *Nafus*. By *Kiliaen*, *Hooft*, in't Frank-Theutsch,
Hoogduitsch, en Yslandsch V. In de *Staten Bybel*
en't *Mæso-Gottiesch* zoo wel M. als V.

NOOD. [Gevaer.] *Moonen* Pag. 75. waerschyn-
lyk M. *Ten Kate* M. en V. Dus: *ter Naeuwer Nood*
V. *in den Nood* M.

O.

OLYF. Dit neemt *Moonen* Pag. 67. M. En
zoo is't, als men daerdoor d'OLYFBOOM verstaet.
Ten Kate. Doch

OLYF. Genomen voor de Vrugt, is V. *Ten
Kate*.

OOR-

OORBER, of ORBER. [Nut.] *Moonen* Pag. 74. M. Gelyk *ten Orber*. *Ten Kate* schynt dit te vermengen, met

OORBAER, [Betamelyk.] Immers dus vinden wy by hem op Pag. 74. van *Moonen*

OORBER, OORBAER. By 't Gebruik en Hoogstraten O. By *Van Heulen*, *Hoofst*, en hier (by *Moonen* Pag. 74.) M. By *Vondel* M. en V.

OTTER. *Moonen* Pag. 60. M. *Ten Kate* M. Dus ook 't Yslandsch *Öter*. Maer 't Hoogduitsch *Ötter* is V.

P.

PAEUW. *Moonen* Pag. 66. V. Maer vermits PAEUWINNE (Pava) *Vrouwelyk* is, hoe kan PAEUW (Pavo) anders als *Manlyk* zyn? *Ten Kate*.

PAPEGAEI. *Moonen* Pag. 66. M. Zoo ook by *Vondel*. Doch by *Van Heulen* V.

PAS. *Moonen* Pag. 75. telt dit onder 't *Onzydige Geslagt*. En te regt, zoo hy daerdoor *een Stonde of Tydstip* verstaet. *Ten Kate*. Maer

PAS, (Transitus,) [een Trede of Schrede.] Is by *Vondel*, *Van Heulen*, en in Daeglykschen Gebruike M. Hoewel ook O. by *Hoofst*.

PATRYS, of PERDRYS. *Moonen* Pag. 75. O. Doch men gebruikt het gewonelyk V. in Overeenkomst met het Oirsprongelyk Latynsche *Perdix*, dat V. is.

PEKEL. *Moonen* Pag. 70. V. Zoo ook by *Van Heulen* en *Hoofst*. Maer voor het Zoute Water of de Zeën genomen, is het by *Antonides* O.

PENSEEL. *Moonen* Pag. 71. met *Vondel* en *Van Heulen* O. By *Hoofst* en in 't Gebruik V. volgens *Ten Kate*.

PIT,

PIT, (Medulla) [het Merg] is O. *Moonen* telt Pag. 76. ook een PIT onder de *Onzydigen*, maer 't is twyffelagtig of hy hier op zie, dan of op het volgende.

PIT, (Nucleus,) [de Kern.] Welk woord V. is. *Ten Kate*.

PLANEET. *A oonen* Pag. 75. M. Doch t'onrecht. *Vondel* heeft het V. En dus is ook het Oirsprongelyk *Planeta*.

PLANK. Van *Planca*, V. *Ten Kate*.

PLEIT, (Litigium,) [T'wiftgeding.] O. *Ten Kate*. [*Moonen* Pag 77 ziet waerfchynlyk hierop.]

PLEIT, of PLEYTE, (Navis Oblonga,) [zeker Langwerpig Vaertuig.] V. *Ten Kate*.

POOT, [of Voet een's Diers.] *Moonen* Pag. 75. M. In der *Staten Bybel* V.

POT. *Moonen* Pag. 76. V. By *Kiliaen*, *Van Heulen*, en in der *Staten Bybel* M.

PRAEL. *Moonen* Pag. 70 en *Hooft* V. By *Van Heulen* M.

PUIN. *Moonen* Pag. 72 en *Vondel* O. By *Hooft* V.

PYN. (Oirsprongelyk *Pæna*,) [Smarte.] is V. *Moonen* Pag. 72. ziet hierop waerfchynlyk als hy 't V. maekt.

PYN, (Pinus,) [zekere Boom.] is M. en heeft *Moonen* dus Pag. 60.

Q.

QUISPEL. *Moonen* Pag. 71. V. Doch by *Van Heulen* M.

R.

RAEM, [een Vensterglas, enz.] O. *Ten Kate*. *Moonen* heeft Pag. 72. RAEM V. Doch het is off zeker,

ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN. 731

zeker, of hy op het gemelde zie, dan of op het volgende.

RAEM, [Iets daer men eenige dingen op uit-
spant, gelyk een LAKEN-RAEM, enz. ook een
Giffing of Conjecture.] Dit is V. *Ten Kate*.

REI, [Gezelschap van Vrolykzingenden.] *Moo-
nen* Pag. 65. M. Zoo ook by *Van Heulen*, en *Ki-
lianus*; schoon REIE by hen V. is.

REUK. *Moonen* Pag. 69 en *Hooft* M. *Vondel* V.
Zie *Hoogstraten*.

REUTEL. *Moonen* Pag. 70. V. By *Vondel* is
het M.

RIMPEL. *Moonen* Pag. 71. V. Zoo ook by *Van
Heulen*.

RIOEL, (Cloaca.) O. *Ten Kate*.

ROEST. *Moonen* Pag. 76. V. Zoo ook by
Van Heulen en in der *Staten Bybel*. Doch *Vondel*
heeft het M.

ROMP. *Moonen* Pag. 73 en *Vondel* M. By *Hooft* V.

ROUW. *Moonen* Pag. 65. M. Dus heeft het
ook *Vondel*. Maer by *Hooft* en in Daeglykschen
Gebruike is het V. volgens *Ten Kate*.

RUPSE. Zie RYP.

RY, of RYE, [een Nevensmalkandergesteld
Getal van Zaken of Persoonen; ook een Regel-
maat.] By *Van Heulen* en *Kilianus* V.

RYM, (Richmus,) [Maetzang.] O. *Ten Kate*.
Moonen heeft Pag. 72 ook een RYM O. Doch hy
zegt niet of hy hier op ziet, dan of op 't na-
volgende.

RYM, (Pruina,) [die de Velden, enz. bena-
deelt.] Deze is M. By *Ten Kate*. Zoo is ook

RYP, [t zelfde als de RYM.] By *Vondel* en in 't
Hoogduitsch M. Maer

RYP,

RYP, of RUPSE, [een bekend Infekt.] is V. En daerop gist *Ten Kate*, zal *Moonen* Pag. 73. daer hy 't woord RYP onder eenige *Vrouwelyke* optelt, zien.

RYS, of RYST, (Oriza,) [bekende Korrelvrugt.] V. *Ten Kate*. Maar

RYS, (Virgultum,) [een Teeder Takken.] is by *Van Heulen* en *Moonen* Pag. 75. O. In 't Gebruik volgens *Ten Kate* O. en V.

S.

SABEL, [een Geweer.] *Moonen* Pag. 70. V. By *Hooft* M. *Moonen* en *Ten Kate* beide, zeggen ons dat het by *Vondel* V. is (*).

SAFFRAEN. *Moonen* Pag. 72. volgens 't Gemeen Gebruik V. Doch by *Van Heulen* O.

SCHAKEL. *Moonen* Pag. 70 en *Vondel* V. By *Van Heulen* M.

SCHELP, of SCHULP. *Moonen* Pag. 73 en *Hooft* M. By *Van Heulen* en *Vondel* V.

SCHÉUT, (Sutculus,) [de Uitschietende Looft van eenige Boom, enz.] V. *Ten Kate*. Maar

SCHÉUT, of welSCHOOT, [van eenig Geschut of Wapen, enz.] is M. Zie *Hoogstraten*.

SCHOP, [met de Voet.] By *Vondel* en *Hooft* M. Misschien ook by *Moonen* Pag. 72.

SCHOP, of SCHUPPE, (Ligb,) [een bekend Gereedschap.] By *Vondel*, *Van Heulen*, en *Moonen* Pag. 73. V.

SCHOTEL. *Moonen* Pag. 70. V. Zie ook by *Van Heulen* en *Hooft*. In der *Staten Bybel* M. en V.

SCHOU.

(*) [SABEL, een Jufferlyk Cieraad, is V.]

ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN. 733

SCHOUDER. *Moonen* Pag. 74. *Vondel*, en *Hooft*. V. By *Van Heulen* M. In der *Staten Bybel* M. en V.

SCHRIFT, als men daerdoor de H. **SCHRIFT**, of den *Bybel* verstaet. V. Maer

SCHRIFT, voor *Geschrift*, is O. Zie *Hoogstraten*. By *Moonen* Pag. 76 is het V.

SCHUIM. *Moonen* Pag. 72. O. Zoo is 't, als men 't voor **SCHUIM** in 't generael neemt; maer 't is V. voor deze of die **SCHUIM** genomen.

SCHULP. Zie **SCHELP**.

SCHUPPE. Zie **SCHOP**.

SIKKEL. *Moonen* Pag. 71. V. Dus ook by *Vondel*, in 't *Yslandsch*, en *Hoogduitsch*. Doch M. en V. in der *Staten Bybel*.

SLEUTEL. *Moonen* Pag. 70. V. By *Hooft*, *Vondel*, *Van Heulen*, en in der *Staten Bybel* M.

SLINGER. *Moonen* Pag. 74 met *Vondel* V. In der *Staten Bybel*, by *Hooft*, en *Van Heulen* M.

SLYM. *Moonen* Pag. 72. O. Zoo is 't in 't generael; maer byzonderlyk deze of die *foorte*, is V. [Gelyk met **SCHUIM**.] *Ten Kate*.

SMAED. *Moonen* Pag. 76 en *Hooft* V. In der *Staten Bybel*, en by *Hubert* M.

SNEDE. V. Zie *Hoogstraten*.

SNEEUW. *Moonen* Pag. 66. O. By *Hooft*, *Van Heulen*, en in der *Staten Bybel* V. In 't *Yslandsch* en *Hoogduitsch* M. By *Vondel* M. en O.

SNUIT. *Moonen* Pag. 75. M. Zoo ook by *Vondel*. In der *Staten Bybel* V.

SOP, of **SAP**. *Moonen* Pag. 73. O. Dus ook in 't *Yslandsch*, en 't gewoon *Gebruik*.

SOP, of **SOPPE**. is V. *Ten Kate*. In overeenkomst met ons *Gebruik*, en 't *Hoogduitsch*.

VIII. STUKJE.

D d d

SPAEN.

SPAEN. *Moonen* Pag. 72. V. volgens 't Daeglykch Gebruik. Doch O. by *Van Heulen*.

SPRIET. *Moonen* Pag. 77. O. By *Vondel* en *Kilianus M.* By *Van Heulen V.*

SPYT. *Moonen* Pag. 76. V. Zoo ook by *Vondel* en *Kiliaen. M.* en V. by *Hooft* en *Van Heulen.* By *Hubert*, en in de uitdrukking: *tey Spyte M.*

STAL. *Moonen* Pag. 70. M. Zoo ook in der *Staten Bybel*, by *Vondel*, en by *Kilianus.* Doch by *Hooft* is het V. By *Van Heulen* en *Hubert O.*

STAM. *Moonen* Pag. 71. *Vondel*, en *Vollenhoute M. Van Heulen, Hubert*, en *Kilianus V.* In der *Staten Bybel* zoo wel M. als V.

STAPEL. *Moonen* Pag. 70. M. Zoo ook in der *Staten Bybel*, en 't *Angel-Saxiesch*; midsgaders *Melis Stoke, Hooft*, en *Vondel.* Doch by *Van Heulen V.*

STEEEL. *Moonen* Pag. 70. *Vondel*, en in der *Staten Bybel M. Van Heulen V.*

STIP. *Moonen* Pag. 73. O. By *Van Heulen V.*

STOEL. *Moonen* Pag. 70. M. Dus vind men 't ook by *Vondel, Hooft, Kiliaen, Melis Stoke*, en *Hubert*, in overeenkomst met het *Mæso-Gottiesch, Frank-Theutsch*, en *Hoogduitsch.* *Van Heulen* evenwel heeft het V.

STOF, [voor 't Stof der Aerde.] O. Gelyk ook *Moonen* Pag. 67 heeft. In tegendeel is

STOF, of STOFFE, (Materia,) [Daer iet van gemaakt word.] V. *Ten Kate.*

STOOP. *Moonen* Pag. 73. V. By *Van Heulen M.* In 't *Yslandsch O.* In 't Gebruik volgens *Ten Kate V.* en O.

STOP-

ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN. 735

STOPPEL. *Moonen* Pag. 71 en *Van Heulen* V. In der *Staten Bybel* M.

STRAEL. *Moonen* Pag. 70 en *Vondel* M. By *Habert V.* By *Van Heulen* O.

STROOP, of SYROOP. *Moonen* Pag. 73. M. Overeenkomstig met het oorspronkelijk *Syropus*. Doch by *Van Heulen* is het V.

STRUIS. *Moonen* Pag. 75 en *Van Heulen* V. *Hoofst* M.

SYROOP. Zie STROOP.

T.

TAFEL. *Moonen* Pag. 70. V. Zoo ook by *Van Heulen* en *Hoofst*.

TAST. *Moonen* Pag. 76. V. By *Vondel* M.

TEE, TEEN, of TOON. *Moonen* Pag. 72. M. By *Hoofst*. en *Vondel* insgelyks M. By *Van Heulen* V.

TEGEL, of TICHEL. *Moonen* Pag. 70. V. In der *Staten Bybel*, en by *Van Heulen* M.

TEPEL. *Moonen* Pag. 70 en *Vondel* M. *Van Heulen* V.

TICHEL. Zie TEGEL.

TINTEL. *Moonen* Pag. 70. M. Pag. 71. O.

TIP, TIPPE, zeker Kapsel. V. *Ten Kate*, volgens 't Gebruik. *Moonen* heeft Pag. 73. ook een

TIP, dat waerschynlyk het zelfde by hem is als TOP of PUNT. Dit stelt hy O. Het is eigentlyk M. *Ten Kate*.

TOP, TIP, of PUNT. *Moonen* Pag. 72. M. Pag. 73. O. 't Welk afwykt van alle Taelbescha- vers, en van het Gewoon Gebruik. Immers vol- gens dat, is het M. Gelyk het dus by *Hoofst*,

Vondel, Van Heulen, Hubert, in der *Staten Bybel*, en by *Moonen* zelve Pag. 72. M. is.

TRAEN. *Moonen* Pag. 72. V. Zoo ook in der *Staten Bybel*, en by *Hooft*. Doch M. by *Van Heulen*.

TROMMEL. *Moonen* Pag. 70. *Van Heulen*, en *Staten Bybel* M. By *Vondel* en *Kiliaen* V.

TROMP. *Moonen* Pag. 73. M. *Hooft* V.

TYD. *Moonen* Pag. 75. *Hooft*, en *Vondel* M. In 't Frank-Theutsch, Angel-Saxiesch, en Hoogduitsch, is het V. Doch by *Van Heulen, Hubert, Melis Stoke*, en *Kiliaen* M. en V. Gelyk men ook zegt: *Ten Tyde* M. *Ter Tyd toe* V.

U.

UHL. *Moonen* Pag. 70. M. Doch in 't Latynsch Oorsprongelyke *Ulula*, is het V. Gelyk ook in 't Yslandsch en Hoogduitsch.

V.

VAEN, of VANE, (Vexillum,) [een Vaendel, of Vendel.] *Moonen* Pag. 72. V. Zoo is 't. Maer

VAEN, [een Zekere Maet.] is O. *Ten Kate*.

VAL, (Ruina,) [Ondergang, ook een Neddervalling.] *Moonen* Pag. 70. M. [Immers 't is waerschylyk dat hy daer op zie. Want]

VAL, VALLE, (Decipulum,) [Iet daer men 't ongedierte in vangt.] is V. en zoo heeft hy 't Pag. 63.

VEDEL. *Moonen* Pag. 70. V. Zoo ook *Hooft*.

VENSTER. *Moonen* Pag. 74. O. In overeenkomst

ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN. 737

komt met ons Gebruik, met het Frank-Theutsch, en met het Hoogduitsch. In der *Staten Bybel*, by *Vondel*, en by *Kiliaen* is het V. Gelyk het Oirsprongelyk *Fenestra*. By *Hooft* is het M. en V.

VETER. *Ten Kate* M.

VILT. *Moonen* Pag. 76. M. By *Van Heulen* V.

VLEK, of VLAKE, (Macula,) *Moonen* Pag. 69. V. Zoo ook by *Hooft* en *Van Heulen*. Doch in 't Yslandsch en Hoogduitsch is het M.

VLOO, of VLOOYE. *Moonen* Pag. 64. V. Zoo ook by *Kilianus*.

VOND, (Inventio,) [een Uitvinding.] M. by *Hooft* en *Vondel*. Zie *Hoogstraten*.

VONT, (Baptisterium,) [Dooptont.] V. by *Vondel*. Zie *Hoogstraten*.

VORST, (Princeps,) [een Gebieder.] M.

VORST, (Gelu,) [die het Ys veroorzaekt.] *Moonen* Pag. 96. V. Dus ook in der *Staten Bybel*, by *Melis Stoke*, *Hubert*, en *Hooft*. Maer M. by *Vondel*, *Van Heulen*, en in 't Hoogduitsch.

VOS. *Moonen* Pag. 75. V. By *Vondel* M. 't Is vreemt dat *Moonen* dit *Vrouwlyk* stelt; 't is *Manlyk* by *Van Heulen*, in der *Staten Bybel*, 't *Moëso-Gotiesch*, *Angel-Saxiesch*, en Hoogduitsch.

VREDE. *Moonen* Pag. 62. M. In Samenstemminge met der *Staten Bybel*, *Vondel*, en *Vollenhoove*, midsgaders met het Yslandsch en Hoogduitsch. By *Hooft*, *Van Heulen*, en *Hubert*, is het V. En zoo wel M. als V. in de *Rymkronyk* van *Melis Stoke*.

W.

WAEN. *Moonen* Pag. 72. M. Zoo ook by *Vondel*, *Van Heulen*, *Hubert*, en in 't Hoogduitsch.

duitsch. Maer V. by *Hooft*, *Vollenboove*, en in 't *Yslandsch*.

WAL. By *Moonen* Pag. 70. *Hooft*, *Vondel*, en *Van Heulen*, in der *Staten Bybel*, 't *Angel-Saxiesch*, en 't *Hoogduitsch* eenparig M. By *Hubert* evenwel V.

WAN. *Moonen* Pag. 72. V. In der *Staten Bybel*, en by *Van Heulen* M.

WASDOM. *Moonen* Pag. 79. M. Zoo ook *Ten Kate*.

WEBBE. *Moonen* Pag. 63. V. Dus ook by *Van Heulen* en *Antonides*. Doch by *Vondel*, *Hooft*, in 't *Hoogduitsch*, en 't *Daeglykch Gebruik* O.

WENK. By *Moonen* Pag. 69. *Van Heulen*, en *Vondel* M. Doch V. by *Hooft*.

WENSCH. *Moonen* Pag. 68. M. Zoo ook by *Vondel* en *Van Heulen*. Doch V. by *Hooft*.

WIMPEL. *Moonen* Pag. 71. V. In *Overeenkomst* met *Van Heulen*. *Hooft* heeft het M.

WINKEL. *Moonen* Pag. 70 M. Pag. 71. V. By *Van Heulen*, en *Vondel* is het M. By *Hooft* M. en V. beide. Zie *Hoogstraten*.

WISSEL. *Moonen* Pag. 71. V. By *Van Heulen* is het V. By *Hooft* M. en V.

WONDER. *Moonen* Pag. 74. M. In ons *Gebruik*, in der *Staten Bybel*, en by *Van Heulen* is het O.

WORTEL. *Moonen* Pag. 70. M. In der *Staten Bybel* M. en V.

WRONGEL, [het van de *Waei* gescheide *Dik der Gestremde Melk*.] O. *Ten Kate*. [Dit heeft welligt *Moonen* in 't oog Pag. 71.] Maer

WRONGEL, (*Spira*), [een *Kronkel*, of *HAIR-WRONG*.] is M. *Ten Kate*.

Z.

ZEGE. *Moonen* Pag. 63. V. Zoo ook by *Vondel* en *Hoogstraten*. In 't Yslandsch en Hoogduitsch is het M. By *Melis Stoke* M. en V.

ZOOP, (Hautus.) [een Teug of Dronk.] M. *Ten Kate*, in Overeenkomst van het Yslandsche *Sope* / en 't Hoogduitsch *Suff* / dat beide M. is.

ZWAM. *Moonen* Pag. 71. V. In 't Mæso-Gottiesch en Hoogduitsch is het M.

ZWAVEL, of ZWEVEL. In der *Staten Bybel* en 't Mæso-Gottiesch, gelyk ook by *Van Heulen* en *Vondel* V. In 't Hoogduitsch M. Maer dat het aldervreemt is, *Moonen* Pag. 71. heeft het O.

I I I.

Ziet daer Taellievende Nederlanders, all' wat wy wegens de GESLAGTEN DER ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN, uit het Handschrift van onzen *TEN KATE* over MOONENS SPRAEKKONST, hebben konnen opmaken. Men kan daeruit afleiden, hoe veel inschikkelykheits 'er ten dezen opzigte van ouds gemaekt is, en nog behoort te worden. 't Is zeker, dat men niet driestelyk tegen de welluidendheit, en 't voorbeeld der beroemdste Schryvers, moet aendruischen, met zyn „ *dat vrouwe, die paerdt, der „ man* ”, gelyk het zeker Talarts uitdrukt: maer 't is even klaer, dat een veel grooter menigte onzer ZELFSTANDIGE NAEMWOORDEN van

D d d 4

Twee,

740 AENMERK. OVEE ZELFST. NAEMWOORDEN.

Twee, ja van alle Drie de GESLAGTEN zyn, als men in 't gemeen zich wel verbeeld. Had de brave en bescheidene *Oudhof* nog langer hier op aerde mogen leven, men had dit van zyn hand uitvoerig betoogd gezien. De Taellievende konnen daervan eenige *Stalen* en *Proeven* vinden, in de *Byvoegzels op Hoogstratens Geslagtlyst*, A. 1733. by *A. Wor* en de *Erve Onderdelinden* gedrukt.

E I N D E.

AGTSTE

A G T S T E A R T I K E L.
W A E R N E M I N G E N *

O V E R

DE XIX. WET DES XVIII. TYTELS

VAN HET EERSTE BOEK DER

P A N D E C T E N,

HANDELENDE VAN DEN

P L I G T

E E N ' S

R E G T E R S †;

GETROKKEN UIT DE

WAERNEMINGEN OVER HET R, REGT,

VAN DEN HEERE PRÆSIDENT

CORNELIUS VAN BYNKERSHOEK.

I N H O U D.

- I. *De Negentiende Wet des Agtienden Tytels van het Eerste Boek der Pandecten, van welken Inhoud, en*
Ddd 5 *hoe*

(*) Zie Pag. 74 — 77. of het XIV. Kap. des V. Boeks van de *Observationes Juris Romani*: uit welke wy in ons ZEVENDE STUKJE iet *over de Geloften* medegedeeld hebben. Zie daer Pag. 527 — 536.

(†) *DE OFFICIO PRÆSIDIS*, luid de TYTEL; dat eigentlyk wil zeggen: VAN DEN PLIGT ERN'S LANDBESTIERS. „ De benaming van *Præses* (leest men in 't begin „ van

hoe door *L. Goris* uitgelegt. II. *Hoe*, en welk een al te groote Gemeenzaemheit met zyne Onderhoorigen een Regter te myden hebbe. III. *Hoe* een goed Regter zich wagten moet, om zyn Gevoelen of Vonnis door 't Gelaet te ontdekken.

I.

DAMBERTUS GORIS, (want waerom zoude ik hem niet noemen?) heeft in zynen tyd, eene geheele *Verklaring* geschreven over deze Wet (*); schoon dezelve zoo duidelyk en eenvoudig is, datze naeulyks eenige opheldering schynt noodig te hebben. Men verwagte echter van my niet, het gane gemelde GORIS reeds gezegt heeft; terwyl men welhaest zien zal wat reden ik hebbe om iet by 't zyne te voegen. Men hoort in de gemelde Wet *Callistratus* (†) met den aenvang zeg-

„ van Tit. XVIII.) is algemeen, en men geeft die, en aen „ de *Stadhouders van 't Volk en den Raed*, en aen de *Afgezanten of Stedebouders van de Keizers*, en aen alle de *Regeerders der Wingewesten*, enz“. Dit aangemerkt, en den zin van deze Wet nagaende, nemen wy de vryheit, om PRÆSES door REGTER te vertalen. 't Is Goris in *Adversar.* Pag. 266. die 'er ons aenleiding toe gegeven heeft.

(*) De XIXde, in het hoof van dit ARTIKEL gemeld: door *L. Goris* verklaert agter zyne *Adversaria.* Pag. 261 - 292.

(†) *Callistratus*, een der Regtsgeleerden, uit welke *Tribonianus* de *Pandekten* samenbragt, heeft geleest onder de Keizeren *Severus* en *Antoninus*, ruim CC Jaren na Christus. Hy schreef: VI Boeken van *Waerschouwingen*; IV Boeken van 't *Regt der Tbesaurie*; III Boeken der *Institutiën*; II Boeken van *Regtsgedingen*; en VI Boeken van de *Regterlyke Onderzoekingen of Kennishemingen*; uit wier Iste deze Wet genomen is. *Grotii Vitæ Jurisc.* Pag. 169, 170. *Goris Adversar.* Pag. 264.

zeggē : *Hy die het regt zal uitspreken, moet in agt nemen, dat hy zich wel gereedelyk laet naderen, maer hy moet niet dulden dat men hem veragte. Dat's de reden, dat 'er in de Bevelen der Landbestierderen bygevoegt is : DAT DE BESTIERDERS DER WINGEWESTEN HUNNE PROVINCIALEN OF ONDERHOORIGEN NIET TOT DE UITERSTE GEMEENZAEMHEIT MET HEN TOELATEN. Want uit eene gelyke ommegang, word kleenagting van de Waerdigheid geboren (*). Volgens deze zou de Minzaamheit en het Gezag beide gematigd moeten zyn in eenen REGTER; gelyk Agrikola die beide gesteltenissen wyzelyk in zich wist te matigen. Immers Tacitus, zegt om hem te pryzen, onder andere : „ en, 't welk iet „ zeldzaems is, hy verminderde door Minzaamheit zyn Gezag niet, nochte zyne Liefde door „ Strengheit ” (†).*

Op dat dit nu des te meer van de REGTERS en LANDBESTIERDERS (§) in agt genomen zoude worden, zegt *Callistratus*, dat 'er in hunne Bevelen bygevoegt wert (*); dat zy hunne Provincialen, of Onderhoorigen, niet TOT DE UITERSTE GEMEENZAEMHEIT (†) zouden toelaten. Voor in *Uteriorem*, tot de Uiterste, stelt *Hottomanus* (**) tegen de trouw en 't getuignis van alle Boeken, in *Interiorem Familiaritatem*, tot de Innig-

(*) *Observandum est (dus luiden de eige woorden,) jus reddenti, ut in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur: unde mandatis adjicitur, ne Præsides Provinciarum in ulteriorem familiaritatem Provinciales admittant; nam ex conversatione æquali contemptio dignitatis nascitur.*

(†) *Vita Agricola* c. 9. (§) *Præsides.*

(*) *Mandatis eorum adjectum esse.*

(†) *In Uteriorem Familiaritatem.*

(**) *Observat. Lib. IV. c. 13.*

Innigste Gemeenzaemheit. Dit keurt L. GORIS goed (*), schoon het niet goedgekeurt moeste worden: want beide die woorden (*Uterior* en *Interior*,) komen elders voor, als eene gelyke be-
 duidenis hebbende. Men zie maer eens wat *Am-
 mianus Marcellinus* in zyn XVIIde Boek van de
 Aerdbeving schryft: „ als de aerde beeft (zegt
 „ hy) word by ons geen geblaes der winden ge-
 „ voelt; omdat zy bezig zyn *in ultimis secessibus*,
 „ in de inwendigste holen”. Te weten, *in
 Ultimis*, *in de Uiterste* of *Verdste*, is daer voor,
in Intimis, *in de Inwendigste*. En dus heeft hy hier,
 zoo ik my verbeelde, dat *Uterior*, of *Uiterste* en
Verdste, voor *Interior* de *Innigste*, VERDER als 't
 behoorde, uitgelegt.

I I.

Maer wat dan? wat wil dat Byvoegzel der
 Bevelen? moet de al te GEMEENZAME OMME-
 GANG met de Onderhoorigen (†) gemyd worden,
 op dat des LANDBESTIERDERS (§) of REGTERS Ge-
 zag niet verminderd worde. Ja gewisselyk; en
 zie daer is 'er de reden van: *uit de gelyke ommegang
 word kleenagting van de Waerdigheid geboren.* Andere
 hebben deze zelfde Spreuk met bykans even zoo
 vele woorden uitgebragt; en daervandaen is het,
 dat *Valerius* (*) schryft: „ De Koningen van Nu-
 „ midië

(*) *Adversar.* Pag. 277.

(†) *Provinciales.* Dat eigentlyk de gene zyn, die in de
 Wingewesten buiten Italië geboren waren, of woonden.

(§) *Præses* moet hier ruimer genomen worden, voor
 een Regent of Bestierder van eenige Provintie.

(,) *Lib. II. c. 6. §. 17.*

„ midië zyn inderdaed niet te veragten , welke
 „ volgens de zede hunnes volks , niemand der
 „ stervelingen , eenen kus geven : want all' wat
 „ ten hoogften tóp verheven is , zal gaandeweg
 „ door een lage en gedurige gewoonte , hoe
 „ eerwaardig het ook moge geweest zyn , gering
 „ en ydel worden ”.

Dan , heeft men lust om de regte waerheit hiervan t'agterhalen , zoo wete men , dat die Waerschouwing wegens het Myden van tē groote GEMEENZAEMHEIT , enkel en eeniglyk haer opzigt heeft op een laeg soort van Menschen , die meer willen schynen , als inderdaed zyn. Hoe minder iemand weet , hoe uitbundiger hy is. Zy die , van binnen onedel en schandelyk van gemoed , zich van buiten met een deftig kleed vercierien , zullen welhaest hunne eige schande openbaer maken. Dezen luiden is derhalven de GEMEENZAEMHEIT met hunne Onderhoorigen t'ontraden , op dat hen het masker afgeligt zynde , zy niet in veragting en bespottig geraken : want zoo wordenwe gewoonlyk van iemand behandeld , als hy ons agt. Hierom vertoonden zich de bloohartige Koningen van 't Oosten , eertyds en nog zeer zelden ; als die zich hunner eigener gemeenheit te wel bewuft waren. Daer is toch niets , door welke de achting van lage en onedele gemoederen , (en deze zyn de meeste ,) eerder en gereeder schipbreuk zal lyden , als door eene al te groote GEMEENZAEMHEIT : en niets meer , om zoo te spreken , verloor *Alphonfus den VIden* , Koning van Portugal , dan dat zyne lage en onedele zielsgestalte opentlyk bekend wiert. Maer zy , die verstand bezitten , en zich door hun gedrag betoonen de eerste

te

te zyn, hebben in 't alderminste geen nadeel te duchten van de GEMEENZAEMHEIT en Kleenachting. Want hoe meer ze bekend worden, hoe grooter zy te gelyk worden; *nec virtuti periculum est, ne admota oculis revilescat*, om met Seneka (*) te spreken: *de Dugd loopt geen gevaer in veragtinge te zullen komen, als men haer van naby beziet*. Zulke derhalven, verzekert van hunne waerdigheid, verheffen zich door hunnen Minzamen en Vriendelyken Ommeegang; tevens toezierende, dat zy de onwaerdigheid van anderen niet te zeer schynen te veragten: waertoe behoort, dat Seneka in zynen XLVIIsten Brief beweert, wgens de Minzaemheit omtrent de Slaven.

Met een woord: de gene die meer willen schynen, dan zy waerlyk zyn, bewyzen door te veel GEMEENZAEMHEITS, het groot verskil van hun Uiterlyk Vertoog en Inwendige Gestalte, terwyl zy zich elks bespottig dwaeslyk op den halze halen. Maer zy die waerlyk geleert hebben wys te zyn, leerden met een, dat elk over zyn eigen doen en laten de Eerste REGTER is; vreezende overzulks niet voor de oordeelen van anderen. Waren ze alle regt wys, en was de LANDBESTIERING aen gene andere als des waerdige toebetrout geworven, daer zou dusdanig eene onzekere *Waerschouwing* der LANDBESTIERDERS niet by hunne *Bevelen* zyn; welke het *Callistratus*, (want gelyk nu, zoo waren toch altoos de menschen en zeden,) gelieft heeft in zyne *Wet* te voegen.

I I I.

(*) *De Tranquillitate Animæ. c. 15.*

I I I.

In het einde van deze zyne gemelde Wet (*) verbied hy den genen, die 't Regt zal spreken, in de Kennisneming van zaken, tegen de gene die hy geloofd Booslyk gehandelt te hebben, zich te vertoornen en in gramschap uit te varen, oft op de gebeden der Verdrukten en Verongelykten tranen te storten; want dat 's (zegt hy) geen stantvastig en regtschapen REGTER, diens GELAET DE BEWEGING ZYN'S GEMOEDS (*Motus Animi*) ontdekt. Hy zegt *Animi Motus*, de Beweging des Gemoeds; in stede van *Sententia*, Gevoelen, Oordeel, of *Vonnis*: voor 't welk men l. 21. §. ult. ff. de *Testib.* en l. 20. ff. *Comm. divid.* blootelyk heeft: *Judicis Motus*, de Beweging des REGTERS. Want *Rævarus* (†) dwaelt ganschelyk, of hy beuzelt, wanneer hy op de laetste plaets voor *Motus Judicis*, de Beweging des REGTERS, gelezen wil hebben: *Magistratus Imperium*, de Magt der Overheit, enz.

Motus, Beweging, word den REGTEREN meermalen in het *Codex* toegeschreven; en *Valerius* (§) noemt de Bewegingen, *Ancipites Judiciorum*, of Voorgangers der Oordeelen. *Gellius* (*) ook, spreekt van een REGTER, die op wat tyd of plaets bewogen, tekens en beduidzels maekt van zyne BEWEGINGEN en Gevoelens.

Dat nu *Callistratus* den LANDBESTIERDEREN in 't algemeen verbied, word den *Proconsul*, of Stadhouder

(*) In § 1. d. l. 19.

(†) Lib. I. *Varior.* c. 7.

(§) Lib. VIII. c. 1. *Princ.*

(*) De *Judice* Lib. XIV. c. 2.

748 WAERN. OMR. DEN PLIGT EEN'S REGTERS
 houder des Raeds by Eunapius (*) verboden; im-
 mers de Stadhouder dien hy pryft, (τῆ σιωπῆ
 κρύπτει τὴν ἐνοσίαν,) bedekt door stilzwygen de Bewe-
 ging zyn's Gemoeds. En 't Kort Begrip van dit
 alles word in de Basilika dus uitgedrukt: Μηδὲ
 δηλοῦσθαι τῆ εἴψει ἐλαῶν ἢ οὐκ ἐπιζόμενον. Dat by
 [de Regter] zich door zyn GELAET nocht barm-
 hartig, nocht toornig vertoone. Heilzame Les in-
 derdaed! Immers ik heb 'er dikwils onder de
 REGTEREN gezien, die met hun WEZEN vonnis
 spraken, zelfs als zy nog maer eene party ge-
 hoort hadden, enz. Dezen zou derhalven de
 Waerfchouwing van Callistratus nuttig zyn.

(*) Julian. Pag. 97.

N E G E N D E A R T I K E L .

D A G W Y Z E R

D E R

S T E R F D A G E N

V A N

G E L E E R D E N .

A P R I L .

1. *Stephanus Fabricius*, laetst Predikant te Bern, Overleden A. 1648. Hy schreef in 't Latyn over de *Kleene Profeeten*, *Tien Geboden*, *Feesstexten*, en *Psalmen*.
2. *Reinholdus Curicke*, Sekretaris van Dantzig, Overleden A. 1667. Oud 57 Jaren. Van hem zyn in 't Latyn eenige Regtsgeleerde Schriften, en in 't Hoogduitsch een *Beschryving van Dantzig*.
3. *Johannes Davenantius*, Professor te Cambrids, Overleden A. 1641. Onder andere schreef hy eene *Uitlegging over de Kolossensen* in 't Latyn.
4. *Nikolaus Wiltens*, Geleert en Beroemd Predikant der Gereformeerden te Londen, Voorhout, Uitgeest, 's Hertogenbosch, en Amsterdam, Overleden A. 1734. Geboren te Zevenbergen, den 15 October 1665, uit Edelen Geslagte. Zyn *Kerkelyk Plakaetsboek* is bekend; buiten dat ziet'er niets van hem het licht, als eene *Predikaetsie over Job I, 21.* op den Dood van Koninginne *Maria*.

VIII. STUKJE.

E e e

5. Joun.

5. *Joannes Petrus Calundanus*, Meester der Wysgeerte, Overleden A. 1671. Oud 66 Jaren. Van hem is 'er *Delineatio Linguae Hebraea*.
 6. *Georg Frederik Rogal*, Eerst Professor der Wysgeerte, sedert der Theologie te Koningsberg, Overleden A. 1733. Oud 33 Jaren.
 7. *Gottlieb Korte*, Extraordinair Professor in de Regten te Leipzig, Overleden A. 1731. In zyn 33ste Jaer. Hy bereide *Lukanus* en *Plinius* met uitvoerige en Geleerde Noten ter Uitgifte, doch wert 'er door den dood in verrascht.
 8. *Joannes de Mey*, Doktor der Theologie, en Predikant der Gereformeerden te Middelburg, Overleden A. 1678. In den Ouderdom van 59 Jaren. Zyne Geleerde en Deftige Werken zyn in Folio byeen gedrukt.
 9. *Jakobus Freisleben*, Meester der Wysgeerte, Diaken, Aertsdiaken, en sedert Prediker te Altenburg, enz. Overleden A. 1657. Daer zyn van hem *Conciones Funebres*, en eene *Disputat. de LXX Senioribus Israelis*.
 10. *Wilhelmus Teeling*, Predikant der Gereformeerden, Overleden A. 1629. Geboren A. 1580. Hy heeft in onze Tale zeer vele *Stigtelyke Werkjes* geschreven.
- II.
12. *Georgius Haccius*, Luthersch Pastoor te Hamburg, Overleden A. 1684. Oud 58 Jaren. Zie van zyne Schriften *Witte Diar. Biogr.* Tom. I. 1684.
 13. *Justinus de Martelaer*, A. 163 te Rome onthooft. Zyne *Verantwoordingen* heeft men in 't Nederduitsch overgezet.
 14. Of 4. *Ambrosius*, Bisschop van Milaen, Overl. A. 397. Hy was A. 333 te Triet of Arles Geboren, en wert van Burgermeester en Stedehouder, tot Bisschop aengesteld. Zyne Schriften zyn meermalen, en A. 1691 door de Benedictynen te Parys met Kanttekeningen uitgegeven.
15. Lu-

15. *Ludovikus Berus*, Overleden A. 1554.
16. *Aernoud Fey*, Heer van Kranenburg, Beroemd Heel- en Geneeskundige, Overleden A. 1679.
17.
18. *Matth. Joh. Rosenberg*, Lutherfch Predikant, Overleden A. 1680. Oud 32 Jaren : Nalatende eene *Expositio Homiletica in Nahum*.
19. *Sebastiaen Wirdig*, Geneeskundige, en in die Faculteit Professor te Rostoch, Overleden A. 1087. Oud 74 Jaren. Hy fchreef eene *Medicina Spirituum*.
20. *Henrik Bruno*, Konrektor te Hoorn, Overleden A. 1664. Hy heeft *Job*, de *Spreuken*, enz. op zyne wyze in 't Nederduitsch berymd.
21. *Antoni Godeau*, Biffchop en Heer van Vence in Frankryk, bekend door zyn veelvoudige Schriften; van welke het *Leven van Paulus* in een zeer fraeien Nederduitschen ftyl in 4. te Rotterdam by *A. Willis* gedrukt is. Hy Overleed A. 1672.
22. *Benedictus Aretius*, Zurichfch Godgeleerde, Overleden A. 1574. Hy fchreef *Commentaria in N. T.*
23. *Theodorus Velius*, Schepen en Raad van Hoorn, Overleden A. 1630. Oud 58½ Jaer. Zyn *Kronyk van Hoorn* is bekend.
24. *Christophorus Schrader*, laetst Professor der Wel-fprekendheit te Helmftad, enz. Overleden A. 1680. Oud 78 Jaren. Zie van zyne Schriften *Wiffe Diar*. T. 1. 1680.
25. *Gregorius de Valentia*, Jefuit, van Paus Klemens den VIIIften den *Leeraer der Geleerden* genoemd, Overleden A. 1603. Oud 62 Jaren.
26. *Franciscus van Doorn*, Gereformeert Predikant federt 18 Jaren te Hoornaer, onder 't Classis van Gornichem, Overleden A. 1719.
27. *Simon Simonides*, Gereformeert Predikant te Rotterdam, en in den Haeg, Overleden A. 1675. Zyne *Werkkens* zyn bekend.
28. *Johan Jacob Draco*, Doktor in beide de Regten, eerst Professor, federt Raedsheer, enz. te Co-burg,

- burg, Overleden A. 1648. Hy schreef eenige *Rechtsgeleerde S. brijfen*.
29. *Johannes Saubertus*, Professor eerst der Hebr. Tale, sedert der Theologie te Altdorf, Overleden A. 1688. Zie de Lyft zyner Schriften by *Witte Diar*. T. II. pag. 150.
30. *Lucius Annaeus Seneca*, Beroemd Wysgeer, A. 65 op Neroos bevel gestorven, in den Ouderdom van 67 Jaren.

M E Y.

1. *Christophorus Nottmagel*, Professor in de Wiskunde te Wittemberg, Overleden A. 1666. Oud 59 Jaren. Hy heeft *Institutiones Mathematicæ*, en verscheide andere Schriften uitgegeven.
2. *Athanasius*, Patriarch van Alexandrië, Overleden A. 378. Zyne Werken zyn dikwils, doch fraeist A. 1698 door de Benedictynen van St. Maur uitgegeven.
3. *Johannes Musæus*, eerst Professor der Historiën en Dichtkunde, sedert Doktor en eerste Professor der Theologie te Jena, Overleden A. 1681.
4. *Arnoldus Fabritius*, Gereformeert Predik. te Doornspyk, in't Claffis van Nederveluwe, Overl. A. 1734.
5.
6. *Kornelius Janssenius*, van Leerdam, Professor te Leuven, sedert Bisschop van Yperen en Gend, Overleden A. 1638. Oud 52½ Jaer. Hy schreef onder andere in 't Latyn: *over de V Boeken van Mozes; de IV Euangeliën; de Spreuken; Prediker; Habakuk; Zephanja*; en 't Boek der *Wysheit*.
7. *Tiberius Cerasius*, Advokaet, Klerk van d'Apostolische Kamer, Thesaurier, enz. te Rome, Overleden A. 1601. Hy schreef: *Responsa Juris*.
8. (Of 3, volgens Andere) *Silvester Petrasancta*, Jesuit, in 't Snyden van de Steen, na dat men 'er hem zes zoo groot als duivenēeren had afgehaelt, Overleden A. 1647. Oud 57 Jaren.

9. Gre-

9. *Gregorius Nazianzenus*, Biffchop van Nazianzen, en federt van Konftantinopelen, Overleden A. 389. Hy ftond uit liefde voor den vrede der Kerke van zyne Bediening af.
 10. *Joannes d'Avila*, Spaenfeh Godgel. en Francifcaner Monnik, nadat hy 17 Jaren lang met ziekte had geworfteld, Overleden A. 1569. Oud 67 Jaren.
- II.
12. *Gregorius Strignitius*, laetft Superintendent van Meiffen, Overleden A. 1603. Hy heeft veel gefchreven, en daeronder *Homiliën over de Zondvloed; Nabum; Jona; Chriftus Laetfte Woorden*; enz. Hy beval dat men zyn Boek de *Uffibus Redivivis*, van de *Herlevende Beenderen*, zindelyk gebonden by hem in 't Graf zoude leggen.
13.
14. *Antonius de Furretiere*, Abt van Chaulieu, Lid der Franfche Academie, door zyn *Dictionnaire* bekend, Overleden A. 1688.
 15. *Joan Speed*, Engelsch Geneeskundige, Overleden A. 1640. Hy fchreef de *Ufu Sceleti*.
 16. *Reinier Anfo*, Zoetvloetend Hollandsch Dichter, Overleden A. 1669. Oud 43 Jaren. Zyne *Gedigten* zyn in 8. gedrukt.
 17. *Jakobus Snellius*, Zoon van *Rudolphus Snellius*; Overleden A. 1599. Oud 17 Jaren.
 18. *Andreas Essenius*, Professor der Theologie te Utrecht, Overleden A. 1677. Van hem is in 't Nederduitsch eene *Wederlegging der Socinianen*, enz.
 19. *Theodorus Bogaert*, Predikant te Obdam en Maerffen, Overleden A. 1719.
 20. *Henrik Nierop*, van Hoorn, Regtsgeleerde en Poëet, Overleden A. 1666.
 21. *Joan Hubner*, Rector van St. Jans School te Hamburg, Overleden A. 1731. Hy is door zyne *Staetkundige Hiftorien*, *Geographie*, en *Genealogifche Tafelen*,

- selew*, by ons bekend. De *Kerkelyke Historiën*; de *Koerantetolk*; het *Kunstwoordenboek*, en andere worden t'onregt by onoplettende voor de zyne gehouden.
22. *Joan Baptista Villalpandus*, Jesuit, Overl. A. 1608. Hy schreef *Comment. in Ezechielem*, Fol. III vol.
23. *Aegidius Martini*, Professor in de Geneeskunde te Erffort, Overleden 1678. Hy schreef: *de Dolore Dentium & Aliis Materiis Medicis*.
24. *Nikolaus Kopernikus*, bekend door zyne stelling van 't Stillstaen der Zonne, en 't Omdraejen der Aerde, Overleden A. 1543. Oud 70½ Jaer.
25. *Job. Henr. Haldrichus*, Professorte Zurich, Overl. A. 1731. Aldaer Geboren A. 1683. Hy schreef: *Historia Jesuæ Nazarenæ*, *Miscellanea Tigurina*, enz.
26. *Fanus Mulerius*, Deensch Geneeskundige, Overleden A. 1633. Hy schreef: *Historia Febris*.
27.
28. *Isidorus Clarius*, Overleden A. 1555.
29. *Christophorus Wittichius*, Professor der Theologie te Leiden, Overleden A. 1687. Hy schreef onder andere: *Investigatio in Epist. ad Hebræos*.
30. *Joannes Smeisius*, Professor, enz. te Nymegen, Overleden A. 1651. Hy was in tien Talen ervaren; en heeft: *Pynacotheca*; *Antiq. Neomagenses*; en *de Oppido Batavorum Noviomago*, geschreven.
31. *Joannes Schmidt*, Professor der Theologie en Wetsprekendheit te Leipzig, Overleden A. 1731. D'er zyn van hem een groot getal *Dissertatiën*.

J U N Y.

1. *Hieronimus Kromayer*, Professor der Theologie te Leipzig, Overleden A. 1670. Hy schreef onder zeer veel andere: *Comment. in Apocalypsin*; en *in Epist. ad Galatas*; en *Historia Ecclesiastica*.
2. *Lambertus Goris*, Prof. in de Regten te Harderwyk, Overl. A. 1651. Hy schreef onder andere: *Adversaria Juris*.
3. *Adria-*

3. *Adrianus Junius*, Rector der Latynsche Scholen te Amsterdam, Overleden A. 1670.
4. *Pieter de Groot*, Zoon van den vermaerden *Huig*, Overleden A. 1678.
5. *Cornelis Moorman*, Overleden A. 1670. Daer zyn van hem: *Nagelatene Schriften* van Theologifchen Aert, in Fol.
6. *Joan David Screberus*, Rector van 't Collegie te Schulpfort, Overleden A. 1731. Hy schreef: *Vita Georgii Fabricii* in 8. En liet onder zyne Manuscripten na een *Historie der XVI. & XVII. Eeuw*.
7. *Edward Simson*, Theologiæ Doctor en Prebendarius van Coringham, Overleden A. 1651. Zyn *Chronicon* is een zeer schoon Werk. 't Is tans by den Harlingschen Boekhandelaer *F. vander Plaets* te bekomen.
8. *Thomus Garzoni*, Poëet, Overleden A. 1589.
9.
10. *Lukas Langerman*, Hamburgsch Regtsgeleerde, Overleden A. 1686. Hy heeft verscheide *Grieksche Oudbeden* verzamelt, enz.
11. *Johannes Hülsemann*, Superintendent te Leipzig, enz. Overleden A. 1661.
12. *Adrianus Turnobus*, Overleden A. 1565. Men wil dat hy 't Gevoelen der Hervormden op zyn Doodbedde goedkeurde.
13. *Luurentius Pignorius*, Overl. A. 1631. Hy schreef onder andere: *de Simulacris Ægypti.* en *de Servis.*
14. *Christiaan Schræterus*, Professor in de Regten te Jena, Overleden A. 1731.
15. *Hugo Robinson*, Prof. der Theologie, Kanonik van Wells, en Aertsdiaken van Glocester, Overleden A. 1655. Zyne *Annales Mundi* zyn bekend.
16. *Lambertus Barlaeus*, Professor der Grieksche Tael te Leiden, Broeder van *Kaspar Barlaeus*, Overleden A. 1655. Oud 60 Jaren.
17.

756 STERFDAGEN VAN GELEERDEN.

18. *Fulvius Ursinus*, Roomsche Edelman, Kanonik van St. Jan de Lateran, Overleden A. 1600. Hy schreef onder andere: *de Familiis Romanorum*; *de Triclinio*; *Elogia Illustr. & Erudit. Virorum*; enz.
19. *Matthias Merian*, Kunstig Plaetsnyder en Boekhandelaer te Frankfort, Overleden A. 1650. Zyne *Topographia*, *Bybelsche Figuren*, enz. zyn bekend.
20. *Joannes Michaël Langius*, een der Geleerdste Mannen van Duitschland, Overleden te Prentzlow A. 1731. Zyne Dissertatiën *de Herba Borith*, *de Fabulis Mahummedicis*, en *Philologia Barbaro-Græca*, om van geen andere te spreken, vertoonen best hoe groot zyne verdienste was.
21. *Petrus Strozza*, Poëet, Overleden A. 1558.
22. *Laurentius Beyerlink*, Overleden A. 1627. Oud 49 Jaren.
23. *Cæsar Laurentius*, Jesuit, Professor der Grieksche Tale, Overleden A. 1621.
24. *Jacobus Gothofredus*, Vermaerd Geneeffsch Regtsgeleerde, Overleden 1652. Oud 65 Jaren.
25. *Joan Baptista Riccioli*, Professor in de Philosophie, Theologie, enz. te Bononiën en Parma, Overleden A. 1671. Zie van zyne Schriften *Witte T. I.*
26. *Jacobus Christmannus*, Overleden A. 1613.
27. *Isaacus Gronbeck*, Meester der Wysgeerte, Bischof van Drontheim in Noorwegen, Overleden 1617. Hy schreef onder andere: *de Accentibus Ebraicis*.
28. *Arnoldus Geesteranus*, Remonstrantsch Predikant in 's Gravenhage, Overleden A. 1658.
29. *Georgius Crauserus*, Overleden A. 1680. D'er zyn van hem: *Scintilla Tulliana*; *Phosphorus Græc. Vocum & Phrasium N. T.*; en andere.
30. *Christophorus Arnoldus*, Professor te Nuremberg, Overleden A. 1685. Hy heeft een menigte van Philologische Schriften in 't licht gegeven; daeronder: *Epistola XXX de Testimonio F. Josephi*; *Dissertatio de Quinto Curtio*; enz.

T I E N-

TIENDE ARTIKEL.

N I E U W S

UIT DE

GELEERDE WERELT.

*In de Maendeu APRIL, MEY, en JUNY,
zyn onder anderen uitgekomen :*

I N D E T H E O L O G I E .

Prys.

- Job. Owen*, over de Hebreëen, IIIde en IVde Deel, uit het Engelsch vertaelt door *S. Comenicq*; te Rotterdam by *Töpy*n, in 4. f 6 : 5
NB. Het I. en II. Deel zal haest volgen.
- H. Langenes*, Bybelstoffen; t'Enkhuizen by *Kal-lenbach*, in 4. f 2 : 0
- N. Hartman*, over Josua, Richteren, Ruth, Samuël, en de Kronyken; te Zwolle by *G. van Straten*, in 4. f 2 : 0
- E. Meiners*, Praktikale Godgeleertheit; te Groningen by *L. Groenewoud*, in 8. f 1 : 13
- B. van Leuvenig*, Tuchtles aen Jeruzalem. over Jerem. VI, 8. by *M. Schagen*, in 4. I. en 2. Druk. f 0 : 6
- B. van Gendt*, Onderzoek van de Mis; by *J. Rotterdam*, in 8. f 1 : 4
- Bestiering des Gemoeds en der Gedagten, uit het Engelsch vertaelt door *P. vander Meerfch*; by *H. Vieroot*, in 8. f 0 : 14
- H. Post*, tegen de Hattemiffen; by *R. en J. Ottens*, Gr. 8. f 0 : 14

I N D E H I S T O R I E N .

- Historie van Karel den XIIden, door *Voltaire*, uit het Fransch vertaelt door *J. Haverkamp*; *Nieuwe en Vermeerderde Druk*; by de *Ervæ Ra-telband en Komp.* in 8. II Deelen. f 1 : 16
- Dr. Howell's*, State of England, or History of all its Monarchs; *Negende Druk*, te Londen by *de Knaptors en Komp.* in 8. f 4 : 0
IN

I N D E P H I L O S O P H I E E N N A T U U R K U N D E .

Prys.

- Keurige Verzamelingen van Verschynzelen der
Natuure door *E. Halley* uitgegeven, en uit het
Engelsch vertaelt door *P. le Clercq*; by *A. Wor*
en de Erven Onder de Linden, in 8. f 1 : 16
- Algemeen Kunstwoordenboek; te Leiden by
S. Lugtmans en D. Haek, in 4. f 6 : 10
- Theatrum Machinarum Universale, of Groot
Moolenboek; by *P. Schenk*. f 10 : 0

I N D E G E N E E S K U N D E .

- H. Bafs*, over de Verbanden, uit het Hoogduitsch
vertaelt door *H. Ulboorn*; by *S. Schouten*, in Gr. 8. f 2 : 4
- Verbrugge*, Land- en Zee-Chirurgie, Zevende
Druk, met Aentekeningen van *J. D. Slichting*
M. D. by *J. Grael*, in 8. f 1 : 10
- F. Hofmanni*, Consultationes Medicinalis Centur. I.
by de *Kompagnie*, in 8. f 1 : 10
- Lobb's*, Methods of Curing Fevers; by *Oswald*, in 8. f 3 : 10
- Atkins*, Navy Surgeon; by *Ward en Komp.* 12. f 1 : 16
- Valsalva*, de Aure Humana, Nieuwe Druk, te Lei-
den by *G. Langerak en J. Hasebroek.* 4. f 1 : 5

I N D E A E R D R Y K S K U N D E .

- L. Echard's*, Compendium of Geography; by
Ballard. f 1 : 0
- W. Snelgrave's*, Account of Guinea and the Slave
Trade; by de *Knaptons*, in 8. f 2 : 15

I N D E P O Ë Z Y .

- J. Goeree's*, Mengelpoëzy; by *Waasberge en Komp.*
in Gr. 8. f 2 : 15
- P. de la Rue's*, Geletterd Zeeland; te Middelburg
by *M. Schryver*, in 4. f 2 : 0
- D. Willink's* Nagelate Mengelpoëzy, uitgegeven
door *B. de Bojch*; by *G. Tielenburg*, in 8. f 0 : 18

E I N D E .

B L A D .

B L A D W Y Z E R

D E R

SCHRIFTUURPLAETZEN;

In het VYFDE, ZESDE, ZEVENDE, en AGTSTE
STUKJE dezer VERMAKELYKHEDEN byge-
bragt, of regtuit en vanterzyde
opgehelderd.

*Die met een * getekent zyn, ontfangen 't een,
of 't ander licht.*

EXODUS.	XXXIX, 6, 7 *.	223	DANIEL.		
XXXII, 10. Pag. 202	XLII, 6.	210	II, 31-35 *.	371,	
LEVITIKUS.	LXXIII, 20 *.	223		372, 373	
XVIII, 6-18 *.	— 25.	567	—	37, 38.	373
— 356, 357	LXXXIX, 1, 2.	209	—	41, 43 *.	374
— 16 *.	XC, 1 *.	199	—	44.	374
XX, 10-12, 14, 17.	— 3, 5, 6 *.	211	V, 11, 12 *.		372
— 19-21.	— 9 *.	223	—	28.	376
NUMERI.	— 12 **.	195-232	VII, 2-14 *.		375
XIV, 21, 30.	XCV, 11.	228	—	3, 4 *.	375
— 29 *.	CII, 12 *.	212	—	4, 5 *.	376
XXX, 8, 12, 13 *.	CXIX, 105.	560	—	5, 6 *.	377
DEUTERON.	CXXX, 3, 4.	561	—	7 *.	378
XXXII, 21.	CXXXVII, 7.	209	—	9-11 *.	379
RICHTEREN.	CXXXIX, 14 18.	501	—	11, 12 *.	379,
III, 22.	— 23, 24.	570	—		380
I. SAMUEL.	JESAJA.		—	13, 14 *.	379
XXIV, 5, 6.	I. 9.	198	—	22 *.	379
I. KRONYKEN.	XXXII, 17.	580	VIII, 3 *.		382
XXIX, 15 *.	JEREMIA.		—	6, 7 *.	377
JOB.	VI, 30.	570	—	9 *.	387, 390.
VII, 16 *.	LI, 31.	210	—		391, 392, 393
XIV, 2 *.	KLAEGLIEDEREN.		—	10-12 *.	388.
XXIII, 10.	III, 22, 23.	197	—		389
PSALMEN.	EZECHIEL.		—	13, 14 *.	389,
IV, 5 *.	XIV, 14-20 *.	372	—		390
XXXVII, 37.	XXVIII, 3 *.	372	—	20 *.	377, 382
					VIII,

B L A D W Y Z E R.

<p>VIII, 21, 22 *. 377, ——— 23*. 384, 385 ——— 23-25*. 390, 391, 392 XI, Gebeel **. 397- 418 ——— 1-4 *. 392 ——— 4 *. 402 ——— 5 *. 393, 405 ——— 6-30. 393 ——— 6, 7, 8 *. 406, 407 ——— 8 *. 393 ——— 10 *. 411 ——— 10-12 *. 408 ——— 13-19 *. 410, 411 ——— 21-24 *. 412, 413 ——— 23 *. 393 ——— 25-28 *. 414, 415, 416 ——— 29, 30 *. 417, 418 ——— 31 *. 389, 393, 394 ——— 33, 35 *. 395 XII, 3. 231 ——— 7 *. 395 AMOS. VIII, 2. 197 JONA. III, 4. 197 ZEPHANJA. H, 1, 2. 196 MALEACHI. III, 6. 228</p>	<p>[Uit bet Apocryfe 2 MAKKABEEN III, 5, 8. 415 IV, 4. 415] MATTHEUS. V, 8. 566 VI, 21. 231 VII, 26, 27. 569 XIV, 4 *. 354 XIX, 3-9. 358 XXIV, 8. 210 ——— 15 *. 389, 394 MARKUS. I, 4. 566 XVI, 16. 564 LUKAS. XII, 37 *. 172 XVI, 9. 231 XIX, 44. 223 JOANNES. VI, 37. 566 XVIII, 36. 230 HANDELINGEN. XX, 24. 567 ROMEINEN. II, 4. 223 ——— 7. 564, 565 VIII, 13. 564, 565 ——— 16 *. 568 X, 9. 564 I. KORINTHEN. IV, 4 *. 572 V, 1 *. 354 VII, 15 *. 358 VIII, 3. 564 X, 31. 224</p>	<p>2. KORINTHEN. V, 1, 2. 562 VI, 2. 223 XIII, 5 *. 559, 561 GEAFTEN. V, 24. 564, 565 VI, 3, 4. 570 EFEZEN. IV, 12 *. 230 V, 11. 539 ——— 16. 223 FILIPPENSEN. I, 21, 23. 563 KOLOSSENSEN. III, 17 *. 591 I. THESSALON. III, 10. 560 2. TIMOTHEUS. II, 19. 228 III, 16, 17 *. 559 IV, 7, 8. 563 HEBREEN. XI, 1. 219 ——— 13. 219 ——— 37. 219 JAKOBUS. IV, 4 *. 222 2. PETRUS. I, 10 *. 562 I. JOANNES. III, 1 *. 591 ——— 14. 562 OPENBARINGE. IV, 11. 580 X, 6. 223 XIV, 13 *. 582</p>
--	---	---

E I N D E.

B L A D.

B L A D W Y Z E R
 V A N
 G E L E E R D E N
 E N
 S C H R Y V E R S ,

In het VYFDE, ZESDE, ZEVENDE, en AGTSTE
 STUKJE dezer VERMAKELYKHEDEN
 voorkomende.

*Een ** betekent dat van die den Sterfdag;
een † dat van die eenige Spreuk of
 Plaets bygebragt word.

A.

<i>Abbadie.</i>	Pag. 191	<i>Anakreon.</i>	155, 156
<i>Abbos *.</i>	185	<i>Angelius *.</i>	548
<i>Abbrink *.</i>	364	<i>Anslaer *.</i>	186
<i>Abudacnus. † 29-50, 233-256 †.</i>		<i>Anflo *.</i>	753
<i>Acta Eruditorum.</i>	81	<i>Antonides.</i>	729, 738
<i>Adam Bremensis †.</i>	143	<i>Antonius, de Woestynier.</i>	241,
<i>Adami (Corn.) *.</i>	363		252
<i>Adriaen Sare Romen.</i>	485, 486	<i>Appianus.</i>	169
<i>Aeschinus.</i>	617	<i>Arantius.</i>	498
<i>Aitzema.</i>	485. *	<i>Ardoynus.</i>	304
<i>Alciatus.</i>	529	<i>Aretius *.</i>	751
<i>Aldrovandus.</i>	307. †	<i>Aristophanes.</i>	542
<i>Alexander ab Alexandro.</i>	180	<i>Aristoteles. † 145 -- 158;</i>	468.
<i>Alphen (H. van) Hieronymusz.</i>			† 519 -- 526
	553	<i>Arkel (K. van) *.</i>	190
<i>Alpinus *.</i>	364	<i>Arkste.</i>	368
<i>Amaltbeus (Hyron.) *.</i>	190	<i>Arminius *.</i>	361
<i>— (J. B.) *.</i>	545	<i>Arnoldus (Cbr.) *.</i>	756
<i>Ambrosius. † 299. *</i>	748	<i>Arntzenius (H.) *.</i>	540
<i>Ambrosius (Job.) *.</i>	360	<i>Arrianus. † 274, 275 †.</i>	290, 618
<i>Ammianus Marcellinus.</i>	166.	<i>Aßemannus. † 31, 39, 40, 49,</i>	
	† 744	<i>236, 241, 245, 247, 248, 254 †.</i>	
	F f f	<i>Arba.</i>	

G E L E E R D E N E N

<i>Atbanastus</i> *	752	<i>Bogaert (Theod.)</i> *	752
<i>Atbenæus.</i>	152	<i>Boblius.</i>	359
<i>Atkins.</i>	758	<i>Böhmen (A. W.)</i>	367, 553
<i>Augustinus (St.)</i> 170, 626. †	627	<i>Bois (P. du) *</i>	548
<i>Avantius</i> *	548	<i>Bol (Hans) *</i>	363
<i>Avanturen van Don Quicbot.</i>	556	<i>Bor *</i>	550
<i>Aventinus *</i>	539	<i>Bosch (B. de)</i>	758
<i>à Avila (Job.)</i>	733	<i>Bosjuet.</i> 191. † 611-613, 613,	
<i>Azor *</i>	546	614, 615 †.	

B.

<i>Bacherius</i> *	545	<i>Boudaen (B.) *</i>	544
<i>Bachet, Sr. de Mezeriac</i> *	548	<i>Boudaen (G.) Courten *</i>	545
<i>Bachstrom.</i>	556	<i>Boxhornius *</i>	359
<i>Balde *</i>	185	<i>Brais (Steph. de)</i>	191
<i>Bangert †.</i>	143	<i>Brakel (W. à) *</i>	362
<i>Barbeirac.</i>	553, 556	<i>Brand (Kasp.)</i>	361
<i>Barclai *</i>	186	<i>Branville.</i>	555
<i>Barlaeus (Lamb.) *</i>	755	<i>Brentius *</i>	189
<i>Barradeus (Jacob.)</i> 29-31, 249		<i>Breukeland *</i>	541
<i>Bartius.</i>	167, 168	<i>Breval.</i>	555
<i>Basilika (De)</i>	540. † 548	<i>Brieffonius.</i> 168, 178, 180. *	363
<i>Basiliius.</i>	364. * 537	<i>Bromannus *</i>	539
<i>Bafs.</i>	758	<i>Rruin (Cl.)</i> 341, 346, 348, 368	
<i>Battus *</i>	365	<i>Bruno (Henr.) *</i>	751
<i>Bayerus (Tb. Siegfr.) †</i>	139	<i>Bucerus *</i>	548
<i>Bayus *</i>	189	<i>Buddæus (J. F.)</i>	261
<i>Beaumont (S. van) *</i>	183	<i>Budeus (G.) *</i>	187
<i>Beels (Theod.) *</i>	187	<i>Builders Dictionary.</i>	555
<i>Belkampus *</i>	182	<i>Buonarota *</i>	545
<i>Bellarminus (R.) *</i>	189	<i>Burdinus, of Bourdin *</i>	541
<i>Bembo *</i>	540	<i>Burmmanus (Fr.) *</i>	363
<i>Bennet (Benjam.) †</i> 557-592 †.		<i>Bybel (Der Staten)</i> 720-728,	
<i>———— (Tb.)</i>	556	730-739.	
<i>Bernouilli *</i>	186	<i>Bynkersboek (C. van)</i> 164.	
<i>Berus *</i>	751	† 527-536, 741-748 †.	
<i>Bestjering des Gemoeds.</i>	757		
<i>Beukelaer (Adr.) *</i>	551		
<i>Beyerlink *</i>	756		
<i>Beyerus *</i>	186		
<i>Blancard †.</i>	692		
<i>Blankenburg (Q. van)</i>	368		
<i>Boerhave.</i> † 310. 368. †	483		

C.

<i>Callistratus.</i> † 742-744, 747 †.	
	748.
<i>Calmet.</i>	367.
<i>Calundanus *</i>	749.
<i>Capilupi *</i>	537.
<i>Cartesius.</i> † 78, 80 †. 81, 83,	
† 87. 461, 465. *	190
	Cafau-

S C H R Y V E R S.

<i>Cassubonus.</i>	165	<i>Cujacius.</i> *	190, 164, 169,
<i>Castellio</i> *.	366		176, 540, 529
<i>Castekvetro</i> *.	546	<i>Curæus (Mar.)</i> *.	364
<i>Causin</i> *.	181	<i>Curicke</i> *.	749
<i>Censorinus</i> †.	286	<i>Curtius.</i>	618
<i>Cerastus</i> *.	752		
<i>Cheyne.</i>	555	D.	
<i>Chouetus</i> *.	543	<i>Dacier (Madame)</i> *.	188
<i>Christians Guide.</i>	554	———— (Monfr.) *	90. †
<i>Christmannus</i> *.	756		145-158, 519-526 †
<i>Chrysofomus.</i>	364	<i>Dale (Thom.)</i>	556
<i>Ciaconius</i> *.	362	<i>Dambouder</i> *.	541
<i>Cicero.</i> 164, 165. † 174, 309,		<i>Danbauër (Job. Conr.)</i> *.	362
600 †. 603. † 604, 616, 617,		<i>Davenantius</i> *.	749
622, 626 †. 627.		<i>Davies.</i>	554
<i>Clant (Ant.)</i>	553	<i>Defence of English Historie,</i>	
<i>Clarius</i> *.	754	<i>against R. Thoïras.</i>	554
<i>Clarke (Dr.)</i> †.	1-28, 554	<i>Delrio</i> *.	538
<i>Zyne Schrifteen.</i>	4		
<i>Clasenius.</i> Zie <i>Glasenius.</i>		E.	
<i>Claudiamus</i> †.	166, 168	<i>Echard.</i>	758
<i>Clavius</i> *.	344	<i>Emmius</i> *.	366
<i>Clerquius</i> *.	362	<i>Enjedinus</i> *.	364
<i>Cluverius.</i>	139	<i>Epie (Zach. I)</i>	555
<i>Codex Theodosianus.</i>	163	<i>Epiktetus.</i>	573
<i>Colerus (Job.)</i>	184	<i>Erasmus.</i>	191
<i>(Theoph.)</i> *.	183	<i>Essenius (Andr.)</i> *.	753
<i>Colletet</i> *.	544	<i>Eunopius</i> †.	748
<i>Colvius (Nik.)</i> *.	364	<i>Euripides.</i> † 156, 157, 523 †	
<i>Commelin (Casp.)</i> *.	366	<i>Europiscbe Mercurius</i> †.	295
<i>Commentaria Acad. Scient. Pe-</i>		<i>Eusebius</i> *.	548
<i>tropolitanæ</i> †.	139	<i>Eustatius</i> †.	524, 525
<i>Coop à Groen</i> *.	541	<i>E. V. C. A.</i>	1, 4
<i>Copinga.</i>	367	<i>Eversdyk</i> *.	184
<i>Corazius.</i>	556	<i>Evremont (de St.)</i> *.	190
<i>Cottelorus</i> †.	31, 243, 249		
<i>Cramer (Job.)</i> *.	359	F.	
<i>Cranach (Luk.) of Müller.</i>	542	<i>Faber (Tanaq.)</i> *.	189
<i>(Luk.) Lukasz.*</i>	542	<i>Faber (Petr.)</i>	166
<i>Cranferus</i> *.	756	<i>Fabricius (F. A.)</i> †.	50
<i>Crovetta</i> *.	360	<i>(Steph.)</i> *.	749
<i>Cremer (B.)</i>	553		
<i>(Fak.)</i> *.	360		
<i>C. S. F. A.</i>	683		

G E L E E R D E N E N

<i>Fabritius (Arn.)</i> *	752	<i>Golius</i> *	190
<i>Fabrot</i> *	540	<i>Goris.</i>	742, 744. * 754
<i>Farellus</i> *	189	<i>Gorter (Job. de)</i>	758
<i>Ferrerius</i> *	190	<i>Gotbafredus (fac.)</i>	170, 528. * 750
<i>Festus.</i>	168, 170. † 534	<i>Gottfried (J. L.)</i>	482, 484
<i>Fevre (Anna le)</i>	Zie Dacier.	<i>Gray (Stephen)</i>	† 683-688 †
<i>Fevre (fac. le)</i> *	181	<i>Gregorius, d'Abyffiner</i>	†. 50
<i>Fey (Aern.)</i> *	751	<i>Gregorius, Thaumaturg.</i>	* 363
<i>Fiendus</i> *	550	<i>Groen (J.)</i>	679
<i>Filpot</i> *	366	<i>Grönbeck</i> *	750
<i>Florus.</i>	174	<i>Groot (Pieter de)</i> *	755
<i>Fortgens</i> *	187	<i>Gruterus</i> *	363
<i>Foubert.</i>	132		
<i>Franken (Ægid.)</i>	367		
<i>Free Thoughts concerning Souls.</i>	192	H.	
<i>Fremery (J. de)</i>	553	<i>Habrechtus</i> *	361
<i>Freind (Dr.)</i>	556	<i>Haccius</i> *	750
<i>Freitleben</i> *	750	<i>Haen (L. de)</i>	556
<i>Frøbetius</i> *	549	<i>Haen (Tb. de)</i> *	365
<i>Furretiere</i> *	753	<i>Hagen (P. vander)</i> *	181, 555
		<i>Hales.</i>	192
G.		<i>Hallet.</i>	191
<i>Gardiaen (De)</i>	556	<i>Halley.</i>	758
<i>Garengot (J. Croissant de)</i>	†.	<i>Halma (François)</i>	538
125-134, 313-326, 493-502 †		— (Franciscus) *	538
<i>Garzoni</i> *	755	<i>Handveften.</i>	721
<i>Gassendus</i> *	361	<i>Harduinus</i> *	538
<i>Gatakerus</i> *	183	<i>Hartzoeker</i> *	185
<i>Gebauerus.</i>	187, 188	<i>Haubers.</i>	† 136. 137. † 140, 141 †. 509
<i>Geesteranus</i> *	756	<i>Hazæus</i> *	548
<i>Geldorpius (Gof.)</i>	186	<i>Heidanus (Job.)</i> *	183
<i>Gellius</i>	†. 747	<i>Heideggerus.</i>	367
<i>Gent (B. van)</i>	757	<i>Heimenberg (Henr. van)</i>	546
<i>Gigas</i> *	183	— (Kasp. Henr. van) *	546, 547
<i>Gildon</i>	†. 16	<i>Heineccius.</i>	† 159-180 †
<i>Glasenius</i> *	365	<i>Heinfus</i>	†. 157
<i>Glassius</i> *	183	<i>Hellenbroek.</i>	* 365. 367
<i>Godeau</i> *	751	<i>Helmichbius</i> *	187
<i>Goedard.</i>	669	<i>Helmoldus.</i>	143
<i>Goeree (Jan)</i>	758	<i>Heraklitus</i>	†. 290
<i>Goedbals.</i>	555	<i>Herodotus</i>	†. 338
<i>Goedbals (Job. Georg.)</i> *	366	<i>He-</i>	

S C H R Y V E R S.

Hesiodus. 262
Heulen (Van) 719-739
Hiddema (G. D.) † 503-505 †
Hierokles. † 262, 267, 276,
 279-281, 287, 290, 574 †
*Hil (Ger. van) ** 362
*Hilfcher ** 185
Histoire de l'Academie, 192. †
 296
 ——— *des VII Sages.* 368
Historie der Zaltsburgsche Bal-
lingen. 367
Historische en Polit. Aenmerk.
over Polens Toestand. 554
History of Idolatrous Corruption
in Religion. 554
 ——— *Of Naval Exped. of*
the Angl. Nation. 555
Hoadly. 553
Hobbes. † 22, 299
Hofmannus (Fr.) 758
*Hofstenius ** 543
Homerus. 147, 152, 154, 155,
 189, 520-523. † 523-525 †
*Hommius (Festus) ** 181
Honart (T. H. vanden) 191
Hoofst (P. C.) † 602, 603, 629 †.
 719-738
Hoogstraten (D. van) 191, 719,
 720, 724-726, 729, 732,
 733, 737, 738, 739.
*Hoperus ** 544
Horatius. † 148, 150, 621 †
*Hortensius ** 186
Hottomannus. 743
Houtman. 368
*Houwaerd ** 549
Horwell. 757
Hubert. 728, 733-737
*Hubner (Job.) ** 753
Hugenius of Huigens (Cbr.) 81.
 * 182
*Huldricus ** 754
*Hulfeman ** 755

I.

Idealisten. 87
Ides. 328, 336
*Ignatius ** 543
Irbooven †. 281, 257-292 †
Isle (de l') † 136. 137. † 140,
 141 †. 335, 509, 517. † 518

J.

Jackson. 554
Jakob, d'Aertsvader. 31, 32
Jakobus, d'Apostel. 31
Jakobus (Baltbajar) 31
Jakobus Barradaeus. 29-31, 249
Jamblichus. 265. † 268, 270,
 271, 279, 280 †. 282.
 † 287, 288. † 289.
*Janssenius (Kornel.) ** 752
*Jeannin ** 551
Jobb. 359
Jofefus. 454
Journal des Scavans †. 484
*Junius (Adr.) ** 755
 ——— (Fr.) 360
 ——— (Job.) *. 363
Justinianus. 159. † 160 163 †.
 170-173, 179. * 363
*Justinus Martyr ** 750

K.

Kallimachus. 155
Kallistratus. Zie Callistratus.
*Kamphuizen ** 182
Kate (L. Ten) †. 717-734
*Kempis (Tb. à) ** 184
Kilianus. 723, 725, 727, 728,
 730, 731
Kirchmannus. 179. * 551
Klemens, d'Alexandrinert. 288
Klitarcus. 602
*Kubnen ** 359
Koorn-

G E L E E R D E N E N

<i>Koornbert</i> *	362	<i>Makarius.</i>	244, 367
<i>Kopernikus</i> *	754	<i>Malaval.</i>	132
<i>Kornput (A. van de)</i> *	359	<i>Maraldi.</i>	95, 96, 654
<i>Korte</i> *	750	<i>Marcus, de Euangelist.</i>	32
<i>Kromayer</i> *	754	<i>Mark (J. d.)</i> *	343
<i>Kulmus.</i>	555	<i>Markus Antonius.</i> †	282, 283 †
<i>Kunstwoordenboek.</i>	758		573
		<i>Marnix.</i>	554
L.		<i>Marfilli.</i>	491
<i>Labadie</i> *.	545	<i>Martini (Ægid.)</i>	754
<i>Labbaeus</i> †.	171	<i>Maximus Tyrius.</i> †	265, 269 †
<i>LaBantius.</i>	528	<i>May (Job. de)</i> *.	750
<i>Lakeman (Zeger)</i>	491	<i>Mela.</i>	329, 332
<i>Lampe (F. A.)</i>	548	<i>Melis Stoke.</i> 720, 721, 723, 724,	
<i>Langenes.</i>	757	726, 728, 734, 736, 737, 739	
<i>Langermann</i> *.	755	<i>Mengelstoffen (Ernstige en Boer-</i>	
<i>Langius (J. M.)</i> *.	756	<i>sige)</i>	556
<i>Laurentius (Cæsar)</i> *.	756	<i>Memoires de l'Academie.</i> 95, 136	
————— (<i>Jakobus</i>) *.	550	<i>Menaßab Ben Israël</i> *.	363
<i>Law of Liberty &c.</i>	556	<i>Mennö Simons.</i> * 539. †	540
<i>Leeuwenboek.</i>	95, 96	<i>Menocbius</i> *.	543
<i>Leibnitz.</i> 81. † 82, 83 †.	457	<i>Merian (Matb.)</i> *.	756
<i>Leidekker (M.)</i> *.	538	<i>Merilltus.</i>	169, 173
<i>Letwening (B. van)</i>	757	<i>Merula (Ang.)</i> *.	184
<i>Levende Godspraken.</i>	367	————— (<i>Paul.</i>) *.	184
<i>Leyfer (Dr.)</i>	516. † 517	<i>Mery.</i>	320. † 323
<i>Libaux.</i>	679	<i>Mersennus</i> *.	188
<i>Linschooten (J. H. van)</i> †	50	<i>Meyer (G.)</i>	553
<i>Livius (Titus)</i> †.	603, 607, 610 †	<i>Mezerai.</i>	* 183, 334
<i>Lobb.</i>	758	<i>Mierevelt</i> *.	184
<i>Locke.</i>	468, 553	<i>Mieris.</i>	554
<i>Loeschberus.</i>	331	<i>Minne</i> *.	537
<i>Lorinus.</i>	551	<i>Minutius Felix</i> †.	531
<i>Lucianus.</i>	† 285, 531	<i>Mirandula (Alb.)</i> *.	543
<i>Luisfcus.</i> 186, 188, 189, 361, 363		————— (<i>J. F. Picus</i>) *.	543
<i>Lukretius</i> †.	310, 490	<i>Modestinus.</i>	† 535, 536 †
<i>Lutberus.</i> 191, 542. *	545, 546	<i>Molanus</i> *.	190
<i>Lybrechts.</i>	368, 556	<i>Molenboek.</i>	758
<i>Lydius</i> *.	541	<i>Momma</i> *.	189
		<i>Monardus.</i>	482
M.		<i>Montanus.</i>	482
<i>Maeswyk (Pancr. van)</i> *.	361	<i>Möonen.</i>	717 - 739
<i>Magnus (Job)</i>	142	<i>Moorman</i> *.	755
		<i>Morgagne.</i>	497, 498. † 499
			Mori-

S C H R Y V E R S.

<i>Martinus</i> †.	39	<i>Pekkius</i> *.	184
<i>Mortimer.</i>	683	<i>Pels</i> †.	151
<i>Morton (Thom.)</i> *.	359	<i>Persius.</i>	† 167, 168 †. 180
<i>Mosbemijs.</i>	368	<i>Petavius.</i> *	365, 384, 419, 597
<i>Muleriis</i> *.	754	<i>Petrarsanta</i> *.	752
<i>Musæus</i> *.	752	<i>Pfaffus</i> †.	349-356

N.

<i>Nani (Bapt.)</i> *.	362	<i>Photius</i> †.	684 †
<i>Nannius</i> *.	184	<i>Picolomineus.</i>	273
<i>Nazianzenus</i> *.	753	<i>Picolomineus.</i>	282
<i>Natuurkundige Verhandelingen.</i>	368	<i>Piërius Valerianus</i> †.	270
	368	<i>Pieter Pietersz.</i> *.	360
<i>Nepos</i> †.	329	<i>Pignorius</i> *.	755
<i>Newton.</i> † 367-369, 397-418 †.	423	<i>Pindarus.</i>	155
	423	<i>Piscator</i> †.	185
<i>Nicole</i> †.	625	<i>Piso.</i>	368
<i>Nierop (H.)</i> *.	753	<i>Plakaet van 1617.</i>	† 485-487
<i>Nood.</i>	553	<i>Plancius</i> *.	364
<i>Notcutt.</i>	554	<i>Plato.</i>	147, 149. † 264, 279,
<i>Nottmagell.</i>	752		280, 285 †. 287, 520, 522,
			523, 617, 623, 624.

O.

<i>Occo</i> *.	181	<i>Plautus</i> †.	171
<i>Oecolompadius</i> *.	364	<i>Plevier.</i>	367
<i>Oldenbarnevelt.</i>	487	<i>Plinius.</i>	172, 176, 177, 332, 334,
<i>Ooftrum (Adr. van)</i> *.	539		335. † 600, 601, 626 †
<i>(Antb. van)</i>	539	<i>Plinius de Jonge</i> †.	631
<i>Opitius</i> *.	186	<i>Plotinus</i> †.	265, 276
<i>Oppianus</i> †.	299, 300	<i>Plutarchus.</i>	† 267, 286, 287,
<i>Orpheus.</i>	520		573, 616-618.
<i>Outbof.</i>	* 542. † 739. 740	<i>Pollius (Mæv.)</i> *.	551
<i>Outrein (Job. d')</i> *.	547	<i>Pollux.</i>	272
<i>Ovidius</i> †.	489	<i>Pohus</i> *.	362
<i>Owen.</i>	191, 757	<i>Polybius.</i>	† 605-609, 610. † 619

P.

<i>Pacius (Fab.)</i> *.	360	<i>Pomponius</i> †.	535, 536
<i>Pacuw (J. C de)</i>	556	<i>Poppius</i> *.	549
<i>Palmer.</i>	192	<i>Porphyrius.</i>	† 265, 268, 269,
<i>Partbenai (d'Abt de)</i>	554		277-279, 282, 283, 287, 289 †
<i>Paulus (de Regtsgel.)</i>	534	<i>Porphyrogeetes.</i>	138. † 143
		<i>Potski.</i>	336
		<i>Prasse</i> *.	186
		<i>Priesterboek ('t Syriësch)</i>	† 39, 40
		<i>Proëtius</i> *.	186
			<i>Pro.</i>

G E L E E R D E N E N

<i>Proklus.</i> † 263, 264, 272 †. 275.	<i>Rouffet.</i> 192
† 278. 279	<i>Ruë (P. de la)</i> 758
<i>Profodia Cbyrurgica.</i> 556	<i>Ruëllus.</i> 482
<i>Prosper Aquitanus.</i> 191	<i>Rukæus, of Ruil *</i> 360
<i>Ptolomæus.</i> 332, 511	<i>Rumpbius.</i> 486
<i>Puffendorf (Sam.)</i> 556	<i>Ruffardus.</i> 528, 529
<i>Puffendourffer (Es.) *</i> 188	<i>Rycquius *.</i> 363
<i>Pythagoras.</i> † 261. 269. 273.	<i>Rykwaert *.</i> 539
† 277. 288. † 289. 291.	
294. † 520, 574 †.	S.

Q.

<i>Quintilianus.</i> 164, 173, 601.	
† 602, 612, 630 †	
<i>Quintus Calabus.</i> 556	
<i>Quintus Curtius.</i> 618, 756	

R.

<i>Raderus *.</i> 366	
<i>Rævardus.</i> 747	
<i>Rapin Thoiras.</i> 554	
<i>Reeland (Adr.) *.</i> 544	
——— (<i>Job.</i>) *.	186
<i>Reid (E. van) *.</i> 549	
<i>Reis nach Norden.</i> 330	
<i>Religion of Nature Delineated.</i>	
	† 79
<i>Rhodigunus.</i> 285	
<i>Ribera *.</i> 361	
<i>Riccioli *.</i> 716	
<i>Riddgley.</i> 367	
<i>Ries (Hans de) *.</i> 189	
<i>Ringmacher *.</i> 185	
<i>Robbinson (de Zweedfche)</i> 192	
<i>Robinson.</i> 191	
<i>Robinson (Hugo) *.</i> 755	
<i>Robertellus *.</i> 550	
<i>Rogal *.</i> 750	
<i>Rollin.</i> 191. † 593. 632. 625. 632 †	
<i>Pondelet.</i> 303, 307	
<i>Rosenberg *.</i> 751	
<i>Rosweidus *.</i> 359	

<i>Sa (Emmanuel) *.</i>	366
<i>Sage (Olof) †.</i>	334
<i>Salmafius *.</i>	188
<i>Salustius.</i>	601, 618
<i>Sartorius *.</i>	551
<i>Sasbout *.</i>	363
<i>Saubertus *.</i>	752
<i>Saurin †.</i>	193 - 232
<i>Scaliger.</i>	189. † 534
<i>Schertzer.</i>	368
<i>Schilters *.</i>	190
<i>Schmidt *.</i>	754
<i>Schotanus (Wilb.) *.</i>	365
<i>Schraederus *.</i>	751
<i>Schraeterus *.</i>	755
<i>Schultingius (Ant.) 178. *.</i>	549
<i>Schurtzfließch *.</i>	182
<i>Screberus *.</i>	755
<i>Scultetus *.</i>	362
<i>Seba.</i>	555
<i>Secundus *.</i>	190
<i>Seelen (H. à) †</i>	29 - 50
<i>Seguier *.</i>	542
<i>Sellius. † 293-312. 386. † 473-</i>	
	492. 555
<i>Seneka. † 574, 575, 620. † 621.</i>	
	† 624. * 752. † 746
<i>Spenguerdus (Arn.) *.</i>	549
——— (<i>Wolf.</i>) *.	542
<i>Sennertus *.</i>	184
<i>Serrin *.</i>	549
<i>Servius †.</i>	532
<i>Séwel.</i>	192
	<i>Sica-</i>

S C H R Y V E R S.

<i>Siard</i> †.	245	<i>Tafel der Griekſche Monar-</i>	
<i>Siehardus</i> *.	189	<i>chye.</i>	† 419-454 †
<i>Sidonius</i> †.	166	<i>Taffo</i> *.	551
<i>Simonides</i> *.	751	<i>Taulerus</i> *.	183
<i>Simſon (Edw.)</i> *.	755	<i>Teeling</i> *.	750
<i>Sleidanus</i> *.	362	<i>Tempel der Zanggodinnen.</i>	192
<i>Sloane.</i>	482	<i>Tengnagel (R.)</i> *.	182
<i>Smetius (H.)</i> *.	551	<i>Tentzelius</i> *.	364
— (<i>Job.</i>) *.	754	<i>Tertullianus.</i>	179. † 632
<i>Smith.</i>	192	<i>Theophrastus.</i>	482
<i>Snelgrave.</i>	758	<i>Thomaſius.</i>	173, 179
<i>Snellius (Job.)</i> *.	753	<i>Thommingius</i> *.	186
<i>Sokrates.</i>	147. † 291	<i>Tbuanus.</i>	554
<i>Son (S. van)</i> *.	550	<i>Tburmius</i> *.	185
<i>Sophokles.</i>	† 156, 157. † 189	<i>Til (S. van)</i> *.	362
<i>Sozomenus.</i>	170. † 244	<i>Tilenus</i> *.	548
<i>Spanhemius.</i>	177, 178	<i>Tillemont</i> †.	630
<i>Spectacle de la Nature.</i>	† 91-	<i>Tillotſon</i> *.	364
	124, 653-682 †	<i>Tonge</i> †.	483
<i>Speed</i> *.	733	<i>Tournefort</i> *.	866
<i>Spinoza.</i>	26. † 27	<i>Trajanus</i> †.	631
<i>Spon.</i>	175	<i>Tremellius</i> *.	360
<i>Staveren (J. van)</i> *.	362	<i>Tribonianus.</i>	163, 742
<i>Stegerus</i> *.	187	<i>Tronchin</i> *.	189
<i>Scephanus (Car.)</i>	332	<i>Turnebus</i> *.	755
<i>Strabo.</i>	335, 336	<i>Turretinus (Fr.)</i>	555
<i>Strada</i> *.	188		
<i>Stralenberg.</i>	† 135-144, 327-	U.	
	340, 507-518, 697-716 †	<i>Uitenhogaert</i> *.	188
<i>Streſo (Cl.)</i> *.	543	<i>Uitenbooven</i> *.	185
<i>Strignitius</i> *.	753	<i>Ulpianus.</i>	165, 175-177, 528
<i>Strozza</i> *.	756	<i>Urſinus (Fulvius)</i> *.	756
<i>Suetonius.</i>	164, 173, 175, 176,	<i>Ufferius.</i>	197
	178. † 630		
<i>Suidas</i> †.	284	V.	
<i>Suikers.</i>	454	<i>Valentia (Gr. de)</i> *.	751
<i>Surendonk</i> *.	189	<i>Valerius.</i>	† 744, 745 †. 747
<i>Swencke.</i>	192	<i>Vallisnieri</i> †.	488
T.		<i>Valfalva.</i>	758
<i>Tabor</i> *.	365	<i>Varro</i> †.	528
<i>Tacitus.</i>	† 331. 338, 601.	<i>Velius</i> *.	751
	† 602. 628. † 629, 743 †	<i>Velzen (F. d.)</i> *.	551
		Vene-	
	G E E		

GELEERDEN EN SCHRYVERS.

<i>Venetus (M. P.)</i>	512	<i>Whitaker *</i>	365
<i>Verbrugge.</i>	758	<i>Wiklef *</i>	366
<i>Verlurg.</i>	454	<i>Winfemius *</i>	363
<i>Vertilet *</i>	363	<i>Willink.</i>	758
<i>Verwer (Adr.)</i>	722	<i>Wiltens *</i>	749
<i>Victor (S. A.)</i>	191	<i>Winslow. 130, 315, 318</i>	320
<i>Villalpandus *</i>	754	<i>Winter *</i>	187
<i>Villermont.</i>	482	<i>Wirdig *</i>	752
<i>Virgilius. † 263, 524. † 532.</i>	537, 538, 665, 673	<i>Wise (Th. de) *</i>	151
		<i>Wisfen (N) *</i>	185
<i>Vitrings *</i>	551	<i>Witius *</i>	361
<i>Voet.</i>	179	<i>Witte (Henn.) 751, 752,</i>	756
<i>Volkertsz. (Ald.) *</i>	187	<i>Witte (P. de) *</i>	187
<i>Voltaire. 192.</i>	757	<i>Wittevrongel *</i>	365
<i>Vondel † 263, 550 † 719</i>	739	<i>Wittichius *</i>	754
<i>Vos (M. de) *</i>	365	<i>Wolffius (Christ.) † 51-90,</i>	
<i>Vossius (G. J.) 285, 286,</i>	461. * 550	455-472, 633 652 †	
		————— (Conr.)	553
————— (Dyon) *	361	<i>Woordenboek (Algem.) 191,</i>	560
<i>Vriendtius *</i>	366	<i>Wynands (Will.) *</i>	366

W.

<i>Wachtlerus.</i>	368
<i>Waldrix *</i>	363
<i>Wall (William).</i>	553
<i>Walton *</i>	365
<i>Waterland.</i>	367
<i>Wedelius *</i>	181
<i>Wellekens.</i>	551
<i>Wepferus.</i>	368
<i>Werdenbogen *</i>	366
<i>Weserfeld *</i>	360
<i>Wesselius (Herm.) *</i>	544
<i>Westerbaen (F.) *</i>	548
<i>Westerbovius.</i>	555

X.

<i>Xenocrates.</i>	291
<i>Xenophanes †.</i>	520
<i>Xenophon. 534, 681, 622.</i>	† 616

Y.

<i>Yvel *</i>	190
---------------	-----

Z.

<i>Zuicbers *</i>	188
<i>Zoroaster †.</i>	284, 288
<i>Zorgdrager.</i>	333, 515

E I N D E.

B L A D.

B L A D W Y Z E R

D E R

Z A K E N,

In het VYFDE, ZESDE, ZEVENDE, EN AGTSTE STUKJE
dezer VERMAKELYKHEDEN voorkomende.

A.

- Abyſſinen*, hun Vuurdoop. 49
Achilles, vervolgt *Hektor*. 154
Adams Zonde, haer gevolgen, ook by *Heid*. Schryv. aangewezen. 526. Schoon hun zyn *Val* onbek. was. 627
Acheen, verwonnen en herstelt. 428
Aderen, byzondere. 133, 323, 324, 326. Zak van de *Holle* en *Slag Ader*. 3 6. *Harre* Klapvliezen. 494, 495, 497. *Oxelader*. 696
Admiraels der *Ruffen*. 710
Αδοξιμος en *Αδοξιμος*. 560, 561
Ælia Sentia, *Wet*. 174
Aenleggen voor *Aenzitten*. 172
Aenmerkingen over d'*Ydelh*. 213. Over den *Paulus* van *Bruin*. 341. (*Korte*) in 't *Lezen* en *Onderwyzen* der *Histor*. te maken. 623
Aenneming tot *Zoonen*. 173
Aenraking met de *Roede*. 172
Aentrekkingskracht, van *Water*. 683 - 688. *Proëve* daervan. 685. *Zeldzaamheden* daerby. 686, 687
Aenvallende. Zie *Offensve*.
Aenverwantschap, wat. 355, 356. *Verboden Trouw-*
graden deszelfs. 357
Aenwezen *Gols*. Zie *GOD*,
Æra Philippica. 399. Der *Seleucid*. 401
Aerdheving, waerom het *stil* is in dezelve. 744
Aerdryk, zyn *Gordel*. 510. *Zou* in 't *begin* al'e van zelve voortgebracht hebben naer d'*Epikuritten*. 24
Aerdrykskunde, haer *Lof*. 596. *Nut* en *Noodz*. 597. *Hoe* ligt te *leeren* en t'*onderhouden*. 597, 598
Aerdrykskundigen, (*Oude*) hare *Grens*sch. van *Europa* en *Azia*. 137 - 139. *Reden* daervan. 140, 141. (*Nieuwe*) hoe *Europa* en *Azia* *scheiden*. 140, 144, 508, 509
Aerdſch Lichaem. 274
Aert, der *Volkeren* te *kennen*. 613, 614. Der *Doorluchte* *Mannen* naer te *gaen*. 615 617
Aertsbiſſchoppen, der *Jacobiten* haer *Verkiez* 36. *Wyding* 39
Afdaling der *Ziele*. 283
Afgodery. 624
Afgodsdienst, in *Judéa* opgericht. 385, 393
Af-

G g 2

B L A D W Y Z E R

<i>Afgrond.</i>	276	<i>Andere, en Nieuwe Menschen.</i>	180
<i>Affstandspunt, wat.</i>	637, 644, 645	<i>Andronikus, Stedehouder.</i>	414
<i>Afval, van de Waerheit.</i>	210	<i>Angel.</i>	Zie <i>Byen.</i>
<i>Agatbokles, omgebragt.</i>	404, 430	<i>Antæus.</i>	Zie <i>Herkules.</i>
<i>Agefilas, heldhaftighèit.</i>	609	<i>Anticrist, zyn Karakter.</i>	391
<i>Agrikola, mengt Gezag en Liefde.</i>	743	<i>Antigonus, noemt zich Koning.</i>	402. Wert verwonnen. 402, 403. Doofson. 428. Gonatas. 427
<i>Agrippa.</i>	346	<i>Antiochus Aziaticus.</i>	448. Comagenus. 437. Cyzicenus. 446. Didymus. 443. Epiphanes, zyn bedryf, slegte naem, en woede. 412-418. 441, 442. Eupator. 442. Euseebes. 446, 447. Grypus. 445. Hierax. 406. Magnus of de Groote, zyne Oorlogen en Nederlaeg, met de redenen van der Rom. oorlog tegens hem. 407, 412, 440, 441, 606. Sideetes. 444. Sooter. 405, 439. Theos. 406
<i>Agrippai.</i>	338	<i>Antiochus Epiphanes, t'onregt voor 't Kleen Hoorn gehouden.</i>	390-392. Waerom de Dolle genoemd. 412
<i>Agttienbonderd Menschen, hoe kort uitsterven.</i>	215, 216	<i>Antipater, Opzigter van Arideus.</i>	431. Koning van Macedonië. 424, 427
<i>Αἷα Γυπτεῖς, Κοπτος, &c.</i>	32	<i>Antonius, de Kluizenaer, in Bedevaert bezogt.</i>	252
<i>Akolythen,</i>	43	<i>Αποκαταστασις.</i>	287
<i>Alanen, hur Ryk.</i>	378	<i>Apollo.</i>	534. Zie ook <i>Zevental.</i>
<i>Acommus, der Jacobiten.</i>	258	<i>Apollonius, nae Egypte gezonden.</i>	413
<i>Aldejuborg, Stad.</i>	142	<i>Aratus, Vorst der Acheen.</i>	428. Staetsdienaer. 428
<i>Alexander, Antigonusz.</i>	403	<i>Archangel, weinig Havens daeromtrent.</i>	714
————— <i>Bala.</i>	443	<i>Archelaus, Koning van Kapadocië.</i>	437
————— <i>De Groote, zyn gelukkige Beginzels.</i>	419, Verdere Bedryven. 420, Dood. 399, 421. Weduw. 400. Kinderen. 422. Duurzaamheit der Monarchy in zyn Geslagte. 423		
<i>Alexander, Alexanders Zoon, opgesloten en omgebragt.</i>	400, 401, 422		
————— <i>Koning van Macedonië.</i>	424		
<i>Alexandrië. Zie Patriarch.</i>			
<i>Algemene Geest.</i>	273		
<i>Αλογοι.</i>	153		
<i>Altaer, rondsomgaen deszelfs by de Jacobiten.</i>	43		
<i>Ammal.</i>	339		
<i>Amp, (Kerkelyk) onwillig aengenomen van de Jacobiten.</i>	35, 36. Wat hen daervan uitsluit. 40		
<i>Αναβίωσις.</i>	286		
<i>Ander Leven, overgang daerin.</i>	284		

D E R Z A K E N.

- Ardua Que Pulcra.* 580
Ariaratbes Philopator. 437
Aridæus (Pbilipp.) beklimt den thron. 399, 421. Omgebragt. 400, 422
Artillery (Veld.) der Ruffen. 702. Bevelhebers daervan. 704. Hoe onderscheiden. 707
Aristoteles, zyn flaeuwe verdedigtael der Godheit. 520
Arm en Armen voor Krygsmagten. 393, 394
Armen en Beboeftigen, te helpen, door de Byen geleeraert. 123
Armeniërs. 329
Αρωματια. 287
Astrakan, route van daer nae Indië. 323 *seqq.*
Atell, Rivier. 138
Atbene, vol Oude Gedenktokens. 617
Attalus, de I. II. en III. 432, 433
Aulai of Ulai, Rivier. 138
Aurich, eerste Koning der Wenden. 143
Ausheur, der Joodsche Bygeloovigh. by Quint. wie. 630
Averecbts Vermogen. 276
Axiocbus, aengesproken. 291
Asia, het. Oude tweemael grooter als Europa. 508. Deszelfs Noordelyke Landen hooger als die van Europa. 512-515. Zie voorts *Grenscheiding.*
Aziatiesch, of *Tbraciesch Ryk*, en zyn Koningen. 429 - 438 B.
Babyloniërs, Afgeschadwt. 373. Verwinn. Affyrië. 376
Babylon, ingenomen. 373, 382
Bacchus, zyn stryd met de Titans. 267, 268
Bad en Badari. 334
Balsam Copayvæ, wat. 692
Balzem, die 't Hout beveiligt, en Proeven daervan. 479, 480
Bassa, zyn Gezag over de Jacobiten. 36, 239
Bataillon, wat. 701
Basis van 't Hart. 128, 129, 132
Bazis. Zie *Grondlyn.*
Bedevaerten der Jacobiten. 250-252
Bedryven, Daeglyksche, hoe t'onderzoeken. 586, 587
Beeld, wat. 70
Beeld Gods, hoe herstelt volgens Hiërokles. 574
Beeld, aen Nebukadnezar vertoont. 371 - 373
Beeld der Gulde Vrouw. 338, 339. (Oudmans) by de Riviere Jenisei. 340
Beelden, by de Jacobiten, hoe, en welke. 41, 243, 244
Beeldendienst der Jacobiten, en Onderscheid daerin. 243
Beeldtenis, wanneer volkomen. 469
Begrippen der Dingen niet van buiten inkomende. 468
Bêr, voorschaduwing der Persianen. 376, 377
Beker, des Avondmaals. 44, 45, 236
Bekleeding der Palen. 481, 484.
Der Schepen. 484, 485
Beloften. 528. Verpligten. 530.
Eershalven gedaen. 535
Beproeven, wat. 559. Zie voorts *Onderzoeken.*
Bereiding ter Eewigh. 224, 225
Bergje,

B L A D W Y Z E R

- Bergje*, van Water. 687
- Bergstoffen*, van Noordelyk Azia. 516
- Befcheringeest*. 268, 269
- Befnydenis*, der Jacobiten. 31, 49, 50. Onderscheid daer in. 49
- Bestaenlykheit*, haer Grond. 7. En Noodzakelykh. wat. 7. 8. Of Aenwezen van GOD betoogt. 1-24
- Bestiering*, maer éénerlei in 't Geheelal. 81
- Bestieringen*, omtrent ons Daegl. Onderzoek. 58: 591
- Betrekking*. Zie Grond.
- Bevindingen*. of *Gewaerwordingen*, gewone Veranderingen der Ziele. 69. Van waer en wat zy zyn. 70. Waernaer zich schikken. 70. Wanneer en hoe in de Ziel ontstaen. 73, 77. Volgen op elkander. 83. En waerom. 458. Wat zy voorstellen 83, 84. Wanneer duidelyk en onduidelyk zyn. 85. 86. 469. 470. Wanneer volkomener. 471. Zyn Gelyktydig met het Voorgestelde. 86. Overeenkomstig daermeê. 70, 87. Wanneer verschillen. 70, 71. Oogenblykelyk tegenwoordig. 87. Wat voor haer gact. 88. Wanneer de Ziel haer niet, of niet regt heeft. 459 Tot welke de Ziel bequaem is. 459 460. Zie voorts: *Bewustheit*, *Gedagten*, enz.
- Bewegende Kragt*, maer éénerlei in de Werelt, en blyk daervan. 77, 78. Die van een Kaers. 67
- Beweging*, blyft altoos beweging, hoe ook saemgezet. 20. Hare Wetten, of een mogelyke reden vande Wereltwording zyn. 24. Hoe zy de Verstandelykh. van een Opperoorzaek betoogt. 26, 27. Haer eeuwig bestaen door oneindige meedeeling ongerymd. 27. Zy moet van een Verstandige Oorzaek afkomen. 27. Hare snelheit, waeruit op te maken. 60. Zy veroorzaekt alle de veranderingen der Lichamen. 61. Heeft altoos zekere graed van Kragt. 77
- *des Gemoeds*, voor Gevoelen. 747. Moet den Regter verbergen. 747. 748
- *In bet Licbaem*, of door de Zielskragt veroorzaekt, en Gedagten van *Cartesius* daeromtrent. 75, 76, 79. Waeruit volgt. 89.
- *Der Stoffe*, kan nooit gedagten voortbr. 62, 63
- *Der Zintuigen*, tot de Harffens, en die voor de Bevinding gaende. 88, 89
- Bewustheit*, 't eerst dat men in de Ziel ontdekt. 54. Wat zy is. 54. Omtrent de Dingen buiten ons. 55. Van Onszelven. 56, 70. Haer hinderpael. 57. Vest zich in Klaerheit. 57. Eischt Overdenken. 57, 58. Heeft Geheugen noodig. 58, 59. Haer Oorzaek. 59. Tyd daertoe noodig. 60. Heeft men in de Slaep niet. 461. Maer in 't Droomen. 462. Heeft

D E R Z A K E N .

- Heeft ook plaats in de Die-**
ren. 460, 461
Bezigheden, hoet'Onderzoe-
ken. 584
Bidplaatsen, voor andere, in
der Jacobiten Kerken. 41
Biegt, van wie al, en van wie
byna nooit onder de Jacobi
ten gebruikt. 47, 48, 234
Biegtvaders, der Jacobiten,
 234, 235
Bisschoppen, der Jacobiten,
haer Verkiezing. 36. **Wy-**
ding. 39, 40. **Wat daerby**
vereischt. 39. **Omdraging**
derzelve. 40. **Dienen ten**
getale van Zeven, by de
Wyding een's Patriarchs.
 37, 38
Blazen, aen den Mond, der Ja-
cobiten en Patriarchen. 38.
Der Bisschoppen. 40
Bloed, der Hartholligheden,
deszelfs vermenging nood-
dig voor het Fœtus. 321
Bloed en 't Versfikte, van de
Jacobiten niet gegeten. 47
Bloedwaten, hare Klapvliezen.
 494. *seqq.*
Bloedverwantschap, wat. 355.
Verboden Trouwgraden
van't zelve. 354-357
Boeken, der Jacobiten. 252
Boeningen, der Schepen, te-
gen de Worm. 488
Boetdoening, der Jacobiten. 35
Boetelingen, der Jacobiten.
 235, 236
Bombardiers, wie. 701
Boot, (Oude) hoe geëert door
den Czaer. 715, 716
Bootsgezellen, der Russen. 715
Bovennatuurlyk, wat. 72, 73
Brand, van Rome. 629, 630
Brest, zoet water op deszelfs
Kusten 296
Brief, wegens de Christe-
nen. 631
Briefter Vrymakinge. 170
Brigade, wat. 704
Brigadiers, wie. 703
Bruid, onder de Jacobiten,
brengt niets ten Huwelyk.
 140
Bruidegom, onder de Jacobi-
ten. 239. **Wat hy der Bruid**
ten huwelyke schenkt. 240.
Mag haer te rug zenden,
als de Tekens der Zuiver-
heit ontbreken. 241
Bultje op de Klapvliezen.
 498-500
Burgerlyk en Kerklyk Regt. 357
Burgermeesters, en hunne Vry-
making der Slaven. 166
Burgerregt, niet verkort in
Vrygeboorne, schoon zy
verkogt wierden. 164. **Oud-**
tyds van alle Gevrydden
verkregeen. 174. **Naderhand**
van maer eenige. 176. **Se-**
dert weder van alle. 177
Burgers, Romeinsche, wie, en
hunne Voorregten. 176, 177
Byeenkomsten, gemeen Gebrék
in dezelve. 587
Byen, haer Karakter. 94. 95.
 — **Gemene of Honigbyen,**
van wat sexe. 95. **Haer**
Koningin, met haer Bedryf,
enz. 96. 100. Haer Wormp-
jes en hoe die opqueeken.
 119, 669. **Hoe zy de Koningin**
verzellen, en den Byen-
telt vereeren. 99, 100.
Hoe en waerom zy de
Hommels verjagen. 101,
 102, 103. **Haer nut.** 103.
Werk.

B L A D W Y Z E R

Werkzaamheit. 103, 104.
Lichaem en Hoofst. 104,
 124. **Scharen.** 104, 105.
Shuit en Schede van die.
 105, 106, 124. **Gods Wys-**
heit daerin zigtbaar. 107,
 108. **Haer Borst, Pooten,**
Vleugels, enz. 108. **Buik,**
Ingewanden, Honig- en
Galblaes. 109. **Haer Angel,**
en hoe deszelfs steek te
verzagen. 109, 110, 114.
Hoe zy in de Korven ge-
bragt worden. 111-113.
Hoe de Oude de Jonge
verjagen. 111. **En die ver-**
trekken, zwermen, en zich
elders op één zetten. 111,
 112. **Haer Arbeid in 't**
bouwen der Raten. 114,
 115. **Spoedige Voortgang**
in dien bouw. 116. **Ge-**
daente en Schik der Raten.
 116, 117. **Hoe gegrond-**
vest en opgemaakt. 658,
 659. **Sterkte en Vastigheid**
harer Woningen. 118, 119.
Hoe zy haer Cellen ver-
ruimen. 120. **Haer twee-**
derlei soort van Was. 654.
Wanneer en waer zy die
zoeken. 660, 661, 655.
Waertoe zy 't minste soort
bezigen. 655. **Hoe zy alle**
gaten stoppen. 655. **Haer**
zoogenoemde Raedpleging
over zeker geval. 656, 657.
Hoe zy 't Was zuiveren.
 662. **Bezuinigen.** 662. **Ha-**
re Huishoudentheit. 663.
Hoe zy Honing verzame-
len. 664, 665. **Haer goede**
Eendragt. 666, 667. **Lessen**
die zy geven van Mede-

zaamheit. 123. **Van**
Huishoudentheit. 663. **Van**
Alderlei Zeden. 666. **Van**
Eendragt. 667. **Haer Nut**
en Voordeel. 193, 678-684
 — **Wilde, haer Aert, Werk,**
en Wyze. 669, 670. **Haer**
Koningin. 671, 672. **Lui-**
heit, en hoe gewekt. 672,
 673. **Haer Poortwagsters.**
 673. **Voedzel.** 674. **Doen-**
nieten onder haar. 674,
 675. **Dood harer Konin-**
ginne. 676. **En wanordens**
daeruit ontstaen. 677

C.

Cederenbont, bitter. 482
Cænobiten. 244
Caranus. 423
Chaldeeuwysche Tydrekening. 384
Cbristen, zyn Kenteken. 566.
Wanneer zich eerst regt
kennen kan. 567
Cbristendom, wat 'er Tacitus
van zegt. 629. **Wat Sueton.**
 630. **Wat Quintilian.** 630
Cbristenen, met Romes Brand
betigt. 629. **Hoe Gefolterd**
 629. **Met de Joden ver-**
mengt. 630. **Hun Gods-**
dienstige Handel, volgens
Plinius. 631
Cbristiani della Ceintura. 32
Cbristus, van Tacitus gelas-
terd. 629. **Van Quintil.** 630
Cbrunigard, Ruslands Oude
Naem. 143
Ciliciescb Ryk. 437. **Zyn Kon-**
ningen. 487, 488
Cirkel, hoe in Perspectief te
teikenen. 698
Citroenboomen. 489
 Cole-

DER Z A K E N.

- Colonie*, der Byen. 112
Communie, der Jacobit. 44. 45
Concubinage, onwettig. 357
Conscientie, (Goede) hoe dierbaer. 589. Moet wakker gehouden worden. 589, 590
Cubades, zyn Oorlog. 139
- D.
- Dæmon*. 267, 268
Dagelykſch Onderzoek, dezelfs Vrugt, en hoe aen te leggen. 573 ſeqq.
Dagen, hoe die te tellen. 203, 204. Van Nietigheid en Wezentlykh. welke. 204, 205. Van Tegen- en Voorſpoed. 206. 210. Van Laſt en Vreugt. 212. 214. Van Tegenspoed welke. 212. Aen de Werelt en aen de Godsd. gegeven. 214, 215
Dagen, by Daniël wat. 389
Dagregiſter, een's Chriſtens. 586. 588
Dama, vrygemaekt. 167, 168
Daniël, hoe vermaert. 371, 372
Dankbaarheid, over de Goddelyke Lankmoedigh. 225-227
Darius Pbornaceszoon. 435
Defenſive Landmagt der Ruſſ. 707-709. Zeemagt. 713
Deiotarus. 436
Demetrius, Antigonuzoon. 403, 424. Eucerus. 447. Gonatas. 428. Nikator. 443-445. Philippuzoon. 429. Polyorcetes. 424. Sooter. 442, 451
Denkbeeld der Dingen, in de Ziel gedrukt. 467
Denken, onmoogl. voor een Lichaem. 61-65
- Denking* (*Dadelyke*). 209
Deugd, lyd niets door Gemeenzaemheit. 746
Deur, hoe in Perſpectiev te teikenen. 641. Hoe een Openſtaende. 645, 646
Diaken, hoe by de Jacobiten gewyd. 40. Hun Feestgewaed. 47
Diakenampt, Kinderendaertoe aengeſtelt by de Jacob. 237
Dichters. Zie *Poëten*.
Dichtſtuk. moet geen vertoog van Geleertheit maken. 151. Mag om verwonderlyk te zyn een miſſlag hebben. 153, 154. Zyn Onderscheid met een *Historie*. 600
Dieren, hebben Zielen. 459. En Bewuſtheit. 460. (*De Vier*) van Daniël en hun Levensverl. 375. 380, 386
Dierlyke Levens. 274. 275
Dierſchbeitt. 282
Diomedes, Aenmerk. op zyn Slapen. 523. Op zyn Onderhoud met *Glaucus*. 524, 525
Dochters (*Geeſtelyke*) der Jacobiten. 247
Doenwieten, onder de Wilde Byen. 674
Δοκιμασίαι en *Δοκιμῶν*. 559
Domitilla, gemarteld. 630
Dood der Driſten. 279. Overgang van die tot het leven. 280, 281
Dooden, raken de Jacobiten niet aen. 47
Doop, der Jacobiten, en wanneer bedient. 48. 49. By Onderdompeling. 49. Plegtigheid ter gedachtenis van denzelven. 46. Met Vuur, der

H h h

B L A D W Y Z E R

der Abyffinen. 49, 50
Dooptyden, der Jacobit. 49, 236
Doopvont, der Jacobiten. 41
Doorluchtige Mannen, hun aert te kennen, en hoe. 615, 616.
 Komen ons in Gedagten, in hunne Geboorteplactzen. 617. Hun Voorbeeld hoe nut. 622
Doorzichtkunde, of *Perspectiev*, wat. 635. Wat tot haer noodig. 635. Hare Beginzelen. 635 - 652
Draegzetel, der Ziele. 275, 281
Dragoners, wie. 708
Driekoningenfeest, der Jacobiten. 45, 46
Droomen. 462, 463
Δυναμὶς Κατάγωγος. 276
Druizenbeen. Zie *Zeedruizenb.*

E.

Echtſcheiding. 358
Edelen, der Jacobiten. 242, 255
Edelman, ongelukkig om zyn Journael. 336
Edict, der Byen. 111
Edill en Edell. 138
Eetwyze, der Jacobiten. 253
Egypte, naer Kophit genoemt. 32. Van Antiochus bemagtigd. 416. Verlaten. 417, 418
Egyptieſch Ryk. 448, 454. Zyne Koningen. 448 - 454
Eiertjes, der Byen. 100. Der Zeewormen. 298
Eigedaentig Gat. Zie *Foramen*.
Enkelvoudige Dingen, welke 66. Kunnen geen Verſcheidene Pogingen hebben. 67
Ἐκατόβρωσις τῶ Σιτηῶ Βιῶ. 259
Epbod, der Jacobitiſche Patriarchen. 37

Ἐπτακίς ἀλλαγίς, Zevenmael verandert. 285
Erfgenaem, hoe aen de Geloften verpligt. 534 - 536
Escadron, wat. 708
Euangelie, op 't Hooft der Biſſchoppen by de Wyding gelezen. 39. In de Gemene Tael gelezen in den Dienſt, by de Jacobiten. 44
Eufraet, waerom *Ulai*. 138
Eulæus. 415, 417
Europa. Zie *Grenſcheiding*.
Exters, waer in menigte des Winters. 513

F.

Fabriek, van Was en Honing, by de Byen. 659 *ſeqq.*
*Familie van H***. haer Balzem. 479
Feeſtdagsplegtigbeden, by de Jacobiten. 42
Felix en Drufilla. 340
F. H. E. L. T. wat zegt. 175
Finnen, hoe God benoemden. 338. Hun Afkomelingen. 339
Flavius Clemens, gemarteld. 630
Foramen Ovale, ſeu *Botalliſ*. 318, 320 - 323
Franken (Godsdienſtige) welke. 244
Frantiſche Kerken, elende haer overgekomen. 209, 210
 — *Vluchtelingen*. 209.
 Hoe ontfangen. 210
Fregat. 709
Friſen, nemen eenige *Uſpji*. 331
Frontierplactzen, der Ruffen. 708
 G.

D E R Z A K E N.

G.

Gaen, Plegtig, der Jacobiten. 44
Gagarin, de Knees. 337
Galeien, wat. 709. Der Ruffen. 709, 710
Gallicin, zyn onverstand tegen een Edelman. 336
Gamaliël. 343
Gardes, der Ruffen. 701
Garnalen, op de Zeequallen. 305, 312
Gebed, Bewaermiddel. 578.
 By de Jacobiten in de Gemeene Tael gedaen. 43. Van Mozes Pf. XC. en gelegenheit daertoe. 200. Uitbreiding daarvan. 201, 202
Gebergte, 't Rifeesch. 510, 511
Gebruiken, naer te gaen in de Historische Studie. 599
Gedagten, wat. 60. Haer Duiſterheit en Klaerheit. 57. Vlugheit. 60. Geen Beweg. van Subtile Stof. 60-62. Brengen Bewuſtheit mee. 62. Konnen niet eigen zyn aen iet Saemgeſtelts. 65, 66. Hoe door 't uitwendig Voorgeſtelde ontſtaen. 70. Voortreffelyker dan de Afbeeldzels. 70
Gedeputeerden, der Byen. 112
Geeft Gods, zyn hulp en werk in 't Verzekeren. 567, 568
Gebeelal, niet Verſtandig. 17
Gebeugen, noodig tot Bewuſtheit. 59. Niet zonder d'Inbeeldingskragt. 465. Krenking daarvan. 466
Geitenbok, by Daniël. 384 *ſeqq.*
Gelaet, moet des Regters gemoed niet ontdekken. 748

Geleertbeit, met Zedigheit gepaert. 188
Geleigeeft. 268, 269. Zyn Ontferming met de Menſchen. 269. Zyn Hulp. 277
Geloften, wat. 527. Allen Goden gedaen. 528, 534. Wat uit haer ſpruit. 530. Wanneer Heilig geworden. 530. Wie aen haer verbonden. 532, 533. Wie ze niet mogten doen. 533. Wat men tot Geloften gaf. 534. Of op d' Erfgenaem overging. 534 - 536
Geloovige Ziel, haer Weerzin in 't Aerdfche. 213. Rouw over te veel Uitkeerens. 213, 214. Waertoe haer 't een en 't ander aenzet. 214
Geluiden, wat volgens 't Gemeen. 14. Van waer zoo men wil herkomstig. 17. Wat eigentlyk. 17, 18. Wat niet. 21
Gelukkig, wat. 221
Gemeenzaembeit, den Regters ontraden. 743. Baert Kleenagting. 744. Wien t'ontraden. 745. Aen wien niet Schadelyk. 746
Gemoedigdb. tegen den Dood. 578, 579
Geneeskunſt. 149
Generaels. 703
Gevrydden. Zie *Vrygemaecten*.
Gewaerwordingen. Zie *Bevinding*. *Bewuſtheit*. *Verſtandelykheit*.
Gewyde Dingen. 282
Gezwel. Zie *Spekgezwel*.
Glaukus en *Diomedes*. 524. 525
GOD, Noodzakelyk beſtaende, hoe. 21. Oirſprong van alles,

B L A D W Y Z E R

- alles, en tot wien alles wederkeert. 278. Heeft onze Tyden in zyn hand. 215. Wat Heil en Genade ons schenkt. 226, 227. Zonder hem ons Pogen ydel. 492. Hoe genoemd van de Finnen. 338, 339
- GOD**, Zyn Eeuwig *Aenwezen*, betoogd. 6 10. Nader Beweert. 10, 11. Uit de Harmonie van Ziel en Lichaem op te maken. 84. By Heidensche Schryvers te vinden. 624
- Zyn *Verstandelykheit*, betoogt. 11-28. Van Heidensche Schryvers geleeraert. 6:8
- Zyne *Wysheit en Magt*, ontdekt in den Snuit der Byen. 107. In de Structuur van 't Hart. 127, 128. In de Klapvliezen, en derzelver Gebruik. 500, 501
- Zyn *Doelwit* met ons hier te plaetzyn. 224, 225. Zyn *Hulp* volstrekt noodig ter overwinninge van 't Onredelyke. 268, 281. Verkeerde bevatting van zyne *Voorzienigheit*. 522. Wyze zyn *Wesking*. 281. Of zyn *Wil*, genoegzaam tot Redegeving van de Ziels- en Lichaemsgemeenschap. 79, 80
- Goden**, hun Hulp tegen 't quade. 271. Hoe van d'Ofstiacken genoemd. 340. Wat 'er Homeer van zegt. 510, 511. Wat Euripides. 513. Hunne Standbeelden. 531
- Goddelyk Beginfel*. 277
- Godsdienst*, naer te gaen in de Historiën. 624
- Goed*, (het *Hoogste*) van hoe weinigen gezogt. 291
- Goederen*, Tydelyke, van hoe weinig belang. 220, 221. Schoon Wezentlyk. 220. Hun Korte Duur. 231
- Gordel der Kuifschbeit*, by de Jacobiten. 32, 38. 42, 47.
- Graf*, (het *Heilige*) 250, 251. Zyne Kapel. 251. Licht dat 'er van zelve zoud ontstoken worden. 251. Bedrog der Ethiopiërs daaromtrent. 252
- Grafscrift*, van Kamphuisen. 180. Van Aitzema. 547
- Granadiers*, wie. 701
- Graveel*, zyn Oorzaek en Kentekens. 690. Hoe deszelfs Aenvallen te verzagten. 692. Hulpmiddelen daertegen. 693
- Grenscheiding van Europa en Azia*, totnogtôe onzeker geweest. 136. Der Oude Aerdrykskundigen. 137-139. En Reden van die. 140, 141, 327-340. Na Ptoloméus onbekent geworden. 508. Der Nieuwe Aerdryksk. 508, 509. De Natuurlykste en Kenbaerste. 510-518
- Grensvestingen*, der Ruffen. 703
- Grieken*, hun Matigheit. 152. Brave Mannen onder hen. 625. Zie ook *Monarchy*.
- Grieksche Tael*, hoe van Scalliger en Faber geleert. 189
- Grond*, van Betrekk. 464. Van de Verand. des Lichaems. 61
- Grond-*

D E R Z A K E N.

Grondlyn, wat. 636
Grouwel der Verwoefing. 389,
 394
Gulde Vrouw, en haer Eer-
 dienst. 338
Gumala. 338, 339

H.

Hacanus, en zyn Ryk. 138, 139
Hair, der Byen. 108
Hairsnyding, der Slaven. 180
Handelaers, Heilwensch over
 hen. 231
Handwerkslieden, der Jacobi-
 ten. 245
Hannibal. 607, 608
Harmonie (Voorbestemde) van
 Leibnitz. 82. Hoe moge-
 lyk. 83 *seqq.* Behoeft in 't
 begin maer eenmael vast-
 gestelt te zyn. 84. Kan zon-
 der een Opperoizzaak geen
 plaets hebben. 85. Zwarig-
 heden daertegen, hoe op
 te lossen. 457
Harffens, haer Dienst in de
 Gewaerwording. 465. Hoe
 herstelt. 466, 467
Hart, en zyn Holligheden.
 127. Goddelyke Wysheit
 in't zelve zigtbaer. 127, 128.
 Zyn Gedaente. 128, 130.
 Oppervlaktens. 129, 131,
 133. Gelegentheit. 129, 132.
 Buitengemene Legging.
 132. Zyden en Enden.
 131. Zyne Holligheden.
 314. Kamers. 314, 315.
 Oppervlaktens daarvan.
 315. Middelschot. 315.
 Ooren en Zakken. 316.
 Zak zyn's Hollenaders.
 316, 317. Zyn-Longezak.

317. Zyne Bloedvaten en
 derzelve Klapvliezen. 494
seqq. Waerin zich zyne
 Aders storten. 495. Zyn
 Verwyding en Toekny-
 ping. 497. Zyne Groote
 Slagaders. 497. Afbeeldzel
 van 't zelve, enz. 326
Havens, der Ruffen. 713, 714
Heidensche Schryvers, hoe, vele
 hunner plaetzen te regt te
 brengen. 625, 627
 — *Zeden*, onder de Joden
 geleeraert. 413
Heiligdom der Sterkte. 394
Heiligen, der Jacobiten, en
 hoe hun Afbeeldzels by
 hen geëert. 244, 245
Helle. 276
Hembd, (*Plegtig*) der Jaco-
 biten. 46
Hemel, zyn heerlyke Ruff.
 291, 292
Heremiten. 244
Herkules, zyn Stryd met An-
 tæus, wat zegt. 270
Herkules, Alexand. des Grooten
 Zoon. 401, 402, 422
Hinden. 155, 156
Historie, Regels omtrent hare
 Studie. 593 *seqq.* Klaerheit
 en Orde tot haer noodig.
 593, 594. Tot Tydbestek-
 ken te brengen. 594. Der
 Romeinen tot Augustus
 afgedeelt. 595, 596. Hare
 Twee Oogen. 5, 6. Eifcht
 Tydrekenkunde. 596. En
 Aerdrykskunde. 597, 598.
 Der Heilige Schrift, afge-
 deelt. 597. Zy moet ons
 de Gewoontens doen ken-
 nen. 599. Waerheit haer
 Wezen. 599, 600. Eene
 Goede,

B L A D W Y Z E R

- Goede, welke. 600. Haer Onderfch. van een Dichtftuk. 600. By 't leven der Vorften gefchreven, is verdagt. 602. In haer moet men op d'Oirzaken zoo zeer als op de Gevallen letten. 605, 610, 612. Welkerwyze zy beft gelezen of gefchreven worde. 605 *feqq.* Drie Onderscheide Zaken daerin waertenemen. 607 *feqq.* Zy moet ons den Aert der Volkeren en Doorlugte Mannen vertoonen. 613, 615, 618, 619. Fraeiheit van die des Heeren Boffuet, ten dezen opzigte. 613 - 615. Zy moet ons de Zeden leeraren. 620 - 622. Haer Studie gelyk aen 't Reizen. 620, 621. Haer Groot Nut. 622. Voortreffelyke Vrugt. 623. Sporen van Godsdienft daerin. 624 *feqq.*
- Historifchryver*, zyn Pligt. 599, 600. Zyne Misflagen. 601 - 603
- Hobbes*, waerom de Stof met Zin moest begaven. 22, 23
- Holaderzak*. 316
- Holligbeden*. Zie *Hart*.
- Holmgart*. 142
- Homerus*, verdeedigt. 152, 154, 155
- Hommelby*, zonder Hooft. 677
- Hommelbyen*. Zie *Byen*.
- Hommels*, of Mannen der Byen. 95. Hoeveel in een Korf. 96. Haer Maekzel. 97, 98, 124. Verdreven tegen de Winter. 101. Wat 'er van hen word. 102
- Honing*, wat zy is. 663, 664.
- Hoe door de Byen verzamelt. 665. Hoe vergezocht. 680, 681. Welke de Befte. 679, 680. Zyn Aengenaemheit. 122. Der Ouden Suiker. 122
- Honingblaes*, der Byen. 109
- Honorius*. 166, 167
- Hoofddekzel*, (Plegtig) der Jacobiten. 46
- Hoogpriefterfchap*, verkogt. 412
- Hoornen*, des Geitenboks. 383. (Het *Kleene*,) wie. 387. Niet Antiochus. 390 - 392. (Het *Groote*,) 392
- Horizontale Lyn*, wat. 636
- Vlake hoe te teikenen. 637
- Hoftien*, der Jacobiten. 43.
- Hoe zwaer. 44. Maer een in de Communie gebruikt, waeraen alle deel hebben. 44. Ongewyde by 't uitgaen aen elk uitgedeeld. 45. Ongelyk van Getal, en Gloffen daerover. 236
- Hout*, dezelfs veelheit aen onze Kusten begunftigt den Zeeworm. 297. Welkerwyze Duurzaam gemaakt. 479, 480. Verfcheide foorten van Bittere en Valte. 482, 483. Oirzaek zyn's Bederfs. 483
- Huisvaders en Moeders*, Heilwensch over hen. 231
- Huit*, om de Schepen te leggen. 480
- Hulpmiddelen*, tegen de Zeewormen, welke van geen Vrugt. 295 - 308. Welke van Nut zouden kunnen zyn. 308 - 311, 475 - 489.

Of

DER Z A K E N.

Of 't onnoedig zy ze in 't
werk te stellen. 490, 491.
Het Beste. 492. Zie voorts
Zeevormen.

Huwelyk, wat. 350. Wanneer
Wettig. 353. In welke
Graden niet aen te gaen.
353-357. Wat met hetzelfde
ftryd. 357, 358

— Sacrament der Jaco-
biten. 47. Hoe den Prieste-
ren toegelaten. 40. Pleg-
tigheden deszelfs. 239,
240. Niet ligt by hen
ontbonden. 241

Huwelyksgift, der Jacobit. 240

Huwelyksche Verbonden. 352

Huwelykszegen. 358

I.

Illyriërs, hun Gebruik om-
trent de Pieken. 525

Immel, der Lappen. 339

Inbeeldingen, wat. 468. Zie
voorts *Verbeelding.*

Inbeeldingskragt. Zie *Verbeel-
dingskragt.*

Inbrandingen, der Palen. 478

Indianen, vereert. 329

Infantery, der Ruffen. 700, 701.
Door wien Gecomman-
deert. 703

Ingenieurs, wie. 702

Irreguliere Troepen. 700

Intrait (Het) 43

Invloed, (*Natuurlyke*) tans
weinig erkent. 75, 76

Inwyding, der Jacobitische
Patriarchen. 37, 38. Der
Jacobit. Aertsbiffchoppen.
39. Der Biffchoppen, en
Agt Dingen daerby ver-
eicht. 39, 40. Der Prie-

sters, Diakenen, en On-
derdiakenen. 40

J.

Jacobiten, van wien dus ge-
noemt. 30, 31. Waerom
Kophten geheten. 31. En
Christiani della Ceintura.
32. Wanneer geloovig ge-
worden. 32. Hunne Tal-
rykheit en Wooning. 32,
33. Hebben hun stem in
de Verkiezing van den
Alexandrynsch. Patriarch.
33. Hun Kerkbellier. 33
seqq. Hunne Vryheden
meer of min bepaelt. 33.
Hun Patriarch. 34. Hoe
de Afvalligen in Regten
vervolgt. 34. Hoe Gewyd.
37, 38. Hunne Aertsbif-
schoppen en andere Ker-
kelyken hoe gewyd. 39,
40. Hunne Kerken. 40, 41.
Kerkplegtigheden. 41-46.
Sacramenten. 23; *seqq.*
Monniken. 244. Vastens.
248. Kindertucht, enz. 253.

Jaer, (*Nieuw*) Aenmerkingen
op hetzelfde. 195-197.
Billyke Overdenkingen op
den Aenblik van 't zelve.
197. Ernstige Tael daerop.
198. Bede daertoe diene-
de. 199. Wenschen daerop
voegende. 229-232

Jedso. Zie *Kamscbatki.*

Feruzalem, bezogt. 250

Joden, hun Achtning voor Da-
niël. 372. Hun Opstand
onder Barchochab. 389.
Gebannen uit Judéa. 389

Jumala, Jumis, en Jumi. 338

Junia

B L A D W Y Z E R

Junia Norbana, Wet. 162, 175
Jupiter, Olympius, en zyn
 Tempel. 389, 394. *Belus*,
 zyn Tempel. 410

K.

Kaen. Zie *Vaertuig*.
Kamers, van 't Hart. 314 *seqq.*
Kamschatki. 331. Door wie
 en welkerwyze ontdekt.
 333, 334. Hoe onlangs
 nog niet bekend. 335
Kanonniken, by de Wyding
 des Jacobit. Patrlarchs. 38
Kappadociesch Ryk. 436, 437
Karavaen. 250
Kassander. 400, 401, 424
Kennis van onzen Staet,
 mooglyk. 561. Schoon
 niet aenstonds te verkry-
 gen. 566. Spruit uit het
 Zelfonderzoek gegronder
 wyze. 575
Kentekens, der *Vrygeboornen*.
 164. Der *Gevrydden*. 179
Kerkbestier, der *Jacobiten*.
 33 *seqq.*
Kerkelyken, der *Jacobiten*. 40
Kerken, der *Jacobiten*, met
 derzelver *Sanctuariën* en
Verzamelplaetzen. 40, 41
Kerkplegtigheden, der *Jacobit*.
 41 - 46. Hoe stipt waerge-
 nomen. 41. Meest van de
Joden ontleent. 46
Kermis, in 't *Byenland*. 99
Kerstyd, der *Jacobiten*. 45
Keten van *Oirzaken*. 9
Kinbakslag. 167
Kinderen der *Jacobiten*, wan-
 neer *Gedoopt*. 48. *Ge-*
vormt en *Gegord*. 49.
Ontfangen 't Nachtmael,

en hoe. 236. Tot *Diakens*
 gestelt. 237. Hoe en waerin
Onderwezen. 254
Klapvlies van Eustacbius. 318.
 Waernemingen van *Wins-*
low daeromtrent. 319 *seqq.*
Zyn Nut. 321. En *Dieuit*.
 322. *Lof van Winslows*
Ontdekk. daeromtrent. 323
Klapvliezen, der *Aderen* van 't
 Hart. 494. Derzelver *Plaet-*
zing. 495. *Naem*. 495.
Maekzel, *Toestand*, enz.
 496. *Nut*. 496, 497. Der
Slagaderen. 497. *Hun Naem*.
 498. *Bultje* daerop. 498,
 499. *Gods Wysheit* daerin
 zich vertoonende. 500, 501
Kleederen, der *Ziele uittrekk-*
ken. 278
Kleeding, (*Gewyde*) der *Jaco-*
biten. 45, 46
Kleopatra. 453, 454
Kloosters, der *Jacobitische*
Monniken. 247. Der *Non-*
nen. 248
Koleuren, wat naer 't gemeen
Gevoelen. 14. En vanwaer
herkomstig. 17. Wat eighen-
 lyk. 17, 18. Wat niet. 21
Koningen van *Numidië*. 744.
Van Oosten. 745
Koningin, der *Byen*. 96, 97.
 Waer zich onthoud. 98.
Haer Uitgang en *Gevolg*.
 98, 99. *Eierlegging* en
Vrugtbaerheit. 100, 101.
 Der *Hommelbyen*. 671, 672
Koophandel, op *Indië* uit het
Noorden. 142 *seqq.*
Kooplieden, *Heilwensch* over
hen. 231
Kopbt, *Stad*. 31
Kophten. Zie *Jacobiten*.

ΚΟΡΨ,

D E R Z A K E N .

- Konst*, Snyder. 31
Kranken, hoe behandelt onder de Jacobiten. 242
Kruiffen, (*Gewyde*) der Jacobiten. 45
Kruisverbeffingsdag, der Jacobiten. 45
Krygsmagt, der Ruffen, te Lande. 700-709. Ter Zee. 709-715
Kus, Handkus, der Jacobitische Patriarchen. 38. En Aertsbiffchoppen. 39

L.
Latynen. 386. De Juniaenfche. 162, 165, 176. Hunne Voorregten. 177. Konden Tefteeren. 177
Leefdyden, (*de Zeven*) 271. Volgen ieder zyn Planeet. 272. Hoe uitgeftr. 272-273
Leeuw, by Daniël. 375, 376
Legenden der Jacobiten. 43
Lemnoten, en hunne Gelofter. 528, 534
Lepel, by de Nachmaelsw. 44
Leven, 't *Onredelyke*. 266-267
 — 't *Geestelyke* of *Tweede*, in de Ziel. 265, 266
 — het *Tydelyke*, en *Tegenwoordige*, hoe weinig en gering. 206-208. Hoe ligt beroert. 208. Nooit regt Gelukkig. 208. Hoe Nietig. 208, 212-214. Hoe Ydel. 219. Waerom wy 'er in zyn. 222, 223. Te veragten in zichzelfe. 222. Te Waerdeeren om zyn Doelw. 223
 — Het *Zalige* en *Eeuwige*, uit de Ydelheit van dit betoogt. 217-220
Levenswyfel: welke niet, welke al beantwoord aen 's Levens Oogmerk. 224, 225.
Der Beeften, door de Ziel gevoert. 274. *Byzondere* in de Hemelkringen. 275.
Nieuwe ons betamende aengedrongen. 227, 228
Lever. 133
Lichaem, geenig kan denken. 61, 62. Wat Veranderingen kan hebben. 61, 82. Deszelfs Wezen. 61. Zyne *Overeenkomst* met de *Gedagten* der *Ziele*: 73-74. Of 'er *Bewegingen* in ontfaen door de *Kragt* der *Ziele*. 75-78. Zyn *Gemeenfchap* met de *Ziel* hoe van *Descartes* verklaert. 78, 79. Niet *Noodwendig* met het *Lichaem* vereent. 84. Zyne *Bewegingen* hoe veroorzaekt. 88-89. Volgen uit deszelfs *Samenftel*: 89. Zouden na buiten werken, fchoon met geen *Ziel* vereent. 89, 90
 — Waertoe den *Menfch* gegeven. 262. Benadeelt de *Ziel*. 263. Is een *Herberg* van *Circe*. 264. Verandert om de *Zeven Jaer*. 284, 285
 — Hoe volgens de *Doorzigt* te *Teikenen*. 640
Licht, uit een *Dropje Water* door *Aentrekk*. 687
Liefch, *Wormen* daeruit geloofst. 594-595
Lof, (*Het*) of de *Hymnen*. 42
Long. 133
Luiipaert, by *Daniël*. 377.
 383, 386
Luitenant (*Generael*.) wie. 703
 111
 . *Lyris* .

B L A D W Y Z - E R

<i>Lydigen der Ziele</i> , wat. 286	<i>Mitbridates</i> , Grondvester van 't Pontiesch Ryk. 433.
<i>Lykplegtigheden</i> , der Jacobiten. 242	Schoonvad. van Antiochus de Groot. 434. Euergetes. 434. Eupator. 434
<i>Lysimachus</i> . 404, 423, 430	Moeder der Goden. 338
<i>Lyst</i> . Zie <i>Naemnaarden</i> .	Monarcby, der <i>Babyloniërs</i> . 373, 376
M.	Der <i>Grieken</i> . 373, 377.
<i>Macedoniesch Ryk</i> . 374, 385.	Onverdeeld onder Alex. en zyn Geslagt. 419-420.
Het Kleene Hoorn. 387.	In Vier Ryken verdeelt. 377, 384, 402. Haer Eerste Staet. 383. Van de Romeinen vermoelsterd. 384, 385. Haer Staet onder de Rom. 386. Beginfels van haer Ondergang. 418. Tafel derzelve. 419-454
Verdeelt, en onder wat Magt sedert. 390. Door Pyrrhus bemagtigd. 404. Deszels Duur. 423. Zyne Vorsten sedert Alexanders Dood. 424 - - 429. Met Thracië vereent. 480, 431	Der <i>Persianen</i> . 373, 378
<i>Maeltyd</i> , der Jacobiten. 253	Der <i>Romeinen</i> . 373, 378
<i>Majoer</i> . (<i>Generael</i> -). 703	In Tien Koningr. gebroken. 378. Vermeesterd de Grieksche. 384, 386. Haer Aenwas. 394. Tot Twee Voorn. Ryken gebragt. 405
<i>Mannen</i> , of <i>Waterkarven</i> . 304	De <i>Vyfte</i> , of der <i>Christenen</i> . 373, 379, 395
<i>Mannen</i> , niet zeer Gelukkig in 't Byenland. 402	<i>Monste</i> , der Russische Krygsmagt. 704
<i>Marschalk</i> (<i>Generael-Veld</i> -). 703	<i>Morzes</i> . 735
<i>Meleager</i> . 426	<i>Mozes</i> , of Pl. XC. maekte. 199, 200. Zyn Hooftkarakter. 201. Zyn ernstige Bede omschreven. 201, 202
<i>Menelaüs</i> . 414	<i>Munten</i> , by Wisthy en Tzordin. 143, 338
<i>Menschdom</i> . zyne Zwakheden. 196. Hoe Verwisselende. 216, 217. Zyn Verdorvenh. 262, 268. Ontferming des Gelsigstestes over het zelve. 269	<i>Muskel</i> , wat. 127
<i>Menschen</i> , Onderscheid derzelve. 161, 162. Hun Ydelheit en Ondankbaerheit. 213. Uit strydige Beginzels bestaende. 267, 268	<i>Muskettiers</i> . 702
<i>Mepbriæn</i> , der Jacobiten. 36	N.
<i>Metten</i> . (<i>De</i>) 42	<i>Nachtsmael</i> der Jacobit. 47, 235.
<i>Milt</i> . 133	Voorber. daertoe. 235, 236
<i>Moo en 1100</i> 593	<i>Naem</i> .
<i>Mineerders</i> . 702	
<i>Moo en 1100</i> 393	
<i>Mitbra</i> , en zyn Verborgenheden. 284	

DER Z A R E N.

<i>Naemwoorden, (Zelfftandige)</i>		In 't <i>Algemeen.</i> 561,
Lyft daervan.	719-739	563. Hoe Aenteleggen. 964-
<i>Natuur van iets, wat.</i>	72	566. Dikwils t'hervatten.
<i>Natuurkunde, haer Nut.</i>	24	566, 567. Ernstig Toegep.
<i>Natuurlyk, wat, in de Zielen</i>		569. Voorhoedzel daerîn.
en Lichamen.	72	570. Niet noodig Daag-
<i>Negental.</i>	285, 286	lykſch t'herhalen. 571.
<i>Neigingen, hoe in den dood</i>		Maer wanneer. 572
over te geven.	279	— In 't <i>Byzondt</i> of
<i>Nest der Hommelbyen.</i>	669	<i>Daeglykſ</i> , wat. 573. Van
<i>Nicomedes III.</i>	436	de Heïdenen zelts aenge-
<i>Nierbekken.</i>	690	raden. 575, 776. Voordee-
<i>Noodlot. 266. Wie en wanneer</i>		len van 't zelve. 575 580.
daervan ontbond. 268, 270		Kragtig Aengedr. 580, 581
<i>Noodſchikkelyk Bewindsman der</i>		Bettieringen daeromtrent.
Ongodiften.	12	582 <i>ſeqq.</i> Geen Wettifche
<i>Noodzakelykheit van Reſtaen,</i>		Handel. 591. Mooglyk
wat.	7, 8	voor Allen. 592
<i>Noorderlyke Landen, weinig</i>		<i>Ongelyk Getal</i> der Hoſtiën,
bekent aen di Ouden. 335.		by de Jacobiten. 236
Waerom wy ze zoo ſpade		<i>Ongodiften.</i> 11, 12
kennen.	336, 337	<i>Ongodiftery.</i> 7, 8
<i>Noordewint, te Tobolski, fel.</i>	513, 514	<i>Onias.</i> 414
<i>Noordpool.</i>	515	<i>Onredelyke, (Het) in den</i>
<i>Nova Zembla.</i> 332, 334, 335		Mensch. 265, 268. Dezelfs
		grootte Kragt. 268. Moeilyk
		t'overwinnen. 270
		<i>Onreins Dieren, niet Gegeten</i>
		by de Jacobiten. 47
		<i>Onzekerheit van Uitkomst.</i> 265
		<i>Oogpunt, wat.</i> 636
		<i>Oorlogen, hun Oorzaken naer</i>
		te ſpeuren. 606, 610. Drie
		Dingen daeromtrent te be-
		merken. 607. De Punifche.
		607. Der Perſen. 608
		<i>Opſchryving onder de Bur-</i>
		gers. 165
		<i>Opſtand. van de Ziel.</i> 282, 286
		<i>Opvolging, (Oneindige) zonder</i>
		Oirſprongelyke Oorzaek,
		weêrlegt. 6-11
		<i>Ordening der Jacobiten.</i> 47
		<i>Ordens, (Gewydde) der Jaco-</i>
		biten.

O.

<i>Oby, Rivier.</i>	509, 514
<i>Охана.</i>	275
<i>Offenſive Magt der Ruffen.</i>	700
<i>Olympias.</i>	400
<i>Olympiſche Stryden voor de</i>	
Ziel.	277, 278
<i>Olyſſel der Jacobit.</i>	47, 241, 242
<i>Olyvenhout.</i>	482
<i>Omdraijing der Slaven.</i>	167
<i>Onderſcheide Dingen, welke.</i>	58
<i>Onderwys in de Wedergeboorte.</i>	
288. Niet Genoeg. 288,	
289. Namen daervan. 289	
<i>Onderzoek van Onszelven.</i>	557
<i>ſeqq.</i> Zyn Regelm. 558, 560	

B L A D W Y Z E R

- biten. 40, 236 238. Kan elk
 verkrygen. 337. Plegtigh. en
 Kosten te harer Inwydinge.
 237, 238
Ostregard. 142
Oude, zyn Leven. 207, 208
Oudheit, wat meest in de
 Schryvers zogt. 603. Haer
 Reizen. 621
Overdenken, wat. 58
-Overgang uit den Dood in 't
Leven. 281
Overgegevene. 162, 163, 175 178
Overbeden, Heilw. over hen.
 229
- P.
- Paesch*, Dooptyd der Jacob. 49
Παλιγγεσσια. 286
Palissaden. 708
Palmzondag der Jacobiten. 45
Paplagoniesch Ryk. 436
Πάρι. 286
Patriarch. Zie *Jacobiten.*
Patroonschap. (*Regt van*) 179
Paulus, d' Apostel. 342 347
Perdikkas. 421
Pergameniesch Ryk. 388, 431-
 433
Permië (*Groot*) 143, 144.
 Ruïnen aldaer. 338. Zyn
 Rykdom. 338
Perseus. 334, 429
Perſianen. Zie *Monarchy.*
Perſikbladeren. 693
Pbarnaces. 434. De Verrader
 zyn's Vaders. 435
Phileterus. Slotvoogd. 404, 431
Philippus. Alexanders Vader.
 608. Aridæus. 421. Kassan-
 derszoon. 424. Demetrius-
 zoon. 428. Broeder van
 Eucerus. 447
Philopomenen, Veldheer. 618
Philosophie, (*Bevindelyke*) haer
 groot Nut. 24
Pinkſter, Dooptyd der Jaco-
 biten. 49
Pisida, Rivier. 335
Planeten, hun Invloed op de
 Ziel. 271. Hun Negenma-
 lige Aenblazing. 285
Plato's Discipel, wat zyn
 Vader antwoorde. 623, 624
Plegtigheden der Vrymaking-
 167, 168
Pligt, wat ons daer in kan
 helpen en bestieren. 576
Plutarchus, Voortreffelykheit
 van zyne Levens. 616, 618
Poëet, wat hy is. 147. Zyn
 Onderwerp, Middelen,
 Wyze, en hoe hem daer-
 omtrent 't Verdeedigen.
 148. 149. Les van Horatius
 en Pels voor hem. 150, 151.
 Hoe Ervaren behoort te
 zyn. 151, 152. Wat hy
 vooral te myden hebbe.
 152. Wanneer zyn mislag
 of al, of niet verſchoonlyk.
 153-155. Vertoont zyn
 Onderwerp op verſcheide
 manieren. 156, 157
Poëzy, oudtyds verworpen.
 146. Waerom van Plato
 veroordeelt. 149. Hoe van
 haer t'oordeelen. 149. Haer
 Doel. 149. Misſlagen tegen
 't Onderwerp. 150, 151.
 Toevallige Misſlagen. 151.
 Volgt ſomtyds het Gemeen
 Gevoelen. 520. Stelt iet
 ook voor zoo als 't is. 523
Polemon de I. en II. 435, 487
Πολύς Ἀγών, Πολύς δὲ Πόνος.
 268
Pond. (*Medicinael*) en zyn
 Deelen. 693

D E R Z A K E N .

Pontieſch Ryk. 439, 434
Pontificael des Jacobit. Pa-
 triarchs. 38
Portugeezen, hun Koning
 Alphonſus VI. 745. Hun
 Blakeren der Schepen. 484
Præſes. 741, 744
Predikamt, Bereiding daer-
 toe. 364. Heilwensh daer
 over. 230, 231
Prieſterboek. 38
Prieſters der Jacobiten, hoe
 en wanneer Gewyd. 40,
 237, 238. Hunne Feest-
 gewaden. 47. Tweemaal
 Gezalf, voor en na den
 Dood. 241
Prima Plana, wat. 701, 702
Primaet van 't Ooſten. 36
Proconſul. 747
Proteſtanten. Zie *Frantiſche*
Provincialen. 744
Prufias. 436
Pfalmen, in den Dienſt der
 Jacobiten. 42
Ptolomeus, Alexander. 452.
 Auleetes. 452. Ceraunus.
 426. Dyonifius. 453. Epi-
 phanes. 409, 450. Euerge-
 tes I en II. 417, 449, 451.
 Lagus. 444. Lathurus. 452.
 Philadelphus. 406, 449.
 Philométor. 413, 450.
 Philopatør. 406, 411, 450
Pylæmenus. 436
Pyramide, (*Afgekorte*) hoe te
 teikenen. 651, 652
Pyrrbus. 404, 425
Pythagoras, wat met zyn
 Zielsverhuiz. wilde. 161,
 162. Dezen en Genen
 Verſchenen. 288
Pytziora. 514, 517

Q.

Quadraet, hoe in Perſpectiev
 te teikenen. 638
Quadrageſima, der Jacobit. 248
Quartiermeeſter (*Generael*.) 704
Quynende, zyn Leven. 207

R.

Raedpleging der Byen. 656
Ram, by Daniël. 381 *ſeqq.*
Rampen, die ons drukken. 210,
 211. (*Tydelyke*) van weinig
 bel. 220. Schoon wezentl.
 221. Van Korten Duur. 227
Raten der Byen. 116-120, 658
Reden, (*Kewwige*) 287
Redenkonſt. 149
Regens, nut tegen de Wor-
 men. 295
Regiments. 700
Regt, van Benadering. 164
 Van Patroonſchap. 179
Regters, wat zy myden moe-
 ten. 743 *ſeqq.*
Reguliere Magt der Ruffen.
 700 - 707
Reizen. 621
Revell en *Rogerwyk.* 714
Rif-et, *Riſeeſch*, enz. 510
Rivieren van Noord-Azia. 514
Roede. Zie *Vindicta.*
Romeinen, Vermeesteren de
 Griekſche Monarchy. 385.
 Macedonië. 394, 429. En
 Thracië. 431. Erven Perga-
 mus. 394, 433. Verkrygen
 Pontus, Bythinië, Paphlago-
 nië, Kappadocië en Cilicië.
 435, 436, 437, 438. Verwin-
 nen Syrië. 394, 448. En
 Egypte. 454. Hun Gezanten
 doen

B L A D W Y Z E R

doen Antioch. uit Egypte
vertrekken. 417
Romeinsche Burgers, hun Voor-
regten. 176
Roxane, Gedood. 401
Ruiterij, (*Russische*) 702
Ruslands, Oude Naem en
Hoofstad. 143. Stapel-
plaetzen. 142. Grenzen on-
bek. aen de l'Isle. 335, 336
Russen, hun handel op Syrië.
143. Hun Krygsm. 697 *seqq.*

S.

Sacramenten der Jacobiten. 47
Sacristynen der Jacobiten. 41
Saemgezet Ding, wat. 66.
Wat Verandering kan heb-
ben. 84, 85
Samenzetzels. 20-22
Schaduwven, byzondere, hoe
te teikenen. 646, 650
Schepen, hoe tegen de Worm
te veiligen. 478, 484-488
Schermmeeſter. 529
Scholen der Jacobiten. 253
Schrift (De H.) Onze Leef-en
Onderzoek - Regel. 559,
564. Hoe te lezen. 563.
Hoe yverig van Tillotſon
gelezen. 364
Scytsben, hun Vaert. 332
Seleukus, Ceraunus. 406, 407,
431, 440. Demetriuszoon.
445. Grypuszoon. 446.
Kallinikus. 406, 440. Nika-
tor. 402, 403, 405, 426, 430,
438. Philopator. 441
Seres, wie. 329
Slaep. 204
Slak, in de Bykorf. 656
Slapen, in de Kerk. 42
Slaven, hoe Vrygemackt. 166-
173. Konden nooit zelve
vry worden. 173. Straffe
derzelve. 174, 175. Weg-
geloopene. 175
Slib, begunſt. de Worm. 295
Smeerzels, tegen de Zeewor-
men. 308 *seqq.* 475 *seqq.*
Snel of *Springertje*. 306, 312
Snuif der Byen. 105-107, 124
Soldy der Ruffen. 705
Spekgezewel, zeldzaam. 694-696
Spinoza, houd alles Noodzak.
26, 27. Weersprak zichz. 27
Spysbezorgſt. by de Byen. 115
Staetsregel, van Hobbes. 299.
Der *Russische* Landvor-
ſten. 636
Starryek en *Starrucha*. 340
Steen, Oirzaek en Kentekenen
daervan. 690. Hoe te ver-
zagten. 691. Waanneer niet
te helpen als door Snyder,
en vrugtloos alsdan uitte-
dryven. 691, 692. Hulp-
middelen daertegen. 692,
693
Steenen, voor onze Dyken in
Zee geworpen. 491
Stoffe, hare Eigenschappen.
17-20. Van Hobbes be-
gaeft met Zin. 22. Hoe
subtiel is niet het wezen
der Gedagten. 60, 62. Hoe
een uitwendig Lichaem
zou kennen, vertoonen. 63
Stoicynen. 283
Stokholm. 513
Stool, der Jacob. Patriarchen 47
Stryd, van 't Onredelyke met
het Redelyke Leven. 267.
Der Ziele. 277
Styliten. 244
Syriſch Ryk, en zyn Vorſten.
438 *seqq.*
I.

D E R Z A K E N.

T.

<i>Tael</i> , wat. 255. Drift voor Ge- waende Zuiverheit daerin, ge- streept. 255. Inschikkelykheit daeromtrent, en welke. 759	
<i>Taelliefde</i> . 540	
<i>Tafel</i> , Aenlegg. ter Tafele. 171, 172	
<i>Tafel der Griekfche Monarchy</i> . 419-454	
<i>Tafelbezem</i> . 271	
<i>Tanais of Donn</i> . 138	
<i>Tatarys</i> , niet Tartarye. 137	
<i>Taxata</i> . 332, 334	
<i>Teiken-Raem</i> . 651	
<i>Tellen</i> . Zie <i>Dagen</i> .	
<i>Testamenten</i> , waer verboden. 530	
<i>Θεσπικια των Αιθιοπων</i> . 289	
<i>Thorum</i> der Oftiacken. 339	
<i>Thraaciefch Ryk</i> . 429-431	
<i>Tienden</i> , ten Gelofte. 534	
<i>Tigranes</i> . 448	
<i>Tians</i> , hun ftryd met Bacchus. 267	
<i>Tol</i> der Pelgrims in 't H. Land. 250	
<i>Tonn</i> , wat in 't Celtiefch. 137	
<i>Trouwbeloften</i> , wat, en welke. 351, 352	
<i>Tryphon</i> . 444	
<i>Tyd</i> , wat zy is. 36	
<i>Tyd des Eindes</i> . 395	
<i>Tydftekken</i> , der R. Hiftorie. 595	
Der H. Hiftorie. 597	
<i>Tyden</i> , van Slaep. 204. Van On- werkzaamh. 205. Van Onzeker Verwagten. 205. Van Gereed- making. 205, 206. Van Godsd. hoe weinig. 215. De Onze, in Gods hand. 215	
<i>Tydkringen</i> . Zie <i>Leeftyden</i> .	
<i>Tydrakenkunde</i> , haer Nut. 596, 597	

V.

<i>Vadorlandfiefde</i> . 622	
<i>Vaert</i> op Indië uit Noorden. 141- 144, 328	
<i>Vaantuigen</i> der Oude. 334	
<i>Vafens</i> , der Jacobiten. 248, 249.	
Der Oude Kerk tegens hen. 249	
<i>Veldfuismeester</i> . (<i>Generael</i>) 704	
<i>Venfter</i> , in Perfpectief. 645	
<i>Venynblaas</i> der Byen. 109	
<i>Veragts</i> , zyn Leven. 267	

<i>Verbeelding</i> , wat. 463. Lydelyk en Dadelyk. 468. Waerin of al of niet mer Bevind. Overeenk. 69	
<i>Verbeeldingskracht</i> , wat voortbrengt, 403. Tot hergeheug. nodig. 404	
<i>Verdubbelhuiden</i> , der Schepen. 484	
<i>Verkiezing</i> der Kerkelyken by de Jacobiten. 35, 36	
<i>Verlies</i> , van Bloed. 207. Van Goed. 208	
<i>Vermaken</i> , laft daerin 212. Haer Ydelheit. 213.	
<i>Verniffen</i> tegen de Worm. 311, 475- 599.	
<i>Verftandelykheit</i> , eene onderscheide Volmaekth. in de Werelt. 13, 14- Geen Samenzett. van Gedaente en Beweging. 19-22. Moet in haer Oirzaak zyn. 19. Is geen Gedaente nochte Bewuflh. 19, 20 - - Gods, waerin befta en haer verband mer de Zelfsbestaen- lyk. ons onbekent. 12. Hoe tegen d'Ongodiften te beweren. 13. Opgemaekt uit de vol- maekth. der Dingen. 13. Uie hare Verftandelykh. 13 22. Uit de Schoonh., Orde, en Eind- oorzaken der Dingen. 23. Uit d'Oirprong der Beweg. 25-27.	
<i>Verwantschap</i> . 353 599.	
<i>Verzekertheit</i> van onzen Goeden faet. 567	
<i>Vesper</i> . 42	
<i>Vindicias</i> . 165, 166	
<i>Vindicta</i> , Vryroede. 166, 168	
<i>Viffchen</i> , Verfllinders der Wormen, Fabel daeromtrent. 299-301.	
Hoe Hobbës Staetregel volgen. 299, 300	
<i>Vlakte</i> , Horizontale. 637. Verti- kale. 649	
<i>Vleugelen</i> der Ziele. 281	
<i>Volkomenheit</i> van de weinigfte bereikt. 209	
<i>Voorftelling</i> van zelfs, is 'er niet. 24	
<i>Vormzel</i> der Jacobiten. 47, 49, 234.	
<i>Vorft des Heirs</i> . 388	
<i>Vrede- en Vryheitfiefde</i> . 547	
<i>Vroedvrouw</i> , mag niet in de Kerk komen by de Jacobiten. 48	
<i>Vrouwen</i> , haer Cieraed. 189	
<i>Vrygeboornen</i> , wie. 160 163. Ver- loren	

B L A D W Y Z E R.

loren hun Burgerregt niet door Slaverny. 161; 163. Volstrekt *Vrye*. 164. Tekens die zy droegen. 164, 173, 179
Vrygemaekten, wie. 161, 164. Haet Onderfcheid. 162, 176, 177. Weggenomen. 162, 176, 179. Tweezins benoemt. 165. Wie Orcini. 169. Nieuwe Menfchen. 189
Vryheit der Gevrydden. 162, 176, 177. Eerft met het Stederegt gepaert. 174. Sedert befnoeit. 174, 175. Door Justinaen uitgebreid. 179
Vrymaking, wat. 161. Hoe gefchiede. 162, 165. Door Opfchryving. 165. Voor d'Overh. 166. Pleggheden daarvan. 167. Huifftelyke. 169. By Feflament. 169. In de Kerken. 170. Door een Brief. 170. Onder de Vrienden. 171. Op een Gafmael. 171. Op verfcheide wyzen. 172, 173

W.

Waerheit. 185, 599-604
Was. 654, 659-662, 679
Wafchinge der Jacobiten. 46
Water. 310, 685-688
Wateren van Wysheit, enz. 281
Wedergeboorte. 267, 286-291
Werelt, moet onderfcheiden zyn van 't Zelfsbestaenl. Wezen. 28, 33. Denkbeeldig naer d'Idealift. 37. Hare Ziel. 28
Werelt. (de Romeinfche) 173
Wefpenneft. 117, 124.
Wet, tot hoeveel Geboden gebracht. 583
Wezen een's Dings, is noodwendig, 64. Onveranderl. 64, 65. Onmededeelbaar. 66
Wiftenfage Oeffeningen. 281
Wonderwerk. 73
Wormen, uit de Liefch geloof. 303-305
Wormpjes der Byen. 119

Wyn en Water der Jacobiten. 48
Wyngaer, wat hy moet weten. 71

Y.

Ydelheit, van 't Tegenw. Leven, waarvan een bewys. 217-220
Yzerhou. 482

Z.

Zaligheit. 291, 292
Zanggodinnen, waerom Negen 285
Zeeduifendbeen. 302, 303, 312
Zeeragt der Ruffen. 709-711
Zeequal. 304, 306, 312
Zeewormen. 211. Hun Oirfprong. 295. Waerdoor niet te verdryven. 295-306. Smeertzels en Verniffen tegens hen. 308-311. 475-488
Zevental, Gewyde. 285
Ziel, haer Wezen. 61. Zy is Onstoffel. 56, 63, 65. Eenvoud. 65. Zelfsbestaenlyk. 66. Haer Gewone Veranderingen. 68 *feqq.* Wat in haer Natuurl en Boven-natuurlyk. 72. Graden haer Volkomenheit. 471
 - - Tot een Beter Leven gefchikt. 218, 219. Hare Afdaling in 't Lichaem. 262-264. Tweederlei Leven en Edeler Beginz in haer. 265, 266, 278, 275. Haer straf op 't Quade. 276. Haer Stryden. 277. Kleederen. 278. Zuivere Ontbinding. 279, 282. Hare Vleugelen. 281, 282. Haer Trapswyze Verbetering. 283, 285
Zielen, hoe veel 'er zyn können. 458. Meer of min Volkomenid, mooglyk. 471, 472
Zielkraft, hoedanig 70, 71. Een, fchoon van verfch. werking. 68. Het Wezen der Ziel. 71, 72
Zinnigen. 459
Zipotes. 436
Zuivering der Ziele. 279, 281

E I N D E

B 190328 II

22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

